

Zeničko-dobojski kanton

**Strategija razvoja Zeničko-dobojskog kantona za
period 2021. – 2027. godina**

NACRT

31. avgust 2020. godine

Sadržaj

1	GEOGRAFSKI POLOŽAJ I PRIRODNE KARAKTERISTIKE ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA	15
1.1	Položaj i osnovne prostorne karakteristike	15
1.2	Prirodni resursi	16
1.1.1	Vode	17
1.1.2	Rude i minerali	17
1.1.3	Zemljište	19
1.3	Klimatska obilježja	21
2	STANOVNIŠTVO ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA	22
3	EKONOMSKA STRUKTURA ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA	25
3.1	Dinamika i razvijenost	25
3.2	Analiza uvoza i izvoza	29
3.3	Isplate za investicije	33
3.4	Direktna strana ulaganja	35
3.5	Poslovni subjekti	35
3.5.1.	Preduzeća	38
3.5.1.1	<i>Privatizirana preduzeća</i>	<i>38</i>
3.5.1.2	<i>Struktura preduzeća prema djelatnostima</i>	<i>39</i>
3.5.1.3	<i>Prihodi preduzeća</i>	<i>40</i>
3.5.2	Obrti	42
3.5.3	Poslovne zone	44
3.5.4	Institucije za podršku razvoju preduzetništva	47
3.5.4.1	<i>Razvojne agencije i centri</i>	<i>47</i>
3.5.4.2	<i>Poslovni inkubatori</i>	<i>48</i>
3.5.4.3	<i>Tehnološki parkovi, instituti i centri</i>	<i>48</i>
3.5.4.4	<i>Poslovna udruženja</i>	<i>50</i>
3.5.4.5	<i>Klasteri</i>	<i>50</i>
3.5.4.6	<i>Privredni sajam</i>	<i>51</i>
3.6	Glavne privredne djelatnosti	53
3.6.1	Poljoprivreda i šumarstvo	53

3.6.2	Industrija	63
3.6.2.1	<i>Rudarstvo</i>	64
3.6.2.2	<i>Energetika</i>	65
3.6.2.3	<i>Prerađivačka industrija</i>	66
3.6.3	Građevinarstvo.....	68
3.6.4	Hotelijerstvo i ugostiteljstvo	69
3.6.5	Turizam	70
3.6.6	Trgovina.....	76
3.6.7	Saobraćaj i veze	77
4	PREGLED STANJA I KRETANJA NA TRŽIŠTU RADA ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA	80
4.1	Zaposlenost	80
4.2	Nezaposlenost	83
4.3	Cijena rada	88
4.4	Penzioneri	90
5	EKONOMSKA KRETANJA U KONTEKSTU EPIDEMIJE KORONAVIRUSA (COVID-19).....	93
6	ANALIZA JAVNIH SREDSTAVA ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA	108
6.1	Poreski i neporeski prihodi	108
6.2	Budžetska potrošnja	110
6.3	Namjenska sredstva i javne investicije	111
6.4	Finansiranje implementacije Strategije razvoja	114
7	DRUŠTVENE DJELATNOSTI ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA	118
7.1	Obrazovni sistem	118
7.1.1	Predškolsko obrazovanje	118
7.1.2	Osnovno obrazovanje	120
7.1.3	Srednje obrazovanje.....	121
7.1.4	Visoko obrazovanje	124
7.1.5	Neformalno obrazovanje	126
7.2	Kultura	126
7.3	Sport	130

7.4	Socijalna zaštita/skrb	131
7.5	Sigurnost građana.....	138
7.5.1	Sigurnosne prijetnje kao aspekt migracijske krize	141
7.6	Zdravstvo.....	144
7.7	Sektor civilnog društva	151
8	UPRAVLJANJE RAZVOJEM ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA	155
8.1	Opis postojećeg modela upravljanja razvojem.....	155
8.2	Učinkovitost modela upravljanja razvojem	158
8.3	Procedure za planiranje i prikupljanje podataka	159
8.4	Transparentan rad institucija	160
9	JAVNA INFRASTRUKTURA ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA.....	161
9.1	Saobraćajna infrastruktura, transport i telekomunikacije	161
9.1.1	Cestovni saobraćaj	162
9.1.2	Željeznički saobraćaj	163
9.1.3	Zračni saobraćaj.....	164
9.1.4	Telekomunikacije i informaciono-komunikacione tehnologije.....	164
9.2	Energetska infrastruktura	165
9.2.1	Termoelektrane	166
9.2.2	Plin.....	166
9.2.3	Termoenergija (sistemi daljinskog grijanja).....	167
9.3	Prostorno planska dokumentacija	172
10	ZAŠTITA OKOLIŠA I KOMUNALNA INFRASTRUKTURA ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA	179
10.1	Zagađivači	180
10.1.1	Zrak.....	180
10.1.2	Vode.....	182
10.1.3	Deponije otpada	184
10.1.3.1	<i>Regionalna deponija.....</i>	<i>186</i>
10.1.3.2	<i>Divlja odlagališta</i>	<i>187</i>
10.1.4	Industrijske deponije otpada	188
10.1.5	Difuzni zagađivači	190

10.2	Praćenje stanja okoliša, informacijski sistem okoliša, planiranje zaštite okoliša	190
10.3	Upravljanje vodama i otpadnim vodama	193
10.3.1	Hidrografija	193
10.3.2	Korištenje vode	194
10.3.2.1	Vodosnabdijevanje	194
10.3.2.2	Mineralne i termalne vode, mini-hidroelektre	199
10.3.3	Zaštita od voda	199
10.3.4	Otpadne vode	202
10.3.4.1	Otpadne vode iz domaćinstva i uređaji za prečišćavanje otpadnih voda	204
10.3.4.2	Otpadne vode iz industrije i uređaji za prečišćavanje otpadnih voda	205
10.3.5	Kvalitet voda	206
10.4	Zaštita zraka – emisije i stanje kvaliteta zraka	207
10.4.1	Industrija - emisije	207
10.4.2	Emisije iz drugih privrednih sektora	211
10.4.3	Cestovni promet - emisije	211
10.4.4	Stanje i monitoring zraka	212
10.5	Upravljanje otpadom	214
10.5.1	Postojeća organizacija upravljanja otpadom	215
10.5.2	Prikupljanje otpada i pokrivenost uslugom prikupljanja	216
10.5.2.1	Planovi upravljanja otpadom	217
10.5.2.2	Količine otpada	218
10.5.2.3	Sastav otpada	218
10.5.3	Odvojeno sakupljanje i reciklaža	219
10.5.4	Otpad iz specifičnih tokova	220
10.5.4.1	Ambalaža i ambalažni otpad	220
10.5.4.2	Otpad iz zdravstvenih ustanova	221
10.5.4.3	Građevinski otpad	222
10.5.4.4	Električni i elektronski otpad	222
10.5.4.5	Animalni otpad	222
10.5.5	Industrijski otpad	224
10.6	Buka	224
10.7	Zaštićeni dijelovi prirode	225

10.7.1	Zone posebne zaštite.....	226
10.7.1.1	<i>Zaštita historijskih urbanih cjelina</i>	226
10.7.1.2	<i>Zaštita kulturnih krajolika</i>	227
10.8	Šume.....	227
10.9	Zaštita zemljišta	228
10.10	Obnovljivi izvori energije i energijska efikasnost	230
10.10.1	Obnovljivi izvori energije.....	230
10.10.1.1	<i>Hidroelektrane.....</i>	230
10.10.1.2	<i>Biomasa</i>	231
10.10.1.3	<i>Energija sunca i vjetra</i>	231
10.10.1.4	<i>Termalni izvori</i>	232
10.10.2	Energijska efikasnost.....	232
10.10.2.1	<i>Sektor stanovanja i javnih i komercijalnih usluga</i>	233
10.10.2.2	<i>Industrija</i>	233
11	STRATEŠKA PLATFORMA	235
11.1	SWOT analiza Zeničko-dobojskog kantona	235
11.2	Strateško fokusiranje	245
11.3	Vizija razvoja	248
11.4	Strateški ciljevi.....	249
12	PRIORITETI	253
13	OPIS MJERA.....	260
14	INDIKATIVNI FINANSIJSKI OKVIR.....	272
15	STRATEŠKI PROJEKTI.....	277
16	USKLAĐENOST STRATEGIJE RAZVOJA SA DRUGIM STRATEŠKIM DOKUMENTIMA.....	277
17	OKVIR ZA IMPLEMENTACIJU, MONITORING, IZVJEŠTAVANJE I EVALUACIJU STRATEGIJE RAZVOJA	279
17.1	Implementacija	279
17.2	Monitoring i izvještavanje	280
17.3	Evaluacija	281

ANEKSI.....	282
Aneks 1. Detaljan pregled mjera po strateškim ciljevima.....	282
Aneks 2. Razvojne agencije koje djeluju na području Zeničko-dobojskog kantona	374
Aneks 3. Konsolidovana okvirna projekcija prihoda i rashoda za period 2020- 2022. godina	377
Aneks 4. Pregled kandidiranih projekata za PJI koji nisu ocijenjeni u 2019. godini	379

Lista tabela

<i>Tabela 1. ZDK u brojkama.....</i>	<i>16</i>
<i>Tabela 2. Pregled rudnih rezervi (u tonama) po stepenu istraženosti po gradovima/općinama.....</i>	<i>18</i>
<i>Tabela 3. Ležišta mineralnih sirovina u ZDK</i>	<i>18</i>
<i>Tabela 4. Tipovi zemljišta u ZDK.....</i>	<i>20</i>
<i>Tabela 5. Vrijednosti važnijih meteo pojava u ZDK</i>	<i>21</i>
<i>Tabela 6. Konačni rezultati popisa stanovništva u ZDK za 2013. godinu</i>	<i>22</i>
<i>Tabela 7. Procjena broja stanovnika ZDK u periodu 2014-2018. godina</i>	<i>22</i>
<i>Tabela 8. Starosna struktura stanovništva - procjena.....</i>	<i>23</i>
<i>Tabela 9. Razvojni problemi i potrebe u vezi sa stanovništvom.....</i>	<i>24</i>
<i>Tabela 10. Kantoni u FBiH po indeksu razvijenosti u 2018. godini</i>	<i>25</i>
<i>Tabela 11. Kantoni u FBiH po indeksu razvijenosti u 2019. godini</i>	<i>26</i>
<i>Tabela 12. Kretanje prihoda od poreza na dohodak po ZDK u periodu 2014-2018. godina.....</i>	<i>26</i>
<i>Tabela 13. Prihodi od poreza na dohodak u ZDK u periodu 2016-2019. godina.....</i>	<i>27</i>
<i>Tabela 14. BDP u FBiH sa projekcijom u periodu 2017-2022. godina</i>	<i>28</i>
<i>Tabela 15. BDP u ZDK u periodu 2014-2018. godina.....</i>	<i>29</i>
<i>Tabela 16. Rezultati rada Porezne uprave FBiH 2015-2019. godina</i>	<i>29</i>
<i>Tabela 17. Saldo trgovinskog bilansa u ZDK u 2014, 2017, 2018. i 2019. godini</i>	<i>30</i>
<i>Tabela 18. Uvoz i izvoz po područjima klasifikacije djelatnosti u ZDK u 2014., 2017., 2018. i 2019. godina.....</i>	<i>31</i>
<i>Tabela 19. Uvoz i izvoz po sektorima u ZDK u 2014., 2017., 2018. i 2019. godini</i>	<i>31</i>
<i>Tabela 20. Izvoz i uvoz po zemljama u ZDK u periodu 2017-2019. godina.....</i>	<i>32</i>
<i>Tabela 21. Ostvarene investicije u nova stalna sredstva u ZDK po namjeni ulaganja i tehničkoj strukturi, u 000 KM, u periodu 2014-2018. godina</i>	<i>35</i>

<i>Tabela 22. Registrovani poslovni subjekti ZDK u periodu 2014- 2019. godina</i>	<i>36</i>
<i>Tabela 23. Registrovani poslovni subjekti po gradovima/općinama ZDK u 2018. godini</i>	<i>36</i>
<i>Tabela 24. Registrovani poslovni subjekti po gradovima/općinama ZDK u 2019. godini</i>	<i>37</i>
<i>Tabela 25. Broj registracija, stečaja i likvidacija privrednih subjekata u ZDK u periodu 2016-2018. godina.....</i>	<i>37</i>
<i>Tabela 26. Registrovani poslovni subjekti prema područjima ključnih djelatnosti u ZDK u 2018. godini.....</i>	<i>39</i>
<i>Tabela 27. Registrovani obrti po ključnim djelatnostima u ZDK u periodu 2016-2018. godina</i>	<i>43</i>
<i>Tabela 28. Broj obrta po gradovima/općinama ZDK</i>	<i>43</i>
<i>Tabela 29. Poslovne zone po gradovima/općinama ZDK</i>	<i>44</i>
<i>Tabela 30. Izrada i usvajanje prostorno-planske dokumentacije poslovnih zona po gradovima/općinama ZDK</i>	<i>44</i>
<i>Tabela 31. Pregled poslovnih zona u ZDK</i>	<i>45</i>
<i>Tabela 32. Poslovni inkubatori u ZDK</i>	<i>48</i>
<i>Tabela 33. Tehnološki parkovi i instituti u ZDK</i>	<i>49</i>
<i>Tabela 34. Razvojni problemi i potrebe ekonomije ZDK</i>	<i>52</i>
<i>Tabela 35. Broj registriranih poljoprivrednih gazdinstava u ZDK u 2018. godini.....</i>	<i>53</i>
<i>Tabela 36. Broj zaposlenih u poljoprivredi i šumarstvu u ZDK u periodu 2014-2018. godina</i>	<i>54</i>
<i>Tabela 37. Ostvarene investicije u poljoprivredi u ZDK u periodu 2014-2018. godina (u 000 KM).....</i>	<i>54</i>
<i>Tabela 38. Pokrivenost uvoza izvozom za hranu i žive životinje za 2014. i 2018. godinu</i>	<i>55</i>
<i>Tabela 39. Ostvareni poticaji za poljoprivrednu proizvodnju u ZDK u 2018. godini.....</i>	<i>56</i>
<i>Tabela 40. Pregled oraničnih površina prema načinu korištenja po gradovima/općinama ZDK u 2018. godini</i>	<i>56</i>
<i>Tabela 41. Prikaz ostvarenih usjeva u periodu 2016-2018. godina.....</i>	<i>57</i>
<i>Tabela 42. Prinos voća u ZDK u periodu 2016-2018. godina</i>	<i>58</i>
<i>Tabela 43. Brojno stanje stoke u ZDK u periodu 2014-2018. godina.....</i>	<i>59</i>
<i>Tabela 44. Stočna proizvodnja u ZDK u periodu 2014-2018. godina.....</i>	<i>59</i>
<i>Tabela 45. Pregled proizvodnje i prodaje šumskih sortimenata u ZDK u periodu 2014-2018. godina.....</i>	<i>60</i>
<i>Tabela 46. Razvojni problemi i potrebe u poljoprivredi i šumarstvu.....</i>	<i>61</i>
<i>Tabela 47. Indeksi obima industrijske proizvodnje u ZDK u periodu 2014-2018. godina.....</i>	<i>63</i>
<i>Tabela 48. Proizvodnja uglja u ZDK u periodu 2015-2018. godina.....</i>	<i>64</i>
<i>Tabela 49. Poslovni rezultati privrednih društava u djelatnosti Vađenja ruda i kamena u periodu 2017-2018. godina</i>	<i>65</i>
<i>Tabela 50. Podaci o proizvodnji električne energije u ZDK u periodu 2015-2017. godina</i>	<i>65</i>

<i>Tabela 51. Poslovni rezultati u djelatnosti Prerađivačke industrije u periodu 2017-2018. godina.....</i>	<i>67</i>
<i>Tabela 52. Razvojni problemi i potrebe u industriji.....</i>	<i>67</i>
<i>Tabela 53. Vrijednost izvršenih građevinskih radova u periodu 2014, 2016 i 2017. godina.....</i>	<i>68</i>
<i>Tabela 54. Razvojni problemi i potrebe u građevinarstvu</i>	<i>69</i>
<i>Tabela 55. Ukupan promet u hotelijerstvu i ugostiteljstvu u ZDK u periodu 2014–2018. godina.....</i>	<i>70</i>
<i>Tabela 56. Ostvarene investicije u hotelijerstvu i ugostiteljstvu</i>	<i>70</i>
<i>Tabela 57. Razvojni problemi i potrebe u ugostiteljstvu.....</i>	<i>70</i>
<i>Tabela 58. Dolasci i noćenja turista prema vrstama objekata u ZDK u periodu 2014-2019. godina</i>	<i>72</i>
<i>Tabela 59. Uporedni prikaz turističkih kretanja u FBiH i ZDK, 2016-2019.godina</i>	<i>73</i>
<i>Tabela 60. Dolasci i noćenja turista u ZDK prema zemlji prebivališta u periodu 2014-2019. godina</i>	<i>74</i>
<i>Tabela 61. Razvojni problemi i potrebe u turizmu</i>	<i>76</i>
<i>Tabela 62. Razvojni problemi i potrebe u sektoru trgovine</i>	<i>77</i>
<i>Tabela 63. Prijevoz putnika i robe u ZDK u periodu 2014-2018. godina.....</i>	<i>78</i>
<i>Tabela 64. Registrirana cestovna motorna i priključna vozila prema godinama starosti u ZDK u 2014. i 2018. godini</i>	<i>78</i>
<i>Tabela 65. Zaposlenost u ZDK u odnosu na ukupan broj stanovnika za 1991, 2014. i 2018. godinu</i>	<i>80</i>
<i>Tabela 66. Stopa zaposlenosti u ZDK u 2019. godini</i>	<i>81</i>
<i>Tabela 67. Odnos broja zaposlenih i broja stanovnika u ZDK u 2014. i 2018. godini.....</i>	<i>81</i>
<i>Tabela 68. Zaposlenost prema područjima KD BIH 2010 u ZDK u periodu 2017-2019. godina.....</i>	<i>82</i>
<i>Tabela 69. Nezaposlene osobe prema stručnoj spremi u ZDK za period 2014-2019. godina.....</i>	<i>84</i>
<i>Tabela 70. Kretanje broja nezaposlenih osoba prema spolu u ZDK u periodu 2014-2019. godina.....</i>	<i>84</i>
<i>Tabela 71. Stopa nezaposlenosti ZDK za period 2014-2019. godina</i>	<i>85</i>
<i>Tabela 72. Stopa nezaposlenosti po gradovima/općinama u ZDK u 2019. godini</i>	<i>86</i>
<i>Tabela 73. Broj osoba zatečenih u „radu na crno“ u ZDK u periodu 2015-09/2018. godina.....</i>	<i>87</i>
<i>Tabela 74. Nezaposlene osobe na evidenciji - najbrojnija zanimanja po stručnoj spremi za oktobar 2018. godine..</i>	<i>88</i>
<i>Tabela 75. Prosječne plate po sektorima prema područjima ključnih djelatnosti u ZDK i FBiH u periodu 2017-2018. godina</i>	<i>89</i>
<i>Tabela 76. Broj penzionera u ZDK i njihov udio u ukupnom broju stanovnika u periodu 2014-2019. godina</i>	<i>90</i>
<i>Tabela 77. Prosječne penzije u KM u gradovima/općinama ZDK u 2019. godini.....</i>	<i>91</i>
<i>Tabela 78. Broj penzionera i iznos penzija po gradovima/općinama ZDK u 2019. godini</i>	<i>91</i>

<i>Tabela 79. Razvojni problemi i potrebe tržišta rada.....</i>	<i>92</i>
<i>Tabela 80. Prihodi od indirektnih poreza iz raspodjele sa Jedinstvenog računa, u KM</i>	<i>101</i>
<i>Tabela 81. Prihodi za upravitelje cesta, u KM.....</i>	<i>102</i>
<i>Tabela 82. Prihodi od poreza na dohodak, u KM</i>	<i>103</i>
<i>Tabela 83. Prihodi od poreza na dobit, u KM.....</i>	<i>103</i>
<i>Tabela 84. Pregled ostvarenih priliva za period januar-juni 2020.godine</i>	<i>104</i>
<i>Tabela 85. Izvršenje Budžeta ZDK za period 2017-2019. godina i plan za 2020. godinu</i>	<i>108</i>
<i>Tabela 86. Projekcija prihoda za ZDK za period 2020-2022. godina</i>	<i>109</i>
<i>Tabela 87. Projekcija prihoda od indirektnih poreza za ZDK, 2020-2022. godina.....</i>	<i>109</i>
<i>Tabela 88. Projekcija prihoda od poreza na dobit za ZDK, 2020-2022. godina</i>	<i>109</i>
<i>Tabela 89. Projekcija prihoda od poreza na dohodak (sa porezom na plaću) za ZDK, 2020- 2022. godina</i>	<i>109</i>
<i>Tabela 90. Projekcija rashoda i izdataka za ZDK, DOB ZDK 2020-2022</i>	<i>110</i>
<i>Tabela 91. Iznosi izvršenih tekućih transfera iz namjenskih sredstava, 2017-2019. godina.....</i>	<i>111</i>
<i>Tabela 92. Kandidirani projekti prema DAC sektorima i ocjeni za PJI ZDK 2020-2022</i>	<i>113</i>
<i>Tabela 93. Iznosi finansijskih sredstava uložениh u realizaciju Strategije razvoja u periodu 2016-2018. godina ...</i>	<i>114</i>
<i>Tabela 94. Iznosi finansijskih sredstava uložениh u realizaciju Strategije razvoja u 2016. godini.....</i>	<i>115</i>
<i>Tabela 95. Iznosi finansijskih sredstava uložениh u realizaciju Strategije razvoja u 2017. godini.....</i>	<i>116</i>
<i>Tabela 96. Iznosi finansijskih sredstava uložениh u realizaciju Strategije razvoja u 2018. godini.....</i>	<i>116</i>
<i>Tabela 97. Pregled podataka o predškolskim obrazovnim ustanovama na području ZDK</i>	<i>119</i>
<i>Tabela 98. Pregled podataka o ustanovama za osnovno obrazovanje na području ZDK.....</i>	<i>120</i>
<i>Tabela 99. Pregled podataka o ustanovama za srednje obrazovanje na području ZDK</i>	<i>122</i>
<i>Tabela 100. Iznos transfera iz budžeta ZDK za finansiranje ustanova kulture.....</i>	<i>128</i>
<i>Tabela 101. Finansiranje sportskih ustanova iz budžeta ZDK</i>	<i>131</i>
<i>Tabela 102. Podaci o korisnicima centara za socijalni rad u ZDK</i>	<i>132</i>
<i>Tabela 103. Iznosi isplaćene pomoći korisnicima socijalne zaštite, po vrstama pomoći.....</i>	<i>133</i>
<i>Tabela 104. Podaci o socijalnoj zaštiti u ZDK.....</i>	<i>136</i>
<i>Tabela 105. Najopasnije bolesti na području ZDK: broj oboljelih po godinama</i>	<i>145</i>
<i>Tabela 106. Starosna struktura oboljelih u ZDK i FBiH do 25.07.2020.godine.....</i>	<i>147</i>
<i>Tabela 107. Starosna struktura umrlih na području ZDK do 25.07.2020.:</i>	<i>148</i>
<i>Tabela 108. Incidenca obolijevanja od COVID-19 po dobnim grupama na području ZDK do 25.07.2020.godine.</i>	<i>148</i>

<i>Tabela 109. Procjena zdravstvenih potreba usljed COVID-19 na području ZDK prema scenarijima.....</i>	<i>150</i>
<i>Tabela 110. Procjena potrebnih zdravstvenih kapaciteta za zbrinjavanje COVID-19 pacijenata na području ZDK prema scenarijima.....</i>	<i>150</i>
<i>Tabela 111. Obuhvat stanovništva zdravstvenim osiguranjem u ZDK po godinama.....</i>	<i>151</i>
<i>Tabela 112. Finansiranje ustanova zdravstvene zaštite.....</i>	<i>151</i>
<i>Tabela 113. Pregled broja udruženja prema djelatnostima za 2018. godinu</i>	<i>152</i>
<i>Tabela 114. Iznosi sredstava iz Ureda Premijera i ministarstava ZDK dodijeljeni udruženjima i fondacijama, 2013. i 2018. godina</i>	<i>153</i>
<i>Tabela 115. Izdvajanja lokalnih zajednica za rad udruženja i fondacija.....</i>	<i>154</i>
<i>Tabela 116. Prognoza proizvodnje električne energije u ZDK.....</i>	<i>166</i>
<i>Tabela 117. Pregled industrijskih zagađivača po gradovima/općinama u ZDK sa prikazom ispuštenog tereta zagađenja izraženog preko ES-a.....</i>	<i>184</i>
<i>Tabela 118. Zastupljenost divljih deponija na teritoriji ZDK (2018. godina)</i>	<i>187</i>
<i>Tabela 119. Osnovne karakteristike sliva rijeke Bosne.....</i>	<i>194</i>
<i>Tabela 120. Javni sistemi vodosnabdijevanja</i>	<i>194</i>
<i>Tabela 121. Pregled izvorišta po gradovima/općinama sa utvrđenim sanitarnim zaštitnim zonama</i>	<i>198</i>
<i>Tabela 122. Prosječan stepen priključenosti stanovništva na kanalizaciju u ZDK.....</i>	<i>202</i>
<i>Tabela 123. Pregled ukupno ispuštenog tereta zagađenja porijeklom iz tačkastih izvora u ZDK</i>	<i>203</i>
<i>Tabela 124. Pregled industrija na području ZDK koje vrše tretman svih otpadnih voda sa pregledom stepena toksičnosti otpadne vode, sadržajem sulfata, ulja i masti</i>	<i>205</i>
<i>Tabela 125. Specifične supstance u slivu rijeke Save/rijeke Bosne.....</i>	<i>207</i>
<i>Tabela 126. Emisije malih ložišta na području ZDK</i>	<i>209</i>
<i>Tabela 127. Pokrivenost uslugama prikupljanja otpada po gradovima/općinama ZDK.....</i>	<i>216</i>
<i>Tabela 128. Status Planova upravljanja otpadom u gradovima/općinama ZDK.....</i>	<i>217</i>
<i>Tabela 129. Procijenjene i računske količine produkovanog komunalnog i sličnog otpada</i>	<i>218</i>
<i>Tabela 130. Sastav otpada u ZDK – RDM Mošćanica</i>	<i>218</i>
<i>Tabela 131. Registrirane kompanije – reciklaža u ZDK.....</i>	<i>220</i>
<i>Tabela 132. Zaštićene prirodne baštine po gradovima/općinama ZDK</i>	<i>225</i>
<i>Tabela 133. Kulturni krajolici ZDK.....</i>	<i>227</i>
<i>Tabela 134. Pregled (geo)termalnih izvora na području ZDK</i>	<i>232</i>
<i>Tabela 135. Pokazatelji uticaja za prvi strateški cilj ZDK.....</i>	<i>251</i>

<i>Tabela 136. Pokazatelji uticaja za drugi strateški cilj ZDK</i>	<i>252</i>
<i>Tabela 137. Pokazatelji uticaja za treći strateški cilj ZDK.....</i>	<i>252</i>
<i>Tabela 138. Prioriteti za strateški cilj 1 sa pripadajućim pokazateljima krajnjeg rezultata</i>	<i>255</i>
<i>Tabela 139. Prioriteti za strateški cilj 2 sa pripadajućim pokazateljima krajnjeg rezultata</i>	<i>257</i>
<i>Tabela 140. Prioriteti za strateški cilj 3 sa pripadajućim pokazateljima krajnjeg rezultata</i>	<i>258</i>
<i>Tabela 141. Pregled usklađenosti prioriteta sa Strategijom razvoja FBiH 2021-2017 i Ciljevima održivog razvoja</i>	<i>278</i>

Lista slika

<i>Slika 1. Mapa ZDK.....</i>	<i>15</i>
<i>Slika 2. Nivo razvijenosti po gradovima/općinama u ZDK u 2018. i 2019. godini</i>	<i>28</i>
<i>Slika 3. Pokrivenost uvoza izvozom po kantonima u FBiH u 2018. i 2019. godini</i>	<i>33</i>
<i>Slika 4. Pokrivenost uvoza izvozom po kantonima u FBiH u 2018. i 2019. godini</i>	<i>33</i>
<i>Slika 5. Broj registriranih obrta u ZDK u periodu 2014-2018. godina</i>	<i>42</i>
<i>Slika 6. Ukupan promet u djelatnosti poljoprivrede i šumarstva u ZDK, u 2018. godini</i>	<i>54</i>
<i>Slika 7. Pregled proizvodnje i prodaje šumskih sortimenata u ZDK u periodu 2014-2018. godina</i>	<i>61</i>
<i>Slika 8. Trend indeksa obima industrijske proizvodnje ZDK u periodu 2014-2018. godina.....</i>	<i>63</i>
<i>Slika 9. Struktura poslovnih subjekata u sektoru hotelijerstva i ugostiteljstva</i>	<i>69</i>
<i>Slika 10. Struktura poslovnih subjekata u sektoru trgovine na veliko i malo u 2018. godini.....</i>	<i>77</i>
<i>Slika 11. Struktura nezaposlenih osoba prema spolu u periodu 2014-2018. godina</i>	<i>85</i>
<i>Slika 12. Trend zaposlenosti i nezaposlenosti u ZDK u periodu 2014-2018. godina.....</i>	<i>86</i>
<i>Slika 13. Projekcija rasta GDP na globalnom nivou, 2020.-2021.godina.....</i>	<i>94</i>
<i>Slika 14. Učešće kandidiranih projekata prema DAC strukturi.....</i>	<i>112</i>
<i>Slika 15. Stepen realizacije finansijskih sredstava Strategije razvoja, 2016-2018. godina</i>	<i>115</i>
<i>Slika 16. Učešće pojedinih vrsta izvora finansiranja Strategije razvoja, 2016-2018. godina</i>	<i>117</i>
<i>Slika 17. Broj studenata u visokom obrazovanju, 2011-2019. godina</i>	<i>124</i>
<i>Slika 18. Ukupan broj prava korisnika socijalne zaštite u ZDK u periodu 2009-2019. godina.....</i>	<i>137</i>
<i>Slika 19. Ukupno utrošena sredstva za prava iz socijalne zaštite u ZDK u periodu 2009-2019. godina.....</i>	<i>138</i>
<i>Slika 20. Ukupan broj krivičnih djela</i>	<i>139</i>

<i>Slika 21. Ukupan broj prekršaja javnog reda i mira.....</i>	<i>140</i>
<i>Slika 22. Ukupan broj saobraćajnih nezgoda</i>	<i>140</i>
<i>Slika 23. Priliv migranata u BiH, po godinama.....</i>	<i>142</i>
<i>Slika 24. Vremenska linija događaja u vezi COVID-19.....</i>	<i>146</i>
<i>Slika 25. Trend kretanja ukupnog broja oboljelih i broja aktivnih slučajeva na području ZDK</i>	<i>147</i>
<i>Slika 26. Broj registriranih udruženja i fondacija u ZDK po godinama.....</i>	<i>152</i>
<i>Slika 27. Integrirani sistem upravljanja razvojem u Zeničko-dobojskom kantonu</i>	<i>156</i>
<i>Slika 28. Saobraćajna infrastruktura Zeničko-dobojskog kantona</i>	<i>161</i>
<i>Slika 29. Željeznička mreža u BiH/ZDK.....</i>	<i>164</i>
<i>Slika 30. Dominantni izvori emisija zagađujućih materija u zrak na području ZDK.....</i>	<i>181</i>
<i>Slika 31. Zastupljenost emisija u ukupnim emisijama prema izvoru - ZDK.....</i>	<i>182</i>
<i>Slika 32. Lokacija regionalne deponije Mošćanica</i>	<i>186</i>
<i>Slika 33. Hidrografska mreža ZDK.....</i>	<i>193</i>
<i>Slika 34. Poplavna područja na teritoriji ZDK – dio 1.....</i>	<i>200</i>
<i>Slika 35. Poplavna područja na teritoriji ZDK – dio 2.....</i>	<i>201</i>
<i>Slika 36. Monitoring mjesta u periodu 2011-2015. godina.....</i>	<i>206</i>
<i>Slika 37. Emisije industrijskih i energetske postrojenja na području ZDK</i>	<i>208</i>
<i>Slika 38. Udio emisija energetske i industrijske postrojenja na području ZDK.....</i>	<i>208</i>
<i>Slika 39. Emisija malih kotlovnica i kućnih ložišta na području ZDK (2016)</i>	<i>210</i>
<i>Slika 40. Učešće ZDK u emisijama zagađujućih materija u zrak Federacije BiH.....</i>	<i>210</i>
<i>Slika 41. Emisije iz poljoprivrede i stočarstva</i>	<i>211</i>
<i>Slika 42. Udio emisija cestovnog saobraćaja na području ZDK.....</i>	<i>212</i>
<i>Slika 43. Prosječna godišnja koncentracija SO₂; Slika 44. Najviša dnevna koncentracija SO₂.....</i>	<i>213</i>
<i>Slika 45. Broj prekoračenja dnevne vrijednosti SO₂ (dozvoljeno 3).....</i>	<i>213</i>
<i>Slika 46. Prosječna godišnja vrijednost PM₁₀; Slika 47. Broj prekoračenja dnevne vrijednosti PM₁₀.....</i>	<i>214</i>
<i>Slika 48. Komunalna preduzeća na području ZDK.....</i>	<i>215</i>
<i>Slika 49. Karta zemljišnog pokrivača u ZDK.....</i>	<i>229</i>
<i>Slika 50. Veza strateških fokusa i strateških ciljeva u ZDK</i>	<i>249</i>
<i>Slika 51. Usaglašenost strateških ciljeva sa Okvirom ciljeva održivog razvoja i utvrđenim akceleratorima i pokretačima u BiH</i>	<i>250</i>

<i>Slika 52. Prioriteti po strateškim ciljevima ZDK</i>	<i>253</i>
---	------------

1 Geografski položaj i prirodne karakteristike Zeničko-dobojskog kantona

1.1 Položaj i osnovne prostorne karakteristike

Zeničko-dobojski kanton (u daljnjem tekstu: ZDK) je jedna od deset (10) federalnih administrativnih jedinica u sastavu Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: FBiH). ZDK se prostire na površini¹ od 3343 km². Uzimajući u obzir ovaj podatak, ZDK je po površini na četvrtom mjestu u FBiH. U svom sastavu, ZDK ima dvanaest gradskih/općinskih područja i to: Breza, Doboj-Jug, Kakanj, Maglaj, Olovo, Tešanj, Usora, Vareš, Visoko, Zavidovići, Zenica (administrativno sjedište ZDK) i Žepče. Nalazi se u središnjem dijelu Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: BiH) tako da se graniči sa Sarajevskim, Tuzlanskim i Srednjobosanskim kantonom te sa Republikom Srpskom.

Slika 1. Mapa ZDK

Izvor: Strategija razvoja Zeničko-dobojskog kantona za period 2016-2020.

Tabela 1. sumira osnovne karakteristike ZDK kao što su ukupna površina ZDK i površine pripadajućih općina/grada.

¹ ZDK u brojkama, Federalni zavod za statistiku, 2013.

Tabela 1. ZDK u brojkama

		Ukupna površina cca km ²
Bosna i Hercegovina		51209,2
Federacija Bosne i Hercegovine		26110,0
Zeničko-dobojski kanton		3343,0
Površina gradova/općina		
Grad/općina	Šifra grada/općine	Površina cca km²
1. Breza	10.189	72,9
2. Doboj-Jug	11.266	10,2
3. Kakanj	10.448	377,0
4. Maglaj	10.634	252,4
5. Olovo	10.715	407,8
6. Tešanj	11.045	155,9
7. Usora	11.622	49,8
8. Vareš	11.100	390,1
9. Visoko	11.126	230,8
10. Zavidovići	11.177	556,4
11. Zenica	11.185	558,5
12. Žepče	11.207	282,3

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2013.

1.2 Prirodni resursi

ZDK čini regiju sa najznačajnijim industrijskim objektima u FBiH². Gotovo cjelokupna industrija i rudarske aktivnosti nalaze se u dolini rijeke Bosne ili njenoj neposrednoj blizini³. ZDK raspolaže sa značajnim proizvodnim kapacitetima za razvoj šireg okruženja i BiH kao cjeline. Proizvodni potencijali ZDK koncentrisani su u energetici, rudarstvu, prerađivačkoj industriji i saobraćaju.

Energetski potencijal vezan je rezerve mrkog uglja Zenice, Kaknja i Breze. Pored mrkog uglja, u općini Maglaj, na lokaciji Brezove Dane, nalaze se rezerve lignita. ZDK na svom području ima ležišta mineralnih sirovina koje su veoma rijetke u zemljama okruženja, a za neke se može tvrditi da se radi i o svjetski raritetnim ležištima. Takva su ležišta metalnih mineralnih sirovina kao što je ceruzit (PbCO₃), ruda olova bez posebnih onečišćenja koja predstavljaju poteškoće kod prerade ovog mineralnog resursa. Ceruzit sadrži samo CaCO₃ (kalcijum karbonat) iz kog se zagrijavanjem vrlo lako izdvaja, a rezerve i cijena olova na svjetskom tržištu su faktori koji treba da iniciraju otvaranje ležišta olova u Olovu. Također, na području ZDK postoje ležišta nemetalnih mineralnih

² (JP Elektroprivreda BiH Termoelektrana "Kakanj", Arcelor Mittal d.o.o. Zenica, Natron Hayat d.o.o Maglaj, Tvornica cementa Kakanj d.d) i rudnici (Rudnik mrkog uglja Kakanj, Rudnik mrkog uglja Breza, Rudnik Zenica, Rudnik krečnjaka Zavidovići i Tešanj). Preliminarna inventurizacija rudarskih radova u FBiH sa osvrtom na okolinski aspekt, FMOIT, 2010.

³ PP Zeničko-dobojskog kantona, 2009-2029.

sirovina koje su vrlo rijetke u svjetskim razmjerama kao što je ležište gabra sa više varijacija u bojama (bijela, crna, crvena, plava, zelena). Važna ležišta mineralnih sirovina su ležišta olova cinka i barita sa sadržajem pratećih minerala zlata, srebra i bakra na ležištima Veovača, Rupice i Juraževac-Brestić u Općini Vareš i ceruzitno ležište olova u Olovu. Takođe postoji i napuštena ležišta željezne rude Smreka, Droškovac i Brezik u općini Vareš, a za koje su utvrđene značajne rezerve željezne rude.

Privreda ZDK je velikim dijelom niskoakumulativna i bazira se na prirodnim resursima. Tako koncipirana privreda, u pravilu, vrši veliki pritisak na okoliš, a posebno na prostor i resurse.

Potrebno je naglasiti da ZDK ima i potencijale za korištenje obnovljivih izvora energije (vode, insolacija, vjetrovi i ostalo).

1.1.1 Vode

Prostor ZDK lociran je u centralnom dijelu BiH i skoro u cijelosti leži u slivu rijeke Bosne. Dolina rijeke Bosne je najnaseljeniji dio BiH, sa prosječnom naseljenošću oko 116 stanovnika/km². Rijeka Bosna protiče južnim, jugozapadnim, zapadnim i sjevernim dijelom područja Zeničko-dobojskog kantona. Duž toka kroz ZDK u nju se ulijevaju vodotoci: Stavnja, Fojnička rijeka, Goruša, Radovljanska rijeka, Trstionica, Zgošća, Ribnica, Lašva, Babina rijeka, Kočeva, Gračanička rijeka, Bistričak, zatim Željeznica, Papratnica, Lješnica, Gostovička rijeka, Krivaja i Usora. Pored navedenih pritoka postoji veći broj manjih potoka i potočića koji se također ulijevaju u rijeku Bosnu na području ZDK. Iako većina ovih pritoka rijeke Bosne izvire na području ZDK, manji broj navedenih vodotokova izvire van teritorija ZDK, a ulijeva se u rijeku Bosnu na prostoru ZDK.

Kada su u pitanju jezera, na području ZDK postoji vještačko jezero koje se nalazi u napuštenom površinskom kopu rudnika željezne rude Smreka u općini Vareš koje se često tretira kao prirodno, ali je zapravo nastalo kombinacijom prirodnih i vještačkih faktora. Na teritoriji ZDK je i jezero na Moščanici na području grada Zenice, te jezero Mašica na području općine Zavidovići. Većih vještačkih akumulacija na teritoriji ZDK nema, ali postoje manje akumulacije koje su izgrađene na vodotocima i to u vidu manjih jezera odnosno uspora⁴.

1.1.2 Rude i minerali

Energetski potencijal ZDK uglavnom se bazira na rezervama mrkog uglja Zenice, Kaknja i Breze. Karakteristika sva tri eksploataciona polja u ZDK je da se u njima nalaze ležišta izdvojena kao posebne cjeline. Pored mrkog uglja, u općini Maglaj nalaze se rezerve lignita. U zavisnosti od vertikalnog položaja ugljenih slojeva, u odnosu na površinu, pojedini dijelovi eksploatacionog polja se eksploatišu jamski, a drugi površinski.

Pregled rezervi dat je u narednoj tabeli (Tabela 2).

⁴ ZDK, Kantonalni zavod za urbanizam i prostorno uređenje, Prostorni plan Zeničko-dobojskog kantona 2009-2029.

Tabela 2. Pregled rudnih rezervi (u tonama) po stepenu istraženosti po gradovima/općinama

Lokalitet/ležište	Geološke rezerve	Vanbilansne rezerve	Eksplatacione rezerve	Potencijalne rezerve
Kakanj (2007)	249.460.409	55.968.000	159.308.778	127.604.196
Breza (2006)	77.105.529	36.387.874	41.412.655	78.000.000
Zenica (2006)	282.924.568	119.830.669	163.063.230	1.042.722.518
Ukupno	1.083.536.997	364.439.417	650.376.775	2.174.930.778

Izvor: Prostorni plan ZDK, 2009-2029.

Metalna mineralna ležišta su istraživana i eksploatirana u vremenu do 1992. godine nakon čega na njima prestaje svaka aktivnost. Radi se o ležištima željeza Smreka, Droškovac i Pržići, polimetalno-baritnim ležištima Veovača i Rupice u općini Vareš te o ceruzitnom ležištu olova u Olovu.

Nemetalne mineralne sirovine su prije rata imale sporedan značaj, dok je u poslijeratnom periodu počelo njihovo intenziviranje istraživanje na brojnim lokalitetima na području ZDK čime su dobile strateški značaj⁵.

Tabela 3. Ležišta mineralnih sirovina u ZDK

Grad/općina	Sirovine
Breza	krečnjak („Morava“ kod Župče i „Nedići“ kod Breze), kvarcni pijesak (na potezu Vijesolići-Kapica); Ukupno 3 ležišta nemetalnih sirovina nalaze se u eksploataciji.
Kakanj	krečnjak, laporovit krečnjak; Ukupno 3 ležišta nemetalnih sirovina nalaze se u eksploataciji.
Maglaj	dacit, mrki ugalj, krečnjak, lignit
Olovo	olovo, krečnjak, gabr, ceruzit (lokaliteti Prgoševo i Očekalj – bilansne rezerve 3.602.099 tona, vanbilansne 125.966 tona, i potencijalne rezerve 9.133.469 tona); Ukupno na teritoriji općine dva ležišta nemetalnih sirovina u eksploataciji, jedno ležište je relativno dobro istraženo, dok na jedno ležište krečnjaka postoji samo istražno koncesiono pravo.
Tešanj	krečnjak, dijabaz; Ukupno tri ležišta nemetalnih sirovina, od kojih dva u eksploataciji.
Vareš	olovo-cink, spilit, krečnjak, amfibolit, kvarcni pijesak, barit, zlato, srebro, bakar, hrom; Ukupno 12 ležišta u eksploataciji, napuštena ili istražena.
Visoko	krečnjak, opekarska glina; Ukupno jedno ležište nemetalnih sirovina.
Zavidovići	krečnjak, dijabaz; Ukupno dva ležišta nemetalnih sirovina u eksploataciji.
Zenica	krečnjak; Ukupno na teritoriji općine Zenica jedno ležište nemetalnih sirovina u eksploataciji, za dva postoji istražno pravo ili je u toku dobijanja.
Žepče	magnezit na području naseljenih mjesta Bljuve, Selišta, Ruda, Visa, Ozimice i Vitlaca, koje su djelimično površinski istražene, hrizotil azbest na području Bljuve, Visoke Rudine i

⁵ PP ZDK, 2009-2029.

Grad/općina	Sirovine
	Ozimice, Ravne Rijeke i Duge Kose, montnomorijonitno-kaolinska glina na području Ljeskovice ugljonošna serija južno od Osove, Tatarbudžak i Tupanovci, krečnjak na lokalitetu Markovog Brda/Drenovik i brdo Bukovik. Ukupno dva ležišta nemetalnih sirovina u eksploataciji.

Izvor: Prostorni plan ZDK, 2009-2029 i Socio-ekonomska analiza regije Centralna BiH, REZ, 2011.

Na prostoru ZDK, na osnovu nesistematskih istraživanja različitih autora na dosadašnjem stepenu poznavanja geološkog sastava, moguće je identificirati određene lokalitete kao moguće prostore za istraživanje i eksploataciju:

- nemetalnih sirovina za dobivanje građevinskog materijala, i
- metalnih mineralnih sirovina.

Lokaliteti gdje će se detaljnim istraživanjima definirati nemetalne sirovine za tehnički kamen i druge građevinske potrebe su:

- Ležište lapora za cementnu industriju na lokalitetu PK Koritnik na području općine Breza,
- Ležište miocenske starosti “Srh” za proizvodnju cigle i opekarskih proizvoda, na području općine Breza,
- Lokacija dijabaza Kapica /37/ je izdvojena na potezu između Bistrovca i Ruda glave.
- Lokacija spilita Prilug /38/ nalazi se južno od Zavidovića, na putu M3 koji povezuje dolinu rijeke Gostović sa Mračajem na desnoj obali Bosne.
- Pozicija dolerita Donji Rakovac /39/ se nalazi u dolini rijeke Rakovac sa obje njene strane iznad Petrovića do uzvodno na cca 2,5 km gdje se ulijeva Ljuti potok.
- Lokacija dolerita Husar /40/ se nalazi istočno od Banje Vrućice na samom graničnom dijelu između entiteta.
- Lokacija neogenog krečnjaka Mala Gradina /41/ nalazi se sa lijeve strane rijeke Bosne, na 1 km od centra Mravića, općina Doboju-Jug.
- Lokacija gipsa Kondžilo /42/ na ušću dva potoka Kondžilo i Javoračkom potoku, Visoko.

1.1.3 Zemljište

Karakteristike tla na području ZDK valorizuju se kroz klimu, reljef, hidrografiju, geološko-petrografske karakteristike, zastupljenost tipova tla i rejone i zone.

Prema pedološkoj klasifikaciji, tla mogu biti: automorfna (nastaju u uvjetima deficitarnog i normalnog vlaženja oborinskom vodom koja se slobodno procjeđuje unutar profila), hidromorfna (nastaju usljed prekomjernog vlaženja oborinskom vodom ili stranim vodama različitog porijekla), halomorfna (obuhvaćaju slana i alkalizirana tla nastala pod uticajem nepovoljnih stranih voda) i subhidrična (nastaju u priobalnim područjima jezera i mora).

Na području ZDK zastupljeni su sljedeći tipovi tla:

Tabela 4. Tipovi zemljišta u ZDK

Automorfna tla	%
Plitka tla Sirozem-kamenjar (litosol)	0,90%
Humusno-silikatno tlo (ranker)	9,85%
Rendzina (rendzina)	20,40%
Smonica-sionica (vertisol)	1,46%
Organomineralne crnice (kalkomelanosol)	1,93%
Smeđe tlo na krečnjacima i dolomitima (kalkokambisol)	3,78%
Eutrično smeđe tlo (eutrični kambisol)	23,79%
Distrično smeđe tlo (distrični kambisol)	28,35%
Lesivirano-ilimerizirano tlo (luvisol) i	3,41%
Podzol	0,01%
Ukupno automorfna tla	93,88
Hidromorfna tla	%
Aluvijalno-Fluvijalno tlo (fluvisol)	3,60%
Fluvijalno livadsko tlo (humofluvisol)	0,48%
Pseudoglej (pseudoglej)	1,06%
Mineralno-močvarno glejno tlo (euglej)	0,15%
Ukupno hidromorfna tla	5,29%
Halomorfna tla	%
	0,83%

Izvor: Prostorni Plan ZDK, 2009-2029.

Na području ZDK, najviše je zastupljeno distrično smeđe tlo sa 94.753,40 ha ili 28,35% i eutrično smeđe tlo sa 79.836,40 ha ili 23,79%, a najmanje podzol sa 28,40 ha ili 0,01%. Sagledavajući stanje zastupljenosti pojedinih tipova tla u ZDK može se zaključiti da su automorfna tla zastupljena sa 93,88%, dok su hidromorfna tla znatno manje zastupljena i zauzimaju 17.700,5 ha ili 5,29% ukupne teritorije. Ostala tla zauzimaju oko 0,83%.

Prema podacima Studije upotrebne vrijednosti za područje ZDK (2011), najviše je zastupljeno šumsko zemljište (66% ili 222.427,7 ha), potom poljoprivredno zemljište (19,8% ili 65.784,5 ha), poljoprivredno zemljište sa značajnim učešćem šume (7,1% ili 23.518,6 ha), izgrađeno zemljište (3,3% ili 11.045 ha), izgrađeno zemljište sa značajnim učešćem poljoprivrednog zemljišta (2,1% ili 6.943 ha). Površinski kopovi zauzimaju 0,3% i deponije 76,6 ha zemljišnog pokrivača u ZDK.

Međutim, potrebno je istaći problem nezadovoljavajućeg kvaliteta zemljišta na području ZDK, zbog onečišćenja iz industrije, što zahtijeva provođenje adekvatnih mjera, kako je kasnije i pojašnjeno u dokumentu.

1.3 Klimatska obilježja

ZDK je smješten između 17°44'38" i 18°50'11" meridijana, te 43°54'13" i 44°43'41" paralele (u geografskim koordinatama, prema geodetskom referentnom sistemu Zavoda za geodetsku upravu BiH), odnosno između 6.479.595 m i 6.566.872 m po x-osi, te između 4.862.166 m i 4.953.741 m po y-osi (u projektiranim koordinatama).

Uvažavajući klimatske uvjete i nadmorske visine (geomorfološko oblikovanje i konfiguraciju terena), prostor ZDK se može podijeliti u tri rejon:

- nizijsko-brdoviti rejon (riječne doline i blage uzvisine),
- brdski rejon (umjereno valoviti predjeli),
- planinski rejon (oštre reljefne forme).

Reljefne karakteristike i nadmorska visina cijelog područja ZDK kreću se u rasponu od 140 do 1.472 m nadmorske visine. Sjeverni dio ZDK je najniži sa nadmorskom visinom od 140 do 500 m i karakteristikama umjereno kontinentalne klime. Južni dio područja ZDK čije se nadmorske visine kreću od 500 do 1.000 m predstavlja brdsko i visokobrdsko područje, a zastupljeno je u gornjem toku rijeke Bosne od Visokog do Zenice i u dolini rijeke Krivaje na području Olova, sa tipičnom kontinentalnom i umjereno kontinentalnom klimom. Centralni dio ZDK predstavlja visoko brdovito i planinsko područje, a čine ga planinski masivi Ravan planine, Konjuha, Smolina, Zvijezde i Čemerske planine, koji se kreću od 1.145 m nadmorske visine (Pogar) do 1.472 m nadmorske visine (Karasanovina). Sa povećanjem nadmorske visine uticaj planinske klime postaje izrazitiji.

Tabela 5. Vrijednosti važnijih meteo pojava u ZDK

	2014	2015	2016	2017	2018
Srednje godišnje vrijednosti					
Pritisak/tlak zraka, mb	975,2	978,4	977,0	977,5	976,1
Temperatura zraka, °C	12,6	11,9	11,8	11,8	12,5
Relativna vlažnost zraka, %	78	75	76	74	78
	2014	2015	2016	2017	2018
Godišnje vrijednosti					
Apsolutna max. temperatura zraka, °C	36,0	40,9	38,2	41,6	36,5
Apsolutna min.temperatura zraka, °C	-8,8	-16,7	-13,8	-24,5	-11,6
Količina padavina, l/m ₂	1.200,6	732,4	896,5	883,0	925,1
Broj dana sa padavinama, ≥ 0,1 mm	123	125	153	136	163
Broj dana sa snježnim pokrivačem, ≥ 1 cm	8	25	19	39	32
Maksimalna visina snježnog pokrivača, cm	9	15	26	14	44
Trajanje sijanja sunca (sati)	1608,5	1.860,9	1744,0	2103,3	1825,0

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Zeničko-dobojski kanton u brojkama, 2019. godina.

2 Stanovništvo Zeničko-dobojskog kantona

Demografska slika ZDK u posmatranom je periodu doživjela primjetne izmjene. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, u gradovima/općinama ZDK ukupno je živjelo 476.947 stanovnika, a prosječna gustina naseljenosti je bila 143,3 st/km². Prema konačnim rezultatima popisa stanovništva provedenog 2013. godine na području ZDK živjelo je ukupno 364.433 stanovnika, a prosječna gustina naseljenosti je bila 109,5 st/km². Stanovništvo je u odnosu na 1991. godinu umanjeno za 112.514 stanovnika.

Tabela 6. Konačni rezultati popisa stanovništva u ZDK za 2013. godinu

Grad/Općina	364.433
Breza	14.168
Doboj-Jug	4.137
Kakanj	37.441
Maglaj	23.146
Olovo	10.175
Tešanj	43.063
Usora	6.603
Vareš	8.892
Visoko	39.938
Zavidovići	35.988
Zenica	110.663
Žepče	30.219

Izvor: Agencija za statistiku BiH, www.statistika.ba, 18. mart 2020. Godine.

Konačni rezultati Popisa stanovništva iz 2013. godine, objavljeni su 1. jula 2016. godine, što se odražava na podatak o broju stanovnika u 2016. godini koji je izrazito manji u odnosu na isti podatak za 2014. i 2015. godini, kada se taj podatak bazirao na statističkim procjenama i preliminarnim rezultatima, što ukazuje na depopulaciju stanovništva na području ZDK. U periodu 2014-2018. godina, zabilježen je pad broja prisutnih stanovnika na području ZDK za 9,7%. U istom periodu primjetan je pad broja stanovnika u svim gradovima/općinama ZDK, a posebno je izražen u općinama Vareš (za 19%), Olovo (za 18%), Doboj-Jug (za 18%), Kakanj (za 15%), gradu Zenica (za 14%) te općini Tešanj (za 10%).

Tabela 7. Procjena broja stanovnika ZDK u periodu 2014-2018. godina

Općina/Grad	2014	2015	2016	2017	2018
Breza	13.787	13.634	13.829	13.726	13.654
Doboj-Jug	4.939	4.932	4.057	4.053	4.063
Kakanj	43.606	42.950	37.225	37.155	37.168
Maglaj	23.267	23.202	22.932	22.875	22.845

Općina/Grad	2014	2015	2016	2017	2018
Olovo	11.546	11.365	9.707	9.609	9.451
Tešanj	48.629	48.772	43.333	43.456	43.675
Usora	6.839	6.838	6.520	6.483	6.440
Vareš	9.877	9.676	8.345	8.158	8.026
Visoko	40.156	39.982	39.549	39.501	39.361
Zavidovići	37.614	37.495	35.557	35.419	35.287
Zenica	127.034	126.871	109.950	109.679	109.443
Žepče	31.059	31.015	30.027	29.979	29.937
UKUPNO:	397.813	396.732	361.031	360.093	359.350

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2016, 2018. i 2019.

Pored pada broja stanovnika, u periodu 2014-2018. godina, i prirodni priraštaj u ZDK je u padu. Iako je u 2018. godini prirodni priraštaj bio pozitivan jer je broj živorođenih u odnosu na broj umrlih bio veći za 66, ipak je smanjen za 12% u odnosu na prirodni priraštaj u 2014. godini (74). Općine koje bilježe negativan priraštaj u 2018. godini su: Breza, Maglaj, Olovo, Vareš, Usora i Žepče. Ovo prirodno smanjenje stanovništva, odnosno depopulacija, nastalo je zbog većeg broja umrlih u odnosu na rođene.

Najveća gustina naseljenosti je u općini Doboj-Jug i iznosi 398,3 st/km², zatim slijede Tešanj sa 280,1 st/km² i Zenica sa 196,0 st/km².

Posmatrano prema starosnoj dobi stanovništva, u 2018. godini, 15,6% čine maloljetnici do 15 godina, 70,5% stanovnici dobi od 15 do 64 godine, te 13,9% stanovnici dobi starije od 65 godina. Podaci ukazuju da je izražen trend starenja stanovništva, tako da je u 2018. godini udio stanovnika dobi starije od 65 godina povećan sa 10,3% u 2015. godini na 13,9% u 2018. godini, dok je udio maloljetnih stanovnika do 15 godina smanjen sa 18,2% u 2015. godini na 15,6% u 2018. godini.

Zvanični podaci o ukupno iseljenom stanovništvu ZDK nisu dostupni, jer nisu praćeni i objavljeni za nivo kantona, ali je potrebno istaći da se trend iseljavanja stanovništva, posebno mladih, nastavlja te da je pitanju migracija stanovništva i odlasku radno sposobnog stanovništva potrebno posvetiti posebnu pažnju. (Prema dostupnim podacima za Bosnu i Hercegovinu, u periodu 2013-2019. godina, Bosnu i Hercegovinu je napustilo 530.000 stanovnika)⁶.

Tabela 8. Starosna struktura stanovništva - procjena

	Ukupno	0-14	15-64	65 i više
30.06.2015.g.				
Ukupno:	362.048	66.088	258.688	37.272
Muškarci	179.663	33.821	129.981	15.861
Žene	182.385	32.267	128.707	21.411
30.06.2016.g.				
Ukupno:	361.031	69.353	256.949	34.729
Muškarci	179.303	35.531	129.086	14.686
Žene	181.728	33.822	127.863	20.043
30.06.2017.g.				

⁶ Izvor: Anketa o radnoj snazi koju objavljuje Agencija za statistiku BiH i Unija za održivi povratak i integracije u BiH.

Ukupno:	360.093	56.590	255.588	47.915
Muškarci	178.831	29.023	128.960	20.848
Žene	181.262	27.567	126.628	27.067
30.06.2018.g.				
Ukupno:	359.350	56.018	253.510	49.822
Muškarci	178.470	28.740	127.991	21.739
Žene	180.880	27.278	125.519	28.083
30.06.2018.g.				
Breza	13.654	1.865	9.651	2.138
Doboj-Jug	4.063	734	2.888	441
Kakanj	37.168	6.214	26.090	4.864
Maglaj	22.845	3.349	16.203	3.293
Olovo	9.451	1.186	6.685	1.580
Tešanj	43.675	7.619	31.199	4.857
Usora	6.440	679	4.737	1.024
Vareš	8.026	811	5.352	1.863
Visoko	39.361	6.276	27.304	5.781
Zavidovići	35.287	5.486	25.168	4.633
Zenica	109.443	17.157	76.546	15.740
Žepče	29.937	4.642	21.687	3.608

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2019.

Tabela 9. Razvojni problemi i potrebe u vezi sa stanovništvom

Razvojni problemi	Razvojne potrebe
Pad nataliteta i starenje stanovništva	Razviti mjere pronatalitetne politike kroz rješavanje pitanja zapošljavanja, stambenih pitanja, pitanja obrazovanja, i sl.
Iseljavanje stanovnika	● Osmisliti i provoditi mjere za poticanje zadržavanja stanovništva na području ZDK kroz osiguranje radnih mjesta, podršku privrednicima, poljoprivrednicima te svima koji rade na zapošljavanju i poboljšanju kvalitete života na području ZDK; ● Kroz politiku i mjere ruralnog razvoja, zaustaviti proces deruralizacije i omogućiti zadržavanje seoskog stanovništva
Nedovoljna izdvajanja namjenskih sredstava za rješavanje problema iz oblasti demografije	Obezbijediti namjenska sredstva u Budžetu za izradu konkretnih akcionih planova sa ciljevima, zaduženjima i rokovima.

3 Ekonomska struktura Zeničko-dobojskog kantona

3.1 Dinamika i razvijenost

Prema podacima Federalnog zavoda za programiranje razvoja, ZDK je, po indeksu razvijenosti, rangiran na petom mjestu u FBiH u 2018. i 2019. godini. Makroekonomski pokazatelji po kojima je utvrđen indeks razvijenosti prikazani su u tabelama 10. i 11. U 2014. godini ZDK je također bio rangiran na petom mjestu prema indeksu razvijenosti, što znači da većih promjena u odnosu na ukupan nivo razvijenosti u odnosu na ostale kantone nije bilo. Međutim, prema podacima preračunatog indeksa razvijenosti za 2018. godinu, prema staroj metodologiji, koja se primjenjivala u 2014. godini, utvrđeno je da je ovaj indeks povećan od početne vrijednosti 91,9 u 2014. godini do 92,8 u 2018. godini.

Potrebno je pomenuti, da osim sila tržišne ekonomije, koje direktno ili indirektno utiču na ključne makroekonomske pokazatelje razvoja, djeluju i drugi faktori uključujući prirodne nesreće koje su se desile u ZDK (pandemija Covid-19 u 2020. godini i poplave i klizišta u 2014. godini) a koje su negativno uticale na razvoja ne samo u ZDK već i na području cijele BiH.

Tabela 10. Kantoni u FBiH po indeksu razvijenosti u 2018. godini

Br. kan.	Kanton	Prihodi od poreza na dohodak pc 2018	Stepen zaposlenosti 2018	Kretanje stanovništva 2013-2018	Učešće starog stanovništva 2013-2018	Stepen obrazovanja stanovništva	Indeks 2018	Rang
9	Kanton Sarajevo	3,12	2,30	1,82	0,78	1,53	2,03	1
7	Hercegovačko-neretvanski kanton	1,46	1,20	0,70	0,55	1,53	1,13	2
5	Bosansko-podrinjski kanton	1,33	1,92	0,69	0,35	1,05	1,12	3
8	Zapadnohercegovački kanton	0,79	0,77	0,85	0,74	2,03	1,04	4
4	Zeničko-dobojski kanton	0,52	0,95	0,88	1,26	0,64	0,81	5
3	Tuzlanski kanton	0,43	0,84	1,01	1,05	0,80	0,79	6
6	Srednjobosanski kanton	0,22	0,65	0,84	1,30	0,76	0,70	7
1	Unsko-sanski kanton	0,09	0,00	0,87	1,51	0,00	0,42	8
2	Posavski kanton	0,20	0,16	0,00	0,60	0,64	0,30	9
10	Kanton 10	0,00	0,01	0,01	0,00	1,29	0,26	10

Izvori: Federalni zavod za programiranje razvoja: Socioekonomski pokazatelji po općinama, 2019.

Tabela 11. Kantoni u FBiH po indeksu razvijenosti u 2019. godini

Br. kan.	Kanton	Prihodi od poreza na dohodak pc 2019	Stepen zaposlenosti 2019	Kretanje stanovništva 2013-2019	Učešće starog stanovništva 2013-2019	Stepen obrazovanja stanovništva	Indeks 2019	Rang
9	Kanton Sarajevo	3,15	2,31	1,83	0,79	1,47	2,03	1
7	Hercegovačko-neretvanski kanton	1,36	1,19	0,73	0,55	1,46	1,10	2
5	Bosansko-podrinjski kanton	1,29	1,78	0,55	0,32	1,17	1,07	3
8	Zapadnohercegovački kanton	0,77	0,79	0,92	0,77	2,00	1,05	4
4	Zeničko-dobojski kanton	0,48	0,94	0,90	1,26	0,81	0,84	5
3	Tuzlanski kanton	0,53	0,85	0,98	1,03	0,78	0,81	6
6	Srednjobosanski kanton	0,20	0,63	0,84	1,30	0,73	0,68	7
1	Unsko-sanski kanton	0,04	0,00	0,82	1,52	0,00	0,40	8
2	Posavski kanton	0,15	0,15	0,01	0,61	0,59	0,28	9
10	Kanton 10	0,00	0,01	0,00	0,00	1,34	0,27	10

Izvori: Federalni zavod za programiranje razvoja: Socioekonomski pokazatelji po općinama, 2020.

Prema podacima Porezne uprave FBiH, u 2019. godini u FBiH, poreski prihodi svih kantona (porezi građana i porez na dohodak) iznose 427.996 hiljada KM, što je u odnosu na prethodnu godinu više za 7,5% (prihodi u 2018. godini su iznosili 398.097 hiljada KM). Poreski prihodi po glavi stanovnika u FBiH iznose 195,4 KM i viši su za 7,8% u odnosu na prethodnu godinu.

Prihodi od poreza na dohodak per capita (pc) u ZDK u 2019. godini iznosili su 139 KM i na nivou su 74% od prihoda na nivou FBiH (186 KM). Analizom kretanja za period 2014-2019. godina) utvrđeno je da je ovaj pokazatelj razvoja u 2019. godini veći za 3,9% u odnosu na 2018. godinu i 32,3% u odnosu na 2014. godinu, ali je u odnosu na 2017. godinu smanjen za 5,5%, jer je smanjen ukupan iznos poreznih prihoda od dohotka. Imajući u vidu da se pokazatelj računa na osnovu podataka Porezne uprave FBiH o naplaćenim prihodima, to ukazuje na smanjenje naplate ove vrste poreza i uticaj sive ekonomije (broj zaposlenih, iznos prosječne neto plate i ukupni prihodi preduzeća u tom periodu su povećani). Najveći udio u ovoj vrsti poreza imaju porezi od: nesamostalne djelatnosti, iznajmljivanja i samostalne djelatnosti.

Tabela 12. Kretanje prihoda od poreza na dohodak pc ZDK u periodu 2014-2018. godina

	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Prihodi od poreza u KM pc	105	111	133	147	133	139
Porezni prihodi u hiljadama KM	41.785	44.107	47.983	52.862	47.792	49.635

Izvori: Socioekonomski pokazatelji po općinama, Federalni zavod za programiranje razvoja, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019.

U ZDK, najveći iznos poreznih prihoda u 2019. godini imao je grad Zenica (18.495.731 KM), a najmanji općina Usora 537.209 KM, S druge strane, analizom poreznih prihoda pc utvrđeno je da je najveći nivo poreznih prihoda pc u 2019. godini imala općina Doboj Jug (210 KM), dok je najmanji nivo imala općina Žepče (80 KM).

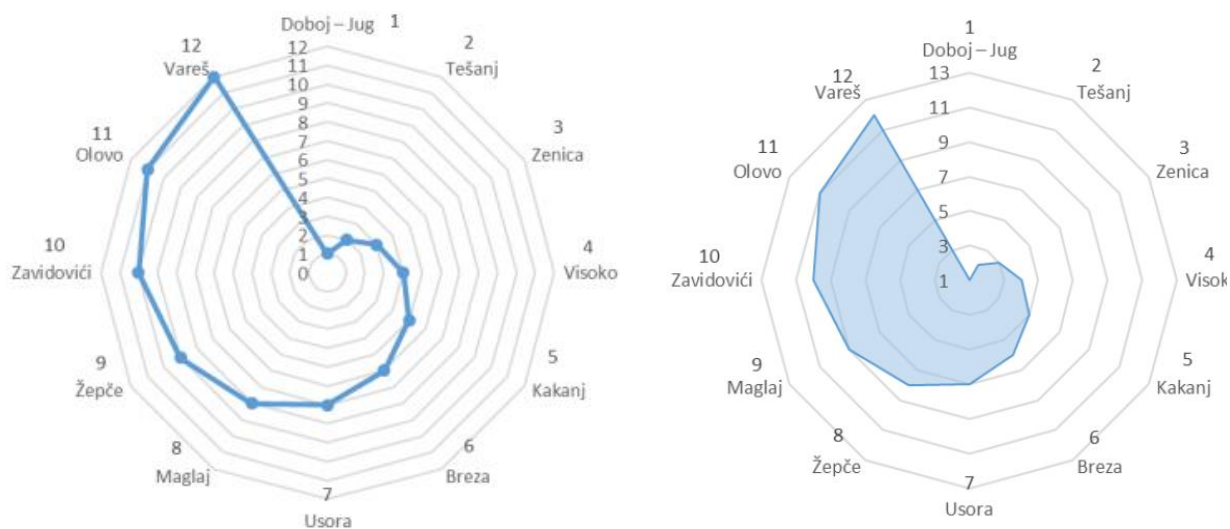
Tabela 13. Prihodi od poreza na dohodak u ZDK u periodu 2016-2019. godina

Gradovi/ općine	2016.		2017.		2018.		2019.	
	Ukupno KM	PC u KM	Ukupno KM	PC u KM	Ukupno KM	PC u KM	Ukupno KM	PC u KM
Breza	2.136.000	154	3.064.878	223	2.300.549	168	2.244.854	166
Doboj - Jug	641.000	158	727.731	180	665.148	164	857.866	210
Kakanj	5.856.000	157	6.738.098	181	6.008.185	162	6.119.992	165
Maglaj	2.376.000	104	2.665.253	117	2.423.051	106	2.369.088	104
Olovo	1.076.000	111	1.124.372	126	1.058.974	112	1.160.800	124
Tešanj	4.740.000	109	5.555.814	128	5.571.601	128	5.961.827	136
Usora	642.000	98	746.923	115	618.708	96	537.209	84
Vareš	982.000	118	1.114.605	137	876.097	109	922.077	117
Visoko	5.080.000	128	5.824.598	147	5.216.412	133	5.613.793	143
Zavidovići	2.643.000	74	2.988.645	84	2.846.599	81	2.966.961	85
Zenica	19.370.000	176	21.002.9949	191	18.042.121	165	18.495.731	169
Žepče	2.442.000	81	2.669.399	89	2.165.072	72	2.385.708	80
ZDK	47.983.000	133	54.313.265	151	47.792.518	133	49.635.904	139
FBiH	344.606.000	156	380.358.205	173	398.097.097	181	408.285.258	186

Izvor: Socioekonomski pokazatelji po općinama., Federalni zavod za programiranje razvoja, 2016, 2017, 2018, 2019.godina.

Po izračunu indeksa razvijenosti FZZPR-a u 2018. i 2019. godini na prvom mjestu po rangi razvijenosti unutar ZDK je općina Doboj-Jug, dok je na posljednjem mjestu općina Vareš.

Slika 2. Nivo razvijenosti po gradovima/općinama u ZDK u 2018. i 2019. godini

Izvori: Makroekonomski pokazatelji po kantonima za 2018, Federalni zavod za programiranje razvoja, 2019; Makroekonomski pokazatelji po kantonima za 2019, Federalni zavod za programiranje razvoja, 2020.

Podaci o BDP-u na nivou ZDK nisu dostupni iz zvaničnih statističkih podataka jer se u posljednjim godinama BDP na kantonalnom nivou od strane nadležnih zavoda nije mjerio. Za potrebe izvještavanja o uticaju Strategije razvoja na razvoj ZDK, ovaj pokazatelj je interno izračunat od strane Stručne službe za razvoj i međunarodne projekte ZDK (u daljnjem tekstu: Stručna služba).

Tabela 14. BDP u FBiH sa projekcijom u periodu 2017-2022. godina

	Ostvarene vrijednosti		Projekcije			
	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.
Nominalni BDP u mil. KM	32.510	34.034	35.507	37.107	39.036	41.098
Nominalni rast u %	4,8	4,7	4,3	4,5	5,2	5,3
BDP deflator (prethodna godina – 100)	101,3	101,4	101,2	100,8	101,3	101,3
Realni BDP u mil. KM (prethodna godina -100)	31.092	33.578	35.090	36.804	38.535	40.581
Realni rast u %	3,4	3,3	3,1	3,7	3,8	4,0

Izvori: Dokument okvirnog budžeta Zeničko-dobojskog kantona 2020-2022, 2019.

Statistički podaci o BDP-u na nivou FBiH ukazuju da je u protekle tri godine u ovom entitetu bio prisutan ekonomski rast, a projekcije Direkcije za ekonomsko planiranje BiH iz 2018. godine su bile da se očekuje ekonomski rast i u narednom periodu do 2022. godine. Nominalni BDP FBiH je u 2018. godini iznosio 34,0 mlrd. KM i bio je veći za 4,7% u odnosu na 2017. godinu. U narednoj tabeli (Tabela 15) prikazane su vrijednosti nominalnog i realnog BDP-a FBiH i stope njihovog rasta za prethodni trogodišnji period. Prema projekcijama iz 2018. godine, u periodu 2019-2022. godina, u FBiH očekivani rast BDP-a je bio je po stopama od 3,1%, 3,7%, 3,8% i 4,0%.

Na osnovu internih izračuna Stručne službe, može se utvrditi da je vrijednost BDP-a na kraju 2018. godine (2,99 milijarde KM) bila za 23% veća u odnosu na početnu vrijednost 2014. godine (2,44 milijarde KM). Rast BDP-a oslikava pozitivne promjene u proizvodnim djelatnostima, povećanju broja zaposlenih i plaća.

Tabela 15. BDP u ZDK u periodu 2014-2018. godina

	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
BDP ZDK u mil. KM	2.437	2.480	2.676	2.809	2.996

Izvor: Stručna služba za razvoj i međunarodne projekte ZDK, 2019.

Pri analiziranju BDP-a, neophodno je imati u vidu i činjenicu da i u privredi ZDK i dalje postoji značajan udio sive ekonomije, iako o tome ne postoje pouzdani podaci. Analizom podataka Porezne uprave FBiH utvrđeno je da je do 31.12.2019. godine u ZDK, u okviru izvršenih 3.214 kontrola, evidentirano ukupno 495 slučajeva rada bez dozvole i 1.289 neprijavljenih radnika. Također je utvrđeno 159 neinstaliranih fiskalnih uređaja i 899 slučajeva neevidentiranja prometa.

Na osnovu utvrđenih prekršaja, izdati su prekršajni nalozi u vrijednosti od 4.943.170 KM.

Tabela 16. Rezultati rada Porezne uprave FBiH 2015-2019. godina

KANTONI	Ukupan broj kontrola	Rad bez odobrenja	Broj neprijavljenih radnika	Neinstalirani fiskalni uređaj	Neevidentiranje prometa	PREDUZETE MJERE		
						Zapečaćeni objekti	Broj kontrola sa izdatim prekršajnim nalogima	Iznos prekršajnih naloga (KM)
Sarajevski	5.666	978	2.531	734	1.713	1.425	3.392	7.278.600
Tuzlanski	4.156	236	1.108	276	1.194	859	2.350	6.148.540
Zeničko-dobojski	3.241	495	1.289	159	899	506	1.647	4.943.170
Hercegovačko-neretvanski	3.130	361	821	325	889	639	1.588	3.831.950
Srednjobosanski	2.088	170	585	68	549	231	1.233	2.906.930
Unsko-sanski	1.818	125	391	86	610	298	1.096	2.550.272
Kanton 10	1.109	31	113	103	290	123	534	1.379.500
Zapadnohercegovački	1.078	63	192	63	248	151	689	1.364.560
Posavski	567	9	63	7	119	39	220	665.900
Bosansko-podrinjski	270	3	16	9	70	15	125	486.500
FBiH 2015-2019	23.123	2.471	7.109	1.830	6.581	4.286	12.874	31.555.922
Ukupno 2019	6.927	423	1.546	329	1.794	971	3.441	8.183.760

Izvor: Izvještaj o radu porezne uprave Federacije BiH za 2019. godinu.

3.2 Analiza uvoza i izvoza

Privredni subjekti sa područja ZDK su u 2019. godini ostvarili ukupan izvoz u iznosu od 1.535 miliona KM, što je smanjenje od 11% u odnosu na 2018. godinu i smanjenje od 8% u odnosu na 2014. godinu. Ostvareni uvoz u ZDK, u 2019. godini, iznosio je 1.738 miliona KM, što je smanjenje od 4,2% u odnosu na 2018. godinu, a povećanje od 7,7% u odnosu na 2014. godinu.

Saldo trgovinskog bilansa u ZDK je bio negativan i iznosio je oko 203,8 miliona KM, što predstavlja povećanje negativnog salda za 94% u odnosu na 2018.godinu. Pokrivenost uvoza izvozom je iznosila 88,3%, što je za 5,9% manje u odnosu na 2018.godinu, ali manja za 15% u odnosu na 2014. godinu, kada je iznosila 103,4%. Pokrivenost uvoza izvozom je ipak veća od prosjeka FBiH (55%).

Učešće ZDK u ukupnom izvozu FBiH u 2018. godini je iznosilo 21,6% i 20,1% u 2019. godini. Učešće u ukupnom uvozu FBiH u 2018. godini je iznosilo 13,7% i 12,6% u 2019. godini.

Tabela 17. Saldo trgovinskog bilansa u ZDK u 2014, 2017, 2018. i 2019. godini

	Izvoz (000 KM)				Uvoz (000 KM)				Saldo (000KM)			
	2014.	2017.	2018.	2019.	2014.	2017.	2018.	2019.	2014.	2017.	2018.	2019.
ZDK	1.667.912	1.485.696	1.709.002	1.534.714	1.613.624	1.644.096	1.814.030	1.738.485	54.336	-159.395	-105.028	-203.772

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Zeničko-dobojski kanton u brojkama 2015,2020.

Najveće povećanje izvoza u 2019. godini zabilježeno je u Kaknju (45,3%), Usori (18,4%) i Doboj Jug (17,6%). Najveće smanjenje izvoza je u Maglaju (29,4%) i Visokom (26,4%).

Najveće povećanje uvoza u 2019. godini zabilježeno je u Varešu (20,3%) i Maglaju (16,0%). Najveće smanjenje uvoza je u Tešnju (11,7%), Usori (11,5%) i Olovu (9,8%).

Posmatrajući uvoz i izvoz ZDK po područjima klasifikacije djelatnosti, u 2019. godini se 97,2% izvoza (97,7% u 2018. godini) i 80,9% (84,4% u 2018. godini) uvoza odnosi na prerađivačku industriju. U 2014. godini na ovu industriju se odnosilo 98,5% izvoza i 87,3% uvoza odnosilo na ovu industriju. Saldo trgovinskog bilansa za ovu industriju u 2019. godini je pozitivan i pokrivenost izvoza uvozom za prerađivačku industriju iznosi 106%, što je za 3% manje nego u 2018.godini. Međutim, potrebno je istaći da značajno učešće u trgovinskom bilansu ovog sektora imaju veliki izvoznici, te je potrebno da se uzmu u obzir i potrebe za podršku izvozu malih i srednjih preduzeća u ovom sektoru.

Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo, u 2018. i 2019. godini, ostvaruju 0,2% izvoza ZDK. U 2018. godini su ostvarili 3,5% uvoza, a u 2019. godini 4,35% uvoza ZDK. U 2014. godini ostvarivali su 0,2% izvoza i 2,8% uvoza. Trgovinski saldo je za ovu djelatnost izrazito negativan.

Djelatnost vađenja ruda i kamena u 2018. godini ostvaruje 11,8% ukupnog uvoza ZDK, a samo 0,1% izvoza. U 2019. godini je ostvareno 0,2% izvoza i 4,35% uvoza, dok je u 2014. godini ostvarivala 9,7% uvoza i 0,01% izvoza. Ima izrazito negativan saldo trgovinskog bilansa i znatno nisku pokrivenost uvoza izvozom od 1,07% u 2019. godini.

Tabela 18. Uvoz i izvoz po područjima klasifikacije djelatnosti u ZDK u 2014., 2017., 2018. i 2019. godina

	Izvoz (000 KM)				Uvoz (000 KM)			
	2014.	2017.	2018.	2019.	2014.	2017.	2018.	2019.
UKUPNO	1.667.912	1.485.696	1.709.002	1.534.714	1.613.624	1.644.096	1.814.030	1.738.485
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	2.843	3.735	3.739	3.284	44.643	60.219	63.325	75.708
Vađenje ruda i kamena	198	770	1.983	2.714	155.844	224.636	213.736	252.676
Prerađivačka industrija	1.643.093	1.456.638	1.669.295	1.492.249	1.408.555	1.355.691	1.531.898	1.407.191
Proizvodnja, snabdijevanje/opskrba el. energijom, plinom, parom i klimatizacija	-	-	-		-	-	-	-
Ostalo	21.779	24.553	33.985	36.466	4.538	3.540	5.070	2.911
Nerazvrstano po kategorijama	-	-			-	10	-	

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Zeničko-dobojski kanton u brojkama, 2015, 2020.

Pregled po sektorima za 2018. godinu pokazuje da je najveći izvoz ostvaren u sektoru industrijskih proizvoda razvrstanih po materijalu (43,5%), sektoru raznih gotovih proizvoda (29,1%) i sektoru mašina i transportnih sredstava (14,8%). Najviše uvoza ostvareno je u sektoru industrijskih proizvoda razvrstanih po materijalu (34,7%), te sektoru mineralnih goriva, maziva i srodnih proizvoda (18,3%) i sektoru mašina i transportnih sredstava (14,7%).

U 2019. godini najveći izvoz je ostvaren u sektoru industrijskih proizvoda razvrstanih po materijalu (46%), sektoru raznih gotovih proizvoda (30,2%) i sektoru mašina i transportnih sredstava (14,5%). Kao i u 2018. godini najviše uvoza ostvareno je u sektoru industrijskih proizvoda razvrstanih po materijalu (30,8%) te sektoru mineralnih goriva, maziva i srodnih proizvoda (20,2%) i sektoru mašina i transportnih sredstava (14,2%).

U odnosu na 2014. godinu, značajno je povećan uvoz mineralnih goriva, maziva i srodnih proizvoda te pića i duhana.

Tabela 19. Uvoz i izvoz po sektorima u ZDK u 2014., 2017., 2018. i 2019. godini

	Izvoz (000 KM)				Uvoz (000 KM)			
	2014.	2017.	2018.	2019.	2014.	2017.	2018.	2019.
UKUPNO	1.667.912	1.485.696	1.709.002	1.534.714	1.613.624	1.644.096	1.814.030	1.738.485
Hrana i žive životinje	31.993	40.192	39.403	41.473	135.911	157.377	165.448	167.751
Pića i duhan	119	847	806	412	2.758	4.715	5.449	5.125
Sirove materije, nejestive osim goriva	56.063	82.057	84.133	73.510	61.966	41.929	42.926	64.969
Mineralna goriva, maziva i srodni proizvodi	60.115	52.226	80.623	16.302	186.445	330.639	332.248	350.333
Masti i ulja životinjskog i bilj. por.	1	5	21	2	10.658	12.134	10.759	9.749
Hemijski proizvodi	5.155	8.578	8.507	10.354	180.369	183.650	204.667	211.896

	Izvoz (000 KM)				Uvoz (000 KM)			
	2014.	2017.	2018.	2019.	2014.	2017.	2018.	2019.
UKUPNO	1.667.912	1.485.696	1.709.002	1.534.714	1.613.624	1.644.096	1.814.030	1.738.485
Industrijski proizvodi razvrstani prema materijalu	634.580	624.606	744.109	706.398	606.596	506.505	629.340	534.945
Mašine i transportna sredstva	228.653	227.273	253.340	222.686	316.562	278.577	267.474	246.582
Razni gotovi proizvodi	651.233	449.912	498.060	463.319	112.311	128.570	155.719	147.135
Proizvodi i transakcije d.n.	-	-	-	258	-	-	-	

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Zeničko-dobojski kanton u brojkama, 2020.

U 2018. godini iz ZDK se najviše izvozilo u Njemačku (372 mil. KM, ili 21,8%), Italiju (224 mil. KM, ili 13,1%) i Austriju (106 mil. KM, ili 6,2%), a najviše se uvozilo iz Italije (319 mil. KM, ili 17,6%), Njemačke (238 mil. KM, ili 13,1%) i Sjedinjenih Američkih Država (191 mil. KM, ili 10,6%). Zemlje u koje je izvoz smanjen u 2018. godini u odnosu na prošlu godinu su Austrija i Kosovo, dok je u sve ostale zemlje izvoz rastao. Zemlje iz kojih je uvoz smanjen u 2018. godini u odnosu na prošlu godinu su Sjedinjene Američke Države (SAD), Poljska i Slovenija, dok je iz svih ostalih zemalja uvoz rastao. Pregled vrijednosti izvoza i uvoza po zemljama dat je u narednoj tabeli.

U 2019. godini iz ZDK se najviše izvozilo u Njemačku (314 mil. KM, ili 20,5%), Italiju (185 mil. KM, ili 12%) i Hrvatsku (157 mil. KM, ili 10,2%), a najviše se uvozilo iz Italije (282 mil. KM, ili 17,2%), Njemačke (219 mil. KM, ili 13,3%) i Sjedinjenih Američkih Država (209 mil. KM, ili 12,7%).

Tabela 20. Izvoz i uvoz po zemljama u ZDK u periodu 2017-2019. godina

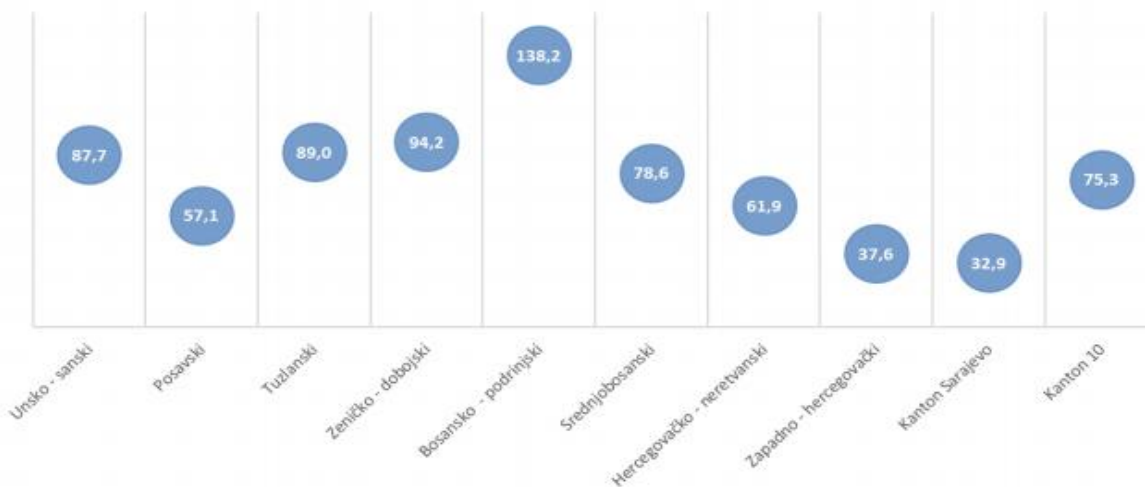
Države	Izvoz (000 KM)			Države	Uvoz (000 KM)		
	2017.	2018.	2019.		2017.	2018.	2019.
UKUPNO	1.485.696	1.709.002	1.534.714	UKUPNO	1.644.096	1.814.030	1.738.485
Njemačka	330.863	372.343	314.016	Italija	282.038	319.040	280.250
Italija	186.697	224.009	184.723	Njemačka	219.130	238.608	210.176
Austrija	123.632	105.960	61.133	SAD	208.719	191.432	225.680
Hrvatska	131.243	147.279	156.879	Srbija	97.445	139.153	126.808
Slovenija	126.301	126.976	100.377	Poljska	105.793	76.385	86.152
Srbija	114.791	142.962	142.393	Slovenija	97.725	93.814	96.145
Rumunija	63.977	79.366	100.580	Turska	73.203	87.880	95.383
Crna Gora	46.256	68.456	61.198	Hrvatska	59.438	73.581	59.746
Kosovo	40.975	34.961		Austrija	55.218	62.455	59.908
Poljska	35.565	45.039		Kina	54.113	78.001	63.194
Ostale zemlje	285.396	361.651	320.408	Ostale zemlje	391.774	453.681	435.042

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Zeničko-dobojski kanton u brojkama, 2020.

Analizom pokrivenosti uvoza izvozom kantona u FBiH u 2018. godini može se zaključiti da je ZDK (94,2%) na drugoj poziciji odmah iza Bosansko-podrinjskog kantona (138,2%). U 2019.

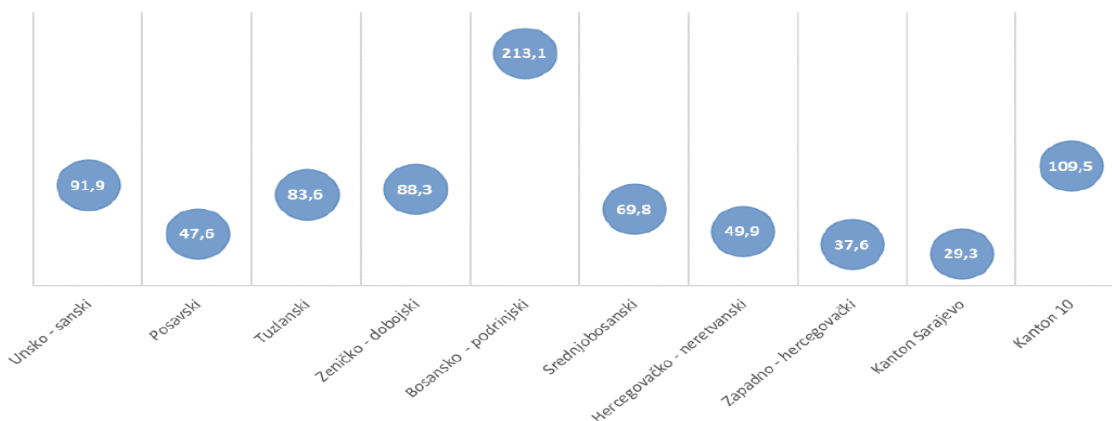
godini ZDK je na četvrtoj poziciji (88,3%), iza Bosansko-podrinjskog kantona (213,1%), Kantona 10 (109,5%) i Unsko-sanskog kantona (91,9%).

Slika 3. Pokrivenost uvoza izvozom po kantonima u FBiH u 2018. i 2019. godini

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja: Makroekonomski pokazatelji po kantonima za 2018. godinu .

Slika 4. Pokrivenost uvoza izvozom po kantonima u FBiH u 2018. i 2019. godini

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja: Makroekonomski pokazatelji po kantonima za 2019. godinu.

3.3 Isplate za investicije

Vlada ZDK niz godina realizuje programe poticaja za preduzeća u vidu subvencija privatnim preduzećima i preduzetnicima, subvencioniranja administrativnih troškova kod izgradnje proizvodnih objekata iz područja prerađivačkih djelatnosti, subvencioniranja troškova jačanja

konkurentnosti (izvoz), programa utroška sredstava od koncesija, uvođenja međunarodnih i evropskih standarda kod privrednih subjekata, što kontinuirano daje doprinos povećanoj vrijednosti ukupnih investicija u Zeničko-dobojskom kantonu. Takođe, programi podrške preduzećima i preduzetnicima se realizuju i na nivou pojedinih gradova/općina u ZDK, a koji obuhvataju subvencioniranje kamata, poticaje za start-up programe, zapošljavanje i sl.

Na nivou kantona, potrebno je posebno pomenuti i podršku privrednim subjektima koju Vlada ZDK pruža za investicione projekte putem Kreditno-garancijskog fonda, iz kojeg se odobravaju krediti privrednim društvima sa područja ZDK koja imaju potencijal za rast i to pod veoma povoljnom kamatnom stopom (6mjeseci Euribor +2,5%, koji trenutno iznosi 2,343%, s tim što će 01.11.2020. godine doći do promjene kamatne stope, koja se mijenja svakih 6 mjeseci) uz rok povrata od 4 godine u koji je uključen i grejs period od 2 godine. Kako ovaj Kreditno-garancijski fond funkcioniše na principu revolvinga, novi krediti se odobravaju iz akumuliranih sredstava nastalih povratom ranije odobrenih kredita. Evidentni su i mjerljivi efekti Kreditno-garancijskog fonda na poboljšanje zapošljavanja na području ZDK. Prema podacima koji su prikupljeni iz kreditnih zahtjeva privrednih subjekata kojima su odobreni krediti, zahvaljujući Kreditno-garancijskom fondu Vlade ZDK došlo je do otvaranja 89 novih radnih mjesta i pomoglo se zadržavanju 884 postojećih radnih mjesta (ukupno 973 radna mjesta). Iz Kreditno-garancijskog fonda Vlade ZDK do sada je plasirano ukupno 29 kredita u ukupnom iznosu od 2.500.000,00 KM. Visina pojedinačnih kredita varirala je od 40.000,00 do 100.000,00 KM. Od 14.04.2020. godine⁷, proširene su djelatnosti privrednih subjekata koji mogu biti korisnici kredita. Korisnik kreditne linije može postati privredno društvo koje se bavi proizvodnom ili uslužnom djelatnošću na području ZDK iz Klasifikacije djelatnosti BiH („Službeni glasnik BiH”, broj: 47/10). Maksimalan iznos kredita je 100.000,00 KM za osnovna i obrtna sredstva, te sufinansiranje dijela poreza i doprinosa na plaće u visini do 50% za zadržane radnike.

Ostvarene investicije u nova stalna sredstva 2017. godini u ZDK, iznosile su 443,0 miliona KM, što je za 14,3% više nego u 2014. godini (387,7 miliona KM). U strukturi ukupnih ostvarenih investicija, investicije u građevinske objekte i prostore imale su udio od 49,2%, a investicije u strojeve, opremu i transportna sredstva udio od 48,7%, dok su ostale investicije imale udio od 2,1%. Najviše ostvarenih investicija u ZDK u 2017. godini izvršeno je u sektorima: prerađivačka industrija (125,4 mil. KM ili 28,3%), građevinarstvo (96,3 mil. KM ili 21,7%), vađenje ruda i kamena (71,6 mil. KM ili 16,2%), te trgovina na veliko i malo, popravak motornih vozila (50,3 mil. KM ili 11,4%).

Ostvarene investicije u nova stalna sredstva 2018. godini u ZDK, iznosile su 471,0 miliona KM, što je za 21,5% više nego u 2014. godini. U strukturi ukupnih ostvarenih investicija, investicije u građevinske objekte i prostore imale su udio od 49,9%, a investicije u strojeve, opremu i transportna sredstva udio od 46,3%, dok su ostale investicije imale udio od 3,7%. Najviše ostvarenih investicija u ZDK u 2017. godini izvršeno je u sektorima: prerađivačka industrija (149,2 mil. KM ili 31,7%), građevinarstvo (109,6 mil. KM ili 23,3%), trgovina na veliko i malo, popravak motornih vozila (60,8 mil. KM ili 12,9%), te vađenje ruda i kamena (39,6 mil. KM ili 8,42%).

⁷ Annex III Ugovora o pružanju usluga kreditiranja poslovnih aktivnosti privrednih društava na području Zeničko-dobojskog kantona, broj: 19-14-5241-14-5/07, od 14.04.2020. godine.

Tabela 21. Ostvarene investicije u nova stalna sredstva u ZDK po namjeni ulaganja i tehničkoj strukturi, u 000 KM, u periodu 2014-2018. godina

	Ukupno	Građevinski objekti i prostori	Strojevi, oprema i transportna sredstva	Ostalo			
				Ukupno	Biološka sredstva	Proizvodi intelektualnog vlasništva	Troškovi prijenosa vlasništva
2014	387.708	179.010	196.756	11.942	5.898	5.710	335
2015	329.478	142.636	173.971	12.871	6.052	5.967	850
2016	355.436	161.066	182.781	11.589	6.076	5.395	117
2017	443.055	218.132	215.744	9.179	4.532	4.372	276
2018	471.033	235.166	218.217	17.650	5.285	12.085	281

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Zeničko-dobojski kanton u brojkama, 2020.

3.4 Direktna strana ulaganja

Ne postoje pouzdani podaci na nivou kantona o broju privrednih društava registrovanih od strane bh. državljana koji prebivalište imaju izvan BiH niti o broju osoba s porijeklom iz BiH koje su stekle državljanstvo neke druge države. Značajne strane investicije na području ZDK su: Arcelor Mittal, Natron - Hayat, Tvornica cementa Kakanj.

Donošenje Zakona o javno-privatnom partnerstvu pruža ZDK⁸ nove mogućnosti za privlačenje stranih ulagača. Ministarstvo za privredu ZDK radi na poticanju pripreme novih investicionih projekata u raznim granama privrede, kako bi se obogatila ponuda investicionih projekata za strane investitora.

Prema podacima Ministarstva za privredu ZDK, iz Registra ugovora o javno-privatnom partnerstvu u ZDK iz 2019. godine, do sada nema registrovanih ugovora javno-privatnog partnerstva sa stranim investitorima. Registrovan je jedan ugovor iz oblasti zdravstvene infrastrukture, koji se odnosi na izgradnju Interventne kardiologije Kantonalne bolnice Zenica, u vrijednosti od 7,1 milion KM, za koji je javni partner JU Kantonalna bolnica Zenica, a privatni partner „D. Med J.P.P.” d.o.o. Sarajevo.

3.5 Poslovni subjekti

Na području ZDK je, do kraja 2018. godine, registrovano ukupno 18.353 poslovnih subjekata, od čega 41,4% čine obrti, 36,0% su pravna lica, a 22,6% su poslovne jedinice u sastavu pravnih lica.

⁸ „Službene novine Zeničko-dobojskog kantona”, broj: 6/16.

Do kraja 2019. godine je registrovano ukupno 18.863 poslovnih subjekata što je za 2,8% više nego u 2018. godini. Od toga su 42% obrti, 35,3% pravna lica, a 22,7% su jedinice u sastavu pravnih lica.

U periodu 2014 -2019. godina broj poslovnih subjekata je kontinuirano rastao, tako da je njihov broj u 2018. godini veći za 15,6% u odnosu na 2014. godinu (16.319). Ukupan broj subjekata na hiljadu stanovnika u 2018. godini je iznosio 51,1 (63,8 u FBiH), a u 2019. godini 52,6 (65,7 u FBiH).

Tabela 22. Registrovani poslovni subjekti ZDK u periodu 2014- 2019. godina

Godina	Stanovništvo	Broj preduzeća				Broj subjekata na hiljadu stanovnika
		UKUPNO	Pravna lica	Podružnice u sastavu pravnih lica	Fizička lica obrtnici	
2014	397.813	16.319	6.085	3.952	6.282	41,0
2015	396.732	16.332	6.136	3.996	6.200	41,2
2016	361.031	17.209	6.312	4.123	6.774	47,7
2017	360.093	17.452	6.425	4.158	6.869	36,9
2018	359.350	18.353	6.602	4.150	7.601	51,1
2019	358.292	18.863	6.660	4.288	7.915	52,6

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, Socioekonomski pokazatelji po općinama, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020.

Pregledom registrovanih poslovnih subjekata po gradovima/općinama uočava se da najveći broj registrovanih pravnih lica ima Zenica (30,8%), zatim Visoko (16,2%) te Tešanj (13,7%). Međutim, ukoliko posmatramo broj subjekata na hiljadu stanovnika, najbolji odnos ima Doboj-Jug (96,1), zatim Visoko (78,1), Vareš (61,5), te Tešanj (59,2).

Tabela 23. Registrovani poslovni subjekti po gradovima/općinama ZDK u 2018. godini

Gradovi/općine	Stanovništvo	Broj preduzeća				Broj subjekata na hiljadu stanovnika
		UKUPNO	Pravna lica	Podružnice u sastavu pravnih lica	Fizička lica obrtnici	
Breza	13.654	641	216	165	260	46,9
Doboj-Jug	4.063	380	157	90	133	93,5
Kakanj	37.168	1.415	498	340	577	38,1
Maglaj	22.845	925	340	204	381	40,5
Olovo	9.451	420	178	100	142	44,4
Tešanj	43.675	2.522	985	488	1.049	57,7
Usora	6.440	336	168	65	103	52,2
Vareš	8.026	478	169	115	194	59,6
Visoko	39.361	2.942	916	541	1.485	74,7
Zavidovići	35.287	1.255	464	306	485	35,6
Zenica	109.443	5.650	1.958	1.383	2.309	51,6

Gradovi/općine	Stanovništvo	Broj preduzeća				Broj subjekata na hiljadu stanovnika
		UKUPNO	Pravna lica	Podružnice u sastavu pravnih lica	Fizička lica obrtnici	
Žepče	29.937	1.389	553	353	483	46,4
Z D K	359.350	18.353	6.602	4.150	7.601	51,1
FBiH	2.196.233	140.075	59.199	29.539	51.337	63,8

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, Socioekonomski pokazatelji po općinama za 2018. godinu.

Tabela 24. Registrovani poslovni subjekti po gradovima/općinama ZDK u 2019. godini

Gradovi/općine	Stanovništvo	Broj preduzeća				Broj subjekata na hiljadu stanovnika
		UKUPNO	Pravna lica	Podružnice u sastavu pravnih lica	Fizička lica obrtnici	
Breza	13.538	655	218	169	268	48,4
Doboj-Jug	4.078	392	160	95	137	96,1
Kakanj	37.079	1.464	506	346	612	39,5
Maglaj	22.730	962	339	221	402	42,3
Olovo	9.334	415	175	106	134	44,5
Tešanj	43.796	2.592	987	514	1.091	59,2
Usora	6.393	333	161	66	106	52,1
Vareš	7.855	483	172	116	195	61,5
Visoko	39.242	3.063	932	552	1.579	78,1
Zavidovići	35.087	1.292	469	303	520	36,8
Zenica	109.323	5.805	1.989	1.435	2.381	53,1
Žepče	29.837	1.407	552	365	490	47,2
Z D K	358.292	18.863	6.660	4.288	7.915	52,6
FBiH	2.190.098	143.823	60.794	30.868	52.161	65,7

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, Socioekonomski pokazatelji po općinama za 2019. godinu.

Prema podacima Općinskog suda u Zenici, u 2018. godini podneseno je 172 zahtjeva za registraciju, upisano je 220 novih privrednih subjekata, dok je podneseno 122 prijedloga za pokretanje likvidacionih postupaka i 82 prijedloga za otvaranje stečajnih postupaka. Istovremeno, riješena su 104 predmeta stečaja.

Tabela 25. Broj registracija, stečaja i likvidacija privrednih subjekata u ZDK u periodu 2016-2018. godina

	2016.		2017.		2018.	
	Primljeno	Riješeno	Primljeno	Riješeno	Primljeno	Riješeno
Stečaj	232	103	87	98	82	104
Likvidacija	231	157	118	113	122	119
Registracija	1.331	1.301	212	232	172	220

Izvor: Informacija o stanju privrede ZDK za 2018. godinu, Vlada ZDK, 2019.

3.5.1. Preduzeća

3.5.1.1 Privatizirana preduzeća

Od početka privatizacije do kraja 2018. godine, privatizirano je 90% preduzeća iz Registra Agencije za privatizaciju ZDK, preostalih 10% je uvjetovano donošenjem određene zakonske regulative, jasnijih i konkretnijih stavova osnivača i titulara kapitala, na što Agencija direktno nema uticaja. Bez toga, pomenuta preduzeća/dionice se neće moći privatizirati, a čime će se značajno ograničiti njihov dalji razvoj. Zbog navedenog razloga, ova Agencija u 2018. godini, dio planiranih aktivnosti nije realizirala, a tiču se otpočinjanja privatizacije preostalih preduzeća sa državnim kapitalom u Registru Agencije (javna komunalna preduzeća i veterinarske stanice).

U Registru Agencije za privatizaciju ZDK evidentirana su 4 preduzeća sa državnim kapitalom (TD „Nova Trgovina“ dd Žepče, „ŽGP Zenica“ dd Zenica, „RMK promet“ Zenica dd i „Natron“ dd Maglaj), kod kojih Agencija vodi aktivnosti u cilju otklanjanja zapreka za privatizaciju istih i to: rješavanje imovinsko-pravnih odnosa na nekretninama preduzeća, izjašnjenje osnivača-vlasnika o metodu prodaje, obezbjeđenje odluka organa preduzeća po revizorskim nalazima o vrijednosti njihovog kapitala, utvrđivanje korigovanih PBS i PP.

Prema podacima iz Izvještaja o radu Agencije za privatizaciju ZDK za 2018. godinu konstatovano je da:

- u toku 2018. godine, objavljena su tri (3) javna poziva za prodaju, u maloj privatizaciji, s tim da je realizovan jedan i to prodaja tri predmeta TD „Nova trgovina“ d.d. Žepče te potpisana tri (3) kupoprodajna ugovora.

Agencija za privatizaciju ZDK je, u toku 2018. godine, izdala 3 (tri) uvjerenja o izvršenju ugovorenih obaveza iz ugovora u maloj privatizaciji (privatizacija imovine).

Na osnovu informacije o stanju izvršenja ugovorenih obaveza po predmetu Ugovora T-32-01 „Velepromet – Zenica“ d.d. Zenica, kupca „Trgomarket“ d.o.o. Zenica, utvrđeno je da se po navedenom predmetu vodi istraga od strane Tužilaštva ZDK te će se kontrola postojećeg Ugovora nastaviti ovisno o rezultatima provedenih istražnih radnji.

Ukupan broj aktivnih sudskih sporova u 2018. godini, u kojim Agencija za privatizaciju ZDK ima svojstvo tužitelja je četiri (4), i to:

- predmet koji se odnosi na raskid kupoprodajnog ugovora zbog neizvršenja ugovorom preuzetih obaveza od strane kupca preduzeća „Poljopromet“ d.d. Zenica;
- predmet koji se odnosi na prodaju predmeta u tzv. maloj privatizaciji, protiv RMU „Breza“ d.o.o. Breza i H. Z., radi utvrđivanja ništavosti Ugovora o kupoprodaji i brisanja uknjižbe;
- predmet koji se temelji na naplati ugovorne kazne, proistekle u postupku privatizacije preduzeća JP „Autoprijevoz“ d.d. Tešanj, koji je u fazi izvršenja, te,
- predmet koji se vodio protiv privatiziranog TD „Progres“ d.o.o. Zenica, radi regresnog potraživanja, gdje je Agencija za privatizaciju ZDK uložila reviziju Vrhovnom sudu u FBiH, protiv presude Kantonalnog suda u Zenici, a koja je okončana u korist Agencije. Tuženi je protiv navedene presude podnio apelaciju Ustavnom sudu BiH, ali su stranke u ovom postupku pokrenule postupak vansudskog sporazuma.

U vezi sa pasivnim predmetima, tokom 2018. godine, evidentirana su dva (2) predmeta, u kojim je Agencija za privatizaciju ZDK tužena strana:

- u vezi sa privatizacijom imovine bivše vlasništvo preduzeća „Velepromet-Maloprodaja“ d.d. Visoko, radi utvrđivanja vlasništva na prostoru koji je, posredstvom Agencije, tužitelj (S.O. iz Visokog) kupio u postupku male privatizacije u 2000. godini. Pored Agencije za privatizaciju ZDK, tužena strana je i „Velepromet – Maloprodaja“ d.d. Visoko, nad kojim je u međuvremenu otvoren stečaj, počev od 28.11.2016. godine;
- u vezi sa postupkom privatizacije preduzeća JP „Autoprijevoz“ d.d. Tešanj, gdje je kupac 67% državnog kapitala navedenog preduzeća tužio Agenciju radi naknade štete/sticanja bez osnova. Predmet je u fazi pripremnog ročišta.

3.5.1.2 Struktura preduzeća prema djelatnostima

Ukoliko se posmatraju registrovani poslovni subjekti u 2018. godini prema područjima klasifikacije djelatnosti, dolazi se do zaključka da nije bilo značajnijih promjena u odnosu na podatke za 2014. godinu tako da je struktura najzastupljenijih djelatnosti približno ista.

Najviše pravnih lica, u 2018. godini, je registrovano u djelatnostima:

- ✓ 20,9% trgovina na veliko i malo; popravak motornih vozila i motocikla (21,9% u 2014. godini);
- ✓ 20,9% ostale uslužne djelatnosti (22,7% u 2014. godini);
- ✓ 13,5% prerađivačka industrija (12,6% u 2014. godini).

Najviše jedinica u sastavu je registrovano u djelatnostima:

- ✓ 41,1% trgovina na veliko i malo; popravak motornih vozila i motocikla (43,4% u 2014. godini);
- ✓ 11,5 % umjetnost, zabava i rekreacija (10,0% u 2014. godini), te
- ✓ 9,8% ostale uslužne djelatnosti (9,9% u 2014. godini).

Tabela 26. Registrovani poslovni subjekti prema područjima ključnih djelatnosti u ZDK u 2018. godini

	Pravne osobe	Jedinice u sastavu	Obrt
UKUPNO	6602	4150	7580
A. Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	142	38	967
B. Vađenje ruda i kamena	20	4	1
C. Prerađivačka industrija	892	228	1202
D. Proizvodnja i snabdijevanje/opskrba el. ener., plinom, parom i klimatizacija	19	32	5
E. Snabdijevanje/opskrba vodom; uklanjanjem otpadnih voda, upravljanje otpadom te djelatnosti sanacije okoliša	45	8	12
F. Građevinarstvo	356	52	302

	Pravne osobe	Jedinice u sastavu	Obrt
G. Trgovina na veliko i malo; popravak motornih vozila i motocikla	1381	1705	2009
H. Prijevoz i skladištenje	338	153	786
I. Djelatnosti pružanja smještaja te priprema i usluživanje hrane (hotelijerstvo i ugostiteljstvo)	103	259	1011
J. Informacije i komunikacije	97	24	54
K. Finansijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	19	237	29
L. Poslovanje nekretninama	122	3	7
M. Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	304	78	333
N. Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	99	78	76
O. Javna uprava i odbrana; obavezno socijalno osiguranje	389	111	-
P. Obrazovanje	206	185	58
Q. Djelatnosti zdravstvene i socijalne zaštite	174	74	123
R. Umjetnost, zabava i rekreacija	516	476	49
S. Ostale uslužne djelatnosti	1380	405	577
T. Djelatnosti domaćinstva kao poslodavca; djelatnosti domaćinstva koja proizvode različita dobra i obavljaju različite usluge za vlastite potrebe	-	-	-
U. Djelatnosti vanteritorijalnih organizacija i organa	-	-	-

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Zeničko-dobojski kanton u brojkama, 2019.

3.5.1.3 Prihodi preduzeća⁹

Ukupan prihod od prodaje svih preduzeća registriranih na području ZDK, a koja predaju finansijske izvještaje o poslovanju Finansijsko-informatičkoj agenciji Federacije Bosne i Hercegovine¹⁰, u periodu 2014-2018. godina smanjio se sa 5.502.870.685 KM u 2014. godini na 5.198.259.768 KM u 2016. godini. U 2017. godini je narastao na 5.736.399.129 KM, odnosno na 6.382.450.677 KM u 2018. godini što je u konačnici direktno uticalo na nivo BDP-a, indeks razvijenosti ZDK, broj zaposlenih, broj nezaposlenih, iznos investicija, pokrivenost uvoza izvozom i brojne druge ekonomske pokazatelje čije su se vrijednosti direktno ili indirektno mijenjale zbog rasta ukupnih prihoda privatnih i javnih preduzeća koja su registrirana na području ZDK.

Podatak koji u određenoj mjeri, ali ne u potpunosti objašnjava zbog čega je došlo do promjena u pokrivenosti uvoza izvozom po različitim industrijskim granama u ZDK, u periodu 2016-2018. godina, jeste ukupan izvoz privatnih i javnih preduzeća koja su registrirana na području ZDK.

⁹ Izvor: Izvještaj o implementaciji Strategije razvoja Zeničko-dobojskog kantona za 2018. godinu, Vlada ZDK, 2019.

¹⁰ Izvor: Tron Business Intelligence System: Profil svih industrija u Zeničko-dobojskom kantonu, oktobar 2017. godine.

Ukupan izvoz ovih preduzeća smanjio se sa 1.582.287.000 KM u 2016. godini na 1.483.111.000 KM u 2017. godini, dok se u 2018. godini povećao na 1.709.002.000 KM. Međutim, iako je u 2018. godini došlo do povećanja izvoza za više od 200 miliona KM (1.709.002.000 KM), s druge strane, uvoz koji je u proteklom godinama stagnirao, u 2018. godini povećan je za 170 miliona u odnosu na 2016. i 2017. godinu te je tako premašio ukupni izvoz (1.814.030.000. KM).

Jedan od bitnih faktora koji je između ostalih doveo do pozitivnih trendova kod makroekonomskih pokazatelja u periodu 2016-2018. godina jeste pozitivna ukupna likvidnost svih privatnih i javnih preduzeća u ZDK, a koja je prema tekućem pokazatelju¹¹ rasla sa 1,06 u 2016. godini na 1,08 u 2017. godini, odnosno na 1,10 u 2018. godini.

Sljedeći faktor koji bi mogao da ima direktan uticaj na prosječnu platu i nova zapošljavanja u ZDK jeste prihod po zaposlenom (KM). U 2014. godini na nivou svih registriranih privatnih i javnih preduzeća u ZDK iznosio je 114.579 KM; njegova vrijednost u 2016. godini iznosila je 100.638 KM, u 2017. godini 107.845 KM te u 2018. godini 115.161 KM. Treba uzeti u obzir činjenicu da, u 2018. godini, na prva tri preduzeća po iznosu prihoda u ZDK odlazi preko 1,4 milijarde KM (ArcelorMittal d.o.o. Zenica - 747.293.759 KM, HIFA-Oil d.o.o. Tešanj - 521.679.018, Natron-Hayat d.o.o. Maglaj - 155.413.626 KM)¹². To u konačnici značajno utiče na iznos prihoda po zaposleniku te samim time ne daje potpuno realnu sliku o prihodima po zaposleniku.

Dodatni pokazatelj koji u određenoj mjeri¹³ objašnjava promjene u prosječnim plaćama u ZDK jesu prijavljeni prosječni troškovi plaća po zaposlenom kod privatnih i javnih preduzeća u ZDK. U 2014. godini iznosili su 16.898 KM za razliku od narednih godina kada je iznos bio 16.963 KM u 2016. godini, 17.160 KM u 2017. godini te 17.973 KM u 2018. godini.

Jedan od ohrabrujućih, ali sam po sebi nedovoljnih pokazatelja za značajnije povećanje investicija i broja zaposlenih u ZDK jeste broj profitabilnih preduzeća. Ovakvih preduzeća je u 2014. godini u ZDK bilo 1.824, a u 2016. godini se taj broj povećao na 1.951. U 2017. godini povećao se na 2.017 te u 2018. godini na 2.112 preduzeća.

Ohrabrujuća je i činjenica da se ukupna neto dobit svih preduzeća koja su registrirana na području ZDK značajno povećala, tako da je u 2018. godini iznosila 244.151.821 KM, dok je u 2016. godini iznosila 137.002.690 KM. Iako je podatak ohrabrujući, neophodno je uraditi i dodatnu analizu po pojedinačnim preduzećima, a prije svega u vodećim tj. onim koja ostvaruju najveće neto dobiti u svom poslovanju.

Svi navedeni pozitivni pokazatelji rasta u preduzećima ZDK impliciraju i na možda najznačajniji dugoročni aspekt u razvoju, a to je unapređenje sveukupnog poslovnog ambijenta u ZDK. Međutim, za razvoj konkurentnosti preduzeća, potrebno je ukazati na potrebu povećanja ulaganja u istraživanje i razvoj, uvođenje međunarodnih standarda, novih tehnologija i informatizaciju, te obuku zaposlenih.

¹¹ Izračunava se kao količnik ukupnih tekućih sredstava i tekućih obaveza. Generalno, vrijednost tekućeg pokazatelja iznad 1 znači da je kompanija/industrija u dobroj poziciji po pitanju izmirenja tekućih obaveza.

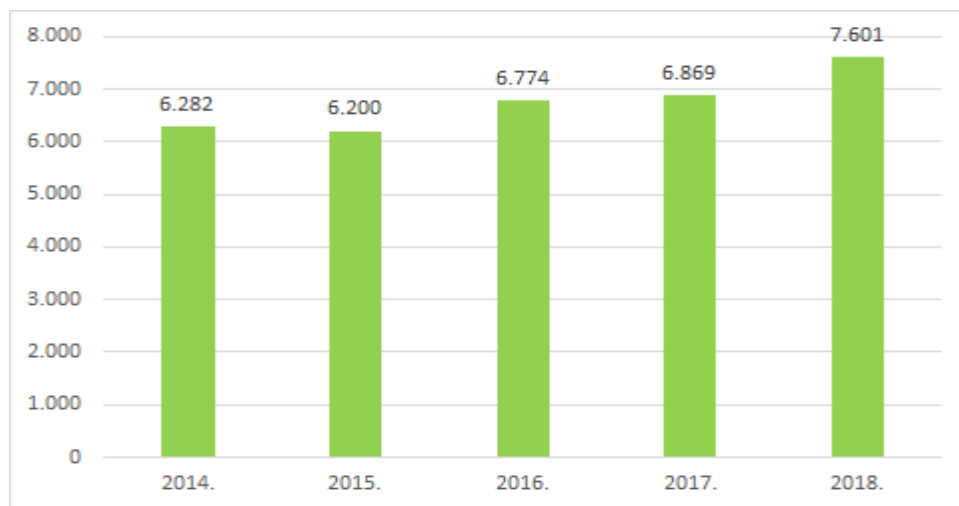
¹² Izvor: Tron Business Intelligence System: Profil industrije, pregled najuspješnijih kompanija po prihodima u Zeničko-dobojskom kantonu, 2018. godina.

¹³ Ne uključuje javne institucije.

3.5.2 Obrti

Broj registriranih obrta na području ZDK u 2018. godini je veći za 21% u odnosu na 2014. godinu.

Slika 5. Broj registriranih obrta u ZDK u periodu 2014-2018. godina

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, Socioekonomski pokazatelji po općinama, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019.

Najviše obrta, u 2018. godini, registrovano je u djelatnostima (Tabela 27):

- ✓ 26,4% trgovina na veliko i malo; popravak motornih vozila i motocikla (28,2% u 2014. godini);
- ✓ 15,8% prerađivačka industrija (15,7% u 2014. godini);
- ✓ 13,3% hotelijerstvo i ugostiteljstvo (15,9% u 2014. godini).

U djelatnosti poljoprivrede, šumarstva i ribarstva broj registrovanih obrta je rastao te je u 2018. godini bio veći za 30,1% u odnosu na 2014. godinu. Razlog tome su svakako raspoloživi prirodni zemljišni resursi u ZDK i povoljna klima te poticaji za primarnu poljoprivrednu proizvodnju koji se obezbjeđuju na nivou FBiH, ZDK te gradova/općina. Ipak, potrebno je naglasiti da se domaći poljoprivrednici suočavaju sa brojnim izazovima kao što su zadovoljavanje standarda kvaliteta u proizvodnji hrane, plasman proizvoda, dostupnost centrima za ispitivanje kvaliteta i certificiranje poljoprivrednih proizvoda te uspostava sistema dodane vrijednosti, brendiranje i zaštita autohtonih proizvoda.

U 2018. godini, značajno je porastao broj obrta i u građevinarstvu (za 18,9%), prerađivačkoj industriji (za 13,3%) i trgovini (za 9,5%).

Tabela 27. Registrovani obrti po ključnim djelatnostima u ZDK u periodu 2016-2018. godina

	2016.	2017.	2018.
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	743	800	967
Prerađivačka industrija	1.061	1.098	1.202
Građevinarstvo	254	251	302
Trgovina na veliko i malo; popravak motornih vozila i motocikla	1.835	1804	2009
Prijevoz i skladištenje	739	755	786
Hotelijerstvo i ugostiteljstvo	980	941	1.011
Ostale uslužne djelatnosti	520	539	577
Ostalo	642	681	747
UKUPNO	6.774	6.869	7.601

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Zeničko-dobojski kanton u brojkama, 2017, 2018, 2019.

Na području ZDK u 2018. godini najviše registriranih obrta je imao grad Zenica (2.309 ili 30,4%), zatim grad Visoko (1.485 ili 19,5%) i općina Tešanj (1.049 ili 13,8%). Najmanji broj registriranih obrta imala je općina Usora (103 ili 1,4%).

U 2018. godini, u odnosu na 2014. godinu, broj obrta je značajnije povećan pa je po gradovima/općinama povećanje bilo sljedeće: Usora (39,2%), Žepče (36,8%), Tešanj (27,9%), Zenica (23,7%) i Visoko (22%). Broj obrta je smanjen samo u općini Vareš (2,5%), a u ostalim gradovima/općinama zabilježen je manji rast broja registrovanih obrta.

Tabela 28. Broj obrta po gradovima/općinama ZDK

Gradovi/općine	2014	2017	2018
Breza	221	220	260
Doboj-Jug	129	142	133
Kakanj	571	536	556*
Maglaj	332	369	381
Olovo	135	139	142
Tešanj	820	978	1.049
Usora	74	92	103
Vareš	199	176	194
Visoko	1.217	1.307	1.485
Zavidovići	364	434	485
Zenica	1.867	2.043	2.309
Žepče	353	433	483
ZDK	6.282	6.869	7.580*

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, Socioekonomski pokazatelji po općinama, 2015, 2018. i 2019. godina (*Ukupan broj obrta je umanjen u odnosu na podatak iz navedenog izvora za razliku koja se odnosi na stvarno evidentirani ukupni broj obrta u općini Kakanj, koji je dostavljen od Općine Kakanj).

3.5.3 Poslovne zone

Poslovne zone predstavljaju značajan instrument podrške razvoju preduzetništva i privlačenju investicija. Cilj je da se kroz obezbjeđenje prostora i infrastrukture sa različitim olakšicama, pruži doprinos povećanju investicija, kreiranju zapošljavanja i poticanju izvoza. Na području ZDK postoji ukupno 58 kandidiranih poslovnih zona.

U ukupnoj strukturi kandidiranih poslovnih zona, 61% čine zelene poslovne zone, 33% su smeđe zone, a 6% ostale.

Od 58 kandidirane poslovne zone, 27 zona ima izrađenu prostorno-plansku dokumentaciju i izrađenu infrastrukturu.

Evidentno je da općine imaju ograničene budžetske mogućnosti zbog čega je mali broj poslovnih zona opremljen potrebnom infrastrukturom, što zahtijeva intenziviranje aktivnosti na promociji poslovnih zona i mogućnosti investiranja na području Zeničko-dobojskog kantona. Pri tome, problem predstavljaju neriješeni imovinsko-pravni odnosi nad zemljištem kandidiranih poslovnih zona, zbog čega je potrebno kontinuirano raditi na rješavanju ovog problema.

Tabela 29. Poslovne zone po gradovima/općinama ZDK

Gradovi/općine	Ukupno	Smeđe	Zelene	Ostale
Breza	4	2	2	
Doboj – Jug	3		3	
Kakanj	3		3	
Maglaj	10	1	9	
Olovo	3	2	1	
Tešanj	9	3	6	
Usora	2		2	
Vareš	4	4		
Visoko	4	3	1	
Zavidovići	3	2	1	
Zenica	6	1	2	2
Žepče	7	1	5	
ZDK	53	19	37	2

Izvori: REZ – Regionalna razvojna agencija za regiju Centralna BiH : Studija opravdanosti uspostavljanja industrijskih/poslovnih zona u općinama regije Centralna BiH, 2007; SERDA – Sarajevska regionalna razvojna agencija, Industrijske zone Sarajevske makroregije, 2006.; TRA Agencija za razvoj općine Tešanj, COBITES (Centar za investicije, trgovinske usluge i izvoz baziran na konkurentskom poslovanju), Razvojna agencija Žepče, Grad Zenica, Općina Kakanj, Općina Breza.

Tabela 30. Izrada i usvajanje prostorno-planske dokumentacije poslovnih zona po gradovima/općinama ZDK

Grad/općina	Ukupno poslovnih zona	Prostorno-planska dokumentacija		Izgradnja infrastrukture	
		Da	Ne	Da	Ne
Breza	4	2	2	2	2
Doboj-Jug	3	1	2	1	2

Grad/općina	Ukupno poslovnih zona	Prostorno-planska dokumentacija		Izgradnja infrastrukture	
		Da	Ne	Da	Ne
Kakanj	3	1	2	0	3
Maglaj	10	3	7	1	9
Olovo	3	3	0	3	0
Tešanj	9	6	3	6	3
Usora	2	2	0	2	0
Vareš	4	4	0	4	0
Visoko	4	4	0	4	0
Zavidovići	3	3	0	3	0
Zenica	6	1	5	1	5
Žepče	7	4	3	6	1
ZDK	58	34	24	33	25

Izvori: REZ – Regionalna razvojna agencija za regiju Centralna BiH, Analiza poslovne infrastrukture u općinama regije Centralna BiH, 2010; SERDA- Sarajevska regionalna razvojna agencija, Industrijske zone Sarajevske makroregije, 2006; RAŽ- Razvojna agencija Žepče, Strategija razvoja općine Žepče 2011.-2018; TRA Agencija za razvoj općine Tešanj, COBITES (Centar za investicije, trgovinske usluge i izvoz baziran na konkurentskom poslovanju), Grad Zenica, Općina Kakanj, Općina Breza, Općina Tešanj.

U Tabeli 31. koja slijedi prikazane su verifikovane i kandidirane poslovne zone po općinama ZDK, sa pregledom površine, procijenjene vrijednosti zemljišta i statusom vlasništva.

Tabela 31. Pregled poslovnih zona u ZDK

Grad/općina	Poslovna zona	Verifikovana kod FMRPO	Površina (ha)
Breza	Šaš	Ne	23,7
	Kamenice	Da	2,7
	Koritnik	Da	13,7
	Potkraj	Da	36,76
Doboj – Jug	Karuše	Da	42
	Matuzići	Da	50
	Mravići	Da	13,6
Kakanj	Modrinje	Ne	6,0
	Bare	Ne	7,5
	Vrtlište	Ne	10,0
Maglaj	Misurići	Ne	3,0
	Liješnica	Da	16,0
	Liješnica II	Ne	8,0
	Kosova	Ne	6,7
	Stadion	Ne	1,2
	Poljice	Ne	8,0
	Moševac	Ne	6,5
	Novi Šeher	Ne	14,0
	Jelovac-Tukovi	Ne	2,5
	Čakalovac	Ne	1,7

Grad/općina	Poslovna zona	Verifikovana kod FMRPO	Površina (ha)
Olovo	Fabrika ulja Ola	Ne	1
	Stupčanica	Ne	55
	Danac	Ne	5
Tešanj	Ljeskovac Rosulje	Ne	41,0
	Ljetinić	Ne	30,0
	Bukva	Da	33,25
	Glinište	Da	76,16
	Mrkotić	Ne	12,0
	Kraševo	Ne	40,0
	Mekiš	Ne	23,0
	Šije	Ne	13,0
	Medakovo	Ne	50,0
Usora	Žabljak	Da	5
	Srednja Omanjska	Da	22,21
Vareš	Kram	Da	0,6
	Vareš Majdan	Ne	20
	Vrhovine	Ne	25
	Ponikve	Ne	0,4
Visoko	Arnautovići-Ozrakovići	Ne	27,2
	Kula-Banjer	Ne	5
	Topuzovo polje	Ne	
	Čekrekčije	Ne	
Zavidovići	Ekonomija Batvice	Da	20,16
	Majdanska polja	Ne	14,4
	Krivaja	Ne	40,0
Zenica	Zenica Sjever (Banlozi)	Ne	
	Zenica Jug (Antena)	Ne	
	Zenica 1	Da	33,64
	Nemila	Ne	2,2
	Drivuša	Ne	15,0
	Perin-Han Antena	Ne	13,7
Žepče	Radovlje	Da	9,42
	Polja	Da	11,2
	Ljeskovica	Ne	6,55
	Begov Han	Ne	2,5
	XP Žepče	Ne	6,62
	Donja Golubinja	Ne	2,6
	Goliješnica Branković	Ne	1,0

Izvori: Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta, www.zonebih.gov.ba, 6. juni 2020. godine; REZ Zenica, Analiza poslovne infrastrukture u općinama regije Centralna BiH, 2010.; SERDA Sarajevo, Industrijske zone Sarajevske makroregije, 2006.; RAŽ- Razvojna agencija Žepče, Strategija razvoja općine Žepče 2011. – 2018, Grad Visoko; Općina Zavidovići, Općina Kakanj, Općina Breza, Općina Tešanj.

Regionalna razvojna agencija za regiju Centralna BiH (REZ) izradila je web portal čiji je cilj promocija poslovnih zona i privlačenje investitora u ovu regiju (<http://rez.ba/bestinvest/>). Pored toga, gradovi/općine na svojim web stranicama promovišu mogućnosti investiranja i poslovne zone, a na web stranici Ministarstva za privredu ZDK dostupne su informacije o sljedećim verifikovanim industrijsko-poslovnim zonama, a koje su u mješovitom vlasništvu: Zenica 1 u gradu Zenica, Matuzići u općini Doboj jug, Žabljak Usora, Bukva-Vila Tešanj, Vrtlište Kakanj, Ekonomija Batvice Zavidovići i Polja Žepče. Za ove industrijsko-poslovne zone na web stranici Ministarstva za privredu ZDK, obezbijedene su promotivne pojedinačne stranice na kojima su dostupni sljedeći podaci: osnovni tabelarni podaci o lokaciji poslovne zone, satelitski prikaz lokacije, skica (plan) i fotografije.

Za daljnji razvoj poslovnih zona neophodno je intenzivirati aktivnosti njihove promocije te riješiti imovinsko-pravna pitanja tamo gdje nisu riješena, kako bi se privukli domaći i strani investitori te povećala iskorištenost poslovnih zona. Također, neophodno je nastaviti sa izdvajanjem sredstava za poticaje za razvoj poslovnih zona, koje dodjeljuju Vlada ZDK i Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta.

3.5.4 Institucije za podršku razvoju preduzetništva

Na području ZDK postoje razvijene institucije za podršku razvoju preduzetništva.

Usluge koje gradovi/općine pružaju preduzetnicima u skladu sa svojim nadležnostima odnose se na sljedeće usluge:

- registracije samostalnih djelatnosti,
- izdavanje upotrebnih i građevinskih dozvola,
- procjena uvjeta minimalne tehničke opremljenosti poslovnih prostora,
- pružanje pomoći oko registracije i započinjanja poslovnih aktivnosti,
- pružanje pomoći oko iznalaženja izvora finansijskih sredstava,
- pružanje komunalnih usluga i infrastrukturnih usluga,
- privlačenje investitora,
- ostale usluge informisanja, konsultacija, obuke itd.

Sa ciljem izgradnje kvalitetnije poslovne infrastrukture na području ZDK, uspostavljene su razvojne agencije, poslovni inkubatori, tehnološki parkovi, centri, udruženja, klasteri i sl.

3.5.4.1 Razvojne agencije i centri

REZ Agencija sa sjedištem u Zenici svojim djelovanjem pokriva i osam gradova/općina ZDK. ZDK je jedan od osnivača REZ Agencije, čije aktivnosti obuhvataju:

- aktivnosti koje se odnose na identifikiranje potreba gradova/općina, gdje prevladava potreba za daljnjom izgradnjom kapaciteta za razvoj projekata, apsorpciju fondova, promociju i razvoj poslovne infrastrukture;
- podršku razvoju malih i srednjih preduzeća kroz pružanje konsultantskih usluga, uspostavljanje poslovnih veza, podrška izvozu i ulaganjima, kao i promocija; te
- razvoj i implementacija projekata u skladu sa strateškim ciljevima regije Centralna BiH.

Podrška usmjerena na mikro, mala i srednja preduzeća obuhvata usluge vezane za razvoj poslovanja i rast, obuke i izvoz.

Lokalne razvojne agencije koje su uspostavljene na području ZDK i koje pružaju usluge za razvoj preduzetništva su:

- ZEDA Zenica (www.zeda.ba),
- RAZ Zavidovići (www.raz.ba),
- RAŽ Žepče (www.razepce.com),
- TRA Tešanj (www.tra.ba).

Centri za inovacije, koji postoje na području ZDK su: Centar za inovativnost i poduzetništvo (CIP) pri Univerzitetu u Zenici, Impulsni kreativni centar (ICC) pri Agenciji ZEDA Zenica i Centar poslovnih kompetencija pri Agenciji RAŽ Žepče.

3.5.4.2 Poslovni inkubatori

Poslovni inkubatori, kao oblik preduzetničke infrastrukture, pružaju podršku preduzetnicima kroz obezbjeđenje prostora sa infrastrukturom, pod povoljnim uvjetima u odnosu na tržišne uvjete, putem poslovno-savjetodavnih usluga i usluga menadžmenta u početnoj fazi poslovanja. Na području ZDK poslovni inkubatori uspostavljeni su u gradovima/općinama: Zenica, Zavidovići i Žepče.

Tabela 32. Poslovni inkubatori u ZDK

Naziv	Površina m ²	Broj firmi korisnika u 2014	Trenutni broj firmi korisnika	Broj radnika	Poslovne usluge za korisnike
BIZ- Biznis inkubator Zenica – Poslovna zona Zenica 1	3.155	26	30	200	Da
Poslovni inkubator Zavidovići	750	11	9	40	Da
Poslovni inkubator Žepče	950				

Izvori: www.zeda.ba, www.raz.ba/poslovni-inkubator/ www.opcina-zepce.com, 30.03.2020.

3.5.4.3 Tehnološki parkovi, instituti i centri

Na području ZDK, Agencija za ekonomski razvoj ZEDA Zenica je uspostavila TechnoPark u Zenici, u cilju podrške saradnji u transferu znanja i tehnologija između naučnih institucija i privrede. Kompanija koja uspješno posluje i želi da poboljša vlastiti proizvod ili unaprijedi tehnologiju izrade, može koristeći stručnjake i infrastrukturu TechnoPark-a, razvijati vlastitu ideju a potom je realizovati u svojim proizvodnim pogonima. U TechnoParku Zenica su uspostavljena odjeljenja za energetiku i održivi razvoj, metalne i nemetalne materijale te izvrsnost u drvoprerađi. Planiran je projekat prekogranične saradnje u sklopu kojeg je planirana adaptacija Aneksa B (objekat uz TechnoPark), čime će se značajno proširiti kapaciteti TechnoParka. Takođe, u okviru ZEDA uspostavljena je i Laboratorija za ispitivanje sigurnosti proizvoda - LIND.

U okviru Univerziteta u Zenici djeluje i Institut „Kemal Kapetanović“ u Zenici, sa kadrovskim i infrastrukturnim potencijalima koji omogućavaju realizaciju eksperimentalnih istraživanja i naučno-istraživačkog rada u oblasti tehničkih nauka, sa ciljem razvoja i unapređenje postojećih te razvoja novih tehnologija proizvodnje i prerade materijala, a u skladu sa potrebama privrednih subjekata. Pored navedenog Institut pruža usluge iz oblasti tehničkih ispitivanja, usluge obuke za različite profile zanimanja (zavarivači, vozači motornih vozila za prevoz opasnih materija, kursevi za rad na računarima itd.) te konsalting (savjetodavne) usluge.

Pored toga, uspostavljena je firma „IPI - Institut za privredni inženjering“ Zenica za istraživanje i eksperimentalni razvoj, planiranje i projektovanje, konsalting i edukaciju, koja ima dva odjela: Odjel za inženjering i Centar za vozila na koji je Federalno ministarstvo prometa i komunikacija prenijelo javna ovlaštenja za obavljanje dijela poslova iz nadležnosti koje se odnose na rad stanica tehničkog pregleda vozila.

Tabela 33. Tehnološki parkovi i instituti u ZDK

Naziv	Područja djelatnosti
Tehnopark Zenica	<i>Istraživanje i razvoj:</i> - istraživačke aktivnosti (uključenjem fakulteta i instituta u istraživanja u kojima su oni primarni nosioci tih aktivnosti) - razvoj i tržišna realizacija inovacija (bez obzira da li autor inovacije boravi u TPZ-u ili ne) - transfer tehnologija; <i>Usluge:</i> - tehnička pomoć - usluge poslovnog razvoja - povezivanje tržišta - metaloprerađiva - drvoprerađiva, - metalurgija proizvodnja i prerada nemetalnih materijala
IPI - Institut za privredni inženjering Zenica	- mašinstvo - motorna i priključna vozila - rudarstvo - zaštita okoliša, itd
Institut „Kemal Kapetanović“ Zenica	- istraživanje i eksperimentalni razvoj u prirodnim, tehničkim i tehnološkim naukama - tehničko savjetovanje i inženjerska djelatnost - tehničko ispitivanje metalnih i nemetalnih materijala i analiza u akreditovanim laboratorijama (metalografska, mehanička, hemijska, ispitivanja bez razaranja, elektrotehnička ispitivanja i automatizacija) - kalibracija mjerila temperature, pritiska, sile i tvrdoće - topljenje, livenje i plastična prerada metala - mašinska obrada - ispitivanje ruda i gvožđa - mjerenja i monitoring zagađenja zraka, mjerenja buke - obrazovanje i obuka odraslih i provjera znanja (zavarivanje, vozači ADR...) - certificiranje materijala, vozila i vozača prema ADR i dr.

Izvor: Agencija ZEDA Zenica, www.zeda.ba; Institut „Kemal Kapetanović“ Zenica www.ikk.unze.ba; IPI www.ipi.ba; 30.3.2020.

3.5.4.4 Poslovna udruženja

Na području ZDK djeluje Privredna komora ZDK kao samostalna, nevladina, neprofitna, javno pravna asocijacija, pravnih i fizičkih lica koja obavljaju privrednu djelatnost na području ZDK. Privredna komora ZDK okuplja najreprezentativnije privredne subjekte sa područja ZDK, a članstvo u istoj je dobrovoljno. Osnovna uloga Privredne komore ZDK sastoji se u zastupanju interesa njenih članova i privrede u cjelini, pred organima izvršne i upravne vlasti te drugim partnerima, radi ostvarivanja uticaja u postupku kreiranja, donošenja i provođenja zakona i propisa iz oblasti privređivanja, a koji stimuliraju preduzetništvo. Komora pruža i usluge informiranja, edukacije, obrazovanja, promocije, izdavanja certifikata o porijeklu robe, umrežavanja, kao i ostalih usluga koje doprinose nesmetanom odvijanju poslovnih procesa i unapređenju konkurentnosti kompanija ZDK.

Pored toga, na području ZDK uspostavljena je i Obrtnička komora, s ciljem zastupanja interesa svih obrtnika i lica koja obavljaju srodnu djelatnost te pružanja usluga obrtnicima koje se odnose na informisanje, izdavanje odgovarajućih uvjerenja, pružanje pomoći pri osnivanju i obavljanju djelatnosti obrta, savjetodavne usluge, obuke, promocije i sl.

Pored komora, na području ZDK uspostavljen je i niz nevladinih i neprofitnih udruženja preduzetnika koja zastupaju interese i pružaju podršku i pomoć svojim članovima, kao što su:

- Savez udruženja/udruga poslodavaca ZDK,
- Udruženje organskih proizvođača ZDK, Zenica,
- Udruga preduzetnika i poslodavaca UPIP Žepče,
- Udruženje samostalnih privrednika-preduzetnika Olovo,
- Udruga za preduzetništvo i poljoprivredu Usora,
- Udruženje privrednika „Biznis center“ Jelah/Tešanj,
- Udruženje privrednika/poslodavaca Zenica,
- Udruženje samostalnih privrednika Zavidovići,
- Udruženje privrednika Doboj-jug,
- Udruženje poslodavaca Breza,
- Udruženje poljoprivrednih proizvođača u plastenicima, staklenicima i na otvorenom „AGRO-VIS“ Visoko,
- Udruženje mesoprerađivača „VIPS“ Visoko,
- itd.

Od poslovnih udruženja je važno istaknuti i Udruženje inovatora ZDK, koje okuplja više inovatora sa ovog područja. Članovi ovog udruženja su postigli zapažene rezultate na izložbama kako u BiH tako i u inostranstvu. Ovo Udruženje djeluje u cilju razvoja i zaštite patenata te njihove industrijske primjene.

3.5.4.5 Klasteri

Klaster metalnog sektora ZDK osnovan je 12.05.2014. godine u Zenici, pri Privrednoj komori ZDK. Osnivači klastera su: Krivaja metali d.o.o. Zavidovići, Duzel-Group-J d.o.o. Žepče, RM-LH d.o.o. Zenica, Metalno d.d. Zenica, Rudstroj d.o.o. Kakanj i Privredna komora ZDK. Klaster je uspostavljen s ciljem prevazilaženja prepreka u pojedinačnom i zajedničkom poslovanju članova

Klastera te povećanju konkurentnosti i efikasnosti poslovanja i uspješnijeg uključivanja u tržišne tokove na domaćem i stranom tržištu. Ovaj Klaster je osnovan na dobrovoljnoj osnovi i ne postoje finansijske obaveze po osnovu članstva u Klasteru, a podršku djelovanju Klastera pruža Privredna komora Zeničko-dobojskog kantona u okviru svojih redovnih programskih aktivnosti.

U 2018. godini, potpisan je Memorandum o razumijevanju između Ureda za koordinaciju projekata pri Federalnom ministarstvu poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva te dijela općina i gradova sa područja Sjeveroistočne Bosne i Centralne Bosne (Breza, Visoko, Kakanj, Zenica, Žepče, Zavidovići, Maglaj, Olovo, Doboj Jug, Usora i Tešanj) za Program razvoja ruralne konkurentnosti za klaster koji čine ovi gradovi/općine. Memorandum o razumijevanju je osnova za uspostavljanje Platforme aktera u Klasteru, kojim se utvrđuje buduća međusobna saradnja između potpisnika Memoranduma na aktivnostima usmjerenim ka pružanju potpore u razvoju Klastera i odabranih lanaca vrijednosti, kao i unapređenja konkurentnosti Klastera.

3.5.4.6 Privredni sajam

Poseban oblik podrške razvoju preduzetništva čine i sajmovi. Poslovni sistem RMK d.d. Zenica je organizator dva sajma: Generalnog bh. sajma ZEPS te specijalizovanog, međunarodnog sajma metala ZEPS INTERMETAL. Međutim, u 2019. godini, ZEPS i ZEPS INTERMETAL su otkazani radi problema nedovoljnog broja izlagača i problema samoodrživosti, uz nedostatak infrastrukture. Trenutno nije izvjesno da li će ovi sajmovi biti organizovani u narednim godinama, s obzirom na primjenu savremenih tehnologija u organizaciji poslovnih susreta. S obzirom na povoljan položaj ZDK te sajamsku tradiciju, potrebno je uraditi analizu i utvrditi opravdanost planiranja razvoja sajmovi u ZDK i budžetskih sredstva za podršku organizaciji sajmovi. Na području ZDK organizuju se i: „OPEN-s“ Sajam organske poljoprivredne proizvodnje u Zenici, Međunarodni sajam privede u Tešnju, Sajam poljoprivredno-prehrambenih proizvoda „Jesen u Visokom“ i Dani trgovine, kulture i sporta „Visočko ljeto“ u Visokom, te Sajam poljoprivredno-prehrambenih proizvoda „Dani maline i meda“ i „Gospodarski forum“ u Žepču.

Razvijena infrastruktura za podršku preduzetništvu u ZDK dobar je preduvjet za razvoj preduzetničkog duha na području ZDK. Međutim, za dalji razvoj privrede neophodno je i unapređenje ukupne preduzetničke klime i otklanjanje administrativno-birokratskih prepreka.

Tabela 34. Razvojni problemi i potrebe ekonomije ZDK

Razvojni problemi	Razvojne potrebe
● Negativan uticaj sive ekonomije na stopu rasta BDP-a i poreznih prihoda ZDK	● Jačati provođenje mjera prevencije i suzbijanja sive ekonomije u privrednim aktivnostima ● Unaprijediti mjere podrške za preduzetnike: olakšice, subvencije, investicije, zapošljavanje i sl.
● Velike razlike između nivoa razvijenosti gradova/općina u ZDK	● Razviti politike i programe za balansirani razvoj regije i smanjenje razlika u razvijenosti među gradovima/općinama ZDK, posebno onim koje značajno zaostaju u razvoju ● Podržati međuopćinsku saradnju razvijanjem zajedničkih projekata od interesa za dvije ili više gradova/općina
● Negativan trgovinski saldo ● Nepovoljna svijest o efektima preferencije domaćih proizvoda	● Unaprijediti programe za podršku izvozu i smanjenje uvoza ● Kontinuirana promocija kupovine domaćih proizvoda
● Nedostatak rekultivacije rudnih polja na kojima je završena eksploatacija	● Podržati programe za sanaciju i rekultivaciju područja na kojima je završena eksploatacija
● Nedostaci poslovnog okruženja, nedovoljna podrška za preduzetništvo i „start-up“-e	● Unaprijediti poslovno okruženje, programe podrške za uspostavljanje novih <i>start-up</i>-a i podršku postojećim start-up-ima, uz razvoj preduzetničke infrastrukture gdje je to opravdano
● Niska primjena novih tehnologija, inovacija i informatizacije u privredi	● Unaprijediti podršku preduzetnicima za inovacije i uvođenje novih tehnologija u industriji i informatizaciji ● Uvođenje novih nastavnih planova i programa i kreiranje novih zanimanja za potrebe tržišta rada ● Kreiranje programa cjeloživotnog učenja u cilju unapređenja kompetencija, znanja i vještina preduzetnika i zaposlenih ● Unapređenje bilateralne i multilateralne saradnje sa naučnim i istraživačkim institucijama u zemlji i inostranstvu ● Promocija važnosti digitalne transformacije biznisa ● Unapređenje sistema praksi, stipendija i podrške za studente i učenike ● Uvođenje e-uprave i drugih e-servisa
● Nizak stepen saradnje privrede i naučnoistraživačkih institucija u ZDK	● Podržati i ojačati istraživačke institucije i njihovu saradnju sa privrednicima u ZDK ● Razvijati naučno-istraživačku infrastrukturu u cilju uspostavljanja istraživačko-razvojnih centara ● Uspostavljanje fonda za istraživanje i inovacije ZDK

Razvojni problemi	Razvojne potrebe
● Nizak udio opremljenih poslovnih zona sa infrastrukturom i neriješeni imovinsko-pravni odnosi u poslovnim zonama	● Razvoj projekata izgradnje infrastrukture za poslovne zone i njihova promocija za privlačenje domaćih i stranih investitora te rješavanje imovinsko-pravnih pitanja za poslovne zone za koje je to potrebno ● Povećati mjere podrške i grant sheme za poslovne zone ● Promocija potencijala i poslovnih zona ZDK
● Težak položaj zanatlija i nedostatak valorizacije zanata	● Unaprijediti podršku zanatstvu i poticati samozapošljavanje zanatlija ● Uvođenje novih zanimanja u nastavne programe srednjih škola

3.6 Glavne privredne djelatnosti

3.6.1 Poljoprivreda i šumarstvo

Poljoprivreda

U razvoju ZDK poljoprivreda ima veoma važnu ulogu, zahvaljujući prirodnim uvjetima, u smislu povoljne klime, kvaliteta vode i zemljišta. Međutim, potrebno je istaći da kvalitet zemljišta na području grada Zenice nije zadovoljavajući zbog onečišćenja iz metalurške proizvodnje, što su pokazala ispitivanja Agropedološkog zavoda 2011-2015, te je neophodno vršiti remedijaciju i sanaciju tla što nije urađeno u proteklom periodu, niti je smanjen nivo daljeg onečišćenja tla.

Raznovrsnost primarne poljoprivredne proizvodnje u ZDK se ogleda u biljnoj proizvodnji (povrtlarstvo, voćarstvo, proizvodnja krmnog bilja), proizvodnji ljekovitog bilja, pčelarstvu, stočarstvu kroz uzgoj sitne i krupne stoke za potrebe mljekarske i mesne industrije, florikulturnoj proizvodnji, itd.

U periodu 2014-2018. godina ostvaren je rast sektora poljoprivrede, što potvrđuje i podatak o rastu broja registriranih poljoprivrednih gazdinstava (obrta). U 2018. godini njihov broj je bio veći za 7,3 puta u odnosu na 2014. godinu.

Tabela 35. Broj registriranih poljoprivrednih gazdinstava u ZDK u 2018. godini

	2014	2017	2018
Broj registriranih poljoprivrednih gazdinstava koja su svoju djelatnost registrirali po Zakonu o obrtu (osnovna djelatnost)	133	800	967

Izvor: Izvještaj o implementaciji Strategije razvoja za 2018., Vlada ZDK, 2019.

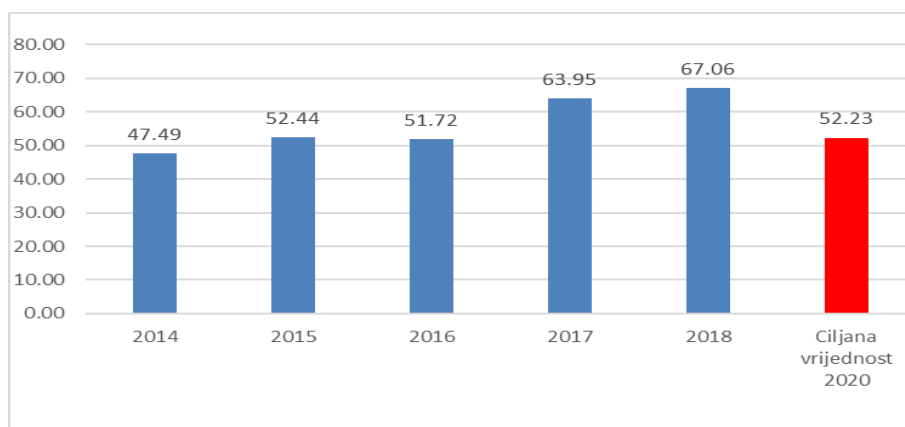
Također, u periodu 2014-2018. godina porastao je i broj zaposlenih u sektoru poljoprivrede i šumarstva. Broj zaposlenih je u 2018. godini bio 2.130, što je za 41,1% više u odnosu na 2014. godinu.

Tabela 36. Broj zaposlenih u poljoprivredi i šumarstvu u ZDK u periodu 2014-2018. godina

	2014	2017	2018
Broj zaposlenih u poljoprivredi i šumarstvu	1509	2000	2.130

Izvor: Izvještaj o implementaciji Strategije razvoja za 2018., Vlada ZDK, 2019

Ukupan promet u poljoprivredi i šumarstvu u 2018. godini iznosio je oko 67 miliona KM, a povećan je za 41% u odnosu na 2014. godinu, što ukazuje na trend rasta ovog sektora.

Slika 6. Ukupan promet u djelatnosti poljoprivrede i šumarstva u ZDK, u 2018. godini

Izvor: Izvještaj o implementaciji Strategije razvoja za 2018, Vlada ZDK, 2019

Ostvarene investicije u poljoprivredi u nova stalna sredstva, uključujući investicije poljoprivrednih gazdinstava u ZDK u periodu 2014-2018. godina, iznosile su oko 57,7 miliona KM, a njihova vrijednost je imala ciklično kretanje. U 2017. godini iznos investicija bio je veći za 1.544.000 KM u odnosu na 2014. godinu, dok stanje investicija u 2018. godini u odnosu na stanje iz 2017. godine pokazuje pad od 6.753.000 KM.

Tabela 37. Ostvarene investicije u poljoprivredi u ZDK u periodu 2014-2018. godina (u 000 KM)

	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.*
Ostvarene investicije u poljoprivredi u nova stalna sredstva	12.092	13.300	11.803	13.636	6.883

*Trenutna vrijednost

Izvor: Izvještaj o srednjoročnoj evaluaciji Strategije razvoja ZDK, Vlada Zeničko-dobojskog kantona, 2019

Pokrivenost uvoza izvozom za hranu i žive životinje povećala se u 2017. godini u odnosu na 2014. godinu (23,5%) i iznosila je 25,54%, dok isti pokazatelj u 2018. godini pada i iznosi 23,82%.

Tabela 38. Pokrivenost uvoza izvozom za hranu i žive životinje za 2014. i 2018. godinu

	2014.	2017.	2018.
Pokrivenost uvoza izvozom za hranu i žive životinje	23,5%	25,54%	23,82% ¹⁴

Izvor: Izvještaj o implementaciji Strategije razvoja ZDK, Vlada ZDK, 2019.

Dodatni pokazatelj stanja u oblasti poljoprivrede, šumarstva i ribolova je ukupan prihod od izvoza na nivou cijele industrije koji je u 2016. godini iznosio 4.097.333 KM te u 2017. godini porastao na 8.348.515 KM, dok je u 2018. godini smanjen na iznos od 7.479.699 KM.

Usprkos navedenom, domaći poljoprivredni proizvodi su veoma malo prisutni na međunarodnom tržištu zbog nedostatka standardizacije i dokaza o kvaliteti, što je osnovni preduvjet za izvoz ovih proizvoda, kao i zbog niske konkurentnosti proizvoda izazvane različitim faktorima.

Vlada ZK daje kontinuiranu podršku razvoju poljoprivrede sa težištem na oblastima koje imaju tendenciju rasta. Tako su značajna sredstva isplaćena samostalnim poljoprivrednim proizvođačima i pravnim licima koji se bave poljoprivrednom proizvodnjom u zaštićenom prostoru, na ime podrške za nabavku plastenika te proizvođačima povrća, jagodičastog voća i mlijeka, a data je podrška i povećanju pošumljenosti površina. Pored toga, na nivou gradova/općina u ZDK se takođe izdvajaju sredstva za programe podrške poljoprivrednim proizvođačima koji su doprinijeli ostvarenim rezultatima u sektoru poljoprivrede.

U skladu sa uspostavljenim procedurama, Ministarstvo za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu ZDK, za 2018. godinu, isplatilo je sredstva za poticaje u poljoprivrednoj proizvodnji u ukupnom iznosu od 1.187.819 KM, i to za ostvarenu proizvodnju maline i kupine, kao i poticaje za držanje muznih grla. Pravo na poticaje u proizvodnji maline i kupine za 2018. godinu ostvarila su 2.703 poljoprivredna proizvođača, a isplaćen je iznos od ukupno 745.019 KM.

Pravo na poticaje za muzna grla za 2018. godinu ostvarilo je 115 poljoprivrednih proizvođača, a isplaćen je iznos od ukupno 442.800 KM. Također, u skladu sa Programom poticaja poljoprivredne proizvodnje za 2018. godinu, ukupno 51 farmer koji se bavi tovom pilića ostvario je pravo na poticaje, a isplaćeni ukupan iznos podrške je 380.239 KM. Za nabavku novih plastenika odobren je iznos od 13.389 KM za 10 proizvođača koji su ostvarili pravo na ovu vrstu poticaja.

Za Program utroška sredstva Budžeta ZDK-a za poticaje u poljoprivredi za 2019. godinu bio je planiran iznos od 3 miliona KM, što ukazuje da su izdvajanja za ovaj program povećana za pola miliona u odnosu na 2016. godinu (2,5 miliona KM). Od ukupnog iznosa, za poticaje animalnoj proizvodnji namijenjeno je 1.118.000,00 KM, biljnoj proizvodnji 1.249.000,00 KM, za podršku prerađivačima i otkupljivačima 450.000,00 KM, dok je za kapitalna ulaganja predviđeno 95.000,00 KM. Za nabavku poljoprivredne mehanizacije, u skladu sa programom i Uputstvom odobrena su sredstva u iznosu od 15.227 KM za 13 poljoprivrednih proizvođača koji su ispunili uvjete za ostvarivanje poticaja.

¹⁴ Saopćenje Federalnog zavoda za statistiku-Zeničko-dobojski kanton u brojkama 2019 sadrži podatke o izvozu i uvozu za hranu i žive životinje, a kada se podijeli izvoz sa uvozom i pomnoži sa 100, dobije se pokrivenost uvoza izvozom.

Tabela 39. Ostvareni poticaji za poljoprivrednu proizvodnju u ZDK u 2018. godini

	2018.	
	Broj realizovanih zahtjeva	Iznos u KM
Kantonalni poticaji-biljna i animalna proizvodnja	3.194	2.768.717,30
Federalni poticaji-biljna i animalna proizvodnja	4.862	5.848.190,00

Izvor: Izvještaj o radu Vlade ZDK za 2018. godinu, Vlada Zeničko-dobojskog kantona, 2019.

U razvoju poljoprivrede, posebno važnu ulogu ima Udruženje poljoprivrednih proizvođača ZDK, kao i udruženja poljoprivrednih proizvođača na nivou gradova/općina te zadruge kao poseban oblik organizovanja većeg broja sitnih poljoprivrednih proizvođača na području ZDK za povezivanje sa većim preduzećima iz prehrambene industrije. Ove organizacije zastupaju interese poljoprivrednika u kreiranju politike podrške poljoprivredi te učestvuju u dijalogu sa Vladom ZDK o definisanju kriterija za raspodjelu poticaja u ovoj oblasti koji se planiraju u budžetskim sredstvima.

U poglavlju 1.2.4. je izvršena analiza poljoprivrednih površina u ZDK po kategorijama, a pregled korištenja oraničnih površina u 2018. godini prikazan je u Tabeli 40. Ukupno obradivo zemljište u 2018. godini obuhvata 47.125 ha, što je za 0,8% više obradivih površina u odnosu na 2014. godinu (46.741 ha). Međutim, problem u ZDK predstavlja nedovoljna upotreba obradivih površina jer udio neobrađenog zemljišta iznosi. 43,9% u 2018. godini, što je za 3,2% veći udio u odnosu na 2014. godinu (40,7%). Visoku obrađenost oraničnih površina imaju općine Žepče, Doboj-jug i Breza, dok je alarmantno stanje u odnosu na neobrađenost oranica u općinama Olovo (93,8%), Vareš (87,2%) i Maglaj (81,2%).

Tabela 40. Pregled oraničnih površina prema načinu korištenja po gradovima/općinama ZDK u 2018. godini

Gradovi/općine	Oranice, bašte i vrtovi u ha				Neobrađene oranice i bašte	% neobrađenog zemljišta
	Ukupno obradivo	Obradeno	Ostalo na oranicama	Ugari		
Breza	1.611	1.541	40	0	30	1,9
Doboj - Jug	515	514	0	0	1	0,2
Kakanj	3.038	1.692	35	0	1.311	43,2
Maglaj	5.545	952	82	11	4.500	81,2
Olovo	2.908	162	18	0	2.728	93,8
Tešanj	7.795	5.646	25	600	1.524	19,6
Usora	3.521	3.153	10	3	355	10,1
Vareš	1.779	193	34	0	1.552	87,2
Visoko	5.752	4.027	150	2	1.573	27,3
Zavidovići	6.856	2.885	104	70	3.797	55,4

Gradovi/općine	Oranice, bašte i vrtovi u ha				Neobrađene oranice i bašte	% neobrađenog zemljišta
	Ukupno obradivo	Obradeno	Ostalo na oranicama	Ugari		
Zenica	6.358	2.855	191	0	3.312	52,1
Žepče	1.447	1.061	386	0	0	0,0
Z D K	47.125	24.681	1.075	686	20.683	43,9

Izvor: Socio-ekonomski pokazatelji po općinama za 2019., Federalni zavod za programiranje razvoja, Sarajevo.

Prema podacima Zavoda za statistiku FBiH, prinosi u poljoprivrednoj proizvodnji ZDK u 2018. godini, ukupno za sve kulture, iznosili su 126.096 t. To je za 10,1% više prinosa u odnosu na 2014. godinu (114.530 t), iako su ukupne obrađene površine u 2018. godini smanjene za 8,0% u odnosu na 2014. godinu (26.838 ha).

Međutim, potrebno je naglasiti da na prinose u poljoprivrednoj proizvodnji utiču ne samo ukupno obradivo zemljište, inovacije u poljoprivrednoj proizvodnji, moderne metode zaštite biljaka i slično, već i vremenski uvjeti i klimatske promjene.

Ukoliko posmatramo ukupan ostvareni prinos usjeva po kulturama u periodu 2016-2018. godina (Tabela 41.), možemo uočiti konstantan pad prinosa pšenice i raži, za koje su smanjene i požnjevene površine u ha, a pad prinosa je konstatovan i za ječam, iako je požnjena površina bila povećana. Za prinos zobi ostvareno je povećanje u 2018. godini u odnosu na prethodnu godinu, a povećana je i požnjena površina. U istom periodu, prinos za kukuruz je imao ciklično kretanje, dok se prinos za krumpir kontinuirano smanjivao u ovom periodu.

Kulture za koje su, u posmatranom periodu, kontinuirano rasli prinosi su: krastavac, bijeli luk i grašak. Za sve ostale usjeve, prinosi su imali cikličan trend koji je zavisio i od vremenskih uvjeta.

Tabela 41. Prikaz ostvarenih usjeva u periodu 2016-2018. godina

Usjevi	2016			2017			2018		
	Požnjena površina u ha	Prinos, tona		Požnjena površina u ha	Prinos, tona		Požnjena površina u ha	Prinos, tona	
		Ukupno	Po ha		Ukupno	Po ha		Ukupno	Po ha
Pšenica	1.864	8.851	4,7	1.808	7.366	4,1	1.753	6.440	3,7
Raž	70	245	3,5	63	207	3,3	54	173	3,2
Ječam	455	1.958	4,3	446	1.710	3,8	454	1.564	3,4
Zob	191	653	3,4	185	582	3,2	191	619	3,2
Tritikale	-	-	-	216	979	4,5	218	913	4,2
Heljda	-	-	-	35	35	1,0	35	42	1,2
Kukuruz - zrno	4.543	23.582	5,2	4.539	14.816	3,3	4.499	27.677	6,2
Krompir/Krumpir	2.085	18.245	8,7	2.217	16.374	7,4	2.238	16.094	7,2
Mrkva	-	-	-	487	4.475	9,2	396	3.565	9,0
Krastavac	-	-	-	153	1.898	12,4	157	1.632	10,4
Crni luk	1.017	13.182	13,0	1.000	9.260	9,3	967	10.383	10,7
Bijeli luk/Češnjak	-	-	-	104	307	3,0	114	352	3,1
Grah - zrno	434	567	1,3	432	470	1,1	442	670	1,5
Grašak - zrno	-	-	-	26	26	1,0	95	95	1,0

Usjevi	2016			2017			2018		
	Požnjevena površina u ha	Prinos, tona		Požnjevena površina u ha	Prinos, tona		Požnjevena površina u ha	Prinos, tona	
		Ukupno	Po ha		Ukupno	Po ha		Ukupno	Po ha
Kupus	153	2.157	14,1	151	1.985	13,1	175	2.634	15,0
Paradajz/Rajčica	197	1.729	8,8	201	1.754	8,7	216	1.482	6,9
Paprika zelena	222	1.901	8,6	230	2.000	8,7	249	1.848	7,4
Djetelina - sijeno	3.228	11.960	3,7	3.152	8.892	2,8	3.103	10.827	3,5
Lucerka/Lucerna	2.362	9.037	3,8	2.345	6.692	2,9	2.406	8.638	3,6
Kukuruz zeleni	711	11.710	16,5	906	8.692	9,6	795	12.660	15,9
Stočna repa	211	2.230	10,6	178	1.292	7,3	192	1.818	9,5
Travno - djet. smjesa	5.471	16.772	3,1	5.025	10.973	2,2	5.358	15.970	3,0

Izvor: Zeničko-dobojski kanton u brojkama, Federalni zavod za statistiku, 2019.

U analizi prinosa voća u posljednje tri godine u ZDK (period 2016-2018. godina), uočeno je da je u 2017. godini došlo do naglog pada prinosa za sve vrste voća, na šta su značajno uticali vremenski uvjeti i razvoj bolesti, nakon čega su u 2018. godini prinosi ponovo povećani. Ukoliko se posmatra broj rodni stabala, uočava se da je konstantni rast broja rodni stabala ostvaren za trešnje, šljive, orahe i grožđe, dok je konstantan pad broja rodni stabala zabilježen za kajsije i kruške. Za ostale vrste voća broj rodni stabala (višnje, jabuke i breskve) bio je ciklično promjenjiv.

Tabela 42. Prinos voća u ZDK u periodu 2016-2018. godina

Voće	2016.			2017.			2018.		
	Broj rodni stabala	Prinos		Broj rodni stabala	Prinos		Broj rodni stabala	Prinos	
		Ukupno, t	kg po stablu		Ukupno, t	kg po stablu		Ukupno, t	kg po stablu
Trešnje	64.482	542	8,4	64.538	334	5,2	64.820	817	12,6
Višnje	44.955	324	7,2	46.911	161	3,4	46.604	459	9,9
Kajsije	2.653	11	4,0	2.603	7	2,5	2.590	24	9,2
Jabuke	467.911	3.900	8,3	465.361	1.931	4,1	468.827	4.719	10,1
Kruške	182.169	1.148	6,3	181.339	526	2,9	181.271	1.570	8,7
Šljive	579.729	2.718	4,7	582.329	1.510	2,6	584.572	4.556	7,8
Breskve	5.021	36	7,1	4.991	10	2,0	5.271	31	5,9
Orasi	38.810	239	6,2	40.560	130	3,2	42.665	504	11,8
Grožđe	-	-	-	52.050	108	2,1	172.176	207	1,2

Izvor: Zeničko-dobojski kanton u brojkama, Federalni zavod za statistiku, 2019.

Podaci o brojnom stanju stoke u periodu 2014-2018. godine u ZDK pokazuju da je u 2018. godini ukupno brojno stanje stoke (257.985) smanjeno za 2,6% u odnosu na 2014. godinu (264.798). U

ovom periodu povećan je broj peradi, koka nosilica, krmača i suprasnih nazimica te košnica pčela. Za ostalu stoku (goveda, krave i steone junice, ovce, ovce za priplod, svinje, kobile i ždrebne omice te koze) brojno stanje je smanjeno. Posebno treba ukazati i na problem malog broja, a uz to i smanjenja broja konja, kobilica i ždrebni omica.

Tabela 43. Brojno stanje stoke u ZDK u periodu 2014-2018. godina

	2014	2015	2016	2017	2018
Goveda	38.958	38.844	38.918	38.264	36.976
Krave i steone junice	28.150	27.859	27.535	26.738	26.332
Ovce	78.333	77.548	75.711	71.559	74.041
Ovce za priplod	63.206	62.193	61.533	59.282	61.627
Svinje	11.300	10.980	11.000	11.339	11.215
Krmače i suprasne nazimice	1.262	1.300	1.325	1.383	1.380
Konji	761	668	657	625	592
Kobile i ždrebne omice	121	117	116	111	102
Perad (u 000 grla)	1.615	1.422	1.153	3.770	4.038
Koke nosilice (u 000 grla)	272	280	282	292	294
Koze	8.480	7.676	7.372	7.539	6.760
Košnice pčela	32.340	33.608	33.315	33.214	34.628

Izvor: Zeničko-dobojski kanton u brojkama, Federalni zavod za statistiku, 2019.

U periodu 2014-2018. godina, zbog smanjena brojnog stanja krava (za 6,5%), došlo je i do smanjenja proizvodnje mlijeka za 3,2%. Međutim, smanjenje proizvodnje mlijeka je manje u odnosu na smanjenje brojnog stanja krava iz razloga što je porasla proizvodnja po muženoj kravi. S druge strane, brojno stanje ovaca je smanjeno za 5,5%, ali je proizvodnja ovčijeg mlijeka porasla za 7,2%, uz rast proizvodnje po muženoj ovci, kao i proizvodnja vune za 35,9%, uz rast proizvodnje po ovci. Rast brojnog stanja koka nosilica (od 8,1%), doveo je do neznatnog povećanja broja komada jaja od 0,2% jer je broj komada jaja po kokoši smanjen. Usljed rasta broja košnica (za 7,1%) i značajnog povećanja proizvodnje po košnici, značajno je povećana i proizvodnja meda (za 59,7%).

Tabela 44. Stočna proizvodnja u ZDK u periodu 2014-2018. godina

	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
Kravlje mlijeko (hilj./tis. litara)	67.179	70.022	71.314	68.583	65.022
Po muženoj kravi (litara)	2.831	2.967	3.005	3.008	2.927
Ovčije mlijeko (hilj./tis. litara)	1.495	1.507	1.504	1.562	1.602
Po muženoj ovci (litara)	43	44	44	45	45
Kozije mlijeko (hilj./tis. litara)	1.210	1.079	1.047	1.056	960
Po muženoj kozi (litara)	224	234	232	229	226
Vuna (tona)	89	124	120	121	121
Po ovci (kilograma)	1,3	1,9	1,8	1,9	2,0
Jaja (hilj./tis. komada)	45.542	46.412	46.471	48.139	45.616
Po kokoši (komada)	167	166	165	167	156
Med (tona)	216	476	222	222	345
Po košnici (kilograma)	6,7	14,2	6,7	6,7	10,0

Izvor: Zeničko-dobojski kanton u brojkama, Federalni zavod za statistiku, 2019.

Šumarstvo

Šume predstavljaju jedan od značajnih prirodnih resursa Zeničko-dobojskog kantona. Prema podacima iz poglavlja 1.2.5. Kvalitet drveta na ovom području je visok i postoji dovoljno sirovina za opsluživanje drvne industrije.

Analizom proizvodnje šumskih sortimenata u periodu 2014-2018. godina utvrđeno je da je zabilježen trend konstantnog smanjenja proizvodnje koja je u 2018. godini bila manja za 15,7% u odnosu na 2014. godinu. Shodno tome, prodaja šumskih sortimenata u 2018. godini je bila manja za 18,2% u odnosu na 2014. godinu. U 2018. godini u odnosu na prethodnu godinu, povećana je proizvodnja trupaca četinarara (za 21,6%) i njihova prodaja (za 17,5%), dok je smanjena proizvodnja trupaca lišćara (za 5,0%) i njihova prodaja (za 6,7%).

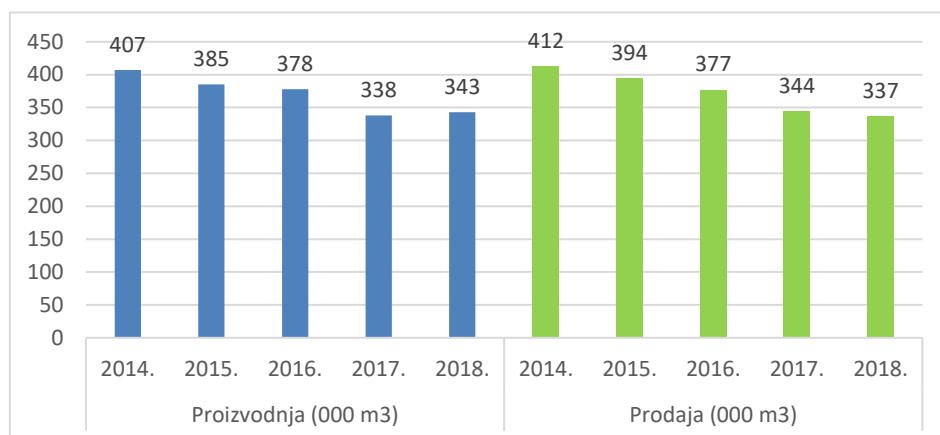
Tabela 45. Pregled proizvodnje i prodaje šumskih sortimenata u ZDK u periodu 2014-2018. godina

	Proizvodnja (000 m ³)					Prodaja (000 m ³)				
	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
UKUPNO	407	385	378	338	343	412	394	377	344	337
Trupci četinarara/četinjača	128	124	113	102	124	126	127	114	103	121
Jamsko drvo četinarara/četinjača	22	25	22	18	29	23	25	22	19	28
Ostalo dugo drvo četinarara/četinjača	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Prostorno drvo četinarara/četinjača	108	88	78	49	47	113	91	78	50	46
Trupci lišćara/listača	52	57	63	60	57	52	57	62	60	56
Jamsko drvo lišćara/listača	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0
Ostalo dugo drvo lišćara/listača	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Prostorno drvo lišćara/listača	0	0	-	0	0	0	0	-	0	-
Ogrevno drvo četinarara/četinjača	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ogrevno drvo lišćara/listača	97	91	101	109	85	98	93	101	111	85
Ostalo grubo obrađeno drvo ¹⁵	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Izvor: Zeničko-dobojski kanton u brojkama, Federalni zavod za statistiku, 2019.

¹⁵ Uključuje sitno tehničko drvo, cijepane drvene motke i kolje.

Slika 7. Pregled proizvodnje i prodaje šumskih sortimenata u ZDK u periodu 2014-2018. godina

Izvor: Zeničko-dobojski kanton u brojkama, Federalni zavod za statistiku, 2019.

Programom utroška namjenskih sredstava iz oblasti šumarstva za 2018. godinu, Vlada ZDK je realizovala 516.518,76 KM, odnosno 48,4% planiranog iznosa, što je u odnosu na 2017. godinu, u kojoj je ostvarena realizacija namjenskih sredstava iz oblasti šumarstva u iznosu od 1.160.739,68 KM, manja realizacija za 44,5%.

Tabela 46. Razvojni problemi i potrebe u poljoprivredi i šumarstvu

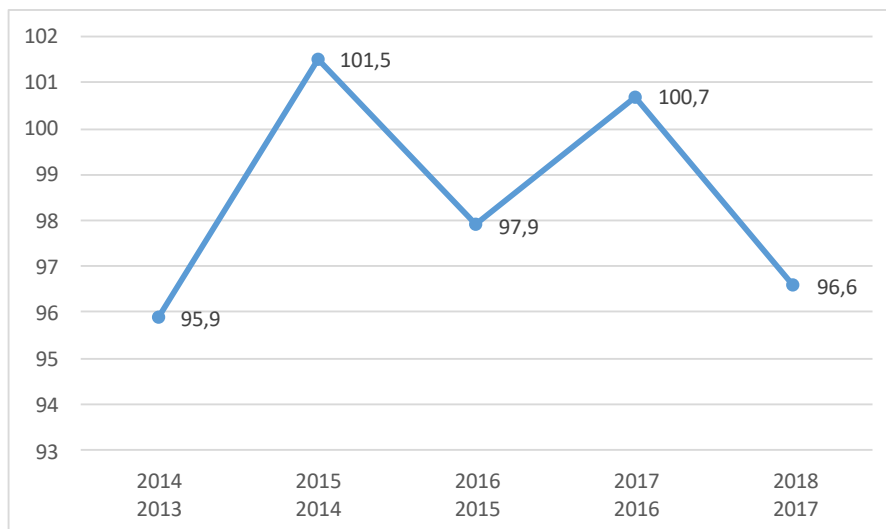
Razvojni problemi	Razvojne potrebe
● Usitnjenost poljoprivrednih posjeda, uz nepovoljnu konfiguraciju terena sa zastupljenom ekstenzivnom proizvodnjom i niskom primjenom savremenih agrotehničkih mjera	● Podržati integriranu poljoprivrednu proizvodnju i primjenu savremenih agrotehničkih mjera, u svrhu proizvodnje ekonomski isplativih i ekološki prihvatljivih proizvoda ● Podržati razvoj organske proizvodnje, gdje postoje uvjeti za podršku
● Neuređenost katastarskih podataka o kulturi poljoprivrednog zemljišta	● Reforma katastra i uređivanje podataka o poljoprivrednom zemljištu
● Nedovoljno izgrađen sistem navodnjavanja i protivgradne zaštite u poljoprivredi,	● Podrška izgradnji sistema navodnjavanja i protivgradne zaštite
● Nedovoljno razvijen sistem zaštite domaće poljoprivredne proizvodnje i ograničenost poticaja	● Unaprijediti sistem zaštite domaće proizvodnje kroz jačanje sistema podrške za podizanje konkurentnosti domaćih poljoprivrednih proizvoda i povećana kontrola dodijeljenih poticaja

Razvojni problemi	Razvojne potrebe
●Nedovoljno razvijena infrastruktura za podršku poljoprivredi (npr. poljoprivredne službe, stručno-znanstvene i finansijske institucije za poljoprivredu, otkupne stanice, hladnjače, pakirnice) ●Nedostatak promocije obiteljskih gazdinstava i njihovih proizvoda	●Unaprijediti infrastrukturu za podršku poljoprivrednim proizvođačima ●Unaprijediti programe promocije domaćih poljoprivrednih proizvoda ●Uspostavljanje saradnje sa Poljoprivredno-prehrambenim fakultetom u Sarajevu ●Uspostavljanje istraživačko-razvojnog centra za poljoprivredu i šumarstvo ZDK
●Pretjerana upotreba pesticida, monokultura, širenja nametnika, degradacije tla; nema usklađivanja stočarstva i zemljoradnje pa se umjesto prirodnog đubriva koristi uvozno vještačko	●Educirati poljoprivredne proizvođače
●Nedostatak standardizacije i dokaza o kvalitetu poljoprivrednih proizvoda	●Podržati standardizaciju i provjeru kvaliteta poljoprivrednih proizvoda za povećanje konkurentnosti
●Nedovoljno razvijeni kapaciteti prerađivačke industrije za poljoprivredne proizvode i loša povezanost poljoprivrednih proizvođača sa prerađivačkom industrijom	●Jačati poslovno povezivanje poljoprivrednih proizvođača sa prerađivačkom industrijom ●Jačati kapacitete prerađivačke industrije za i stvaranje lanaca vrijednosti u poljoprivredi i prehrambenoj industriji
●Nekompletiran sistem zaštite od poplava na području cijelog kantona	●Nastaviti sa razvojem sistema zaštite od poplava
●Bespravna sječa šuma i pretvaranje šumskog u poljoprivredno zemljište bez prethodne pravne procedure	●Razviti i provoditi mjere sprečavanja bespravne sječe šuma ●Uvesti programe pošumljavanja
●Problem požara za šumarstvo, kao i problem certificiranja šuma.	●Programi zaštite od požara za šumarstvo ●Programi certificiranja šuma
●Nedostatak stručnih kadrova i opreme u radu šumskih privrednih društava	●Jačati ljudske kapacitete u šumskim privrednim društvima i podržati ulaganja u opremu potrebnu za efikasan rad ●Programi stipendiranja učenika i studenata ●Uspostavljanje saradnje sa Šumarskim fakultetom u Sarajevu ●Uspostavljanje istraživačko-razvojnog centra za poljoprivredu i šumarstvo ZDK
●Niska likvidnost poslovnih subjekata koji posluju u oblasti poljoprivrede, šumarstva i ribolova što dugoročno može imati ozbiljne negativne efekte na razvoj cijele oblasti	●Provoditi mjere i programe za unapređenje likvidnosti poslovnih subjekata koji posluju u oblasti poljoprivrede, šumarstva i ribolova

3.6.2 Industrija

Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku, indeks obima industrijske proizvodnje u ZDK je imao ciklično kretanje u periodu 2014-2018. godine. Tako je za period 2017-2018. iznosio 96,6 što je veći indeks za 0,7% u odnosu na period 2013-2014. (95,9), dok je to manji iznos za 4,2% u odnosu na isti pokazatelj za FBiH (100,8).

Slika 8. Trend indeksa obima industrijske proizvodnje ZDK u periodu 2014-2018. godina

Izvor: Zeničko-dobojski kanton u brojkama, Federalni zavod za statistiku, 2019.

Ukoliko posmatramo indekse obima industrijske proizvodnje prema glavnim grupacijama, u periodu 2014-2018. godina, svi indeksi su imali ciklično kretanje. Posmatrano na početku i na kraju perioda, indeks je smanjen za grupacije intermedijarni proizvodi (2,6%), kapitalni proizvodi (11,9%) i netrajni proizvodi za široku potrošnju (2,4%), dok je povećan za energiju (8,8%) i trajne proizvode za široku potrošnju (241,4%).

I prema područjima djelatnosti, indeks obima industrijske proizvodnje je imao cikličan trend u posmatranom period. U 2018. godini u odnosu na 2014. godinu smanjen je za prerađivačku industriju za 1,7%, dok je za djelatnost vađenja ruda i kamena povećan za 0,7%, a za proizvodnju i opskrbu električnom energijom, gasom i vodom povećan za 11,7%.

Tabela 47. Indeksi obima industrijske proizvodnje u ZDK u periodu 2014-2018. godina

	<u>2014</u> <u>2013</u>	<u>2015</u> <u>2014</u>	<u>2016</u> <u>2015</u>	<u>2017</u> <u>2016</u>	<u>2018</u> <u>2017</u>
INDUSTRIJA - UKUPNO	95,9	101,5	97,9	100,7	96,6
PREMA GLAVNIM GRUPACIJAMA					
AI. Intermedijarni proizvodi	97,8	108,8	93,9	83,0	95,3
AE. Energija	89,6	96,5	102,4	118,6	97,5
BB. Kapitalni proizvodi	107,1	90,3	89,5	97,9	94,4
CD. Trajni proizvodi za široku potrošnju	32,9	128,0	79,3	128,9	112,3

CN. Netrajni proizvodi za široku potrošnju	99,4	98,7	100,9	113,9	97,0
PREMA PODRUČJIMA I OBLASTIMA KD					
B. VAĐENJE RUDA I KAMENA	97,7	94,8	103,7	131,7	98,4
C. PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA	97,8	103,6	96,3	94,7	96,1
*D. PROIZVODNJA I SNABDIJEVANJE/OPSKRBA ELEKTRIČNOM ENERGIJOM, GASOM / PLINOM I VODOM	85,5	96,3	102,4	116,2	97,2

Izvor: Zeničko-dobojski kanton u brojkama, Federalni zavod za statistiku, 2019.

3.6.2.1 Rudarstvo

Rudarstvo u ZDK se bazira na rezervama mrkog uglja Zenice, Kaknja, Breze te Maglaja. Detaljniji podaci o rezervama na ovim ležištima su dati u poglavlju 1.2.2 Rude i minerali.

Privredni subjekti u oblasti vađenja ruda i kamena, u 2018. godini, ostvarili su izvoz od 1,98 miliona KM, što je veći izvoz za 257,6% u odnosu na 2017. godinu. Istovremeno, evidentiran je manji uvoz od cca. 213,74 miliona KM, odnosno za 4,9% u odnosu na 2017. godinu. U 2018. godini, indeks obima industrijske proizvodnje za djelatnost vađenja ruda i kamena je bio 98,4, a ukupna proizvodnja uglja u 2018. godini je bila veća za 37,9% u odnosu na 2015. godinu. Broj zaposlenih bio 4.718 i ostvario je rast od 1,7% u odnosu na 2017. godinu, uz istovremeni rast prosječne neto plate od 1,9 %, tako da je u 2018. godini iznosila 1.072 KM.

Tabela 48. Proizvodnja uglja u ZDK u periodu 2015-2018. godina

Rudnik mrkog uglja	2015. (u t)	2016. (u t)	2017. (u t)	2018. (u t)
Kakanj	1.008.054,00	962.557,00	1.301.193,00	1.108.566
Zenica	266.263,98	313.193,68	415.989,00	571.876
Breza	473.126,00	541.639,00	676.544,85	729.695
Ukupno	1.747.443,98	1.817.380,68	2.393.762,85	2.410.137

Izvor: Informacija o stanju privrede Zeničko-dobojskog kantona za 2018. godinu, Vlada ZDK, 2019.

Međutim, potrebno je ukazati na probleme u sektoru rudarstva, koji se odnose na visoke dugove rudnika na području ZDK prema Poreznoj upravi i Zavodu za PIO/MIO, te nisku produktivnost rudnika koja je daleko ispod prosjeka okruženja i EU (poduktivnost RMU Zenica je 187 tona po radniku, RMU Breza 390, a Kakanj 577, dok npr. u Poljskoj jedan radnik iskopa 4800 tona uglja godišnje). Problemi se, takođe, odnose na visoke cijene investiranja, uvoz u sektoru, visoke cijene energenata, problemi koncesionih ugovora i sl. Prema dostupnim statističkim podacima o ostvarenim prihodima u rudarstvu u ZDK, za period 2017-2018. godina, ukupan prihod u rudarstvu u 2018. godini je povećan za 4,5% u odnosu na 2018. godinu¹⁶.

¹⁶ Informacija o stanju privrede Zeničko-dobojskog kantona za 2018, Vlada ZDK, 2019.

Tabela 49. Poslovni rezultati privrednih društava u djelatnosti Vađenja ruda i kamena u periodu 2017-2018. godina

Privredno društvo	2017.			2018.		
	Ukupan prihod (u 000 KM)	Ukupan rashod (u 000 KM)	Poslovni rezultat (u 000 KM)	Ukupan prihod (u 000 KM)	Ukupan rashod (u 000 KM)	Poslovni rezultat (u 000 KM)
ZD RMU "Breza"	48.177,9	47.648,4	529,4			
ZD RMU "Kakanj"	83.886,4	78.873,1	5.013,2	68.592,2	82.313,9	-13.717,7
ZD RMU "Zenica"	37.649,0	56.229,8	-19.382,8	50.286,1	62.106,9	-13.623,0
"BBM – Vareš" d.o.o.	3.857,4	3,829,5	28,0	3.154,7	3.135,3	19,4
"Kamenolom" d.o.o. Žepče	349,9	333,5	16,4	752,4	747,8	9,6

Izvor: Informacija o stanju privrede Zeničko-dobojskog kantona za 2018. godinu, Vlada ZDK, 2019.

S obzirom na stanje tržišta električne energije, može se reći da je ugalj, pored hidropotencijala, najzastupljeniji domaći energetska potencijal u ukupnom privrednom razvoju ZDK. Međutim, u narednom periodu, u sektoru rudarstva, neophodno je jačanje saradnja s entitetskim nadležnim institucijama, usmjerene na tehničko-tehnološku, organizacijsku i finansijsku reorganizaciju u sektoru rudarstva.

3.6.2.2 Energetika

Kantonalna nadležnost u planiranju energetska potreba i praćenju realizacije planiranog odnosi se na praćenje potrošnje električne energije i ključnih energenata – uglja, nafte i naftnih derivata i prirodnog gasa. Ovi podaci se prikupljaju s ciljem određivanja energetska bilansa za tekuću godinu koji izrađuje Federalno ministarstvo energije, rudarstva i industrije.

Osnovni razvojni parametri ovog područja djelatnosti za 2018. godinu, u odnosu na 2017. godinu imaju tendenciju rasta kako slijedi:

- indeks fizičkog obima industrijske proizvodnje bio je 97,20,
- broj zaposlenih bio je 1.328, uz neznatan pad od 0,45%,
- prosječna neto plaća bila je 1.533 KM, uz rast od 2,6%.

U ZDK se proizvodnja električne energije skoro u potpunosti obavlja u TE Kakanj, uz manju proizvodnju u TE Natron-Hayat. U narednoj tabeli su prikazani podaci o proizvodnji električne energije u ZDK u termoelektranama za trogodišnji period.

Tabela 50. Podaci o proizvodnji električne energije u ZDK u periodu 2015-2017. godina

Termoelektrana	Proizvodnja 2015. (MWh)	Proizvodnja 2016. (MWh)	Proizvodnja 2017. (MWh)
TE "Kakanj"	1.926.900	2.093.800	2.546.467,0
TE "Natron-Hayat" Maglaj	169.250,7	125.620	162.643,0
UKUPNO	2.096.150,7	2.219.420,0	2.709.110,0

Izvor: Informacija o stanju privrede Zeničko-dobojskog kantona za 2018, Vlada ZDK, 2019.

Privredni subjekti iz ovog područja djelatnosti u ZDK, statistički posmatrano nisu imali uvoza niti izvoza.

U pravcu dugoročnog cilja dekarbonizacije proizvodnje električne energije, neophodno je raditi na povećanju proizvodnje električne energije iz obnovljivih izvora.

Na području ZDK dodijeljeno je više koncesija za vodu za izgradnju 13 mini hidroelektrana, a planirana je gradnja HE Vranduk, iz kredita koji je odobrila Evropska investiciona banka, i HE Janjići u Zenici, iz kredita JP Elektroprivreda BiH, za instalirane snage 19,63 MW + 13,30 MW. U 2016. godini bila je započeta izgradnja HE Vranduk, ali je Evropska banka za obnovu i razvoj odlučila da je obustava radova i vraćanje na prvobitno stanje najbolje rješenje zbog toga što je glavni izvođač Strabag AG, koji je za manjinskog partnera uzeo Končar – KET iz Hrvatske, s kojim je Elektroprivreda BiH zaključila Ugovor o izgradnji Hidroelektrane Vranduk, izašao iz projekta jer su tražili još sredstava koji su se pojavili kao dodatni troškovi u izgradnji, na šta Elektroprivreda BiH nije pristala. Trenutno je u toku spor u Briselu na Međunarodnom arbitražnom sudu (International Court of Arbitration) zbog neispunjavanja ugovora u vezi sa izgradnjom HE Vranduk.

Također, na području ZDK ima 25 solarnih elektrana, a planirane su i 2 nove solarne elektrane SE „Hifa Benz“ Tešanj i „Sami promet“ Visoko.

Prirodni gas i nafta su obezbijeđeni uvozom, a distributer za prirodni gas je „Visokogas“ Visoko. Gas se isporučuje i direktnim potrošačima priključenim na gasovod, a ukupna količina potrošenog prirodnog gasa je 45.000 (1000 Sm³). Potrebe za naftnim derivatima u proteklom periodu su bile cca. 1 milion tona, od kojih se uvozi 70%, a nabavkom iz Rafinerije nafte Brod a.d. je obezbijeđeno 30% potreba.

Potrebno je širenje mreže prirodnog plina za naselja koja nisu pokrivena sistemom daljinskog grijanja. Grad Zenica je formirao preduzeće JP Zenica Gas i počelo je polaganje instalacija duž cjevovodne trase za Plavu vodu (Perin Han). Revidirana je studija gasifikacije s posebnim akcentom na prigradska naselja koja nemaju mogućnosti priključka na vrelovodnu mrežu.

Za proizvodnju toplotne energije, projekt Toplane zajednički su pokrenuli ArcelorMittal i Grad Zenica, sa finskim partnerima, s ciljem pružanja pouzdanog grijanja na području grada Zenice i poboljšanja zaštite okoliša. Konačno puštanje u pogon zeničke Toplane očekuje se prije početka sezone grijanja 2020/2021. U smislu proizvodnje toplotne energije potencijal postoji na nivou rada TE Kakanj u okviru čega postoji regionalni (međukantonalni) interes.

Činjenica je da ZDK ima uvjete za daljnji rast proizvodnje u oblasti energije. Pri tome, dalji razvoj sektora, s obzirom na sigurne resurse, uglavnom ovisi o mogućnostima i razvoju transportno-distributivne infrastrukture i sistema.

3.6.2.3 Prerađivačka industrija

U ZDK u oblasti prerađivačke industrije, posebno su razvijene sljedeće grane: metalna i metaloprerađivačka industrija, drvoprerađivačka industrija, prehrambena industrija (prerada mesa, mlijeka, brašna itd.), proizvodnja papira i kartona, papirne i kartonske ambalaže, tekstilna i

kožarska industrija i proizvodnja građevinskih materijala. S obzirom na značaj metalnog sektora, potrebno je istaći da se domaći proizvođači u metalnom sektoru suočavaju sa problemima zbog ograničenih količina za BiH, odnosno kvota za čelik, koje je EU postavila za sve zemlje izvan Evropske unije. Drvoprerađivači se takođe susreću sa problemima ograničenih sirovina, neizvjesnosti u opskrbi sirovinama i porasta cijena sirovine. Tekstilna i kožarska industrija se uglavnom zasniva na "lohn" poslovima, kroz koje se ostvaruju ograničeni finansijski efekti. Zajednički problemi privrednih subjekata u sektoru prerađivačke industrije su: visoke cijene investiranja, porezna opterećenja, siva ekonomija, uvoz, neusklađenost programa obrazovanja sa potrebama itd.

Parametri razvoja prerađivačke industrije za 2018. godinu u odnosu na 2014. godinu bili su kako slijedi:

- indeks fizičkog obima industrijske proizvodnje je 96,1 (u 2014. godini 97,8),
- udio u zaposlenosti je prosječno 27,16% (u 2014. godini 30,6%),
- prosječna neto plaća je bila 736 KM (u 2014. godini 550 KM),
- izvoz je iznosio 1.669.295 KM (u 2014. godini 1.643.033 KM),
- uvoz je iznosio 1.531.898 KM (u 2014. godini 1.254.770 KM).

U ovom sektoru je zabilježen pozitivan trend izvoza, a udio izvoza prerađivačke industrije u ukupnom izvozu ZDK je 98%.

Tabela 51. Poslovni rezultati u djelatnosti Prerađivačke industrije u periodu 2017-2018. godina

Sektor proizvodnje i prerade	2017.			2018.		
	Ukupan prihod (u 000 KM)	Ukupan rashod (u 000 KM)	Poslovni rezultat (u 000 KM)	Ukupan prihod (u 000 KM)	Ukupan rashod (u 000 KM)	Poslovni rezultat (u 000 KM)
Metala	51.191,9	46.093,6	5.098,3	45.576,6	38.759	6.817,6
Celuloze, papira i drveta	163.549,8	161.158,4	2.391,4	203.686,6	192.738	10.948,6
Ostalo	28.425,7	28.416,9	8,8	29.877,1	30.879,9	-1002,8

Izvor: Informacija o stanju privrede Zeničko-dobojskog kantona za 2018. godinu, Vlada ZDK, 2019.

Problemi u sektoru se odnose na kreditna zaduženja privrednih subjekata, višak zaposlenih, zastarjelost tehnologija, nedostatak standardizacije, potrebe za većim poticajima, potrebe izlaska na nova tržišta itd.

Tabela 52. Razvojni problemi i potrebe u industriji

Razvojni problemi	Razvojne potrebe
● Izraženi problem u djelatnosti vađenja ruda i materijala: veliki gubici, zaduženost, visoke cijene investiranja, veliki uvoz, visoke cijene energenata vađenja ruda i kamena, kao i proizvodnje električne energije	● Razviti i provoditi plan mjera za unapređenje stanja u sektoru vađenja ruda i kamena , tehničko-tehnološkom, organizacijskom i finansijskom restrukturiranju
● Nedovoljna iskorištenost hidropotencijala ZDK i nedostatak transportno-distributivne energetske mreže i sistema	● Implementirati planove izgradnje hidroelektrana i distributivnog sistema, uz mjere zaštite okoliša

●Nizak nivo indeksa obima industrijske proizvodnje za proizvodnju proizvoda od metala i mašina te za proizvodnju namještaja i nedostatak sirovine za drvoprerađivače	●Razviti plan podrške metaloprerađivačkoj i drvoprerađivačkoj industriji, uz unapređenje politike raspodjele drvene sirovine ●Jačati izvoznu konkurentnost firmi koje posluju u sektorima metaloprerađivačke i drvoprerađivačke
●Prisutnost nečistih tehnologija koje stvaraju pritisak na okoliš	●Provođenje zelenih javnih nabavki i tzv. zelenih poslova, kao i inicijative za stimulaciju industrije koja ulaže u tzv. čistije tehnologije.

3.6.3 Građevinarstvo

U sektoru građevinarstva u ZDK, u kojem se u 2018. godini bilježi rast u odnosu na prethodnu godinu, u strukturi građevinskih radova se povećao udio izvršenih radova od fizičkih lica, iako i dalje najveći dio radova izvode pravna lica (95,8%).

Parametri rasta u sektoru građevinarstva za 2018. godinu u odnosu na 2017. godinu su kako slijedi:

- ukupna vrijednost građevinskih radova je iznosila 149,7 miliona KM, a povećana je za 17,7%;
- broj zaposlenih je iznosio 3.959, a povećan je za 6,7%,
- prosječna neto plaća je bila 526 KM, a povećana je za 5%.

Međutim, u poređenju sa 2014. godinom, u 2017. godini je smanjena vrijednost građevinskih radova za 16,8%, što se vezuje i za činjenicu da su u 2014. godini bili intenzivirani građevinski radovi, a saniranje posljedica prirodne nesreće koje je zahvatila ovo područje u 2014. godini. U sektoru građevinarstva dominira niskogradnja, a u 2017. godini evidentan je porast u visokogradnji u odnosu na 2014. godinu, i to za 42,8%.

Tabela 53. Vrijednost izvršenih građevinskih radova u periodu 2014, 2016 i 2017. godina

	2014.			2016.			2017.		
	Ukupno	Visoko gradnja	Nisko gradnja	Ukupno	Visoko gradnja	Nisko gradnja	Ukupno	Visoko gradnja	Nisko gradnja
Izvršeni građevinski radovi (u 000 KM)	180.051	26.870	153.181	127.220	34.304	92.916	149.752	38.369	111.383
Struktura %	100%	14,9%	85,1%	100%	27,0%	73%	100%	25,6%	74,4

Izvor: Zeničko-dobojski kanton u brojkama za 2018. godinu, Federalni zavod za statistiku, 2019.

Za sektor građevinarstva, u ZDK postoje kapaciteti za proizvodnju materijala ekstraktivnog karaktera (kamen, pijesak, šljunak, malter, beton i sl.), kao i proizvodnju građevinskih materijala prerađivačkog tipa (cigla, crijep, cement, kreč, betonska galanterija, građevinska stolarija, instalacioni materijali i sl.) koja je organizirana u samostalnim preduzećima.

Također, za dalji razvoj sektora građevinarstva postoji kadrovski potencijal, ali ga je potrebno razvijati.

Tabela 54. Razvojni problemi i potrebe u građevinarstvu

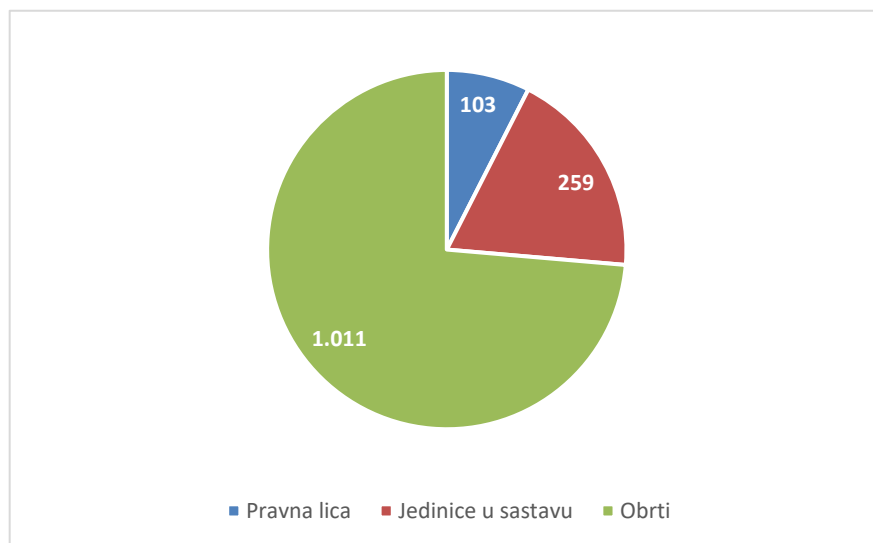
Razvojni problemi	Razvojne potrebe
● Pad vrijednosti građevinskih radova u inostranstvu	● Olakšati pristup finansijskim sredstvima za građevinska preduzeća
● Iseljavanje stručne radne snage građevinske struke	● Jačati kvalitet kadrovskih kapaciteta u sektoru građevinarstva
● Problem građevinskog otpada	● Unapređenje regulative i povećanje korištenja recikliranih materijala

3.6.4 Hotelijerstvo i ugostiteljstvo

Hotelijerstvo i ugostiteljstvo je značajna grana povezana za razvojem turizma u ZDK, koja ima posebnu ulogu u privlačenju turista. Posjetiocima u ZDK na raspolaganju su 44 ugostiteljska objekta koji su registrirani za smještaj, među kojima preovladavaju moteli (23), zatim hoteli (15), pansioni (3) te sobe za iznajmljivanje (2) i apartman (1). Međutim, u pojedinim objektima turističke infrastrukture postoji potreba za manjim ili većim adaptacijama te je i ova djelatnost atraktivna za strane ulagače i strateške partnere.

Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku, sa 31.12.2018. godine, u ZDK je postojalo ukupno 1.373 poslovnih subjekata registrovanih u oblasti hotelijerstva i ugostiteljstva, što je za 7,4% više u odnosu na 2017. godinu.

Slika 9. Struktura poslovnih subjekata u sektoru hotelijerstva i ugostiteljstva

Izvor: Zeničko-dobojski kanton u brojkama, Federalni zavod za statistiku, 2019.

Također, broj zaposlenih u 2018. godini u sektoru hotelijerstva i ugostiteljstva (3.216) je porastao za 1,1% u odnosu na 2017. godinu, dok je prosječna neto plaća u 2018. godini iznosila 448 KM i smanjena je za 4,9% u odnosu na 2017. godinu.

Ukupan promet u hotelijerstvu i ugostiteljstvu je rastao. U 2018. godini je iznosio oko 17,4 miliona KM, što je povećanje od 51% u odnosu na 2014. godinu.

Tabela 55. Ukupan promet u hotelijerstvu i ugostiteljstvu u ZDK u periodu 2014–2018. godina

	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
Ukupan promet u hotelijerstvu i ugostiteljstvu	11.533.924	-	14.260.749	14.558.470	17.416.834

Izvor: Izvještaj o srednjoročnoj evaluaciji Strategije razvoja ZDK, Vlada Zeničko-dobojskog kantona, 2019.

Ostvarene investicije u hotelijerstvu i ugostiteljstvu su tokom 2017. godine pale na 446.000 KM (manje su za 1.010.000 KM u odnosu na stanje iz 2014. godine), ali je u 2018. godini došlo do rasta investicija na 787.000 KM.

Tabela 56. Ostvarene investicije u hotelijerstvu i ugostiteljstvu

	2014.	2017.	2018.
Investicije u hotelijerstvu i ugostiteljstvu u 000 KM	1.456	446	787 ¹⁷

Izvor: Izvještaj o implementaciji Strategije razvoja ZDK, Vlada Zeničko-dobojskog kantona, 2019.

Tabela 57. Razvojni problemi i potrebe u ugostiteljstvu

Razvojni problem	Razvojne potrebe
● Manjak inspekcijskog nadzora nad poslovanjem ugostiteljskih subjekata	● Jačati inspekcijski nadzor nad poslovanjem ugostiteljskih subjekata
● Smanjenje broja registrovanih smještajnih objekata	● Promocija mogućnosti investiranja u smještajne kapacitete ● Prilagoditi zakonska rješenja za registraciju smještajnih kapaciteta i pojednostaviti procedure
● Nedostatak kvaliteta kadrova u ugostiteljstvu	● Unaprijediti kvalitet kadrova u ugostiteljstvu
● Nedovoljna promocija manifestacija za kreiranje prihoda u ugostiteljstvu	● Unaprijediti promociju manifestacija za povećanje prometa i zapošljavanja u ugostiteljstvu

3.6.5 Turizam

Turizam je izvozna industrija koja ima najveće efekte na nacionalnu ekonomiju i po prirodi svog djelovanja turizam je integrator čitavog niza pratećih sektora. Efekti turizma su višestruki i odnose se na rast zaposlenosti i investicija, rast prihoda (izvoza), promocija države i opći rast standarda i kvaliteta života stanovništva.

U odnosu na prirodne resurse, ZDK ima značajne potencijale za razvoj različitih oblika turizma (u ZDK postoje uvjeti za kulturno-historijski, banjski, tranzitni, riječni, planinski, vjerski, seoski, kongresni, sajamski, sportski, lovni i druge oblike turizma). Neophodno je kroz detaljnu sektorsku

¹⁷ Saopćenje Federalnog zavoda za statistiku-Zeničko-dobojski kanton u brojkama 2019. (Investicije u 2017.).

analizu identifikovati koji su strateški oblici turizma za ZDK na koje je potrebno usmjeriti posebnu pažnju, te definisati sektorske strateške smjernice za razvoj turizma.

Posebno se ističu sljedeće turističke destinacije: Olovo, dolina rijeke Krivaje, Vrandučka tvrđava, Bobovac i Kraljeva Sutjeska, Mili kod Visokog, Park Ravne i druge destinacije koje se vežu za arheološka istraživanja od strane Fondacije „Arheološki park Bosanska piramida sunca“ u Visokom, Bilino Polje u Zenici, Tešanjka i Maglajska tvrđava, Lastavica kod Zenice, Spomenik prirode „Tajan“ sa izletištem Kamenica u Zavidovićima, Ponijeri kod Kaknja, Kuršumlija džamija u Maglaju i Svetište Sv. Leopolda Mandića u Maglaju, piramide u Visokom itd. Između Zenice i Kaknja nalazi se mjesto Tičići sa ogromnim količinama kvalitetne termomineralne vode, ali bez izgrađenih objekata, što je vrlo atraktivno za potencijalne strateške partnere, koncesije itd.

U ZDK se tradicionalno održavaju i kulturne manifestacije, kao što su: Čimburijada i Zeničko proljeće u Zenici; Ljeto u Tešnju, Dani grada Tešnja i Tešanjko proljeće u Tešnju; Studentsko ljeto u Maglaju; Vaclaf – festival klasične muzike, Pekijada u Očeviji, ART Colony Borovica, Hatma dova na Karićima i Quad expedition “Željezna dolina” u Varešu; “Visočko ljeto” u Visokom, te „Žepačko ljeto“, „Malonogometni turnir općine Žepče“, Multietnička smotra folkloru „Žepču s ljubavlju” u Žepču.

Zenica je domaćin mnogim značajnim sportskim manifestacijama kao i reprezentativnim susretima u raznim sportovima (nogomet, košarka, fudbal, odbojka, tenis, Zenički noćni cener i slično).

Za planinski turizam postoje i potencijali destinacija Smetovi, Lisac i Bistričak, ali koje je potrebno infrastrukturno unaprijeđenje za privlačenje većeg broja turista, kao i uređenje planinarskih staza.

Potrebno je intenzivirati promotivne i marketinške aktivnosti u sektoru turizma te unaprijediti kapacitete ljudskih resursa u ovom sektoru kako bi se stvorile mogućnosti za investiranje u njegov razvoj. Posebno je potrebno unaprijediti međuopćinsku saradnju u kreiranju zajedničke turističke ponude unutar ZDK, te povezivanje sa susjednim i drugim regijama, kako bi se razvijali regionalno zaokruženi turistički tematski proizvodi i ponuda.

U ZDK Turistička zajednica ZDK nije u funkciji već niz godina, jer nije riješen njen pravni status, a info uredi u Zavidovićima, Visokom i Tešnju, su zatvoreni u 2016. godini. U julu 2014. godine, Ustavni sud FBiH je Zakon o turističkim zajednicama i promociji turizma stavio van snage. Zbog toga, neophodno je prioritarno donošenje zakonskog okvira za turizam, ponovno pokretanje rada kantonalne i gradskih/općinskih turističkih zajednica, da bi se mogla intenzivirati promocija turističke ponude i potencijala ZDK. U ovakvoj situaciji, potrebno je pomenuti primjer Grada Visoko koji je, u 2018. godini, uspostavio funkcionalan Turistički info centar Grada Visoko, u okviru Službe za finansije, privredu i društvene djelatnosti.

Turističke statistike treba uzeti sa rezervom zbog prisustva sive ekonomije u turizmu i neevidentiranja turista zbog izbjegavanja plaćanja boravišne takse, ali podaci se mogu smatrati dovoljno pouzdanim za ilustraciju trendova u turizmu. U svakom slučaju, pretpostavka je da je broj dolazaka turista sigurno značajno veći, ali da broj noćenja nije značajno duži. Također, ne provode se redovna i periodična istraživanja o motivima dolaska i zadovoljstvu turista.

U narednoj tabeli dat je pregled dolazaka i noćenja turista u ZDK u posljednjih pet godina, prema vrsti objekata. U periodu 2014-2019. godina, ukupan broj dolazaka povećan je za 101,9%, od kojih

je broj dolazaka domaćih turista povećan za 148,9%, a broj stranih turista za 64%. Povećanje dolazaka turista u ZDK uticao je na povećanje ukupnog broja noćenja turista u ZDK u 2018. godini i to za 3,2 puta u odnosu na 2014. godinu. Noćenja domaćih turista su povećana za 6,4 puta, dok je broj stranih turista povećan za 1,66 puta.

Tabela 58. Dolasci i noćenja turista prema vrstama objekata u ZDK u periodu 2014-2019. godina

	DOLASCI TURISTA			NOĆENJA TURISTA		
	Ukupno	Domaći	Strani	Ukupno	Domaći	Strani
2014	19.242	8.276	10.966	38.758	13.004	25.574
Hoteli i sličan smještaj	19.036	8.238	10.798	37.596	12.894	24.702
Odmarališta i sl. objekti za kraći odmor	206	38	168	1.162	110	1.052
Broj ležaja	993					
2015	17.546	7.494	10.052	34.148	12.686	21.462
Hoteli i sličan smještaj	17.343	7.455	9.888	32.657	12.532	20.125
Odmarališta i sl. objekti za kraći odmor	203	39	164	1.491	154	1.337
Broj ležaja	869					
2016	20.637	8.353	12.284	40.247	14.464	25.783
Hoteli i sličan smještaj	20.474	8.276	12.198	39.517	14.156	25.361
Odmarališta i sl. objekti za kraći odmor	163	77	86	730	308	422
Broj ležaja	905					
2017	25.219	12.446	12.773	52.123	22.241	29.882
Hoteli i sličan smještaj	24.369	12.321	12.048	48.576	22.035	26.541
Odmarališta i sl. objekti za kraći odmor	850	125	725	3.547	206	3.341
Broj ležaja	948					
2018	31.642	14.794	16.848	97.187	55.429	41.758
Hoteli i slič.smještaj	27.352	12.938	14.414	79.098	45.081	34.017
Odmarališta i sl.objekti za kraći odmor	3.311	999	2.312	9.571	2.422	7.149
Ostali smještaji	979	857	122	8.518	7.926	592
Broj ležaja	1.335					
2019	38.852	20,598	17.984	125.317	83.066	42.251
Hoteli i sličan smještaj	34.807.	19.352	15.455	115.852	80.896	34.956
Odmarališta i sl. objekti za kraći odmor	3.775	1.246	2.529	9.465	2.170	7.295

	DOLASCI TURISTA			NOĆENJA TURISTA		
	Ukupno	Domaći	Strani	Ukupno	Domaći	Strani
Broj ležaja	1.381					

Izvor: Zeničko-dobojski kanton u brojkama, Federalni zavod za statistiku, Sarajevo, 2020.

Naredna tabela daje uporedni prikaz turističkih kretanja u FBiH i ZDK. Broj dolazaka u ZDK u 2019. godini čini 3,2% ukupnog broja dolazaka i 5,3% ukupnog broja noćenja u FBiH. Takođe, ZDK čini oko 1,9% ukupnog broja dolazaka i 2,2% ukupnog broja noćenja stranih turista u FBiH.

Struktura dolazaka stranih i domaćih turista u FBiH i ZDK je značajno drugačija. Prosječno učešće dolazaka stranih turista u FBiH u 2018. i 2019. godini je 78,7% i 79,2%, a u ZDK 53,2% i 46,3%. Važno je istaći da je prosječno zadržavanje turista u ZDK 3,2 dana što je više od prosječnog zadržavanja turista u FBiH koje je u 2019. godini bilo 1,9 dana.

ZDK čini oko 4% ukupnog broja raspoloživih ležaja u FBiH. Iskorištenost kapaciteta (odnos broja noćenja i smještajnih kapaciteta u toku jedne godine) u ZDK u 2019. godini iznosila je 25% i veća je od iskorištenosti kapaciteta u FBiH (19%). Iskorištenost kapaciteta 2016. godine bila je 12,0%. Prosječna iskorištenost kapaciteta je daleko ispod stepena korištenja kapaciteta u EU koja je prema podacima Eurostata iz 2018. godine 52%.

Turistička kretanja u ZDK su dinamičnija u odnosu na FBiH. U periodu 2016-2019. godina ukupan broj dolazaka u ZDK se povećao za 88%, a u FBiH za 51%. Broj noćenja u istom periodu je porastao za 311% u ZDK i 51% u FBiH. Isto je i sa brojem raspoloživih ležaja - rast u ZDK je 51%, a u FBiH 23%.

Tabela 59. Uporedni prikaz turističkih kretanja u FBiH i ZDK, 2016-2019.godina

	2016	2017	2018	2019
Broj dolazaka, FBiH	812.556	948.763	1.071.097	1.226.975
Broj dolazaka, ZDK	20.637	25.219	31.642	38.852
% ZDK u FBiH	2,5	2,7	3,0	3,2
Indeks rasta, FBiH	100	117	132	151
Indeks rasta, ZDK	100	122	153	188
Broj noćenja, FBiH	1.619.871	1.860.862	2.095.517	2.379.701
Broj noćenja, ZDK	40.247	52.123	97.187	125.317
% ZDK u FBiH	2,5	2,8	4,6	5,3
Indeks rasta, FBiH	100	115	129	147
Indeks rasta, ZDK	100	130	241	311
Prosječno zadržavanje, FBiH	2,0	2,0	2,0	1,9
Prosječno zadržavanje, ZDK	2,0	2,1	3,1	3,2
Broj dolazaka stranih turista, FBiH	613.426	739.164	842.989	971.369
Broj dolazaka stranih turista, ZDK	12.284	12.773	16.848	17.984

% ZDK u FBiH	2,0	1,7	2,0	1,9
Broj noćenja stranih turista, FBiH	1.273.767	1.496.891	1.682.235	1.901.205
Broj noćenja stranih turista, ZDK	25.783	29.882	41.758	42.251
% ZDK u FBiH	2,0	2,0	2,5	2,2
Učešće dolazaka inostranih turista u FBiH	75,5%	77,9%	78,7%	79,2%
Učešće dolazaka inostranih turista u ZDK	59,5%	50,6%	53,2%	46,3%
Broj ležaja, FBiH	28.048	30.707	32.675	34.433
Broj ležaja, ZDK	905	948	1.335	1.381
% ZDK u FBiH	3,2	3,1	4,1	4,0
Indeks rasta, FBiH	100	109	116	123
Indeks rasta, ZDK	100	105	148	153
% Iskorištenost kapaciteta FBiH	16	17	18	19
% Iskorištenost kapaciteta ZDK	12	15	20	25

Izvor: Zeničko-dobojski kanton u brojkama, Federalni zavod za statistiku, Sarajevo, 2020.

U 2018. godini najveći broj turista u ZDK dolazi iz Hrvatske (18,9%), a zatim iz Njemačke (12,1%), Srbije (8,4%) i Slovenije (8,3%). Najveći broj noćenja u ZDK ostvarili su turisti iz Njemačke (15,8%), Hrvatske (13,4%) i Slovenije (6,0%).

U 2019. godini najveći broj turista u ZDK dolazi iz Hrvatske (20,9%), Njemačke (10,1%), Slovenije (8,8%), Srbije (8,5%) i Italije (6,1%). Najveći broj noćenja u ZDK ostvarili su turisti iz Hrvatske (18,7%), Njemačke (12,4%), Srbije (7,7%), Italije (6,6%) i Slovenije (6,0%).

U nastavku je data tabela sa pregledom dolazaka i noćenja turista u ZDK po zemljama za period 2014-2019. godina.

Tabela 60. Dolasci i noćenja turista u ZDK prema zemlji prebivališta u periodu 2014-2019. godina

	DOLASCI TURISTA						NOĆENJA TURISTA					
	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
UKUPNO	10.966	10.052	12.284	12.773	16.484	17.984	25.574	21.462	25.783	29.882	41.758	42.251
Hrvatska	2.517	2.144	2.512	2.353	3.117	3.761	5.307	4.638	4.497	4.322	5.606	7.881
Slovenija	1.163	1.190	1.323	1.169	1.367	1.577	1.599	1.739	2.066	2.239	2.508	2.516
Njemačka	989	758	945	1.344	1.993	1.809	2.920	1.817	2.007	4.299	6.582	5.250
Srbija	874	892	1.213	1.185	1.380	1.533	1.390	1.288	2.322	2.114	2.547	3.246
Turska	411	462	529	398	582	689	1.788	1.646	1.408	919	1.695	1.614

	DOLASCI TURISTA						NOĆENJA TURISTA					
	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Austrija	415	442	463	547	858	770	678	712	826	1.106	2.162	1.728
Italija	615	454	753	741	818	1.100	1.062	801	1.854	1.672	2.203	2.803
Poljska	168	130	246	381	417	325	462	267	1.039	2.043	1.512	955
Holandija	404	272	296	406	617	734	1.226	844	600	939	1.859	1,983
Rumunija	130	93	123	164	531	111	435	240	936	434	2.289	243
Švajcarska	161	186	221	280	318	329	362	433	536	703	710	879
Sjeverna Makedonija	161	169	146	196	273	221	269	294	270	422	558	410
Mađarska	226	144	296	170	489	427	282	208	418	260	765	712
Francuska	289	292	135	143	261	301	1.291	909	295	336	870	683
Belgija	212	115	136	108	118	178	489	287	346	269	284	594
Švedska	160	115	199	230	337	317	409	222	336	515	956	936
Crna Gora	157	107	139	148	330	311	249	150	179	225	573	738
Velika Britanija	191	201	159	196	133	267	720	448	568	473	363	1.049
SAD	122	99	127	164	210	264	338	167	256	381	635	829
Ostale	1.621	1.787	2.323	2.450	2.699	2.960	4.298	4.352	5.024	6.211	7.081	7.202

Izvor: Zeničko-dobojski kanton u brojkama, Federalni zavod za statistiku, 2020.

Tabela 61. Razvojni problemi i potrebe u turizmu

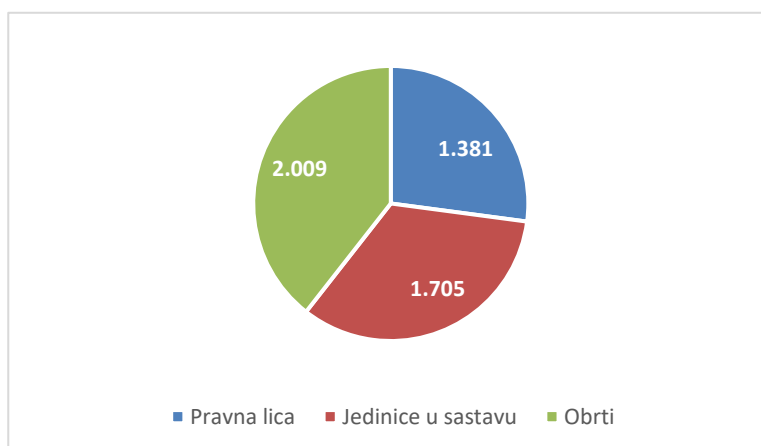
Razvojni problemi	Razvojne potrebe
●Nedostatak zakonodavnog okvira i institucionalnih kapaciteta	●Uspostaviti zakonski okvir za oblast turizma i uspostaviti institucionalne oblike podrške i razvoju turizma
●Nepostojanje efikasnog destinacijskog menadžmenta i u skladu sa tim nedovoljno su iskorišteni prirodni i kulturno-historijski resursi za razvoj turizma	●Uspostaviti sistem destinacijskog menadžmenta - integracija privatnog, javnog i nevladinog sektora ●Kreirati strateški plan razvoja turizma i na bazi njega intenzivirati promociju turističke ponude
●Nedovoljna međuopćinska saradnja u ZDK u kreiranju turističke ponude ●Nedovoljna saradnja sa susjednim regijama ●Nedovoljna i nesistemska promocija	●Unaprijediti saradnju sa susjednim i drugim regijama za razvoj zaokruženih turističkih tematskih proizvoda i ponude ●Promotivne kampanje u digitalnim i elektronskim medijima
●Nedovoljno inoviranje turističke ponude	●Podrška inovacijama u oblasti turizma (npr. gastro ponuda, etno, kulturni i zdravstveni turizam)
●Turistička infrastruktura i suprastruktura turistička signalizacija i info punktova u nekim općinama i na pojedinim lokacijama, pristupni putevi, itd	●Kreirati plan potreba za infrastrukturom i plan ulaganja u turističku infrastrukturu
●Manjak stručnih kadrova u turizmu	●Jačati zapošljavanje stručnih kadrova u turizmu ●Uvođenje programa cjeloživotnog učenja za kadrove u sektoru turizma (polaganje stručnog ispita za turističke vodiče, učenje stranih jezika i sl)
●Neobilježena minirana područja	●Provoditi planove i projekte deminiranja područja pogodnih za razvoj turizma
●Postojanje sive ekonomije u turizmu	●Efikasan sistem inspekcija ●Sistem registracije turista

3.6.6 Trgovina

Trgovina predstavlja jednu od dominantnih grana privrede ZDK, u kojoj je registrovano 27,8% ukupnog broja registrovanih subjekata u ZDK. Trgovina ima posebnu ulogu i u jačanju kupovine domaćih proizvoda, te poticanja njihovog izvoza.

Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku, sa 31.12.2018. godine u ZDK je bilo registrovano ukupno 5.095 poslovnih subjekata koji su registrovani u oblasti trgovine na veliko i malo, što je za 4,8% više u odnosu na 2017. godinu.

Slika 10. Struktura poslovnih subjekata u sektoru trgovine na veliko i malo u 2018. godini

Izvor: Zeničko-dobojski kanton u brojkama, Federalni zavod za statistiku, 2019.

Također, broj zaposlenih u 2018. godini u sektoru trgovine (12.025) je porastao za 4,9% u odnosu na 2017. godinu, dok je prosječna neto plaća u 2018. godini iznosila 559 KM, a povećana je za 4,7% u odnosu na 2017. godinu.

U podacima Federalnog zavoda za statistiku, za ZDK nisu dostupni podaci o ostvarenom prometu u ovom sektoru.

Usljed liberalizacije trgovine, trgovine su dobro snabdjevene i proizvodima iz uvoza.

Tabela 62. Razvojni problemi i potrebe u sektoru trgovine

Razvojni problem	Razvojne potrebe
Manjak inspekcijskog nadzora nad poslovanjem trgovinskih radnji	Jačati inspekcijski nadzor nad poslovanjem trgovinskih radnji
Nedostatak promocije domaćih proizvoda	Unaprijediti promociju domaćih proizvoda u trgovinama

3.6.7 Saobraćaj i veze

Povoljan geografski položaj koji ima ZDK čini ga važnim sjecištem prometnica. Zahvaljujući dionici autoputa koridora Vc (autoputu A1 - od južne granice grada Visokog do izlaza Zenica-Jug, 33,2 km) i magistralnim putevima M17 i M5, koji prolaze kroz ovaj centralni kanton, ZDK predstavlja osnovni putni i željeznički koridor iz Bosne i Hercegovine prema Evropi. Jedan od značajnih uvjeta za ekonomski razvoj ZDK predstavlja izgradnja i održavanje putne mreže, jer postoji čvrsta povezanost transporta i privrede na ovom području. Pored toga, za poboljšanje kvaliteta prijevoza putnika, potrebno je unaprijeđenje javnog prijevoza na području ZDK, kao i taksi prijevoza, kako s aspekta građana tako i aspekta posjetilaca turista. Zbog zagađenja zraka iz saobraćaja, neophodno je planirati mjere i aktivnosti za korištenje alternativnih pogonskih goriva i čistih načina prijevoza, uz izgradnju biciklističkih, trim i pješačkih staza.

Prevezena količina robe u tonama u cestovnom prijevozu u 2018. godini u odnosu na 2014. godinu je povećana za 37,5%, dok su pređeni kilometri u cestovnom prijevozu robe povećani za 43,3%. S druge strane, broj prevezenih putnika u cestovnom prometu je u 2018. godini povećan za 10,1% u odnosu na 2014. godinu, dok je broj pređenih kilometara u cestovnom prijevozu putnika povećan za 32%. U gradskom i prigradskom prijevozu, ukupan broj prevezenih putnika je imao ciklično kretanje. U 2018. godini je smanjen za 21,0% u odnosu na 2014. godinu, dok je broj pređenih kilometara povećan za 12,4%.

Tabela 63. Prijevoz putnika i robe u ZDK u periodu 2014-2018. godina

	2014	2015	2016	2017	2018
CESTOVNI PRIJEVOZ ROBE					
Pređeni kilometri vozila, (u 000)	74.734	91.331	100.367	104.549	107.080
Prevezeno tona robe, (u 000)	1.714	1.963	1.867	2.153	2.357
Tonski kilometri, (u 000)	507.560	554.047	581.676	557.885	596.179
CESTOVNI PRIJEVOZ PUTNIKA					
Pređeni kilometri vozila, (u 000)	13.921	13.054	13.716	16.859	18.374
Prevezeni putnici, (u 000)	1.338	1.361	1.685	1.533	1.473
Putnički kilometri, (u 000)	246.622	271.333	342.572	351.997	450.433
GRADSKO - PRIGRADSKI PRIJEVOZ					
Pređeni kilometri ukupno, (u 000)	5.110	5.747	6.023	5.951	5.743
Autobusi	5.110	5.747	6.023	5.951	5.743
Prevezeni putnici, (u 000)	7.100	8.067	5.769	6.075	5.608
Autobusi	7.100	8.067	5.769	6.075	5.608

Izvor: Zeničko-dobojski kanton u brojkama, Federalni zavod za statistiku, Sarajevo, 2019.

U 2018. godini je broj registriranih cestovnih motornih i priključnih vozila, povećan za 15,1% u odnosu na 2014. godinu. Povećanje je posebno vezano za rast broja registriranih putničkih i teretnih vozila. Ukoliko se posmatra starost vozila, dolazi se do zaključka da se starosna struktura vozila generalno pogoršala, jer je značajno povećan broj vozila starosti preko 15 godina (za 48,0%). Pogoršanje starosne strukture vozila je naročito izraženo u grupi putničkih vozila, što ima negativan uticaj na čovjeka sa aspekta sigurnosti saobraćaja, ali i na zdravlje okoliša usljed veće koncentracije izduvnih gasova motornih vozila.

Tabela 64. Registrirana cestovna motorna i priključna vozila prema godinama starosti u ZDK u 2014. i 2018. godini

Starost vozila	Ukupno	Motocikli	Putnička vozila	Autobusi	Teretna vozila	Ostala vozila
2014						
Ukupno	87.794	760	77.126	414	9.203	291
do 1 godine	482	33	224	10	200	15
1-2	438	28	244	2	153	11
3-5	2.508	68	1.839	27	633	31
6-10	11.437	277	8.518	69	2.496	77
11-15	32.248	150	29.662	92	2.316	28

15+	40.591	204	36.639	214	3.405	129
2018						
Ukupno	101.055	846	89.048	464	10.402	295
do 1 godine	771	32	331	7	388	13
1-2	861	51	412	9	379	10
3-5	2.501	46	1.527	31	885	12
6-10	8.385	137	6.395	56	1.775	22
11-15	28.472	278	24.894	129	3.123	48
15+	60.065	302	55.489	232	3.852	190

Izvor: Zeničko-dobojski kanton u brojkama, Federalni zavod za statistiku, 2019.

U odnosu na željeznički saobraćaj, podaci nisu dostupni u zvaničnim statističkim publikacijama za nivo kantona, a prema izvještajima o poslovanju JP Željeznice FBiH d.o.o. Sarajevo, operativni prihodi kompanije u 2018. godini iznosili su 115.638.989 KM, što je za 2.236.752 KM veći iznos u odnosu na 2017. godinu, kada su iznosili 113.402.237 KM. U putničkom saobraćaju, u 2018. godini, željeznicom je prevezeno 413.471 putnika, što je povećanje od 58.368 putnika u odnosu na 2017. godinu. U 2018. godini prevezeno je 9.120.000 tona robe, što je za 247.000 tona više nego u 2017. godini, kada je prevezeno 8.873.000 tona robe, što je rezultiralo povećanjem prihoda od prevoza roba za 6 miliona KM. Potrebno je naglasiti da je ArcelorMittal Zenica jedan od najvećih klijenata Željeznica FBiH, odmah iza Elektroprivrede BiH. Izgradnjom terminala HIFA u Zenici stvorili su se uslovi za prevoz nafte željeznicom. Za putnički željeznički saobraćaj, prema redu vožnje Željeznica FBiH iz decembra 2019. godine, na relaciji Sarajevo - Zenica - Sarajevo saobraćaju četiri para lokalnih vozova, na relaciji Sarajevo - Kakanj - Sarajevo saobraća jedan par lokalnih vozova, dok unutar ZDK na relaciji Zenica - Maglaj - Zenica saobraćaju tri para lokalnih vozova, a na relaciji Zenica - Podlugovi - Zenica jedan par lokalnih vozova.

4 Pregled stanja i kretanja na tržištu rada Zeničko-dobojskog kantona

4.1 Zaposlenost

Broj zaposlenih u ZDK u periodu 2014-2019. godina ima trend rasta, tako da je broj zaposlenih u ZDK u 2019. godini veći za 20,8% u odnosu na 2014. godinu, što je 64,4% od broja zaposlenih u 1991. godini. Međutim, kod ovog pokazatelja je neophodno uzeti u obzir i kretanje broja stanovnika, odnosno trend kontinuiranog smanjenja broja stanovnika koji je doveo do toga da je u 2018. godini broj stanovnika na području ZDK manji za 22,4% u odnosu na 1991. godinu.

Zbog toga je neophodno analizirati i ukupnu stopu zaposlenosti u ZDK, koja je u 2019. godini povećana za 34,2% u odnosu na 2014. godinu, dok je za 17% smanjena u odnosu na 1991. godinu.

Tabela 65. Zaposlenost u ZDK u odnosu na ukupan broj stanovnika za 1991, 2014. i 2018. godinu

	1991.	...	2014.	2018.	2019.
Stanovništvo	461.872	...	397.813	359.350	358.292
Broj zaposlenih	130.569	...	69.668	82.688	84.169
Stopa ukupne zaposlenosti stanovništva¹⁸	28,27%	...	17,5%	23,01%	23,49%

Izvor: Statistički godišnjak SR BiH, Republički zavod za statistiku, Sarajevo, 1991. i Zeničko-dobojski kanton u brojkama, Federalni zavod za statistiku, Sarajevo, 2017, 2018 i 2019.

Detaljnija analiza stope zaposlenosti u ZDK u 2019. godini, u odnosu na ukupan broj radno sposobnog stanovništva iznosi 33,5% (32,6% u 2018.godini), dok u odnosu na aktivno stanovništvo iznosi 55,7% (56% u 2018.godini).

Po gradovima/općinama, najveća stopa zaposlenosti u odnosu na radno sposobno stanovništvo je u općini Doboju-Jug (52,4%) a najmanja u općini Zavidovići (20,2%), dok je najveća stopa zaposlenosti u odnosu na aktivno stanovništvo u općini Doboju Jug (75,7%), a najmanja u općini Vareš (43,0%).

Gledajući prosječnu zaposlenost po gradovima/općinama možemo vidjeti da je u periodu 2014-2018.godina, došlo do povećanja broja zaposlenih u svim gradovima/općinama, osim u općini Breza u kojoj je broj zaposlenih neznatno smanjen (za 1,4%) .

¹⁸ Ukupna zaposlenost obuhvaća zaposlene u poslovnim subjektima (pravnim osobama), obrtu i slobodnim profesijama, odbrani i policiji. Broj zaposlenih u odbrani nije razvrstan po gradovima/općinama i kantonima.

Tabela 66. Stopa zaposlenosti u ZDK u 2019. godini

Gradovi/ općine	Stanovništvo (prisutno)	Prosječan broj zaposlenih	Radno sposobno stanovništvo ¹⁹	Radna snaga ²⁰	Stope u%	
					Stopa zaposlenosti ²¹	Aktivno stanovništvo ²²
ZDK	358.292	84.169	251.083	139.843	33,5	55,7
Breza	13.583	2.999	9.467	4.595	31,7	48,5
Doboj - Jug	4.078	1.518	2.899	2.195	52,4	75,7
Kakanj	37.079	7.283	25.949	13.195	28,1	50,9
Maglaj	22.730	4.521	16.003	8.437	28,3	52,7
Olovo	9.334	1.979	6.516	3.423	30,4	52,5
Tešanj	43.796	13.852	31.096	19.415	44,5	62,4
Usora	6.393	1.822	4.714	2.434	38,7	51,6
Vareš	7.855	1.316	5.207	2.238	25,3	43,0
Visoko	39.242	10.611	26.948	16.708	39,4	62,0
Zavidovići	35.087	5.021	24.869	11.104	20,2	44,6
Zenica	109.323	27.587	75.852	46.263	36,4	61,0
Žepče	29.837	5.660	21.563	9.835	26,2	45,6

Izvor: Socioekonomski pokazatelji po općinama u FBiH za 2019, Federalni zavod za programiranje razvoja, 2020.

U ukupnom broju zaposlenih u ZDK-u, najveći udio ima grad Zenica (32,8%), zatim općina Tešanj (16,5%), grad Visoko (12,6%) i općina Kakanj (8,7%). Zaposleni u ove četiri lokalne zajednice čine 70,6% ukupno zaposlenog stanovništva na području ZDK-a.

Tabela 67. Odnos broja zaposlenih i broja stanovnika u ZDK u 2014. i 2018. godini

Gradovi/Općine	2014.		2019.		Index 2019/2014	
	Stanovništvo	Zaposleno	Stanovništvo	Zaposleno	Stanovništvo	Zaposleno
Breza	13.787	2.934	13.583	2.999	98,5	102,2
Doboj-Jug	4.939	959	4.078	1.518	82,6	158,3
Kakanj	43.066	6.768	37.079	7.283	86,1	107,6
Maglaj	23.267	3.621	22.730	4.521	97,7	124,9
Olovo	11.546	1.771	9.334	1.979	80,8	111,7
Tešanj	48.629	10.078	43.796	13.852	90,1	137,4
Usora	6.839	723	6.393	1.822	93,5	252,0
Vareš	9.877	1.320	7.855	1.316	79,5	99,7
Visoko	40.156	8.581	39.242	10.611	97,7	123,7

¹⁹ Radno sposobno stanovništvo obuhvata sve osobe koje imaju 15 i više godina, podijeljene u dvije glavne kategorije: radnu snagu (ekonomski aktivno stanovništvo) i ekonomski neaktivno stanovništvo. U neaktivne spadaju: učenici/studenti, umirovljenici, onesposobljeni za rad, osobe, koje obavljaju samo kućne poslove u svom kućanstvu i obeshrabrene neaktivne osobe.

²⁰ Radnu snagu ili aktivno stanovništvo čine zaposlene i nezaposlene osobe.

²¹ Step en zaposlenosti se računa u odnosu na radno sposobno stanovništvo.

²² Step en aktivnosti se računa kao odnos radne snage i radno sposobnog stanovništva * 100 (ILO metodologija). Pokazuje % aktivnosti radne snage na tržištu rada.

Gradovi/Općine	2014.		2019.		Index 2019/2014	
	Stanovništvo	Zaposleno	Stanovništvo	Zaposleno	Stanovništvo	Zaposleno
Zavidovići	37.614	3.642	35.087	5.021	93,3	137,9
Zenica	127.034	24.694	109.323	27.587	86,1	111,7
Žepče	31.059	4.577	29.837	5.660	96,1	123,7
UKUPNO	397.813	69.668	358.292	84.169	90,1	120,8

Izvor: Socioekonomski pokazatelji po općinama u FBiH za 2014. i za 2019 godinu, Federalni zavod za programiranje razvoja, 2015, 2020.

Kao što se može vidjeti iz naredne tabele, najveći broj zaposlenih u ZDK u 2019. godini, kao i u FBiH radio je u prerađivačkoj industriji, odnosno 27.089 ili 32,18% od ukupnog broja zaposlenih, zatim u sektoru trgovine na veliko i malo, popravke motornih vozila i motocikla sa 12.598 zaposlenih (14,97%), itd. Najmanji broj zaposlenih je zabilježen u sektoru poslovanja nekretninama sa 286 zaposlenih (0,34%) i sektoru informacija i komunikacija sa 730 zaposlenih (0,87%). Važno je napomenuti da je zaposlenost rasla u svim sektorima u odnosu na 2017.godinu, osim u sektorima: finansijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja (smanjenje od 6%) te administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti (smanjenje od 3%).

Tabela 68. Zaposlenost prema područjima KD BiH 2010 u ZDK u periodu 2017-2019. godina

	Prosječan broj zaposlenih ZDK			Prosječan broj zaposlenih FBiH		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
UKUPNO	79.408	82.688	84.169	505.201	519.800	531.483
A. Poljoprivreda i šumarstvo	2.000	2.130	2.122	10.389	10.940	10.989
B. Vađenje rude i kamena	4.639	4.718	4.747	13.267	12.995	13.259
C. Prerađivačka industrija	25.475	27.156	27.089	100.052	105.098	106.385
D. Proizvodnja i snabdijevanje el. energijom, plinom, parom i klimatizacija	1.334	1.328	1.355	8.788	8.703	8.724
E. Snabdijevanje vodom, uklanjanje otpadnih voda, upravljanje otpadom...	1.116	1.165	1.208	8.267	8.551	8.652
F. Građevinarstvo	3.711	3.959	4.209	24.302	24.936	26.007
G. Trgovina na veliko i malo, popravak motornih vozila i motocikla	11.462	12.025	12.598	94.058	97.110	98.951
H. Prijevoz i skladištenje	3.700	3.821	3.920	23.416	24.062	24.857
I. Djelatnost pružanja smještaja te priprema i usluživanje hrane (hotelijerstvo, ugostiteljstvo)	3.182	3.216	3.446	24.754	26.237	27.414
J. Informacije i komunikacije	675	699	730	14.035	14.419	15.509
K. Finansijske djelatnosti i djelatnost osiguranja	1.090	1.010	1.025	11.628	11.920	12.115
L. Poslovanje nekretninama	273	331	286	2.830	3.010	3.206
M. Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	1.724	1.745	1.805	16.354	16.291	16.593

	Prosječan broj zaposlenih ZDK			Prosječan broj zaposlenih FBiH		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
N. Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	1.145	1.142	1.113	10.633	11.205	12.068
O. Javna uprava i odbrana, obavezno socijalno osiguranje	4.366	4.391	4.439	47.288	47.133	48.077
P. Obrazovanje	6.825	6.865	6.980	41.915	42.797	43.436
Q. Djelatnost zdravstvene zaštite i socijalne zaštite	4.434	4.548	4.599	33.677	34.148	34.627
R. Umjetnost, zabava i rekreacija	1.218	1.284	1.253	9.838	10.136	10.087
S. Ostale uslužne djelatnosti	1.049	1.155	1.245	9.710	10.109	10.527

Izvor: Zeničko-dobojski kanton u brojkama, Federalni zavod za statistiku, 2019.

Ukoliko se upoređuju podaci za ZDK i za FBiH, a koji se odnose na raspodjelu prosječnog broja zaposlenih prema području klasifikacije KD ključnih djelatnosti 2010, u 2017. i 2018. godini, može se zaključiti da i u FBiH prerađivačka industrija i trgovina na veliko i malo imaju najveće stope učešća u ukupnom broju zaposlenih.

4.2 Nezaposlenost

U periodu 2014-2019. godina broj nezaposlenih na teritoriji ZDK je smanjen za 16.155. osoba, tako da je na kraju 2018. godine bio 54.307 nezaposlenih, što je smanjenje od 23% u odnosu na 2014. godinu. Na smanjenje nezaposlenosti utiče i faktor radnih migracija stanovnika, uključujući odlazak mladih radi pronalaska zaposlenja i boljih uslova života. To je uticalo da je u 2019. godini broj zaposlenih veći od broja registrovanih nezaposlenih osoba za 29.862.

U ukupnoj strukturi nezaposlenih osoba, u 2019. godini, najveći je udio nezaposlenih osoba sa KV spremom (36,3%), zatim sa NKV spremom (30,1%) te sa SSS spremom (23,9%), dok je 5,8% nezaposlenih osoba sa VSS i VŠS kvalifikacijom, što sve zajedno ukazuje na izrazito nepovoljnu strukturu nezaposlenih osoba sa stanovišta stručne spreme. Potrebno je naglasiti da su nedostatak kvalifikacija i radnog iskustva razlozi koji utiču na nemogućnost pronalaženja posla i slabljenje konkurentnosti lica na tržištu rada, što uzrokuje dugoročnu nezaposlenost.

Tabela 69. Nezaposlene osobe prema stručnoj spremi u ZDK za period 2014-2019. godina

	UKUPNO	VSS	VŠS	SSS	NSS	VKV	KV	PKV	NKV
2014	70.462	3.405	394	15.397	167	453	28.014	2.236	20.396
2015	69.290	3.691	353	15.964	148	417	26.913	2.081	19.723
2016	66.202	3.585	322	15.492	149	363	25.282	1.942	19.067
2017	61.801	3.353	304	14.459	141	344	23.139	1.784	18.277
2018	58.577	3.406	273	13.906	121	314	21.606	1.627	17.324
2019	54.307	3.165	245	12.976	99	263	19.725	1.477	16.357
2019.									
Breza	1.582	119	7	586		2	481	33	354
Doboj - Jug	670	29	1	147		3	251	13	226
Kakanj	5.844	461	29	1.331	-	22	2.237	152	1.612
Maglaj	3.769	152	10	646		10	1.239	118	1.594
Olovo	1.375	81	3	432		3	365	7	484
Tešanj	5401	246	19	1.044	6	35	2.034	171	1.846
Usora	577	17	1	96		3	251	10	199
Vareš	892	43	2	254	7	3	299	15	269
Visoko	6.029	421	34	1.383		11	2.397	37	1.746
Zavidovići	5.822	283	14	1.429		13	2.208	127	1.748
Zenica	18.325	1.175	110	4.732	86	145	6.505	6004.972	
Žepče	4.021	138	15	896		13	1.458	194	1.307

Izvor: Zeničko-dobojski kanton u brojkama za 2019, Federalni zavod za statistiku, 2020.

U 2019. godini, u ukupnoj strukturi nezaposlenih osoba je bilo 58,97% žena i 41,03% muškaraca.

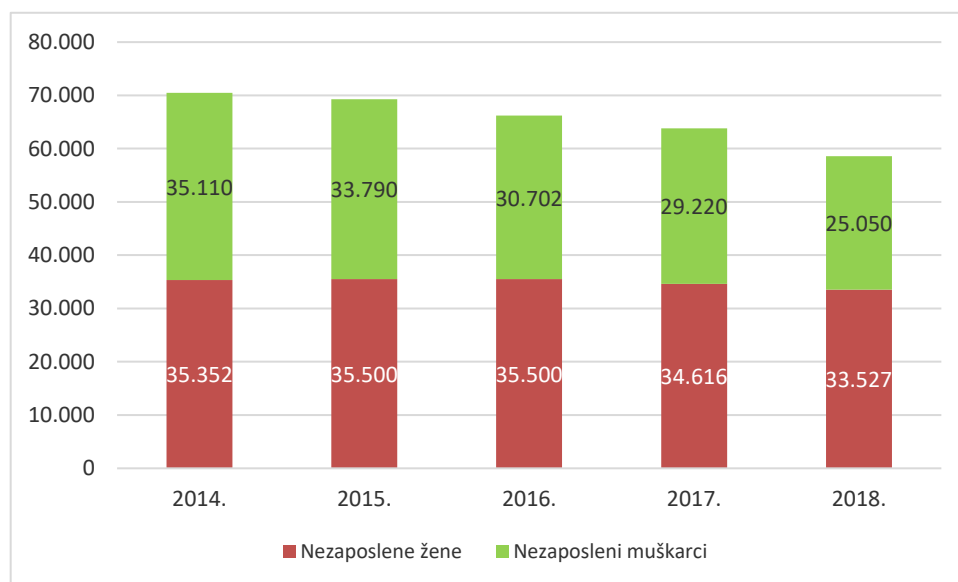
Ukoliko posmatramo strukturu registrovanih nezaposlenih osoba prema spolu možemo uočiti da se relativni udio nezaposlenih žena u ukupnom broju nezaposlenih povećao sa 50,2% u 2014. godini na 59% u 2019. godini.

Tabela 70. Kretanje broja nezaposlenih osoba prema spolu u ZDK u periodu 2014-2019. godina

	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019
Nezaposlene žene	35.352	35.500	35.500	34.616	33.527	32.023
Nezaposleni muškarci	35.110	33.790	30.702	29.220	25.050	22.284
Ukupno nezaposlenih	70.462	69.290	66.202	63.836	58.577	54.307

Izvor: Socioekonomski pokazatelji po općinama za 2014, 2015, 2016, 2017, 2018. i 2019., Federalni zavod za programiranje razvoja, 2020.

Slika 11. Struktura nezaposlenih osoba prema spolu u periodu 2014-2018. godina

Izvor: Socioekonomski pokazatelji po općinama za 2014, 2015, 2016, 2017. i 2018., Federalni zavod za programiranje razvoja, 2019.

Stopa nezaposlenosti u odnosu na radnu snagu, u periodu 2014-2018. godina, imala je trend rasta do 2017. godine, da bi se u 2018. godini smanjila. U 2019. godini stopa nezaposlenosti je iznosila 38,8% i veća je za 13,5% u odnosu na stopu iz 2014. godine (25,3%).

Tabela 71. Stopa nezaposlenosti ZDK za period 2014-2019. godina

Godina	Nezaposleni	Zaposleni	Radna snaga	Stopa nezaposlenosti
2014.	70.462	69.668	140.130	25,3
2015.	69.290	71.079	140.369	24,9
2016.	66.202	72.106	138.308	25,8
2017.	63.828	74.796	138.624	46,0
2018.	59.380	82.688	142.068	41,8
2019.	54.307	84.169	139.843	38,8

Izvor: Zeničko-dobojski kanton u brojkama za 2018., Federalni zavod za statistiku, 2019.

Ukoliko analiziramo stope nezaposlenosti po gradovima/općinama ZDK, gradovi/općine koje imaju stopu nezaposlenosti veću od prosječne stope nezaposlenosti na nivou ZDK su: Zavidovići (52,4%) Maglaj (44,7%), Kakanj (44,3%), Žepče (40,9%), Olovo (40,2%), Vareš (39,9%), i Zenica (39,6%).

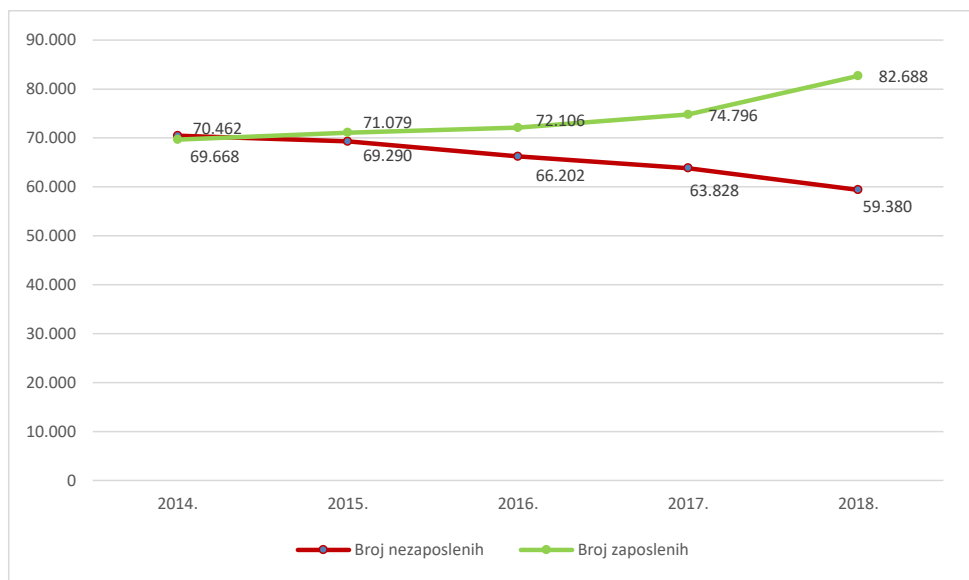
Tabela 72. Stopa nezaposlenosti po gradovima/općinama u ZDK u 2019. godini

	Nezaposleni	Zaposleni	Aktivno stanovništvo	Stopa nezaposlenosti
ZDK	54.307	84.169	139.843	38,8
Breza	1.582	2.999	4.595	34,4
Doboj-Jug	670	1.518	2.195	30,5
Kakanj	5.844	7.283	13.195	44,3
Maglaj	3.769	4.521	8.437	44,7
Olovo	1.375	1.979	3.423	40,2
Tešanj	5401	13.852	19.415	27,8
Usora	577	1.822	2.434	23,7
Vareš	892	1.316	2.238	39,9
Visoko	6.029	10.611	16.708	36,1
Zavidovići	5.822	5.021	11.104	52,4
Zenica	18.325	27.587	46.263	39,6
Žepče	4.021	5.660	9.835	40,9

Izvor: Zeničko-dobojski kanton u brojkama 2019., Federalni zavod za statistiku.

Gledajući apsolutne vrijednosti, najveći broj nezaposlenih, kao i najveći broj zaposlenih, zabilježen je u Zenici, što je i razumljivo s obzirom na ukupan broj stanovnika kao i činjenicu da je Zenica ekonomski i administrativni centar ZDK.

Slika 12. Trend zaposlenosti i nezaposlenosti u ZDK u periodu 2014-2018. godina

Izvor: Zeničko-dobojski kanton u brojkama za 2018., Federalni zavod za statistiku, 2019.

Bitno je napomenuti da se procjenjuje da je stopa nezaposlenosti u ZDK realno niža u odnosu na administrativnu registriranu stopu nezaposlenosti. „Rad na crno“ i dalje ostaje objektivni problem koji dovodi do pojave nelojalne konkurencije među poslodavcima i negativno utiče na prikupljanje

sredstava u fondove. Ono što je također bitno jeste da zbog „rada na crno“ postoje i nerealni statistički podaci na osnovu kojih je potrebno planirati politike i pravce djelovanja. Pored toga, problem predstavlja i preopterećenost službi za zapošljavanje pokrivanjem zdravstvenog osiguranja nezaposlenih osoba, što ograničava usmjeravanje sredstava na programe zapošljavanja.

Prema izvještaju Službe za zapošljavanje ZDK za period 2015-2018. godina, u tabeli 73. je prikazan broj osoba koje su bile zatečene u „radu na crno“ po mjesecima tog perioda. Najveći broj osoba koje su radile „na crno“ bio je u 2015. godini, i to 562 osobe (najviše u maju: 82 osobe); u 2016. godini je taj broj bio 519 (najveći u junu: 90 osoba), a u 2017. godini 432 osobe (najveći broj u oktobru: 70 osoba). Do septembra 2018. godine evidentirano je 276 osoba, a najviše u aprilu (59 osoba). Djelovanjem Kantonalne uprave za inspeksijske poslove u 2017. godini zaposlene su 124 osobe. Najveći broj neprijavljenih radnika je zatečen kod poreznih obveznika koji obavljaju uslužnu djelatnost (ugostiteljstvo, trgovina).

Tabela 73. Broj osoba zatečenih u „radu na crno“ u ZDK u periodu 2015-09/2018. godina

	2015.	2016.	2017.	2018.
UKUPNO	562	519	432	276
Januar	17	16	11	20
Februar	27	38	40	27
Mart	27	66	21	50
April	64	63	63	59
Maj	89	53	16	41
Juni	49	90	33	13
Juli	39	14	57	15
Avgust	52	62	31	33
Septembar	36	27	24	18
Oktobar	79	19	70	0
Novembar	51	35	18	0
Decembar	32	36	15	0

Izvor: Informacija o stanju u oblasti zapošljavanja na području Zeničko-dobojskog kantona, za 2018. godinu,, Služba za zapošljavanje Zeničko-dobojskog kantona, 2019.

Posebnu pažnju u ZDK potrebno je posvetiti rješavanju problema nezaposlenosti. Također je potrebno posvetiti pažnju potrebi izdvajanja većih iznosa budžetskih sredstava za podršku zapošljavanju i samozapošljavanju, subvencijama poslodavcima za zapošljavanje, usmjeriti finansijska sredstva za obuku, prekvalifikaciju, dokvalifikaciju i slično. ZDK ima višak diplomiranih pravnika i ekonomista, ekonomskih i mašinskih tehničara, maturanata gimnazije, medicinskih sestara, kuhara, automehaničara, frizera, bravara, prodavača itd.

Tabela 74. Nezaposlene osobe na evidenciji - najbrojnija zanimanja po stručnoj spremi za oktobar 2018. godine

VSS	Ukupno	Žena	VŠS	Ukupno	Žena	SSS	Ukupno	Žena	KV i VKV	Ukupno	Žena
Pravnik	552	412	Ekonomista	103	60	Ekonomski tehničar	2505	2000	Prodavač	3.560	3095
Ekonomista	459	308	Pravnik	41	31	Maturant gimnazije	2039	1438	Frizer	1910	1811
Mašinski inženjer	143	56	Učitelj predškolske	16	15	Mašinski tehničar	1174	464	Bravar	1523	50
Prof. engleskog jezika	127	97	Građevinski inženjer	15	10	Medicinska sestra	1024	764	Automehaničar	1180	11
Profesor razredne nastave	109	106	Mašinski inženjer	10	5	Tehničar za drvo	518	312	Kuhar	1133	889

Izvor: Služba za zapošljavanje Zeničko-dobojskog kantona, 2019.

Kada je riječ o brisanju iz evidencije u svrhu zapošljavanja, zanimanja su raznovrsna. Zanimljivo je da su pojedina zanimanja koja su ujedno najbrojnija na evidencijama za zapošljavanje po nezaposlenosti, najbrojnija i po broju zaposlenih u 2018. godini: automehaničari, elektromehaničari, frizeri, krojači, krznari, metalotokari, prodavači, vozači putničkog i teretnog vozila i šumarski tehničari.

Udio odlazaka mlade radne snage u ZDK u ukupnom broju odlazaka iz FBiH u druge države Evrope radi boljih radnih uslova, u 2019. godini je bio 11%. Najveći odliv mladih ljudi prema analizama Federalnog zavoda za statistiku je u Njemačku, Republiku Hrvatsku, Sloveniju, Austriju i ostale zemlje EU i regiona. Upoređujući sve općine ZDK, najviše odlazaka mladih ljudi je registrirano u gradu Zenica, zatim u općini Tešanj i gradu Visoko. Starosne skupine koje čine najveći postotak odlazaka iz FBiH su u rasponu od 30-34 godine. U 2019. godini ZDK bilježi 3.039 registrovanih odlazaka iz gradova i općina koje mu teritorijalno pripadaju.

Medijski sadržaji o sveukupnoj situaciji i nestabilnosti u BiH, uključujući sve sfere - društvene, ekonomske, zdravstvene, političke, kulturne i ostale, na poseban način se odražavaju na mlade ljude. To značajno dolazi do izražaja u odgovorima mladih ljudi na pitanja koja se odnose na razloge napuštanja BiH i pokretanje procedure za odlazak iz BiH. Jasno je da je problem nezaposlenosti glavni razlog zbog kojeg mladi odlaze iz BiH, ali da i kompletno socio-ekonomsko okruženje, zdravstvo, nestabilnost države i drugi problemi, predstavljaju razloge zbog kojih mladi odlaze.

4.3 Cijena rada

Prosječna neto plaća u ZDK u 2019. godini iznosila je 793 KM (763 KM u 2018. godini), što je u odnosu na 2014. godinu više za 26 KM odnosno za 3,5%. U odnosu na prosjek u FBiH, prosječna

plaća u ZDK je niža za 14,6% (16,5% u 2018.godini) ili u apsolutnom iznosu za 135 KM (126 KM u 2018.godini).

U nekim djelatnostima prema područjima klasifikacije djelatnosti, u 2019. godini prosječna plaća u ZDK je bila iznad prosjeka iste djelatnosti u FBiH i to u djelatnostima: Vađenje ruda i kamena (5,8%), Poslovanje nekretninama (16,4%) i Umjetnost, zabava i rekreacija (1,8%). U svim ostalim djelatnostima prosječna plaća u ZDK bila je ispod prosjeka plaće u istim djelatnostima u FBiH.

U Tabeli 75. u nastavku dati su podaci za prosječne plaće prema područjima klasifikacije djelatnosti u ZDK i FBiH u 2017., 2018. i 2019. godini.

Tabela 75. Prosječne plate po sektorima prema područjima ključnih djelatnosti u ZDK i FBiH u periodu 2017-2018. godina

	ZDK			FBiH			Apsolutna razlika ZDK-FBiH		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2017	2018	2019
UKUPNO	737	763	793	860	889	928	-123	-126	
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	788	796	815	838	858	899	-50	-62	-84
Vađenje ruda i kamena	1.052	1.072	1.074	974	1.007	1.015	78	65	59
Prerađivačka industrija	581	593	632	626	646	677	-45	-53	-45
Proizvodnja i snabdijevanje/opskrba el. energijom, plinom, parom i klimatizacija	1.494	1.533	1.632	1.609	1.640	1.691	-115	-107	-59
Snabdijevanje/opskrba vodom, uklanjanje otpadnih voda, upravljanje otpadom te djelatnost sanacije okoliša	795	810	833	876	894	917	-81	-84	-84
Građevinarstvo	501	526	581	566	586	630	-65	-60	-49
Trgovina na veliko i malo; popravka motornih vozila i motocikla	534	559	583	627	649	694	-93	-90	-111
Prijevoz i skladištenje	682	687	623	850	879	894	-168	-192	-271
Hotelijerstvo i ugostiteljstvo	471	448	443	-	-	545	-	-	-102
Informacije i komunikacije	1.211	1.214	1.143	1.281	1.309	1.363	-70	-95	-220

Finansijska djelatnost i djelatnost osiguranja	1.077	1.127	1.221	1.473	1.508	1.652	-396	-381	-431
Poslovanje nekretninama	811	659	977	851	770	839	-40	-111	138
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	808	824	852	1.059	1.060	1.075	-251	-236	-223
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	706	626	521	577	609	613	129	17	-92
Javna uprava i odbrana / obavezno socijalno osiguranje	1.089	1.134	1.205	1.247	1.275	1.323	-158	-141	-118
Obrazovanje	692	761	808	850	897	954	-158	-136	-146
Zdravstvena i socijalna zaštita	1.044	1.193	1.267	1.080	1.196	1.284	-36	-3	-17
Umjetnost, zabava i rekreacija	565	567	745	650	649	732	-85	-82	13
Ostale uslužne djelatnosti	641	650	701	987	1.025	1.064	-346	-375	-363

Izvor: Zeničko-dobojski kanton u brojkama, Federacija u brojkama, Federalni zavod za statistiku, 2019.

4.4 Penzioneri

U Zeničko-dobojskom kantonu broj penzionera u decembru 2019. godine iznosio je 62.894, što je 17,5% od ukupnog broja penzionera u FBiH. U odnosu na 2014. godinu, broj penzionera u ZDK je veći za 5,3%, a u posljednjih šest godina taj broj je kontinuirano rastao. Rastao je i udio penzionera u ukupnom stanovništvu koji je u 2019. godini bio 17,5%.

Tabela 76. Broj penzionera u ZDK i njihov udio u ukupnom broju stanovnika u periodu 2014-2019. godina

	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Stanovništvo	397.813	396.732	361.031	360.093	359.350	358.292
Broj penzionera	59.714	60.623	61.519	61.943	62.795	62.894
Udio penzionera u ukupnom broju stanovnika	15,0%	15,3%	17,0%	17,2%	17,5%	17,5%

Izvor: Socioekonomski pokazatelji po općinama za 2014, 2015, 2016, 2017, 2018. i 2019. Federalni zavod za programiranje razvoja, 2020.

U ZDK na jednog (1) penzionera dolazi 1,3 zaposlenih, što je više za 0,1 u odnosu na prosjek FBiH (1,2). Najveći broj zaposlenih na 1 penzionera je zabilježen u općini Usora (3,7), dok je najmanji broj zabilježen u općini Vareš (0,7).

Ukupna prosječna penzija u ZDK u 2019. godini iznosila je 436,82 KM, što je za 5% više u odnosu na 2018. godinu i 4,9% više u odnosu na prosječnu penziju u FBiH. Najveća prosječna penzija je zabilježena u općini Breza (472,43KM), a najmanja u općini Usora (368,33 KM).

Tabela 77. Prosječne penzije u KM u gradovima/općinama ZDK u 2019. godini

Općine/gradovi	Broj zaposlenih na 1 penzionera	Ukupna prosječna penzija u KM	Prosječna starosna penzija u KM	Prosječna invalidska penzija u KM	Prosječna obiteljska penzija u KM
FBiH	1,3	416,45	456,98	363,90	366,28
ZDK	1,3	436,82	484,32	377,35	374,10
Breza	1,0	472,43	529,95	390,30	388,47
Doboj – Jug	1,6	380,36	421,09	355,63	339,71
Kakanj	1,2	493,13	569,00	383,15	385,67
Maglaj	1,3	394,65	424,75	357,32	357,94
Olovo	0,9	414,13	450,71	383,98	366,97
Tešanj	2,6	384,24	420,99	341,55	335,16
Usora	3,7	368,33	427,12	324,97	305,99
Vareš	0,7	427,74	463,86	389,09	376,42
Visoko	1,4	439,40	478,98	388,40	392,09
Zavidovići	0,8	387,59	414,97	363,36	354,64
Zenica	1,3	462,51	511,55	390,70	391,96
Žepče	1,4	397,16	438,57	359,73	349,78

Izvor: Socioekonomski pokazatelji po općinama za 2018., Federalni zavod za programiranje razvoja, 2020.

U 2019. godini za penzije je isplaćeno 27.472.669KM, što je 17,1% iznosa svih penzija u FBiH. U odnosu na 2014. godinu, zabilježeno je povećanje budžetskih izdvajanja za penzije u 2018. godini od 16,2%. Prema vrsti penzije, u 2019. godini se 62,6% ukupno isplaćenih penzija odnosilo na starosne, 25,1% je isplaćeno za obiteljske, a 12,3% za invalidske penzije.

Tabela 78. Broj penzionera i iznos penzija po gradovima/općinama ZDK u 2019. godini

Gradovi/ općine	Vrste mirovine / penzije						Ukupno	
	Starosne		Invalidske		Obiteljske			
	Ukupno		Ukupno		Ukupno			
	Broj	Iznos	Broj	Iznos	Broj	Iznos	Broj	Iznos
FBIH	190.666	98.680.116	57.828	22.374.989	103.944	39.614.882	352.438	160.669.987
ZDK	35.530	17.207.767	8,938	3.372.798	18.426	6.893.104	62,894	27.472.669
Breza	1.749	926.876	311	121.383	894	347.290	2.954	1.395.548
Doboj - Jug	442	186.123	164	58.323	343	116.520	949	360.966
Kakanj	3.619	2.059.219	513	196.557	2.030	782.914	6.162	3.038.690
Maglaj	1.900	807.033	423	151.145	1.128	403.757	3.451	1.361.935
Olovo	1.121	505.242	270	103.675	697	255.780	2.088	864.696
Tešanj	3.025	1.273.496	778	265.726	1,589	532.576	5.392	2.071.799
Usora	246	105.071	69	22.423	184	56.302	499	183.796
Vareš	1.155	535.754	183	71.203	675	254.086	2.013	861.044

Visoko	4.157	1.991.118	1.276	495.603	2.103	824.571	7.536	3.311.292
Zavidovići	3.076	1.276.435	1.079	392.068	1.763	625.238	5.918	2.293.742
Zenica	12.953	6.626.098	3.288	1.284.606	5.657	2.217.317	21.898	10.128.022
Žepče	2.087	915.303	584	210.085	1.363	476.751	4.034	1.602.140

Izvor: Socioekonomski pokazatelji po općinama za 2019, Federalni zavod za programiranje razvoja, 2020.

Tabela 79. Razvojni problemi i potrebe tržišta rada

Razvojni problemi	Razvojne potrebe
● Povećanje stope nezaposlenih u ZDK ● Preopterećenost službi za zapošljavanje pokrivanjem zdravstvenog osiguranja nezaposlenih osoba, što ograničava usmjeravanje sredstava na programe zapošljavanja.	● Intenzivirati podršku i povećati izdvajanja za podršku zapošljavanju (poticaji, subvencije, obuke i sl.) ● Promocija i poticanje samozapošljavanja u ruralnim područjima
● Visok udio niskoobrazovane radne snage (KV i NKV) u ukupnom broju nezaposlenih osoba i nepovoljan udio lica u stanju dugoročne nezaposlenosti, uz nedovoljna izdvajanja sredstava za poticaje zapošljavanja, samozapošljavanja, obuke, prekvalifikacije, dokvalifikacije i doškolovanja	● Razviti i implementirati programe za jačanje kvalifikacija i stručno osposobljavanje niskoobrazovane radne snage, u skladu sa Zakonom o obrazovanju odraslih ZDK
● Trend rasta broja nezaposlenih žena i mladih	● Intenzivirati projekte za zapošljavanje i samozapošljavanje žena i mladih
● Neusklađenosti programa obrazovnih institucija i potreba tržišta rada i pojava deficitarnih zanimanja	● Unaprijediti usklađenost programa obrazovnih institucija s potrebama tržišta rada, uz uvođenje novih obrazovnih modula/zanimanja u škole i smanjenje upisa za obrazovne cikluse za struke u kojima se javlja hiperprodukcija kadra koje tržište rada nije u stanju apsorbovati ● Uvođenje programa prekvalifikacija i doškolovanja ● Davanje poticaja za deficitarna zanimanja
● Prisutnost rada na crno i nedovoljna koordinacija institucija u vođenju evidencije i sprječavanju rada na crno	● Intenzivirati inspekcijski nadzor na tržištu rada i saradnju institucija za evidenciju i provođenje mjera sprečavanja „rada na crno“ ● Poticati poslodavce na prijavu radnika kroz subvencije za doprinose i smanjenje doprinosa
● Nedovoljna saradnja službi za zapošljavanje i privrednog sektora	● Jačati saradnju službi za zapošljavanje, obrazovnih institucija i privrednog sektora
● Starenje radne snage i iseljavanje mladih	● Intenziviranje aktivnosti u okviru programa poticaja za zapošljavanje i samozapošljavanje za mlade ljude ● Programi podrške mladim ljudima za zasnivanje porodice

5 Ekonomska kretanja u kontekstu epidemije koronavirusa (COVID-19)

Početak 2020. godine je obilježila pandemija koronavirusa (COVID 19). Pandemija koronavirusa je po mnogo čemu specifična kriza koja nije uzrokovana strukturnim ekonomskim ili društvenim kretanjima nego biološkim uzrocima. Zdravstvena kriza u početku je brzo postala i ekonomska kriza koja utiče i na stranu ponude i na stranu tražnje. U veoma kratkom roku je dovela do mnogih poremećaja u ekonomskom i društvenom životu na globalnom nivou, uključujući i zatvaranje područja. Najave ekonomske recesije, pa i depresije, su postale izgledne opcije s obzirom na uticaj pandemije na ekonomska kretanja. S obzirom da lijek još uvijek ne postoji, teško je procijeniti period trajanja i sve moguće posljedice krize, kao i definisati efikasne modalitete prevazilaženja posljedica krize.

U svakom slučaju pred kreatore politika na svim nivoima postavljaju se sljedeći izazovi:

- očuvanje ljudskih života i zdravlja,
- očuvanje likvidnosti biznisa,
- očuvanje radnih mjesta i
- očuvanje nivoa potrošnje.

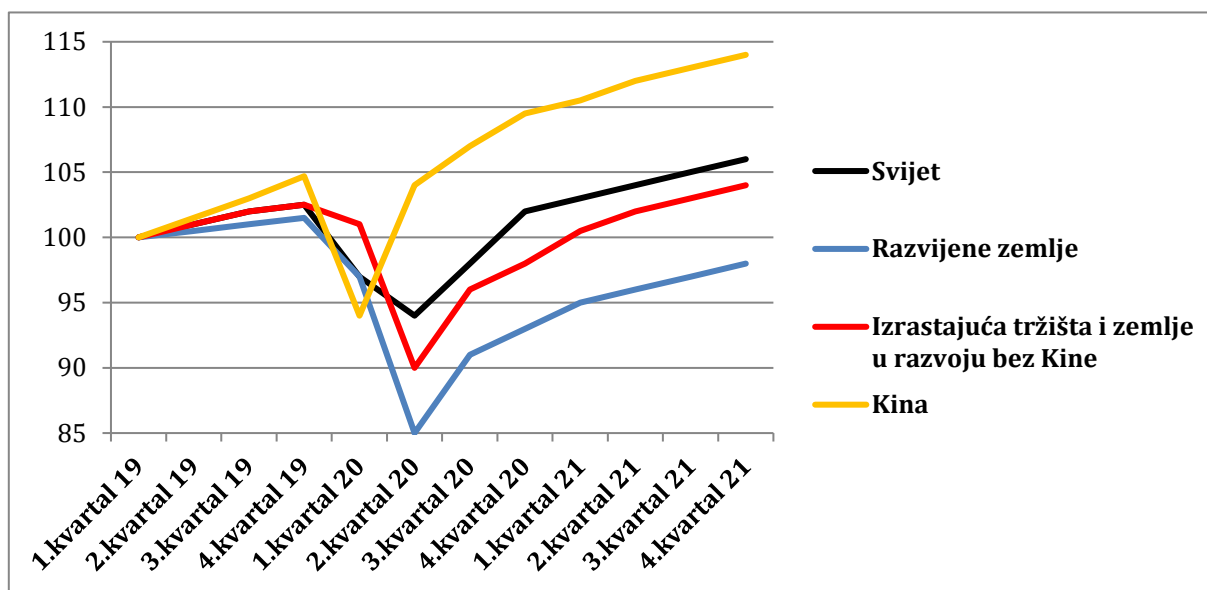
U nastavku su predstavljeni podaci iz relevantnih izvora koji mogu pomoći u razumijevanju efekata pandemije na ekonomska kretanja u svijetu, BiH i ZDK, kao i identifikaciji potencijalnih mjera u cilju prevazilaženju posljedica pandemije.

Odlukom Vlade FBiH broj 408/2020 od 16.03.2020. godine proglašeno je stanje nesreće uzrokovano pojavom koronavirusa (COVID 19) na području FBiH. Nakon toga naredbom Federalnog štaba civilne zaštite, određenim privrednim djelatnostima je zabranjen rad.

Prema navodima Međunarodnog monetarnog fonda (World Economic Outlook – WEO, juni, 2020) globalni rast za 2020. godinu će biti na nivou -4,9%, čak 1,9% manje nego što je bilo predviđanje iz aprila 2020.godine. WEO označava pandemiju kao "kriza kao nijedna druga sa neizvjesnim oporavkom". Pandemija je imala negativniji uticaj na aktivnosti u prvoj polovini 2020. godine nego što se predviđalo, a oporavak se očekuje sporije nego što se ranije predviđalo. BDP u prvom kvartalu općenito je bio lošiji od očekivanog (sa nekoliko izuzetaka – Čile, Kina, Indija, Malezija, Tajland, Australija, Njemačka i Japan). U 2021. globalni rast predviđa se na 5,4%.

Kao i kod ranijih projekcija iz aprila 2020.godine, postoji veća nesigurnost prognoza nego što je inače uobičajeno. U privredama s padom stope zaraze, sporiji put oporavka u ažuriranoj prognozi odražava trajno socijalno distanciranje u drugoj polovini 2020. godine, veće posljedice na ponudu nego što se predviđalo tokom zatvaranja u prvom i drugom kvartalu 2020. i udar na produktivnost s obzirom na to da preduzeća povećavaju sigurnosne i higijenske prakse na radnom mjestu.

Slika 13. Projekcija rasta GDP na globalnom nivou, 2020.-2021.godina

Izvor: Međunarodni monetarni fond, juni 2020.

Globalno gledano, zatvaranja su bila najintenzivnija i najraširenija od sredine marta do sredine maja. Kako se ekonomije postepeno otvaraju, mobilnost se u nekim oblastima povećala, ali generalno ostaje niska u odnosu na nivoe prije pandemije, što sugerira da ljudi dobrovoljno smanjuju izloženost jedni drugima.

Obim trgovine se u prvom kvartalu značajno smanjio (3,5%), što odražava slabu tražnju, kolaps u prekograničnom turizmu i poremećaj u lancu nabave povezanih sa zatvaranjem i trgovinskim ograničenjima.

Strmi pad aktivnosti dolazi uz veliki udar na globalno tržište rada. Neke su zemlje (posebno u Evropi) imale efikasne kratkoročne mjere podrške. Ipak, prema podacima Međunarodne organizacije rada (ILO), globalni pad radnih sati u 2020. godini: drugi kvartal će vjerovatno biti jednak gubitku više od 300 miliona radnih mjesta sa punim radnim vremenom.

Prema navodima Svjetske banke (Western Balkans Regular Economic Report No.17) pandemija koronavirusa predstavlja najozbiljniju prijetnju ekonomiji BiH od globalne finansijske krize. Izgledi za rast za 2020. godinu su manje optimistični nego ranije, zbog pandemije ali i političkih zastoja, niskih kapitalna ulaganja i sporog napretka u reformama. Ekonomija BiH je suočena sa mogućom recesijom u 2020.godini. Rast realnog GDP je usporen sa 3,6% u 2018.godini na 2,8% u 2019. godini zbog niza internih (pad industrijske proizvodnje, politička neizvjesnost) i eksternih razloga (usporen rast u Euro zoni - najvećem izvoznom tržištu za BiH). Visoka izloženost male i otvorene BiH ekonomije (81,3% GDP je vanjska trgovina) će uticati na svaku ekonomsku djelatnost. Poremećaji u lancu nabavke i smanjenje tražnje u EU će dovesti do smanjenja obima proizvodnje i izvoza dobara i usluga. Industrijska i izvozu orijentisana proizvodnja (14,2% GDP) je već zabilježila pad u 2019. godini, a za 2020. godinu se očekuje smanjenje od 6,5%. Sektori koji

su orijentisani na domaće tržište i online servise (poljoprivreda, informacione i komunikacione tehnologije, zdravstvene i društvene usluge) će manje vjerovatno biti pogođeni pandemijom. Javna potrošnja čiji se rast očekuje na nivou 0,8% će biti jedini stabilizirajući faktor. Kao posljedica pandemije se može očekivati i rast već visoke strukturne nezaposlenosti, a gubitak radnih mjesta se može posebno očekivati u uslužnim djelatnostima koje zahtijevaju fizičku interakciju. Posebno su krizi izloženi radnici na određeno vrijeme i radnici koji rade u sivoj zoni. Smanjenje ekonomskih aktivnosti će dovesti i do problema sa javnim finansijama i proširiti potrebu za finansiranjem vlada.

Agregatna tražnja se smanjuje - potrošači izbjegavaju aktivnosti koje ih mogu izložiti infekciji, a manje bitna potrošnja i investicije se odgađaju. Veoma vjerovatno će doći do smanjenja diskrecionog dohotka potrošača što će imati efekat na potrošnju u djelatnostima kao što je turizam.

Agregatna ponuda se takođe smanjuje - zbog društvene distance su mnogi biznisi bili prinuđeni da smanje ili obustave aktivnosti odlukom vlada, što utiče na likvidnost i opstanak biznisa, a došlo je i do poremećaja u lancu nabavke na domaćem i inostranom tržištu.

Ekonomске politike same za sebe ne mogu dovesti do okončanja krize, ali će dovesti do očuvanja radnih mjesta i jačanja socijalne sigurnosti. Relaksacija mjera zatvaranja može podstaći ekonomske aktivnosti.

Scenariji koje Svjetska banka predviđa za BiH u 2020. godini su:

- scenario prije pandemije: rast GDP za 3,4% - povećanje potrošnje 3,3%, investicija 1%, izvoza 3% i uvoza 5%,
- bazni scenario: pad GDP za 3,2% - smanjenje potrošnje 2,7%, investicija 6,2% izvoza 8,8% i uvoza 6,5% i
- pesimistični scenario: pad GDP za 4,2% - smanjenje potrošnje 3,8%, investicija 7,1%, izvoza 10% i uvoza 7,5%.

Očekuje se da će FBiH rebalansom budžeta obezbjediti oko milijardu KM (3% GDP) za podršku ekonomiji - stabilizacija ekonomije, uglavnom kroz podršku izvoznim preduzećima i održavanje i unapređenje likvidnosti i očuvanje zaposlenosti. U srednjem roku je potrebno nastaviti raditi na započetim strukturnim reformama u cilju unapređenja konkurentnosti jer je model rasta u BiH i prije krize bio neadekvatan.

Privredna komora FBiH, Privredna komora RS i Vanjskotrgovinska komora BiH su provele istraživanje na uzorku od 1.400 preduzeća iz BiH iz sljedećih sektora:

- metaloprerađivačka, mašinska, automobilska i elektro industrija,
- prerađivačka drveta, namještaj, papirna i štamparska industrija,
- poljoprivreda i prehrambena industrija,
- tekstil i odjeća, industrija kože i obuće,
- farmaceutska i hemijska industrija,
- usluge: građevinarstvo, turizam, transport (roba i putnici).

U istraživanje Vanjskotrgovinske komore BiH od januara do maja 2020. godine je uključeno 90 ispitanika iz cijele BiH. Za sve proizvodne sektore došlo je do zatvaranja granica, nedostatka sirovina i nemogućnosti izvoza i plasiranja robe na strana tržišta. Transportna preduzeća su se suočila sa poteškoćama na granicama, dok su neke usluge (prevoz putnika, turizam i ugostiteljstvo)

potpuno prestali s radom, ne samo zbog zatvaranja nego i zbog lokalnih mjera protiv pandemije (npr. zabrana rada za ugostiteljske objekte). Metalna, mašinska, automobilska i elektroindustrija su se i prije pandemije suočile s prijetnjama recesije - smanjenje narudžbi u EU, zatvaranje pogona u automobilskoj industriji, zatvaranje granica i poteškoće u transportu sa glavnim tržištima Italije i Njemačke.

Industrije koje su u potpunosti zavisne od uvoza sirovina su najviše pogođene zatvaranjem granica - industrija papira i štampe, tekstilna industrija/industrija odjeće i kože/obuće koje zbog prirode posla nemaju alternative u izboru dobavljača. Smanjenje narudžbi stranih kupaca značajno smanjena potražnja na ciljnim tržištima su prijetnja za većinu izvozno orijentisanih sektora (prerada drveta/namještaj itd). Prehrambena industrija je uspjela nastaviti s poslovanjem tokom cijele krize i osigurati ponudu na domaćem i ino tržištu.

Hemijska i farmaceutska industrija su prilagodili poslovanje i preorijentisali na proizvodnju sredstava za čišćenje i dezinfekciju. Ova industrija je zavisna od uvoza denaturiranog alkohola.

Preduzeća koja nude specijalizovane usluge - slanje obučanih radnika iz BiH u inostranstvo radi specijalizovanih poslova su takođe suočena sa problemima u poslovanju.

Pregled situacije u sektorima u periodu januar - maj 2020. godine u odnosu na isti period 2019. godine:

- metaloprerađivačka, mašinska, automobilska i elektro industrija:
 - pad izvoza 18,31% (275,9 miliona KM), posebno u Italiju, Hrvatsku, Srbiju, Njemačku, Austriju i Sloveniju,
 - pad uvoza 19,04% (410 miliona KM),
 - rast izvoza u Rumuniju, Poljsku i SAD.
- prerada drveta, namještaj, papirna i štamparska industrija:
 - smanjen obim izvoza drvnog sektora, pad uvoza drvnog sektora 21,1%, pokrivenost uvoza izvozom 323,9%, očekivanja da će se generisati manji prihodi u budućnosti,
 - rast izvoza papirne industrije i značajan plasman na domaće tržište,
 - smanjen obim izvoza štamparske industrije,
 - problemi u snabdijevanju sirovinama i repromaterijalu.
- poljoprivreda i prehrambena industrija:
 - rast izvoza poljoprivrednih proizvoda od 8%, rast uvoza 1,86%,
 - problemi zbog smanjenog obima aktivnosti HoReCa sektora i smanjene kupovne moći stanovništva.
- tekstil i odjeća, industrija kože i obuće:
 - četvrti izvozni sektor BiH,
 - pad izvoza 17,48%, pad uvoza 18,98%, rast pokrivenosti uvoza izvozom 79,12%,
 - zavisnost od uvoznih sirovina i problemi sa transportom.
- farmaceutska i hemijska industrija:
 - pad izvoza 9,66%, pad uvoza 2,27%,
 - rast izvoza organskih hemijskih proizvoda 25,06% i farmaceutskih preparata i lijekova 19,53%,

U FBiH je ispitano 657 preduzeća. Samo 2% ispitanih preduzeća je unaprijedilo poslovanje tokom pandemije, a oko 92% ispitanih preduzeća je bilo suočeno sa smanjenjem obima poslovanja ili prekidom poslovanja, što je dovelo do značajnih finansijskih šteta:

- 9% ispitanih preduzeća preko 1.000.000 KM,
- 10% od 500.000 KM - 1.000.000 KM,
- 42% od 100.000 KM do 500.000 KM,
- 18% od 50 000 KM - 100,000 KM i
- 15% do 50.000 KM.

Samo 4% ispitanih preduzeća je zadržalo isti nivo izvoza, a ostalih 96% je suočeno sa padom izvoza:

- 30% - potpuni pad izvoza od 100%,
- 22% - 50% pad izvoza,
- 20% - 30% pad izvoza,
- 24% - 15% pad izvoza.

Oko 60% kompanija izjavilo je da je prestalo sa uvozom sirovina zbog poteškoća uzrokovanih pandemijom - poteškoće u transportu, odluke o zabrani izvoza od strane zemalja dobavljača, itd.

14% ispitanih preduzeća smanjilo broj zaposlenih, ali ostalih 86% je zaposlene slalo na odmor u cilju očuvanja resursa. Oko 60% ispitanih će smanjiti broj zaposlenih ako kriza potraje.

Jedan od važnih nalaza je da su preduzeća zbog pandemije ubrzano počele primjenjivati digitalne tehnologije, tako da se može govoriti i o tzv. rapidnim inovacijama kao posljedici krize.

U RS je ispitano 653 preduzeća. Više od 53% ispitanih preduzeća je imalo probleme sa uvozom i izvozom, a 14% preduzeća je imalo probleme sa uvozom sirovina. Oko 95% ispitanih preduzeća je bilo suočeno sa smanjenjem obima poslovanja ili prekidom poslovanja, što je dovelo do značajnih finansijskih šteta:

- 4% ispitanih preduzeća preko 1.000.000 KM,
- 5% od 500.000 KM - 1.000.000 KM,
- 18% od 100.000 KM do 500.000 KM,
- 25% od 50 000 KM - 100,000 KM i
- 41% do 50.000 KM.

Oko 74% preduzeća su zadržale zaposlene, a 26% je smanjilo broj zaposlenih.

Preporuke na bazi istraživanja:

- hitne i kratkoročne mjere:
 - unapređenje finansijske likvidnosti kroz grantove i povoljne kratkoročne kredite za obrtni kapital, subvencioniranje ili prolongiranje plaćanja poreza,
 - unapređenje primjene digitalnih tehnologija za vođenje biznisa u vremenu pandemije,
 - unapređenje zaštitnih zdravstvenih mjera na radnom mjestu,
 - mjere za ponovno pokretanje uslužnog sektora - transport, turizam i građevinarstvo,
 - posebne mjere za podršku poljoprivredi i ključnim proizvodnim sektorima,
- dugoročne mjere:

- unapređenje konkurentnosti kroz grantove i povoljne srednjoročne i dugoročne kredite,
- digitalizacija,
- prilagođavanje radne legislative na entitetskim nivoima uslovima kriznog menadžmenta,
- mjere podrške za održivost sektora usluga,
- mjere podrške razvoju konkurentnosti poljoprivrede i ključnih proizvodnih sektora.

Studija "Economic Impact Assessment of COVID-19 in Bosnia and Herzegovina" koju je za UNDP uradio Deloitte u maju 2020. godine pokazuje da su manja preduzeća u ključnim sektorima već više izložena negativnim efektima pandemije. Velika preduzeća imaju bolje razvijene lance nabavke i stoga su izložene većim eksternim promjenama. Većina ispitanih preduzeća u ključnim sektorima ima probleme u lancu snabdijevanja, očekuju da će se njihov promet smanjiti u periodu od tri do šest mjeseci, te da će smanjivati broj zaposlenih i plate. Zaposleni koji rade rutinske zadatke koji zahtijevaju malo formalnog obrazovanja i iskustva ranjiva su grupa koja je najviše podložna negativnom uticaju ekonomske krize. Dvije grupe zaposlenih koje mogu biti izloženi nesigurnosti su mladi ljudi i nekvalifikovani radnici. Preporuka istraživanja je da bi vlade trebale razmotriti privremene programe podrške - olakšica vezanih za PDV, doprinosa, plata, itd.

Jedan od sektora koji je snažno pogođen pandemijom je turizam. Turizam je industrija koja brzo reaguje na krizne događaje, a pandemija je uzrokovala smanjenje turističkih aktivnosti nakon 10 godina snažnog rasta. Prema podacima UN Svjetske turističke organizacije iz juna 2020. godine, međunarodni dolasci turista (noćenja posjetilaca) su zabilježili pad od 44% u prva četiri mjeseca 2020. godine u odnosu na isto razdoblje 2019. godine. Međunarodni dolasci smanjili su se za 97% u mjesecu aprilu, odražavajući ograničenja putovanja u 100% svih destinacija širom svijeta, usred mjera za suzbijanje širenja pandemije. Evropa je zabilježila drugi najjači pad sa 44% manje dolazaka. Scenariji razvoja pokazuju pad dolazaka u 2020. godini na nivou od 58% do 78% što će ugroziti 100-120 miliona radnih mjesta u svijetu.

Turizam pokazuje pozitivne znakove postepene, ali još uvijek oprezne promjene trenda što je rezultat postepenog ukidanja ograničenja putovanja i određenih međunarodnih letova. U kratkom roku će u turizmu biti interesantna kratka putovanja, sa fokusom na pojedinačne putnike. Destinacije masovnog turizma će imati sporiji oporavak. Turistička zajednica KS i prof. dr Almir Peštek su u aprilu 2020. godine proveli istraživanje o uticaju pandemije na industriju turizma u KS na uzorku od 233 turistička biznisa - hoteli, hosteli, iznajmljivači apartmana, prevoz i usluge prevoza, turističke agencije, vodiči, itd. Dominantni su u uzorku mali biznisi sa do pet zaposlenih. Nalazi su pokazali da je visoka zavisnost sektora od inostranih turista. Čak 25,3% ispitanika u potpunosti zavisi od inostranih turista. Od 81% do 99% zavisi 39,1% i od 61% do 80% zavisi 10,3% ispitanika.

Sezona 2020. godine se može smatrati neuspjehom. Došlo je do otkazivanja rezervacija i domaćih i inostranih turista. Ukupno 81,1% ispitanika je zabilježilo otkazivanja od 61% do 100%. Na bazi informacija do marta 2020. godine, 79,4% ispitanika očekuje smanjenje obima poslovanja između 61% i 100%.

Firme u industriji turizma nemaju planove za prevazilaženje krize niti finansijske resurse za poslovanje, te očekuju pomoć institucija sistema i Turističke zajednice KS, ali i banaka. Oko

polovine ispitanika raspolaže dovoljnim resursima za normalno funkcionisanje firme za manje od jednog mjeseca, odnosno 91,8% firmi ima resurse za funkcionisanje samo u periodu kraćem od tri mjeseca.

Relativno je nizak stepen poslovnog optimizma i zadovoljstva reakcijama države i državnih organa na krizu u smislu pomoći biznisima, te nivoom informisanosti o namjerama i modalitetima pomoći. Nakon završetka pandemije neće doći do brzog oporavka industrije turizma. Samo 8,2% ispitanika smatra da bi se firma odmah oporavila. 27,5% ispitanika smatra da je potrebno do tri mjeseca, 30% od tri do šest mjeseci, a 24% između šest i 12 mjeseci.

42,1% ispitanika ne namjerava smanjiti broj zaposlenih u narednih tri do šest mjeseci, a 18,9% ispitanika namjerava smanjiti broj zaposlenih za više od 80%. 67,4% ispitanika nije smanjilo plate zaposlenima, a 38,6% ne namjerava smanjivati plate u narednih tri do šest mjeseci.

Ispitanici očekuju širok spektar različitih modaliteta pružanja pomoći koji se odnose na smanjenje ili oslobađanje od plaćanja poreza, doprinosa i drugih obaveza, te prolongiranje rokova za plaćanje. Očekuju se i direktne finansijske pomoći firmama, finansiranje ili sufinansiranje troškova plata zaposlenim, oslobađanje plaćanja komunalnih usluga ili zakupnine u slučaju da je najmodavac javna institucija. Realociranje postojećih budžeta, uspostavljanje posebnih budžetskih linija za pomoć biznisima, te finansiranje razvojnih projekata su takođe neke od opcija. Očekuje se i prolongiranje plaćanja kreditnih obaveza, smanjenje kamatnih stopa od strane banaka, subvencioniranje kamatnih stopa i uspostavljanje posebnih kreditnih linija za pomoć biznisima. Takođe se očekuju i mjere koje se tiču promjene plaćanja PDV-a. Mjere koje se mogu i trebaju preduzeti su u nadležnostima različitih nivoa vlasti – općina, kantona, entiteta i države i stoga je potrebna sinhronizacija njihovog djelovanja.

Ministarstvo privrede ZDK je tokom marta 2020. godine uradilo analizu situacije - istraživanje poteškoća sa kojim se susreću mala i srednja preduzeća na području ZDK usljed pandemije koronavirusa. Utvrđeno je sljedeće:

- Prevoz robe:
 - nedostatak informacija,
 - višednevna zadržavanja vozila na graničnim prelazima,
 - uvećani troškovi zbog zastoja,
 - smanjen obim poslovanja ili potpuna obustava rada,
 - nedostatak radne snage zbog karantina vozača,
 - otpuštanje radnika i gašenje pravnih lica,
 - gubitak tržišta,
 - nemogućnost isplate plata, doprinosa, poreza, kredita i obaveza dobavljačima.
- Trgovina na veliko i malo:
 - otežan izvoz,
 - nemogućnost nabavke repromaterijala iz uvoza i od domaćih dobavljača,
 - održavanje likvidnosti,
 - otpuštanje radnika i gašenje pravnih lica,
 - nemogućnost naplate potraživanja,
 - smanjen broj zaposlenih (hronični bolesnici),
 - nemogućnost isplate plata, doprinosa, poreza, kredita i obaveza dobavljačima,

- poslovanje sa gubitkom u međunarodnom transportu,
- nemogućnost obezbjeđenja viza za zaposlene koji se šalju na rad u inostranstvo,
- barijere na promet roba koje su uvele susjedne zemlje i zemlje u tranzitu.
- Proizvodnja:
 - smanjen promet (50-70%),
 - slanje zaposlenih na prinudni godišnji odmor,
 - otpuštanje radnika i gašenje pravnih lica,
 - nemogućnost nabavke repromaterijala,
 - otkazivanje narudžbi kupaca,
 - manjak radne snage zbog bolovanja,
 - zaustavljene isporuke zbog otežanog transporta i zatvaranja kompanija,
 - nemogućnost naplate potraživanja,
 - nemogućnost isplate plata, doprinosa, poreza, kredita i obaveza dobavljačima,
 - otežan uvoz i izvoz.
- Uslužne djelatnosti:
 - potpuna obustava rada,
 - nemogućnost isplate plata, doprinosa, poreza, kredita i obaveza dobavljačima,
 - otpuštanje radnika i gašenje pravnih lica,
 - otkazivanje putovanja, obaveza vraćanja novca za uplaćene aranžmane,
 - raskid ugovora.
- Inženjerstvo i sa njim povezane djelatnosti:
 - nemogućnost obavljanja poslova na terenu,
 - otežano održavanje likvidnosti,
 - otpuštanje radnika i gašenje pravnih lica.
- Djelatnost dnevne skrbi o djeci:
 - potpuna obustava rada,
 - otpuštanje radnika i gašenje pravnih lica,
 - nemogućnost zadržavanja i finansiranje plata i doprinosa radnika dok traje obustava rada,
 - nemogućnost plaćanja kredita, zakupa, komunalija,
 - nemogućnost izmirivanja dugovanja prema dobavljačima,
 - upitna likvidnost.

Prijedlozi mjera za prevazilaženje posljedica koje su predložila privatna preduzeća i obrti su:

- privremeno ukidanje obaveze uplate akontacije poreza na dobit,
- prolongiranje uplate doprinosa naredna tri mjeseca,
- odgoda plaćanja PDV-a ili plaćanje po naplati,
- pomoć pri isplati plata dodjelom subvencija, naročito u svrhu zadržavanja radnika,
- odobrenje beskamatnih pozajmica sa grejs periodom od jedne do dvije godine.

Ministarstvo za privredu ZDK je za 2020. godinu planiralo utrošak budžetskih sredstava od 2.403.361,46 KM kao subvencije privatnim preduzećima i preduzetnicima za:

- razvoj konkurentnosti privrede - 970.000 KM:
 - program podrške razvoju konkurentnosti privrede (investiranje u opremu, obuke radne snage, promocija i sajmovi, standardi i kontrola kvalitete, patenti) - 900.000 KM,

- subvencioniranje manifestacija i događaja značajnih za razvoj privrede (sajmovi, edukacije) - 70.000 KM,
- razvoj preduzetništva i preduzetničke kulture - 500.000 KM:
 - subvencioniranje administrativnih troškova i investicija kod obrta - 200.000 KM,
 - subvencioniranje administrativnih troškova kod pokretanja poslovnih ideja i registracije privrednih subjekata - 50.000 KM,
 - subvencioniranje administrativnih troškova kod izgradnje proizvodnih objekata - 250.000 KM,
 - razvoj turističke infrastrukture i ponude - 230.000 KM:
 - subvencioniranje projekata izgradnje i obnove turističke infrastrukture - 200.000 KM,
 - subvencioniranje projekta izrade Plana razvoja turizma Zeničko-dobojskog kantona - 30.000 KM,
- subvencioniranje projekata razvojnih agencija - 45.000 KM,
- subvencioniranje organizacije Međunarodnog sajma privrede Tešanj - 50.000 KM,
- subvencioniranje manifestacije Pekijada-Očevija - 5.000 KM,
- neisplaćeni poticaji za 2019. godinu za razvoj turističke infrastrukture - 223.361,46 KM,
- neisplaćeni poticaji za 2019. godinu za subvencioniranje administrativnih troškova kod pokretanja poslovnih ideja i registracije privrednih subjekata - 20.000 KM,
- za obavezu sanacije i osiguranja osnovnog kapitala fonda FZ PIO/MIO - 360.000 KM.

S obzirom na pandemiju i nastalu situaciju ovaj program subvencija je suspendovan.

Federalno ministarstvo finansija je u maju 2020. godine revidiralo projekcije javnih prihoda za 2020. godinu i period 2021-2023. godina. Projekcije za srednjoročni period 2021-2023. godina prate pretpostavku o postepenom oporavku ekonomije i pozitivnim kretanjima ključnih makroekonomskih parametara, ali je njihov nivo zbog situacije u 2020. godini skromniji u odnosu na pozitivan istorijski trend tokom posljednjih godina.

Tabela 80. Prihodi od indirektnih poreza iz raspodjele sa Jedininstvenog računa, u KM²³

Vrsta prihoda	Izvršenje	Projekcija	Projekcija	Projekcija	Projekcija
	2019	2020	2021	2022	2023
1. Prihodi od indirektnih poreza iz raspodjele sa Jedininstvenog računa	250.747.872	213.710.149	223.111.734	236.118.023	239.053.676
1.1. Kantonalni budžet	210.135.441	179.219.716	187.103.990	198.011.210	200.473.081

²³ Raspodjela prihoda za kantone i općine/gradove pojedinačno za 2020.godinu i period 2021.-2023.godina urađena je u skladu sa metodologijom predviđenom Zakonom o pripadnosti javnih prihoda u FBiH („Službene novine Federacije BiH“, broj: 22/06, 43/08, 22/09, 35/14 i 94/15), prema koeficijentima raspodjele iz Uputstva o određivanju učešća kantona, jedinica lokalne samouprave i nadležnih kantonalnih ustanova za ceste u prihodima od indirektnih poreza i načinu raspoređivanja tih prihoda za 2020.godinu („Službene novine Federacije BiH“, broj: 84/19).

1.2. Općinski/gradski budžeti	40.612.432	34.490.433	36.007.743	38.106.813	38.580.595
1.2.1. Breza	1.517.437	1.287.241	1.343.870	1.422.211	1.439.893
1.2.2. Doboju Jug	395.835	335.064	349.805	370.197	374.799
1.2.3. Kakanj	4.306.351	3.672.985	3.834.568	4.058.104	4.108.558
1.2.4. Maglaj	2.585.338	2.213.970	2.311.368	2.446.109	2.476.521
1.2.5. Olovo	1.225.687	1.032.762	1.078.195	1.141.049	1.155.235
1.2.6. Tešanj	5.000.998	4.205.271	4.390.270	4.646.201	4.703.967
1.2.7. Usora	660.195	519.562	542.419	574.039	581.176
1.2.8. Vareš	1.021.782	860.988	898.865	951.265	963.092
1.2.9. Visoko	3.955.857	3.378.213	3.526.828	3.732.425	3.778.830
1.2.10. Zavidovići	4.219.072	3.583.917	3.741.582	3.959.697	4.008.928
1.2.11. Zenica	12.313.195	10.495.152	10.956.857	11.595.587	11.739.754
1.2.12. Žepče	3.410.683	2.905.306	3.033.117	3.209.932	3.249.841

Izvor: Federalno ministarstvo finansija, maj 2020.

Tabela 81. Prihodi za upravitelje cesta, u KM²⁴

Vrsta prihoda	Izvršenje	Projekcija	Projekcija	Projekcija	Projekcija
	2019	2020	2021	2022	2023
1. Upravitelji za ceste	13.643.617	11.698.803	12.194.141	12.806.965	13.026.685
1.1. Prihodi od indirektnih poreza iz raspodjele sa Jedinstvenog računa	9.948.997	8.474.887	8.847.716	9.363.494	9.479.910
1.2. Prihodi od namjenske putarine za finansiranje autocesta i cesta	3.694.620	3.223.916	3.346.425	3.443.471	3.546.775

Izvor: Federalno ministarstvo finansija, maj 2020.

²⁴ Pojedinačni iznosi navedenih kategorija prihoda za svaki kanton su iskazani na bazi koeficijentata raspodjele, utvrđenim Uputstvom o određivanju učešća kantona, jedinica lokalne samouprave i nadležnih kantonalnih ustanova za ceste u prihodima od indirektnih poreza i načinu raspoređivanja tih prihoda za 2019.godinu („Službene novine Federacije BiH“, broj: 84/19).

Tabela 82. Prihodi od poreza na dohodak, u KM²⁵

Vrsta prihoda	Izvršenje	Projekcija	Projekcija	Projekcija	Projekcija
	2019	2020	2021	2022	2023
1. Porez na dohodak	53.368.485	37.787.847	38.845.907	40.050.130	41.331.734
1.1. Kantonalni budžet	34.732.024	24.766.155	25.459.607	26.248.855	27.077.819
1.2. Općinski/gradski budžeti	18.636.461	13.021.692	13.386.299	13.801.275	14.242.916

Izvor: Federalno ministarstvo finansija, maj 2020.

Tabela 83. Prihodi od poreza na dobit, u KM

Vrsta prihoda	Izvršenje	Projekcija	Projekcija	Projekcija	Projekcija
	2019	2020	2021	2022	2023
1. Porez na dobit	41.067.334	11.357.256	11.588.762	11.948.014	12.330.350

Izvor: Federalno ministarstvo finansija, maj 2020.

Prema podacima Ministarstva finansija ZDK - Odsjek za planiranje i izvršenje budžeta iz jula 2020. godine, ukupni prilivi od poreza, neporezni prilivi, tekući transferi (transferi i donacije), prilivi namjenskih sredstava, vlastiti prilivi i prilivi od privatizacije ZDK u periodu januar-juni 2020. godine su ostvareni u iznosu od 136.902.933 KM što je za 11% manje u odnosu na isti period prethodne godine i 24% manje u odnosu na linearni plan Budžeta za period januar-juni 2020. godine. Razlozi za odstupanje se mogu pronaći u efektima pandemije na ekonomska kretanja u ZDK.

Porezni prilivi su manji za 11% (14.425.652 KM), dok je linearni plan ostvaren sa 83%.

Neporezni prilivi su manji od prošlogodišnjeg za 13% (865.111 KM), dok je linearni plan ostvaren sa 76%.

Tekući transferi-donacije su manji od prošlogodišnjeg za 20% (414.651 KM), dok je linearni plan ostvaren 80%.

Prilivi od namjenskih sredstava su manji od prošlogodišnjeg za 10% (1.156.080 KM), dok je linearni plan ostvaren sa 39%.

²⁵ Projicirani iznosi za budžete jedinica lokalne samouprave iskazani na osnovu minimalnog udjela, propisanog Zakonom o pripadnosti javnih prihoda u FBiH („Službene novine Federacije BiH“, broj: 22/06, 43/08, 22/09, 35/14, 94/15). Kanton u skladu sa svojim propisima može vršiti raspodjelu većeg iznosa.

Vlastiti prihodi su manji od prošlogodišnjeg 27% (468.135 KM), dok je linearni plan ostvaren sa 46%.

Ako se posmatra samo mjesec juni 2020. godine, ukupni prilivi od poreza, neporezni prilivi, tekući transferi (transferi i donacije), prilivi namjenskih sredstava, vlastiti prilivi i prilivi od privatizacije ZDK su ostvareni u iznosu od 22.322.969 KM što je na nivou prethodne godine i za 26% manje u odnosu na linearni plan Budžeta za 2020.godinu.

Tabela 84. Pregled ostvarenih priliva za period januar-juni 2020.godine

Konto	Vrsta prihoda	Period			Indeks		% učešća
		Ostvareno priliva januar-juni 2019.	Plan prihoda januar-juni 2020.	Ostvareno priliva januar-juni 2020	% prilivi 2020. i 2019.	% prilivi i plan 2020.	
	I. PRILIVI OD POREZA	132.721.902	141.770.607	118.296.250	89	83	86
	I.1. DIREKTNII POREZI	37.887.495	36.692.575	31.424.863	83	86	23
711000	Porez na dobit	20.598.046	18.560.905	15.245.388	74	82	11
713000	Porez na plaću (zaostale uplate)	89.458	53.100	17.945	20	34	0
716100	Porez na dohodak	17.199.991	18.078.570	16.161.530	94	89	12
	I.2. INDIREKTNII POREZI	94.831.198	105.077.533	86.864.952	92	83	63
717121	Prilivi od indirektnih poreza koji pripadaju kantonima	94.750.478	105.006.433	86.750.329	92	83	63
715000	Zaostale obaveze na temelju poreza na promet dobara i usluga	80.720	71.100	114.624	142	161	0
719111 719112 719113	I.3. OSTALI POREZI	3.209	500	6.435	201	0	0
	II. NEPOREZNI PRILIVI	6.420.957	7.350.975	5.555.846	87	76	4
722121	Kantonalne administrativne takse	437.289	450.000	362.179	83	80	0
722221	Kantonalne sudske takse	1.857.920	1.925.000	1.650.462	89	86	1
722311	Kantonalne komunalne takse	224	500	280	125	56	0
722421	Kantonalne naknade	10	51	0	0	0	0
722423	Boravišna taksa po kantonalnim propisima	282	100	50	0	50	0
722424	Naknada za tehnički pregled vozila koja pripada kantonima	40.851	42.975	40.449	99	94	0
722426	Naknada troškova smještaja korisnika u	240	120	0	0	0	0

Konto	Vrsta prihoda	Period			Indeks		% učešća
		Ostvareno priliva januar-juni 2019.	Plan prihoda januar-juni 2020.	Ostvareno priliva januar-juni 2020	% prilivi 2020. i 2019.	% prilivi i plan 2020.	
	ustanove socijalne zaštite						
722429	Ostale kantonalne naknade (osim MUP-a, CIPS i Kantonalne uprave za šume)	414.539	300.000	188.318	45	63	0
722700 (osim 722751)	Neplanirane uplate	13.843	0	189.147	1366	0	0
723120	Novčane kazne po kantonalnim propisima	2.571.430	2.656.680	2.124.779	83	80	2
721100 721200 722515 722516 722600 (osim 722631)	Ostali prilivi	1.084.329	1.975.550	1.000.183	92	51	1
730000	III. TEKUĆI TRANSFERI (TRANSFERI I DONACIJE)	2.032.210	2.034.027	1.617.559	80	80	1
	UKUPNO I+II+III	141.175.069	151.155.609	125.469.655	89	83	92
	IV. PRILIVI NAMJENSKIH SREDSTAVA	11.214.513	25.721.164	10.058.433	90	39	7
717131	Prilivi od indirektnih poreza koji pripadaju direkciji za puteve	2.601.893	4.920.430	2.379.291	91	48	2
717114	Prilivi od indirektnih poreza na ime finansiranja autocesta u FBiH	984.321	1.884.420	948.311	96	50	1
722530	Cestovne naknade	1.825.587	3.559.460	1.879.915	103	53	1
719114 719115	Poseban porez za zaštitu od prirodnih i drugih nesreća (zaostale obaveze)	4.225	0	991	23	0	0
722580	Posebne naknade za zaštitu od prirodnih i drugih nesreća	412.444	438.100	386.162	94	88	0
722422	Naknade za korištenje poljoprivrednog zemljišta u	480.371	2.507.500	292.263	61	12	0

Konto	Vrsta prihoda	Period			Indeks		% učešća
		Ostvareno priliva januar-juni 2019.	Plan prihoda januar-juni 2020.	Ostvareno priliva januar-juni 2020	% prilivi 2020. i 2019.	% prilivi i plan 2020.	
	nepoljoprivredne svrhe						
722511-722514	Naknade i takse za veterinarske i sanitarne preglede životinja i biljaka	64.566	200.000	62.871	97	31	0
722520	Vodne naknade	1.761.923	6.250.000	1.573.981	89	25	1
722450	Naknade za korištenje šuma	196.010	568.348	186.090	95	33	0
722540	Naknade za šume (zaostale obaveze)	261.407	77.502	190.227	73	245	9
722429	Naknade za štete pričinjene državnim šumama i državnom zemljištu	551	0	955	173	0	0
722550	Naknade za zaštitu okoline	1.234.950	3.278.250	988.783	80	30	1
721112	Koncesije	623.320	1.330.000	374.369	60	28	0
722424	Naknada za tehnički pregled vozila koja pripada kantonima (iz prethodnih godina)	0	0	0	0	0	0
722425	Prihodi po osnovu Dječije nedjelje	284	0	0	0	0	0
722429	Ostale kantonalne naknade - MUP - CIPS	661.746	602.364	721.480	109	120	1
722751	Primljene namjenske donacije	92.585	0	72.153	78	0	0
777770	Prilivi po osnovu zaostalih obaveza	8.330	104.690	589	7	1	0
722631	V. VLASTITI PRILIVI	1.751.991	2.773.208	1.283.856	73	46	1
721600	VI. PRILIVI OD PRIVATIZACIJE	147.243	1.470.000	90.989	62	6	0
	SVEUKUPNO	154.288.816	181.119.980	136.902.933	89	76	100

Izvor: Ministarstvo finansija ZDK - Odsjek za planiranje i izvršenje budžeta, juli 2020.godine.

U cilju prevazilaženja posljedica pandemije koronavirusa, a sa ciljem očuvanja radnih mjesta Ministarstvo za privredu ZDK je na osnovu Zaključka Vlade ZDK o usvajanju Programa utroška budžetskih sredstava (Subvencije privatnim preduzećima i preduzetnicima - ESCROW) za 2020. godinu 15.04. 2020. godine raspisalo javni poziv za odobrenje i dodjelu finansijskih sredstava za subvencioniranje 50% najniže neto plate za mart 2020. godine definisane Općim kolektivnim ugovorom (50% od 406 KM). Poziv je do 30.04.2020. godine bio otvoren za pravna i fizička lica

registrovana za obavljanje djelatnosti na području ZDK, a kojima je naredbama donesenim od strane Federalnog štaba civilne zaštite i Kriznog štaba FBiH zabranjen rad od marta 2020. godine (obuhvaćeno je 50 šifri djelatnosti). Osim registracije u ZDK i šifrom djelatnosti prema klasifikaciji djelatnosti BiH, aplikanti su morali ispuniti uslov da nisu raskinuli ugovor o radu sa zaposlenicima u periodu od 29.02. do 31.03.2020.godine. Subvencioniranje 50% najniže plate se odnosilo na:

- zaposlenike u radnom odnosu u pravnim licima sa mjestom rada na području ZDK i
- vlasnike i zaposlenike u radnom odnosu koji obavljaju samostalne djelatnosti u skladu sa posebnim propisima na području ZDK.

Poziv je produžen do 05.05.2020. godine. Primljeno je 2.229 zahtjeva (680 pravnih lica, 888 fizičkih lica bez zaposlenih i 661 fizičkih lica sa zaposlenim) i doneseno je 13 odluka o odobravanju i dodjeli sredstava u iznosu od 1.010.128 KM za 1.702 privredna subjekta sa ukupno 4.976 zaposlenih.

Predviđeno je raspisivanje poziva za program subvencija 50% najniže neto plate za april.

Na bazi iskustava pomenutog poziva, uočeno je da je potrebno uraditi pojednostavljenje procedura u smislu potrebne dokumentacije kao i potrebe unapređenja softverskih rješenja i tehnologija u cilju brže reakcije i bolje podrške privrednim subjektima na području ZDK.

6 Analiza javnih sredstava Zeničko-dobojskog kantona

6.1 Poreski i neporeski prihodi

Ukupni prihodi i primici u Budžetu ZDK u 2019. godini iznosili su 356.240.000 KM, a povećani su za 10,2% u posljednje tri godine. Istovremeno, za 2020. godinu, planirano je povećanje prihoda i primitaka za 9,2%.

U strukturi budžetskih rashoda, ukupni kapitalni izdaci su imali ciklično kretanje u posljednje tri godine, a u periodu 2017-2019. godina, iznosili su ukupno oko 44,2 miliona KM. Za 2020. godinu, planirano je povećanje kapitalnih izdataka za 11,3% u odnosu na 2019. godinu.

Tabela 85. Izvršenje Budžeta ZDK za period 2017-2019. godina i plan za 2020. godinu

	Prihodi	Izvršenje			Plan
		2017 (KM)	2018 (KM)	2019 (KM)	2020 (KM)
1.	Ukupni prihodi	293.379.000	307.298.407	329.422.050	357.326.320
2.	Ukupno kapitalni primici	30.000.000	9.000.000	26.817.950	31.642.680
3.	UKUPNO PRIHODI I PRIMICI	323.379.000	316.298.407	356.240.000	388.969.000
4.	Ukupno rashodi	283.940.479	293.239.280	318.704.802	349.227.540
5.	Ukupno kapitalni izdaci	16.071.283	9.168.752	18.935.198	21.075.460
6.	Ukupno finansiranje	10.784.738	13.448.004	18.450.000	18.366.000
7.	UKUPNO RASHODI (5+6)	310.796.500	315.856.036	356.090.000	388.669.000
8.	Pokriće akumuliranog deficita	12.582.500	442.371	150.000	300.000
9.	VIŠAK-MANJAK (3-7-8)	0	0	0	0

Izvori: Budžeti ZDK za 2020, 2019 i 2018. godinu.

U narednoj tabeli navedene su projekcije prihoda za Budžet ZDK za period 2021-2022. godina koje su date od strane Direkcije za ekonomsko planiranje BiH i Federalnog ministarstva finansija i Ministarstva finansija ZDK. Podaci za plan Budžeta za 2020. godinu i izvršenje Budžeta za 2019. godinu su dati prema podacima iz Budžeta ZDK za 2020. godinu. Projekcija Budžeta za 2022. godinu, ukazuje na očekivani rast ukupnih prihoda za 6,9%. Međutim, potrebno je ukazati da je plan Budžeta za 2020. godinu veći za 8,7% u odnosu na projekciju iz DOB-a (357,9 mil. KM).

Tabela 86. Projekcija prihoda za ZDK za period 2020-2022. godina

	Prihodi	Izvršenje	Plan	Projekcija	
		2019 (KM)	2020 (KM)	2021 (KM)	2022 (KM)
I	POREZI	264,7	283,5	291,2	306,7
II	NAKNADE I TAKSE	6,2	5,5	13,3	13,9
III	NOVČANE KAZNE	8,3	7,0	7,7	7,9
IV	OSTALI NEPORESKI PRIHODI	47,2	58,4	45,8	47,6
V	FINANSIRANJE I TRANSFERI	4,0	2,9	4,3	4,5
VI	KAPITALNI PRIMICI	25,8	31,6	0,0	0,0
	UKUPNO (I+II+III+IV+V+VI)	356,2	388,9	362,3	380,6

Izvori: DOB ZDK 2020-2022, Budžet ZDK za 2020. godinu.

Ukupni prihodi od indirektnih poreza projicirani su na 226,9 miliona KM u 2022. godini, što je projicirano povećanje za 9,8% u odnosu na izvršenje u 2019. godini.

Tabela 87. Projekcija prihoda od indirektnih poreza za ZDK, 2020-2022. godina

	Izvršenje 2019. (KM)	Plan 2020. (KM)	Plan 2021. (KM)	Plan 2022. (KM)
Indirektni porezi (miliona KM)	206,6	223,6	215,0	226,9

Izvori: DOB ZDK 2020-2022, Budžet ZDK za 2020. godinu

Ukupni prihodi od poreza na dobit projicirani su na oko 41,0 miliona KM u 2022. godini, što je projicirano povećanje za 13,2% u odnosu na izvršenje u 2019. godini.

Tabela 88. Projekcija prihoda od poreza na dobit za ZDK, 2020-2022. godina

Prihodi	Ostvareno	Plan	Projekcija	
	2019. (KM)	2020. (KM)	2021. (KM)	2022. (KM)
Porez na dobit	36.193.125	37.121.809	39.193.336	40.964.875

Izvori: DOB ZDK 2020-2022, Budžet ZDK za 2020. godinu.

Ukupni prihodi od poreza na dohodak projicirani su na 37,8 miliona KM u 2022. godini, što je projicirano trogodišnje povećanje od 16,9% u odnosu na izvršenje u 2019. godini.

Tabela 89. Projekcija prihoda od poreza na dohodak (sa porezom na plaću) za ZDK, 2020- 2022. godina

	Izvršenje 2019. (KM)	Plan 2020. (KM)	Plan 2021. (KM)	Plan 2022. (KM)
Porez na dohodak	32.329.629	36.157.140	36.041.716	37.786.854

Izvori: DOB ZDK 2020-2022, Budžet ZDK za 2020. godinu.

6.2 Budžetska potrošnja

Na osnovu ove analize i prognoze prihoda te preuzetih podataka od gradova/općina ZDK i vanbudžetskih fondova, urađene su projekcije budžetske potrošnje po ekonomskoj klasifikaciji za period 2015-2017. godina.

Postojeća struktura potrošnje nije optimalna usljed alociranja velikog iznosa budžetskih sredstava na plaće i naknade, socijalne transfere te nedovoljne alokacije na materijalne troškove i kapitalne investicije pa je imperativ na Vladi ZDK da se odupre povećanju potrošnje van okvira onoga što je fiskalno održivo.

U sljedećoj tabeli dati su okvirni ukupni troškovi po osnovu rashoda iz budžeta i po osnovu prihoda od sopstvene djelatnosti, namjenskih sredstava, donacija i primljenih tekućih transfera.

Tabela 90. Projekcija rashoda i izdataka za ZDK, DOB ZDK 2020-2022

Rashodi	Ostvareno (u mil KM)	Plan (u mil KM)	Projekcije (u mil KM)	
	2019. (KM)	2020 (KM)	2021. (KM)	2022. (KM)
UKUPNO PLAĆE	196,0	207,9	200,0	206,0
Bruto plaće i doprinosi	172,2	183,1	175,1	180,0
Naknade troškova zaposlenih	23,8	24,8	24,9	26,0
MATERIJALNI TROŠKOVI	39,6	40,0	40,0	45,0
TEKUĆI TRANSFERI	77,5	86,5	80,3	87,8
Subvencije	15,4	11,2	16,5	19,0
Transferi pojedincima	41,4	45,5	44,5	47,0
Transferi drugim nivoima vlasti	13,3	13,2	14,3	16,0
Ostali tekući transferi	7,4	16,3	5,0	5,8
Kapitalni grantovi	2,7	12,9	3,9	5,0
Otplata kamate	2,8	1,9	1,1	1,1
Nabavka stalnih sredstava	18,9	21,1	10,4	15,0
Otplata duga	18,5	18,4	15,6	9,7
Pozajmice	0,0	0,0	0,0	0,0
Ostalo	0,0	0,0	11,0	11,0
UKUPNO	356,0	388,7	362,3	380,6

Izvori: DOB ZDK 2020-2022, Budžet ZDK za 2020. godinu.

6.3 Namjenska sredstva i javne investicije

Prema podacima o izvršenju Budžeta ZDK za period 2017-2019. godina, iznos izvršenih tekućih transfera iz namjenskih sredstava iznosio je 7 miliona KM, što je porast za 14,6%.

Tabela 91. Iznosi izvršenih tekućih transfera iz namjenskih sredstava, 2017-2019. godina

R.br.	Naziv	2017	2018	2019
1801	Tekući transfer gradovima/općinama po osnovu prihoda od koncesija	792.000	1.359.659	792.000
2301	Tekući transfer gradovima/općinama po osnovu prihoda od koncesija	280.000	286.571	350.000
1801	Realizacija projekata Vlade koji se finansiraju iz prihoda od koncesija	238.300	836.440	1.200.000
2301	Realizacija projekata Vlade koji se finansiraju iz prihoda od koncesija	120.000	0	150.000
1901	Tekući transferi gradovima/općinama iz sredstava Fonda za zaštitu okoline	3.400.000	3.559.790	3.010.000
1901	Troškovi finansiranja projekata Vlade iz sredstava Fonda za zaštitu okoline	750.000	700.000	1.500.000
2303	Tekući transfer gradovima/općinama po Zakonu o šumama	528.220	0	0
	UKUPNO	6.108.520	6.742.460	7.002.000

Izvori: Budžet ZDK za 2018, 2019, 2020. godinu.

Program javnih investicija (PJI) za trogodišnji period 2020-2022. godina sadrži pregled ulaganja u projekte sa podacima o ukupno potrebnim i utrošenim sredstvima te sredstvima planiranim za finansiranje projekata iz budžeta, kredita, donacija i/ili drugih izvora, prema principu 1+2. Dugoročni cilj je povezivanje PJI ZDK sa procesom strateškog planiranja i budžetiranja. Neophodno je jačati kapacitete za kandidiranje projekata za javne investicije u skladu sa procedurom i kriterijima, posebno educirati jedinice lokalne samouprave.

Da bi projekat bio kandidovan u PJI uz kriterij kvalitete mora zadovoljiti i kriterij minimalne vrijednosti. Minimalna ukupna vrijednost projekta koji se kandiduje u PJI Federacije je 1.000.000,00 KM. Ukupna vrijednost projekta definiranog na kantonalnom nivou koji se kandiduje u PJI ZDK mora iznositi najmanje 500.000,00 KM, dok minimalna ukupna vrijednost projekta definiranog na gradskom ili općinskom nivou koji se kandiduje u PJI ZDK je 100.000,00 KM.

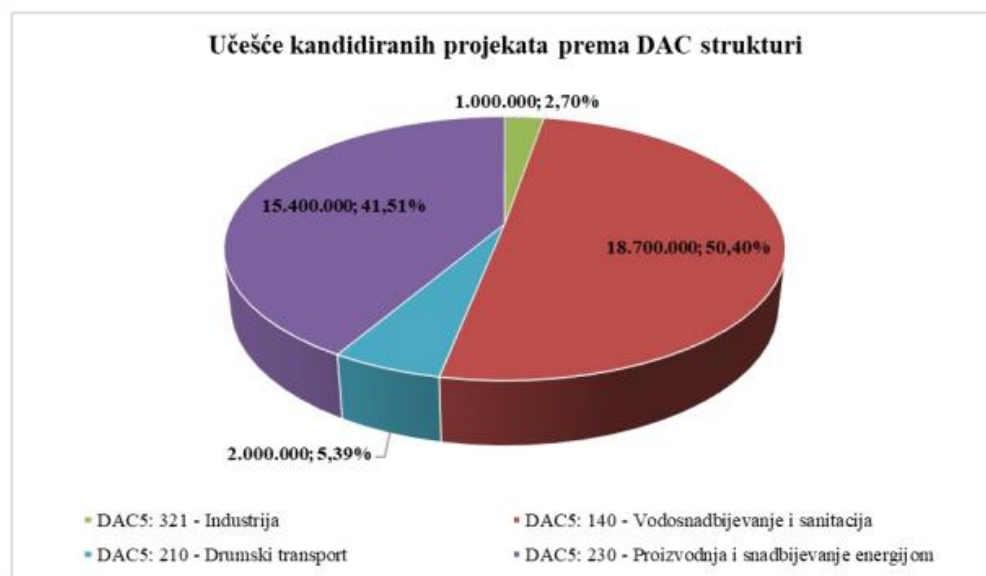
Komisija za Program javnih investicija ZDK je u 2019. godini na svojim sjednicama izvršila analizu 54 dostavljena projekta od kojih je ukupno 8 bilo uredno dostavljeno, sa pratećom dokumentacijom. Od pomenuta 54 projekta dostavljena od strane ovlaštenih predlagača, Komisija je u skladu sa Kriterijima i principima za ocjenjivanje, ukupno 8 projektnih prijedloga ocijenila zadovoljavajućim sa aspekta minimalnih kvalifikacijskih kriterija, a za koje je dostavljena sva relevantna prateća dokumentacija. Ukupna vrijednost 8 ocijenjenih projekata je 37.100.000,00 KM.

Najveća ukupna vrijednost projekata je u sektoru „Vodosnabdijevanje i sanacija” u iznosu od 18.700.000,00 KM, ili 50,40%. Zatim slijede „Proizvodnja i snabdijevanje energijom” u iznosu od 15.400.000,00 KM ili 41,51%, „Drumski transport” u iznosu od 2.000.000,00 KM ili 5,39%, i

„Industrija“, u iznosu od 1.000.000,00 KM ili 2,70%, što čini ukupan iznos troškova svih kandidiranih i ocijenjenih projekata prema DAC sektorima od 37.100.000,00 KM.

(Napomena: DAC nomenklatura – sistem klasifikacije sektora na osnovu standardne kodne strukture Odbora za pomoć u razvoju (DAC) Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj).

Slika 14. Učešće kandidiranih projekata prema DAC strukturi

Izvor: Program javnih investicija ZDK 2020-2022.

Od 8 kandidiranih projekata, 4 projekta su za područje općine Zavidovići, a 4 projekta za područje općine Maglaj.

Tabela 92. Kandidirani projekti prema DAC sektorima i ocjeni za PJI ZDK 2020-2022

Red. broj	Naziv projekta/programa	Klasifikacija projekta po DAC i COFOG nomenklaturi	Lokacija projekta/programa	Ocjena komisije	Ukupni troškovi projekta/programa
1	2	3	4	5	6
1.	Poslovna zona Liješnica, Maglaj	DAC5: 321 - Industrija COFOG 04 - Ekonomski poslovi	Općina Maglaj	88,88	1.000.000
2.	Rekonstrukcija magistralnog cjevovoda gradskog vodovoda i izgradnja filterskog postrojenja	DAC5: 140 - Vodosnadbijevanje i sanitacija COFOG 06- Stambeni i zajednički poslovi	Općina Zavidovići	87,75	11.000.000
3.	Uređenje korita rijeke Bosne	DAC5: 140 - Vodosnadbijevanje i sanitacija COFOG 06- Stambeni i zajednički poslovi	Općina Zavidovići	86,38	4.000.000
4.	Zatvaranje gradske deponije komunalnog otpada "Ekonomija-Batvice" i njeno prilagođavanje regionalnom konceptu odlaganja otpada	DAC5: 140 - Vodosnadbijevanje i sanitacija COFOG 05 - Zaštita životne sredine	Općina Zavidovići	77,88	3.000.000
5.	Sanacija i rekonstrukcija putne infrastrukture na području Općine Maglaj	DAC5: 210 - Drumski transport COFOG 04 - Ekonomski poslovi	Općina Maglaj	76,88	2.000.000
6.	Sanacija i rekonstrukcija lokalnih vodovoda na području Općine Maglaj	DAC5: 140 - Vodosnadbijevanje i sanacija COFOG 06 - Stambeni i zajednički poslovi	Općina Maglaj	74,50	700.000
7.	Toplifikacija Općine Zavidovići	DAC5: 230 - Proizvodnja i snadbijevanje energijom COFOG 04 - Ekonomski poslovi	Općina Zavidovići	74,25	15.000.000
8.	Sanacija i rekonstrukcija ulične rasvjete	DAC5: 230 - Proizvodnja i snadbijevanje energijom COFOG 06 - Stambeni i zajednički poslovi	Općina Maglaj	72,50	400.000
UKUPNO					37.100.000

Izvor: Program javnih investicija ZDK 2020-2022.

U aneksu 3 data je lista projekata koji su kandidirani za PJI ZDK 2020-2022, a koji nisu ocijenjeni u 2019. godini. U aneksu 2 date su konsolidovane tabele prihoda i potrošnje Budžeta ZDK, gradova/općina i vanbudžetskih fondova ZDK, a koje predstavljaju okvirne veličine poslovanja u narednom trogodišnjem periodu.

6.4 Finansiranje implementacije Strategije razvoja²⁶

U vezi sa stepenom realizacije planiranih finansijskih sredstava za period 2016-2018. godina (Tabela 93.) u odnosu na iznos planiran u Strategiji razvoja za posmatrani period 2016-2018. godina, na osnovu analize podataka iz godišnjih izvještaja nije moguće utvrditi stepen djelotvornosti. Naime, prema Strategiji razvoja za realizaciju mjera u periodu 2016-2018. godina **finansijska projekcija je bila u visini 94,09 miliona KM**. Prema godišnjim izvještajima za tri posmatrane godine **utrošeno je 791,91 miliona KM**, što je višestruko veći iznos od planiranog, Radi se o tome da su u izvještaju prikazani vanredni troškovi za određene projekte/aktivnosti, koji nisu bili planirani prilikom izrade Strategije razvoja Zeničko-dobojskog kantona za period 2016-2020. godina (na primjer, kapitalni projekti u rudnicima, hidroelektrani Vranduk, Arcelor Mittalu) kao i svi projekti jedinica lokalne samouprave koji su po prirodi srodni planiranim strateškim mjerama. Također, budžeti za određene projekte/aktivnosti iz spomenute Strategije razvoja koji su u kategoriji „u toku“, uneseni su u cijelosti (cjelokupne vrijednosti projekata) u godišnje izvještaje.

Za 2017. i 2018. godinu²⁷ kroz akcione planove su se vršile korekcije budžeta te je prema akcionim planovima za posmatrane tri godine finansijska projekcija bila nešto veća od planirane u Strategiji razvoja (97,61 miliona KM). Međutim, ukupni budžet o kojem se izvještava za taj period i dalje je višestruko veći od planiranog.

Tabela 93. Iznosi finansijskih sredstava uložениh u realizaciju Strategije razvoja u periodu 2016-2018. godina

Strateški cilj	Planirano u Strategiji 2016-2018	Planirano u akcionim planovima 2016-2018	Ukupno realizovano 2016-2018
Strateški cilj 1: Razvijati i poticati industriju, energetiku, rudarstvo i preduzetništvo	21.250.000	22.418.968	240.310.037
Strateški cilj 2: Pružiti veću podršku poljoprivredi, ruralnom razvoju i razvoju turizma	34.740.000	33.970.000	62.632.257
Strateški cilj 3: Unaprijediti kvalitet življenja kroz stvaranje održivog i pravičnog društvenog okruženja	21.140.000	22.835.000	161.276.805
Strateški cilj 4: Poboljšati trenutno stanje okoliša, povećati energetske efikasnost i unaprijediti javnu infrastrukturu	16.960.000	18.382.907	327.690.907
UKUPNO	94.090.000	97.606.875	791.910.005

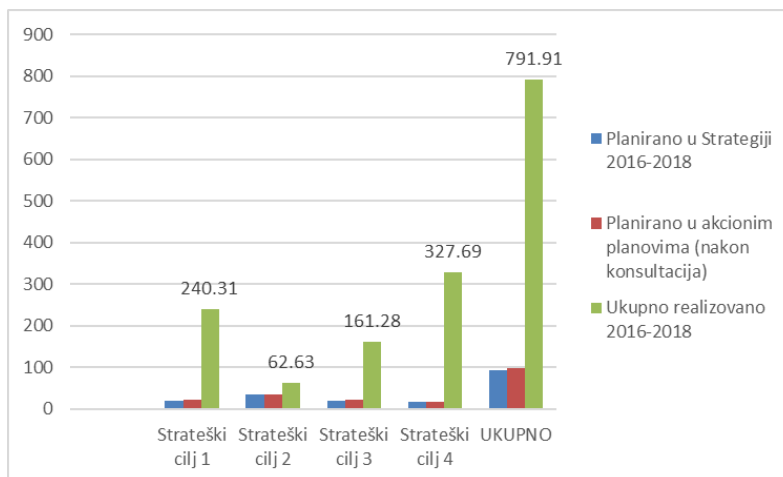
Izvor: Izvještaj o srednjoročnoj evaluaciji Strategije razvoja ZDK, Vlada Zeničko-dobojskog kantona, 2019.

²⁶ Izvor: Izvještaj o srednjoročnoj evaluaciji Strategije razvoja Zeničko-dobojskog kantona za period 2016-2020.

²⁷ Akcioni plan za 2016. godinu bio je urađen u sklopu operacionalizacije Strategije razvoja, odmah nakon njene izrade i usvajanja.

Iznos uloženih sredstava po strateškim ciljevima i sektorima bio je najveći za Strateški cilj 4., jer su se u sektoru okoliša i infrastrukture realizirale najveće investicije – kapitalni projekti i sanacija šteta od poplava i klizišta. Međutim, kada se zbroje iznosi pod Strateškim ciljevima 1. i 2., može se zaključiti da je uporediv iznos uložen i u ekonomski sektor.

Slika 15. Stepen realizacije finansijskih sredstava Strategije razvoja, 2016-2018. godina

Izvori: Strategija razvoja – planirana sredstva za period 2016-2018.; Godišnji izvještaji o realizaciji Strategije razvoja za 2016., 2017. i 2018. godinu sa podacima iz akcionih planova.

Posmatrajući raspoložive podatke iz finansijskih izvještaja po godinama, planirani godišnji budžeti kretali su se u rasponu 26 miliona – 42 miliona KM. Prema godišnjim izvještajima, koji obuhvataju dodatne projekte, realizirana sredstva su bila u rasponu 250 miliona – 272 miliona KM po godinama.

Tabela 94. Iznosi finansijskih sredstava uloženih u realizaciju Strategije razvoja u 2016. godini

Strateški cilj	Planirano u akcionom planu 2016. u Strategiji	Planirano u akcionom planu 2016.	Ukupno realizovano 2016.	Izvori finansiranja			
				Vlastita sredstva budžeta	Drugi budžetski izvori	Kreditna sredstva	EU/drugi fondovi
Strateški cilj 1	4.320.000	4.320.000	65.492.851	59.314.731	3.491.239	1.076.000	1.610.881
Strateški cilj 2	10.735.000	10.735.000	28.366.442	16.145.409	2.151.787	9.198.375	870.871
Strateški cilj 3	6.475.000	6.475.000	66.112.036	35.784.991	10.060.755	16.000.000	4.266.290
Strateški cilj 4	4.520.000	4.520.000	111.558.895	19.540.137	8.299.142	26.069.294	57.650.322
UKUPNO	26.050.000	26.050.000	271.530.224	130.785.268	24.002.923	52.343.669	64.398.364

Izvor: Izvještaj o srednjoročnoj evaluaciji Strategije razvoja ZDK, Vlada Zeničko-dobojskog kantona, 2019.

Tabela 95. Iznosi finansijskih sredstava uložениh u realizaciju Strategije razvoja u 2017. godini

Strateški cilj	Planirano u akcionom planu 2017. u Strategiji	Planirano u akcionom planu 2017.	Ukupno realizovano 2017.	Izvori finansiranja			
				Vlastita sredstva budžeta	Drugi budžetski izvori	Kreditna sredstva	EU/drugi fondovi
Strateški cilj 1	4.500.000	4.320.000	96.435.047	84.381.501	11.124.120	0	929.426
Strateški cilj 2	12.355.000	10.735.000	21.461.488	16.469.606	269.000	27.000	4.695.882
Strateški cilj 3	7.045.000	7.360.000	55.904.065	47.933.704	2.032.916	0	5.937.445
Strateški cilj 4	6.680.000	7.763.000	95.801.878	34.339.780	3.135.928	36.169.170	22.157.000
UKUPNO	30.580.000	30.178.000	269.602.478	183.124.591	16.561.964	36.196.170	33.719.753

Izvor: Izvještaj o srednjoročnoj evaluaciji Strategije razvoja ZDK, Vlada Zeničko-dobojskog kantona, 2019.

Tabela 96. Iznosi finansijskih sredstava uložениh u realizaciju Strategije razvoja u 2018. godini

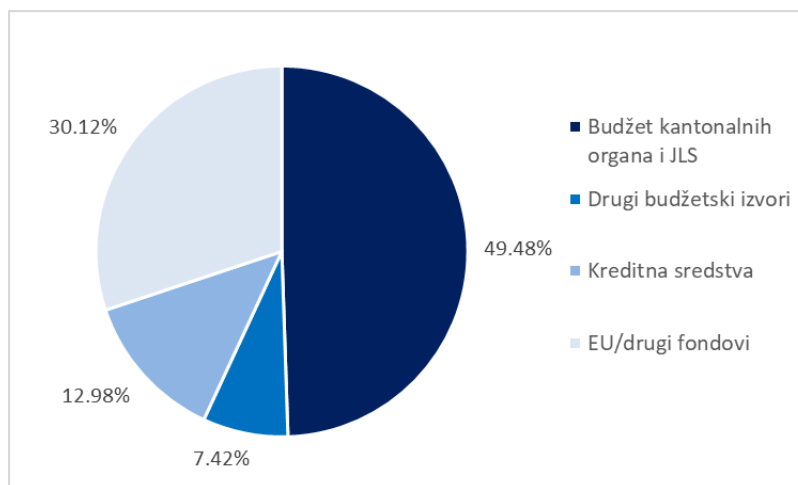
Strateški cilj	Planirano u akcionom planu 2018. u Strategiji	Planirano u akcionom planu 2018.	Ukupno realizovano 2018.	Izvori finansiranja			
				Vlastita sredstva budžeta	Drugi budžetski izvori	Kreditna sredstva	EU/drugi fondovi
Strateški cilj 1	12.430.000	13.778.968	78.382.139	6.428.883	814.819	4.450.000	66.688.437
Strateški cilj 2	11.650.000	12.500.000	12.804.327	9.768.571	375.756	0	2.660.000
Strateški cilj 3	7.620.000	9.000.000	39.260.704	30.759.050	6.627.618	0	1.874.036
Strateški cilj 4	5.760.000	6.099.907	120.330.134	30.962.510	10.384.863	9.779.150	69.203.611
UKUPNO	37.460.000	41.378.875	250.777.304	77.919.014	18.203.056	14.229.150	140.426.084

Izvor: Izvještaj o srednjoročnoj evaluaciji Strategije razvoja ZDK, Vlada Zeničko-dobojskog kantona, 2019.

Po vrstama izvora finansiranja, u ukupno realizovanim sredstvima za tri posmatrane godine, najviše je uloženo vlastitih sredstava budžeta ZDK (ministarstava i drugih relevantnih organa) i jedinica lokalne samouprave: 391,83 miliona KM, što čini oko 50% od ukupnih sredstava²⁸.

Iz EU i drugih vanjskih fondova uloženo je 238,54 miliona KM, odnosno oko 30% od ukupnih sredstava, zahvaljujući kapacitetima institucija u ZDK za namicanje vanjskih fondova. Preostala sredstva uložena su iz drugih budžetskih izvora (oko 7%) i kreditnih sredstava (oko 13%).

Slika 16. Učešće pojedinih vrsta izvora finansiranja Strategije razvoja, 2016-2018. godina

Izvor: Izvještaj o srednjoročnoj evaluaciji Strategije razvoja ZDK, Vlada Zeničko-dobojskog kantona, 2019.

Vrijednost provedenih projekata Akcionog plana u 2019. godini iznosi 57.656.639,02 KM (svi izvori finansiranja).

Vanjski izvori (izvan kantonalnog budžeta, kao npr. budžeti općina, javnih preduzeća, razvojnih agencija, federalni fondovi, federalni budžet i sl.) provedbe Akcionog plana u 2019. godini iznose 36.206.823,15 KM.

Primljeni tekući i kapitalni transferi i donacije Budžeta ZDK, ostvareni u 2019. godini, iznose ukupno 3.401.019,96 KM. Ovaj iznos odnosi se na 731000 - Tekuće potpore iz inostranstva 146.282,97 KM, 732000 - Tekuće potpore od ostalih nivoa vlasti 2.659.911,82 KM i 733000 - Donacije 594.825,17 KM.

Namjenski krediti Budžeta ZDK, ostvareni u 2019. godini, iznose ukupno 16.100.000,00 KM. Ovaj iznos odnosi se na 815300 - Primici od domaćeg zaduživanja 16.100.000,00 KM.

Detaljniji podaci o analizi Strategije razvoja, dostupni su u Izvještaju o srednjoročnoj evaluaciji Strategije razvoja Zeničko-dobojskog kantona za period 2016.-2020. godina.

²⁸ U kategoriju „vlastita sredstva“ ubrojani su svi realizirani iznosi sredstava o kojima su izvijestili relevantni kantonalni organi i institucije i jedinice lokalne samouprave. Svi navedeni organi su aktivno učestvovali prilikom kreiranja Strategije i akcionih planova, te su bili u obavezi da detaljno planiraju finansijska sredstva, a finansijski okvir su svake godine mogli korigovati kroz izradu akcionih planova. Određeni projekti/aktivnosti iz Strategije razvoja su u kategoriji „u toku“, ali je u godišnje izvještaje unesen cijeli iznos vrijednosti projekta. Stručna služba isključivo je finalizirala izvještaje na osnovu prikupljenih javnih podataka i relevantnih podataka zaprimljenih iz ministarstava i drugih organa kantonalne uprave, lokalne samouprave, razvojnih agencija, privredne komore, Univerziteta u Zenici i udruženja građana.

7 Društvene djelatnosti Zeničko-dobojskog kantona

7.1 Obrazovni sistem

Upravljanje obrazovanjem u BiH se provodi na više nivoa upravne vlasti. Ustavne nadležnosti u obrazovanju koncentrirane su na nivou entiteta Republike Srpske, kantona u FBiH i na nivou Brčko Distrikta BiH. U FBiH, nadležnost za obrazovanje imaju kantonalna ministarstva za obrazovanje što je uređeno odgovarajućim kantonalnim zakonima i drugim propisima. Obrazovanje u ZDK organizovano je na četiri nivoa: predškolsko, osnovno, srednje i visoko obrazovanje.

Svi segmenti obrazovnog sistema se suočavaju sa problemima u vezi infekcije COVID-19. Kako se u obrazovnom sistemu primjenjuje metodologija rada koja podrazumijeva okupljanje polaznika nastave (predavanja, ispiti, vježbe i druge aktivnosti), to predstavlja rizik za širenje infekcije. Sprječavanje širenja infekcije podrazumijeva identifikaciju izvora zaraze, njegovu izolaciju, te djelovanje na puteve prenošenja. Povećani broj oboljelih od COVID-19 tokom 2020. godine, te saznanje da se ne radi o sezonskoj infekciji, upućuje na potrebu uvažavanja svih mjera sprječavanja širenja bolesti tokom dužeg vremenskog perioda. Iako škole i obdaništa nisu radili od početka širenja infekcije na području ZDK, u dobnoj grupi stanovništva 0-19 godina ukupno je oboljelo oko 100 osoba ili 13% ukupno oboljelih. Za očekivati je da bi broj oboljelih u ovoj dobnoj grupi bio znatno veći da nije bilo prestanka rada škola i obdaništa. Za usporedbu, oko 30% oboljelih od gripe bude u ovoj dobnoj grupi. Obzirom da se gripa prenosi na sličan način, vrlo je vjerovatno da bi broj oboljelih u ovoj dobnoj grupi, da su škole i obdaništa redovno radila tokom epidemije, bio oko 240. Obzirom da bi ova djeca bila dalji izvor za širenje infekcije na članove svojih porodica, vjerovatno bi ukupan broj oboljelih bio još veći. U početku epidemije pristup je bio zatvaranje obdaništa, škola i fakulteta, te organizacija nekog oblika učenja na daljinu. Takav model se neće moći primijeniti u budućnosti i na duži vremenski period, jer bi time ozbiljno bio ugrožen sistem obrazovanja, što bi moglo imati nesagledive posljedice po buduće društvo. Posebno treba posmatrati ulogu predškolskog obrazovanja koje, pored obrazovne uloge ima i socijalnu ulogu kroz omogućavanje da roditelji djece bez poteškoća mogu obavljati svoje radne obaveze. Biće nužno iznaći nove modele i metodologije učenja kroz život sa koronom.

7.1.1 Predškolsko obrazovanje

Na području ZDK predškolsko obrazovanje se odvija u 36 ustanova i 11 područnih ustanova od čega se 12 ustanova nalazi u Zenici. Ostale ustanove za predškolsko obrazovanje se nalaze u Tešnju (11), Maglaju (3), Kaknju (2), Žepču (2), Zavidovićima (1), Visokom (1), Varešu (1), Doboj-Jugu (1), Usori (1) i Brezi (1). Broj ustanova značajno je povećan u odnosu na 2014. godinu, kada su postojale 23 ustanove, sa 10 područnih ustanova. Poslije 2014. godine, osnovane su prve predškolske obrazovne ustanove u Doboj-Jugu i Usori dok općina Olovo još uvijek nema nijednu predškolsku ustanovu. U narednoj tabeli (Tabela 97.) dat je pregled podataka o svim predškolskim obrazovnim ustanovama na području ZDK u posljednje tri školske godine.

Tabela 97. Pregled podataka o predškolskim obrazovnim ustanovama na području ZDK

	Školska godina		
	2017/2018.	2018/2019.	2019/2020.
Broj ustanova – ukupno	35	36	36
Broj područnih ustanova	11	11	11
Broj ustanova po gradovima/ općinama	Breza:1, Doboj-Jug:1, Kakanj:2, Maglaj:3, Tešanj:11, Usora:1, Vareš:1, Visoko:1, Zavidovići:1, Zenica:11, Žepče:2	Breza:1, Doboj-Jug:1, Kakanj:2, Maglaj:3, Tešanj:11, Usora:1, Vareš:1, Visoko:1, Zavidovići:1, Zenica:12, Žepče:2	Breza:1, Doboj-Jug:1, Kakanj:2, Maglaj:3, Tešanj:11, Usora:1, Vareš:1, Visoko:1, Zavidovići:1, Zenica:12, Žepče:2
Broj djece	2.299	2.279	2.437

Izvor: Pedagoški zavod ZDK, 2020.

Broj djece koja pohađaju predškolske obrazovne ustanove u ZDK kontinuirano je u porastu zahvaljujući povećanim kapacitetima ustanova. U školskoj 2019/2020. godini upisano je 2.437 djece, što je za 32% više u odnosu na 2013. godinu, kada je bilo 1.841 djece. ZDK podržava provođenje obaveznog predškolskog odgoja i obrazovanja u trajanju od 150 sati.

Na osnovu člana 4. Zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju Zeničko-dobojskog kantona²⁹ svako dijete ima jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti učestvovanja u odgovarajućem odgoju i obrazovanju, bez diskriminacije po bilo kom osnovu. Također, u skladu sa članom 5. pomenutog Zakona, pravo djeteta na odgoj i obrazovanje za dobrobit njegovog tjelesnog i mentalnog zdravlja i sigurnosti ima prednost nad svim ostalim pravima. U skladu sa članom 9. Zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju, djeca s posebnim potrebama uključuju se u predškolsku ustanovu prema programu prilagođenom njihovim individualnim potrebama. U skladu sa odredbama Zakona, za svako dijete izraditi će se individualni program prilagođen njegovim mogućnostima, sposobnostima i potrebama. Za djecu s posebnim potrebama priprema se i provodi program za integraciju.

Predškolski odgoj i obrazovanje na području ZDK odvija se u javnim i privatnim predškolskim ustanovama, a osnivač predškolske ustanove osigurava sredstva potrebna za osnivanje i rad predškolske ustanove. U skladu sa Zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju, Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport ZDK osigurava sredstva za realizaciju Programa obaveznog predškolskog odgoja i obrazovanja namijenjenog za svu djecu u godini pred polazak u osnovnu školu. Ministarstvo osigurava sredstva za angažman odgajatelja, sredstva za prijevoz djece, te sredstva namijenjena za održavanje higijene u prostorijama u kojima borave djeca obuhvaćena Programom obaveznog predškolskog odgoja i obrazovanja. Pomenuta sredstva svake godine planiraju se Budžetom ZDK u skladu sa procijenjenim potrebama za tekuću godinu.

²⁹ „Službene novine Zeničko-dobojskog kantona”, broj: 7/10 i 8/12.

U Budžetu ZDK za 2019. godinu planirano je 575.000 KM za predškolski odgoj i obrazovanje, što je za cca 60% više u odnosu na 2013. godinu, kada je izdvojeno 359.716 KM.

7.1.2 Osnovno obrazovanje

U školskoj 2019/2020. godini, na području ZDK postojale su 61 centralna osnovna škola i 121 područna škola. U periodu poslije 2013. godine zatvorene su 4 centralne osnovne škole i 4 područne škole. Broj nastavnika se mijenjao po godinama i u 2019/20. godini u školskim ustanovama za osnovno obrazovanje bilo je 2.580 nastavnika.

U posljednje tri školske godine broj učenika u osnovnim školama ima opadajući trend. U školskoj 2019/2020. godini bilo je 29.927 učenika, što je za 683 (2%) učenika manje u odnosu na školsku 2017/2018. godinu. Pedagoški zavod raspolaže podacima o angažovanju asistenata za učenike s teškoćama u razvoju. Svake godine u mjesecu oktobru izrađuje se Presjek stanja inkluzivnog obrazovanja u kojem se, između ostalog, navodi kvantitativno stanje broja djece s teškoćama u razvoju u osnovnim i srednjim školama, te broj asistenata angažovanih u osnovnim školama.

Tabela 98. Pregled podataka o ustanovama za osnovno obrazovanje na području ZDK

	Školska godina		
	2017/2018.	2018/2019.	2019/2020.
Broj centralnih OŠ	61	61	61
Broj područnih OŠ	121	121	121
Broj nastavnika	2.581	2.524	2.580
Broj učenika	30.610	30.344	29.927
Broj učenika koji putuju >4 km	4.182	4.113	6.272

Izvor: Pedagoški zavod ZDK, 2020.

U istom periodu značajno je povećan broj učenika koji putuju više od 4 km do osnovne škole, što se tumači kao posljedica zatvaranja područnih ustanova. U školskoj 2019/2020. godini bilo je 6.272 učenika koji su putovali više od 4 km do škole, što je za 2.090 (50%) učenika više u odnosu na školsku 2017/2018. godinu.

U školskoj 2004/2005. godini, u ZDK uvedeno je devetogodišnje osnovno obrazovanje. Pedagoški zavod ZDK permanentno prati realizaciju nastavnih planova i programa i svake godine se rade analize uspjeha učenika u učenju i vladanju za prethodnu školsku godinu. Prema Informaciji o efektima devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja u prva dva razreda iz 2007. godine, uvođenjem devetogodišnje osnovne škole u ZDK postignuti su početni pozitivni efekti koji se ogledaju prvenstveno u: individualizaciji i bavljenju kompletnim djetetom, promjeni odnosa nastavnik – učenik, primjeni savremenih metoda, tehnika, oblika i postupaka u nastavi, timskom radu u školi, inkluzivnom odgoju i obrazovanju, uključivanju roditelja i lokalne zajednice u život i rad škole, itd. Pored pozitivnih efekata, uočene su i poteškoće uglavnom vezane za primjenu opisnog ocjenjivanja, inkluzivnog obrazovanja, nedostatka provedbenih propisa i neadekvatne infrastrukture u školama.

Informatička oprema u školama nabavljana je u više faza u toku prethodnih godina i trenutno je različitog stepena funkcionalnosti³⁰. Dio opreme koristi se kao didaktičko sredstvo, a manji dio opreme se može koristiti i kao komunikacijsko sredstvo. Sve škole kroz CENTREX sistem su dobile pristup internetu, odnosno sve matične škole i određen broj područnih škola (u kojima se izvodi nastava od I do IX razreda). U školskoj 2019/2020. godini, internet ne posjeduje cca 100 područnih škola.

Izvođenje online nastave u punom kapacitetu zahtijeva opremu koju škole u Zeničko-dobojskom kantonu nemaju. Online nastava, koja se počela provoditi početkom 2020. godine na području ZDK usljed pandemije COVID-19, je konsultativnog karaktera uz primjenu informaciono-komunikacijskih tehnologija³¹. Ukoliko se, usljed krizne situacije (npr. produžen period pandemije), ukaže potreba da nastavnik iz škole realizuje konsultativnu nastavu pomoću IKT tehnologija, škole imaju mogućnosti da djelimično odgovore ovim zahtjevima. U takvim situacijama Krizni štab Zeničko-dobojskog kantona bi donosio odluke i davao preporuke za korištenje opreme, poštivanje fizičke distance i drugih uvjeta. Dakle, kada je u pitanju informatička opremljenost škole, procjenjuje se da postojeći kapaciteti mogu djelomično, ali ne i potpuno, odgovoriti na zahtjeve za realizaciju online nastave.

U Budžetu ZDK za 2019. godinu planirano je 83.930.924 KM za osnovno obrazovanje, što je za 25% više u odnosu na 2013. godinu, kada je izdvojeno 67.354.540 KM.

7.1.3 Srednje obrazovanje

U školskoj 2019/2020. godini, na području ZDK se nalazila 31 ustanova za srednje obrazovanje, sa 662 učionice (kabineta) i 612 ostalih zatvorenih prostora za obrazovni proces. Od 2013. godine, broj ustanova za srednje obrazovanje smanjen je za 4 ustanove, odnosno broj učionica je smanjen za 50.

Opisano smanjenje kapaciteta posljedica je kontinuiranog smanjenja broja učenika u srednjem obrazovanju. Od 2007. godine, kada je upisano 17.834 učenika, u školskoj 2019/2020. godini upisano je samo 11.257 učenika, što je smanjenje za 6.577 (37%) učenika.

Broj učenika osnovnih i srednjih škola na hiljadu stanovnika povećan je sa 128 (2014. godine) na 130 (2018. godine). Radi se o očigledno pozitivnom trendu, a pokazatelj je bolji u odnosu na FBiH (118 učenika – 2018. godine).

Za smještaj učenika u Zenici postoji JU Đački dom Zenica za koji je nedavno pokrenuta procedura preimenovanja u JU Đački dom „Nedžad Ibrišimović“. Prema usvojenom konceptu, dom je mješovitog tipa i namijenjen je učenicima srednjih škola koji u mjestu svog boravka nemaju škole

³⁰ Na početku svake školske godine, u mjesecu septembru, sve škole dostavljaju Pedagoškom zavodu Godišnji program rada škole koji, između ostalog, sadrži i podatke o opremljenosti škole informatičkom opremom namijenjenom prvenstveno za izvođenje redovne nastave.

³¹ Nastava se ne odvija iz škola, nego se odvija u komunikaciji nastavnik – učenik, gdje se i nastavnik i učenik nalaze u svojim kućama/stanovima. Pri tome, nastavnici i učenici koriste sopstvene resurse za realizaciju konsultativne nastave (svoje vlastite računare, internet konekciju, račune/profile na društvenim mrežama), dok menadžment škole ima ulogu praćenja odvijanja konsultativne nastave u prethodno pomenutim uvjetima.

koje bi željeli pohađati. Đački dom je u mogućnosti da pruži optimalne uvjete za smještaj, ishranu i odgojno-obrazovni rad za 80 do 140 učenika/ca.

Broj nastavnika također prati blagi opadajući trend. U školskoj 2019/2020. godini bilo je 1.453 nastavnika, što je više u odnosu na prethodne dvije školske godine (Tabela 99.), ali značajno manje u odnosu na 2013. godinu, kada je u srednjem obrazovanju bilo zaposleno 1.527 nastavnika (smanjenje za 74, odnosno 5% nastavnika). Međutim, broj djece je smanjen, tako da je omjer broja nastavnika prema broju djece u osnovnom i srednjem obrazovanju porastao sa 82 (2014. godina) na 92 (2018. godina).

Tabela 99. Pregled podataka o ustanovama za srednje obrazovanje na području ZDK

	Školska godina		
	2017/2018.	2018/2019.	2019/2020.
Broj ustanova za srednje obrazovanje	31	31	31
Broj učionica	Učionica/kabineta=662 Ostali zatvoreni prostor=612	Učionica/kabineta=662 Ostali zatvoreni prostor=612	Učionica/kabineta=662 Ostali zatvoreni prostor=612
Tipovi srednjih škola	1. gimnazije, 2. tehničke i srodne škole, 3. srednje stručne škole, 4. umjetničke škola (muzička), 5. škola za vjerske službenike (Medresa) 6. specijalne škole	1. gimnazije, 2. tehničke i srodne škole, 3. srednje stručne škole, 4. umjetničke škola (muzička), 5. škola za vjerske službenike (Medresa) 6. specijalne škole	1. gimnazije, 2. tehničke i srodne škole, 3. srednje stručne škole, 4. umjetničke škola (muzička), 5. škola za vjerske službenike (Medresa) 6. specijalne škole
Broj nastavnika	1.428	1.411	1.453
Broj učenika	12.564	11.708	11.257

Izvor: Pedagoški zavod ZDK, 2020.

Godišnjim Programom rada Pedagoškog zavoda Zenica planiraju se redovne edukacije nastavnika i stručnih saradnika u cilju podizanja nivoa njihovih stručnih kompetencija, prvenstveno u domenu rada sa učenicima. Savjetnici Pedagoškog zavoda Zenica su članovi raznih stručnih tijela, komisija i radnih grupa Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke, Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje BiH, Ministarstva civilnih poslova BiH i drugih, a u čijem fokusu su razne aktivnosti koje su usmjerene na praćenje savremenih trendova u obrazovanju.

Sve srednje škole su u prethodnom periodu kroz CENTREX sistem dobile pristup internetu. Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport ZDK je u prethodnom periodu u nekoliko faza vršilo opremanje škola informatičkom opremom, a škole su u saradnji sa vladinim i nevladinim

sektorom kroz realizaciju različitih projekata za potrebe nastavnog procesa također osiguravale informatičku opremu³².

U srednjim školama na području ZDK primjenjuju se sljedeći nastavni planovi i programi:

- Nastavni planovi i programi za srednje stručne škole, koje je donijelo Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Republike Bosne i Hercegovine, Pedagoški zavod R BiH, školske 1994/1995. i 1995/1996. godine;
- Nastavni planovi i programi za tehničke i srodne škole, koje je donijelo Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Republike Bosne i Hercegovine, Pedagoški zavod R BiH, školske 1994/1995. i 1995/1996. godine;
- Modularni nastavni planovi i programi za srednje stručno obrazovanje (EU VET, GTZ), razvijeni u okviru EU VET projekata u Bosni i Hercegovini od 1998. godine pa nadalje;
- Nastavni planovi i programi doneseni bez primjene modularne metodologije od 2002. godine pa nadalje.

Tipovi srednjih škola navedeni su u Tabeli 99. Odgojno-obrazovni rad sa djecom i odraslim osobama s posebnim potrebama sa područja gradova/općina Zeničko-dobojskog kantona provodi se u Javnoj ustanovi Centar za djecu i odrasle osobe s posebnim potrebama ZDK³³. Rad ovog Centra realizuje se u okviru četiri organizacione jedinice i to: Kabinet direktora; Odjeljenje za rano poticanje razvoja i ranu intervenciju za djecu s posebnim potrebama; Dnevni centar za djecu i odrasle osobe s posebnim potrebama, koji ima poslovne jedinice u Visokom, Tešnju, Žepče/Maglaj i dnevno zbrinjavanje osoba s posebnim potrebama na području Grada Zenice; i Odjeljenje za ekonomske, pravne i opće poslove. Broj zaposlenih u svim organizacionim jedinicama bio je 63 (zaključno sa 31.12.2018. godine). U toku 2018. godine, u Centru je obezbijedeno pružanje usluga za 26 djece koja pohađaju redovan obrazovni sistem, a trebaju dodatnu podršku kroz individualne tretmane logopeda, fizioterapeuta, i sl. i za 387 korisnika predškolskog i školskog uzrasta, mladih i odraslih korisnika sa posebnim potrebama. Prema procjeni i potrebama, 55 korisnika koristilo je više od jedne usluge sedmično u Centru³⁴. U Zenici postoji i Srednja škola za stručno obrazovanje i radno osposobljavanje Zenica, čija je osnovna djelatnost obrazovanje, odgoj i osposobljavanje učenika koji zaostaju u psihičkom i tjelesnom razvoju i koji nisu u stanju savladati programske sadržaje redovne srednje stručne škole. Broj učenika u školskoj 2019/2020. godini u ovoj školi je 34; ukupan broj zaposlenih iznosi 26, a nastavni proces realizira ukupno 19 nastavnika.

U Budžetu ZDK za 2019. godinu planirano je 40.707.443 KM za srednje obrazovanje, što je za 11% više u odnosu na 2013. godinu, kada je izdvojeno 36.703.940 KM.

32 Podaci o informatičkoj opremljenosti škola prikupljaju se na početku svake školske godine. Sve škole u mjesecu septembru dostavljaju Pedagoškom zavodu Godišnji program rada škole koji, između ostalog, sadrži i podatke o opremljenosti škole informatičkom opremom namijenjenom prvenstveno za izvođenje redovne nastave.

33 Javna ustanova Centar za djecu i odrasle osobe s posebnim potrebama Zeničko-dobojskog kantona osnovana je Odlukom Skupštine Zeničko-dobojskog kantona, broj: 01-5-16268/14 od 18.08.2014. godine („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 4/14, od 28.08.2014. godine).

34 Podaci preuzeti iz Izvještaja o radu Javne ustanove Centar za djecu i odrasle osobe s posebnim potrebama Zeničko-dobojskog kantona za 2018. godinu.

7.1.4 Visoko obrazovanje

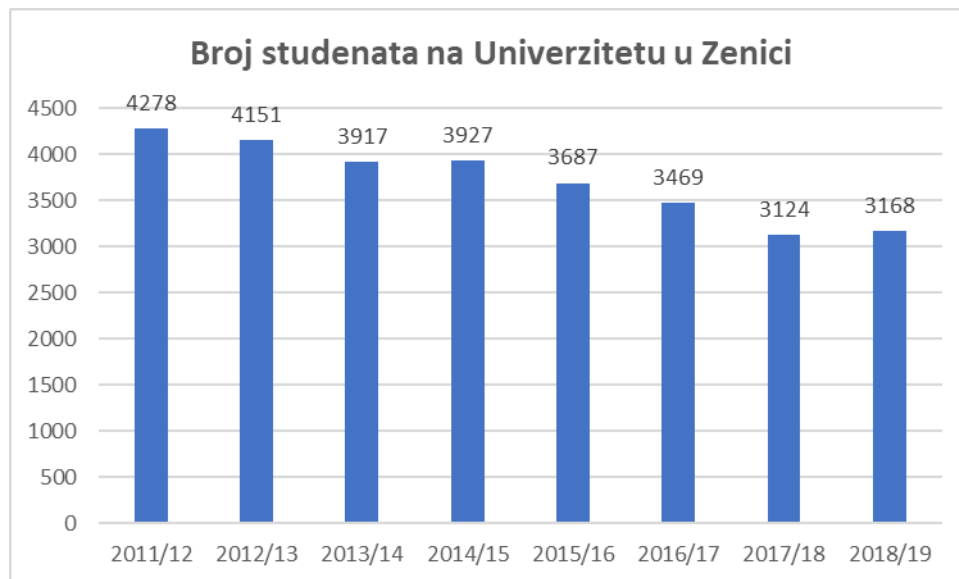
Nosilac visokog obrazovanja u ZDK je Univerzitet u Zenici, koji je oformljen 2000. godine, a u sklopu kojeg djeluju sljedeći fakulteti:

- Metalurško-tehnološki fakultet;
- Mašinski fakultet;
- Filozofski fakultet;
- Pravni fakultet;
- Ekonomski fakultet;
- Medicinski fakultet;
- Politehnički fakultet;
- Islamski pedagoški fakultet - pridružena članica Univerziteta u Zenici.

U sklopu Univerziteta u Zenici djeluje i organizaciona jedinica Institut „Kemal Kapetanović“ u Zenici koji se bavi naučnoistraživačkim i stručnim radom, te isti čini podršku tehničkim fakultetima u okviru održavanja vježbi, istraživanja u okviru diplomskih, magistarskih i doktorskih radova. Pored navedenih organizacionih jedinica nalaze se podorganizacione jedinice koje se bave naučnoistraživačkim radom (Ekonomski institut na Ekonomskom fakultetu; Centar za inovativnost i poduzetništvo; Centar za društvena i interreligijska istraživanja; Centar za globalno pravno razumijevanje; Institut za mašinstvo na Mašinskom fakultetu; Centar za izvrsnost u drvoprerađi; Centar za poljoprivredu, hranu i veterinarstvo i drugi).

Kada je riječ o broju studenata u ZDK, u periodu 2011-2019. godina došlo je do evidentnog pada. U akademskoj 2011/12. godini bilo je 4.278 studenata, a u akademskoj 2018/19. godini broj studenata je smanjen za 26% i iznosi 3.168. Prema spolnoj strukturi, udio žena u ukupnom broju studenata veći je od muškaraca i kreće se preko 60%. U akademskoj 2018/19. godini bilo je 1.998 studentica (63% od ukupnog broja). Slika 15. prikazuje promjene u broju studenata na Univerzitetu u Zenici.

Slika 17. Broj studenata u visokom obrazovanju, 2011-2019. godina

Izvor: Zeničko-dobojski kanton u brojkama 2014, 2015, 2016, 2017, 2018 i 2019.

Važno je napomenuti i da značajan broj studenata sa područja ZDK studira na univerzitetima širom BiH kao i u inostranstvu.

Za smještaj studenata u Zenici na raspolaganju su kapaciteti JU „Studentski centar“ Zenica kapaciteta 87 soba. Centar raspolaže sa čitaonicom, TV salom, čajnim kuhinjama i drugim neophodnim prostorima za realizaciju svakodnevnih aktivnosti studenata. U periodu 2014-2018. godina, u renoviranje i utopljavanje zgrade Studentskog centra uloženo je oko 250.000,00 KM, a većina sredstava obezbijeđena je kroz projekte energijske učinkovitosti i utopljavanja. Na objektu je zamijenjena stolarija, led rasvjeta i u dvije faze okončano je utopljavanje novom fasadom. Također su instalirani solarni paneli što predstavlja jednu od energetske mjera definiranih energetske auditima. Efekat svih ovih ulaganja ogleda se u činjenici da je u samo jednoj godini ostvarena ušteda od 26.000,00 KM na utrošku energenata.

Važno je istaći podršku Vlade ZDK i Ministarstva za obrazovanje, nauku, kulturu i sport ZDK koji su u okviru pomenute vrijednosti radova uložili 120.000,00 KM.

Ministarstvo za obrazovanje ZDK subvencionira smještaj studenata iz ZDK u studentske centre i domove na području FBiH³⁵. Iz budžeta Univerziteta u Zenici se sufinansira smještaj i ishrana studenata iz ZDK u Studentskom centru u Zenici.

U vezi kantonalnih stipendija za visoko obrazovanje, evidentan je stabilan trend u ukupnom iznosu stipendija. U periodu 2008-2020. godina, taj iznos je u prosjeku bio 1 milion KM godišnje. Prema Analizi stanja i potreba mladih na području Zeničko-dobojskog kantona³⁶, oko 17 % mladih prima stipendije. Od toga, 9,5 % je onih koji stipendiju dobijaju od lokalnog nivoa vlasti, 4 % od ZDK, a oko 3,5 % stipendiju prima iz nekog drugog izvora (preduzeća ili drugi izvori). Mjesečni iznosi stipendija najčešće su oko 100 KM.

Kada je riječ o finansiranju ustanova za visoko obrazovanje iz budžeta ZDK, u periodu 2007-2020. godina, iznos sredstava na godišnjem nivou se povećao. Budžetom ZDK za 2020. godinu predviđeno je 15.404.100 KM za finansiranje Javne ustanove Univerzitet u Zenici, što je za 69% više u odnosu na 2007. godinu, kada je izdvojeno 9.109.970 KM.

Prema podacima Univerziteta u Zenici, u periodu 2006 – 2013. godine ukupno je provedeno 97 nostrifikacija stranih diploma dodiplomskih, poslijediplomskih i doktorskih studija stečenih u inostranstvu (dijelom za osoblje univerziteta, koje je sticalo diplome poslijediplomskih studija u zemljama Evropske unije). U skorijem periodu nije bilo zahtjeva za nostrifikaciju stranih diploma. Na osnovu navedenog zaključuje se da u poslijeratnom periodu nije došlo do značajnijeg povratka visokoobrazovanih kadrova u ZDK (nostrifikaciju diploma je moguće provesti na bilo kojoj visokoškolskoj ustanovi u BiH te je moguće da je određeni broj povratnika s visokom stručnom spremom nostrifikaciju proveo i nastanio se u Kantonu Sarajevo).

³⁵ <https://www.zdk.ba/vijesti/item/8277-za-smjestaj-studenata-u-studentske-centre-i-domove-dva-miliona-km> .

³⁶ „Analiza stanja i potreba mladih na području Zeničko-dobojskog kantona“ provedena je od strane Instituta za razvoj mladih KULT početkom 2017. godine. Usvojena je Strategija omladinske politike na području Zeničko-dobojskog kantona 2018. - 2022. (https://www.zdk.ba/ministarstvo-za-obrazovanje-nauku-kulturu-i-sport/item/download/3929_32ff1d4cd9038399b45cee5ff7f067c9)

7.1.5 Neformalno obrazovanje

Neformalno obrazovanje na području ZDK organizirano je u skladu sa Zakonom o obrazovanju odraslih ZDK („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 5/14 i 13/18). Cilj ovog Zakona je unaprijediti sistem obrazovanja te stimulatивно djelovati na mobilizaciju raspoloživih resursa u borbi protiv nezaposlenosti i siromaštva u ZDK, kroz sistemsko omogućavanje povećanja znanja, vještina i kompetencija nezaposlenih osoba, ali i svih drugih građana. Donošenjem ovog Zakona omogućeno je poslodavcima da na jednostavniji i brži način dođu do kvalificiranih i stručnih radnika potrebnih za povećanje obima poslovanja, a nezaposlenima i svima drugima osiguran je povoljniji ambijent za formalno i neformalno obrazovanje, obuku i prekvalifikaciju.

Na osnovu Zakona o obrazovanju odraslih, formirano je Vijeće za obrazovanje odraslih koji čine predsjednik i dvanaest članova, koje imenuje Vlada ZDK, na prijedlog ministra, na period od četiri godine. Vijeće za obrazovanje odraslih je stručno i savjetodavno tijelo Ministarstva, koje predlaže Plan obrazovanja odraslih, uz prethodno pribavljeno mišljenje zavoda za zapošljavanje, Privredne komore Kantona, Obrtničke komore Kantona, udruženja poslodavaca, organa jedinica lokalne samouprave i nadležnih ministarstava. Na taj način uspostavljena je veza između obrazovanja i poslodavaca i tržišta rada. Važeći Plan obrazovanja odraslih donesen je za period od tri godine, 2019-2021. godina.

U 2019. godini na području ZDK djelovalo je 27 ustanova za obrazovanje odraslih u sklopu 11 osnovnih škola i 16 srednjih škola. Pored toga, otvorena su dva centra za obrazovanje odraslih. U 2018. godini je registrirana i jedna privatna ustanova za obrazovanje odraslih Centar za obrazovanje odraslih „EDUKA BH“ Tešanj, dok je u Zenici otvoren Centar za obrazovanje odraslih „OdusGreen“.

Prema Analizi stanja i potreba mladih na području ZDK (2017. godina), veliki broj mladih koji pohađaju neformalno obrazovanje potvrđuje tvrdnju da neformalno obrazovanje mladima pruža prilike za sticanje znanja i vještina koje ne mogu dobiti u okviru formalnog obrazovanja. Mladi ZDK najčešće pohađaju kurseve stranih jezika, prvenstveno engleskog i njemačkog te kurseve iz različitih oblasti informatike. Udio mladih ZDK koji su pohađali neki od programa obuke koji nije u programu redovnog obrazovanja je 59 %, što je za oko 10 % više u odnosu na Kanton Sarajevo.

7.2 Kultura

U oblasti kulture usvojena je Strategija kulturne politike ZDK za period 2014-2020. godina. Jedan od osnovnih ciljeva ovog dokumenta je promocija kulture kao jednog od ključnih faktora socijalnog i ekonomskog razvoja ZDK i BiH. Za realizaciju Strategije svake godine su se radili Akcioni planovi, a odgovornost za izvršavanje obaveza iz Akcionih planova podijeljena je između kantonalnih i gradskih/općinskih službi, organizacija i ustanova kulture.

Na području ZDK djeluju sljedeće ustanove kulture:

- JU Opća biblioteka Maglaj
- JU Opća biblioteka Žepče
- JU Opća biblioteka Doboj Jug
- JU Opća biblioteka Breza

- JU Opća biblioteka Zavidovići
- JU Gradska biblioteka Visoko
- JU Opća biblioteka Tešanj
- JU Gradska biblioteka Zenica
- JU Gradska biblioteka Kakanj
- JU Opća biblioteka Vareš
- JU Gradska biblioteka Olovo
- JU Gradska knjižnica Usora
- JU Muzej grada Zenice
- JU Zavičajni muzej Visoko
- JU Muzej Tešanj
- Bosansko narodno pozorište Zenica
- JU kulturno-sportski centar Kakanj
- JU Centar za kulturu i edukaciju Visoko
- JU Centar za kulturu Zavidovići
- JU Dom kulture Žepče
- JU Dom kulture „Edhem Mulabdić“ Maglaj
- JU Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj
- JU Centar za kulturu i informiranje Olovo
- JU Centar za kulturu i edukaciju Vareš

U ustanovama kulture radi 170 zaposlenika, što je više u odnosu na 2013. godinu kada je bilo zaposleno 156 radnika. Najveći broj registriranih zaposlenih u ustanovama kulture u kantonu je Bosansko narodno pozorište Zenica.

Postojeća metodologija rada koja se primjenjuje u ustanovama kulture i uopće djelovanju u oblasti kulture podrazumijeva prikazivanje određenih kulturnih sadržaja nekoj publici, što podrazumijeva okupljanje ljudi. Takav način rada predstavlja rizik za širenje infekcije COVID-19. Pored COVID-19 postoje i druge zarazne bolesti koje se prenose na sličan način. Iz tog razloga je nužno, dugoročno gledano, izvršiti dodatne analize i prilagoditi metodiku rada u ustanovama kulture. Striktna primjena mjera sprječavanja širenja infekcije uveliko onemogućava djelovanje kulture na dosadašnji način. Biće nužno iznaći druge oblike prezentacije usluga kulture.

U 2018. godini iz budžeta ZDK i gradova/općina za ustanove kulture je izdvojeno ukupno 4.171.837 KM. Od toga, iz budžeta ZDK izdvojeno je 3.926.298 KM, što čini 1,23% kantonalnog budžeta. To predstavlja povećanje u odnosu na prethodnu godinu; 2017. godine izdvajanja za kulturu su činila 1,14% budžeta ZDK. Bosansko narodno pozorište Zenica je ustanova za koju ZDK izdvaja najveća sredstva iz budžeta. U 2018. godini, ZDK je za ovu ustanovu kulture izdvojio 1.435.584 KM. Izdvajanja za oblast kulture u gradovima i općinama ZDK variraju od 0,32% udjela u budžetu (Doboj-Jug) do 4,4% budžeta (Kakanj). Ta izdvajanja su relativno mala. U prilog tome govori i Analiza stanja i potreba mladih na području Zeničko-dobojskog kantona (2017. godina), prema kojoj je tek 12% mladih ZDK zadovoljno podrškom lokalnih vlasti u kreiranju kulturnih sadržaja. Mladi u vangradskim sredinama manje su zadovoljni nego mladi u gradskim sredinama. Izdvajanja iz kantonalnog budžeta osiguravaju određenu stabilizaciju kulturnog sistema na području ZDK, ali i dalje postoji potreba za poboljšanjima.

Tabela 100. Iznos transfera iz budžeta ZDK za finansiranje ustanova kulture

Naziv ustanove	Budžet 2011 (KM)	Budžet 2012 (KM)	Budžet 2013 (KM)	Budžet 2018 (KM)		
				Ukupni budžet	Procenat izdvajanja iz Budžeta kantona	Procenat izdvajanja iz budžeta osnivača grad/općina
JU Opća biblioteka Maglaj	101.709	116.404	126.008	186.329	89,3%	10,7%
JU Opća biblioteka Žepče	64.054	70.931	76.930	91.164	86,9%	13,1%
JU Opća biblioteka Breza	75.137	82.511	89.260	105.763	78,5%	21,5%
JU Opća biblioteka Zavidovići	138.624	158.030	156.390	175.192	97,7%	2,3%
JU Gradska biblioteka Visoko	154.448	170.013	191.294	210.112	95,2%	4,8%
JU Opća biblioteka Tešanj	131.938	154.326	167.122	201.969	88,1%	11,9%
JU Gradska biblioteka Zenica ³⁷	373.397	413.164	449.984	532.601	88,5%	11,5%
JU Gradska biblioteka Kakanj	124.209	135.464	147.164	177.205	84,2%	15,8%
JU Opća biblioteka Vareš	82.296	91.046	98.984	128.394	92,9%	7,1%
JU Gradska biblioteka Olovo	46.281	51.555	53.424	55.098	90,8%	9,2%
JU Gradska knjižnica Usora	48.165	53.327	57.907	63.329	95,0%	5,0%
JU Biblioteka Doboj-Jug				75.637	90,8%	9,2%
JU Muzej grada Zenice	208.595	229.011	248.866	297.917	86,3%	13,7%
JU Zavičajni muzej Visoko	99.477	107.965	118.077	165.697	79,0%	21,0%
JU Muzej Tešanj	57.317	79.482	88.890	161.061	72,0%	28,0%
Bosansko narodno pozorište Zenica	1.143.095	1.272.320	1.389.296	1.544.369	93,0%	7,0%
UKUPNO	2.848.740	3.185.550	3.459.597	4.171.837		

Izvor: Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport ZDK.

U skladu sa Strategijom kulturne politike ZDK za period 2014-2020. godina, većina jedinica lokalne samouprave izdvaja sredstva za projekte kulturnih aktivnosti osoba sa invaliditetom i nacionalnih manjina. Također, u većini jedinica lokalne samouprave djeluju klubovi mladih, osnovani pri organizacijama kulture, domovi kulture, kulturno-sportski centri i omladinske organizacije koje realiziraju projekte iz kulture u skladu sa potrebama mladih i niz drugih kulturnih sadržaja. Na primjer, u sklopu JU Kulturno-sportski centar Kakanj aktivno djeluje Muzej Kaknja

³⁷ Sredinom 2019. godine, naziv Opća biblioteka Zenica promijenjen je u novi naziv: Gradska biblioteka Zenica; Izvor informacija: <https://www.biblioze.ba>

(kao odsjek u sklopu JU) zahvaljujući finansiranju iz općinskog budžeta. Saradnja ustanova i organizacija u oblasti kulture je veoma intenzivna i realizuje se kroz brojne manifestacije na području ZDK, Bosne i Hercegovine i inostranstvu.

Osnivanje profesionalnog Kamernog simfonijskog orkestra pri JU Bosanskom narodnom pozorištu Zenica također je predviđeno Strategijom kulturne politike ZDK. Grad Zenica će razmotriti realizaciju ove aktivnosti do kraja 2020. godine.

Na području ZDK djeluju ukupno tri pozorišta, i to jedno profesionalno pozorište – Bosansko narodno pozorište u Zenici; i dva amaterska pozorišta – u Tešnju i Visokom. Podaci koji se odnose na broj održanih predstava kao i broj posjetilaca u posljednjih deset godina ukazuju da je pozorišna aktivnost skoncentrisana u sjedištu ZDK odnosno u Gradu Zenici. Međutim, broj predstava i posjetitelja u Bosanskom narodnom pozorištu se smanjuje. Na primjer, u toku 2014. godine održano je 211 predstava, koje je pratilo 150.000 posjetitelja dok je 2017. godine održano 168 predstava sa svega 28.500 posjetitelja. U amaterskim pozorištima održava se 5-7 predstava godišnje. Njihov broj posjetitelja također opada: u oba pozorišta 2015. godine bilo je 3.150 posjetitelja, a 2017. godini 1.700 posjetitelja³⁸.

Kino projekcije su do 2013. godine održavane u 4 kino dvorane (Zenica, Visoko, Maglaj i Kakanj) i u JU „Dom kulture“ Žepče. Od 2014. godine, podaci³⁹ se vode samo za kino u Zenici. U odnosu na 2012. godinu, kada je u 4 kino dvorane održano 2.795 projekcija uz 84.440 posjetitelja, broj projekcija i posjetitelja je po godinama opadao. U toku 2017. godine u kino dvorani u Zenici održano je 2.667 projekcija i bilo je 68.004 posjetitelja.

Broj mladih, koji posjećuju kulturne događaje, je relativno nizak. U zadnjim godinama uveliko se promijenio način pružanja usluga u ustanovama kulture, što ukazuje na potrebu za prijemom novih radnika. Također, materijalna sredstva izdvojena iz kantonalnog budžeta za kulturu pokriju samo osnovne potrebe ustanova.

Na području ZDK ima 60 nacionalnih spomenika (2018. godina), što je značajno više u odnosu na 2013. godinu u kojoj je bilo 49 proglašanih nacionalnih spomenika. Za većinu spomenika potrebna je obnova i konzervatorsko-restauratorski radovi.

Neki od najznačajnijih nacionalnih spomenika su:

- Župa sv. Ilije Proroka Zenica
- Nekropola stećaka Nažbilj, Jasikovac, Kakanj
- Uzeir begov konak Maglaj
- Stari grad – tvrđava Maglaj
- Svetište majke Božije Olovo
- Stari grad Tešanj
- Stari grad Bobovac
- Arheološko područje Mili/Arnautovići Visoko
- Historijsko područje Stari grad Visoki Visoko
- Tvrđava Vranduk.

³⁸ Izvor podataka o pozorištima: Zeničko-dobojski kanton u brojkama 2014, 2015, 2016, 2017, 2018. i 2019. godine.

³⁹ Izvor podataka o kino dvoranama: Zeničko-dobojski kanton u brojkama 2014, 2015, 2016, 2017, 2018. i 2019. godine.

Utvrđena je potreba za osnivanjem Zavoda za zaštitu kulturne baštine⁴⁰, čime bi se unaprijedio sistem zaštite kulturne baštine i ostvarilo pravo građana ZDK na zaštitu nacionalnog i kulturnog identiteta. U skladu sa usvojenim Elaboratom o opravdanosti osnivanja Zavoda za zaštitu kulturne baštine⁴¹, potrebno je razmotriti mogućnost formiranja Odsjeka u okviru Sektora za sport i kulturu Ministarstva za obrazovanje, nauku, kulturu i sport ZDK.

7.3 Sport

U oblasti sporta, na području ZDK u 2013. godini bile su registrovane 92 ustanove ili sportska objekta. Mnogima od njih potrebna je obnova i sanacija. Najviše sportskih ustanova ili objekata se nalazi u Visokom (26), zatim u Zenici (21) od kojih je površinom najveća Gradska arena "Husejin Smajlović" u Zenici sa 10.941 m² površine. Grad Zenica raspolaže i drugim objektima, koji omogućavaju održavanje međunarodnih sportskih događaja na najvišem nivou, poput Trening centra NS/FS BiH „Kamberovića ravan“ Zenica. Na području općine Tešanj se nalazi 14 sportskih ustanova ili objekata. Na području ZDK djeluje oko 300 sportskih saveza, klubova i udruženja/udruga u oblasti sporta. Posmatrano po vrstama sportskih klubova na području ZDK, najviše je nogometnih klubova, karate, košarkaških, odbojkaških i rukometnih klubova, ali zastupljeni su i drugi sportovi: ragbi, taekwondo, kickbox, judo, boks, tenis, šah, skijanje, streljaštvo, sportski ribolov, kajak-kanu, atletika i gimnastika. Procjenjuje se da je broj aktivnih članova u sportskim institucijama povećan sa 9.000 (2014. godina) na 10.900 (2018. godina).

Sportske aktivnosti podrazumijevaju publiku, a kod kolektivnih sportova, i bliski kontakt među takmičarima. To predstavlja rizik za širenje infekcije COVID-19 i drugih sličnih bolesti. Situacija sa pojavom infekcije COVID-19 u pandemijskim razmjerama u 2020. godini rezultirala je skoro potpunim prestankom sportskih aktivnosti. To može imati vrlo nepovoljne posljedice po budući razvoj sporta. Takmičenje bez prisustva publike u mnogim sportovima gubi smisao. Samo putovanje takmičara, također predstavlja rizik, te društvo mora naći adekvatno rješenje za opstanak sporta i poticanje ljudi na pojačanu fizičku aktivnost, kao mjeru poboljšanja zdravlja populacije.

Analizirajući trendove podrške sportskim klubovima i aktivnostima iz budžeta ZDK u periodu 2013-2018. godina, osjetan je rast izdvajanja za sve kategorije: podrška takmičarskim aktivnostima klubova, sportske aktivnosti invalida, takmičenja učenika i studenata, podrška perspektivnim i uspješnim sportistima i posebne sportske aktivnosti (Tabela 101). Ukupna izdvajanja u oblasti sporta povećana su za 55% (492.967 KM u 2013. godini; 765.000 KM u 2018. godini). Podaci iz Analize stanja i potreba mladih na području ZDK (2017. godina) ukazuju na to da su mladi ljudi nezadovoljni podrškom lokalnih vlasti, posebno kad je riječ o podršci mladima da sami kreiraju sportske sadržaje. Dakle, za strateški razvoj sporta i bolje efekte, potrebno je uložiti dodatne napore za adekvatno planiranje aktivnosti i za povećanje finansijskih sredstava.

⁴⁰ Obaveza osnivanja Zavoda za zaštitu kulturne baštine utvrđena je Zakonom o zaštiti kulturne baštine („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 2/00; 9/15).

⁴¹ „Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 1/16.

Tabela 101. Finansiranje sportskih ustanova iz budžeta ZDK

Kategorije	Izdavanja iz kantonalnog budžeta (KM)	
	2013	2018
Podrška takmičarskim aktivnostima klubovima	319.278	450.000
Sportske aktivnosti invalida	61.151	90.000
Takmičenja učenika i studenata	15.012	70.000
Podrška perspektivnim i uspješnim sportistima	33.974	55.000
Posebne sportske aktivnosti	63.552	100.000
UKUPNO	492.967	765.000

Izvor: Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport ZDK, 2014-2019. godina.

7.4 Socijalna zaštita/skrb

Najugroženije rizične grupe stanovništva u ZDK su: stari i nemoćni, osobe sa invaliditetom, djeca bez roditeljskog staranja, djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama, raseljena lica i izbjeglice, nezaposleni, penzioneri, porodice poginulih, porodice pogođene poplavama i drugim prirodnim katastrofama, odnosno porodice i pojedinci koji se zbog drugih životnih situacija nalaze u stanju socijalne potrebe.

U periodu 2014-2018. godina na području ZDK djelovalo je 10 centara za socijalni rad i 2 službe socijalne zaštite (u općinama Doboj-Jug i Usora). Prosječan broj zaposlenih u centrima, u posmatranom petogodišnjem periodu, bio je 153, što je više u odnosu na prethodni period (prosjeak za period 2009-2013.godina bio je 143 zaposlena). U 2018. godini bilo je zaposleno 47 socijalnih radnika, 1 pedagog, 5 socijalnih pedagoga, 4 psihologa, 3 defektologa, 26 pravника, 40 administrativnih radnika i 18 ostalih. Na području ZDK djeluju i dvije ustanove za smještaj djece bez roditeljskog staranja, jedna za dnevno zbrinjavanje djece i odraslih osoba sa invaliditetom, jedna za smještaj osoba s invaliditetom u stambene jedinice u lokalnim zajednicama uz podršku, dvije javne i pet privatnih ustanova za smještaj starih osoba i jedna privatna ustanova za kućnu njegu.

Broj slučajeva obrađenih u pomenutim centrima značajno je smanjen u periodu 2014-2018. godina, sa 53.526 u 2014. godini na 39.795 u 2017. godini. U 2018. godini desilo se veliko povećanje u broju obrađenih slučajeva (68.219). U periodu 2014-2017. godina, broj intervencija je pratio sličan trend opadanja da bi u 2018. godini bio zabilježen skok. Ukupno povećanje broja intervencija je sa 59.350 (2014. godina) na 81.918 (2018. godina). Udio žena u obrađenim slučajevima i pruženim intervencijama je približno isti u prve četiri godine (oko 55%), a značajno manji u 2018. godini (35%).

Kantonalnim zakonom socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom⁴² je propisano da djelatnost socijalne zaštite mogu obavljati i humanitarne organizacije, udruženja, vjerske zajednice i organizacije. S ciljem omogućavanja dodatne podrške i usluga za ranjive grupe

⁴² „Službene novine Zeničko-dobojskog kantona”, broj: 13/07, 13/11, 3/15 i 2/16.

stanovnika, u skladu sa budžetskim mogućnostima, osigurava se kontinuirana podrška organizacijama civilnog društva, sa naglaskom na kantonalne nevladine organizacije koje djeluju u oblastima socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštiti porodica sa djecom. Također je gradovima/općinama data mogućnost i obaveza dodatnog djelovanja na prevenciji stanja socijalne potrebe, odnosno proširivanja obima i sadržaja prava iz oblasti socijalne zaštite na području lokalne zajednice, što se u praksi i provodi u određenoj mjeri uz zavisnosti od planova razvoja, raspoloživih budžetskih sredstava i sredstava iz drugih izvora.

Ukupni broj maloljetnih korisnika socijalne zaštite opada po godinama, a najveći broj spada u kategorije osoba ugroženih porodičnom situacijom (6.340 u 2018. godini) i osoba u stanju različitih socijalno-zaštitnih potreba (5.787 u 2018. godini). Broj maloljetnika u kategoriji osoba sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju je u blagom porastu (656 u 2013. godini – 759 u 2018. godini).

Broj punoljetnih korisnika socijalne zaštite je u porastu, a najveći broj spada u kategorije osoba koje nemaju dovoljno prihoda za izdržavanje (18.396 u 2018. godini) i osoba u stanju različitih socijalno-zaštitnih potreba (10.180 u 2018. godini).

Kontinuirano se provode mjere zaštite žrtava nasilja u porodici i zajednici, između ostalog i kroz sufinansiranje smještaja žrtava nasilja u porodici i zajednici u Sigurnoj kući putem Udruženja „Medica“ Zenica, te aktivnosti Koordinacionog tijela na provođenje Programa mjera za prevenciju, zaštitu i borbu protiv nasilja u porodici za područje ZDK.

Tabela 102. Podaci o korisnicima centara za socijalni rad u ZDK

	2014	2015	2016	2017	2018
Broj centara za socijalni rad	11	10	10	10	13
Zaposleni u centrima – ukupno	130	151	160	160	162
Broj slučajeva obrađenih u centru					
Ukupno	53.526	46.361	41.737	39.795	68.219
Žene	29.491	23.814	21.916	21.538	23.581
Broj intervencija pruženih u centru					
Ukupno	59.350	55.022	48.270	48.168	81.918
Žene	32.773	29.341	24.719	25.570	28.426
Maloljetni korisnici socijalne zaštite prema kategorijama					
Ugroženi porodičnom situacijom	8.546	7.552	8.096	6.526	6.340
Osobe sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju	707	725	802	870	759
Osobe sa poremećajima u ponašanju ličnosti	47	48	58	49	52
Osobe društveno neprihvatljivog ponašanja	459	429	464	410	405
Psihički bolesne osobe	29	28	31	31	30

	2014	2015	2016	2017	2018
Osobe u stanju različitih socijalno-zaštitnih potreba	6.363	4.274	4.593	5.875	5.787
Bez specifične kategorije (ostali)	369	388	419	445	461
Punoljetni korisnici socijalne zaštite prema kategorijama					
Korisnici subvencioniranja troškova	573	464	664	685	675
Osobe sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju	4.830	4.338	4.550	4.642	4.311
Osobe sa poremećajima u ponašanju ličnosti	-	-	-	105	95
Osobe društveno neprihvatljivog ponašanja	624	637	743	620	587
Psihički bolesne osobe	431	446	473	488	483
Osobe koje nemaju dovoljno prihoda za izdržavanje	18.575	16.314	17.358	18.268	18.396
Osobe u stanju različitih socijalno-zaštitnih potreba	8.813	8.375	8.448	10.309	10.180
Bez specifične kategorije (ostali)	2.505	2.604	2.741	2.875	2.956

Izvor: Zeničko-dobojski kanton u brojkama 2019.

Broj korisnika socijalne pomoći na hiljadu stanovnika smanjen je sa 82,08 (2014. godina) na 71 (2018. godina), a i broj siromašnih osoba je manji (32.629 u 2014. godini; 25.349 u 2018. godini). Iznos socijalnih izdvajanja ostao je stabilan u periodu 2014-2018. godina (22,8 miliona KM u 2014. godini i 23 miliona KM u 2018. godini).

U periodu 2009-2019. godina značajno su uvećani iznosi pomoći koji se isplaćuju korisnicima stalne novčane pomoći, za potrebe smještaja u drugu obitelj, smještaja u ustanove socijalne zaštite, dječijeg dodatka i naknada umjesto plaće roditelju koji je u radnom odnosu. Ukupni iznos za isplaćene pomoći na godišnjem nivou uvećan je za 45% u 2019. godini (iznos: 23.707.858 KM) u odnosu na 2009. godinu (iznos: 16.308.937 KM). Socijalni transferi po glavi stanovnika povećani su sa 57,37 KM (2014. godina) na 64,14 KM (2018. godina). U narednoj tabeli (Tabela 103.) prikazani su iznosi pomoći za različite kategorije socijalne pomoći.

Tabela 103. Iznosi isplaćene pomoći korisnicima socijalne zaštite, po vrstama pomoći

Vrsta pomoći	Iznos pomoći /mesečno (prosjeak) (KM)								
	2009	2010	2011	2012	2013	2016	2017	2018	2019
Stalna novčana pomoć	816.288	773.460	777.822	990.082	1.125.016	1.237.883	1.259.306	1.266.984	1.288.700

Novčana naknada za pomoć i njegu druge osobe *)	-	-	1.478.285	2.334.177	2.315.465	-	-	-	-
Osposobljavanje za život i rad	270.855	270.855	203.404	215.027	192.192	101.405	101.980	111.166	102.126
Smještaj u drugu obitelj	160.994	155.804	160.704	218.881	260.626	216.671	217.775	291.713	439.766
Smještaj u ustanove socijalne zaštite	3.762.531	3.870.491	4.367.040	4.461.457	4.478.127	5.586.447	5.658.860	6.002.490	6.163.180
Jednokratne novčane pomoći	120.259	165.100	165.100	165.100	165.100	0	165.100	165.100	165.100
Zdravstveno osiguranje	-	-	-	500.000	36.000	185.000	135.000	135.000	135.000
Dječiji dodatak	2.876.540	2.835.178	3.413.865	3.648.919	3.778.455	4.009.478	3.645.940	3.378.001	3.048.828
Naknada umjesto plaće roditelju koji je u radnom odnosu	7.599.556	7.084.016	6.992.657	7.526.340	7.489.607	8.841.708	9.410.257	10.549.237	12.009.245
Naknada umjesto plaće roditelju koji nije u radnom odnosu	701.914	644.299	576.838	606.134	554.625	585.658	508.531	361.219	355.914
Ukupno sredstava	16.308.937	15.799.202	18.135.715	20.666.118	20.395.212	20.764.250	21.102.750	22.260.912	23.707.858

*) Od 2015. godine ovo pravo se finansira sa nivoa FBiH

Izvor: Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjeglice Zeničko-dobojskog kantona.

U periodu 2010-2019. godina, broj djece bez roditeljskog staranja se smanjio sa 296 na 214 djece. Opadajući trend prisutan je i u broju odgojno zanemarene i zapuštene djece. U 2010. godini broj ove djece je bio 464, dok je na kraju 2019. godine taj broj iznosio 271. U periodu 2010-2018. godina, broj djece čiji je razvoj ometan porodičnim problemima mijenjao se po godinama, ali je primjetan trend rasta. Broj ove djece je sa 970 u 2010. godini porastao na 3.937 u 2019. godini.

Broj odraslih osoba u ZDK koje su materijalno neosigurane i nesposobne za rad je relativno visok u svim posmatranim godinama. Iako se broj odraslih osoba sa društveno negativnim ponašanjem smanjio sa 648 u 2010. godini na 269 u 2019. godini, broj osoba i porodica u stanju socijalne potrebe kojima je usljed posebnih okolnosti potrebna pomoć je kontinuirano visok (8.076 u 2013. godini i 9.426 u 2019. godini).

Prava iz socijalne zaštite obuhvataju novčanu i drugu materijalna pomoć (stalna novčana pomoć, jednokratna, privremena, pomoć u naturi i drugo), refundaciju troškova medicinskog vještačenja u prvom stepenu, osposobljavanje za život i rad, smještaj u hraniteljsku porodicu, smještaj u

ustanove socijalne zaštite, privremeni smještaj i zbrinjavanje u Sigurnoj kući, kao i pravo na zdravstvenu zaštitu, usluge socijalnog i drugog stručnog rada.

U oblasti socijalne zaštite, osobe sa invaliditetom su razvrstane na kategoriju civilnih žrtava rata i osoba sa (civilnim – neratnim) invaliditetom. Ukoliko ispunjavaju uvjete, civilne žrtve rata istovremeno mogu ostvarivati pravo na: ličnu invalidninu ili mjesečno lično novčano primanje; dodatak za njegu i pomoć od strane drugog lica; ortopedski dodatak i porodičnu invalidninu, dok osobe sa neratnim invaliditetom mogu ostvarivati pravo na: ličnu invalidninu, pravo na pomoć i njegu od drugog lica i pravo na ortopedski dodatak.

U periodu 2009-2019. godina, evidentno je smanjenje broja korisnika kao i broja ostvarivanih prava civilnih žrtava rata. Tokom 2009. godine, 947 civilnih žrtava rata ostvarivalo je 1.150 prava, dok je u 2019. godini 792 civilnih žrtava rata ostvarivalo 958 prava.

S druge strane, u broju korisnika i broju ostvarivanih prava osoba sa neratnim invaliditetom primjetan je trend rasta. U 2010. godini 8.048 osoba sa invaliditetom ostvarivalo je 17.360 prava, dok je u 2019. godini 8.482 osoba sa invaliditetom ostvarivalo 18.564 prava.

Dakle, ukupan broj osoba sa invaliditetom u ZDK je u porastu i u 2019. godini bio je 9.274 (8.610 osoba u 2013. godini), a raste i broj ostvarenih prava (17.728 prava u 2013. godini; 19.522 prava u 2019. godini).

U periodu 2009-2019. godina broj penzionera sa starosnom penzijom je porastao sa 26.167 na 35.530, a broj penzionera sa porodičnom penzijom sa 18.395 na 18.426. U istom periodu, broj penzionera sa invalidskom penzijom smanjen je sa 10.107 (2009. godina) na 8.938 (2019. godina).

Tabela 104. Podaci o socijalnoj zaštiti u ZDK

	2009	2010	2013	2016	2017	2018	2019
Broj penzionera sa starosnom penzijom	26.167	-	29.194	-	33.953	35.086	35.530
Broj penzionera sa invalidskom penzijom	10.107	-	10.722	-	9.545	9.261	8.938
Broj penzionera sa porodičnom penzijom	18.395	-	18.522	-	18.445	18.448	18.426
Ukupan broj penzionera					61.943	62.795	62.894
Broj djece bez roditeljskog staranja	-	296	183	158	133	108	214
Broj odgojno zanemarene i zapuštene djece	-	464	357	235	236	267	271
Broj djece čiji je razvoj ometan porodičnim problemima	-	970	1.231	1.106	895	1.991	3.937
Broj odraslih osoba sa društveno negativnim ponašanjem	-	648	384	290	264	262	269
Broj osoba i porodica u stanju socijalne potrebe kojima je usljed posebnih okolnosti potrebna pomoć	-	-	8.076	8.737	10.867	9.440	9.426
Broj korisnika kao i broj ostvarivanih prava civilnih žrtava rata	947 korisnika 1.150 prava	-	910 korisnika 1.095 prava	-	828 korisnika 1.002 prava	807 korisnika 975 prava	792 korisnika 958 prava
Broj korisnika i broj ostvarivanih prava osoba sa neratnim invaliditetom	-	8.048 korisnika 17.360 prava	7.700 korisnika 16.633 prava	-	8.545 korisnika 18.876 prava	8.590 korisnika 18.845 prava	8.482 korisnika 18.564 prava

Izvor: Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjeglice Zeničko-dobojskog kantona.

Broj prava, koje su korisnici socijalne zaštite ostvarili u skladu sa Zakonom, bio je u porastu u periodu 2009-2012. godina, a u periodu 2013-2019. godina taj broj kontinuirano pada. U 2019. godini ostvareno je ukupno 23.201 prava⁴³ (Slika 18).

⁴³ Vezano za evidentiranje podataka o korisnicima prava socijalne i porodične zaštite, u Ministarstvu za rad, socijalnu politiku i izbjeglice Zeničko-dobojskog kantona u primjeni je jedinstvena SOTAC baza podataka.

Slika 18. Ukupan broj prava korisnika socijalne zaštite u ZDK u periodu 2009-2019. godina

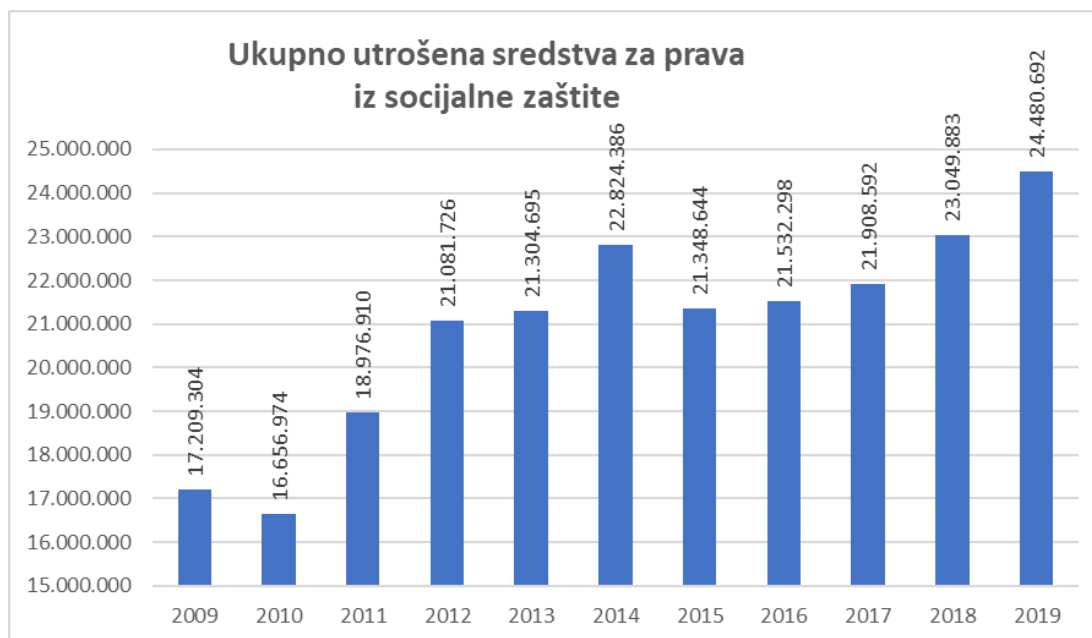
Izvor: Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjeglice Zeničko-dobojskog kantona.

U istom periodu (2009-2019. godina), godišnji iznosi utrošenih sredstava za prava iz socijalne zaštite su u porastu. U 2019. godini utrošeno je više od 24 miliona KM, što je za 42% više u odnosu na 2009. godinu. Ukupni iznosi sredstava su povećani da bi se ostvarila prava porođilja u radnom odnosu na naknade, prava smještaja u ustanove i dnevno zbrinjavanje, te prava na stalnu novčanu pomoć, s obzirom da su iznosi navedenih naknada i pomoći veći nego iznosi u drugim pravima.

Raspoloživa i opredjeljena sredstva u Budžetu Kantona, općina i gradova za oblast socijalne zaštite, direktno utiču na visinu iznosa naknada i pomoći, na uslove za ostvarivanje prava i dalje na obuhvat korisnika socijalne zaštite, odnosno na preduzimanje preventivnih mjera i aktivnosti, te kvaliteta pruženih usluga u ustanovama socijalne zaštite. Na osnovu člana 157. Zakona o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom⁴⁴, Ministarstvo kontinuirano vrši nadzor nad stručnim radom i kontroli namjenskog utroška sredstava u ustanovama socijalne zaštite i općinskim službama na području ZDK, te se po ovom pitanju ostvaruje i saradnja sa Kantonalnom upravom za inspeksijske poslove.

⁴⁴ „Službene novine Zeničko-dobojskog kantona”, broj: 13/07, 13/11, 3/15 i 2/16.

Slika 19. Ukupno utrošena sredstva za prava iz socijalne zaštite u ZDK u periodu 2009-2019. godina

Izvor: Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjeglice Zeničko-dobojskog kantona.

Vezano za zaštitu prava pojedinca i porodice, a posebno porodica sa djecom, centri za socijalni rad i općinske službe pružaju usluge stručnog socijalnog i drugog rada u odnosu na raspoložive ljudske i materijalno-tehničke resurse, koji su u većini centara/službi nedovoljni zbog čega je prioritetno unapređivati iste, te uspostavljati usluge od značaja za jačanje porodica kao što su savjetovališta, centri za zdravo starenje i slično. Ustanove socijalne zaštite je potrebno generalno osnaživati zbog adekvatne reakcije i u slučajevima kada su proglašena stanja nesreće, kao što su situacije vezane za poplave i slično, te prisutnu pandemiju COVID-19, i to u pogledu: upošljavanja nedostajućeg stručnog kadra, obezbjeđenja adekvatne i dovoljne tehničke i zaštite opreme za uposlenike i korisnike i slično, a posebno u pogledu donošenja jedinstvenog Protokola o postupanju u slučajevima epidemija, odnosno pandemija.

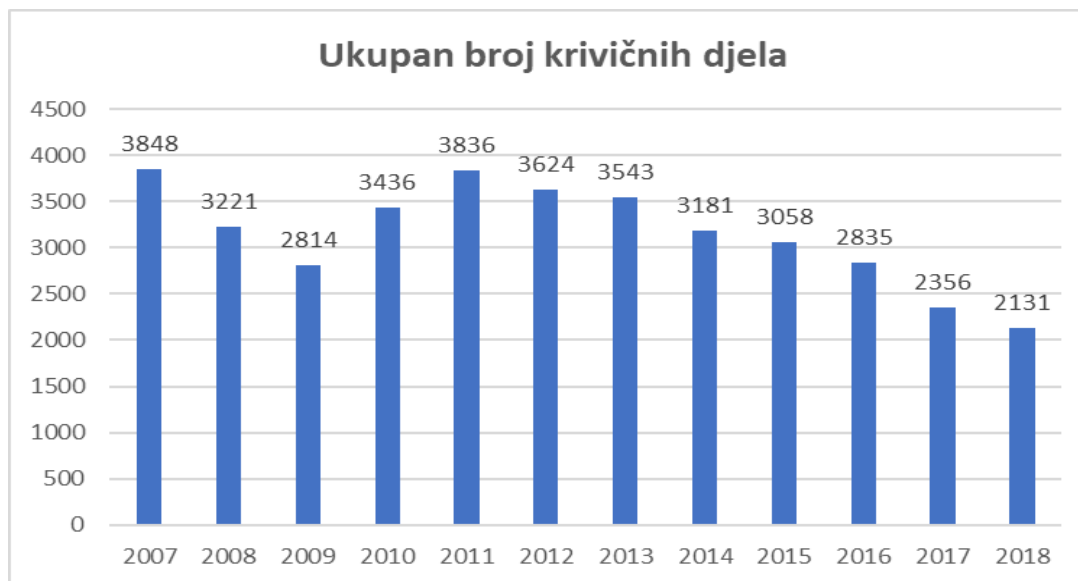
Socijalna zaštita podrazumijeva zaštitu vulnerabilnih kategorija. Rizik od širenja infekcije COVID-19 je posebno velik unutar vulnerabilnih kategorija stanovništva. Provođenje mjera sprječavanja širenja infekcije otežava socijalnu zaštitu ovih kategorija, jer je tokom početnog vala infekcije (početkom 2020. godine) pružanje određenih usluga bilo u potpunosti zaustavljeno. Polazeći od pristupa «živjeti sa koronom», nužno je da društvo iznađe nove modele organizacije socijalne zaštite, posebno zaštite štićenika u kolektivnim centrima i centrima za podršku, gdje je socijalni kontakt nezaobilazan.

7.5 Sigurnost građana

ZDK u periodu 2007-2018. godina bilježi pad stope kriminaliteta. Nakon fluktuacija u broju krivičnih djela u periodu 2010-2014. godina, osjetan je pad broja krivičnih djela. U toku 2018. godine, na području ZDK zabilježeno je 2.131 krivično djelo, što je za 45% manje u odnosu na

2007. godinu. Također je pozitivna činjenica da se u istom periodu značajno povećao procenat rasvjetljavanja krivičnih djela sa 53,6% u 2007. godini na 74,5% u 2018. godini. Broj prestupnika je smanjen u posljednjim godinama, sa 2.614 (2014. godina) na 1.750 (2018. godina).

Slika 20. Ukupan broj krivičnih djela

*Izvor: Ministarstvo unutrašnjih poslova ZDK, 2014;
Informacija o stanju bezbjednosti na području ZDK za 2018. godinu.*

Najčešća krivična djela na području ZDK u 2018. godini bili su imovinski delikti (1.191 slučaj) koji čine oko 56% ukupnog broja zabilježenih krivičnih djela. Također je zabilježen veliki broj krivičnih djela protiv javnog reda i pravnog prometa (186), protiv zdravlja ljudi (159), te krivičnih djela protiv braka, porodice i mladih (151).

U vezi sa sigurnosnim pitanjima, potrebno je napomenuti da se uticaji migrantske krize u Bosni i Hercegovini, osjećaju i na području ZDK. Iako u proteklom periodu nisu zabilježeni problemi povezani sa migrantima, ovom pitanju potrebno je posvetiti pažnju.

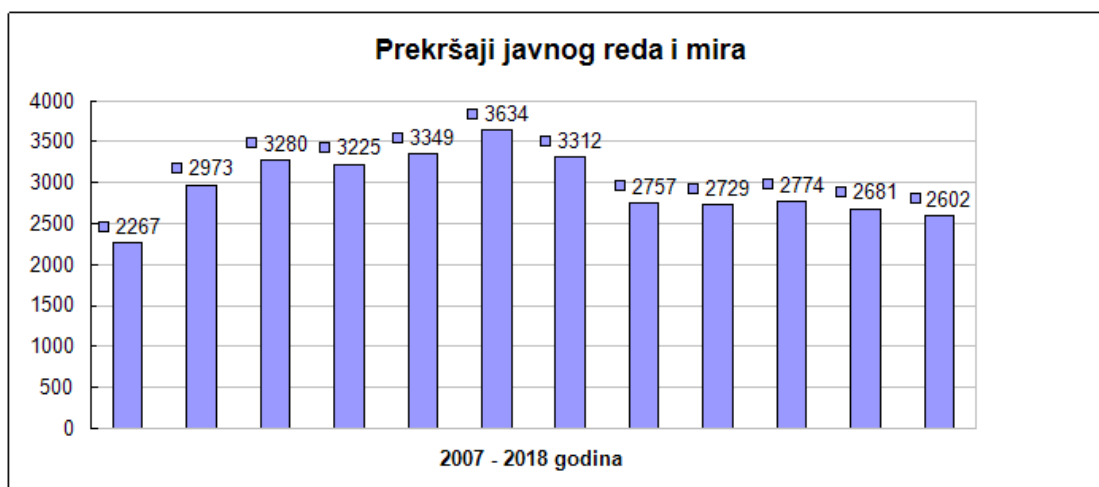
Organizovani kriminal (krijumčarenje narkotika, ilegalne migracije, trgovina oružjem, korupcija, pranje novca) predstavlja prijetnju sigurnosti, jer ugrožava institucionalni sistem, te privrednu i finansijsku stabilnost. Korupcija u javnom sektoru je važan izazov koji utiče na funkcionisanje slobodnog tržišta, privredni rast, učinkovitost javnih i državnih institucija te stvara gubitak povjerenja u javne institucije.

Prirodne i ljudske nesreće, kao što su to bile poplave 2014. godine ili COVID-19 2020. godine, mogu i dalje uticati na stanovništvo i izazvati enormne posljedice na sigurnost građana.

U narednom periodu aktivnosti iz oblasti sigurnosti bit će usmjerene na pojačano djelovanje policije u očuvanju javnog reda i mira, otkrivanju, istraživanju i suzbijanju kriminaliteta, brizi o

sigurnosti saobraćaja, uz stalni nadzor nad primjenom policijskih ovlaštenja i zakonitosti rada policijskih struktura.

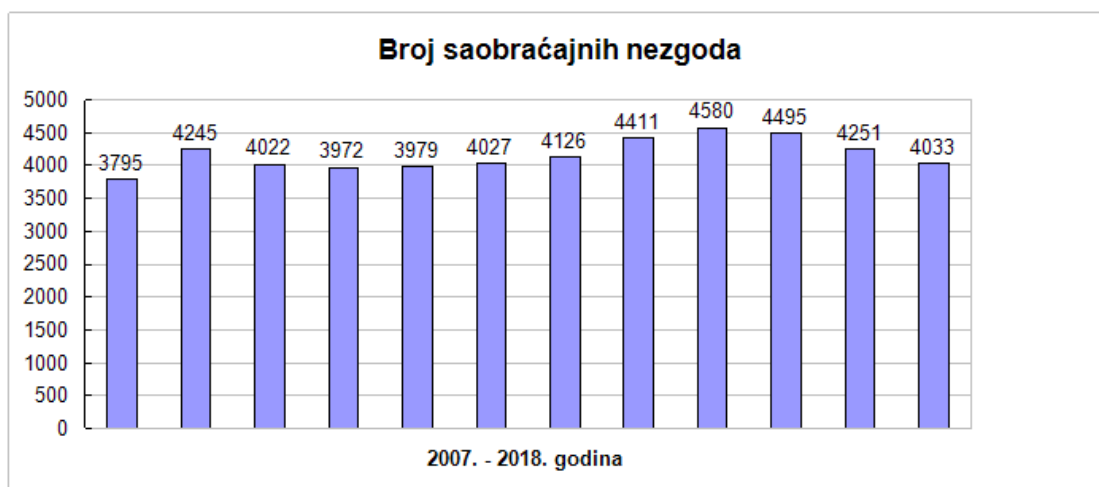
Slika 21. Ukupan broj prekršaja javnog reda i mira

Izvor: Ministarstvo unutrašnjih poslova ZDK, 2014; Informacija o stanju bezbjednosti na području ZDK za 2018. godinu.

Najveći broj prekršaja javnog reda i mira odnosi se na tuče i naročito drsko ponašanje, a u najvećem broju desili su se na ulicama.

Slika 22. Ukupan broj saobraćajnih nezgoda

Izvor: Ministarstvo unutrašnjih poslova ZDK, 2014; Informacija o stanju bezbjednosti na području ZDK za 2018. godinu.

Uzroci većine saobraćajnih nezgoda su bili brzina neprilagođena uslovima puta i vožnja pod dejstvom alkohola. U pogledu kategorije puta, najviše saobraćajnih nezgoda se desilo na ulicama u naseljima. Radi poboljšanja stanja u oblasti bezbjednosti saobraćaja, policijski službenici su preduzeli značajne mjere represije. Unaprijeđen je i sistem videonadzora, vrši se snimanje vozila

i pješaka, prati činjenje prekršaja, te vrši sankcionisanje počinitelaca, prvenstveno vozila sa nevažećim registracijama.

Izdavanje ličnih dokumenata, koje je u nadležnosti Ministarstva unutrašnjih poslova i učinkovita javna uprava koja se ogleda u modernizaciji usluga, korištenju savremenije tehnologije, pojednostavljenju upravnih postupaka, zaštiti, zakonitom korištenju i čuvanju baza podataka, predstavljaju značajan segment u razvoju osjećaja sigurnosti građana.

7.5.1 Sigurnosne prijetnje kao aspekt migracijske krize

Migracije utiču na sve aspekte društva počevši od demografskih, preko ekonomskih i kulturalnih do političkih, među koje se svakako ubrajaju i unutrašnji sukobi. U kontekstu migracionih kretanja na evropskom kontinentu, zapadni Balkan predstavlja važno područje, koje je, s jedne strane region porijekla migranata, a s druge, zbog geografskog položaja koji zauzima, istovremeno i značajno tranzitno područje kojim, u nastojanju da uđu na teritoriju Evropske unije, prolaze migranti iz Azije i dijela sjeverne Afrike (naročito Turske, Bliskog Istoka, dijelova centralne Azije i sjeverne Afrike).

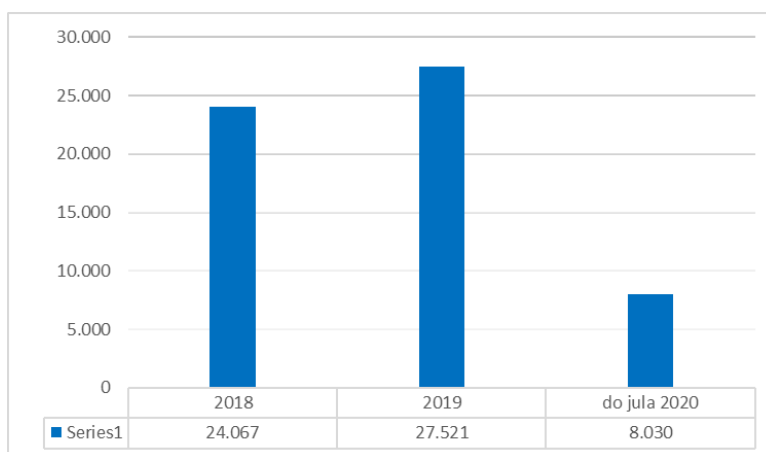
Na području BiH, samim tim i ZDK, sigurnosna prijetnja je usko vezana sa migracijama, tačnije prijetnja u vidu kriminala (krijumčarenje, trgovina ljudima, neovlašteno zauzimanje posjeda, paljevina, krađa, lakše i teže tjelesne povrede i druga kriminalna djela). Najbrže rastući oblik organiziranog kriminala jest **krijumčarenje migranata**, koje podrazumijeva posredovanje u svrhu direktnog ili indirektnog sticanja finansijske ili druge materijalne koristi od nezakonitog ulaska osobe u stranu državu, koje ta osoba nije državljanin ili u njoj nema trajno boravište. Tada se javljaju određene grupe koje direktno profitiraju od migracija, ali na nelegalan način.

Na osnovu toga možemo se zapitati zašto broj migranata od početka 2019. godine konstantno raste u ZDK, iako isti nema prihvatni centar, obezbijedene dnevne obroke, besplatne zdravstvene usluge, niti ima povoljan geografski položaj koji bi migrantima omogućio lakši dolazak do ciljanih država. Posmatrajući te činjenice dolazimo do pretpostavke da migranti koriste teritoriju ZDK kao dio krijumčarske mreže u koje su vrlo često upleteni pojedinci iz lokalnog ili obližnjeg stanovništva, kao i nekolicina migranata. Na taj način migranti dolaze do veće količine novca i mogu da plaćaju nelegalne privatne smještaje. Navedena pretpostavka u skorijoj budućnost može biti sigurnosna prijetnja u ZDK, jer krijumčarenje migranata može izazvati dosta sličnih, ali i srodnih kriminalnih djela. Ujedno problem koji se može sve češće javljati tokom pojačanog priliva migranata, čiji status ostaje neriješen je **trgovina ljudima**.

Analiza migracija u BiH

Migrantska kriza je na teritoriji BiH svoj početak zabilježila u aprilu 2018. godine, kada je 1.419 migranata ušlo na teritoriju zemlje. Na slici ispod možemo vidjeti godišnji prikaz registrovanih ulazaka migranata na teritoriju BiH. ZDK nije bio meta migrantima na početku same krize, jer su tek 2019. godine počeli da dolaze u isti.

Slika 23. Priliv migranata u BiH, po godinama

Izvor: Međunarodna organizacija za migracije IOM (<https://migration.iom.int/europe?type=arrivals>).

Kada govorimo o tekućoj godini, moramo uzeti u obzir pojavu virusa COVID-19 i zatvaranje granica, uslijed čega je od marta mjeseca 2020. godine, znatno smanjen broj registrovanih ulazaka migranata. U prva četiri mjeseca 2020. godine u BiH, registrovano je 4.535 migranata, što je značajno smanjenje (za 24%) u odnosu na isti period prethodne godine. U mjesecu junu i julu 2020. registrovano je 2.983 migranta. Sastav migracionih tokova je mješovit, a najviše deklarirane zemlje porijekla su Pakistan, Afganistan, Irak, Iran i Sirija. Iako su velika većina samohrani muškarci, postoje i obitelji sa djecom i starije osobe.

Migrantska kriza u Zeničko-dobojskom kantonu

U jeku migrantske krize koja je zahvatila BiH, ZDK služi kao tranzit, te na ovom području ne postoji niti jedan prihvatni centar za ovu populaciju. Ipak, samo u proteklom mjesecu u ovom kantonu evidentirano je 247 migranata, a tek 40 sprovedeno je i predato u imigracione centre ili terenske centre Službe za poslove sa strancima. U cilju sprječavanja eskalacije migrantske krize u ZDK, Uprava policije Ministarstva unutrašnjih poslova ovog kantona je u koordinaciji sa Ministarstvom sigurnosti BiH u proteklom periodu sačinila Operativni plan, kojim su predviđene pojačane aktivnosti policije na praćenju i evidentiranju migranata. Kao rezultat toga, u mjesecu junu 2020. godine dokumentovano je 6 (šest) krivičnih djela izvršenih na području grada Zenica, 2 (dva) prekršaja, te 8 (osam) incidenata u kojima su učestvovali migranti.

MUP ZDK je preduzeo bitne korake u sprečavanju širenja kriminalnih radnji, te je shodno promjeni situacije, pojačano prisustvo policije na lokacijama gdje se najčešće nalaze grupe migranata, te se na taj način prati situacija kako bi se pravovremeno moglo odgovoriti na sve izazove. Dodatni sigurnosni problem, koji se javlja tokom činjenja incidenata, prekršaja i krivičnih djela od strane migranata, je neposjedovanje ličnih dokumenata ili posjedovanje lažnih dokumenata. Samim tim je mnogo teže, skoro nemoguće utvrditi njihov pravi identitet. Počinioci bez identiteta, kako se popularno nazivaju u određenim krugovima, mogu da budu skloniji činjenju kriminala raznih vrsta. Migrantska kriza će početi da jenjava onda kada svi nivoi vlasti u BiH budu zajednički radili, a ne prebacivali teret sa jedne teritorije na drugu. Zajedničkim djelovanjem na problem migracija postepeno će se osigurati sigurnost i stabilnost u cijeloj državi.

Najčešći slučajevi kriminaliteta povezani sa migrantima i migracijskom krizom, trenutno u ZDK su:

- Teže i lakše tjelesne povrede, pretežno između grupa migranata, manje među lokalnim stanovništvom. Tačnije učestale su tuče između samih grupa migranata iz više razloga. Razlozi su najčešće finansijski, te iz nezadovoljstva proisteklog iz lične nesigurnosti i neobezbjeđenosti. U slučaju napada na lokalno stanovništvo razlog je pokušaj krađe.
- Krađa predmeta koji bi im donijeli finansijsku dobit.
- Razbojništva.
- Nelegalno zauzimanje posjeda nekretnina u kojima niko ne boravi, slučajevi spaljivanja nekretnina i vozila. Većina migranata na području ZDK nema smještaja, što je uzrokovalo i može da nastavi trend neovlaštenih upada migranata u privatne posjede građana, što direktno dovodi do pojačanog osjećanja nesigurnosti za lokalno stanovništvo.

Spisak krivičnih djela postaje širi kad se uzme u obzir boravak i kretanje migranata u drugim kantonima (Unsko-sanski kanton, Kanton Sarajevo, Tuzlanski kanton), kao što su pokušaji ubistva, ubistva, nelegalna kupovina hladnog i vatrenog oružja. Međutim, situacija u ZDK nije eskalirala u tom pravcu, te je usljed povećanog policijskog nadzora sigurnosna situacija stabilna.

S tim u vezi, u narednom periodu se moraju preduzeti sve neophodne mjere kako bi se efikasnije sprečavale nezakonite migracije na samom njihovom izvoru. Neadekvatno stanje infrastrukture (oprema i objekti) u pogledu ispunjavanja minimalnih standarda izgrađenosti i opremanja graničnih prelaza utiče na otežano izvršavanje poslova graničnih provjera (nepostojanje odgovarajućih saobraćajnica i saobraćajne signalizacije, kontrolnih kabina, prostorija za zadržavanje, prostorija za detaljne granične provjere, video nadzora, itd.).

Razvojni problemi sa aspekta migrantske krize u ZDK:

- Povećan priliv ekonomskih migranata u centru ZDK, tačnije najviše izražena brojka u gradu Zenici, slabije u ostalim općinama.
- Izražena nesigurnost na ulicama tokom kretanja većih skupina migranata. Nesigurnost se odnosi na sljedeću ciljnu skupinu: iznemogle osobe, djecu i tinejdžere koji se ne mogu sami odbraniti u slučaju napada.
- Moguća sigurnosna prijetnja u vidu pojačane aktivnosti krijumčarske mreže migranata.
- Smanjen broj radnih mjesta od početka širenja epidemije COVID-19 u ZDK, što stvara dodatnu negativnu sliku prema migrantima koji su iz ekonomskih razloga pristigli u BiH.
- Moguća pojava i širenje epidemije COVID-19, među migrantima, također kao zdravstveno-sigurnosni problem. Kako bi se zaštitili od virusa, mnogi građani BiH se nalaze u samoizolaciji. Međutim, migranti i izbjeglice koji žive u napuštenim objektima i šatorima podložniji su zarazi, shodno smanjenoj mogućnosti higijene, urednog smještaja, svakodnevne dezinfekcije
- Ugrožavanje turizma u pojedinim dijelovima BiH, odnosno ZDK u kojima su zastupljeni migranti. Tešanj i Maglaj su označeni kao klasteri tokom prvog vala epidemije COVID-19. U Zenici je također bila vanredna situacija. Shodno tome na navedenim teritorijama je već ozbiljno narušen trend posjete turista iz kulturno-historijskih, prirodnih i turističkih razloga. Za period 2021-2027. godina potrebno je posvetiti više pažnju na promociju turističke ponude i većeg uticaja i razvoja turističke zajednice ZDK. Trenutna situacija sa radom Turističke

zajednice ZDK je jako oslabljena i potrebno je izdvojiti veća ulaganja, kako bi turistički ured nastavio svoj rad u najboljem pravcu, uz pomoć stručnih ljudi.

7.6 Zdravstvo

Stanovnici ZDK bolničku zdravstvenu zaštitu ostvaruju u Kantonalnoj bolnici u Zenici, Općoj bolnici u Tešnju, Stacionaru u Žepču i Stacionaru u Olovu. Ukupan broj bolničkih postelja je 1.103 i u granicama je zadatih standarda. Na 1.000 stanovnika na raspolaganju su 3,1 postelje, zauzetost postelja je 73,1%, a godišnje po jednoj postelji se hospitalizira 35,1 pacijent. Vanbolnička zdravstvena zaštita je organizirana kroz 99 punktova i 242 ordinacije primarne zdravstvene zaštite te kroz 29 punktova specijalističko-konsultativnih službi. Broj registriranih privatnih zdravstvenih ustanova je u porastu: 2017. godine bilo je 152 privatne ustanove, a 2013. godini bilo ih je 119.

U oblasti zdravstva u 2018. godini radilo je 3.837 radnika. Od toga je njih 25,6% nezdravstvenog kadra. Odnos zaposlenih u primarnoj i sekundarnoj zdravstvenoj zaštiti je veoma nepovoljan, jer je više od 50% ljekara zaposleno u sekundarnoj zdravstvenoj zaštiti, a više od 80% zdravstvenih zahtijeva bi se trebalo rješavati u primarnoj zdravstvenoj zaštiti da bi ona bila ekonomski isplativa. Broj ljekara na hiljadu stanovnika u ZDK povećan je sa 1,69 (2014. godina) na 1,99 (2018. godina). Međutim, taj broj je manji u odnosu na nivo FBiH (2,19 ljekara na 1.000 stanovnika).

Reformom primarne zdravstvene zaštite kroz uvođenje timova porodične medicine učinjen je značajan napor ka unapređenju primarne zdravstvene zaštite. Broj timova porodične medicine značajno je porastao: 2007. godine bilo je 95 timova porodične medicine, a 2018. godine 157 timova. Uloženi su veliki naponi za educiranje zdravstvenih radnika za rad u timovima porodične medicine i adaptaciju neuvjetnih prostora za ambulate porodične medicine.

Preventivni rad je u radu zdravstvenih ustanova još uvijek nedovoljno zastupljen pa je i broj preventivnih usluga nezadovoljavajući. Nešto bolja situacija je kod timova porodične medicine, ali ukupno stanje je još uvijek nezadovoljavajuće i za posljedicu ima veći broj oboljelih i skuplju zdravstvenu zaštitu.

Za praćenje zdravstvenog stanja stanovništva u ZDK koriste se sljedeći pokazatelji: očekivana dužina života, stopa smrtnosti (mortalitet), stopa dojenačke smrtnosti, vodeći uzroci smrtnosti, vodeća oboljenja (morbiditet), a kao posebni indikatori prate se stanje zdravlja žena i djece.

U 2018. godini u ZDK je ukupno umrlo 3.580 osoba, što je više za 4,4% u odnosu na 2017. godinu, kada je umrlo 3.429 osoba. Spolna struktura umrlih u 2018. i 2017. godini pokazuje da umire veći broj muškaraca (u prosjeku 51%) nego žena (49%). Prosječna starost umrlih se blago povećava u posljednjim godinama i bila je 71,61 godina u 2018, odnosno 70,77 godina u 2017. godini. Opća stopa smrtnosti u 2018. godini u ZDK je bila 9,98‰ a stopa dojenačke smrtnosti je bila 6,8‰.

U proteklih pet godina najčešći uzroci smrti su bili bolesti srca i krvnih sudova (51% učešća), zatim slijede maligne bolesti (22%) te bolesti respiratornog sistema (6%). Među kardiovaskularnim bolestima najčešće se javlja srčana slabost, akutni srčani udar i moždani udar. Kod malignih bolesti najčešće se javljao malignom pluća, maligni tumor želudca, maligni tumor jetre te maligni tumor dojke. Fibroza i ciroza jetre su vodeći uzroci smrti iz grupe oboljenja probavnog sistema.

Struktura oboljenja (morbidity) prikazana je u Tabeli 105. Navedeni podaci pokazuju da se ukupni broj oboljelih smanjio u posljednje dvije godine. Bolesti krvotoka su karakteristične za osobe srednje i starije životne dobi, dok su bolesti organa za disanje u porastu i karakteristične su za sve životne dobi. Studija uticaja aerozagađenja na zdravlje ljudi u Zenici, koju je tim Instituta za zdravlje i sigurnost hrane Zenica objavio 2019. godine, pokazala je da najveći rizik po zdravlje stanovnika proizvodi zagađenje zraka sitnim česticama promjera ispod 2,5 mikrometra (30 puta manje od promjera ljudske dlake). U slučaju Zenice, ove čestice su u periodu 2014-2016. godina uzrokovale skoro 38% smrti od srčanog infarkta i 30% smrti od moždanog udara kao i skoro 21% smrti od karcinoma pluća.

Tabela 105. Najopasnije bolesti na području ZDK: broj oboljelih po godinama

Vrsta bolesti	Broj oboljelih 2007-2013							Broj oboljelih 2015-2018			
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2015	2016	2017	2018
Bolesti krvotoka	38.998	41.822	44.896	44.381	47.317	52.005	48.760	58.688	56.803	54.824	53.887
Tumori	2.314	2.799	3.173	3.489	3.491	3.848	4.583	4.943	4.667	4.253	3.535
Bolesti organa za disanje	108.405	111.297	114.245	103.239	114.502	93.987	101.141	95.761	78.562	72.494	77.643
Bolesti organa za varenje	24.126	27.595	25.928	25.262	26.222	30.502	26.143	24.185	18.286	20.397	19.025
Ostalo	137.130	152.419	157.780	154.987	159.605	159.876	161.302	181.802	206.384	159.867	140.207
Ukupno	310.973	335.932	346.022	331.358	351.137	340.218	341.929	365.379	364.702	311.835	294.297

Izvor: Ministarstvo zdravstva ZDK – godišnje Informacije o zdravstvenom stanju stanovništva i organizaciji zdravstva na području Zeničko-dobojskog kantona.

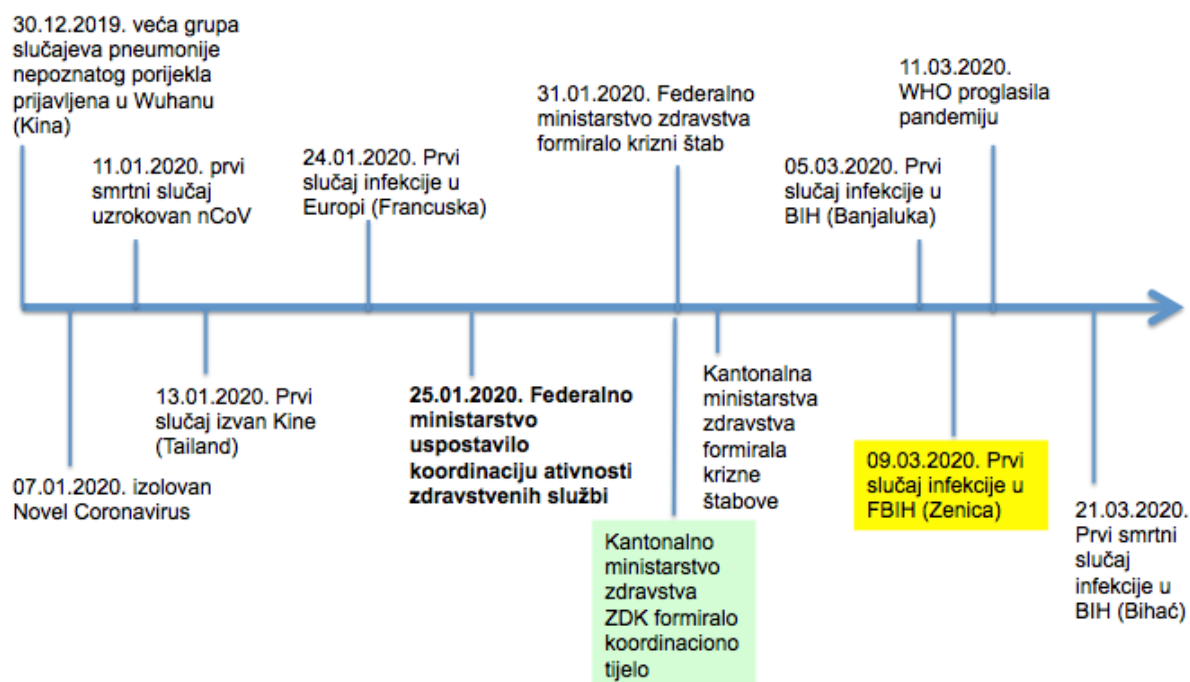
Higijensko-epidemiološka situacija u ZDK prati se posebno u segmentima zaraznih bolesti, antirabične zaštite ljudi, obavezne kontinuirane imunizacije te u domenu sanitarno-higijenskih uvjeta koji mogu uzrokovati nepovoljnu epidemiološku situaciju. U proteklm godinama među vodećim zaraznim bolestima su kapljične infekcije, u prvom redu gripa, varicela, streptokokna oboljenja, tuberkuloza, crijevne zarazne bolesti, zoonoze, vektorska zarazna bolest (virus zapadnog Nila), hepatitis B i C i meningokokne bolesti.

U toku 2018. godine, epidemiološka situacija ocijenjena je kao nesigurna, jer je registrirana pojava zaraznih oboljenja u epidemijskoj formi – trovanje hranom, zatim su registrirana oboljenja izazvana uzročnicima koji ranije nisu bili prisutni na području ZDK (npr. virus zapadnog Nila), a prijavljeni su i slučajevi zoonoza. Procenat provakcinisanosti u svim obaveznim vakcinama kontinuirano pada te se i time stvaraju pretpostavke za pojavu epidemija. U segmentu antirabične zaštite, u 2018. godini zabilježene su povrede ljudi nanesene od pasa lualica i pasa u vlasništvu. Prisustvo različitih rizičnih faktora u životnoj sredini negativno utiče na epidemiološku situaciju, a naročito zagađenje voda, veliki broj divljih deponija, zagađenja zraka i tla, povećan broj insekata

i glodara, itd. Manjkava javno-zdravstvena kontrola vode za piće i nedovoljan nadzor nad zdravstvenom ispravnošću vode iz lokalnih vodnih objekata su ključni sanitarno-higijenski problemi koji utiču na lošu epidemiološku sliku (posebno na prisustvo crijevnih oboljenja).

Krajem decembra 2019. godine, zdravstvene vlasti Narodne Republike Kine su izvijestile Svjetsku zdravstvenu organizaciju (SZO) i svjetsku javnost, o pojavi novog virusa iz porodice koronavirusa, koji je izazvao epidemiju u gradu Wuhanu, a zatim je, do kraja januara 2020. godine registrovan u drugim zemljama jugoistočne Azije i na drugim kontinentima: Sjevernoj i Južnoj Americi, Evropi, Australiji. Virus 2019-nCoV je betakoronavirus, poput MERS-a i SARS-a, koji imaju svoje porijeklo u šišmišima.

Slika 24. Vremenska linija događaja u vezi COVID-19

Izvor: Institut za zdravlje i sigurnost hrane Zenica.

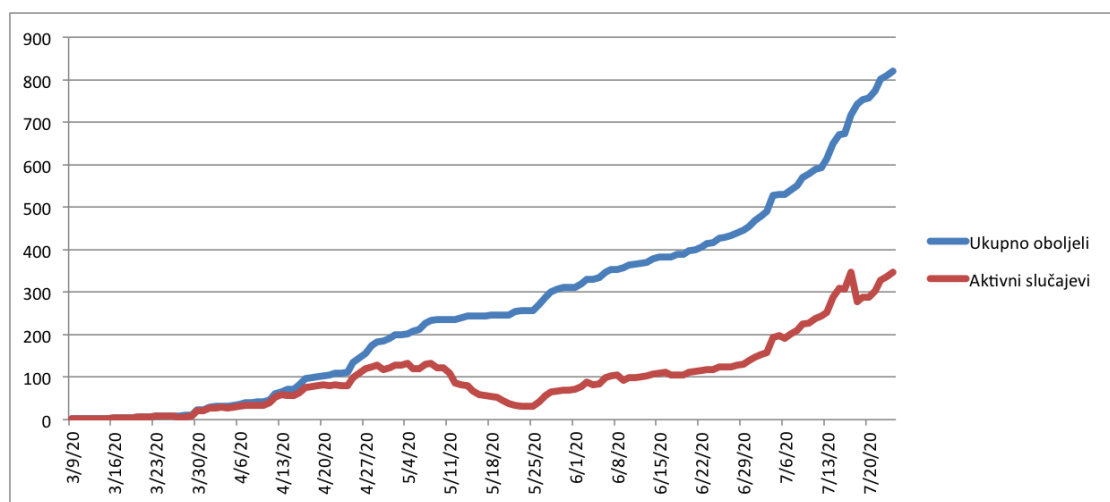
SZO je 25.01.2020. godine izdala prve privremene smjernice za prevenciju i kontrolu infekcije prilikom medicinskog zbrinjavanja u slučaju sumnje na novi koronavirus (2019-nCoV), a 31.01.2020. godine je epidemiju oboljenja izazvanog virusom 2019-nCoV proglasila izvanrednim javno zdravstvenim događajem od međunarodnog značaja. S obzirom da se oboljenje izazvano novim koronavirusom može javiti u bilo kojoj zemlji svijeta, dakle predstavlja globalnu prijetnju, sugeriran je koordiniran zdravstveni odgovor. SZO je 11.03.2020. godine proglasila pandemiju ovog virusa.

Za procjenu stanja kod širenja neke zarazne bolesti najvažniji su epidemiološki podaci, ali ne kao apsolutni brojevi, nego kao stope incidence. Broj registrovanih oboljelih na području ZDK je u julu 2020.godine dostigao 821, od čega je 347 aktivnih slučajeva i ukupno 5 umrlih. Kada ove

brojeve uporedimo sa brojem stanovnika u ZDK dobijamo incidencu od 2.293 na milion stanovnika. Za usporedbu, incidenca u FBiH je 2.576, u Tuzlanskom kantonu 3.579, Hercegovačko-neretvanskom kantonu 2.908, a najveća je u Bosansko-podrinjskom kantonu 5.174. Stopa smrtnosti u ZDK je 0,61%, dok je u FBiH 2,15%, u Tuzlanskom kantonu 3,18%, Kantonu Sarajevo 1,33%, Hercegovačko-neretvanskom kantonu 2,22%, a najveća je u Unsko-sanskom kantonu 5,56%.

Prvi pozitivan slučaj COVID-19 u FBiH je registrovan u Zenici 09.03.2020. godine. U periodu do 20.07.2020. godine, ZDK je imao prosječno dnevno 4,4 slučaja. Za usporedbu cijela FBiH je imala prosječno 33 slučaja dnevno. U prvih 70 dana epidemije, prije ukidanja stanja prirodne nesreće, ZDK je imao prosječno 3,6 slučajeva dnevno (FBiH 15 dnevno), dok je u periodu od 60 dana nakon ukidanja stanja prirodne nesreće ZDK imao prosječno 5,3 slučaja dnevno (FBiH prosječno 60 dnevno). Smrtnost od COVID-19 u prvih 70 dana u ZDK je bila 0,4% (u FBiH 3,7%), dok je smrtnost u zadnjih šezdeset dana u ZDK bila 0,9% (u FBiH 1,7%).

Slika 25. Trend kretanja ukupnog broja oboljelih i broja aktivnih slučajeva na području ZDK

Izvor: www.covid-19.ba

Zašto je bitno posmatrati broj aktivnih bolesnika u odnosu na ukupan broj registrovanih oboljelih? Aktivni slučajevi predstavljaju izvor širenja infekcije, a zahtijevaju i određeni zdravstveni tretman. Ukupno je testirano nešto preko 10.000 osoba što znači da je urađeno 27,9 testova na 1000 stanovnika. Za otkrivanje jednog pozitivnog slučaja utrošeno je prosječno 12 testova.

Tabela 106. Starosna struktura oboljelih u ZDK i FBiH do 25.07.2020.godine

Dobna grupa	Udio oboljelih	
	ZDK	FBiH
0-19 g.	12,09%	9,02%
20-44 g.	43,19%	42,36%
45-54.g.	18,31%	17,64%
55-64 g.	15,02%	17,16%
65-74.g.	8,45%	9,06%
75-84.g.	2,93%	4,76%

Izvor: www.covid-19.ba

Od ukupnog broja oboljelih u ZDK 92% su žene, a 48% muškarci. Svi umrli su muškog pola.

Tabela 107. Starosna struktura umrlih na području ZDK do 25.07.2020.:

Dobna grupa	Udio oboljelih
55-64 g.	40 %
65-74.g.	40 %
75-84.g.	20 %

Izvor: www.covid-19.ba

Broj oboljelih je 25.07.2020. godine dostigao 2,37 na hiljadu stanovnika ZDK. U odnosu na broj stanovnika dobne grupe, najviše je oboljelih u dobnoj grupi 20-44 godine (3,25 na hiljadu stanovnika), a najmanje u dobnoj grupi ispod 19 godina (1,40 na hiljadu stanovnika), kao i kod najstarije populacije iznad 65 godina (1,42 na hiljadu stanovnika). Ovakav rezultat, kad je u pitanju procenat stanovništva starijeg od 65 godina koji je obolio od COVID-19 pokazuje da je jedan od ciljeva kontrole širenja ove infekcije – zaštita najugroženijeg dijela populacije, uspješno realizovan.

Tabela 108. Incidenca obolijevanja od COVID-19 po dobnim grupama na području ZDK do 25.07.2020.godine

Dobna grupa	Broj oboljelih na 1000 stanovnika dobne grupe
0-19 g.	1,40
20-44 g.	3,25
45-54.g.	3,13
55-64 g.	2,35
>65 g.	1,42
UKUPNO	2,37

Izvor: www.covid-19.ba

Polazeći od principa kontrole širenja zaraznih bolesti da se djeluje na izvor zaraze i puteve prenošenja, ZDK je početkom epidemije primijenio metod smještaja svih pozitivnih u izolatorij. Pored izolacije pozitivnih osoba kao izvora zaraze, željelo se osigurati adekvatan zdravstveni nadzor nad zdravstvenim stanjem oboljelih, te spriječiti situacije da neki pacijenti, zbog smještaja u kući, dođu u teže stanje kada su mogućnosti liječenja ograničene. Ostvaren je očekivani rezultat, jer je broj teških stanja i broj smrtnih ishoda nizak u odnosu na druge kantone i Federaciju kao cjelinu.

Nakon što je broj pozitivnih slučajeva značajnije porastao, pristup je promijenjen, te se nadalje svi pozitivni slučajevi osoba koja su mlađe od 65 godina i koje nemaju faktore rizika (hronične bolesti) izoliraju u kućnim uslovima, dok se ostali izoliraju u dva izolatorija (Kantonalna bolnica Zenica i Opća bolnica Tešanj).

U periodu od pojave prvog pozitivnog slučaja do 22.07.2020. godine ukupno su hospitalizirane 473 osobe (394 u Kantonalnoj bolnici u Zenici i 79 u Općoj bolnici u Tešnju). Od tog broja 154 je bilo asimptomatskih, 165 sa blagim simptomima, 69 teških stanja i 8 sa kritičnim stanjem. Od 69 teških i 8 kritičnih pacijenata, 15 je bilo liječeno na jedinici intenzivne njege, od čega je 7 bilo na

respiratoru. Od ukupnog broja hospitaliziranih 197 je imalo neku hroničnu bolest ili teže zdravstveno stanje prije obolijevanja od koronavirusa. Prosječna starost hospitaliziranih je bila 42 godine i 10 mjeseci. Među hospitaliziranim zabilježena su tri smrtna ishoda i sva tri su teže zdravstveno stanje (psihomotorne hronične bolesti, karcinom, hipertenzija, dijabetes) imala prije pojave COVID-19.

ZDK je u cjelini jako dobro reagovao na pojavu ove bolesti. Krizni štab Ministarstva zdravstva ZDK je prvo počeo raditi od 31.01.2020.godine kao Koordinaciono tijelo (prvo takvo formirano tijelo u BiH), da bi već naredne sedmice prerastao u Krizni štab. Već nakon prvih analiza Krizni štab je postavio nekoliko jasnih ciljeva djelovanja:

- identificirati, izolirati i zbrinuti slučajeve infekcije novim virusom,
- ograničiti širenje infekcije među zdravstvenim radnicima,
- «kupiti vrijeme» za reorganizaciju bolnice kroz organizovani rad domova zdravlja (Higijensko-epidemiološka služba i Hitna medicinska pomoć) i Instituta za zdravlje i sigurnost hrane. Prva linija odbrane mora biti izvan bolnica,
- osigurati zadovoljenje najnužnijih zdravstvenih potreba za sve stanovnike bez obzira da li su pozitivni na COVID-19 ili ne,
- smanjiti rizik od smrtnih ishoda izvan bolnice kroz osiguranje nadzora nad osobama pozitivnim na COVID-19 u kontroliranim uslovima.

Svi postavljeni ciljevi su u najvećoj mjeri ostvareni kroz djelovanje zdravstvenog sistema. Identificirani su i izolirani slučajevi pozitivni na COVID-19. Jako je mali broj zdravstvenih radnika, koji je na radnom mjestu inficiran. Za ilustraciju, od osoblja na infektivnom odjelu Kantonalne bolnice Zenica, koje je zbrinjavalo preko 300 osoba pozitivnih na COVID-19, niko nije inficiran. Izvanredan rad higijensko-epidemioloških službi (uz podršku službi hitne medicinske pomoći i porodične medicine) domova zdravlja, uz koordinaciju Instituta za zdravlje i sigurnost hrane, rezultirao je zaštitom bolnice od pritiska većeg broja oboljelih, što je omogućilo da se osposobe bolnički kapaciteti za adekvatno zbrinjavanje većeg broja oboljelih. Najnužnije zdravstvene potrebe stanovnika ZDK su osigurane, i to kako za osobe negativne na COVID-19, tako i za one koji su pozitivni. Tako je u Kantonalnoj bolnici Zenica izvršeno nekoliko porođaja i operativnih zahvata na pacijentima pozitivnim na COVID-19. To su bili prvi takvi zahvati nad pacijentima pozitivnim na COVID-19 u BiH, a i šire. Ne treba ispustiti iz vida ni činjenicu da su institucije u cijelom ZDK jako brzo reagovale. ZDK je bio prvi kanton koji je uradio rebalans budžeta kako bi osigurao potrebna sredstva za kontrolu epidemije. Vlada ZDK je vrlo brzo i adekvatno djelovala po preporukama struke. Ostvarena je izvanredna podrška zdravstvenom sistemu od strane policije, inspekcija, a posebno Kantonalnog štaba civilne zaštite.

Analiza trendova ukupnog broja oboljelih i aktivnih slučajeva pokazuje da bi maksimalan broj aktivnih slučajeva na ZDK mogao dostići broj između 450 i 500 u periodu do 10.09.2020. godine, ukoliko se ne dogode neki ekscesi. Taj broj aktivnih slučajeva bi zahtijevao odgovarajuće zdravstvene kapacitete, prema procjenama u tabelama u nastavku.

Tabela 109. Procjena zdravstvenih potreba usljed COVID-19 na području ZDK prema scenarijima

Scenario	Broj aktivnih slučajeva	Broj osoba koje zahtijevaju smještaj u izolatorij i/ili bolnički tretman	Maksimalna kapacitet izolatorija i infektivnog odjela	Broj težih bolesnika koji zahtijevaju bolnički tretman	Broj najtežih slučajeva koji zahtijevaju ICU
Postojeće stanje (25.07.2020.)	374	131	220	52	22
Optimistički scenario	450	158	220	63	27
Srednji scenario	475	166	220	67	29
Pesimistički scenario	500	175	220	70	30

Izvor: Institut za zdravlje i sigurnost hrane Zenica .

Tabela 110. Procjena potrebnih zdravstvenih kapaciteta za zbrinjavanje COVID-19 pacijenata na području ZDK prema scenarijima

Scenario	Broj aktivnih slučajeva	Broj kreveta na infektivnim odjelima	Nedostajući kreveti za blaže bolničke slučajeve	Potreban broj kreveta Infektivnih odjela (zauzetost 90%)	Potreban broj kreveta ICU (zauzetost 90%)	Potreban broj respiratora
Postojeće stanje (25.07.)	374	60	-2	58	25	16
Optimistički scenario	450	60	10	70	30	20
Srednji scenario	475	60	14	74	32	21
Pesimistički scenario	500	60	18	78	33	22

Izvor: Institut za zdravlje i sigurnost hrane Zenica.

Dosadašnji tok epidemije u svijetu, pa i kod nas, pokazuje da se ne radi o sezonskoj zaraznoj bolesti i da je vrlo teško procijeniti kako će se bolest dalje kretati. Neophodno je prilagoditi rad cijelog zdravstvenog sistema «životu sa koronom», tj reorganizovati se na način što normalnijeg rada (pružanja svih potrebnih zdravstvenih usluga) uz uvažavanje mjera i principa rada sa rizikom infekcije COVID-19. Za adekvatan odgovor na infekciju COVID-19, neophodno je procjenjivati potrebe za zdravstvenim kapacitetima, a posebno za određenim zdravstvenim kadrom i zaštitnom medicinskom opremom.

U zdravstvenom sistemu ZDK veliki značaj ima **Zavod zdravstvenog osiguranja ZDK**. Njegove aktivnosti su, između ostalog, usmjerene na provođenje politike razvoja i unapređivanja zdravstvene zaštite koja se osigurava obaveznim zdravstvenim osiguranjem, planiranje i prikupljanje novčanih sredstava obaveznog zdravstvenog osiguranja te plaćanje usluga zdravstvenim ustanovama, poslove u vezi sa ostvarivanjem prava osiguranih lica, blagovremenim i zakonitim ostvarivanjem njihovih prava te pružanjem stručne pomoći u ostvarivanju prava i zaštiti njihovih interesa, kao i sve ostale poslove vezane za ostvarivanje prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja ZDK kao organa upravljanja. Zavod ima ukupno 12 poslovnica smještenih u gradovima/općinama ZDK.

Obuhvat stanovništva zdravstvenim osiguranjem varirao je po godinama i povećao se sa 85,15% u 2009. godini na 92,96% u 2018. godini (Tabela 111). Prema Analizi stanja i potreba mladih na području ZDK (2017. godina), mladi uglavnom koriste javno zdravstveno osiguranje preko roditelja/staratelja (48 %), a preko biroa za zapošljavanje osigurano je oko 20 % mladih. Osiguranje koje uplaćuje poslodavac ima oko 22% mladih, a dodatno osiguranje (privatno u BiH ili inozemstvu) ima 2% mladih.

Tabela 111. Obuhvat stanovništva zdravstvenim osiguranjem u ZDK po godinama

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Obuhvat stanovništva zdravstvenim osiguranjem	85,15	82,47	86,29	86,65	86,90	86,75	85,90	94,24	93,39	92,96

Izvor: Zavod zdravstvenog osiguranja i reosiguranja Federacije BiH.

Budžet za finansiranje javnih ustanova zdravstvene zaštite rastao je po godinama i u 2018. godini iznosio je 184.526.900 KM. Udio poreznih prihoda u svim godinama je bio 99%, a neporeznih 1%. Prikaz finansiranja po godinama nalazi se u Tabeli 112.

Tabela 112. Finansiranje ustanova zdravstvene zaštite

Prihodi	2014	2015	2016	2017	2018
Porezni prihodi (doprinosi za zdravstveno osiguranje)	144.489.116	151.270.578	155.724.966	166.990.652	182.864.833
Neporezni prihodi (prihodi od pružanja usluga, vlastiti prihodi)	1.161.991	1.099.587	1.206.419	1.260.009	1.662.067
UKUPNO	145.651.107	152.370.165	156.931.385	168.250.661	184.526.900

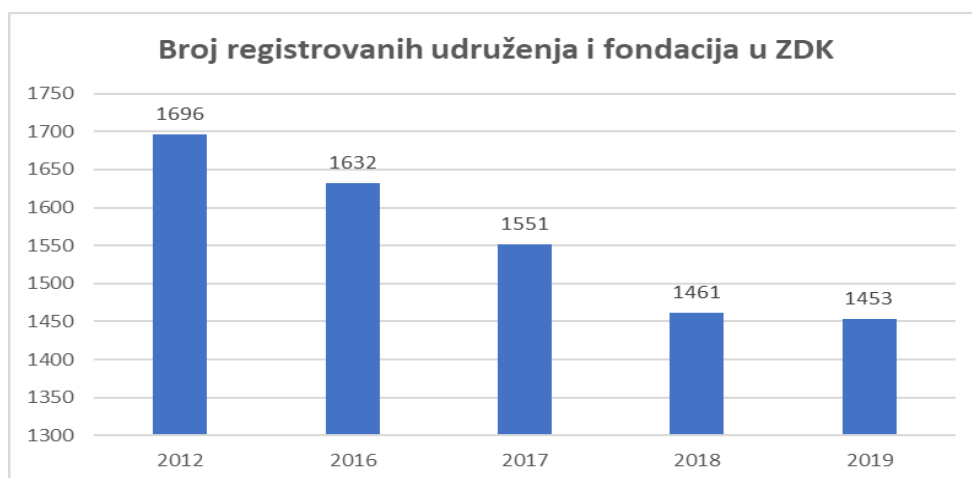
Izvor: Izvještaj o izvršenju Finansijskog plana Zavoda zdravstvenog osiguranja Zeničko-dobojskog kantona za 2015, 2016, 2017. i 2018. godinu.

7.7 Sektor civilnog društva

U Registru udruženja građana i fondacija, koji se vodi u Ministarstvu za pravosuđe i upravu ZDK, sa danom 31.12.2019. godine upisano je 1.453 organizacija. Taj broj je za 243 (14%) manji od broja organizacija u 2012. godini. Slika 21. pokazuje da se broj registriranih udruženja i fondacija smanjuje po godinama. Smanjenje broja organizacija u Registru posljedica je, između ostalog, činjenice da brojna udruženja ne prijavljuju svaku promjenu u statutu, nazivu, sjedištu, i drugim dijelovima upisa podataka, što propisuje Zakon o udruženjima i fondacijama FBiH (član 33). Stoga je, po službenoj dužnosti, bio pokrenut postupak njihovog brisanja iz Registra.

Ministarstvo za pravosuđe i upravu ZDK trenutno ne raspolaže podacima koji se odnose na ukupan broj članova udruženja građana niti broj članova pojedinih udruženja, budući da provodi samo postupak upisa udruženja građana i fondacija.

Slika 26. Broj registriranih udruženja i fondacija u ZDK po godinama

*Izvor: Informacije o nevladinom sektoru u ZDK za 2012, 2016, 2017 i 2018. godinu;
Podaci Ministarstva za pravosuđe i upravu ZDK za 2019. godinu.*

Nevladine organizacije u ZDK obavljaju 15 „osnovnih“ djelatnosti i to: arhitektura, afirmacija struke, boračka zaštita, sportska, privredna, pomoć građanima oštećenog sluha, socijalna skrb, tehnička kultura, muzička kultura, pomoć ženama, kultura, zdravstvo, obrazovanje, poljoprivreda i ekologija, a pored navedenih u statutima udruženja navedene su i druge djelatnosti. Pregled broja udruženja prema djelatnostima u 2018. godini, nalazi se u Tabeli 113. Podaci pokazuju da se najveći broj organizacija bavi sportskim, zatim kulturnim i muzičkim djelatnostima. Veliki broj organizacija okuplja borce, ratne vojne invalide, porodice šehida i poginulih boraca te osobe koje se bave obrazovanjem, poljoprivredom i pravima žena.

Tabela 113. Pregled broja udruženja prema djelatnostima za 2018. godinu

Djelatnost	Broj udruženja	Napomena
Udruženja boraca, organizacija RVI, organizacija porodica šehida i poginulih boraca	152	
Udruženja paraplegičara, građana oštećenog sluha, slijepih osoba, distrofičara, dijabetičara	56	
Kultura i muzika	335	
Sport	460	Udruženja sportista invalida: 24; Sportski savezi: 13
Obrazovanje, pomoć ženama, planinari, izviđači	118	Udruženja žena: 29; Udruženja planinara: 12; Udruženja izviđača: 7
Socijalna skrb, sindikati, penzioneri, udruženja logoraša	102	Udruženja Crveni križ: 12
Udruženja poljoprivrednika, lovačka udruženja i udruženja pčelara	71	Udruženja poljoprivrednika: 48; Lovačka udruženja: 9; Udruženja pčelara: 14
Civilna zaštita, vatrogasci, dobrovoljna vatrogasna društva	19	
Udruženje privrednika/ preduzetnika, udruženja taksista	30	Udruženja taksista: 7

Djelatnost	Broj udruženja	Napomena
Ekološka udruženja, udruženja seoski vodovodi	55	Ekološka udruženja: 42; Seoski vodovodi: 13
Udruženja mladih	51	
Humanitarne organizacije i udruženja	12	
UKUPNO	1461	

Izvor: Informacija o nevladinom sektoru u ZDK za 2018. godinu.

Za rad i djelatnosti organizacija civilnog društva dodjeljuju se budžetska sredstva u skladu sa važećim propisima. Vlada ZDK redovno pruža podršku udruženjima i fondacijama za realizaciju projekata. U 2018. godini ukupni iznos finansijskih sredstava izdvojen u te svrhe iz Ureda Premijera i ministarstava iznosio je 2.191.825,82 KM. Detaljan pregled dodijeljenih sredstava nalazi se u Tabeli 114. U odnosu na 2013. godinu može se zaključiti da je ukupni godišnji iznos povećan više od 2,5 puta te da su fondovi za finansiranje udruženja otvoreni u četiri ministarstva, koja ranije nisu imala takve fondove.

Sektor civilnog društva predstavlja veliki potencijal za svako društvo, te mu se mora posvetiti posebna pažnja. Dosadašnji način rada je uobičajeno podrazumijevao okupljanje ljudi za samo djelovanje udruženja, ali i realizaciju aktivnosti udruženja, koja su dobrim dijelom bila finansirana iz budžeta. Ove aktivnosti podrazumijevaju okupljanje ljudi. Epidemija COVID-19 skoro u potpunosti onemogućava ovakve oblike djelovanja, te je nužno iznaći nove oblike. Donatori organizacija civilnog društva će trebati sagledati okolnosti u kojima će ubuduće organizacije realizovati svoje aktivnosti, te prilagoditi indikatore izvršenja projekata koje finansiraju. Sektor civilnog društva potencijalno može okupiti i aktivirati jako veliki dio društva, što potencijalno može donijeti i mnogo inovacija. Kad je u pitanju funkcionisanje društva uz infekciju COVID-19, ovaj sektor može biti izvor rješenja za mnoge druge sektore.

Tabela 114. Iznosi sredstava iz Ureda Premijera i ministarstava ZDK dodijeljeni udruženjima i fondacijama, 2013. i 2018. godina

Institucija – izvor sredstava	Namjena sredstava	Iznos sredstava (KM)	
		2013	2018
Ured premijera	Sport, kultura i obrazovanje	118.250	64.800
Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport	Za projekte udruženja vezane za zaštitu kulturno-historijskih spomenika	40.000	-
	Za omladinske projekte	20.000	60.000
	Projektima udruženja iz domena kulturnih manifestacija i izdavačke djelatnosti	28.750	65.000
	Transfer sredstava za sport	-	700.000
	Podrška natjecateljskim aktivnostima klubova	319.278	372.192
	Sportske aktivnosti osoba s invaliditetom	61.151	84.500
	Natjecanje učenika i studenata	15.012	65.000
	Podrška perspektivnim i uspješnim sportašima	33.974	29.600

	Posebne sportske aktivnosti	63.552	206.210
Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjeglice	Podrška realizaciji programskih zadataka udruženja	620.311	437.270
Ministarstvo za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu	Podrška razvoju udruženja i realizaciji značajnih događaja	-	27.063
Ministarstvo za boračka pitanja	Sufinansiranje rada udruženja	-	771.193
Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoline	Podrška projektima udruženja	-	64.500
Ministarstvo za privredu	Subvencioniranje programskih aktivnosti za drveni klaster	-	2.000
UKUPNO		827.311	2.191.826

Izvor: Informacije o nevladinom sektoru u ZDK za 2013. i 2018. godinu.

Rad udruženja i fondacija finansijski podržavaju i jedinice lokalne samouprave. U 2018. godini ukupni iznos sredstava, koje su jedinice lokalne samouprave izdvojile za podršku radu udruženja i fondacija, iznosio je 2.896.627.50 KM. Pregled izdvojenih sredstava po jedinicama lokalne samouprave nalazi se u Tabeli 115 koja slijedi:

Tabela 115. Izdvajanja lokalnih zajednica za rad udruženja i fondacija

Grad/ Općina	Iznos sredstava (KM)
Općina Kakanj	983.531.27
Grad Zenica	589.394.78
Općina Tešanj	318.900.00
Općina Visoko ⁴⁵	238.800.00
Općina Žepče	201.272.93
Općina Breza	174.092.00
Općina Vareš	116.886.70
Općina Usora	91.000.00
Općina Maglaj	86.100.00
Općina Doboj Jug	54.055.00
Općina Olovo	28.394.82
Općina Zavidovići	14.200.00
UKUPNO	2.896.627.50

Izvor: Informacija o nevladinom sektoru u ZDK za 2018. godinu.

Iz navedenih podataka, kao zaključak, može se konstatovati da su Vlada ZDK i jedinice lokalne samouprave za podršku udruženjima i fondacijama na području ZDK izdvojile ukupno 5.088.453,32 KM.

⁴⁵ Upisano je „Općina Visoko“, jer se podaci odnose na izdvajanja prije 2019. godine odnosno za period u kojem je Visoko imalo status Općine.

8 Upravljanje razvojem Zeničko-dobojskog kantona

8.1 Opis postojećeg modela upravljanja razvojem

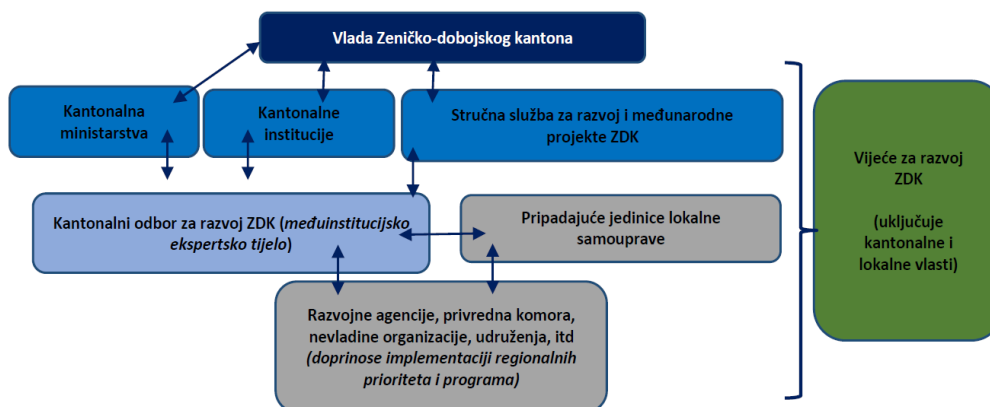
U skladu sa Zakonom o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u FBiH („Službene novine Federacije BiH”, broj: 32/17), institucionalni okvir za razvojno planiranje i upravljanje razvojem u ZDK čine Vlada ZDK, kantonalni organi uprave i kantonalne upravne organizacije, jedinice lokalne samouprave i tijela za poslove razvojnog planiranja i upravljanja razvojem u kantonima i jedinicama lokalne samouprave.

Vlada ZDK je izvršni organ vlasti u ZDK. Vlada donosi uredbe, odluke, rješenja i zaključke u skladu sa Ustavom BiH, FBiH, ZDK, zakonima i drugim propisima. Vladu potvrđuje Skupština ZDK. Na čelu Vlade je premijer, a Vladu čini još 10 ministara. Ministri su odgovorni za zastupanje i provođenje stavova i zaključaka Vlade u poslovima koje im ona povjeri. Deset ministarstva čine: Ministarstvo finansija, Ministarstvo za privredu, Ministarstvo za pravosuđe i upravu, Ministarstvo za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport, Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoline, Ministarstvo zdravstva, Ministarstvo za boračka pitanja i Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjeglice. Preko tih ministarstava oblikuje se i provodi razvojna politika ZDK. Druga tijela kantonalne uprave su: Kantonalna uprava za inspekcijske poslove, Kantonalna uprava civilne zaštite, Kantonalna uprava za šumarstvo, Služba za zajedničke poslove, Sekretarijat za zakonodavstvo, Stručna služba, Kantonalna direkcija robnih rezervi, Kantonalna direkcija za ceste, Kantonalni zavod za pravnu pomoć, Kantonalni zavod za urbanizam i prostorno uređenje, Pedagoški zavod, Poljoprivredni zavod i Zavod za vode.

Stručna služba za razvoj i međunarodne projekte ZDK ima ulogu jedinice za upravljanje razvojem u ZDK. Jedan od važnijih zadataka Stručne službe je sveukupna tehnička koordinacija i savjetovanje svih relevantnih aktera uključenih u sistem za upravljanje razvojem u ZDK. Mandat Stručne službe također obuhvata sve ključne funkcije sistema za upravljanje razvojem, a posebno koordinaciju pripreme Strategije razvoja i praćenje njene implementacije.

ZDK je usvajanjem Strategije razvoja za period 2016-2020. godina prihvatio funkcionalni sistem (Slika 27.) koji sadrži horizontalnu koordinaciju (između ministarstava) i vertikalnu koordinaciju (između kantonalnih institucija, viših nivoa vlasti i jedinica lokalne samouprave u sastavu ZDK), neposredno usklađivanje strateškog planiranja i budžetskih procesa kao i sistemsku implementaciju, monitoring i evaluaciju razvojnih ciljeva.

Slika 27. Integrirani sistem upravljanja razvojem u Zeničko-dobojskom kantonu

Izvor: Strategija razvoja Zeničko-dobojskog kantona za period 2016-2020.

Kantonalni odbor za razvoj (KOR) je formiran 25.08.2016. godine **Rješenjem o formiranju i imenovanju Kantonalnog odbora za razvoj**⁴⁶ kao operativno, izvršno i koordinaciono tijelo zaduženo za vođenje procesa planiranja, monitoringa i evaluacije te izvještavanja na kantonalnom nivou.

U skladu sa **Odlukom o usvajanju Strategije razvoja Zeničko-dobojskog kantona za period 2016-2020. godina**⁴⁷, Rješenjem o formiranju i imenovanju Kantonalnog odbora za razvoj (KOR) i Odlukom o usvajanju Akcionog plana za implementaciju Strategije razvoja Zeničko-dobojskog kantona za period 2019.-2021. godina⁴⁸, sa članovima KOR-a se provode konsultacije u vezi sa Godišnjim izvještajem o implementaciji Strategije razvoja ZDK za 2019. godinu i Prijedlogom Akcionog plana implementacije Strategije razvoja ZDK za period 2020.-2022. godina te se od njih traži da svako iz svoje nadležnosti sagleda sljedeće:

- projekte i aktivnosti koje su se provodile tokom 2019. godine,
- projekte i aktivnosti koje će se provoditi u planskom periodu 2020.-2022. godina,
- na nivou projekata predlože eventualne izmjene za novi planski period (2020.-2022. godina).

U procesu izrade Strategije razvoja ZDK za period 2016.-2020. godina, članovi KOR-a su prisustvovali sastancima i radionicama te pružili doprinos u izradi strateške platforme kao najvažnijeg dijela Strategije iz svih relevantnih sektora. Također, KOR je na bazi principa integracije, objedinio i uskladio sektorske dokumente te izradio okvirne trogodišnje planove

⁴⁶ „Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 10/16 i 5/17.

⁴⁷ „Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 1/16.

⁴⁸ „Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 21/19.

implementacije, uključujući i plan razvoja organizacijskih kapaciteta i ljudskih potencijala neophodnih za proces implementacije pomenute Strategije.

Vijeće za razvojno planiranje i upravljanje razvojem u ZDK osnovano je 2019. godine⁴⁹ u skladu sa obavezom formiranja ovog tijela prema Zakonu o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u FBiH⁵⁰. Prema **Odluci o imenovanju Vijeća za razvojno planiranje i upravljanje razvojem u Zeničko-dobojskom kantonu**⁵¹, Vijeće je savjetodavno tijelo Vlade ZDK koje ima ulogu u procesima definiranja, implementacije, monitoringa, evaluacije i izvještavanja o realizaciji razvojnih prioriteta u ZDK i djeluje u skladu sa principima partnerstva i saradnje propisanim Zakonom o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u FBiH. Vijeće broji 19 članova, uključujući premijera ZDK, općinske načelnike odnosno gradonačelnike jedinica lokalne samouprave u sastavu ZDK, predsjedavajućeg i 2 zamjenika Skupštine ZDK, predsjednika Kluba poslanika Bošnjaka, predsjednika Kluba poslanika Hrvata te predsjednika Kluba poslanika Srba Skupštine ZDK.

Odlukom o izradi Strategije razvoja Zeničko-dobojskog kantona za period 2021.-2027. godina⁵² pokrenut je proces izrade Strategije razvoja ZDK za period 2021.-2027. godina. Nosilac izrade Strategije razvoja ZDK je Vlada ZDK, a institucionalni okvir za tehničku, stručnu podršku u koordinaciji procesa izrade Strategije razvoja čini Stručna služba. Učesnici u procesu izrade Strategije razvoja ZDK su kantonalna ministarstva i druga tijela kantonalne uprave, jedinice lokalne samouprave u ZDK, Vijeće za razvojno planiranje i upravljanje razvojem u ZDK te socio-ekonomski partneri.

Odlukom o pokretanju postupka izrade Strategije razvoja ZDK za period 2021.-2027. godina propisano je da Stručna služba može po potrebi formirati radna tijela. S tim u vezi, **Rješenjem o formiranju i imenovanju Radnog tijela za izradu Strategije razvoja Zeničko-dobojskog kantona za period 2021.-2027. godina**⁵³, formirano je Radno tijelo za izradu Strategije razvoja ZDK za period 2021.-2027. godina koje ima zadatak da učestvuje u procesu izrade Strategije razvoja ZDK, poštujući principe razvojnog planiranja i upravljanja razvojem iz člana 4. Zakona o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u FBiH. Za članove se imenuju sekretari ministarstava ili pomoćnici ministara, rukovodioci drugih tijela kantonalne uprave, a u jedinicama lokalne samouprave rukovodeći državni službenici (pomoćnici gradonačelnika/načelnika) te socio-ekonomski partneri.

⁴⁹ Vijeće za razvojno planiranje i upravljanje razvojem ZDK prvi put je osnovano 2014. godine kao šire konsultativno tijelo Vlade kantona koje je imalo savjetodavnu ulogu u procesima definiranja Strategije razvoja 2016.-2020. godine, te kasnije u procesima realizacije, monitoringa, evaluacije i izvještavanja o realizaciji razvojnih prioriteta u ZDK.

⁵⁰ „Službene novine Federacije BiH”, broj: 32/17.

⁵¹ „Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 21/19.

⁵² „Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 1/20.

⁵³ Rješenje o formiranju i imenovanju Radnog tijela za izradu Strategije razvoja Zeničko-dobojskog kantona za period 2021.-2027. godina (broj: 19-28-18217-5/19 od 10.02.2020. godine) doneseno je od strane sekretara Stručne službe.

8.2 Učinkovitost modela upravljanja razvojem

U pogledu institucionalnih i kadrovskih kapaciteta, Stručna služba ima adekvatne uvjete za rad. Nalazi srednjoročne evaluacije Strategije razvoja 2018-2020. godine ukazuju da **Stručna služba učinkovito obavlja poslove vezane za izradu akcionih planova, praćenje implementacije i godišnje izvještavanje**. U domenu efikasnosti osiguravanja sredstava za razvojne projekte, značajno je pomenuti da pomenuta Stručna služba uspješno aplicira na pozive za projekte i povlači značajna sredstva iz EU i drugih fondova⁵⁴.

Pored rada Stručne službe, sistem upravljanja razvojem se zasniva na djelovanju svih institucija i tijela koja su dio sistema. Zaposlenici pomenute Službe nailazili su na prepreke u radu s obzirom da pojedine resorne institucije nisu usklađivale planove rada sa Strategijom razvoja, a pojedini zaposlenici ne posjeduju adekvatna znanja o operativnim procedurama. Organi uprave ZDK imaju dobru saradnju sa predstavnicima akademskih institucija i nevladinih organizacija, ali ta saradnja u narednom periodu može biti i intenzivnija.

U prethodnom periodu nije postojala dovoljna uvezanost strateških i finansijskih planova u organima uprave ZDK, jer isti u proteklom periodu nisu imali obavezu da donose trogodišnje programe rada⁵⁵, koji bi se uvezali sa Dokumentom okvirnog budžeta (DOB). Prilikom izrade DOB-a, svaki organ kantonalne uprave ima obavezu da se referiše na strateške ciljeve. Međutim, ne postoji programsko budžetiranje tako da je DOB programski, a budžet je linijski.

Nadalje, u prethodnom periodu, pri izradi godišnjih programa rada kantonalnih organa ZDK, trogodišnji Akcioni plan za implementaciju Strategije razvoja svi organi uprave nisu uzimali u obzir. Odlukama o usvajanju akcionih planova, Vlada ZDK obavezuje ministarstva i druga tijela kantonalne uprave da kontinuirano i blagovremeno te u okviru svojih nadležnosti, realiziraju mjere i projekte utvrđene Akcionim planom i druge obaveze utvrđene članovima 2. i 3. Odluke o usvajanju akcionih planova za period 2017.-2019. godina, 2018.-2020. godina, 2019.-2021. godina, a koje se odnose na zaduženja subjektima odgovornim za implementaciju mjera da koordiniraju implementaciju svih projekata unutar mjera, kao i na ministarstva i druga tijela kantonalne uprave da najmanje jednom godišnje Stručnoj službi dostavljaju informacije o realizaciji navedenih mjera i projekata. Međutim, ta obaveza se nije poštovala dosljedno.

Na osnovu svega navedenog, može se zaključiti da, **kada se posmatra cjeloviti sistem upravljanja razvojem u ZDK, postoji prostor za poboljšanja u radu kantonalnih organa uprave i koordinaciji institucija**. Zaposlenici Stručne službe ulažu napore za dosljednu primjenu Zakona o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u FBiH i Uredbe koje je Vlada FBiH usvojila 03.10.2019. godine⁵⁶, jer nova legislativa predstavlja solidnu pretpostavku za poboljšanja u narednom periodu. U tim aktivnostima Stručna služba ima punu podršku premijera i rukovodstva ZDK.

⁵⁴ Na primjer, ukupan Plan Budžeta Stručne službe za 2019. godinu je 880.331,00 KM, od čega je 274.387,00 KM „Izdaci iz Budžeta“, a 605.944,00 KM „Izdaci iz donacija“, što znači da Stručna služba kroz EU projekte dobije dodatna sredstva, koja su u 2019. godini 2,2 puta veća od redovnih budžetskih sredstava.

⁵⁵ Na osnovu usvojene Uredbe o trogodišnjem i godišnjem planiranju, monitoringu i izvještavanju FBiH, ova obaveza će biti uvedena od 01.01.2021. godine.

⁵⁶ Uredba o izradi strateških dokumenata u Federaciji BiH; Uredba o evaluaciji strateških dokumenata u Federaciji BiH; Uredba o trogodišnjem i godišnjem planiranju, monitoringu i izvještavanju u FBiH.

8.3 Procedure za planiranje i prikupljanje podataka

Od momenta usvajanja Strategije razvoja ZDK za period 2016.-2020. godina, Stručna služba radila je akciono planiranje, praćenje implementacije i izradu godišnjih izvještaja, na sljedeći način:

Akciono planiranje: U akcione planove su uvrštavani svi projekti/aktivnosti koji su usaglašeni prilikom usvajanja Strategije razvoja ZDK za period 2016.-2020. godina te koji su činili sastavni dio Strategije. Kroz procese vertikalnih i horizontalnih konsultacija koje je Stručna služba provodila svake godine prije izrade novog akcionog plana, kantonalna ministarstva i druga tijela kantonalne uprave, jedinice lokalne samouprave te drugi relevantni organi su planirali aktivnosti i finansijske detalje za trogodišnje akcione planove. Nakon svih provedenih konsultacija, nacrt akcionih planova se dostavljao svim akterima na konačnu provjeru, sugestije i korekcije prije upućivanja na Vladu.

Vlada ZDK je akcione planove odlukama usvajala u Word formatu, koji ne sadrži finansijske projekcije. Međutim, Stručna služba članovima Vlade je davala na uvid finansijske podatke u Excel tabeli i ti podaci su razmatrani na istoj sjednici Vlade kada i akcioni planovi.

Praćenje implementacije Strategije razvoja i godišnje izvještavanje: Prilikom izrade Izvještaja o implementaciji Strategije razvoja ZDK za period 2016.-2020. godina izvještavalo se o svim projektima/aktivnostima koji su bili planirani za izvještajni period. Dodatno, kroz procese vertikalnih i horizontalnih konsultacija kantonalna ministarstva i druga tijela kantonalne uprave, jedinice lokalne samouprave te drugi relevantni organi su izvještavali o implementiranim aktivnostima/projektima iz svoje nadležnosti. Pored izvještavanja o implementaciji konkretnih aktivnosti planiranih u akcionom planu, godišnji izvještaji sadrže i informacije o implementaciji svih projekata koji su doprinosili konkretnoj aktivnosti. Pri tome, Stručna služba je uzimala u obzir da su projekti u Strategiji vrlo široko postavljeni i da realizaciji Strategije razvoja doprinosi više tekućih aktivnosti. Služba je također izvještavala i na osnovu usvojenih akata sa sjednica Vlade i Skupštine ZDK kao i drugih relevantnih izvora koji sadrže podatke na nivou ZDK. Iz navedenih akata su korištene informacije o implementiranim aktivnostima/projektima kao i finansijski podaci o sredstvima utrošenim za njihovu realizaciju. Nakon svih provedenih konsultacija, nacrt Izvještaja se dostavljao svim akterima na konačnu provjeru, sugestije i korekcije prije upućivanja na Vladu.

U konsultacije o finansijskim projekcijama su, pored kantonalnih ministarstava, bili uključeni i drugi organi kantonalne uprave, kao i drugi relevantni organi (na primjer, regionalne i gradske/općinske razvojne agencije, udruženja građana, Institut za zdravlje i sigurnost hrane Zenica, zavodi za statistiku, Turistička zajednica, Univerzitet u Zenici). Socio-ekonomski akteri su se uključivali u konsultacije u skladu sa Institucionalnim i organizacionim okvirom za upravljanje razvojem propisanim Odlukom o usvajanju Strategije razvoja Zeničko-dobojskog kantona za period 2016.-2020. godina.

U vezi sa prikupljanjem podataka radi praćenja i kontrole provedbe Strategije razvoja, Stručna služba ima uredno uspostavljene procedure, zaduženo osoblje i baze podataka o pokazateljima uticaja (na nivou strateških ciljeva) i pokazateljima krajnjeg rezultata (na nivou prioritetnih ciljeva). Krajem 2019. godine provedena je srednjoročna evaluacija Strategije razvoja ZDK za

period 2016.–2020. godina, za period evaluacije 2016.-2018. godina⁵⁷. U sklopu evaluacije analizirani su svi dostupni podaci o indikatorima, uključujući i podatke iz intervju sa relevantnim predstavnicima nadležnih institucija.

8.4 Transparentan rad institucija

Prevenција i suzbijanje korupcijskih pojava su strateški ciljevi i programi Vlade ZDK. Vlada ZDK je donijela Odluku o usvajanju Strategije za borbu protiv korupcije Vlade Zeničko-dobojskog kantona 2017- 2019⁵⁸ i Odluku o usvajanju Akcionog plana za borbu protiv korupcije Vlade Zeničko-dobojskog kantona 2017-2019⁵⁹. S obzirom da je period važenja Strategije 2017-2019. godina, krajem 2019. godine i početkom 2020. godine, Tim Vlade ZDK za borbu protiv korupcije, na osnovu informacija od koordinatora iz svih ministarstava i drugih tijela kantonalne uprave, uradio je finalni Izvještaj o implementaciji Akcionog plana za borbu protiv korupcije. Taj Izvještaj je usvojila Vlada ZDK⁶⁰ i obavezala sve institucije Kantona da odgovorno i u potpunosti provode zadatke za koje su zaduženi u provođenju aktivnosti definisanih Akcionim planom.

Uzimajući u obzir potrebu za prevencijom korupcije u javnom sektoru u kriznim vremenima, Vlada ZDK je usvojila Akcioni plan Vlade Zeničko-dobojskog kantona za prevenciju korupcije „COVID-19“⁶¹. Cilj ovog Akcionog plana je jačanje mehanizama za prevenciju i eliminiranje korupcije, te ugrađivanje anti-korupcijskih mjera u 8 rizičnih oblasti: Prevencija zloupotreba finansijskih i materijalnih donacija međunarodnih i domaćih donatora; Postupci i zapošljavanja u javnom sektoru ZDK; Postupci i javne nabavke; Prevencija zloupotreba poticaja i pomoći privrednim društvima, privatnim preduzećima i poljoprivrednim subjektima; Prevencija zloupotrebe kršenja temeljnih ljudskih prava i sloboda građana; Usmjeravanje finansijskih sredstava iz Budžeta ZDK na niže nivoe vlasti; Koordinacija aktivnosti antikorupcijskih tijela; i Unapređenje kapaciteta Tima Vlade ZDK za borbu protiv korupcije. Sve institucije ZDK imaju obavezu da sarađuju sa Timom Vlade ZDK u realizaciji ovog Akcionog plana. Započete su aktivnosti na izradi Strategije za borbu protiv korupcije Vlade ZDK za period 2020-2024. godina i Akcionog plana, čija izrada i usvajanje zavisi od usvajanja državne strategije za borbu protiv korupcije.

⁵⁷ Izvještaj o srednjoročnoj evaluaciji Strategije razvoja Zeničko-dobojskog kantona za period 2016. – 2020. godina, za period evaluacije 2016 - 2018. godina, dostupan je putem linka: <https://www.zdk.ba/component/k2/item/8162-izvjestaj-o-srednjorocnoj-evaluaciji-strategije-razvoja-zenicko-dobojskog-kantona-za-period-2016-2020-za-period-evaluacije-2016-2018-godina> .

⁵⁸ „Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 13/17.

⁵⁹ „Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 5/17.

⁶⁰ Zaključak Vlade Zeničko-dobojskog kantona donesen na 31. vanrednoj sjednici, održanoj dana 16.01.2019. godine.

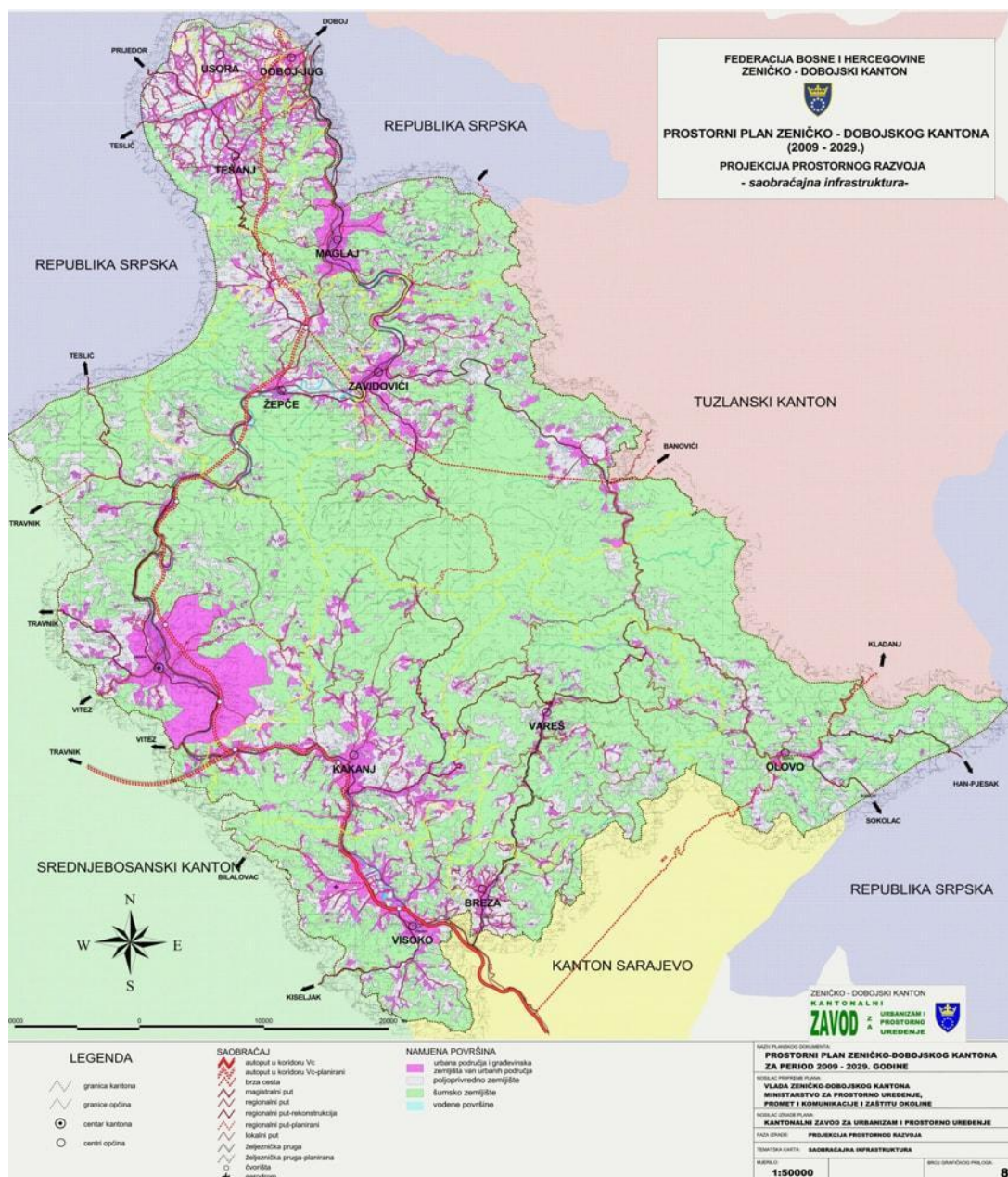
⁶¹ Odluka Vlade Zeničko-Dobojskog kantona donesena na 65. sjednici, održanoj dana 17.07.2020. godine.

9 Javna infrastruktura Zeničko-dobojskog kantona

9.1 Saobraćajna infrastruktura, transport i telekomunikacije

Jedan od osnovnih preduvjeta za razvoj ZDK je razvoj saobraćajne infrastrukture (Slika 28). Saobraćajni sistem mora svrsishodno razvojno i ekonomski povezati sva područja ZDK s FBiH i BiH, spojiti ZDK sa regionalnim tranzitnim koridorima te pružati dobre uvjete za efikasan i siguran prijevoz ljudi, roba i dobara.

Slika 28. Saobraćajna infrastruktura Zeničko-dobojskog kantona

Izvor: Prostorni plan Zeničko-dobojskog kantona (2009.-2029.)

Zahvaljujući autoputu A1 te magistralnim putevima M-4, M-5, M-17 i M-18 koji prolaze kroz ovaj centralni kanton, ZDK predstavlja osnovni putni i željeznički koridor iz BiH prema Evropi.

9.1.1 Cestovni saobraćaj

U okviru strategije razvoja BiH, a ujedno i ZDK, ključno mjesto zauzima cestovna infrastruktura primarno uključujući dva transportna koridora:

- I koridor: pravac sjever – jug, koji se pruža dolinom rijeke Bosne, a koji je u evropskim relacijama rangiran kao intermodalni transportni koridor «Vc»,
- II koridor: «Xe», pravac sjeverozapad – jugoistok od Bihaća, preko Sarajeva prema Goraždu, koji se u području Lašve veže na koridor «Vc».

Pored ovih osnovnih pravaca značajni su i pravci Jajce - Banja Luka – Gradiška, Doboj – Tuzla-Zvornik, Travnik – Bugojno – Livno – Split, Sarajevo – Tuzla i Zavidovići – Banovići – Živinice na kojima bi se realizirali putevi za brzi saobraćaj. Prema važećoj kategorizaciji (Zakon o cestama FBiH, „Službene novine Federacije BiH“, broj: 12/10), putevi se dijele na: magistralne, regionalne, lokalne i nekategorizirane. Značajni putni pravci, kao osnovni pokazatelji razvoja mreže kategorisanih puteva na području ZDK su magistralni, regionalni i lokalni.

Na području ZDK ukupno postoji 2.166,8 kilometara putne mreže i to: autoput A1 33,2 km, magistralni putevi 186 km (magistralni put M-4, magistralni put M-5, magistralni put M-17 i magistralni put M-18), regionalni putevi 500 km⁶², lokalni putevi i gradske ulice 1557 km.

Odnos dužina magistralnih, regionalnih i lokalnih puteva iznosi 1:2,7:6,3 što se može smatrati optimalnim odnosom. Gustina kategorizirane putne mreže u BiH iznosi 41 km/100 km² dok je u ZDK 49,88 km/100 km² što po ovom kriteriju ZDK stavlja u povoljniji položaj u odnosu na prosjek BiH. Gustina moderniziranih puteva u BiH iznosi 26 km/100 km², a u ZDK 31,13 km/100 km² što je također povoljnije od prosjeka BiH. Zemlje zapadne Evrope imaju gustinu od 80-150 km/100 km², stepen moderniziranosti putne mreže od oko 80%, dok isti pokazatelj u ZDK iznosi 60% što je na nivou prosjeka BiH (63,6%)⁶³.

U skladu sa Prostornim planom FBiH 2008-2028.godina, jedan od glavnih preduvjeta za brži ukupni razvoj Bosne i Hercegovine je svakako razvoj prometne infrastrukture. Prometni sistem mora razvojno i svrsishodno povezati sva područja FBiH radi uravnoteženog privrednog, demografskog i društvenog razvoja, ujedno stvoriti sve potrebne preduvjete kako bi Bosna i Hercegovina udovoljila zahtjevima evropskog prometnog sistema. Modernizacija i izgradnja prometne infrastrukture nužan je i preduvjet integracije BiH u evropski prometni sistem. Pokazalo se opravdanim isticanje prioriteta izgradnje Transevropske autoceste E-73 kao najkapitalnijeg zahvata. Od 2014. godine u funkciji je dionica koridora Vc od južne granice grada Visoko – do izlaza Zenica-Jug (33,2 km). Trenutno su potpisani ugovori i u toku su radovi na 3 dionice autoputa A1: Drivuša-Vraca (11,1 km), Vraca-Ponirak (2,7 km) i Ponirak-Vranduk (5,3 km). Zbog značajnijeg obima neplanske izgradnje u dolini rijeke Bosne na potezu Maglaj – Doboj, trasom

⁶² Potrebno je napomenuti da je Indikator povezanosti regionalne infradture kada su u pitanju magistralne ceste bio u period 2014- 2017 godine 171km, a regionalnih 442 km. (Izvor: Vlada ZDK).

⁶³ Izvor: Prostorno prometna studija ZDK 2009. – 2029.g.

autoceste od Žepča se prometni koridor usmjerio na područja općina Tešanj, Usora i Doboj-Jug. Određene korekcije trase uslijedile su nakon sveobuhvatne multikriterijalne analize. Novim teritorijalnim uređenjem usmjerava se fokus na ranije neopravdano zapostavljenu razvojnu osovinu kojom bi se tuzlanska regija integrisala sa zeničkom, a preko nje i sa sarajevskom regijom.

Pored opravdanosti planiranja prometnog koridora dolinom rijeke Bosne, što je svakako projekt međuentitetske integracije i obaveza s ciljem uspostavljanja evropskih koridora (Koridor Vc), sa aspekta integracije i razvoja FBiH sve veći značaj dobiva uspostavljanje prometnog koridora kojim se povezuju Orašje (kao kontaktno područje sa Republikom Hrvatskom), Distrikt Brčko i Tuzla sa Zenicom i Sarajevom.

Vlada ZDK je u periodu 2016-2018. godina izgradila 50 km nove putne infrastrukture, označena su sva naselja, postavljeno je 200 novih saobraćajnih znakova, izvršeno postavljanje zaštitne infrastrukture i potrebnih putokaza na izgrađenoj putnoj infrastrukturi te je urađena rekonstrukcija podvožnjaka na teritoriji ZDK.

9.1.2 Željeznički saobraćaj

Kada je u pitanju željeznička infrastruktura, na području ZDK postoje željezničke pruge (općina) Šamac – Sarajevo (od Maglaja do Visokog) u dužini od 124,50 km te pruga Podlugovi – Vareš u dužini od 23,56 km. Pruga Šamac – Sarajevo je osposobljena za brzinu od 50 km/h za teretni i 70 km/h za putnički saobraćaj. U BiH je generalno od završetka rata pa do danas, željeznički saobraćaj u potpunosti zapostavljen, a ulaganja u održavanje komunikacija i modernizaciju opreme su nedovoljna. Više podataka o stanju mreže željezničkog saobraćaja u ZDK nije bilo dostupno.

Slika 29. Željeznička mreža u BiH/ZDK

Izvor: Ministarstvo komunikacija BiH⁶⁴

9.1.3 Zračni saobraćaj

Trenutno ne postoji infrastruktura zračnog saobraćaja u upotrebi u ZDK. Tokom ratnog perioda započeta je izgradnja aerodroma na lokaciji Paljike (Visoko) koji je trebao biti korišten, s obzirom na tadašnju nemogućnost korištenja aerodroma Sarajevo. Sama izgradnja je zaustavljena, ali ipak ostaje otvorena mogućnost završetka i korištenja ovog aerodroma kao alternativnog aerodroma. Najbliži aerodrom ZDK je aerodrom Sarajevo (udaljenost 82 km od centra ZDK).

9.1.4 Telekomunikacije i informaciono-komunikacione tehnologije

Godine 2017, usvojena je Politika sektora elektronskih komunikacija Bosne i Hercegovine za period 2017 - 2021. godina i Akcioni plan za realizaciju Politike⁶⁵. Politika navodi da su Elektronske komunikacione usluge esencijalna ljudska potreba u 21. vijeku. U području razvoja širokopojasnog pristupa na nivou država članica EU, a kojima se vodi i BiH, Digitalna agenda za Evropu, definiira ključnu ulogu koju će imati telekomunikacione/informaciono-komunikacione tehnologije u realizaciji planova do 2020. godine. Ona je donijela konkretne mjere koje se odnose na realizaciju općeg cilja - ostvarenje održive privredne i društvene pogodnosti na jedinstvenom digitalnom tržištu, zasnovanom na brzom i ultrabrzom Internetu, te interoperabilnim aplikacijama.

⁶⁴ <http://www.mkt.gov.ba/sektori/zeljeznica/mreza/default.aspx?id=1010&langTag=bs-BA>.

⁶⁵ „Službeni glasnik BiH”, broj: 46/17.

Razvojem i izgradnjom elektronske komunikacione infrastrukture osigurava se zadovoljenje potreba građana, privrede, tijela državne uprave i društva u cjelini.

S obzirom na relativno dobro razvijenu telekomunikacionu infrastrukturu na području ZDK, vodeći bh. telekom operator, BH Telecom u narednom periodu planira: izgradnju optičkih pravaca i pristupne mreže, instalaciju komunikacione opreme na područjima koja to nemaju (prvenstveno područje općine Olovo), rekonstrukciju svih gradskih mreža na području ZDK u cilju pružanja integralnih telekomunikacionih usluga (prenos govora podataka većih brzina TV), instalacija DSLAM-a⁶⁶ za pružanje usluge ADSL⁶⁷ u svim gradovima/općinama ZDK i drugim područjima van sjedišta gradova/općina, signal mobilne telefonije povećati na 100% pokrivenosti područja ZDK kao i uvođenje novih usluga GSM (bežični internet itd.). Dodatno, ZDK radi na strateškom pozicioniranju u sferi telekomunikacija i razmatra mogućnost saradnje sa zemljama EU u pogledu postavljanja EU rezervnih servera na teritoriji ZDK.

Na teritoriji ZDK javni sektor koji upravlja optičkim mrežama, BH Telekom/HT Eronet i Elektroprivreda – instalacije optičke mreže, radi na spajanju u evropske tokove što je uvjet za regionalni razvoj. Pored njih, na lokalnom nivou, djeluje i privatni sektor Logosoft i Telemach (United grupa), koji su postavili vlastite infrastrukture i rade na povezivanju ZDK sa gradovima kao što su Sarajevo, Tuzla i drugi.

U razvoju sektora poštanskog saobraćaja u narednom periodu akcenat treba staviti na postizanje evropskog standarda ovih usluga ostvarivanjem odgovarajuće gustine poštanskih jedinica (prema prostoru i broju stanovnika) kao i na potpunu automatizaciju poštanskog šalterskog saobraćaja.

9.2 Energetska infrastruktura

Elektroenergetsku djelatnost u ZDK obavljaju JP Elektroprivreda BiH d.d. Sarajevo (JP EP BiH d.d. Sarajevo), JP Elektroprivreda Hrvatske zajednice Herceg-Bosne d.d. Mostar (JP EP HZHB d.d. Mostar) i Elektroprenos BiH. JP Elektroprivreda BiH i JP EP HZHB su javna preduzeća za proizvodnju, distribuciju i prodaju električne energije⁶⁸.

ZDK ima velike mogućnosti za iskorištavanje hidroenergetskog potencijala u smislu izgradnje malih hidroelektrana za proizvodnju električne energije. Glavni tok rijeke Bosne nosi 57%

⁶⁶ Multiplekser za pristup liniji digitalnog pretplatnika – engl. Digital Subscriber Line Access Multiplexer.

⁶⁷ Asimetrična digitalna pretplatnička linija - Asymmetric Digital Subscriber Line.

⁶⁸ Regulatorna komisija za energiju u Federaciji Bosne i Hercegovine-FERK na 18. redovnoj sjednici održanoj 24.10.2014. godine donijela je nove Opće uvjete za isporuku električne energije, Pravilnik o metodologiji za izračunavanje naknada za priključenje i definisanje rokova i uvjeta za priključak na distributivnu mrežu i novi Pravilnik o snabdijevanju kvalifikovanih kupaca električnom energijom i postupku promjene snabdjevača. Novi Pravilnik o snabdijevanju kvalifikovanih kupaca električnom energijom i postupku promjene snabdjevača koji propisuje da kvalifikovani kupac ima pravo slobodno izabrati snabdjevača električne energije, te da svi kupci izuzev kupaca iz kategorije domaćinstava imaju status kvalifikovanog kupca, dok kupci iz kategorije domaćinstava ovaj status stižu 01.01.2015. godine. Svi kvalifikovani kupci će se moći snabdijevati električnom energijom od slobodno izabranog snabdjevača na tržištu, po cijenama koje ugovore, a kupci na 0,4 kV naponskom nivou, osim kupaca iz kategorije javna rasvjeta, će imati mogućnost da budu snabdijevani i od javnog snabdjevača u okviru univerzalne usluge.

ukupnog bruto hidroenergetskog potencijala ZDK. Od svih pritoka rijeke Bosne najznačajnija je rijeka Krivaja koja nosi 20% ukupnog bruto hidroenergetskog potencijala ZDK.

Potrošnja električne energije se dijeli prema tarifnim stavovima na sljedeće kategorije: domaćinstva, javnu rasvjetu, poslovne objekte i velike industrijske potrošače. Potrošnja električne energije u privrednom sektoru temelji se na tradicionalnim privrednim granama: rudarstvo, energetika, metalurgija i drvna industrija te metaloprerađivačka, mašinska industrija i prateći prerađivački kapaciteti. Prisustvo ovakvih privrednih grana, koncentrisanih u krupne pogone velikih privrednih sistema, njihov značaj i uloga, diktiraju potrebu uspostavljanja i održanja visokog stepena pogonske spremnosti isporučioaca električne energije.

9.2.1 Termoelektrane

Na području ZDK postoji samo jedna termoelektrana - TE „Kakanj“ u Kaknju. Ekonomski značaj TE „Kakanj“ treba posmatrati sa šireg privrednog stanovišta. Naime, TE „Kakanj“ Kakanj trenutno je drugi proizvođač električne energije po veličini u BiH (kapaciteta oko 2,3 milijarde kWh za jednu godinu), a godišnja proizvodnja TE od 2,3 milijarde kWh podmiruje 1/4 ukupne potrošnje električne energije u BiH. Također, treba napomenuti da je uspješnim radom TE „Kakanj“ omogućen razvoj optimalne proizvodnje uglja u RMU Kakanj kao i u drugim rudnicima srednjobosanskog ugljenog bazena.

Proizvodnja električne energije u ZDK je veća od potrošnje, odnosno ZDK vlastitom proizvodnjom električne energije u potpunosti zadovoljava svoje energetske potrebe dok višak proizvedene energije daje u elektroenergetski sistem BiH.

U narednoj tabeli (Tabela 116.) dat je prikaz prognoze proizvodnje električne energije u TE „Kakanj“ do 2029. godine uvažavajući tri različita scenarija potrošnje električne energije:

Tabela 116. Prognoza proizvodnje električne energije u ZDK

	2015 (GWh)	2020 (GWh)	2029 (GWh)
	S1, S2, S3	S1, S2, S3	S1, S2, S3
TE Kakanj 5	660	0	0
TE Kakanj 6	660	660	660
TE Kakanj 7	1380	1380	1380
TE Kakanj 8	1260	1260	1260
TE Kakanj 9			2495
Ukupno	3960	3300	5795

Izvor: Prostorni plan ZDK 2009-2029.

9.2.2 Plin

Prirodni plin i nafta obezbijedeni su uvozom, a plin se isporučuje i direktnim potrošačima priključenim na plinovod. Ukupna godišnja količina potrošenog prirodnog plina je 45.000 (1000 Sm³).

Postojeća trasa plinovoda Zvornik-Sarajevo-Semizovac-Zenica u ZDK opslužuje potrebe malog broja privrednih subjekata u gradovima Visoko i Zenica te u općini Kakanj. U cilju razvoja plinske mreže i otvaranja mogućnosti zamjene drugih energenata, prvenstveno uglja i mazuta, u planskom periodu kroz područje ZDK planirano je sljedeće:

- izgradnja pravca plinovoda Visoko-Brnjaci, kojim će se omogućiti nastavak gasifikacije Visokog;
- stavljanje u upotrebu plinovoda prema Travniku (dionica plinovoda za koji se čeka upotrebna dozvola prolazi kroz naselja Mutnica, Tišina, Dolipolje i Podjele na području ZDK u dužini od 13 km);
- izgradnja pravca od Zenice prema hrvatskoj plinovodnoj mreži, a kroz teritoriju grada Zenica i općina Žepče, Maglaj, Tešanj, Doboj-Jug i Usora.

U periodu od 2016-2019. godine JP Visoko Ekoenergija je intenzivno radilo na projektu proširenja gasovodne mreže, povećanju broja korisnika (698 novih korisnika) i sigurnom snabdijevanju korisnika, te je izgrađena gasovodna mreža u ukupnoj dužini od 14.341 m. Gasovodnom mrežom trenutno je pokriveno preko 90% gradskih ulica. Dodatno, Grad Visoko je subvencionirao priključenje novih korisnika, te je priključen Dom zdravlja Visoko na gasovodnu mrežu, a niz javnih ustanova koriste plin/el.energiju za grijanje. Urađena je projektna dokumentacija za konverziju grijanja (sa uglja na plin) za 4 škole, Muzej i u pripremi je za zgradu MUP-a.

9.2.3 Termoenergija (sistemi daljinskog grijanja)

Na osnovu zadnjeg popisa stanovništva, registrovana je najveća potrošnja drveta (u 46,8 % domaćinstava) i uglja (u 28 % domaćinstava), broj domaćinstava koji se griju preko sistema daljinskog grijanja zastupljen je sa 17,6 %, a preostala domaćinstva koriste plin i druge energente. Prema Kantonalnom akcionom planu za poboljšanje i zaštitu kvaliteta zraka u ZDK 2016-2018, najveći broj malih kotlovnica koristi ugalj (cca. 75%), a potom drvo (19 %) a najmanje plin i naftu (6%). Veliki broj objekata u Gradu Zenici priključen na daljinsko grijanje koje je zadnjih godina dosta nestabilno zbog dotrajalosti kotlovskih postrojenja, što je uzrokovalo trend isključivanja potrošača sa sistema daljinskog grijanja i formiranja novih malih ložišta u zeničkoj kotlini koja dodatno negativno utiču na kvalitet zraka. Isto tako, značajan broj objekata u urbanom području Kakanja je priključen na sistem daljinskog grijanja, koje se snabdijeva toplinskom energijom iz Termoelektrane Kakanj. Slična je situacija u općini Tešanj. Međutim, u većini lokalnih zajednica ne postoji sistem daljinskog grijanja zbog čega brojne male kotlovnice značajno doprinose zagađivanju zraka na lokalnom području u zimskom periodu.

Veći urbani centri, posebno oni smješteni u blizini značajnih industrijskih kapaciteta i termoelektrana, koriste daljinsko grijanje u značajnijem obimu (Zenica, Kakanj, Tešanj, Breza). Ipak, problem predstavlja kontinuirano smanjenje korisnika centralnog gradskog grijanja u Zenici, gdje je za 5 godina sa 20.000 broj korisnika spao ispod 15.000 domaćinstava. Nezadovoljni visokom cijenom, čestim prekidima isporuke toplotne energije i nestimulativnim sistemom tarifiranja, korisnici se opredjeljuju za druge načine zagrijavanja, koji često doprinose zagađenju zraka povećanjem broja niskih kućnih ložišta na ugalj. Komercijalni objekti, škole, bolnice i druge slične institucije, ukoliko nisu spojene na sistem daljinskog grijanja, obično imaju vlastite kapacitete za proizvodnju toplinske energije. Većina domaćinstava, s obzirom na nizak nivo

prihoda po stanovniku, kao izvor grijanja koriste električnu energiju, ugalj i naročito drvo kao najjeftiniji energent.

Većina daljinskih sistema je u dosta lošem stanju, neodržavani su i zastarjeli, te je potrebna njihova značajna modernizacija. Niski nivo naplate isporučene energije onemogućava zadovoljavajuće održavanje postojećih sistema, a posebno onemogućava investicije u nadogradnju sistema.

Nakon prikupljanja neposrednih podataka na lokalnom nivou, ustanovljene su detaljne situacije toplinarstva u većim urbanim centrima ZDK (Zenica, Kakanj, Tešanj, Breza). Kroz urađene analize uočljivo je da je koncentracija toplinskih preduzeća sa sistemima daljinskog grijanja naročito velika na područjima bazena nalazišta uglja pa je određen broj sistema vezan za lokalne termoelektrane i veće industrijske kapacitete koji tako koriste lokalno gorivo.

Grad Zenica

JP „Grijanje“ Zenica osnovano je 1967. godine. Do 1992. godine bilo je u sastavu Elektroprivrede, a od tada do 1997. godine djelovalo je u sastavu kompanije Arcelor Mittal Zenica. Od 1997. godine do danas djeluje kao samostalan pravni subjekt. Sistem daljinskog grijanja Grada Zenice čine sljedeći segmenti:

- Proizvodnja: vrelovodna stanica za pripremu vrele vode (kao primarnog nosioca toplinske energije), locirana u sklopu pogona „Arcelor Mittal Zenica“, koja se opskrbljuje energijom putem proizvodnje pare u parnim kotlovima i u kogeneracijskom postrojenju;
- Transport: vrelovod od toplinske stanice u Željezari do toplotnih podstanica u gradu;
- Distribucija: toplotne podstanice za pripremu tople vode (sekundarnog nosioca toplotne energije) i toplo vodi (razvod tople vode) od toplotnih podstanica do potrošača toplotne energije (stanovi i komercijalni/javni prostori).

Proizvodnja toplotne energije i transportni sistem su u vlasništvu kompanije „Arcelor Mittal“ Zenica. Poslovni odnos „Arcelor Mittal“ d.o.o Zenica. i JP „Grijanje“ u pogledu predaje toplotne energije je temeljen na bazi kupoprodajnih ugovora (kao samostalna pravna lica). Osim preuzimanja toplotne i električne energije, JP „Grijanje“ vrši za Arcelor Mittal nabavku određenog dijela energenata – uglja i plina. Sistem distribucije je javno dobro u vlasništvu Grada Zenica, a za upravljanje i korištenje je nadležno JP „Grijanje“ Zenica. Vlasništvo Grada Zenice je do podstanice (uključujući) podstanicu, nakon čega vlasništvo nad pojedinim podsistemima razvoda toplotne energije (instalacijama) prelazi na suvlasnike – potrošače.

U skladu s činjenicom da je proizvodnja toplotne energije u vlasništvu Arcelor Mittala, JP „Grijanje“ kupuje toplinsku energiju od Arcelor Mittala bazirano na mjerenju predane topline. Mjerenje isporučene energije se vrši na kalorimetru u Arcelor Mittalu. Mjerenja kod krajnjeg kupca (potrošača) izvedena su samo kod manjeg dijela individualnih (većih) potrošača te ponegdje na nivou toplinskih podstanica. Struktura goriva u energani koju koristi toplana je 85% ugalj i 15% prirodni plin.

Mreža vrelovoda/toplovoda ukupno je duga oko 120 km. Kapaciteti za pumpanje primarnog medija – vrele vode su oko 3000 m³/h i procjenjuje se da je za puno zadovoljavanje trenutnih potreba nužno još oko 200 m³/h kapaciteta pumpi. Problem u toplinskoj mreži su vrlo veliki procijenjeni gubici vode koji nastaju posebno kod direktnih podstanica i veoma teško se registruju.

Sistem centralnog grijanja pruža usluge grijanja prostora za 22.200 kućanstava, od čega su 1600 potrošača privatne kuće, te za oko 600 poslovnih subjekata. Grijanje je u sezoni u pogonu 24 sata. Vrš se samo opskrba toplote za grijanje prostora, ne i za pripremu sanitarne tople vode. Iako priprema sanitarne tople vode formalno ne postoji, neki potrošači samoinicijativno ugrađuju individualne spremnike tople vode koji se napajaju iz sistema grijanja. Uglavnom ne postoji mjerenje niti na nivou zgrade niti na nivou toplinske podstanice, a pogotovo ne individualnih prostora (stanova).

Vezano za toplinski sistem bitno je napomenuti da su vlasnici toplinskog sistema, Grad Zenica sa učešćem od 20%, Arcelor Mittal sa 50% te dvije privatne kompanije sa po 15% udjela (ulagači iz Finske), započeli izgradnju nove Toplane Zenica, u vrijednosti od 53 miliona eura od čega su 41 milion eura kreditna sredstva Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD), a za koje je garanciju dala kompanija ArcelorMittal Zenica. Ostalih 12 miliona eura predstavljaju ulaganja preostala tri partnera u projektu. Izgradnja Toplane je počela u oktobru 2019. godine. U toku je montaža ukupno tri kotla, kapaciteta 50 tona pare po satu, koji će za gorivo koristiti koksni i visokopećni plin, odnosno nusprodukte iz proizvodnog procesa u kompaniji Arcelor Mittal, tako da se za centralno grijanje Zenice neće koristiti ugalj.

Nova toplana će omogućiti stabilniju i održiviju proizvodnju čelika u Zenici, ali i daljinsko grijanje u Gradu Zenica. Novi će kotlovi biti pouzdaniji izvor toplote od sadašnjih, dotrajalih kotlova na ugalj iz pogona Energetika, u kojima je godišnje za grijanje grada spaljivano oko 200.000 tona uglja.

S obzirom na najveći udio u učešću u izgradnji Toplane, Arcelor Mittalu će pripasti najveći udio u vlasništvu, odnosno 50%, Gradu Zenica 20%, a oba privatna partnera će imati po 15% udjela u vlasništvu nove *joint venture* kompanije.

Treba napomenuti da je 2019. godine Grad Zenica formirao preduzeće JP Zenica Gas d.o.o. Revidirana je studija gasifikacije sa posebnim akcentom na gradsku bolnicu i prigradska naselja koja nemaju mogućnosti priključka na vrelovodnu mrežu. Javno preduzeće Zenica Gas d.o.o. osnovano je cilju stvaranja pretpostavki i uslova za realizaciju projekta gasifikacije, a shodno revidiranoj Studiji izvodljivosti gasifikacije Grada Zenica.

Općina Kakanj

Javno preduzeće "Grijanje" Kakanj osnovano je 1986. godine. Sistemom se zagrijava oko 200.000 m² sa oko 15.000 stanovnika. Sistem daljinskog grijanja grada Kaknja čine sljedeći segmenti:

- Proizvodnja: vrelovodna stanica za pripremu vrele vode primarnog nosioca toplinske energije, locirana u sklopu Termoelektrane Kakanj i koja se opskrbljuje energijom oduzimanjem pare iz parnih turbina TE Kakanj
- Transport: vrelovod od toplinske stanice u TE Kakanj do toplotnih podstanica u gradu
- Distribucija: toplotne podstanice za pripremu tople vode sekundarnog nosioca toplotne energije i toplovodi (razvod tople vode) od toplotnih podstanica do potrošača toplotne energije (stanovi i komercijalni/javni prostori).

Razmatrajući sistem daljinskog grijanja općine Kakanj, potrebno je napomenuti da je proizvodnja toplinske energije i dio transporta (prvih 1000 m vrelovoda, iz pravca TE Kakanj) u vlasništvu i odgovornosti TE Kakanj.

Preostali dio vrelovoda (transportnog sistema) i sistem distribucije u vlasništvu su i nadležnosti JP Grijanje. Vlasništvo JP Grijanje je do šahta (ventila) na ulazu u pojedini objekt, nakon čega vlasništvo nad pojedinim podsistemima razvoda topline (instalacijama) prelazi na suvlasnike-potrošače. U skladu sa činjenicom da je proizvodnja u vlasništvu TE Kakanj, JP Grijanje kupuje toplinsku energiju od TE Kakanj bazirano na mjerenju predane topline. Ultrazvučno mjerilo toplinske energije je locirano u Termoelektrani Kakanj, tj. nalazi se u vrelovodnoj stanici. To dakako znači da su gubici transporta topline uključeni u cijeni prema krajnjim kupcima (potrošačima).

Mjerenja kod krajnjeg kupca (potrošača) nisu izvedena, niti individualno niti na nivou zgrade ili toplinske podstanice. Također ne postoje kontrolna mjerila na krajnjim tačkama ili međutačkama transporta. Transport topline od TE Kakanj do centralnog područja općine Kakanj izveden je djelomično nadzemnim vrelovodom (oko 4 km), a djelomično pod zemljom, predizoliranim cijevima (oko 5,5 km). Jedan od problema u eksploataciji sistema daljinskog grijanja gradske zone općine Kakanj je to što se vrelovodni cjevovod od TE Kakanj do ovog područja vodi nadzemno, pored rijeke Bosne, u dužini od 4 km. Od ove dužine, 1 km je u nadležnosti održavanja Termoelektrane. Izolacija nadzemnog dijela vrelovoda urađena je klasično: mineralna vuna, poliuretanska pjena i aluminijski lim kao završni sloj. Drugi dio ovog cjevovoda, čije je održavanje u nadležnosti JP Grijanje Kakanj, je rekonstruisan (dužini trase oko 2 km). Ugradnjom nove izolacije od mineralne vune znatno su smanjeni toplinski gubici transporta topline do gradske zone Kakanja. Problem koji se mora riješiti je toplotna izolacija na vrelovodu koji je u nadležnosti održavanja TE Kakanj uz napomenu da toplinske gubitke snosi JP Grijanje, tj. krajnji kupac. Distribucijska (toplovodna) mreža, od toplinskih podstanica do potrošača toplotne energije, prostire se u dužini oko 58 km.

Trenutno su u sistemu dvije podstanice za oko 250 objekata u Kakanju, odnosno oko 400 manjih podstanica za porodične kuće/privatne zgrade. Ne postoji regulacija na nivou zgrada, a u podstanicama postoji ručna regulacija. Javlja se problem regulacije toplovodne mreže i optimalnog korištenja.

Toplinska energija se koristi isključivo za zagrijavanje prostora. Priprema sanitarne tople vode formalno ne postoji. Ipak, neki potrošači samoinicijativno ugrađuju individualne spremnike tople vode koji se napajaju iz sistema grijanja iako to nije dozvoljeno. Zbog teškoća u praksi kontrolisanja, sankcionisanje ovakvih pojava je otežano. Stoga je indirektno priznata legalizacija ovakvih uređaja kroz naplatu dodatnih 17 m² (fiktivnih).

Na osnovu Odluke o zagrijavanju stambenog i poslovnog prostora u Kakanju daljinskim grijanjem i Uslovima za isporuku i preuzimanje toplotne energije iz daljinskog grijanja (Sl. novine općine Kakanj broj: 2/2015, 9/16 i 11/17, 10/18) grijna sezona traje od 01.10.- 30.04. i produžena je sa ranijih šest (6) na sedam (7) mjeseci. Cijena grijanja za fizička lica iznosi 1,70 KM po m², a za pravna lica 2,50 KM (cijene su iskazane bez PDV-a). Cijena za preuzetu količinu toplote koju JP Grijanje d.o.o. Kakanj plaća JP Elektroprivreda BiH-Termoelektrani Kakanj iznosi 27,32 KM i iskazana je s PDV-om.

Općina Tešanj

Za potrebe toplifikacije Tešnja izgrađen je toplifikacioni sistem 140/70°C, radnog pritiska pr=13 bara. Postrojenje je isprojektovano za kombinovani način proizvodnje toplotne i električne

energije, a sama izgradnja bila je predviđena u dvije faze. Prva faza je okončana u toku 1983/84. godine, kada počinje realizacija programa grijanja prvenstveno industrijske zone, a potom i proširenje toplifikacijom određenih stambenih naselja, javnih ustanova i institucija u samom Tešnju. U periodu nakon 2010. godine, na području općine Tešanj izgrađen je potpuno novi sistem u preduzeću MHBA snage 2 MW.

Za potrebe proizvodnje toplotne energije izgrađena je i stavljena u eksploataciju kotlovnica zajedno sa armirano–betonskim dimnjakom visine $h=45$ m, skladište uglja kapaciteta oko 2.000 tona te deponija za šljaku i pepeo. Instalirana postrojenja za proizvodnju toplotne energije podrazumijevaju dva kotla snage po 6,5 MW (ukupno 13 MW instalisane snage), od čega je u toku grijne sezone samo jedan u radu, a drugi je u funkciji rezervnog kotla.

Općina Breza

Općina Breza je uspostavila daljinski sistem grijanja 1998. godine iz centralne kotlovnice Rudnika Breza, gdje se za zagrijavanje medija koristi ugalj. Ovisno od toga u kakvom je proizvodnom stanju bio Rudnik Breza (kvalitet i količina iskopanog uglja u jamama Kamenice i Sretno), grijanje iz postojeće kotlovnice je imalo svoj određeni kvalitet. Iako je bio projektovan sistem vrelovoda (temperatura vode ≥ 90 °C), reference izlazne vode su takve da se radi o toplovodu (≤ 70 °C), tj. temperature tople vode se kreću od 35 do 60 °C. Iz navedenih razloga toplotne podstanice nemaju osnovnu funkciju transformacije vrelovodnog u toplovodni sistem. Broj korisnika je relativno mali i koristi se od mogućih 5 MWh instalisane snage svega oko 2 MWh. Cijena energenta koji isporučilac tople vode Rudnik Breza isporučuje korisniku, JP Komunalno doo Breza je relativno velika i iznosi 73 KM/MWh, što ima za posljedicu i veće cijene prema krajnjim korisnicima (fizičkim i pravnim licima), zbog čega ne postoji velika potražnja za ovakvim vidom grijanja.

Potencijal za unapređenje stanja očituje se u korištenju vode kao resursa za zagrijavanje i istovremeno hlađenje stambenih zgrada i poslovnih prostorija, a naročito korištenjem mineralnog termalnog izvorišta SEDRA, udaljenog 2 km od centra grada. U tom slučaju postojeći sistem grijanja na ugalj zamijenio bi se korištenjem toplotnih pumpi, sistem voda-voda. Postojeće toplotne podstanice (9 komada) bi se pretvorile u tzv. kotlovnice sa pumpnim sistemima voda-voda, gdje bi energent bio okolišno prihvatljiviji, izdašniji (obnovljivi izvor) i mnogo jeftiniji za korištenje. Prednost ovakvog sistema je što bi u ljetnim danima isti proizvodio hladan zrak za rashlađivanje prostorija⁶⁹.

Grad Visoko

Grad Visoko je bio dio Evropskog projekta COOLHEATING HORIZONT 2020 - Daljinsko grijanje na obnovljive izvore energije donosi manje zagađenje i velike uštede. U okviru ovog Projekta Grad Visoko je djelovao u partnerstvu sa Elektroprivredom FBiH. U okviru projekta se projektuje tehničko rješenje za sistem daljinskog grijanja u Visokom, a u toku je optimizacija tehničko-ekonomskog rješenja za sistem daljinskog grijanja u Visokom, kao i priprema idejnog projekta, te će se provesti priprema tenderske dokumentacije za glavni projekat i nabavka opreme. Realizacija CoolHeating-a počela je u januaru 2016. godine.

⁶⁹ Sam projekat „Izgradnja toplovoda sistemom ugradnje toplotnih pumpi voda-voda“ - je planiran Strategijom integiranog razvoja općine BREZA za period 2019-2027.godina.

9.3 Prostorno planska dokumentacija

Normativnim okvirom⁷⁰ u FBiH prostorno planskom dokumentacijom određuju se dugoročni ciljevi i mjere prostornog razvoja u skladu sa privrednim, društvenim i historijskim razvojem zajednice. Obuhvat prostorno planske dokumentacije obuhvata planove višeg i nižeg ranga pri čemu su na nivou strateškog planiranja relevantnim pojavljuju prostorni i planovi koji po obuhvatu spadaju u plansku dokumentaciju općeg obuhvata. Predstavljaju osnov za razvoj jednog područja i infrastrukture i jedan su od preduslova implementacije razvoja infrastrukture i realizacije projekata u podlozi kojih kao preduslov stoji složena procedura pribavljanja građevinsko-izvedbene dokumentacije.

Strateško planiranje neizostavno u određivanju ciljeva i mjera usmjerenih na razvoj, prije svega infrastrukture, zahtjeva konsultovanje sa prostorno-planskom dokumentacijom. Ovaj proces se pojavljuje bitnim na nivou formalne usaglašenosti, ali i određivanju mjera i njihove provodivosti. Istovremeno ovaj proces jasno ukazuje i na eventualne potrebe revidiranja prostorno-planske dokumentacije i definisanje mjera unutar strateškog planiranja usmjerenih u tom pravcu. U okviru prostorno planske dokumentacije postavljeni su i određeni indikatori kao koristan alat u razvoju strateški dokumenata.

Prostorno-plansku dokumentaciju općeg obuhvata kao relevantnu u procesu strateškog planira u ZDK čine prostorni planovi Kantona i prostorni planovi lokalnih samouprava u sastavu Kantona. Stanje usvojene relevantne prostorno-planske dokumentacije kao i planova koji su u fazi usvajanja je sljedeće:

- Prostorni plan ZDK 2009-2029,
- Prostorni plan Grada Zenice 2016-2036,
- Prostorni plan Općine Zavidovići 2016-2036,
- Prostorni plan Općine Doboj-Jug 2005-2020 (procedura izmjena u toku),
- Prostorni plan Općine Breza do 2029 (Izmjene i dopune 2016),
- Prostorni plan Općine Maglaj 2017-2037 (procedura usvajanja u toku),
- Prostorni plan Općine Visoko 2014-2034,
- Prostorni plan Općine Usora 2014-2034,
- Prostorni plan Općine Kakanj 2010-2026 (Izmjene i dopune 2013),
- Prostorni plan Općine Tešanj 2020-2024 (procedura izrade i usvajanja u toku),
- Prostorni plan Općine Žepče 2007-2027,
- Prostorni plan Općine Vareš 1999-2015,
- Prostorni plan Općine Olovo 2017-2037 (procedura izrade i usvajanja u toku).

U okviru institucija unutar ZDK kao nosilac izrade prostorno-planske dokumentacije, u značajnom obimu, pojavljuje se Kantonalni zavod za urbanizam i prostorno uređenje. Institucionalno instaliranje procesa izrade prostorno planske dokumentacije unutar sistema organa uprave garantuje međusobno usaglašen proces izrade i usvajanja prostorno-planske dokumentacije u okvirima ZDK. Preostali dio potreba za izradom prostorno-planske dokumentacije ostvaruje se na tržištu pružanja ovih usluga.

⁷⁰ Zakon o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na nivou Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH”, broj: 27/06, 72/07, 32/08, 4/10, 13/10 i 45/10).

Karakteristika prostorno planske dokumentacije (prostorni planova) u ZDK jeste da u najvećem obimu vremenski obuhvata projicirani proces važenja Strategije razvoja ZDK za period 2020-2027. godina. Prostorni planovi su datumski i periodom važenja vremenski inovirani, izuzev Općine Doboj-Jug i Općine Vareš. Procedura usvajanja Prostornog plana Općine Olovo je obustavljena zbog povezanosti sa Prostornim planom FBiH koji također nije usvojen. Prostorni plan Općine Tešanj je u početnoj fazi izrade i usvajanja i obuhvata period 2020-2040 što je u kontekstu izrade Strategije razvoja kantona za period 2020-2027. godina značajno uzevši u obzir potentnost ove općine. Činjenica da je na nivou kantonalne uprave uspostavljena upravna organizacija za obavljanje stručnih poslova prostornog planiranja je u perspektivi jako značajna i ova institucija mora biti značajno konsultovana u procesu predmetnog strateškog planiranja. Što se tiče Prostornog plana ZDK 2009-2029⁷¹ isti vremenskim važenjem, u periodu Strategije razvoja ZDK za period 2020-2027. godina, obuhvata predmetni period.

Svi preduslovi usklađenosti Strategije razvoja ZDK za period 2020-2027. godina sa prostorno planskom dokumentacijom (usvojenom i planovima u izradi) su prisutni, a isto tako proces izrade Strategije ostavlja dovoljno prostora za eventualne intervencije unutar prostorno-planske dokumentacije. Intervencije se prije svega mogu odnositi na Prostorni plan Kantona koji je vremenski u drugoj dekadi važenja i pri čemu se u dosadašnjem periodu važenja u smislu indikatora razvoja dogodilo niz značajnih promjena. Cijeneći činjenicu da se razvija i Okvir ciljeva održivog razvoja u BiH preporuka je da se kroz predmetni proces izrade strateškog dokumenta postupa na način usklađivanja sa prostorno-planskom dokumentacijom, ali i stvaranje osnova za izmjene i dopune unutar iste. Također, institucionalno uspostavljeni sistem prostornog planiranja je potrebno dalje unapređivati i podržati.

U svrhu strateškog planiranja (2020-2028) na nivou ZDK relevantnim i referentnim se pojavljuje sadržaj Prostornog plana ZDK 2009-2029. Prostornim planom su obuhvaćene sve relevantne oblasti (stanovništvo, mreža naselja, poljoprivredno i šumsko zemljište, vode i vodna infrastruktura, sirovine, energetika, saobraćaj, privreda, društvena infrastruktura, zaštićeni prostori i zaštita okoliša) sa projekcijama razvoja i mjerama za unaprijeđenje. Prostorni plan definiše opće i posebne ciljeve prostornog razvoja:

Opći ciljevi su definisani kao:

- humani razvoj kao stalan proces širenja izbora i mogućnosti ljudi da dostignu određeni nivo blagostanja,
- poštivanje ljudskih prava kao osnovnog principa u planiranju i organizovanju prostora,
- valorizacija i zaštita vrijednosti prirodnih resursa, prirodnog i kulturnog naslijeđa,
- obezbjeđivanje dostupnosti svim izvorima materijalnih dobara, potrebnih za dostojan standard života bez ugrožavanja okoline,
- stvaranje uslova za dostupnost obrazovanju, nauci, kulturi, zdravstvu i socijalnoj zaštiti svakom stanovniku,
- uključivanje stanovnika u proces planiranja i provođenje planova,
- profiliranje prostora Kantona kao ambijenta unosnog, održivog i visokoprofitabilnog poslovanja,

⁷¹ Prostorni plana Zeničko-dobojskog kantona 2009-2029 („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona”, broj: 4/09)

- stvaranje ambijenta ugodnog življenja podizanjem kvaliteta stanovanja, vodosnabdijevanja, tehnološki kontrolisanog načina odvođenja i tretmana otpadnih voda, snabdijevanja energijom, saobraćajne dostupnosti i povezanosti, urbanog zelenila, zaštite okoline, socijalne sigurnosti, obrazovanja, zdravlja, kulture i sporta,
- obezbjeđivanje kvalitetne komunikacione povezanosti sa Evropom, regionom jugoistočne Evrope i svijetom,
- reduciranje nepovoljnih uticaja na prirodnu i urbanu sredinu zagađenu industrijom, saobraćajem i dejstvima koja su imala direktan uticaj na neposrednu okolinu (minirani prostori nastali u toku rata, klizišta, područja erozije, napuštena eksploataciona polja rudnika i sl.).

Posebni ciljevi su definisani kao:

- Racionalna organizacija, korištenje i zaštita prostora,
- određivanje odgovarajućih prostornih kapaciteta za urbani i ruralni razvoj,
- policentrični sistem razvoja Kantona (disperzna koncentracija),
- očuvanje bogatstva i raznolikosti pejzaža u okviru Kantona,
- rekonstrukcija, unaprjeđenje i razvoj transportne, energetske, vodoprivredne i telekomunikacione infrastrukture,
- razvoj energetske resursa u skladu sa zaštitom okoline,
- ekonomski efikasnije korištenje zemljišta,
- racionalno korištenje i eksploatacija voda, zaštita izvorišta, podzemnih i otvorenih vodnih tokova,
- smanjenje štetnih uticaja na prirodnu sredinu, na urbanim i vanurbanim područjima Kantona,
- zaštita i uređenje graditeljskog i prirodnog naslijeđa i njegovo uključivanje u razvoj Kantona,
- sprječavanje disponiranja industrijskog otpada bez njegovog prethodnog zaštitnog tretmana,
- zaštita ljudi i dobara od elementarnih nepogoda,
- profiliranje prostora kao ambijenta pogodnog za održivu ekonomiju,
- profiliranje prostora kao ambijenta profitabilne ekonomije,
- uvođenje tržišnog sistema korištenja zemljišta,
- definisanje ekonomske kulture kao historijskog atributa samoodrživosti zajednice,
- stvaranje uslova za realizaciju ekonomskog, regionalnog razvoja kantona (prema kome osam gradova/općina Kantona pripada Regiji Centralne BiH, a četiri grada/općine -Visoko, Breza, Vareš i Olovo Sarajevskoj regiji) kroz:
 - razvijeno produktivno okruženje (uglavnom prerađivačka industrija, poljoprivreda, energetika i umreženi sektor malih i srednjih preduzeća), zajedno sa inovativnim i efektivnim uslugama za poslovnu podršku,
 - razvijen pristup infrastrukturi i turizmu, uz korištenje geostrateških položaja regija i jaka obaveznost prema okolišu,
 - visoko razvijeno tržište rada, bazirano na prilagođenim ljudskim resursima i tehnološkim ostvarenjima,
 - razvijena socijalna kohezija, koju održavaju partnerstvo i saradnja između privatnog i javnog sektora.

- stvaranje uslova za normalizaciju ukupnih demografskih procesa i poklanjanje potrebne pažnje obnavljanju stanovništva Kantona,
- stvaranje uslova za demografsku revitalizaciju i obnavljanje naseljavanja ruralnih područja,
- uspostavljanje sistema upravljanja razvojem Kantona, koji će na bazi stečenog pravno-političkog sistema, omogućiti da vlast ostvaruje istinske interese građana, razvijajući pri tom zajedničko opredjeljenje da se razvoj mora zasnivati na primjeni nauke, znanja i informacija.

Prostornim planom postavljene su i razvojne smjernice što se također smatra relevantnim u sklopu aktuelnih procesa strateškog planiranja usklađenosti sa smjernicama i mjerama i eventualno identifikovanje prostora za unaprijeđenje prostorno planske dokumentacije, prevashodno u dijelu privrede i javne infrastrukture i prostornog razvoja okoline.

Prostornim planom su utvrđene smjernice za razvoj saobraćajne infrastrukture usmjerene na:

- izgradnja autoputa na relaciji Visoko – Doboj Jug kao dijela autoputa na koridoru Vc,
- izgradnja puta za brzi saobraćaj na dijelu autoputa na koridoru Vc (Zavidovići-Ribnica) kao dijela puta za brzi saobraćaj Živinice-Zavidovići,
- izgradnja dijela puta za brzi saobraćaj na području općine Olovo, kao jedne od dionica puta za brzi saobraćaj Sarajevo-Tuzla,
- rekonstrukcija postojećih i izgradnja novih magistralnih i regionalnih putnih pravaca u cilju integracije područja unutar i izvan Kantona,
- definisanje zajedničkih kriterija na nivou Kantona za razvoj mreže lokalnih puteva u cilju povezivanja centara nižih nivoa u okviru općinskih područja,
- formiranje zajedničke baze podataka za cestovnu mrežu u ZDK, kao osnove sistema upravljanja i monitoringa, čime će se na kvalitetan način pratiti stanje puteva i podataka za planiranje radova na održavanju, rekonstrukciji i izgradnji puteva,
- organizacija i unaprjeđenje elemenata sistema javnog prevoza, kao jednog od osnovnih strateških komponenti prostornog razvoja Kantona,
- rekonstrukciji i modernizaciji evropskog željezničkog koridora Vc (Projekat željeznice II) gdje će se vršiti podizanje stepena opremljenosti infrastrukture na kompletnoj pruzi prema prihvaćenim „TER“ (transevropske željeznice) evropskim standardima,
- opremljenost u skladu sa evropskim standardima podrazumijeva povećanje vozne brzine, proširenje i uređenje stanica, zaštitu pružnog pojasa kroz rješavanje putnih prelaza u nivou, izgradnju podhodnika, modernizaciju elektroenergetskog postrojenja, kontaktne mreže, telekomunikacija i druge aktivnosti,
- poseban značaj ima razvoj regionalnog metroa u području urbanih regija. Stoga je za razvoj Sarajeva kao urbane regije jako važno razviti lakošinski sistem na relaciji Visoko – Sarajevo,
- planirana je izgradnja II (drugog kolosijeka pruge Zenica – Podlugovi),
- u sklopu autoputa Bihać – Jajce – Travnik – Lašva planiran je i koridor za prugu brzog saobraćaja čime će se povezati ZDK, preko Srednjobosanskog, sa Unsko-sanskim kantom, i šire,
- razvoj u oblasti putničkog saobraćaja vezan je za podizanje nivoa usluge, poboljšanje kapaciteta, gdje se očekuje da se do 2010. godine novim vozovima (Talgo- nagibni vozovi)

- izvrši povezivanje dijela sadašnjih linija, a planirano je i povećanje broja linija prema susjednim i evropskim zemljama,
- razvoj teretnog saobraćaja vezan je za pružanje usluga velikim industrijskim korisnicima.

Prostornim planom su utvrđene smjernice za razvoj sistema veza usmjerene na:

- postavljanje opreme za program FTV na objektima gdje već postoji oprema za program BHT,
- izgradnju novih objekata za BHT i FTV za nepokrivena područja,
- sanacija postojećih dotrajalih objekata infrastrukturom,
- izrada strategije i projektnih rješenja za prelazak na digitalnu televiziju, čija realizacija se očekuje do kraja planskog perioda,
- izgradnju optičkih pravaca i pristupne mreže,
- rekonstrukciju svih gradskih mreža na području Kantona u cilju pružanja integralnih telekomunikacionih usluga,
- postizanje odgovarajuće gustine poštanskih jedinica za postizanje evropskog nivoa ovih usluga,
- potpunu automatizaciju poštanskog šalterskog saobraćaja.

Prostornim planom su utvrđene smjernice za razvoj energetske infrastrukture usmjerene na:

- potrebno preduzimati mjere u pogledu izgradnje novih, rekonstrukcije i poboljšanja djelovanja postojećih sistema s primarnim ciljem povećanja energijske učinkovitosti, te poboljšanja funkcionisanja, poslovanja i konkurentnosti toplinskih preduzeća.
- Neophodno je razvijati i zakonsku regulativu ne samo na razini lokalne samouprave, već i na nivou entiteta i države BiH usklađenu sa relevantnim regulativnim okvirima na nivou EU.
- izgradnja pravca gasovoda Visoko-Brnjaci, kojim će se omogućiti nastavak gasifikacije Visokog,
- nastavak izgradnje postojećeg magistralnog gasovoda Semizovac-Zenica (dionica Perin Han-Sajtovići u dužini od 13 km prolazi kroz područja Mutnica, Tišina, Dolipolje i Podjele, odnosno kroz područje Kantona),
- nastavak izgradnje trase gasovoda od Zenice prema hrvatskoj gasovodnoj mreži prolazeći kroz općine Zenica, Žepče, Maglaj, Tešanj, Doboj-Jug i Usora,
- razvoj TE „Kakanj“ kroz rekonstrukciju i izgradnju bloka,
- potrebna je izgradnja novih prenosnih objekata (transformatorske stanice i dalekovodi),

Prostornim planom su utvrđene smjernice za razvoj sistema vodosnabdjevanja i sistem kanalizacije i otpadnih voda kao i krutog otpada usmjerene na:

- utvrđivanje kapaciteta postojećih izvorišta vode za piće u cilju realne procjene snabdjevanja vodom za piće u određenom planskom periodu,
- smanjenje gubitaka na dovodnim cjevovodima i razvodnoj mreži max. 20 – 25 %,
- poboljšanje kvaliteta vode u površinskim vodotocima uz veća materijalna ulaganja u prečišćavanje voda, s obzirom da se dodatne količine pitke vode moraju tražiti u ovim resursima,
- razmotriti mogućnosti obezbjeđenja dodatnih količina pitke vode izgradnjom akumulacija u gornjim i srednjim riječnim tokovima,

- dovođenje pitke vode sa područja drugog kantona F BiH ili Republike Srpske,
- rezervisati prostore za izgradnju novih vodozahvata i zaštitnih zona na tim vodozahvatima,
- težiti izgradnji regionalnih vodovoda za koje bi bilo moguće formirati višenamjenske akumulacije (gdje bi se voda istovremeno zahvatala, prečišćavala i distribuirala cijeloj regiji),
- uraditi potrebnu dokumentaciju na nivou svih općina i za sva naseljena mjesta na području općina u cilju rekonstrukcije postojećih i izgradnje novih sistema za prihvata, odvođenje i prečišćavanje otpadnih voda,
- pristupati realizaciji planiranih kanizacionih sistema prema utvrđenim prioritetima od strane svake općine pojedinačno,
- pristupiti izgradnji uređaja za prečišćavanje otpadnih voda, fazno, uz uslov konačne izgradnje do kraja planskog perioda,
- planirati, gdje god je to izvodljivo, prečišćavanje komunalnih i otpadnih voda industrije na jednom postrojenju,
- povećati pokrivenost uslugama prikupljanja otpada,
- izgraditi sve regionalne centre za gospodarenje otpadom,
- ukloniti nelegalna odlagališta i sanirati ova područja,
- sanirati i zatvoriti postojeća gradska/općinska odlagališta,
- smanjiti količinu otpada za finalno odlaganje prevencijom nastajanja otpada, uspostavljanjem sistema odvojenog prikupljanja otpada u svim gradovima/općinama, odvajanjem otpada prije reciklaže, mehaničko-biološku obradu prije izvjesne količine otpada,
- osigurati provedbu sistema kroz pravni i institucionalni okvir,
- osigurati razmjenu kvalitetnih informacija putem informacionog sistema upravljanja otpadom.

Prostornim planom su utvrđene smjernice za prostorni razvoj usmjerene na:

- kvalitetna poljoprivredna i šumska zemljišta zaštititi od promjene namjene, odnosno zaštititi od izgradnje trajnih objekata,
- veće radne zone planirati na mjestu postojećih kapaciteta gdje već postoje svi preduslovi za njihov razvoj, a manje zone planirati disperzno i decentralizovano u cilju razvijanja centara nižeg općinskog nivoa,
- posebnim odlukama zaštititi i ograničiti korištenje kvalitetnog poljoprivrednog zemljišta (I, II, III, IV A kategorije), a sve razvojne programe korištenja ovog zemljišta, unaprjeđenja i zaštite donositi u okviru nadležnih institucija na nivou Kantona i općina,
- visoko vrijedna šumska zemljišta zaštititi od promjene namjene, uraditi programe dugoročnog razvoja šumarstva usklađene sa šumsko – gospodarskim osnovama za državne šume i šume u privatnoj svojini, uraditi katastar šuma i šumskog zemljišta u privatnoj svojini, uspostaviti zaštićena šumska područja, uraditi certifikaciju šuma, i druge programe za unaprjeđenje šuma i šumskog zemljišta, urađene od nadležnih institucija na nivou Kantona i općine,
- uklanjanje mina vršiti u skladu sa programima BHMACH sa utvrđivanjem prioriteta deminiranja,
- rudarstvu, koje je od velikog značaja za razvoj Kantona, s obzirom na postojeće kapacitete energetske i mineralnih sirovina, treba posvetiti posebnu pažnju i vršiti eksploataciju

do ekonomske opravdanosti na način rekonstrukcije rudarskih pogona, njihovo prestrukturiranje i pripremu za proces privatizacije, unaprjeđenje pogona i opreme primjenom savremenih metoda, a u postupku eksploatacije posebnu pažnju posvetiti zaštiti okoliša,

- degradirane površine sanirati i izvršiti rekultivaciju u skladu sa utvrđenim zakonskim procedurama,
- postepeno rješavati probleme infrastrukture (saobraćajna povezanost, izgradnja vodovodne i kanalizacione mreže u cilju zaštite izvorišta vode za piće),
- izgradnju turističkih kapaciteta planirati racionalno, samo na područjima koja pružaju povoljne uslove, pri čemu treba maksimalno zaštititi okolna vrijedna područja (prirodne i graditeljske vrijednosti, autentične vrijednosti i sl.),
- posebno zaštititi područja prirodnog i kulturno – historijskog naslijeđa, uz pažljivo pronalaženje relacijskih odnosa sa razvojem turizma koji će biti u funkciji njihovog održavanja, promoviranja i obnove,
- utvrđene prirodne resurse geotermalnih, termomineralnih i mineralnih voda adekvatno uključiti u razvoj zdravstvenog turizma,
- u okviru II zone Spomenika prirode “Tajan” planirati centar sveobuhvatne turističke ponude Kantona u skladu sa mjerama propisanim Zakonom o proglašenju Spomenika.

10 Zaštita okoliša i komunalna infrastruktura Zeničko-dobojskog kantona

U strukturi ukupne proizvodnje ZDK prerađivačka industrija učestvuje sa 45,41%, snabdijevanje električnom energijom, plinom i vodom sa 34,77 %, a rudarstvo sa 19,82 %. Temeljem navedenih podataka može se reći da je privreda velikim dijelom niskoakumulativna i da se bazira na prirodnim resursima. Tako koncipirana privreda, u pravilu, vrši vrlo veliki pritisak na okoliš, a posebno na prostor i resurse.

Globalno stanje okoliša u ZDK je sljedeće:

- u industrijskim sredinama kao što su Zenica (metalna industrija), Maglaj (industrija papira i celuloze), Visoko (industrija kože i tekstila, prehrambena industrija), Kakanj (termoelektrana), granične vrijednosti kvaliteta zraka prekoračene su tokom cijele godine; u toku zimskog perioda kvalitet zraka je dodatno narušen i to ne samo u navedenim već i ostalim naseljenim mjestima ZDK (individualna ložišta i toplane),
- većina površinskih voda po svom kvalitetu uglavnom je lošija od propisanih normi za kvalitet vode; vode su najviše opterećene direktnim ispuštima kanalizacionih voda u vodotoke,
- na području ZDK značajan iskorak u pogledu reguliranja adekvatnog odlaganja otpada napravio se uspostavom Regionalne deponije Mošćanica. Ipak, nužno je unaprijediti način upravljanja komunalnim otpadom povećanjem odvojenog sakupljanja i reciklaže, te posebno dodatno regulirati način zbrinjavanja industrijskog otpada, otpada iz specifičnih tokova i opasnog otpada koje je trenutno neadekvatno i neodrživo.
- Ustavom Federacije Bosne i Hercegovine određuju se nadležnosti ovog entiteta i pripadajućih kantona u oblasti zaštite okoliša kako slijedi:
- Isključiva nadležnost Federacije je "utvrđivanje ekonomske politike, uključujući planiranje i obnovu, te politiku korišćenja zemljišta na federalnom nivou" (član III.1c–Amandman VIII), kao i „utvrđivanje energetske politike, uključujući raspodjelu između kantona, te osiguranje i održavanje potrebne infrastrukture.“ (Čl. III.1g – Amandman VIII.)
- Zajedničke nadležnosti Federacije i kantona su, zdravlje, politika okoliša, turizam, korištenje prirodnih resursa (čl. III.2). Ove odgovornosti „mogu biti ostvarene zajednički ili odvojeno, ili od strane kantona koordinirano od federalne vlasti.“ (Čl. III.3.)
- "Kantoni imaju sve nadležnosti koje nisu izričito povjerene federalnoj vladi", poput izrade politike o regulisanju javnih usluga, zatim regulisanja lokalnog korištenja zemljišta i lokalnih objekata za proizvodnju električne energije, uspostavljanja i provedbe kantonalne politike za turizam i razvoja turističkih resursa“, (član III.4).⁷²

⁷² Ustav Federacije Bosne i Hercegovine, „Službene novine Federacije BiH“, broj: 1/94, 13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 63/03, 9/04, 20/04, 33/04, 71/05, 72/05 i 88/08.

U oktobru 2013. godine, Skupština ZDK donijela je Zakon o prenosu javnih ovlaštenja iz oblasti zaštite okoliša („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona”, broj: 12/13), kojim je, između ostalog, formiran Centar za okoliš ZDK.

10.1 Zagađivači

10.1.1 Zrak

Registar o postrojenjima i zagađivanjima ZDK izrađen je od strane Instituta Kemal Kapetanović uz podršku Ministarstva za prostorno uređenje ZDK na osnovu Zakona o prenosu javnih ovlaštenja iz oblasti zaštite okoliša. Ovaj Zakon je uključivao prostornu raspodjelu emisija zagađujućih materija u zrak u EMEP mreži visoke rezolucije 0,1°x0,1° za Zeničko-dobojski kanton i njegove zone i u mreži rezolucije 0,5 km x 0,5 km za njegove aglomeracije. Projekat registra postrojenja i zagađivanja ZDK proveden je sredstvima Javne ustanove Univerzitet u Zenici.

U skladu sa Strategijom razvoja ZDK za period 2016.-2020. godina na teritoriji ZDK su pokrenute aktivnosti uspostave registra zagađivanja tj. izvora zagađenja. Prema podacima iz Registra o postrojenjima i zagađivanjima ZDK⁷³ dominantni izvori emisija zagađujućih materija u zrak su:

- Emisija iz industrijskih postrojenja (tačkasti izvori): metalurška industrija, industrija za proizvodnju cementa, industrija za preradu kože, tekstilna industrija, industrija za proizvodnju papira i kartona, drvo-prerađivačka industrija, metaloprerađivačka industrija;
- Emisija iz energetske postrojenja (tačkasti izvori);
- Emisija iz malih ložišta u kojima se dominantno koristi čvrsto gorivo;
- Emisija iz saobraćaja (cestovni i željeznički)
- Emisija iz sektora usluga (poljoprivreda, prerađivačka industrija, građevinarstvo, trgovina na veliko i malo, informacije i komunikacije).

Registar je napravljen 2016. godine i od tada nije ažuriran. Dodatno, treba napomenuti ograničene kapacitete inspekcije za kontrolu emisija, niti postoji nadležno referentno tijelo za ispitivanje dostavljenih informacija o emisijama i samih emisija. Obzirom da su se sa okončanjem izrade Registra o postrojenjima i zagađivanjima stekli neophodni preduslovi za izradu Akcionog plana zaštite kvaliteta zraka za područje ZDK, Vlada ZDK je donijela Odluku o pokretanju postupka izrade istog. Nosilac pripreme Akcionog plana je Vlada ZDK, putem Ministarstva za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoline, a nosilac izrade je Univerzitet u Zenici, Institut „Kemal Kapetanović“ Zenica. Postupak izrade Akcionog plana je okončan, te je Vlada ZDK na 53. sjednici održanoj dana 30.04.2020. godine donijela Odluku o donošenju Akcionog plana zaštite kvaliteta zraka za područje ZDK.

U ZDK, najveći zagađivači su industrije Arcelor Mittal Zenica, R.M.U. Kakanj, R.M.U. Breza, R.M.U. Zenica, Termoelektrana Kakanj, „MANN+HUMMEL BA“ d.d., Natron-Hayat Maglaj, „Prevent Leather“ d.o.o. Visoko, Zenička industrija mlijeka Zenica, Tvornica cementa Kakanj, itd. Iako je Vlada ZDK pokrenula aktivnosti te je registar zagađivača uspostavljen 2018. godine (s

⁷³ Kantonalni akcioni Plan ZDK 2020.

aspekta slanja izvještaja), nema podataka o svim emiterima pa se ne može navesti ko je najveći zagađivač (do sada su izvještaje dostavili samo Tvornica cementa Kakanj, Natron-Hayat Maglaj, Arcelor Mittal Zenica i Termoelektrana Kakanj). Na slici koja slijedi (Slika 30.) dati su dominantni zagađivači zraka na području ZDK. Operatori odnosno obveznici neredovno prijavljuju svoje emisije u bazu podataka Registra o postrojenjima i zagađivanjima Federacije BiH i bazu podataka Registra o postrojenjima i zagađivanjima ZDK, a često ne prijavljuju ni stvarno stanje svojih emisija i uzroka nastajanja takvih emisija. Nažalost Registar sadrži informacije iz industrija koje su izvještavale, tako da su i date procjene emisija trenutno neadekvatne i neprimjenjive za cijeli ZDK. Emisije zagađujućih materija u zrak su analizirane po sektorima: industrija i energetika, mala ložišta, cestovni saobraćaj i usluge (poljoprivreda-stočarstvo).

Na temelju dostupnih podataka, procijenjeno je da su najznačajniji uticaji na okoliš zapravo uticaji energetske objekata na kvalitet zraka te kvalitet površinskih i podzemnih voda. Slijedi rizik od uticaja na podzemne vode, tlo i kvalitet zraka zbog deponovanja šljake i pepela te rizik od zagađenja putem opasnog otpada. Također je značajna degradacija zemljišta radi eksploatacije ugljena, ali srećom ovaj uticaj može biti reverzibilan ukoliko se provede kvalitetna i pravovremena rekultivacija.

Zagađivanje zraka nastaje također kao posljedica zagrijavanja individualnih objekata koji nisu priključeni na centralno grijanje. Prilikom zagrijavanja, obično zimi, najčešće se koriste klasična goriva (ugalj, drvo) što stvara dodatno zagađenje zraka.

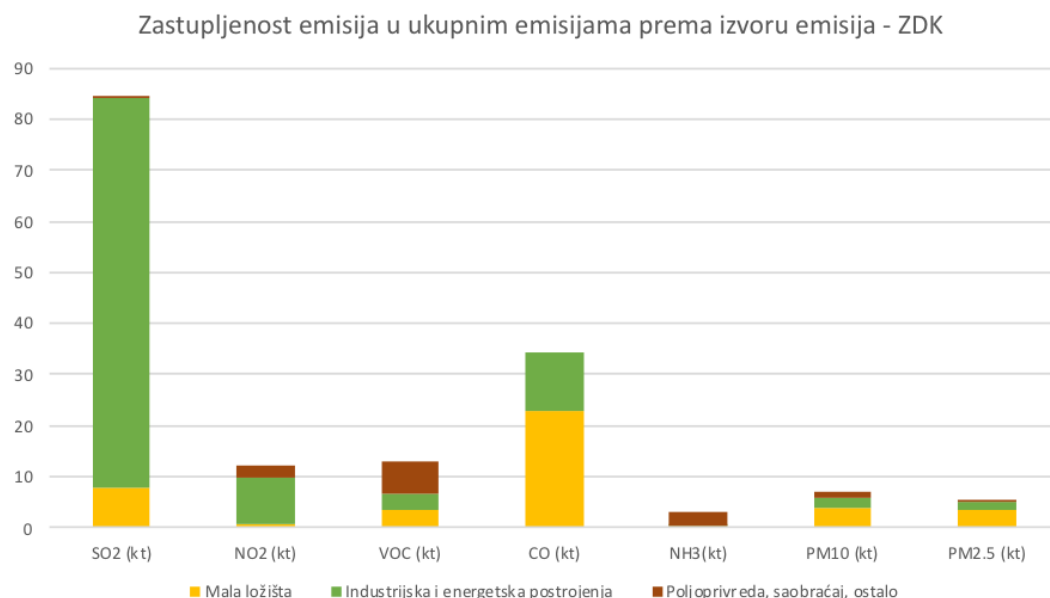
Slika 30. Dominantni izvori emisija zagađujućih materija u zrak na području ZDK

Izvor: Kantonalni akcioni plan ZDK, 2020.

Podaci na narednom grafiku predstavljaju podatke o emisijama u ZDK i udjeli emisija iz pojedinih izvora.

Slika 31. Zastupljenost emisija u ukupnim emisijama prema izvoru - ZDK

Izvor: Kantonalni akcioni plan 2016-2018.

Iz grafika je vidljivo da najveći emiter SO₂ industrija sa učešćem od 90% u ukupnim emisijama SO₂. PM čestice emituju najviše mala ložišta (53% PM₁₀ i 67% PM_{2.5}). Industrija je najveći emiter i NO₂ (72%), te manje CO (30%). Više podataka o emisijama dato je u narednim poglavljima.

10.1.2 Vode

Zakon o vodama FBiH („Službene novine Federacije BiH”, broj: 70/06, članovi 21-43), definiše osnovne planske dokumente koje treba pripremiti, a odnose se na Strategiju upravljanja vodama i planove upravljanja vodama na definisanim vodnim područjima. Strategija upravljanja vodama u FBiH (2010-2022. godina) je osnovni dokument koji određuje politiku upravljanja vodama, a planovi upravljanja vodama treba da osiguraju realizaciju ciljeva zacrtanih Strategijom. Plan upravljanja vodama za vodno područje rijeke Save u FBiH (2016.–2021. godina usvojen je 2018. godine. Agencija za vodno područje rijeke Save Sarajevo (AVP Sava) pokrenula je aktivnosti za pripremu Plana upravljanja vodama za vodno područje rijeke Save u FBiH (2022-2027. godina) te je izradila radni plan i rokove za pripremu i usvajanje navedenog dokumenta⁷⁴.

Zagađenja nutrijentima i organskim materijama uglavnom potiču od stanovništva u aglomeracijama, od industrije i poljoprivrede. Planom upravljanja vodama FBiH u periodu 2016-2021. godina bilo je planirano dostizanje okolišnih ciljeva za površinske vode do 2039. godine odnosno planirano je da vodnih tijela sa statusom „umjeren“ i „slab“ u 2039. godini uopće ne bude,

⁷⁴ [http://www.voda.ba/uimages/Obavjestenje_o_pocetku_pripreme_Plana_upravljanja_vodama_za_vodno_podrucje_r_Save_u_FBiH_\(2022-2027\).pdf](http://www.voda.ba/uimages/Obavjestenje_o_pocetku_pripreme_Plana_upravljanja_vodama_za_vodno_podrucje_r_Save_u_FBiH_(2022-2027).pdf).

a da vodnih tijela sa statusom „loš“ ne bude već u 2021. godini. Po pomenutom Planu upravljanja 2016.-2021. godina, ključni cilj po pitanju zagađenja površinskih voda organskim materijama je da nema ispuštanja neprečišćenih otpadnih voda s organskim materijama u prirodne recipijente. Specifične zagađujuće i prioritetne materije (vještačke hemikalije, metali u prirodnim stanjima, PAH-ovi, fenoli, endokrini disrupтори i pesticidi), mogu značajno pogoršati ekološko i hemijsko stanje površinskih voda, a time i zdravlje ljudi. Međutim, navedene ciljeve nije moguće dostići u rokovima datim u Planu upravljanja vodama u periodu 2016-2021. godina.

Kada se govori o podzemnim vodama neophodno je smanjiti unos nutrijenata u podzemne vode putem primjene Uredbe⁷⁵ za otpadne vode stanovništva i privrede i putem smanjenja korištenja azotnih gnojiva u poljoprivredi te primjenjivati mjere smanjenja rizika od incidentnih zagađenja podzemnih voda.

Teritorija ZDK leži na slivu rijeke Bosne. Najznačajnije desne pritoke Bosne su Željeznica, Miljacka, Stavnja, Krivaja i Spreča, a lijeve Zujevina, Fojnica, Lašva i Usora.

U urbanim naseljima gdje postoji kanalizaciona mreža, ispuštanje otpadnih voda se može tretirati tačkastim zagađivačem. Međutim u seoskim naseljima koja nemaju kanalizacije, ispuštanje otpadnih voda prema načinu dispozicije, sa velikim brojem pojedinačnih ispusta, može se tretirati i kao difuzni izvor zagađenja, iako se, s obzirom da je jasno definisan hemijski sastav i vrsta zagađivanja koja je na takav način ispuštena, takvo zagađenje ubraja u tačkaste izvore. Ono što karakteriše najveći broj naseljenih mjesta na području neposrednog sliva rijeke Bosne jeste nepostojanje objedinjenog sistema za prikupljanje (i tretman) otpadnih voda te činjenica da se otpadne i oborinske (atmosferske) vode najčešće prihvataju mješovitim sistemom kanalizacije i najkraćim mogućim putem provode do najbližeg recipijenta. Više detalja slijedi:

U ZDK trenutno je registrovano 19 tzv. velikih zagađivača (zagađivači sa preko 500 EBS – ekvivalentni broj stanovnika) i to su:

1. „MANN+HUMMEL BA“ d.d.
2. „SARAJ MILK“ d.o.o. Maglaj
3. „KOTEKS“ d.o.o. Tešanj
4. „PREVENT LEATHER“ d.o.o. Visoko
5. „PERUTNINA PTUJ-BH“ d.o.o. Breza
6. JP „ELEKTROPRIVREDA BiH“ d.d. - TE Kakanj
7. JP „ELEKTROPRIVREDA BiH“ d.d. – RMU „KAKANJ“ d.o.o. Kakanj
8. JP „ELEKTROPRIVREDA BiH“ d.d. - RMU „ZENICA“ d.o.o. Zenica
9. „TVORNICA CEMENTA“ d.d. Kakanj
10. JP „ELEKTROPRIVREDA BiH“ d.d. - ZD RMU „BREZA“ d.o.o. Breza
11. „NATRON-HAYAT“ d.o.o. Maglaj
12. „BROVIS“ d.d. Visoko
13. „ARCELORMITTAL“ d.o.o. Zenica
14. „POBJEDA“ d.d. Tešanj
15. „ZIM“ d.d. Zenica

⁷⁵ Uredba o uvjetima ispuštanja otpadnih voda u prirodne recipijente i sustav javne kanalizacije („Službene novine Federacije BiH”, broj: 101/15, 1/16, 101/18).

16. „CIMOS TMD CASTING“ d.o.o. Zenica
17. „INTER“ d.o.o. Matuzići, Doboj Jug
18. „JAMI“ d.o.o. Tešanj
19. „ENKER“ Tvornica svjećica Tešanj

Pregled industrijskih zagađivača po gradovima/općinama dat je u narednoj tabeli (Tabela 117).

Tabela 117. Pregled industrijskih zagađivača po gradovima/općinama u ZDK sa prikazom ispuštenog tereta zagađenja izraženog preko ES-a

Br	Grad/Općina	Mali zagađivači		Veliki zagađivači		Ukupno	
		Broj	ES	Broj	ES	Broj	ES
1	Maglaj	3	280	3	29.645	6	29.925
2	Zavidovići	1	58	0	0	1	58
3	Doboj-Jug	3	555	2	1.684	5	2.239
4	Žepče	6	1.032	3	2.788	9	3.820
5	Grad Zenica	7	1.283	6	637.685	13	639.148
6	Kakanj	4	1.163	4	14.311	8	15.474
7	Grad Visoko	10	1.931	3	26.071	13	28.002
8	Tešanj	15	2.620	14	30.566	29	33.186
9	Usora	0	0	0	0	0	0
10	Olovo	0	0	1	1.232	1	1.232
11	Breza	8	2.130	5	7.824	13	9.954
12	Vareš	3	616	1	552	4	1.168
Ukupno		60	11.668	42	752.538	102	764.206

Izvor: Keap 2017-2025.

Definiranje tereta koji emituju industrijski pogoni, može se izvršiti jedino direktnim mjerenjem količina ispitivanog hemijskog sastava i toksičnosti otpadnih voda industrije, uz primjenu metodologije propisane Pravilnikom, prema kome se vrši proračun tereta zagađenja izraženog preko ES-a tj. EBS („Službene novine Federacije BiH“, broj: 92/07).

Teret zagađenja bio bi i veći da neke industrije nemaju prečistače otpadnih voda. Međutim, pregled postrojenja nije dostupan niti objedinjen za FBiH. Trenutno rade postrojenja za tretman industrijskih voda u kompanijama/preduzećima Natron-Hayat Maglaj, KTK-Prevent Visoko, tvornici autodijelova u Tešnju, Arcelor Mittal Zenica, ali efikasnost i učinak ovih postrojenja nije poznat. Pored velikih zagađivača, mnogo manjih poslovnih subjekata direktno ispušta netretirane vode u vodotoke, čime su ugrožena kupališta (npr. Mlinovi - Fojnica), ribogojilišta i sl.

10.1.3 Deponije otpada

Osim industrija, tačkasti izvori zagađenja na području ZDK su i deponije⁷⁶. Iako postoji regionalna deponija na lokaciji Mošćanica, Zenica, na njoj ni dalje otpad ne odlažu svi gradovi/općine (potpisnice osnivanja deponije i obveze odlaganja otpada na toj lokaciji u ZDK imaju gradovi/općine Zenica, Visoko, Kakanj, Žepče, Zavidovići). Razlog je uglavnom finansijske prirode (udaljenost i cijena odlaganja).

⁷⁶ KEAP ZDK 2017-2025.

Trenutne regionalne i općinske deponije u ZDK su:

- regionalna sanitarna deponija “Mošćanica” - deponija bez opasnog otpada; Za sada, jedino gradovi Visoko i Zenica sav otpad odlažu na deponiju, bez problema vezanih za troškove transporta i odlaganja, dok Kakanj na deponiju ne dovozi otpad sa svog područja.⁷⁷
- općinsko odlagalište “Bare” - Kakanj - neograđeno nesanitarno odlagalište. Posjeduje Rješenje o okolinskoj dozvoli za sanaciju i zatvaranje postojeće deponije komunalnog otpada, izgradnju pratećih sadržaja prilagođenih regionalnom konceptu odlaganja otpada na lokalitetu Bare broj:05/-2-23-11-170/14 SS od 21.12.2015. godine sa rokom važenja od 5 godina, kojoj je prethodio Zaključak o usvajanju Studije utjecaja na okoliš broj: UPI05/-2-23-11-170/14 SS od 14.10.2015. godine. Odlagalište se nalazi pod nadzorom 24 sata dnevno. Za raspoređivanje odloženog otpada po površini odlagališta koristi se postojeća mehanizacija, i to kombinirka SKIP (2 kom). Prema procjeni, još uvijek ima prostora za odlaganje oko 800.000 m³ otpada što je, prema gruboj procjeni, dovoljno za narednih 15-20 godina. Međutim, nesanitarni karakter deponije ne dozvoljava dugoročno korištenje ovog lokaliteta.
- općinsko odlagalište “Nekolj” - Maglaj - ograđeno nesanitarno odlagalište. Nalazi se pod nadzorom od minimalno 8 sati dnevno. Površina na kojoj je smješteno odlagalište je 60.000m², a procjena slobodnog prostora za odlaganje je 38.500 m².
- općinsko odlagalište “Gradina” - Olovo - neograđeno nesanitarno odlagalište privremenog karaktera i bez nadzora i mehanizacije; izrađen Plan prilagođavanja. Ne posjeduje nadzor nad lokalitetom niti potrebnu mehanizaciju za rad sa odloženim otpadom. Još uvijek slobodna površina lokaliteta određena za odlaganje otpada je oko 4.000 m² što je dovoljno za duži niz godina odlaganja na ovom lokalitetu.
- općinsko odlagalište “Bukva” - Tešanj - ograđeno, pod nadzorom i posjeduje mehanizaciju; potrebna sanacija i zatvaranje. Posjeduje nadzor u trajanju od 8 sati dnevno. Površina na kojoj je smješteno odlagalište je veličine 5,5 ha, dok se slobodni prostor za odlaganje procjenjuje dovoljnim za narednih 15 godina.
- općinsko odlagalište “Kota” - Vareš - neograđeno nesanitarno odlagalište. Pod nadzorom i posjeduje ulaznu rampu koja osigurava određeni stepen nadzora nad lokalitetom. Odlagalište posjeduje mehanizaciju za rad sa otpadom
- općinsko odlagalište “Ekonomija” Zavidovići - neograđeno nesanitarno odlagalište. Ne posjeduje dozvole. Nalazi pod nadzorom u trajanju od 14 sati dnevno (tokom zime i kraće). Pripremljen je Plan prilagođavanja. Odlagalište posjeduje mehanizaciju.
- općine Usora i Doboju odlažu otpad na gradsku deponiju Lipac u Doboju (RS), veći broj manjih i većih “divljih” odlagališta.

Zatvorene u fazi sanacije ili nesanirane općinske/gradske deponije:

- odlagalište “Side” – Zenica - Deponija je zatvorena 2012/2013. godine, kada je izvršena sanacija deponije, prelaganje otpada s ciljem polaganja donjih brtvenih slojeva i rekultivacija površinskog dijela deponije⁷⁸.
- općinsko odlagalište “Očazi” - Gornje Moštre, Visoko - nesanitarno odlagalište. Otpad se na ovoj deponiji ne odlaže od 2009/2010. godine, kada je zatvorena bez sanacije i rekultivacije. Deponija je zatrpana inertnim materijalom iz obližnje šljunkare.

⁷⁷ Upravljanje čvrstim otpadom u FBiH, 2018, Svjetska banka.

⁷⁸ Uticaj komunalnog otpada na okoliš na području ZDK, SBK i SaK, 2017 (<https://www.rez.ba/wp-content/uploads/2017/11/Publ-023-Utjecaj-komunalnog-otpada.pdf>).

- općinsko odlagalište “Koritnik” - Breza - nesanitarno odlagalište. Deponija „Koritnik“ nalazi se na području bivšeg površinskog kopa (PK) uglja Koritnik. Odpad se na ovoj deponiji ne odlaže od kraja 2012. godine. Područje deponije je prekriveno jalovinskim materijalom nastalim preradom uglja u obližnjem pogonu za preradu uglja.
- općinsko odlagalište “Ograjina” - Trebetovići, Žepče - neograđeno nesanitarno odlagalište, zatvorena od marta 2019. Nije provedena sanacija. Postoji pripremljen Plan prilagođavanja.

10.1.3.1 Regionalna deponija

Lokalitet predmetne sanitarne deponije nalazi se na području naselja Mošćanica, uža lokacija Vučiji potok, na udaljenosti od oko 16 km od urbanog dijela Zenice (Slika 32). Deponija se nalazi na mjestu napuštenog odlagališta jalovine površinskog kopa „Mošćanica”. Parcela na kojoj se nalazi kompleks deponije je na nadmorskoj visini od 600 m i 700 m i predstavlja uvalu, odnosno udubljenje nastalo nasipanjem jalovine i stvaranjem nasipa između postojećih brda Velikog Gradca i Malog Gradca. Površina na kojoj je formirana sanitarna deponija određena je kotom deponijskog materijala iz rudnika uglja PK Mošćanica.

Slika 32. Lokacija regionalne deponije Mošćanica

Izvor: Tehnološki elaborat za uspostavljanje centra za upravljanje otpadom na regionalnoj deponiji Mošćanica, 2010. godina.

Regionalna sanitarna deponija Mošćanica je kategorisana kao deponija za bezopasni otpad. Predviđena je kao konačno rješenje za odlaganje otpada u regiji za narednih 30 godina, pri čemu su gradovi/općine potpisnice njenog osnivanja Zenica, Visoko, Kakanj, Žepče, Zavidovići, Travnik, Novi Travnik, Vitez i Busovača (neke od općina ne pripadaju ZDK). Predviđa se fazno-etapno širenje i građenje deponije. Površina deponije iznosi (zajedno sa obodnim kanalima) 140.530 m² i nepravilnog je oblika. Površina ograđenog prostora, koje obuhvata samo odlagalište,

iznosi 250.360 m², uključujući i zaštitnu tampon zonu. Grad Visoko sav otpad generiran na svojoj teritoriji odvozi na deponiju Mošćanica.

10.1.3.2 Divlja odlagališta

Na području ZDK se nalazi veći broj manjih i velikih divljih odlagališta komunalnog otpada. Razlog tome je nedovoljna pokrivenost domaćinstava uslugama odvoza otpada kao i stanje svijesti stanovništva. Broj i lokacija divljih deponija, pogotovu onih manjih, varira. Neke bivaju uklonjene, ali na istoj lokaciji ili drugim lokacijama ponovo se formiraju nove.

U periodu 2017-2019. godina, oko 50 % deponija na područjima gradova/općina je sanirano. Imajući u vidu da podaci o divljim deponijama nisu ažurirani nakon toga, u nastavku je dat pregled deponija evidentiranih u Studiji 2019. godine, od koji neka vjerovatno nisu aktuelna⁷⁹.

Tabela 118. Zastupljenost divljih deponija na teritoriji ZDK (2018. godina)

Br	Grad/ općina	Broj deponija	Lokacija
1	Doboj-Jug	2	Usorska ulica; Ada
2	Maglaj	13	Bijela ploča 1, 2, Jandrošac, Parnica; Bočinja, Krsno polje, Natron-Hayat, Ulišnjak 1, 2 3, 4, 5; Lokalna deponija Nekolja
3	Olovo	13	Lokalna deponija Gradina, Petrovići 1 i 2; Ponjerka, Bukov do, Careva čuprija, Careva Čuprija Rijeka, Jelaške 1 i 2; Kamensko, Križevici, Milankovići, Solun Hadre
4	Tešanj	1	Bukva
5	Vareš	2	Kota, Smreka
6	Zavidovići	47	Ahmetovac-Krajinci, Bajvati, Omerčevići Brezik, Blato Mujići, Borovnica, Brezići Borovica, Čajrice, Crnjevo 1 i 2, Duboki potok 1 i 2, Brezik Duboki Potok, Hodžića polje, Kašćunac 1 i 2, Krčevine, Krš, Kućice 1, Lađenik, Marušići, Lijevča, Memićko brod Brezik, Mlinište, Nišani, Osječani 1 i 2, Panadžur, Paravci, Police, Police-Brezica, Romska naselje Rupin Do, Selo Vračevac, Slatina, Spasojevići, Šumarnica Predražnici, Trkulje put Vozuća, Trnovača, Ciganski potok 2, Dubravica ispod groblja, Gornji Kovači, Imamovići, Kuljani, Maoča, Stavci, Stipin Han, Vozuća, Ciganski potok 1
7	Visoko	16	Troholj, Srhinje, Malo Čajno, Mali Trnovci 2, Kadin potok, Mali Trnovci, Lisovo, Kalići Potok, Gornja Smršnica, Donje Topuzovo polje i Igralište, Čekrekčije i Ljubinići, Bradve-Obala rijeke, Arnautovići-Rovina, Okolišće uz rijeku Bosnu, Vodica
8	Zenica	260 ⁸⁰	Avdića ravan, Društveni Dom Zmajevac, Babići Orahovica, Zaravan, Babići borovi, Biškovići ispod mesdžida, Bakule, Zarahće, Jasiće, Krasino Brdo, Posredica, Balićev potok kod vodenice, Bočija glava, Kovačići gradina, Podravne, Ulaz u Banloze, Drugi potok, Vranovići Krč, Vranovići na potoku, Sedra, Babino polje kamp 1, 2, 3 i 4; Poča Jasinje, Lipovi potoci 1 i 2, Privija, Malo Brižde, Virčić, Smajići izlaz iz gornjeg sela, Donji Smajići izlaz iz donjeg sela, Gornji Smajići ulaz u selo, Smajići ulaz u donje selo, Ivana Cankara, Rujev do 9/11, BP Brkić, Vardište 65, Križ, Okuka, Slivice, Buk, Alenac, Bilivode, Plandovo, Brče, Čifluk, Plahovići, Viseći most, Hajkovići Agića kuće, Hajkovići Gornja Rijeka, Kasapovići kod džamije, Kula, Lijeska,

⁷⁹ Studija procjene tereta zagađenja vodnih resursa koja potiču sa deponija na vodnom području rijeke Save u FBiH, Agencija za vodno područje sliva rijeke Save, 2019.

⁸⁰ Izvor: komentari Grada Zenica, a na osnovu Plana upravljanja otpadom Grada Zenica

Br	Grad/ općina	Broj deponija	Lokacija
			Poca Medvidnjak, Poca Močila, Poca Šabanović, Vukotići Donje selo, Duboki potok, Hrašće iznad sela, Kamen, Kamića njive 1 i 2, Milinovac, Snoz, Stijene, Vrtače, Zajeliće, Čokote, Drinjani 1 i 2, Drinjani 3 Kostran, Drinjani Groblje, Jezero, Mrgodići, Rašovići, Putrica, Skretanje prema Vučjaku, Voljevac uz glavnu cestu, Novo selo pored seoskog groblja, Novo selo iznad doma, Peševići brig u potoku, Peševići Brizovci, Peševići Fuksove bare uz glavni put, Peševići Neba, Peševići porok Dolac, Silinski potok, Srednja voda, Staro Greblje, Vukotići Vodice....
9	Breza	27	Bez imena, Crema, Crema Bukovik, Crvena Zemlja, Glavičica, Grabovik, Gradac, Grbina, Kamenice, Jasen, Kolovina, Kop Gornja Breza, Koritnik, Koritnik 2, Plana, Poslivaje, Potok Crema, Prhinje, Prhinje 2, Put iznad Gornje Breze, Selo Kapa, Studenac, Tretine, Tretine 2, Vardište, Vran kamen, Vrijeskovići Kop

Izvor: Studija procjene tereta zagađenja vodnih resursa koja potiču sa deponija na vodnom području rijeke Save u FBiH, Agencija za vodno područje sliva rijeke Save, 2019.

Identificirane deponije krutog otpada uglavnom su neuvjetne i neuređene deponije koje imaju značajan negativan uticaj na okoliš.

10.1.4 Industrijske deponije otpada

Deponije industrijskog otpada na području ZDK predstavljaju velike prijetnje po okoliš i zdravlje ljudi. Na njima je su deponovane velike količine otpada, ali se tu nalaze i značajne količine korisnih komponenti. Industrijske deponije se nalaze u blizini lokacija industrija :

- Arcelor Mittal Zenica (željezara),
- Rudnik mrkog uglja „Zenica“ u Zenici i
- Termoelektrana „Kakanj“ u Kaknju.

Deponija industrijskog otpada - Rača

Lokacija deponije industrijskog otpada "Rača" nalazi se sjeverozapadno od industrijskog kompleksa Arcelor Mittal Zenica. Ukupna površina ove deponije iznosi 67 ha. Osnovne vrste industrijskog otpada koje su odlagane na deponiju "Rača" su:

- visokopećna troska sa sadržajem metalne supstance (berna),
- čeličanska troska sa sadržajem metalne supstance (berna),
- vatrostalni materijali,
- pepeo i šljaka,
- livački pijesak i
- drugi otpadni materijali iz tehnološkog procesa metalurškog kompleksa.

Prema raspoloživim podacima u deponiju "Rača" odloženo je oko 18,000.000 tona industrijskog otpada iz proizvodnih pogona Arcelor Mittal Zenica (nakadašnja Željezara Zenica) ⁸¹.

⁸¹ KEAP ZDK 2017-2025.

Najinteresantnija sekundarna sirovina koja se nalazi u odloženom industrijskom otpadu u deponiji „Rača“ je metalna supstanca (berna) koja je vezana za visokopećnu i čeličansku trosku. Prema procjeni sadržaj berne u odloženom industrijskom otpadu u deponiji „Rača“ iznosi od 4 - 6 % mas. Shodno Zakonu o rudarstvu Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“, broj: 26/2010) materijal na ovoj deponiji klasifikuje se kao sekundarna mineralna sirovina, član 7. tačka 5. ("sve sekundarne mineralne sirovine koje se javljaju kao neiskorišteni ostatak dobivanja, obogaćivanja i prerade primarnih mineralnih sirovina"). Treba napomenuti da ova deponija ne posjeduje Okolinsku dozvolu.

Deponiranje separacijske jalovine iz procesa prečišćavanja uglja na „Separaciji“ od početka rada Rudnika mrkog uglja "Zenica", odnosno od 1882. godine vrši se na deponije "Brist", "Bare" i "Jagodić. Deponija zauzima površinu od oko 50 ha. Deponirana separacijska jalovina koja je izdvojena u procesu prerade uglja na „Separaciji“ sastoji se od krečnjačko-laporovitih stijenskih masa pomiješanih sa frakcijama uglja od oko 3-5 %. U određenim vremenskim periodima dolazilo je do samoupale uglja, pri čemu je došlo do obrazovanja gašene krečnjačke mase u tijelu ovih deponija. Ugašena krečnjačka masa u tijelu ovih deponija potencijalno predstavlja sekundarnu sirovinu za proizvodnju određenih građevinskih materijala: npr. maltera, pigmenta i drugih građevinskih proizvoda.

Druga lokacija industrijskog otpada je deponija šljake, pepela i muljeva iz postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda Termoelektrane Kakanj - deponija „Turbići“⁸². Na deponiji se odlaze:

- šljaka i pepeo od čišćenja
- otpadna šljaka od tretmana otpadnih voda
- mješavina betona i cigle
- otpadna zemlja i šljunak
- otpadna vuna
- mulj od tretmana otpadnih voda
- mulj sa zgušnjivača otpadnih voda
- mulj od dekarbonizacije⁸³.

Površina ove deponije iznosi oko 18 ha, a planirano je proširenje od 66 ha u narednim fazama rada. U prvoj fazi odlaganje je vršeno na desnoj strani Slapničkog potoka u dužini od oko 780 m. Druga faza odlaganja obuhvata proširenje odlagališta s tim da je urađen armirano - betonski kolektor dužine 750 m kroz koji je sproveden Slapnički potok preko koga je vršeno nasipanje pepela i šljake formirajući branu, a lijeva i desna strana potoka su spojene. Prosječna godišnja produkcija šljake i pepela u TE Kakanj iznosi oko 550.000 do 650.000 tona. Deponiranje šljake i pepela se vrši selektivno. Šljaka i pepeo iz TE Kakanj predstavlja vrijednu sekundarnu sirovinu koja se koristi u industriji cementa i drugim granama građevinarstva.

82 B. Buhavac, "Analiza stabilnosti kosina deponije šljake Turbići", Časopis geotehnika, 2015; <http://www.geotehnika.ba/e-casopis/4.pdf>.

83 EP FBiH, Godišnji izvještaj zaštite okoline za 2013.

10.1.5 Difuzni zagađivači

Kada se govori o rasutim (disperzionim) izvorima zagađenjima voda misli se prvenstveno na zagađenja koja nastaju od malih urbanih aglomeracija, poljoprivrede, šumarstva, saobraćaja, i slično. Zagađenje koje potiče od stanovništva koje nije priključeno na javne kanalizacione sisteme tretira se kao difuzno zagađenje i to bez obzira na veličinu naseljenog mjesta.

Procijenjeni teret zagađenja porijeklom iz difuznih izvora na području FBiH iznosi za neorganski azot 36.764 t/god, ortofosfati 2.076 t/god. i ukupni fosfor 2.763 t/god. Najveći teret opterećenja nutrijentima, kada su u pitanju vodotoci koji otiču sa područja ZDK, procijenjen je na rijeci Usori (1,324 t N/god azota; 73,4 t P/god ortofosfata i 768 t P/god ukupnog fosfora). Opterećenje nutrijentima rijeke Bosne na izlazu iz ZDK procijenjena je na: 9.574 t N/god azota, 555 t P/god ortofosfata i 768 t P/god ukupnog fosfora. Ovako veliki teret zagađenja nutrijentima rijeke Bosne na izlazu s područja ZDK može se objasniti činjenicom da je teret koji dotiče do granice ZDK u Visokom, također jako velik. Teret, procijenjen primijenjenim matematičkim modelom, rijeke Bosne u Visokom iznosi 4.837 t N/god azota; 307,4 t P/god ortofosfata i 399,6 t P/god ukupnog fosfora.

Rijeka Bosna u Maglaju i rijeka Stavnja, prema specifičnom doprinosu tereta nutrijenata po jedinici površine sliva u ZDK, su najugroženije. I rijeka Usora, Fojnička rijeka i rijeka Lašva donose teret zagađenja koji nastaje izvan teritorije ZDK, kao i rijeka Krivaja čiji se dio sliva nalazi u teritoriju Republike Srpske, ali na područjima koja nisu gusto naseljena.

Značajna zagađenja površinskih i podzemnih voda, zemljišta, ali i zraka direktno su povezana sa različitim vidovima ljudskog korištenja zemljišta. Pošto je u ovakvim slučajevima nemoguće identificirati lokacije koncentrisanih zagađenja, a budući da imaju izrazito naglašen prostorni karakter generisanja, ona se analiziraju kao rasuta (difuzna) zagađenja.

10.2 Praćenje stanja okoliša, informacijski sistem okoliša, planiranje zaštite okoliša

Sistem kontinuiranog i sistematskog praćenja stanja pojedinih okolišnih komponenti u BiH vrši se samo u pojedinim većim centrima i to prema različitim metodama. Na području ZDK nije uspostavljen sistem kontinuiranog i sistematskog praćenja okolišnih komponenti. Mjerenja se vrše selektivno i ne provode kontinuirano, a metodologija mjerenja i praćenja nije usklađena sa metodologijom Evropskog ureda za statistiku tako da je poređenje i korištenje ovako dobivenih podataka ograničeno i otežano. Na području svakog grada/općine definirane su i uspostavljene zone sanitarne zaštite izvorišta vode za piće, dok se mjere zaštite kvaliteta površinskih i podzemnih voda kao ni kontinuirana mjerenja, uglavnom ne provode tako da ne postoje ni pouzdani pokazatelji njihovog kvaliteta. Slično stanje je sa podacima koji se odnose na kvalitet tla. Ocjena kvaliteta pojedinih komponenti okoliša uglavnom se donosi na osnovu procjena.

Pitanja zaštite okoliša nisu uključena u deset tačaka u kojima su Ustavom BiH definisane nadležnosti državnih institucija te stoga spadaju pod sljedeću odredbu: "Sve vladine funkcije i

ovlaštenja koja nisu ovim Ustavom izričito povjerena institucijama Bosne i Hercegovine pripadaju entitetima." (Čl. III, stav 3.).⁸⁴

Ustavom FBiH određuju se nadležnosti ovog entiteta i pripadajućih kantona u oblasti zaštite okoliša kako slijedi:

- Isključiva nadležnost Federacije je "utvrđivanje ekonomske politike, uključujući planiranje i obnovu, te politiku korišćenja zemljišta na federalnom nivou" (član III.1c–Amandman VIII), kao i "utvrđivanje energetske politike, uključujući raspodjelu između kantona, te osiguranje i održavanje potrebne infrastrukture." (Čl. III.1g – Amandman VIII.)
- Zajedničke nadležnosti Federacije i kantona su, zdravlje, politika okoliša, turizam, korištenje prirodnih resursa (čl. III.2). Ove odgovornosti „mogu biti ostvarene zajednički ili odvojeno, ili od strane kantona koordinirano od federalne vlasti.“ (Čl. III.3.)
- "Kantoni imaju sve nadležnosti koje nisu izričito povjerene federalnoj vladi", poput izrade politike o regulisanju javnih usluga, zatim regulisanju lokalnog korištenja zemljišta i lokalnih objekata za proizvodnju električne energije, uspostavljanja i provedbe kantonalne politike za turizam i razvoja turističkih resursa“, (član III.4).⁸⁵

BiH je ratificirala ili je postala Ugovorna strana u velikom broju konvencija, multilateralnih ugovora iz oblasti okoliša i međunarodnih sporazuma o okolišu, čime je preuzela obavezu izvršavanja tih konvencija, ugovora i sporazuma.

Prvi set zakona o okolišu u BiH je pripremljen uz finansijsku i tehničku asistenciju programa EU za Pomoć Zajednice u obnovi, razvoju i stabilizaciji (*eng. Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilization - CARDS*). Namjera je bila da se izrade zakoni u skladu s relevantnim evropskim direktivama, koji će biti usklađeni za oba entiteta i Brčko distrikt.

Entiteti su 2003. godine usvojili Akcioni plan zaštite okoliša za BiH, tzv. NEAP (National Environmental Action Plan). Cilj NEAP-a je identificiranje kratkoročnih i dugoročnih prioriteta aktivnosti i stvaranje osnove za pripremu dugoročne strategije zaštite okoliša u skladu sa privrednim i ekonomskim razvojem BiH i njenim društveno-političkim uređenjem.

Strategija zaštite okoliša FBiH usvojena je za period 2008 – 2018. godina i sastoji se od 4 komponente:

- Federalna strategija zaštite prirode,
- Federalna strategija zaštite zraka,
- Federalna strategija upravljanja otpadom i
- Federalna strategija upravljanja vodama.

Sastavni dio Strategije zaštite okoliša FBiH je i Akcioni plan zaštite okoliša. Federalni plan upravljanja otpadom usvojen za period 2012-2017. godina je istekao dok novi još uvijek nije pripremljen.

⁸⁴ Ustav Bosne i Hercegovine (aneks IV Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini).

⁸⁵ Ustav Federacije Bosne i Hercegovine, „Službene novine Federacije BiH“, broj: 1/94, 13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 63/03, 9/04, 20/04, 33/04, 71/05, 72/05 i 88/08.

Za pitanja zaštite okoliša na području ZDK nadležno je Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoline⁸⁶. Sektor šuma, voda i poljoprivrede u nadležnosti je Ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva ZDK.

Najveći dio propisa kojima se definiše zaštita okoliša na nivou FBiH su usvojeni te čine osnovu za izradu dokumentacije iz oblasti zaštite okoliša na nivou ZDK.

Sljedeći propisi iz oblasti zaštite okoliša su usvojeni na teritoriji ZDK (doneseni od strane različitih institucija) do početka 2020. godine:

- Operativni plan interventnih mjera Grada Zenica za djelovanje u slučajevima prekomjerne zagađenosti zraka na području Grada Zenica (maj 2014. godine),
- Plan interventnih mjera u slučajevima prekomjerne zagađenosti zraka na području Zeničko-dobojskog kantona („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 1/13),
- Zakon o zaštiti okoliša („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona, broj: 1/00),
- Zakon o zaštiti od buke („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 1/14),
- Pravilnik o pogonima i postrojenjima koji mogu biti izgrađeni i pušteni u rad samo ako imaju okolinsku dozvolu („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 14/13),
- Zakon o proglašenju Spomenika prirode „Tajan“ („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 3/08),
- Uredba o načinu prikupljanja, odlaganja, razvrstavanja i obavljanja otkupa otpadnih materija („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 6/09),
- Plan upravljanja otpadom na području Zeničko-dobojskog kantona („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 1/09),
- Pravilnik o pogonima i postrojenjima koji mogu biti izgrađeni i pušteni u rad samo ako imaju okolinsku dozvolu („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 12/05).

Obaveze prenosa ovlaštenja iz oblasti zaštite okoliša prenijete su 2013. godine Zakonom o prenosu javnih ovlaštenja iz oblasti zaštite okoliša („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 12/13), kojim je, između ostalog, formiran Centar za okoliš ZDK. Od tada se radilo na obezbjeđenju odgovarajućeg prostora i nabavci potrebne opreme za funkcionisanje Centra za monitoring, a u cilju uspostave sistemskog pristupa upravljanju kvalitetom zraka na području ZDK. Trenutno na poslovima vezanim za uspostavu Centra za okoliš na Institutu „Kemal Kapetanović“ rade uposlenici Zavoda za zaštitu i ekologiju pri Institutu. Neophodno je u što skorijem roku izvršiti upošljavanje potrebnih kadrova.

Potrebno je naglasiti da Operativni plan interventnih mjera koji donosi Skupština ZDK daje dosta mogućnosti za djelovanje, ali iste nisu iskorištene. Naime, manjkavosti postojećeg Plana, ogledaju se i u nemogućnosti kontrole pojedinih mjera od strane lokalne zajednice (zabrana kretanja motornih vozila – Ministarstvo unutrašnjih poslova ZDK, ograničenje rada određenih proizvodnih procesa, kotlovnica i sl. – nadzor: Kantonalna uprava za inspeksijske poslove, zabrana rada industrijskih i drugih objekata itd.).

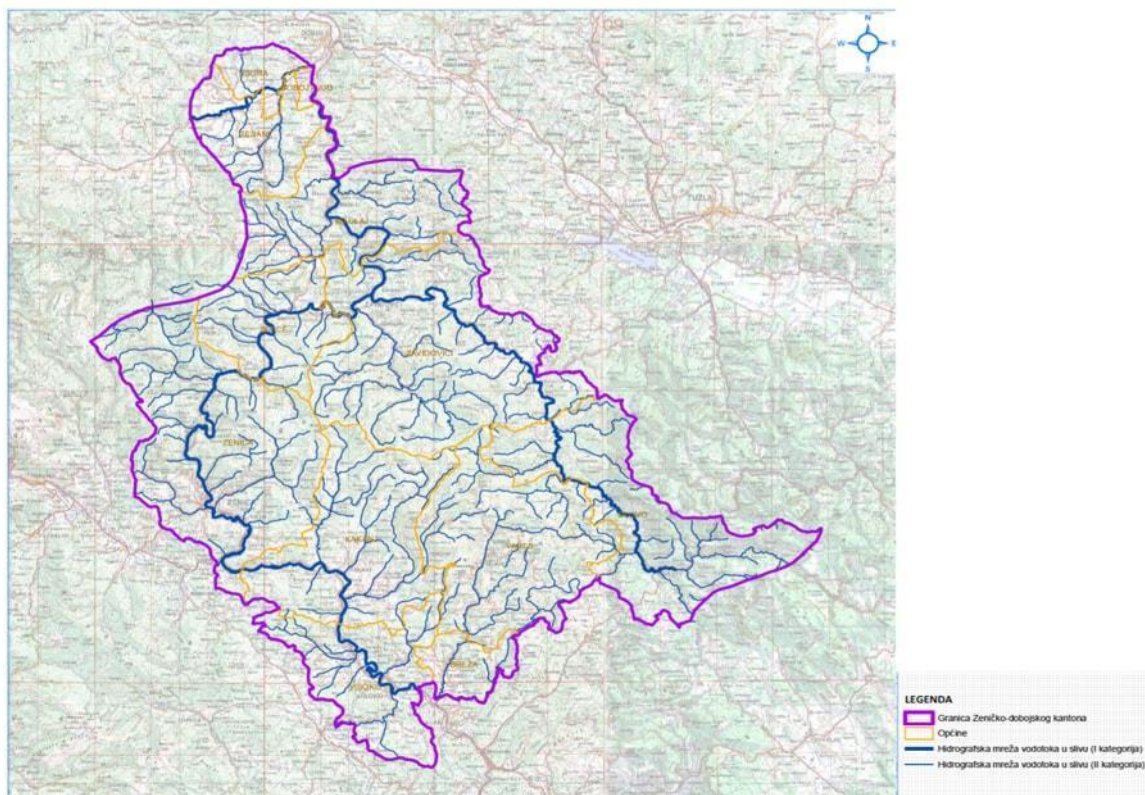
⁸⁶ <https://www.zdk.ba/ministarstva/50-ministarstvo-za-prostorno-uredenje-promet-i-komunikacije-i-zastitu-okoline/2986> .

10.3 Upravljanje vodama i otpadnim vodama

10.3.1 Hidrografija

Hidrografska mreža ZDK relativno je dobro razvijena i nema značajnijih površina koje nisu prožete površinskim vodnim tokovima. Površinske vode prostora ZDK u hidrografskom smislu pripadaju podslivu rijeke Bosne (Slika 33). Osnovni vodotok koji se proteže kroz ZDK je rijeka Bosna, koja je ujedno i recipijent gotovo svih vodotoka u razmatranom području: rijeka Krivaja, rijeke Fojnica i rijeka Usora.

Slika 33. Hidrografska mreža ZDK

Izvor: Kantonalni plan zaštite od poplava ZDK, 2015.

U narednoj tabeli dat je pregled osnovnih karakteristika ZDK u odnosu na vodni potencijal BiH. Da bi se u potpunosti sagledale osnovne karakteristike raspoloživih vodnih resursa u ZDK, analizirani su i specifični pokazatelji za različite slučajeve oticanja.

Tabela 119. Osnovne karakteristike sliva rijeke Bosne⁸⁷

Sliv	Površina sliva (km ²)	Broj stanovnika (2006.g.)	Prosječni proticaj Q (m ³ /s)	Min. srednji mjesečni proticaj (biološki minimum) Q (m ³ /s)
Cijeli ZDK, zajedno sa slivovima rijeke Lašve i Fojničke rijeke	7.672	401.590	139,00	19,80
Samo površina koja pripada ZDK	3.448	401.590	51,90	11,00
Bosna i Hercegovina	51.129	4.527.626 ⁸⁸	1.155	176,00

Izvor: Studija prirodnih resursa ZDK – Vode i vodna područja (IHGF Sarajevo, 2007).

10.3.2 Korištenje vode

10.3.2.1 Vodosnabdijevanje

Vodosnabdijevanje stanovništva ZDK vrši se putem javnih, lokalnih i individualnih vodovodnih sistema. Zahvatanje vode se vrši sa kaptiranih izvorišta kao i izgradnjom zahvata podzemnih voda (bunari) i površinskih voda (iz otvorenog toka). Pregled javnih sistema sa kapacitetima naveden je u tabeli koja slijedi.

Tabela 120. Javni sistemi vodosnabdijevanja

	Grad/Općina	Izvor	Tip izvora	Protok Q _{min} (l/s)
1	Breza	Milkino Vrelo	Kaptaža	15,0
		Ramina pumpa	Kaptaža	7,0
		Mahmutovića Rijeka	Kaptaža	8,0
		Laz	Kaptaža	1,0
		Izbod	Kaptaža	1,0
2	Doboj-Jug	Havdine	Bunar	7,0
3	Kakanj	Bukovica	Površinske vode	2,0
		Stog	Kaptaža	2,0
		Ilidža	Bunari	30,0
		Pitka voda	Bunar	20,0

⁸⁷ Studija prirodnih resursa ZDK – Vode i vodna područja (Institut za hidrotehniku Građevinskog fakulteta Sarajevo, 2007).

⁸⁸ Podatak preuzet iz Prostornog plana ZDK („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona”, broj: 4/09), strana 28. (<http://www.urbdz.ba/upload/PDF/PPZDK-tekst.pdf>).

	Grad/Općina	Izvor	Tip izvora	Protok Q _{min} (l/s)
4	Maglaj	Misurići	Bunar	20,0
		Bistrica	Površinske vode	25,0
		Piranski potok	Kaptaža	10,0
5	Olovo	Zeleni vir	Kaptaža	60,0
6	Tešanj	Jelah	Bunari	45,0
		Stupa-Mekiš	Bunari	22,0
		Kraševo	Bunari	10,0
7	Vareš	Očevje	Kaptaža	80,0
		Jačnički-Saški	Kaptaža	16,0
		Trifkovića p.	Kaptaža	3,0
		Bukov p.	Kaptaža	4,0
8	Visoko	Buci ⁸⁹	Bunari	160,0
9	Zavidovići	Izvor Suha	Kaptaža	120,0
		Tajašnica	Površinske vode	15,0
10	Zenica	Kruščica (SBK)	Kaptaža	300,0
		Babina rijeka	Površinske vode	200,0
		Strmešnjak	Kaptaža	7,0
		Klopče	Kaptaža	5,0
11	Žepče	Jakovac	Kaptaža	2,0
		Ravna rijeka	Površinske vode	12,0
		Mala rijeka	Površinske vode	1,5
12	Usora	Donji Tokići	Bunari	6,0
			Ukupno (l/s)	1232,8

Izvor: Kantonalni ekološki akcioni plan Zeničko-dobojskog kantona za period 2017.-2025. Godina.

Važno je naglasiti da nemaju svi gradovi/općine u ZDK mogućnost da koriste vodu rijeka što ima za posljedicu da se u pojedinim gradovima/općinama pojavljuje nedostatak vode ne samo u kvalitativnom nego i u kvantitativnom pogledu.

⁸⁹ Napaja se 60% teritorije općine Visoko. Izvor: Strategija razvoja Grada Visoko 2015-2021.

Upravljanje vodovodnim sistemima javnog vodosnabdijevanja je u nadležnosti gradskih/općinskih javnih preduzeća. Ukupna količina vode koja se na području ZDK zahvata sa potrebe vodosnabdijevanja i privrede iznosi oko 930 l/s i to: sa izvorišta oko 331,0 l/s, iz bunara oko 336 l/s i iz otvorenih vodozahvata oko 270 l/s. Razlika do količina iz date Tabele 107. potiče sa područja Srednjobosanskog kantona gdje se sa izvorišta Kruščica u općini Vitez zahvata oko 300 l/s vode koja se koristi za potrebe vodosnabdijevanja grada Zenica.

Na području ZDK je izgrađeno ukupno 8 postrojenja za kondicioniranje odnosno pripremu vode za piće i to: Breza, Kakanj - Bukovica, Maglaj - Misurići, Maglaj - Piranski potok, Olovo, Žepče - Ravna rijeka i Mala rijeka, Tešanj, Zenica - Kruščica. Obaveza je svih javnih operatera vodovodnih sistema da organiziraju stalnu i sistematsku kontrolu kvaliteta vode za piće koju mogu da vrše ovlaštene laboratorije te da preduzmu sve potrebne mjere za osiguranje zdravstveno ispravne vode za piće.

Procjena je da je preko 200.000, odnosno 45% stanovnika na prostoru ZDK, priključeno na sisteme javnog snabdijevanja. Postoji veliki broj lokalnih vodovodnih sistema koji nisu uvezani u javne sisteme vodosnabdijevanja. Ovim sistemima uglavnom upravljaju mjesne zajednice ili grupe individualnih korisnika. Problem sa lokalnim vodovodnim sistemima je što ne postoji katastar zahvaćenih izvorišta (podaci o izdašnostima, kvalitetu i sl.), nedovoljna je količina vode u svim periodima, te su neistražena sa hidrogeološkog aspekta i uglavnom ne postoji redovno i sistemsko praćenje kvaliteta vode. Ukupne količine zahvaćene vode za vodoopskrbu stanovništva i privrede Zeničko-dobojskog kantona znatno su ispod kapaciteta mogućih izvorišta (vodozahvata)⁹⁰.

U ZDK kao i gotovo čitavoj FBiH bilježi se stagnacija u razvoju vodovodnih sistema. Ovo je posljedica relativno zastarjele opreme i dotrajalosti objekata (vodozahvata, pumpnih stanica, i slično). Većina vodovoda je građena ranije i starosti je 30 – 60 godina, sa velikim gubicima vode, dijelom zbog lošeg ili nikakvog održavanja, starosti vodnog objekta – kaptaže, primarnog i sekundarnog voda, te oštećenja u toku rata.

10.3.2.1.1 Projekat Plava voda

Projekat „Izgradnja regionalnog vodovoda Plava voda” potrebno je posebno istaknuti. Ideja o projektu datira još iz 80-tih godina, a kao zainteresirane strane javljaju se općina Travnik i Zenica, te Novi Travnik, Vitez i Busovača („Službeni glasnik općine Travnik”, broj: 9/85, 6/87). Realizacija projekta nastavljena je 2000. godine. Tada je JP Regionalni vodovod „Plava voda” Travnik sa Federalnim ministarstvom poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva sklopio Ugovor o koncesiji za korištenje izvorišta Plava voda u Travniku, za javno snabdijevanje vodom općina Travnik, Novi Travnik, Vitez, Busovača i Zenica. Obaveze iz Ugovora nisu se poštovale te je Projekat obustavljen. Ponovo je pokrenut 2005. godine na inicijativu Travnika i Zenice. Od tada je izvršena preregistracija preduzeća, vraćena koncesija, izrađena projektna dokumentacija, dobivene su dozvole, utvrđen je javni interes projekta te su se osigurala sredstva za implementaciju.

⁹⁰ KEAP ZDK, 2017.

Zaključak o izdavanju prethodne saglasnosti za zaduženje ZDK za realizaciju projekta „Izgradnja regionalnog vodovoda Plava voda” dat je 2015. godine ⁹¹. Skupština ZDK je 2015. godine donijela Odluku o davanju saglasnosti na zaduženje ZDK po ugovoru o zajmu zaključenog između BiH i Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD) i BiH i Evropske banke vijeća Evrope (CEB) za projekat „Izgradnja regionalnog vodovoda Plava voda“ („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 1/16).

U junu 2019. godine Premijer ZDK, g. Mirza Ganić i direktor JP „Plava voda” d.o.o. Travnik, g. Ernad Granić potpisali su u sjedištu ZDK Podugovor o zajmu za „Projekat regionalni vodovod Plava voda” i Ugovor u vezi sa otplatom kredita za projekat „Plava voda”. Time je učinjen važan korak u procesu realizacije ovog regionalnog projekta u koji su uključeni Grad Zenica te općine Travnik, Novi Travnik i Busovača. Također, potpisan je i Podugovor o zajmu za „Projekat regionalni vodovod Plava voda” između ZDK i FBiH, koji će biti proslijeđen Ministarstvu finansija FBiH.

Važno je napomenuti da je u ovom dokumentu (Strategiji razvoja ZDK za period 2021.-2027. godina) navedeno trenutno stanje vodosnabdijevanja, a da je Projekat implementacije vodosnabdijevanja Plava voda fokusiran na dugoročno unaprijeđenje vodosnabdijevanja općine Travnik i Grada Zenica, u fazi realizacije. Završetkom ovog projekta situacija vodosnabdijevanja u ZDK i Zenici kao njenom administrativnom centru biće potpuno promijenjena i unaprijeđena.

10.3.2.1.2 Zaštita vode za piće

Prema projekciji stanovništva i razvoju privrede do 2030. godine u okviru Prostornog plana Zeničko-dobojskog kantona biće potrebno obezbijediti dodatnih 1,39 m³/s pitke vode što, zajedno sa trenutno zahvaćenim količinama, čini minimalno 25% raspoloživih količina. Ukoliko se značajnije ne pokrenu aktivnosti na adekvatnoj zaštiti voda na teritoriji ZDK, zahvatanje dopunskih 1,39 m³/s pitke vode neće biti moguće što je razlog za planiranje sljedećeg:

- zaštita izvorišta,
- izgradnja akumulacija,
- izgradnja uređaja za prečišćavanje otpadnih voda.

Najkompleksniji vid zaštite je zaštita vode za piće.

⁹¹ http://www.jpplavavoda.ba/projekat_plava_voda/saglasnost/Zakljucak_Vlade_ZE_DO_za_CEB.pdf .

Tabela 121. Pregled izvorišta po gradovima/općinama sa utvrđenim sanitarnim zaštitnim zonama

Breza	Mahmutovića Rijeka – vrelo
Olovo	Vodovod Musići, Vodovod Kamensko i Vodovod Olovske Luke ⁹²
Doboj-Jug	Havdine - podzemna voda
Kakanj	Bukovica – zahvat površinske vode,
Visoko	Pitka voda - podzemna voda Vrutak - podzemna voda
Vareš	Očevje - vrelo (usvojena odluka)
Usora	Bare – vrelo Alibegovići – vrelo Žabljak – vrelo Beglerovac – vrelo Ularice – vrelo Makljenovac – vrelo
Maglaj	Misurići - podzemna voda
Tešanj	Jelah – podzemna voda Stupa-Mekiš - zahvat vodotoka, izvorište Kraševo (kojim upravlja JP RAD Tešanj), izvorište Ponikve-Šije)
Zavidovići	Izron Suha – vrelo
Zenica	Kruščica– vrelo Babina rijeka – zahvat vodotoka Strmešnjak – vrelo Klopče – vrelo
Žepče	„Ravna rijeka“ sa izvorima „Matina voda, „Novo vrelo“, „Klarića izvor“, Mala rijeka“, „Ograjna“, izvori Bukovik, Jakovac, izvor III Žepackog vodovoda

Izvor: Prostorni Plan ZDK, 2009-2029.

U odnosu na ukupno zahvaćenu količinu vode koja se trenutno koristi u ZDK, za zaštitu izvorišta vode trebao bi se trebao rezervirati prostor od 650 km² ili oko 20% površine ZDK. Dodatno zahvaćanje količina, zahtijeva površinu oko 700 km² što sa postojećim zahvatima predstavlja 40% zemljišta ZDK potrebnog za tu namjenu. Približno jedna trećina te površine zahvatiće zaštitne zone (Ia, Ib i II) koje propisuju vrlo strog režim, a ostatak površine se može koristiti sa određenim ograničenjima.

10.3.2.1.3 Ostale planirane akumulacije

Zbog izgrađenosti područja u ZDK, u skorije vrijeme nije realno očekivati izgradnju većine planiranih akumulacija (u njihovom maksimalno planiranom kapacitetu). S druge strane, korisno djelovanje ovih akumulacija na popravljivanje režima voda i odbrane od poplava, moglo bi uticati na ubrzanje njihove izgradnje.

Planirane akumulacije na području ZDK su: Buci (Fojnička rijeka), Gostović (Gostovička rijeka), Ribnica, Buk i Kamenica (Krivaja), Kruševo (Bioštica/Krivaja) i Vranduk (Bosna). S obzirom na protoke u rijeci Bosni (123 m³/s, prije ušća Usore), planiranje akumulacije bi mogle ponuditi svega oko 15,8% “izravnjanja” protoka (kapacitet regulacije).

⁹² Izvor: Općina Olovo.

10.3.2.2 Mineralne i termalne vode, mini-hidroelektrane

Mineralne i termalne vode na području ZDK koriste se kao obnovljiv resurs i zauzimaju značajno mjesto u privredi ovog kantona. Trenutno je izdato 8 koncesija za flaširanje mineralne i prirodne vode na period od 30 godina: Celvik-Kiseljak, Tešanj; Prirodni Kiseljak Princess, Tešanj; Tešanjaska Vrela, Tešanj; Zema, Tešanj; MISIR, Olovo; MAPEX, Maglaj; Iriškić, Tešanj; AZ-EN PETROL, Zenica.

Privredni objekti koji u procesu proizvodnje koriste značajnije količine vode, naročito ako ona ne mora biti najvišeg kvaliteta, u principu imaju vlastite zahvate podzemnih ili površinskih voda.

Energetsko korištenje voda na prostoru ZDK do sada nije imalo poseban značaj. Globalno potenciranje na korištenju obnovljivih resursa za proizvodnju energije, proizvodnju koja ne zagađuje okoliš, pokrenulo je izgradnju relativno malih hidroenergetskih postrojenja (MHP), Trenutno je 5 MHP u funkciji i to 3 na teritoriji općine Zavidovići te 2 na teritoriji grada Zenica, od koji je jedna minicentrala na cjevovodu (Čajdraš), a druga na otvorenim vodama. U fazi pribavljanja dozvola i izgradnje su MHE u Zavidovićima (2), Varešu (1) Zenici (1), Zenica-Žepče (1), Kaknju (3) i Olovu (1).

Od planirane izgradnje Hidroelektrane Vranduk se trenutno odustalo.

Poljoprivreda je značajan korisnik, ali i značajan zagađivač voda. U BiH procenat korištenja vode za sektor poljoprivrede iznosi oko 12% (u svijetu je ovaj procenat veći od 50%), a samo oko 1% se koristi za navodnjavanje. Područje ZDK se uklapa u ovu statistiku pošto nema značajnijih poljoprivrednih površina sa izgrađenim sistemima za navodnjavanje.

Manja ribogojilišta su izgrađena u gornjim, čistijim dijelovima vodotoka. To su ribnjaci malog kapaciteta tako da se ne može govoriti da uzgoj ribe zauzima značajnije mjesto u ZDK.

10.3.3 Zaštita od voda

Na osnovu Zakona o vodama i Uredbe o vrstama i sadržaju planova zaštite od štetnog djelovanja voda („Službene novine Federacije BiH”, broj: 26/09) kantonalni ministar za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu donio je Kantonalni operativni plan odbrane od poplava („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, broj: 1/15).

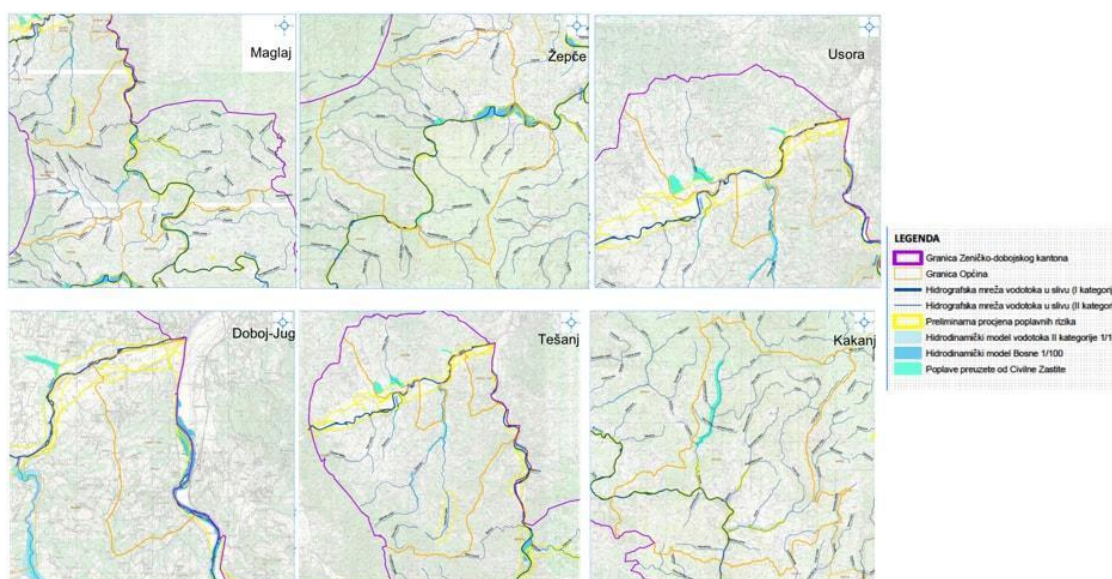
Poplave, bujice i erozije su najčešće u riječnim dolinama koje predstavljaju najpogodnije područje za naseljavanje, industrijsku gradnju, razvoj privrede i infrastrukture (ravničarsko područje). Nakon poplava 2014. godine, Agencija za vodno područje rijeke Save uradila je Preliminarnu procjenu rizika od poplava za područje FBiH. Na osnovu ove procjena na teritoriji ZDK označena su sljedeća područja na kojima se može očekivati značajan poplavni rizik:

- Rijeka Bosna - Visoko (Visoko, Donje Moštre, Mulići, Gornje Moštre, Donja Zimča, Ozrakovići);
- Rijeka Bosna - Kakanj (Donji Kakanj, Doboj, Bilješevo, Ćatići);
- Rijeka Bosna - Zenica (Mrtvice, Bilimišće, Lukovo Polje, Dolipolje, Koprivna, Nemila);
- Rijeka Bosna - Žepče (Žepče, Željezno Polje);
- Rijeka Bosna - Maglaj (Maglaj, Spahići, Avdići, Poljice, Donji Ulišnjak, Donji Bradići);

- Rijeka Usora - Doboj-Jug, Tešanj, Usora, Jelah, Jelah-rastoke, Kalošević, Makljenovac, Rosulje;
- Rijeka Jablanica - Maglaj (Bradići i Bijela Ploča);
- Rijeka Lješnica - Maglaj (Kovelje);
- Rijeka Trstionica - Kakanj - Čatići;
- Rijeka Krivaja - Zavidovići (Zavidovići, Krivaja);
- Vukovska rijeka - Zavidovići;
- Trebačka rijeka - Tešanj;
- Raduška rijeka - Tešanj (Rosulje);
- Rijeka Stavnja - Breza (Bulbušići, Šaš).

Poplavna područja ZDK prikazana su u narednim slikama.

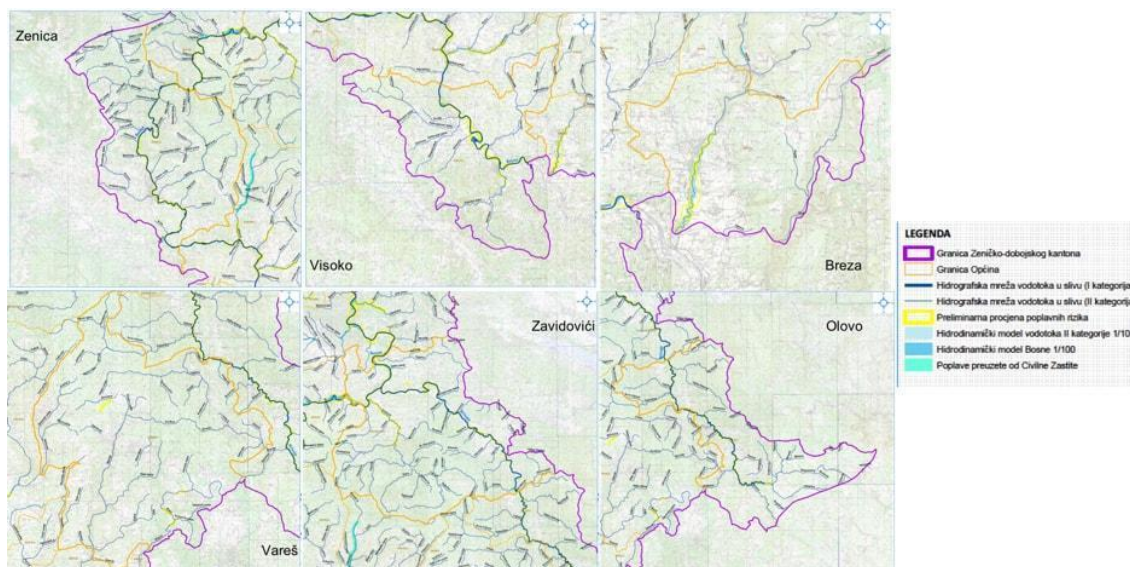
Slika 34. Poplavna područja na teritoriji ZDK – dio 1

Izvor: Preliminarne procjene rizika od poplava za područje FBiH, 2014.

Za zaštitu od poplava na području ZDK urađen je veći broj regulacija, obaloutvrda, nasipa i pregradnih zidova. Najveći broj regulacija izgrađen je u gradskim centrima. Duži regulisani potezi izgrađeni su: na rijeci Bosni u Zenici, Zavidovićima, Maglaju, Žepču i Kakanju; na rijeci Krivaji u Zavidovićima i Olovu; na Babinoj rijeci u Zenici; na Kočevi u Zenici; na Lješnici u Maglaju; na Stavnji u Brezi; na Stupčanici u Olovu; na Trstionici u Kakanju te na Tešanjci u Tešnju. Radovi na izgradnji zaštitnih vodnih objekata rađeni su parcijalno, a često je osiguravana samo jedna obala čime ipak nije osigurana adekvatna zaštita poplavnih područja.

Slika 35. Poplavna područja na teritoriji ZDK – dio 2

Izvor: Preliminarne procjene rizika od poplava za područje FBiH, 2014.

Sprečavanje štetnog djelovanja poplavnih voda u planskom periodu postići će se preduzimanjem preventivnih mjera:

- održavanje zaštitnih objekata za zaštitu od poplava (nasipi, akumulacije, retenzije, crpne stanice),
- izvođenje radova (regulacija rijeka, uređenje bujica, zaštita zemljišta od erozije i dr.).

Najveće probleme s plavljenjem prouzrokuju rijeka Bosna koja plavi površinu od oko 2.700 ha kod stogodišnjih velikih voda, zatim Usora 1.600 ha te Krivaja 770 ha. Na rijeci Bosni najveći problemi su u zonama Žepče-Zavidovići (cca 7 km), Visoko-Dobrinje (cca 10 km), Zenica 13 km od čega je najugroženiji dio Drivuše (4-5 km), Kakanj (4 km), zona sjeverozapadno od Maglaja oko Riječice (5-6 km) i područje Šije-Mravići-Matuzići (5-6 km).

Gostović rijeka plavi oko 110 ha. Najugroženiji su potezi 2 km oko ušća te u području Čardaka (također oko 2 km). Fojnica, na svom kratkom toku kroz ZDK plavi 80 ha zemljišta u zoni Visokog na dužini od oko 9 km. 6 km uzvodno Fojnicom rezervirano je za HE Buci, dok bi se nizvodni dio kroz Visoko mogao regulirati integralno s urbanim rješenjem. Stavnja plavi oko 55 ha, uglavnom u zoni Breze, dok je u zoni Vareša situacija nešto povoljnija. Misoča plavi oko 30 ha, ali je njen uticaj na naseljena mjesta relativno mali i odnosi se na manja mjesta u uzvodnom dijelu. Iz tih razloga treba predvidjeti regulaciju toka.

Pored ovih „glavnih“ vodotoka, postoji još čitav niz manjih vodotoka i bujica koji mogu nanijeti znatne štete. Pored mogućnosti izrade regulacija i odbrambenih nasipa, na poplavne količine je moguće uticati kroz izradu retenzionih prostora, ali nažalost u ZDK zbog naseljenosti dolina većih vodotoka, za ovakve mjere nema pogodnih mjesta.

Klizišta i odroni predstavljaju posebno značajnu opasnost u ZDK. Broj klizišta je posebno povećan

u toku i nakon rata usljed nekontrolisane sječe šume, eksploatacije mineralnih sirovina, što je direktno uticalo na promjenu vodnog režima i režima tla. Klizišta na pojedinim lokalitetima nastaju i usljed intenzivnije nelegalne i neplanske gradnje⁹³.

Najugroženija područja ZDK su nastala eksploatacijom rude, a naročito u općini Breza, Kakanj, Vareš i gradu Zenica. Podaci pokazuju da su i područja općina Maglaj i Žepče izložena klizanju terena.

10.3.4 Otpadne vode

U periodu 2016-2018. godina, Vlada ZDK je radila na izgradnji objekata za prikupljanje otpadnih voda u lokalnim zajednicama, čime je obuhvaćeno 20 ruralnih područja.

Na teritoriji ZDK najdominantniji tačkasti zagađivači su naseljena mjesta odnosno ispusti komunalnih i industrijskih otpadnih voda. Teret zagađenja izražen preko ES-a (ekvivalentnog broja stanovnika) kada je u pitanju fekalna kanalizacija može se lako izračunati s obzirom da je taj teret jednak ukupnom broju stanovnika u ZDK. Tako se može reći da je ukupan teret izražen preko ekvivalentnih stanovnika (ES) od komunalnih otpadnih voda uzrokovan aktivnostima stanovnika (ne i industrije) jednak broju stanovnika u ZDK i iznosi 385.067 ES⁹⁴. Identično taj teret se može izraziti i po pojedinim gradovima/općinama, gdje je teret komunalnih otpadnih voda izražen preko ES-a jednak broju stanovnika u gradu/općini. Prosječan stepen priključenosti stanovništva na kanalizaciju je nešto manji od 57%, a najveći je u općini Kakanj i gradu Zenica (Tabela 122)⁹⁵.

Prema principima navedenim u Direktivi o gradskim otpadnim vodama (91/271/EEC) kao i Okvirnoj direktivi o vodama (ODV), u FBiH usvojen je princip da se kao koncentrirani izvori zagađenja računaju sva naseljena mjesta sa 2.000 i više stanovnika. Također je poznato da EU UWWDD (EU Direktiva o urbanim otpadnim vodama) uspostavlja zahtjev da se za aglomeracije preko 2000 „ekvivalentnih stanovnika“ (ES) moraju izgraditi postrojenja za prečišćavanje urbanih otpadnih voda. Ostalo stanovništvo će prečišćavanje svojih otpadnih voda moći rješavati izgradnjom paket postrojenja, nekonvencionalnih (prirodnih) sistema za prečišćavanje otpadnih voda ili pak izgradnjom adekvatnih septičkih jama.

Tabela 122. Prosječan stepen priključenosti stanovništva na kanalizaciju u ZDK

Br.	Vodotok	Grad/Općina	Br. naselja	Br. stanovnika (popis 2013)	Br. Stan. priključenih na kanalizaciju	% priključenja
1	Bosna	Maglaj	34	24980	8018	32,10
2	Bosna	Zavidovići	43	40272	27329	67,86
3	Bosna	Doboj Jug	2	4409	2808	62,96
4	Bosna	Žepče	41	31582	5804	27,79
5	Bosna	Zenica	77	115134	73751	89,21
6	Bosna	Kakanj	97	38937	12256	96,04
7	Bosna	Visoko	87	41352	11552	24,18

⁹³ Studija prirodnih resursa – Vode i vodna područja – Općinske službe.

⁹⁴ Izvor: ZDK u brojkama, 2019; Federalni zavod za statistiku (<http://fzs.ba/wp-content/uploads/2019/06/4.pdf>).

⁹⁵ Kantonalni akcioni Plan ZDK 2017-2025.

8	Usora	Tešanj	41	46135	5531	21,41
9	Usora	Usora	13	7568	1472	30,47
10	Krivaja	Olovo	41	10578	2586	25,19
11	Stavnja	Breza	27	14564	3125	19,77
12	Stavnja	Vareš	66	9556	3117	36,12
Ukupno			569	385067	137657	56,66

Izvor: Kantonalni akcioni Plan ZDK 2017-2025.

U cilju sagledavanja prostornog rasporeda ispuštenog tereta zagađenja porijeklom iz tačkastih izvora na području ZDK po pojedinim vodotocima dat je pregled emisija iz većih zagađivača (Tabela 123).

Tabela 123. Pregled ukupno ispuštenog tereta zagađenja porijeklom iz tačkastih izvora u ZDK

Redni broj	Naziv privrednog subjekta	Mjesto	Recipijent rijeke (r.)	Slivno područje u kojem se nalazi	Ispust	EBS
1	Arcelor Mittal Zenica d.o.o.	Zenica		r. Bosna		176817,0
2	ZIM d.d.	Zenica	r.Bosna	r. Bosna		2048,4
3	JP Elektrop. BiH d.d. RMU Zenica doo	Zenica	r.Bosna	r. Bosna		17186,2
4	TVORNICA CEMENTA D.D.	Kakanj	r. Bosna	r. Bosna		822,0
5	TE KAKANJ JP Elektroprivreda BiH d.d	Kakanj	r.Bosna	r. Bosna	Slapnica	20312,0
					HRASNO	
					PUTOX	
					TEHNO	
6	RMU "KAKANJ" d.o.o. (JP Elektroprivreda BiH d.d.)	Čatići	r.Trstionica		pogon Haljinići	7146,0
			r.Bosna	r. Bosna	pogon Separacija	
			r.Bosna		površinski kop Vrtlište	
7	KOTEKS d.o.o	Tešanj	r. Tešanjka	r. Bosna		1155,4
8	JAMI d.o.o.	Tešanj	r.Usora	r. Bosna		221,9
9	MANN+HUMMEL BA d.d.	Tešanj	r.Tešanjka	r. Bosna		4038,0
10	NATRON-HAYAT d.o.o.	Maglaj		r. Bosna		43866,9
11	SARAJ MILK d.o.o.	Maglaj	r.Liješnica	r. Bosna		510,3
12	PREVENT LEATHER d.o.o.	Visoko	r. Bosna	r. Bosna		4154,0
13	BROVIS d.d.	Visoko	r. Bosna	r. Bosna		655,6
14	PERUTNINA-PTUJ d.o.o.	Breza	Javna kanalizacija	r. Bosna		561.83

15	RMU "BREZA" d.o.o. (JP Elektrop.BiH d.d.)	Breza	r.Stavnja	r. Bosna	Jamske otpadne vode	8798,7
					Preliv separatora	
16	PPOV Žepče - Komunalno doo Žepče	Žepče	r. Bosna	r. Bosna		1717,4
	UKUPNO					287401,4

Izvor: Agencija za vodno područje sliva rijeke Save (dopis mart 2020. godine).

Analizirajući prikazane vrijednosti uočljivo je da se ubjedljivo najveći teret ispušta u rijeku Bosnu 516.094 ES-a, zatim u Usoru 59.029 ES-a, Stavnju 25.980 ES-a te Krivaju 22.582. Iako se ovdje radi o nepotpunim podacima treba reći da se i u slučaju prikupljanja potpunijih podataka o industrijskim zagađivačima redoslijed zagađivanja vodotoka ne bi značajnije promijenio s obzirom da su dominantno industrijski kapaciteti locirani upravo uz rijeku Bosnu.

Dobiveni rezultati ukupnog zagađenja iz tačkastih izvora precizno ukazuju i na područja odnosno gradove/općine na čijim teritorijama evidentno postoje problemi vodosnabdijevanja pitkom vodom. To su Zenica, Maglaj i Žepče, Tešanj i Usora locirane uz rijeke Bosnu i Usoru kao najviše zagađene vodotoke.

10.3.4.1 Otpadne vode iz domaćinstva i uređaji za prečišćavanje otpadnih voda

Izgradnja uređaja za prečišćavanje otpadnih voda značajno bi popravila sadašnje stanje. Prioritet pri izgradnji uređaja za prečišćavanje otpadnih voda treba da budu aglomeracije od preko 10.000 ekvivalentnih stanovnika i gradski/općinski centri bez obzira na teret zagađenja koji ispuštaju. Ovakvim principom prečišćavanja otpadnih voda, komunalne otpadne vode prečišćavale bi se preko 70 %, a industrijske čak i preko 90% s obzirom da bi izgradnjom uređaja u glavnim gradskim/općinskim centrima bio obuhvaćen i najveći broj industrijskih pogona. Na ovakav način došlo bi do značajne redukcije tereta na teritoriji ZDK te bi u tom smislu bilo moguće jednostavnije odabrati potencijalne lokalitete i vodotoke na kojima bi se mogli graditi vodozahvati za nedostajuće količine pitke vode odnosno vode upotrebljivog kvaliteta i za sve druge industrijske, poljoprivredne, rekreativne i druge potrebe.

Za sada postrojenje za prečišćavanje otpadnih voda izgrađeno je samo u Žepču. Postrojenje za tretman otpadnih voda projektovano je na 10.000 ES. Trenutno se na postrojenje dovode otpadne vode sa lijeve strane urbanog područja grada i procjena je da isto radi sa kapacitetom 50% od projektovanog, a da će se puni kapacitet postrojenja dostići priključenjem desne obale i gravitirajućih naselja. Ulazne količine otpadne vode mjere se elektromagnetnim mjerачem protoka. Prosječan protok otpadnih voda je 28m³/h (7,8 l/s), a maksimalni 40m³/h (11,1 l/s). Postojeći sistem odvodnje je mješovitog tipa sa izvedenim kišnim prelivima za evakuaciju dijela razblaženih otpadnih voda u vrijeme padavina⁹⁶.

⁹⁶ http://www.voda.ba/doc/va/09042014_R_VD_ispustanje_voda_iz_postrojenja_za_tretman_otpadnih_voda_Zepce.pdf .

Grad Zenica ima obezbijedena sredstva za izgradnju postrojenja za obradu otpadnih voda, projekat vodi JP Vodovod i kanalizacija. S ukupno 18,25 miliona eura podrške Švicarskog državnog sekretarijata za ekonomske poslove (SECO) i njemačke razvojne banke KfW i 1 milion eura koji je osigurao grad Zenica, projekat će povezati postojeću kanalizacionu mrežu s novim sistemom prikupljanja i postrojenjem za pročišćavanje otpadnih voda (PPOV). Međutim, iako će projekat osigurati glavni sistem upravljanja gradskim otpadnim vodama za glavni dio Grada, potrebno je rješenje za tretman za preostale zajednice koje nisu priključene na glavnu kanalizacionu mrežu.

U cilju smanjenja pritiska na vode, potrebno je u narednom periodu pristupiti izgradnji kolektora sa prečištačima u cilju zaštite riječnih tokova u gradovima i općinama koje već imaju pripremljenu projektno-tehničku dokumentaciju i koje su već pristupile parcijalnoj realizaciji tih projekata.

10.3.4.2 Otpadne vode iz industrije i uređaji za prečišćavanje otpadnih voda

Na teritoriji ZDK trenutno postoji izgrađen samo jedan uređaj za prečišćavanje otpadnih voda iz naselja i to na području općine Žepče. Poznato je da u ovom trenutku rade postrojenja za tretman industrijskih otpadnih voda u tvornici papira u Maglaju, kožarskoj industriji u Visokom, tvornici autodijelova u Tešnju, kompaniji Arcelor Mittal u Zenici, ali su efekti njihovog rada uglavnom nepoznati (Tabela 124).

Tabela 124. Pregled industrija na području ZDK koje vrše tretman svih otpadnih voda sa pregledom stepena toksičnosti otpadne vode, sadržajem sulfata, ulja i masti

Vrsta industrije	Grad/Općina	Sulfati (t/god)	Masti i ulja (t/god)	Toksič.48 hLC50	Tretman		Vrsta uređaja tretmana
					Postoji	U funkciji	
Klaonica „Bešlić“	Visoko	-	-	-	da	da	biološki
„Pobjeda“, „Unico filteri“	Tešanj	-	-	-	ne		
„Krivaja“	Zavidovići	-	-		da		mehanički
KTK-sitna koža	Visoko	43,15	77,6	3 %	da	da	biološki
KTK-krupna koža	Visoko	50,1	109	10 %	da	da	biološki
Stupčanica	Olovo				da	da	mehanički
Cementara	Kakanj	1277	23	95 %	da	da	mehanički
Termoelektrana	Kakanj	-	-	-	da	da	hemijski i biološki
Natron-Hayat	Maglaj	-	-	-	da	da (ne)	mehanički
Zenička mljekara ZIM	Zenica	-	-	-	da	da	biološki
Arcelor Mittal	Zenica	-	-	-	da	ne	Biološki i mehanički

Izvor: Prostorni plan Zeničko-dobojskog kantona za period 2009-2029. godina („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona, broj 04/09 i 06/09).

Napomena: Kompanije Mann-Hummel BA i MADI d.o.o. Tešanj takođe imaju prečištače otpadnih voda, tehnički detalji nisu bili dostupni.

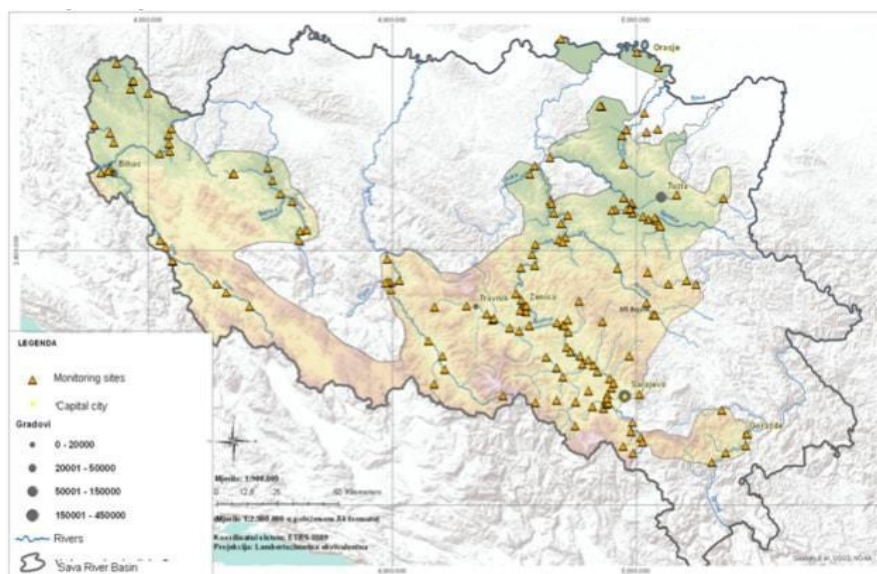
U svim pogonima kompanije Arcelor Mittal postoje recirkulacioni sistemi vodosnabdijevanja i isti imaju tretman tehnoloških voda procesom hlađenja, koagulacije, flokulacije i taloženja, a u pogonu Koksare postoji i postrojenje za biološko prečišćavanja fenolnih otpadnih voda. Nema podataka o tome da li je ovo postrojenje u funkciji.

Termoelektrana Kakanj raspolaže sa dva uređaja za kompletan tretman otpadnih voda. Na jednom se vrši tretman tehnoloških otpadnih voda procesom koagulacije, flokulacije i taloženja, a drugi uređaj je biološki i na njemu se vrši prečišćavanje sanitarnih otpadnih voda.

10.3.5 Kvalitet voda

Na osnovu rezultata višegodišnjeg monitoringa kvaliteta površinskih voda, koji provodi Agencija za vodno područje rijeke Save, u slivu rijeke Save na teritoriji FBiH može se govoriti o specifičnim supstancama koje su prisutne u vodotocima u povećanim koncentracijama. Agencija za vodno područje rijeke Save uradila je monitoring specifičnih supstanci (45 supstanci)⁹⁷ za period 2011-2015. godina. Veći dio teritorije ZDK obuhvaćen je ovim monitoringom. Vodotoci ZDK: Pregled monitoring mjesta, prikazan je na slici koja slijedi (Slika 36).

Slika 36. Monitoring mjesta u periodu 2011-2015. godina

Izvor: “Specifične zagađujuće supstance u slivu rijeke Save u FBiH”, 2016.

Identificirane supstance u neposrednom podslivu rijeke Save i slivu rijeke Bosne prikazane su na tabeli ispod (Tabela 125).

⁹⁷ Izvor: N.Sejdić, S.Džino, “Specifične zagađujuće supstance u slivu rijeke Save u FBiH”, 2016.
(<http://www.voda.ba/UIIMAGES/Nezafeta%20Sejdic,%20Sanela%20Dzino%20ZR.pdf>).

Tabela 125. Specifične supstance u slivu rijeke Save/rijeke Bosne

Ispitani podsliv	2011	2012	2013	2014	2015
Neposredni sliv Save	PAH, Hg, Cd, OCP (HCH)	PAH, Hg	PAH, Hg	Hg	PAH, OCP
Podsliv Bosne	Hg, Cd, PAH, OPP, OCP	Hg, Cd, Ni, PAH, OCP (□-HCH), Cr	Hg, Cd, PAH, OCP (g-HCH, endosulfan I), Cr	PAH, Hg, OCP, Cu, Cr, Zn	PAH, OCP, Cu

Napomena: OCP - Organohlorini pesticide, OPP – Organofosforini pesticide, PAH – policiklični aromatski ugljikovodici.

Izvor: “Specifične zagađujuće supstance u slivu rijeke Save u FBiH”, 2016.

10.4 Zaštita zraka – emisije i stanje kvaliteta zraka

Budući da je kvalitet zraka na području ZDK ugrožen, shodno Zakonu o zaštiti zraka (Sl. FBiH 33/03;04/10) izrađen je Akcioni plan za zaštitu kvaliteta zraka za područje ZDK 2016-2018.

Na temelju podataka iz Akcionog plana u urbanom području Grada Zenice. Na temelju podataka iz kontinuiranog monitoringa kvaliteta zraka u urbanom području Grada Zenice te iz periodičnih namjenskih mjerenja, kao i položaja dominantnih izvora emisija u zrak, procjenjuje se da je stanovništvo na cjelokupnom administrativnom području Grada Zenice, odnosno 110.663 stanovnika (prema popisu iz 2013. godine), izloženo prekoračenju graničnih vrijednosti za SO₂, lebdeće čestice i taložne materije, čije koncentracije ovise od položaja i udaljenosti područja od dominantnih izvora emisija u zrak kao i dominantnih vjetrova.

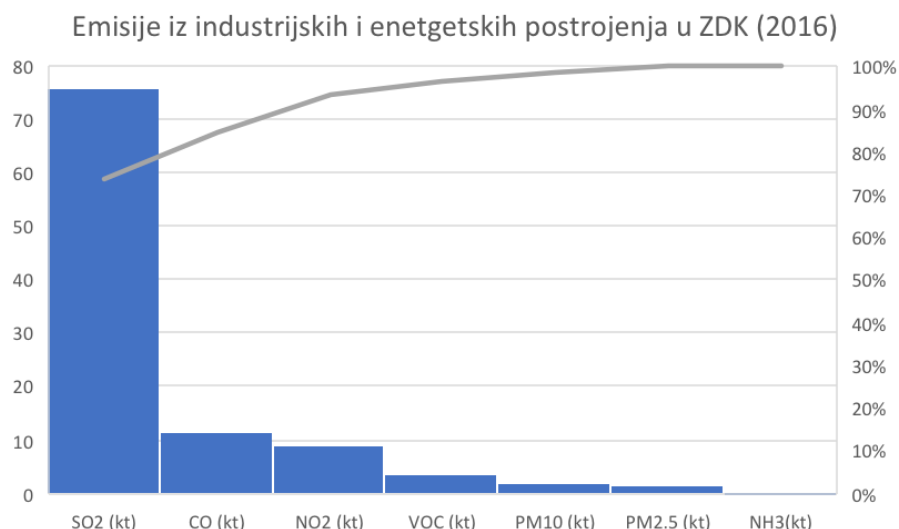
Za sada, nije napravljena uzročno posljedična veza između emitera i kvalitete zraka, što je svakako segment koji nedostaje u Registru i analizama. Trenutno, zbog malog broja emitera koji izvještavaju ta analiza ne bi bila validna, ali ju je potrebno provesti nakon proširenja Registra.

10.4.1 Industrija - emisije

Podaci o emisijama zagađujućih materija u zrak (SO₂, NO_x, CO, VOC, NH₃, PM₁₀, PM_{2,5}, BC, PAH, Pb, Cd i Hg) na području ZDK preuzeti su iz baze podataka Registra o postrojenjima i zagađivanjima ZDK, koji vodi Centar za okoliš pri Institutu “Kemal Kapetanović” u Zenici.

Emisije industrijskih i energetske postrojenja - prema podacima iz Registra o postrojenjima i zagađivanjima ZDK za 2016. godinu, prikazane su u narednoj tabeli (Tabela 126.), dok je udio emitovanih supstanci dat na slici 37. Vidljivo je da su najveće emisije SO₂ koje predstavljaju 69% ukupnih emisija različitih polutantnih supstanci. Treba napomenuti da je 2019. godine Arcelor Mittal završio projekt izgradnje filtera na postrojenjima aglomeracije, ali je potrebno završiti i aktivnosti na BOF čeličani, pogonu energetike, te pripremiti plan za koksaru.

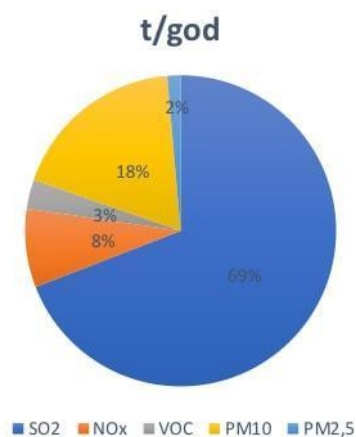
Slika 37. Emisije industrijskih i energetske postrojenja na području ZDK

Izvor: Registar o postrojenjima i zagađivanjima ZDK.

Prema podacima datim u prethodnoj tabeli, industrijska i energetska postrojenja su dominantni izvori emisija zagađujućih materija u zrak i zagađivanja zraka na području ZDK. Stoga se emisijama ovih postrojenja treba posvetiti adekvatna pažnja u svrhu smanjivanja i kontrole emisija te poboljšanja kvaliteta zraka, a u cilju zaštite zdravlja ljudi i obezbjeđivanja uvjeta za održivi razvoj.

Slika 38. Udio emisija energetskih i industrijskih postrojenja na području ZDK

Izvor: Registar o postrojenjima i zagađivanjima ZDK.

Baza podataka Registra o postrojenjima i zagađivanjima ZDK sadrži podatke iz svih malih ložišta, a emisije malih ložišta (male kotlovnice i kućna ložišta) prema podacima iz Registra o postrojenjima i zagađivanjima ZDK za 2016. godinu, prikazane su u narednoj tabeli (Tabela 126).

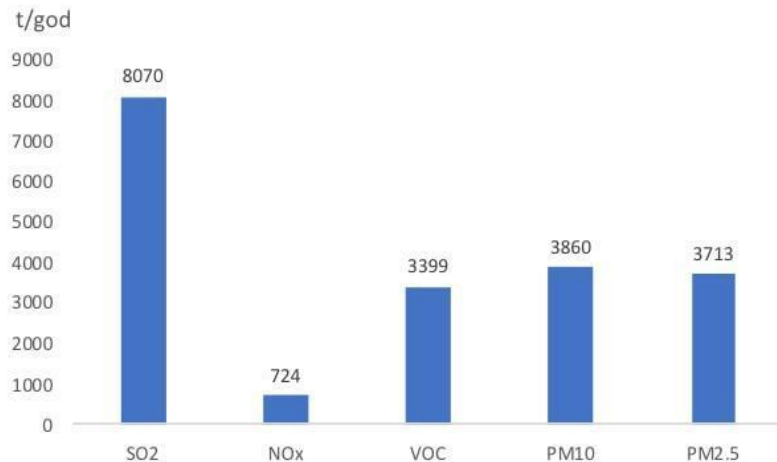
Tabela 126. Emisije malih ložišta na području ZDK

Grad/ Općina	SO ₂ (kt)	NO ₂ (kt)	VOC (kt)	NH ₃ (kt)	PM ₁₀ (kt)	PM _{2.5} (kt)	BC (kt)	CO (kt)	Pb (t)	Cd (t)	Hg (t)	PCDD/ PCDF (g I-TEQ)	PAH _s (t)	PCB _s (kg)	HCB (kg)
Zenica	2,006	0,168	0,696	0,054	0,777	0,746	0,068	4,667	0,109	0,010	0,0042	1,012	0,670	0,144	0,0046
Kakanj	0,744	0,068	0,328	0,028	0,373	0,359	0,033	2,191	0,041	0,010	0,002	0,471	0,294	0,053	0,0022
Visoko	0,998	0,091	0,408	0,033	0,460	0,442	0,041	2,725	0,052	0,010	0,003	0,582	0,374	0,073	0,0027
Maglaj	0,431	0,046	0,270	0,026	0,319	0,308	0,030	1,802	0,032	0,000	0,0011	0,377	0,212	0,015	0,0020
Tešanj	1,340	0,109	0,443	0,032	0,484	0,464	0,042	2,957	0,072	0,010	0,003	0,643	0,445	0,093	0,0027
Breza	0,457	0,039	0,174	0,014	0,195	0,187	0,017	1,166	0,021	0,002	0,00143	0,255	0,162	0,0340	0,0011
Zavidovići	0,526	0,064	0,427	0,043	0,514	0,497	0,048	2,853	0,043	0,010	0,001	0,593	0,313	0,038	0,0032
Žepče	0,624	0,058	0,296	0,026	0,339	0,327	0,031	1,973	0,032	0,000	0,001	0,439	0,252	0,049	0,0020
Vareš	0,206	0,022	0,128	0,012	0,151	0,146	0,014	0,855	0,011	0,002	0,00065	0,181	0,101	0,016	0,0009
Olovo	0,214	0,022	0,125	0,012	0,146	0,141	0,013	0,829	0,011	0,002	0,0006	0,171	0,101	0,015	0,0009
Usora	0,417	0,027	0,060	0,001	0,052	0,048	0,003	0,401	0,021	0,0004	0,001	0,102	0,093	0,036	0,0002
Doboj-Jug	0,107	0,009	0,044	0,004	0,051	0,049	0,005	0,297	0,011	0,0007	0,0002	0,065	0,041	0,011	0,0003
UKUPNO	8,070	0,724	3,399	0,284	3,860	3,713	0,345	22,716	0,456	0,057	0,01918	4,891	3,058	0,5770	0,0227

Izvor: Registar o postrojenjima i zagađivanjima ZDK.

Posmatrano po gradovima i općinama najveća emisija SO₂ registrovana je u Gradu Zenici što je i očekivano budući da se radi lokalnoj zajednici sa najvećim brojem stanovnika. Od ostalih zagađujućih materija značajna je emisija čvrstih čestica PM₁₀ i PM_{2.5}. Važno je naglasiti da je veliki broj objekata u Gradu Zenici priključen na daljinsko grijanje koje je zadnjih godina dosta nestabilno zbog dotrajalosti kotlovskih postrojenja. To je uzrokovalo trend isključivanja potrošača sa sistema daljinskog grijanja i formiranja novih malih ložišta u zeničkoj kotlini koja dodatno negativno utiču na kvalitet zraka (Slika 39). Isto tako, značajan broj objekata u urbanom području Kakanja je priključen na sistem daljinskog grijanja koje se snabdjeva toplinskom energijom iz Termoelektrane Kakanj. Slična je situacija u općini Tešanj. Međutim, u većini lokalnih zajednica ne postoji sistem daljinskog grijanja zbog čega brojne male kotlovnice značajno doprinose zagađivanju zraka na lokalnom području u zimskom periodu.

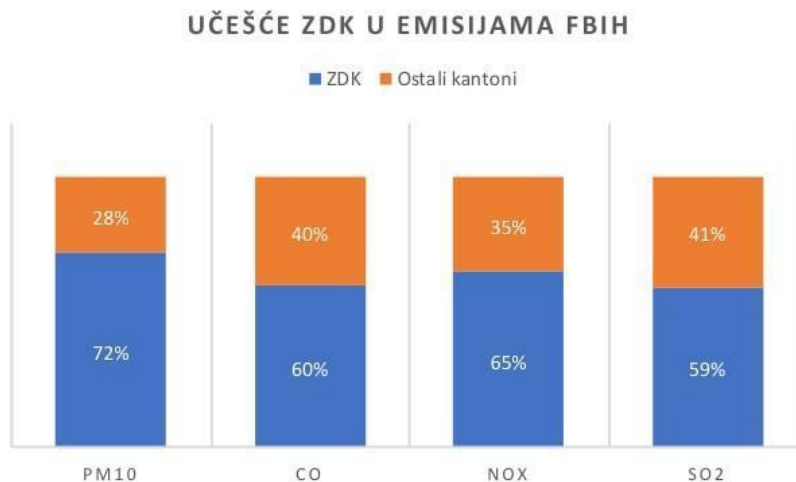
Slika 39. Emisija malih kotlovnica i kućnih ložišta na području ZDK (2016)

Izvor: Registar o postrojenjima i zagađivanjima ZDK.

Prema podacima Federalnog hidrometeorološkog zavoda, emisija SO₂, NO_x, CO i PM₁₀ ZDK iznosi više od polovine ukupne emisije navedenih polutanata u FBiH (Slika 40).

Slika 40. Učešće ZDK u emisijama zagađujućih materija u zrak Federacije BiH

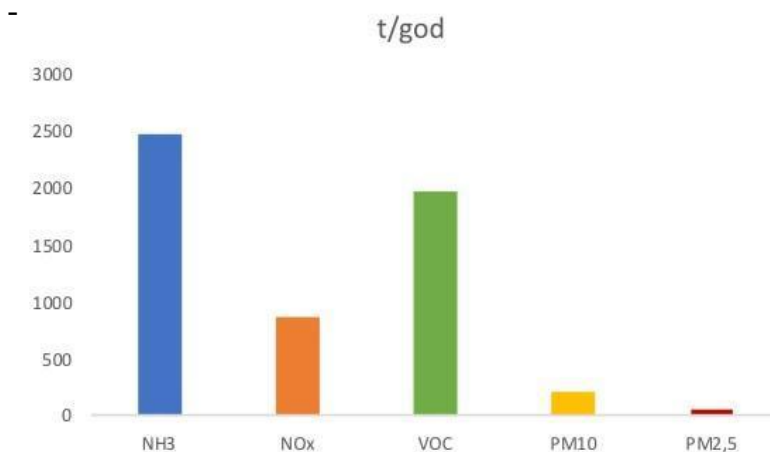
Izvor: FHMZ BiH – 2016

Prema Kantonalnom akcionom planu zaštite zraka u ZDK 2018. godina i analizi sezonskih i dnevnih variranja koncentracija SO₂ i PM₁₀ u zeničkoj kotlini može se pretpostaviti da u zimskoj sezoni dominantan uticaj imaju niski industrijski izvori, lokalne kotlovnice, kućna ložišta i drugi slični izvori emisija. To uvjetuje posebno planiranje ograničavanja i kontrole emisija pomenutih polutanata u zimskoj sezoni u cilju efikasnijeg upravljanja kvalitetom zraka na području zeničke kotline kao i u drugim područjima gdje su registrovana prekoračenja graničnih vrijednosti zagađujućih materija.

10.4.2 Emisije iz drugih privrednih sektora

Emisije iz sektora usluga (poljoprivreda-stočarstvo) iznose ukupno: 863 t/g NO_x, 1959 t/g VOC, 2467 t/g NH₃, 214,5 t/g PM₁₀, i 45 t/g PM_{2,5} (Slika 41).

Slika 41. Emisije iz poljoprivrede i stočarstva

Izvor: Registar o postrojenjima i zagađivanjima ZDK.

Sektor poljoprivrede i stočarstva ima izraženu emisiju PM_{2,5}, kao i PM₁₀, dok emisije VOC i NH₃ mogu uticati na kvalitet zraka lokalnog područja.

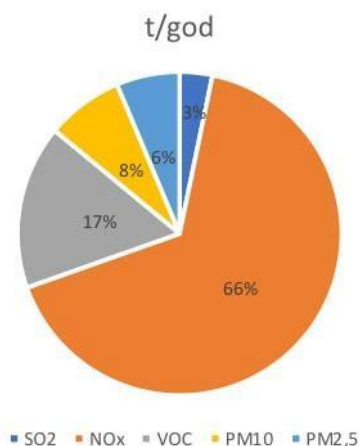
Na osnovu svega navedenog, može se zaključiti da su u periodu 2018-2019. godina, u odnosu na one kompanije koje su vršile izvještavanje, ukupne emisije bile 76.165 t/god SO₂, 11099 t/god NO_x, 5.636 t/god VOC, PM₁₀ 20.501,5 t/god PM₁₀ i 1680 t/god PM_{2,5}.

10.4.3 Cestovni promet - emisije

Cestovni saobraćaj pripada u difuzne odnosno linijske izvore emisija, što znači da je predstavljen koji ima svoju početnu i završnu tačku. Na području ZDK broj registrovanih motornih vozila u posmatranom period je imao rastući trend tako je taj broj na kraju 2016. godine iznosio 97.237, na kraju 2017. godine 100.915, dok je u maju 2018. godine iznosio 102.475 vozila. Oko 62% motornih vozila u ZDK je starije od 17 godina i ne podliježe standardima EURO normi ⁹⁸.

⁹⁸ Studija uticaja cestovnog saobraćaja na okoliš ZDK, 2009, Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoliša ZDK.

Slika 42. Udio emisija cestovnog saobraćaja na području ZDK

Izvor: Registar o postrojenjima i zagađivanjima ZDK.

Emisija cestovnog saobraćaja je po ukupnoj količini sljedeća (u odnosu na sektor energetike i industrije): 62 t/g SO₂, 1260 t/g NO_x, 312 t/g VOC, 146 t/g PM10 i 120 t/g PM2,5 (Slika 42)⁹⁹.

Emisija cestovnog saobraćaja, zbog relativno male količine u odnosu na emisije iz ostalih sektora, ne utiče značajnije na kvalitet zraka lokalnih područja. Isto tako, koncentracije NO_x u zraku veoma rijetko prelaze granične vrijednosti za kvalitet zraka. Stoga se cestovni saobraćaj ne smatra značajnijim zagađivačem zraka jer nema izražen negativni uticaj na kvalitet zraka na području ZDK.

U cilju smanjenja emisija potrebno je predviđati veći broj vozila koji ne koriste fosilna goriva, te razmotriti mogućnosti subvencioniranja čistijih vidova javnog prijevoza (električna i hibridna vozila, biciklističke staze, itd).

10.4.4 Stanje i monitoring zraka

U svrhu uspostave sistemskog pristupa upravljanju kvalitetom zraka na području ZDK u toku su završne aktivnosti na uspostavi sistema umreženih mjernih stanica koje će činiti sastavni dio Centra za okoliš pri Institutu „Kemal Kapetanović“. Sistem umreženih mjernih stanica funkcioniše već 2 godine u njemu se nalazi 5 fiksnih stanica (Radakovo, Centar, Tetovo, Vranduk i Visoko) i dvije mobilne stanice (Institut i Općina Kakanj). Nakon puštanja u rad pozadinske stanice u Vranduku, instalirane su mjerne stanice na području grada Visoko i Općine Maglaj. U Općini Breza u periodu od 23.05.2019-26.06.2019. kao i od 15.01.2020-15.02.2020. godine, vrši se mjerenje od strane instituta „Kemal Kapetanović“ Zenica (mjerna stanica) za utvrđivanje kvaliteta zraka (dvije lokacije: ZD RMU i na lokalitetu ul. Hasana Kjačije). U martu 2020, i u općini Maglaj

⁹⁹ Kantonalni akcioni plan za zaštitu zraka ZDK, 2018.

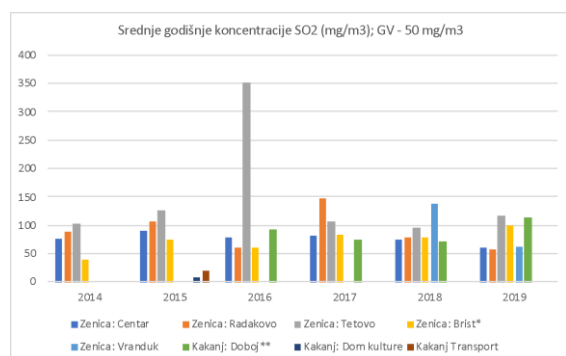
je postavljena stanica za mjerenje kvalitete zraka, a koja je također u vlasništvu Instituta.

Meteo stanica Brist Zenica u vlasništvu je Federalnog hidrometeorološkog zavoda, a stanica u Kaknju u vlasništvu Općine. Općina Kakanj nije zvanično pristupila mreži stanica za monitoring kvaliteta zraka na području ZDK, izuzev Federalnoj mreži stanica zvanično od marta 2017. godine u skladu sa propisima koji regulišu ovu oblast. Institut i Općina Kakanj dostavljaju informacije o kvaliteti zraka Federalnom hidrometeorološkom zavodu.

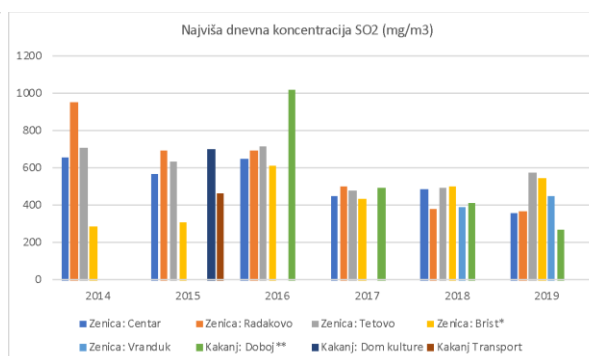
U svrhu kompletiranja mreže stanica za mjerenje kvaliteta zraka na području ZDK u toku 2020. godine planirana je nabavka mjerne stanice koja će biti instalirana na području općine Tešanj, a u toku 2021. godine planirana je nabavka mjerne stanice za područje općine Kakanj. Na ovaj način bi se zaokružila mreža mjernih stanica na području ZDK.

Kontinuirani monitoring kvaliteta zraka pomoću stacionarnih automatskih mjernih stanica je u prethodnom periodu realizovan samo na područjima Grada Zenice i Općine Kakanj. Na slikama koje slijede (Slike 43. i 44.) dat je pregled prosječnih godišnjih vrijednosti koncentracija SO_2 (Izvor: Godišnji izvještaji Federalnog hidrometeorološkog zavoda, 2014-2019), te pregled maksimalnih dnevnih vrijednosti koncentracija PM_{10} na području Grada Zenice i Općine Kakanj za period 2014-2018. godina.

Slika 43. Prosječna godišnja koncentracija SO_2 ;

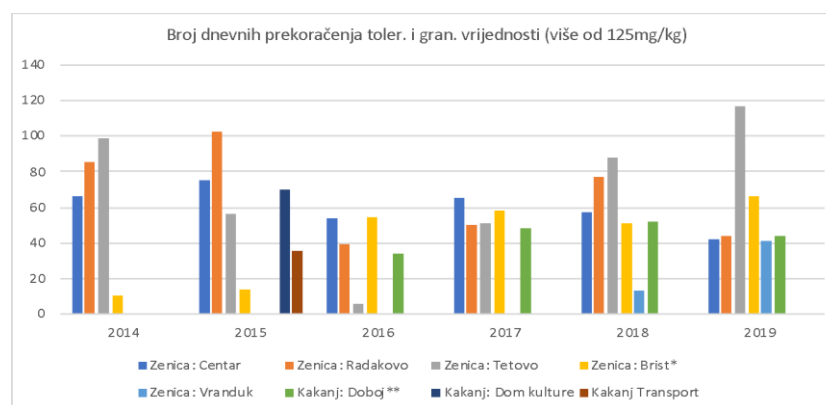

Slika 44. Najviša dnevna koncentracija SO_2

Izvor: Godišnji izvještaji Federalnog hidrometeorološkog zavoda, 2014-2019.

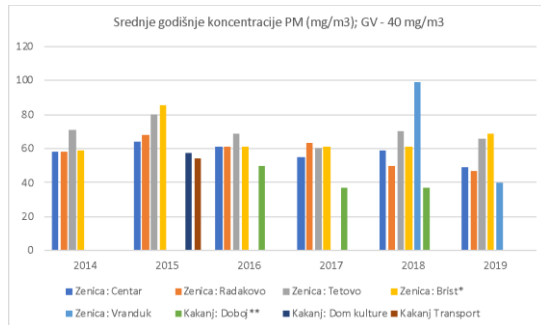
Slika 45. Broj prekoračenja dnevne vrijednosti SO_2 (dozvoljeno 3)

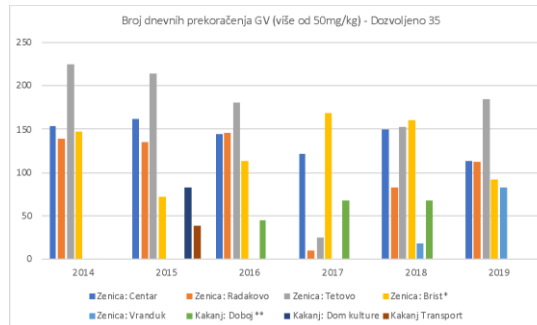
Izvor: Godišnji izvještaji Federalnog hidrometeorološkog zavoda, 2014-2019.

Sa Slike 45. vidljiva su prekoračenja koncentracija SO₂. Slika 46. ukazuje da su prekoračenja koncentracija PM₁₀ gotovo svakodnevna. Ovakva kretanja nameću nužnu potrebu sistemskog planiranja i implementacije planiranih sanacionih mjera u cilju poboljšanja i zaštite kvaliteta zraka te zaštite zdravlja stanovništva i stvaranja uvjeta za održivi razvoj.

Slika 46. Prosječna godišnja vrijednost PM10;

Slika 47. Broj prekoračenja dnevne vrijednosti PM10

Izvor: Godišnji izvještaji Federalnog hidrometeorološkog zavoda, 2014-2019.

* Stanice koje su ostvarile relativno mali broj validnih mjerenja. Za potrebe eventualne analize ili ocjene stanja kvaliteta zraka uzimati samo podatke o najvišim vrijednostima i vrijednosti percentila.

** Stanice koje su ostvarile izuzetno mali broj validnih mjerenja. Uzimati bilo kakve statističke podatke sa rezervom.

Pregled broja prekoračenja dnevnih graničnih vrijednosti za PM₁₀ i SO₂ ukazuje na veoma loš kvalitet zraka koji može uzrokovati posljedice po zdravlje stanovništva i kvalitet okoliša.

Potrebno je napomenuti da je kvalitet zraka direktno ovisan od emisija iz različitih izvora, te da je za kompletnu sliku uticaja pojedinih subjekata potrebno analizirati doseg i uticaj emisija iz većih zagađivača na zajednice u njihovoj neposrednoj blizini, ali i okolne gradove/općine.

10.5 Upravljanje otpadom

U cilju uspostave Integralnog sistema upravljanja otpadom na području ZDK neophodno je uspostaviti mehanizme za:

- minimalno nastajanje otpada, naročito minimiziranje opasnih karakteristika otpada,
- smanjenje nastalog otpada,
- tretiranje otpada na način koji osigurava povrat sirovine iz samog otpada,
- "sigurno" odlaganje samo preostalog otpada čiji je uticaj na okoliš minimalan.

Poslovi upravljanja svim vrstama otpada kao i određivanje lokacija i zemljišta vrši se od strane nadležnog Ministarstva ZDK, a koje dalje uređuje uvjete planiranja upravljanja otpadom po gradovima/općinama.

Planove upravljanja otpadom nisu pripremile do sada Općine Kakanj, Maglaj, Olovo, Tešanj i Usora. Općina Breza ima Plan upravljanja otpadom 2014-2019. godina, Doboj-Jug 2013-2018. godina, Vareš 2014-2019. godina, Visoko 2011-2016. godina, Zavidovići 2011-2016. godina, Zenica 2011-2016. godina.

Plan upravljanja otpadom ZDK urađen je za period 2009-2028. godina.

Fond za zaštitu okoliša FBiH sufinansira planove, programe, projekte i slične aktivnosti relevantne za djelovanje sistema upravljanja otpadom, te uspostavlja, organizira i vodi Informacioni sistem za upravljanje otpadom. Uspostava sistema započela je 2019. godine.

10.5.1 Postojeća organizacija upravljanja otpadom

Postojeća organizacija upravljanja komunalnim otpadom bazirana je na principu jedan grad/općina – jedan operator. U svakom od gradova/općina u ZDK jedno komunalno preduzeće je zaduženo za pitanja upravljanja komunalnim otpadom. Osim u gradu Zenici u kojoj djeluje privatna kompanija, prikupljanjem otpada se bave općinska javna komunalna preduzeća (Slika 48). Pored komunalnog i njemu sličnog otpada, komunalna preduzeća prikupljaju i ostale vrste neopasnog otpada sličnog komunalnom kao što su otpad iz industrije, medicinskih ustanova i građevinski otpad. Ove aktivnosti se svode na osnovne aktivnosti tj. prikupljanje, transport i odlaganje na postojeća odlagališta.

Slika 48. Komunalna preduzeća na području ZDK

Izvor: Analiza sektora upravljanja čvrstim komunalnim otpadom, Svjetska Banka ,2015.

Otpad iz industrije se proizvodi u oko 517 preduzeća koje djeluju u različitim granama privrede na području ZDK. Ovaj otpad se uglavnom odlaže u neposrednoj blizini njegovog nastajanja što je uzrokovalo zauzimanje velikih površina (naročito za odlaganje šljake i pepela), a koje bi se nakon sanacije mogle koristiti u druge svrhe.

Zbog potrebe za optimizacijom troškova, Grad Visoko je već inicirao niz aktivnosti (pripremljena projektno-tehnička dokumentacija) na uspostavi Centra za upravljanje otpadom. Uloga Centra ogledaće se u selekciji i reciklaži otpada, te manjim količinama koje će biti odvožene na deponiju Mošćanica za finalno odlaganje.

10.5.2 Prikupljanje otpada i pokrivenost uslugom prikupljanja

Na području ZDK, na osnovu udaljenosti i količina za transport i odlaganje otpada, utvrđen je način zoniranja područja ZDK i kategorizacija po gradovima/općinama:

- Zona I – Breza, Olovo, Kakanj, Vareš, Visoko, Zenica,
- Zona II – Doboj-Jug, Maglaj, Tešanj, Usora, Zavidovići, Žepče.

Uzimajući u obzir uticaj udaljenosti te količina za transport i odlaganje, došlo se do prijedloga rasporeda pojedinih komponenti sistema lokacija centara za upravljanje otpadom:

- Centar za upravljanje u Zoni I predviđen je da bude uspostavljen proširenjem postojeće Regionalne deponije Mošćanica (predviđen za korištenje i od strane općina iz susjednog kantona) – Na deponiju Mošćanica za sada otpad potpuno odlažu jedino gradovi Zenica i Visoko, dok općine ZDK Žepče i Zavidovići otpad odlažu povremeno.
- Centar za upravljanje u Zoni II treba opredijeliti u sjevernom dijelu ZDK na način da zadovolji utvrđene kriterije i uvjete zaštite okoliša. U tom slučaju, lokacija „Centra Zone II“ može, osim kantonalnog, dobiti i regionalni značaj (veza sa Tuzlanskim kantonom i Republikom Srpskom) – do sada nisu urađene nikakve aktivnosti na tom planu.

Pokrivenost područja sakupljanjem otpada direktno ukazuje na produkciju komunalnog otpada na tom području. Komunalna preduzeća ne pokrivaju sva domaćinstva odvozom otpada tako da se pretpostavlja da neprikupljeni otpad završi na divljim odlagalištima. Jedan od zadataka integralnog pristupa upravljanja otpadom je eliminirati ili smanjiti na najmanju moguću mjeru broj divljih odlagališta.

Tabela 127. Pokrivenost uslugama prikupljanja otpada po gradovima/općinama ZDK¹⁰⁰

Grad/Općina	Pokrivenost (% domaćinstava)		
	2011*	2016**	2019**
Breza	70	95	
Doboj-Jug	53	93	
Kakanj	50 ¹⁰¹	48 – 65 ^x	90,5
Maglaj	50	70 ^x	
Olovo	100 ¹⁰²	83 – 10 ^x	
Tešanj	70	50	90
Usora	27	100	
Vareš	69	95	
Visoko	60	50	95
Zavidovići	60	40 – 55 ^x	
Zenica	75	85	
Žepče	40	50 – 60 ^x	

¹⁰⁰ Plan upravljanja otpadom na području ZDK, 2009, Skupština ZDK.

¹⁰¹ Izvor: Općina Kakanj (komentar – u planu nabavka 2 vozila čime će se ost podići na 67%).

¹⁰² Prema podacima iz Federalnog Plana upravljanja otpadom, pokrivenost uslugama prikupljanja je 100%, međutim, podaci dobiveni iz općine Olovo (komentari dokumenta) navode podatak o oko tek 30% pokrivenosti uslugama prikupljanja i velikom broju divljih deponija.

Izvor: *Federalni Plan upravljanja otpadom 2012-2017, ** KEAP ZDK 2017; ***Dostavljeno od strane gradova/općina tokom izrade strategije; x – Informacija o stanju prikupljanja i deponovanja otpada na području ZDK i odvozu u RD Mošćanica 2015.

Podaci o pokrivenosti uslugama prikupljanja otpada su bili višestruki i ukazuju na neadekvatno prikupljanje informacija (vjerovatno gradovi/općine ne validiraju podatke adekvatno ili neposjeduju tačne podatke). Ono što je zabrinjavajuće u vezi sa podacima o pokrivenosti uslugama prikupljanja otpada je da one variraju značajno, drastičan primjer je posebno općina Olovo (Tabela 127). Ovi podaci ne ukazuju na trenutnu realnu sliku (bar ne za sve gradove/općine), ali ukazuju na situaciju nepostojanja pouzdanih podataka na nivou ZDK što planiranje čini značajno otežanim, a praćenje doprinosa svake od aktivnosti koja se provede u ovoj oblasti otežanim.

10.5.2.1 Planovi upravljanja otpadom

ZDK prvi je donio Plan upravljanja otpadom, u skladu sa Akcionim planom mjera iz Federalne strategije zaštite okoliša i on je među kantonima koji imaju izgrađenu sanitarnu deponiju. Na nivou gradova/općina u ZDK usvojene su odluke o komunalnom redu koje reguliraju prava, dužnosti i obaveze preduzeća kojima su povjereni poslovi održavanja i čišćenja javnih gradskih površina, drugih preduzeća, ustanova i samostalnih privrednika u vezi sa održavanjem komunalne higijene, zelenila i komunalnih objekata i uređaja i propisuje način i uslove održavanja komunalnog reda.

Trenutno na području ZDK 7 od 12 gradova/općina ima izrađen gradski/općinski plan¹⁰³ upravljanja otpadom, pri čemu su svi izrađeni planovi već istekli.

Tabela 128. Status Planova upravljanja otpadom u gradovima/općinama ZDK

Grad/Općina	Period važenja plana
Breza	2014-2019
Doboj-Jug	2013-2018
Kakanj	Nema
Maglaj	Nema
Olovo	Nema
Tešanj	Nema
Usora	Nema
Vareš	2014-2019
Visoko	2011-2016
Zavidovići	2011-2016
Zenica	2011-2016
Žepče	2011-2016

Izvor: Preporuke za općine, općinska komunalna preduzeća, regionalne deponije i privatni sektor vezano za infrastrukturu i logistiku potrebnu za proizvodnju goriva iz otpada, REZ, 2017.

¹⁰³ Izvor: <https://www.rez.ba/wp-content/uploads/2017/11/Publ-024-Preporuke-za-općine.pdf>.

10.5.2.2 Količine otpada

Procjena i računski proračun količina generiranog komunalnog otpada u ZDK urađena je u okviru Kantonalnog ekološkog akcionog plana 2017 (Tabela 129). Područje ZDK, prema procjenama (vaganje kamiona i slično) generira 68.837 t/god, dok računski proračun procjenjuje 107.820 t/god.

Tabela 129. Procijenjene i računске količine produkovanog komunalnog i sličnog otpada

Br.	Grad/Općina	Procijenjene količine (t/god)	Računska produkcija (t/god)
1	Breza	4.477	4.078
2	Doboj-Jug	1.496	1.235
3	Kakanj	10.000	10.902
4	Maglaj	3.071	6.994
5	Olovo	1.168	2.962
6	Tešanj	6.228	12.918
7	Usora	792	2.119
8	Vareš	2.500	2.676
9	Visoko	8.300	11.579
10	Zavidovići	2.800	11.276
11	Zenica	26.445	32.238
12	Žepče	1.560	8.843
Ukupno:		68.837	107.820

Izvor: Kantonalni ekološki akcioni plan 2017.

10.5.2.3 Sastav otpada

Sastav otpada je promjenljiv, jer zavisi od pokrivenosti i regijama usluga prikupljanja, godišnjeg doba, socijalne strukture stanovništva, vrste privredne djelatnosti i niza drugih uticajnih faktora. U tabeli (Tabela 130.) dat je prosječni sastav komunalnog otpada koji je odložen u 2015. godini na Regionalnoj deponiji „Mošćanica” sa područja grada Zenica, grada Visoko, općine Zavidovići i općine Žepče¹⁰⁴.

Tabela 130. Sastav otpada u ZDK – RDM Mošćanica

Br.	Vrsta otpada	% udio	Br.	Vrsta otpada	% udio
1	Organski otpad	30,51	10	Plastične kese	6,76
2	Papir	4,76	11	Tvrda plastika	7,36
3	Staklo	5,05	12	Tekstil	10,33
4	Karton	7,60	13	Koža	1,00
5	Karton s voskom	0,06	14	Pelene	5,72
6	Karton sa aluminijem	1,85	15	Frakcija ispod 40mm	7,22
7	Metal-ambalažni	0,91	16	Elektronski otpad	0,32
8	Aluminijske konzerve	0,95	17	Građevinski otpad	4,95
9	PET	4,651	Ukupno:		100

Izvor: Kantonalni ekološki akcioni plan 2017.

Organski otpad zauzima značajno veliki udio u sastavu otpada. EU Direktive ukazuju na potrebe kompostiranja organskog otpada kako bi se količine za odlaganje značajno smanjile. Također, udio reciklabilnih materijala je preko 30% što znači da bi se uvođenjem kompostiranja i reciklaže (čak

¹⁰⁴ Izvor: KEAP ZDK, 2017.

samo plastike, kartona i papira), količina otpada za odlaganje smanjila za 50%. To ne znači nužno i manje prihode za Regionalni deponiju Mošćanica. Naime, prihvata otpada je potrebno naplaćivati pri čemu se značajne uštede prave ako se otpad reciklira, a ne samo odlaže. Dodatno, sa odvajanjem na izvoru, smanjili bi se troškovi transporta komunalnih preduzeća za koje je to i najveća troškovna stavka.

10.5.3 Odvojeno sakupljanje i reciklaža

Odvajanje komunalnog otpada za reciklažu je sastavni dio svakog efikasnog integralnog sistema upravljanja otpadom. Odvajanje se može vršiti kako na mjestu nastanka (odvajanjem u samim domaćinstvima, institucijama i privredi te odlaganjem na posebna mjesta prilagođena za odvojeno prikupljanje otpada) tako i putem sortiranja neselektivno prikupljenog otpada u postrojenjima za sortiranje pri centrima za upravljanje otpadom.

U pojedinim gradovima/općinama postavljene su posude za sakupljanje korisnih komponenti iz komunalnog i njemu sličnog otpada na javnim mjestima:

- Breza – po 15 posuda za staklo, papir/karton i PET ambalažu,
- Kakanj - po 6 posuda za staklo, papir/karton i PET ambalažu,
- Tešanj – po 17 posuda za papir/karton i PET ambalažu,
- Zenica – 3 posude za papir/karton i 17 posuda za PET ambalažu.

Ovaj način prikupljanja korisnih komponenti (sekundarnih sirovina) iz komunalnog otpada nije samoodrživ. Održivost sakupljanja iskoristivih materijala iz komunalnog otpada je uvjetovana finansijskom podrškom nadležnih institucija za postupanje sa otpadima na kantonalnom ili federalnom nivou.

U postojećim uvjetima nepostojanja propisa koji tretiraju ovu problematiku (osim za elektronski i elektronički otpad te ambalažu i ambalažni otpad), odvojeno sakupljanje otpada u BiH se primjenjuje u samo nekoliko individualnih slučajeva. Na području ZDK komunalna preduzeća uglavnom ne vrše odvajanje otpada za reciklažu.

Pomenuti indikator upućuje na činjenicu da se odvojeno sakupljanje otpada na izvoru na području ZDK uglavnom ne primjenjuje u značajnoj mjeri.

Postupanje sa otpadima, pogotovo korištenje njihovih svojstava u kružnom kretanju materijala je važno sa ekonomskog i ekološkog aspekta, a time i društvenog. U zakonodavnom sistemu su predviđeni određeni poticaji za privredne aktivnosti u ovom dijelu, a što u ZDK nije zaživjelo. Zeničko-dobojski kanton je izrazito proizvodna sredina sa zastupljenim preduzećima i postrojenjima u rudarstvu, metalurgiji, energetici i metaloprerađi. Ove intenzivne privredne aktivnosti generiraju otpad koji se treba kontrolirati odnosno tretirati na odgovarajući način jer može izazvati veliko zagađenje okoliša. U ZDK djeluju 23 preduzeća koja se bave sakupljanjem pojedinih vrsta otpada (najviše sakupljanjem metala, 7 njih sakupljanjem papira, PET, PEHD, dok samo jedno preduzeće prikuplja stare gume). Kapaciteti sakupljanja i sakupljene količine otpada nisu poznate.

U junu 2020. godine u Gradu Zenica je otvoreno reciklažno dvorište. Na reciklažnom dvorištu se mogu predati sljedeće posebne kategorije otpada akumulatori i baterije, ambalažni otpad (papir, plastika, drvo, metal, staklo, kompozitna ambalaža i ambalaža onečišćena opasnim materijama),

automobilske gume, električni i elektronski otpad, mašinska ulja i jestiva ulja, medicinski otpad (tablete i sirupi). Početkom sljedeće godine će se organizirati predaja i azbestnog otpada, građevinskog otpada, kabastog otpada i zelenog (vrtnog) otpada.

Zaokruženi ciklus iskorištavanja reciklabilnih materijala u otpadu upotpunjuju reciklažeri koji izdvojene i sakupljene materijale koriste materijalno ili energetski, odnosno stvaraju novu vrijednost, fizički proizvod ili energiju. Registrirani reciklери u ZDK su predstavljeni u tabeli ispod (Tabela 131).

Tabela 131. Registrirane kompanije – reciklaža u ZDK

Br.	Kompanija	Grad/Općina	Tip otpada
1	Natron-Hayat	Maglaj	1.04 otpad od fizičke i hemijske prerade neželjezonosnih ruda 1.05 isplačni muljevi i ostali otpad od bušenja
2	Neimax	Visoko	Karton
3	Pineto	Visoko	Karton
4	Sintex	Doboj-Jug	Korišteni pneumatici
5	Cementara	Kakanj	Gume, ulja i RDF

Izvor: Kantonalni ekološki akcioni plan Zeničko-dobojskog kantona za period 2017.-2025. godina.

Potencijal korištenja otpada kao alternativnog goriva je sve više zastupljen u EU. Tvornica cementa Kakanj ima za cilj podizanje učešća RDF (Refused Derived Fuel) i SRF (Solid Recovered Fuel) u korištenju energije potrebne za svoj rad. Upotreba otpada kao goriva, zahtjeva visok stepen razvijenosti selektivnog prikupljanja otpada i značajna ulaganja u mehaničko-biološke sisteme za tretman otpada. Za sada se ova vrsta goriva uvozi i Tvornici cementa Kakanj se plaća za njegovo preuzimanje i korištenje.

10.5.4 Otpad iz specifičnih tokova

U BiH nisu potpuno uređeni i doneseni propisi glede specifičnih tokova otpada. Do sada su doneseni Pravilnici za upravljanje ambalažom i ambalažnim otpadom, te upravljanje elektronskim i elektroničkim otpadom. Medicinski otpad je regulisan posebnim pravilnikom nadležnih federalnog Ministarstva zdravlja.

10.5.4.1 Ambalaža i ambalažni otpad

Upravljanje ambalažom i ambalažnim otpadom, pravila postupanja i druge uvjete sakupljanja, ponovnog korištenja, obnove i odlaganja u skladu sa Zakonom o upravljanju otpadom je detaljnije regulirano Pravilnikom o upravljanju ambalažom i ambalažnim otpadom („Službene novine Federacije BiH“, broj: 83/10, 88/11, 28/13 i 24/16).

Za sada je djelimično uspostavljena struktura sistema prikupljanja ambalažnog otpada i u ZDK, s obzirom da je operater obavezan da ispuni teritorijalne ciljeve sakupljanja. Operateri koji se bave uređenjem sistema su pravni subjekti Eko-život i Ekopak. Slična situacija je i u sferi prikupljanja električnog i elektronskog otpada.

Ambalažu i ambalažni otpad na području ZDK sakupljaju preduzeća registrirana za sakupljanje sekundarnih materijala, kao i pojedinci, dok su količine sakupljene od strane komunalnih preduzeća srazmjerno malene (do 20t/mjesečno) sa izuzetkom komunalnog preduzeća ALBA Zenica d.o.o. koji je ujedno registrirana i kao sakupljač sekundarnih sirovina, na području ZDK (330 t/mjesečno). Tvornica papira Natron-Hayat sa sjedištem u Maglaju koristi i stari papir kao sirovinu za proizvodnju kartonske ambalaže. Ona je najveći reciklažer Bosne i Hercegovine sa godišnjim količinama prerađenog starog papira 30.000 - 40.000 t, ovisno od potražnje tržišta za njihovim ambalažnim proizvodima.

U općini Žepče od 2019. godine u pogonu pretovarna stanica i radi se na pripremi za selektiranje i odvajanje otpada. Zeleni otoci (nema podataka o kapacitetu) postoje u Brezi, Kaknju, Maglaju, Olovu i Tešnju. Jedno reciklažno dvorište je u vlasništvu preduzeća Alba Zenica dok se u Tešnju i Zenici skuplja papir iz škola.

10.5.4.2 Otpad iz zdravstvenih ustanova

Zbrinjavanje medicinskog otpada uređeno je, kako je već navedeno, Pravilnikom o upravljanju medicinskim otpadom („Službene novine Federacije BiH”, broj: 77/08). Prema podacima iz Plana upravljanja otpadom ZDK, prosječne godišnje količine opasnog medicinskog otpada iznose 442 tone, dok je neopasnog otpada još toliko. Isti Plan navodi da se samo u 4 (od 15 analiziranih) zdravstvenih ustanova (domovi zdravlja u Zavidovićima, Maglaju, Zenici i Varešu) vrši djelimično sortiranje medicinskog otpada. U 5 ustanova postoji djelimičan tretman medicinskog otpada spaljivanjem oštih predmeta i infektivnog otpada u pećima koja nemaju upotrebnu dozvolu te dezinfekcija infektivnog otpada u aparatima koji su stari preko 30 godina. Spalionicu otpada posjeduje Dom zdravlja Zavidovići, Vareš, Žepče i Kantonalna bolnica Zenica. Autoklav posjeduje Dom zdravlja Kakanj, Kantonalna bolnica Zenica i Kantonalni zavod za medicinu rada u Zenici.

Realizacija projekta nabavke opreme za tretman infektivnog otpada u zdravstvenim ustanovama na području ZDK je u završnoj fazi. Instaliranje opreme planirano je u toku juna 2020. godine, a oprema će se instalirati na četiri lokacije - u JU Kantonalna bolnica Zenica, Općoj bolnici Tešanj, JU Dom zdravlja Zavidovići i JU Dom zdravlja Visoko.

Potrebno je napomenuti da se problematika zbrinjavanja infektivnog otpada treba posebno urediti i kroz planove upravljanja otpadom zdravstvenih ustanova. Naime, potrebno je takav otpad predati ovlaštenim kompanijama koje će ih izvoziti na spaljivanje. Trenutno potencijalni raspoloživi kapaciteti za takvo zbrinjavanje mogu biti TE i cementare, a za što je potrebno dati posebna odobrenja. Ovo treba imati u vidu posebno referirajući se na tekuća dešavanja u pogledu epidemija i pandemija, a koje će u budućnosti biti sve češće. Količine infektivnog otpada koje će se stvarati će biti sve veće i zbrinjavanju otpada je potrebno posvetiti posebnu pažnju. Također, potrebno je predvidjeti mjere prevencije i obuke lica koje rade na izdavanju dozvola za upravljanje i tretman opasnim otpadom te dozvola za postrojenja u kojima bi se tretirao ovaj otpad, a kako bi se prevenirao ulazak tehnologija koje su neprepoznate i bez referenci.

10.5.4.3 Građevinski otpad

Na prostoru ZDK građevinski otpad u pravilu završava na komunalnim odlagalištima, gdje se djelomično koristi kao pokrivka, izuzetak je odlagalište za inertni otpad u Brezi na području PK Koritnik. Preporuka je da se i u drugim sredinama uspostave odlagališta za inertni otpad, kako bi se ostvarilo odvojeno postupanje po vrstama otpada i omogućilo iskorištavanje svojstava inertnih materijala za niskogradnju i na taj način posredno produži upotrební vijek deponija komunalnog otpada.

Nedavno doneseni Pravilnik o građevinskom otpadu (“Službene novine Federacije BiH”, broj: 93/19) uređuje upravljanje građevinskim otpadom i otpadom od rušenja objekata, uključujući zemlju sa kontaminiranih lokacija. Pravilnikom se navodi potreba uspostave sistema upravljanja građevinskim otpadom do 1. januara 2025, te uspostava tog sistema obaveza i u ZDK. Hijerarhija upravljanja građevinskim otpadom u ovom sistemu treba biti fokusirana na pripremu za ponovnu upotrebu, recikliranje i druge načine materijalnog oporavka, uključujući postupke zatrpavanja i nasipavanja, u kojima se otpad koristi kao zamjena za druge materijale. Upravljanje građevinskim otpadom, u smislu obrade i tretmana građevinskog otpada može vršiti pravni subjekt koji ima Dozvolu za upravljanje otpadom i Okolinsku dozvolu. Ono što je važno, a što je potrebno i regulirati u ZDK je odgovornost vlasnika građevinskog otpada koji je dužan taj otpad adekvatno zbrinuti.

10.5.4.4 Električni i elektronski otpad

Odvojeno sakupljanje ostalog otpada od električnih i elektronskih proizvoda u 2015. godini (prema dobivenim podacima od operatera i ovlaštenih sakupljača u ZDK) organizirano je u sljedećim gradovima/općinama: Visoko, Zenica, Kakanj, Žepče, Zavidovići i Tešanj¹⁰⁵. Otpad od električnih i elektronskih proizvoda je sakupljan u rijetkim prodavaonicama, predajom starog proizvoda pri kupovini novog, odnosno pojedinim akcijama sakupljanja određenog razreda električnih i elektronskih proizvoda. Na području ZDK je u 2015. godini sakupljeno oko 400 tona otpada od električnih i elektronskih proizvoda, koji pripadaju razredu 1. - Veliki i mali kućni aparati (bojleri, električni štednjaci, mašine za pranje i slično).

10.5.4.5 Animalni otpad

Strategijom zaštite okoliša FBiH (2008.-2018. godina), Federalnim planom upravljanja otpadom (2012.-2017. godina), Kantonalnim planom zaštite okoliša ZDK (2017.-2025. godina) i Planom upravljanja otpadom ZDK (2008.-2028. godina) definirani su operativni ciljevi i predviđene su mjere za stvaranje uvjeta za okolinski prikladno upravljanje otpadom životinjskog porijekla. U tu svrhu izrađene su Studije izvodljivosti zbrinjavanja otpada životinjskog porijekla na području ZDK sa planom aktivnosti (2019. godina) i Program uklanjanja postojećih odlagališta, jama i grobalja za otpade životinjskog porijekla (2019. godina). Trenutno su na teritoriji ZDK u upotrebi spalionica animalnog otpada u sastavu Centra za mehaničko-termičku obradu otpada „ALBA Zenica“ d.o.o. Zenica i Kafilerijsko postrojenje u sastavu proizvodnog kompleksa „BROVIS“ d.d. Visoko.

¹⁰⁵ KEAP ZDK, 2017.

Trenutno je u FBiH, upravljanje otpadom, uključujući i otpad životinjskog porijekla, dijelom i pod nadzorom službi i organa za zaštitu okoliša. Međutim, preporučuje se da upravljanje i nadzor tokova otpada životinjskog porijekla trebaju biti u potpunosti prebačeni u nadležnost odgovarajućih veterinarskih organa i službi¹⁰⁶.

Najveći pogoni koji proizvode otpad životinjskog porijekla u svojim tehnološkim procesima na teritoriji ZDK, s obzirom na tehnološke kapacitete, su BROVIS d.d. Visoko, MADI d.o.o. Tešanj, Suša-Commerce d.o.o. Visoko, PREVENT Leather d.o.o. Visoko i drugi. Kategorije otpada životinjskog porijekla koji pri tome nastaju razlikuju se zavisno od vrste proizvoda i tehnoloških procesa.

Nadzor nad zdravstvenim stanjem životinja i kvalitetom proizvoda porijeklom od životinja na području ZDK vrši ukupno 27 veterinarskih stanica i ambulanti.

Ovdje spomenuta Studija procjenjuje da je količina generiranog životinjskog otpada u 2018. godini bila 796.682 tone.

Grad Visoko je 2020. uradio Studiju uticaja farmi peradi (brojlara) i divljih deponija otpada životinjskog porijekla na okoliš i stanovništvo na području Grada Visoko (JU Institut za zdravlje i sigurnost hrane Zenica). Studija ja utvrdila da se otpad iz farmi (životinjska tkiva, ali i stajnjaci) neadekvatno zbrinjava (zakopava ili direktno ispušta u okoliš). Regulisanjem uslova iz okolinskih dozvola, te kontinuiranom inpekcijskom kontrolom ovaj segment se mora riješiti kroz sistem okolinskih dozvola.

Kada govorimo o nivou kantona, najprihvatljiviji model upravljanja sistemom neškodljivog zbrinjavanja otpada životinjskog porijekla pokazuje se model baziran na decentralizovanom javno-privatnom partnerstvu. Koncesionar izabran na javnom nadmetanju obavljao bi poslove prerade/zbrinjavanja nusproizvoda životinjskog porijekla i životinjskog otpada¹⁰⁷. Studija izvodljivosti zbrinjavanja otpada životinjskog porijekla na području ZDK, 2019, predlaže uspostavljanje sistema zbrinjavanja otpada životinjskog porijekla.

Kao optimalna rješenja koja su poslužila za procjenu kapaciteta objekata za sakupljanje, kao i računanje optimalnih transportnih troškova, predložene su generalne lokacije objekata za sakupljanje i preradu nusproizvoda odnosno životinjskog otpada i lokacija centralnog postrojenja za preradu. Tako su predviđene lokacije u Doboj-Jugu (naselje Mravići), dok su lokacije međuobjekata za sakupljanje otpada životinjskog porijekla (sabirališta) predviđena u Laktašima, Srebreniku, Vogošći, Donjem Vakufu i Nevesinju.

Mikrolokacije za izgradnju centralnog postrojenja i međuobjekata za sakupljanje (transfer stanica) otpada životinjskog porijekla ostavljene su investitorima na odabir.

Bitno je napomenuti da je ZDK jedna od rijetkih administrativnih regija u BiH koja na svom području ipak ima neke infrastrukturne kapacitete za preradu i zbrinjavanje otpada životinjskog

¹⁰⁶ Studija izvodljivosti zbrinjavanja otpada životinjskog porijekla na području Zeničko-dobojskog kantona sa Planom aktivnosti, uključujući i Program uklanjanja postojećih odlagališta, jama i grobalja za otpade životinjskog porijekla sa procjenom sredstava, Institut za zdravlje i sigurnost hrane Zenica, 2019.

¹⁰⁷ Projekt „Tehnička pomoć u oblasti upravljanja nusproizvodima životinjskog porijekla i životinjskim otpadom u BiH“, EPRD konzorcij Poljska, 2018.

porijekla. To se prije svega odnosi na postojeći Centar za mehaničko-termičku obradu otpada sa spalionicom animalnog otpada manjeg kapaciteta u sastavu firme “ALBA Zenica“ d.o.o. Zenica (trenutno nije produžena upotrebna dozvola koju izdaje Grad Zenica) i kafilerijsko postrojenje za obradu nusproizvoda životinjskog porijekla u sastavu kompanije “BROVIS“ d.d. Visoko. Također, prema dostupnim podacima u funkciji je i jedno postrojenje manjeg kapaciteta za peletiranje peradarskog stajnjaka u sastavu firme “KOKA BH“ d.o.o. Breza.

10.5.5 Industrijski otpad

Industrijski otpad je otpad iz bilo koje industrije ili sa lokacija na kojoj se nalazi industrija. Otpad iz industrije može se posmatrati kao:

- otpad koji već postoji i koji se u proteklom periodu nije zbrinjavao na okolinsko prihvatljiv način (to mogu biti lokacije crnih tačaka i nesavjesno odložen otpad poznatog generatora),
- otpad iz tekuće industrijske proizvodnje.

Usljed nastajanja velikih količina jalovine kod rudarskih radova, troske u metalurškim procesima, termičkim procesima u termoelektrani kao i otpadima u proizvodnji celuloze i papira, ova preduzeća posjeduju deponije industrijskog otpada. Potrebno je uspostaviti sistem praćenja podataka o proizvedenom industrijskom otpadu, njegovoj obradi, iskorištavanju (materijalno ili energetska) odnosno zbrinjavanju.

Deponije industrijskog otpada su navedene ranije u dokumentu. Potrebno je naglasiti nedostatak i ograničenost inspekcije, kao i Ministarstava okoliša za adekvatno propisivanje obaveza i kontrolu obaveza od strane industrija.

10.6 Buka

Zakonom o zaštiti od buke¹⁰⁸ na federalnom nivou propisuje se dozvoljeni nivo buke, utvrđuju mjere zaštite od buke i način mjerenja buke, te nadzor nad nivoom buke na području FBiH. U praksi se mjerenja buke ne provode kontinuirano niti za sve izvore buke pa ne postoje egzaktni podaci o izvorima i nivou buke. Izvještavanje o nivou buke na području ZDK se ne provodi. Registar onečišćivača bukom nije izrađen.

Najčešći uzroci povećanja nivoa buke u ZDK su industrijski pogoni, neravnine i rupe u asfaltu, neporavnati šahtovi, dotrajala i bučna vozila, motocikli, vozila za odvoz smeća, a u noćnim satima to su naročito ventilatori, rashladni uređaji, pekare, nekontrolisano izvođenje muzike do kasnih večernjih sati, rad klima i alarmnih uređaja i drugo. Prema federalnom Zakonu o zaštiti od buke, mjerenje nivoa buke u kamenolomima preduvjet je dobivanja okolišne dozvole.

Zakonska obaveza gradskih/općinskih i kantonalnih organa uprave nadležnih za prostorno planiranje bila je izrada karte buke do 2016. godine i njihovo ažuriranje svake tri godine. Karta buke do sada nije urađena.

¹⁰⁸ Zakon o zaštiti od buke („Službene novine Federacije BiH”, broj: 110/12).

10.7 Zaštićeni dijelovi prirode

Prirodno naslijeđe se svrstava u sljedeće kategorije:

- prirodni predjeli, predjeli prirodnih ljepota,
- spomenici prirode,
- ugrožene vrste flore i faune.

Među pomenutim područjima su posebno vrijedne pećine, vodopadi, izvori rijeka, pojedinačna stabla, itd. Zajedno sa ranije zaštićenim područjima, na listi postojeće prirodne baštine je i Spomenik prirode Tajan, jedino područje zaštićeno u poslijeratnom periodu. Važan segment u upravljanju prostorom je određivanje pravnog lica koje bi bilo odgovorno za upravljanje prostorom koji je izdvojen u određeni vid zaštite. U narednoj tabeli (Tabela 132.) dat je pregled zaštićene prirodne baštine po gradovima/općinama.

Tabela 132. Zaštićene prirodne baštine po gradovima/općinama ZDK

Grad/Općina	Zaštićeno prirodno naslijeđe
Kakanj	Zaštićeno šumsko - gospodarsko područje Žuča - Ribnica (Direktive 92/43/EEC-Annex I) - šumski ekosistemi unutar GJ Žuča - Ribnica pripadaju skupini ekosistema od interesa za zaštitu. Prašuma Trstionica S obzirom na propise prema Habitat Direktivi (Directive 92/43/EEC - Annex I) ove šume trebaju svrstati u najviši stupanj zaštite po IUCN kategoriji - specijalne rezervate prirode, GJ „Gornja Trstionica - Bukovica“, GJ „Tribija - Duboštica“. Spomenik prirode „Tajan“- II zona zaštite (Zakon o proglašenju spomenika prirode), površina 910,0ha, ŠGP „Kakanjsko“.
Zenica	Zaštićeno stablo: Tisa (Taxus baccata L.). Zaselak Šahinovići, selo Pepelari, Grad Zenica, državno vlasništvo (Rješenje Zavoda za zaštitu kulturnih i prirodnih znamenitosti SR BiH 1195/55). - dendrološka rijetkost .
Olovo	Zaštićeno područje: klisura Čude (Rješenje Zavoda za zaštitu kulturnih i prirodnih znamenitosti SR BiH 1078/55). Odlikuje se specifičnom geomorfologijom, kao i azonalnim sastojinama crnoga bora. Zaštićeno stablo: Tisa-Taxus baccata L. Nalazi se u selu Bukov Do, (Rješenje Zavoda za zaštitu kulturnih i prirodnih znamenitosti 1079/59). Starost tise je oko 600 godina.
Vareš	Zaštićeno Tresetno područje 10 ha - na planini Zvijezda kod Vareša, općina Vareš, u državnom vlasništvu (Rješenje Zavoda za zaštitu kulturnih i prirodnih znamenitosti SR BiH 08-429/1-59), Izvor rijeke Stavnje - općina Vareš, državno vlasništvo (Rješenje Zavoda za zaštitu kulturnih i prirodnih znamenitosti SR BiH 08-275/1-58). Gigantska lipa (Tilia grandifolia l.) u selu Donja Borovica. (Rješenje Zavoda za zaštitu kulturnih i prirodnih znamenitosti SR BiH 08-433/1-59). Starost se procjenjuje na 350 godina. Četiri stabla lipa u selu Ivančevu (Tilia sp.) Trenutno je u izradi Studija izvodljivosti zaštite planine Zvijezde, biće završena početkom 2015. godine, nakon završetka možemo dodati više komentara; Pećina Ponikva - općina Vareš, državno vlasništvo (Rješenje Zavoda za zaštitu kulturnih i prirodnih znamenitosti SR BiH 08-276/1-58).
Maglaj	Vrsta: Halačija, Cvakija - Halacsya sendtneri (Boiss.) Dörf. S obzirom na njenu rijetkost i endemni karakter ova vrsta se predviđa za zaštitu u prijedlogu za Crvenu knjigu flore BiH: Šilić, Č 1996: „Spisak biljnih vrsta (PTERRIDOPHYTA i SPERMATOPHYTA) za Crvenu knjigu Bosne i Hercegovine“-GZM (PN), sv. 31, str.: 323-367.
Zavidovići	Spomenik prirode „Tajan“ - I zona zaštite (Zakon o proglašenju spomenika prirode), površina 4.038,35ha, ŠGP „Krivajsko“. Masiv Veleža-serpentinske vrste biljaka. Masiv Rapte-Mašica - špilje, ponori, kanjoni, klisure, točila, spel. objekti, kameni mostovi, kugle. Zaštićena vrsta: Gregresenova mlječika – Euphorbia gregersenii K. Maly. Vrsta je zaštićena i nalazi se na međunarodnoj crvenoj listi ugroženih biljnih vrsta (1997 IUCN Red list

	of threatened plants), kao i u Šilić, Č 1996: «Spisak biljnih vrsta (PTERRIDOPHYTA i SPERMATOPHYTA) za Crvenu knjigu Bosne i Hercegovine»- GZM (PN), sv. 31, str.: 323-367.
Žepče	Zaštićena vrsta: Bekova ljubica – Viola beckiana Fiala. Kao stenoendemna vrsta nalazi se na spisku za Crvenu knjigu flore Bosne i Hercegovine (Šilić, Č 1996: «Spisak biljnih vrsta (PTERRIDOPHYTA i SPERMATOPHYTA) za Crvenu knjigu Bosne i Hercegovine»- GZM (PN), sv. 31, str.: 323-367). Na području općine Žepče pronađeno je stanište za 10 endemičnih biljnih vrsta. Udruženje građana „EKO BOSS“ Žepče realiziralo je projekt „Kartiranje i inventarizacija endemičnih biljnih vrsta općine Žepče“. Pronađene su endemske vrste; Viola beckiana - Bekova ljubica, Euphorbia Gregersenii - Gregersenova mlječika, Stachis chamaendris subsp.zepeensis i Symphyandra hofmannii - Bosanska zvončika, koji su stenoendemi BIH i čija su staništa na prostoru općine Žepče bila ugrožena i prije rata. ¹⁰⁹

Izvor: Prostorni Plan ZDK, 2009-2029

Neophodno je istaknuti da se u pojedinim gradovima/općinama ZDK vode aktivnosti za uspostavu novih zaštićenih područja. Tako je općina Kakanj pripremila prijedlog uspostave zaštite za Šumsko - gospodarsko područje; Žuč - Ribnica i prašuma Trstionica predstavljaju zonu nukleusa u prijedlogu za uspostavu zaštićenog pejzaža, u kojem se nalazi i područje Kraljeve Sutjeske i Bobovca. Zavidovići su pripremili prijedlog za Masiv Veleža - serpentinske vrste biljaka Masiv Rapte - Mašica - špilje, ponori, kanjoni, klisure, točila, speleološki objekti, kameni mostovi, kugle (1423,7 ha).

10.7.1 Zone posebne zaštite

10.7.1.1 Zaštita historijskih urbanih cjelina

Važno je napomenuti da je mnogo važnije imati zaštićenu kulturno-historijsku cjelinu (urbanu ili kompleks) nego samo pojedinačne objekte jer njihov međusobni odnos, kontekst i ambijent dodaju vrijednost pojedinačnim objektima i objektima od manjeg značaja. Također, pojedinačno gledano, mnogi objekti ne mogu sami svjedočiti o životu u datom periodu, nego je za tako nešto od presudnog značaja njihovo funkcionalno i kontekstualno povezivanje i prezentacija (npr. Kraljeva Sutjeska – Bobovac, Arnautovići, Mile – Stari grad Visoki).

Kulturno-historijsko naslijeđe se nalazi na području svih deset općina i dva grada ZDK. Od 568 pojedinačnih objekata i ambijentalnih cjelina, iz perioda prahistorije datira njih 59, iz antičkog perioda 36, iz perioda srednjeg vijeka najviše 244, iz otomanskog perioda 154, iz austro-ugarskog perioda 74 i jedan iz perioda između dva rata u općini Usora¹¹⁰.

Najveći broj objekata ovog karaktera nalazi se na području općine Kakanj, ukupno 196 iz svih perioda, a najviše iz perioda srednjeg vijeka i to ukupno 112 objekata. Kulturno-historijski identitet otomanskog perioda zadržan je naročito u općinama Tešanj i Maglaj, dok je austro-ugarski period uglavnom zastupljen objektima ambijentalne vrijednosti lokalnog karaktera. S druge strane u općini Kakanj, bez obzira na najveći broj ovih objekata, identitet ne postoji ili je vremenom uništen.

¹⁰⁹ Izvor: Općina Žepče.

¹¹⁰ Izvor: KEAP ZDK, 2017.

10.7.1.2 Zaštita kulturnih krajolika

U ZDK kulturni krajolici su ujedno i najvrjedniji nacionalni spomenici koji su dokumentaciono detaljno obrađeni i imaju zaštitu propisanu odlukama Komisije.

Tabela 133. Kulturni krajolici ZDK

Zaštićena zona	Karakter	Potrebne mjere
Tešanj – uža jezgra grada	Historijska urbana cjelina sa tvrđavom, kompaktna, očuvana.	U izradi dokumentacija od Federalnog zavoda za zaštitu spomenika u Sarajevu prema kojoj će se vršiti očuvanje i revitalizacija historijske jezgre.
Maglaj – uža gradska jezgra	Historijska urbana cjelina sa tvrđavom, kompaktna, većim dijelom očuvana.	Izraditi (dopuniti) detaljnu plansku dokumentaciju prema kojoj će se sistematski vršiti obnova i revitalizacija urbane cjeline.
Kraljeva Sutjeska – naselje	Historijska urbana cjelina sa vrijednim pokretnim nasljeđem i tradicijom.	Planirati cjeline Nacionalnim spomenikom ili zaštićenom zonom, te izrada detaljne planske dokumentacije.
Bobovac	Kulturni krajolik – nacionalni spomenik, izuzetan spoj morfologije terena sa ostacima dvora.	Zabrana svake gradnje, izraditi projekat sanacije i konzervacije, zone zaštite prema odluci Komisije za zaštitu spomenika.
Vranduk	Kulturni krajolik-nacionalni spomenik, urbana cjelina na dominantnom uzvišenju.	Sprovesti zaštitu „Zone zaštite“ prema odluci Komisije.
Tajan	Spomenik prirode.	Sprovesti mjere zaštite utvrđene Zakonom o proglašenju spomenika prirode „Tajan“.
Babino (Lastavica, Smetovi, Kraljevine, Vranice, Pepelari, Bristovac i dolina Babine rijeke)	Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe.	Izrada Prostornog plana posebnog područja Babino (nadležnost Općine).
Čajangrad Muhašinovići	Historijska cjelina.	U okviru Prostornog plana grada Visoko definisati granice istraživanja.
Bosanska piramida Sunca	Geološki, arheološki fenomen.	U okviru Prostornog plana grada Visoko definisati granice istraživanja.

Izvor: Prostorni Plan ZDK, 2009-2029.

10.8 Šume

Šume ZDK pripadaju sljedećim šumsko-privrednim područjima:

- „Olovsko“ koje obuhvata šume na teritoriji općina Olovo, Vareš, Kakanj,
- „Gornjebosansko“ koje obuhvata šume na teritoriji grada Visoko i općina Vareš, Kakanj, Breza, Zavidovići,
- „Kakanjsko“ koje obuhvata šume na teritoriji općina Vareš i Kakanj te gradova Zenica i

Visoko,

- „Krivajsko“ koje obuhvata šume na teritoriji općina Zavidovići, Žepče, Olovo, Kakanj, Maglaj i grada Zenica,
- „Natron-Usorsko-Ukrinsko“ koje obuhvata šume na teritoriji općina: Tešanj, Žepče, Usora, Maglaj, Doboj-Jug.

Šume i šumska zemljišta na području ZDK prostiru se na površini cca 220.408 ha ili 56% od ukupne površine ZDK. U državnom vlasništvu je 185.085 ha ili 84%, a u privatnom vlasništvu je oko 35.323 ha ili 16%.

Površina visokih šuma sa prirodnom obnovom u državnom vlasništvu zauzima 106.668 ha ili 58% i njihova struktura nije najpovoljnija. Značaj ovih šuma na kojima se zasniva održivo gospodarenje šumama iziskuje duži vremenski period za stabilizaciju, veću brigu i ulaganja te održivo upravljanje. Za sve ostale kategorije šuma i šumskih zemljišta upitna je rentabilnost gospodarenja, odnosno veća su ulaganja od mogućeg prihoda jer podrazumijevaju posebne mjere u gospodarenju odnosno niz uzgojnih mjera za provođenje u povoljnije uzgojne oblike. Poseban problem predstavlja površina od 25.337 ha ili 14 % svih kategorija šuma i šumskih zemljišta za koje se zna ili se pretpostavlja da su minirane.

Ukupna zaliha svih šuma u državnom i privatnom vlasništvu na području ZDK procijenjena je na 38.908.609 m³, što iznosi cca 23 % u odnosu na ukupne drvene zalihe u FBiH. Zaliha četinara iznosi 16.992.148 m³ ili 44 %, a lišćara 21.917.461 m³ ili 56 %.

Na nivou FBiH ne postoji Program razvoja šumarstva, Strategija šumarstva ni propisi koji pravno regulišu ovu oblast. Tako je ostavljen prostor za neadekvatno upravljanje šumama, neizvršavanje, odnosno neravnomjerno izvršavanje odredbi šumsko-privrednih osnova što je najizraženije u nedovoljnom ulaganju u šumsko-uzgojne mjere. U proteklom periodu planiranje i izvršenje šumsko-uzgojnih radova odnosno pošumljavanje bilo je na godišnjem nivou od (prosječno) 281,2 ha što je manje nego je planirano.

10.9 Zaštita zemljišta

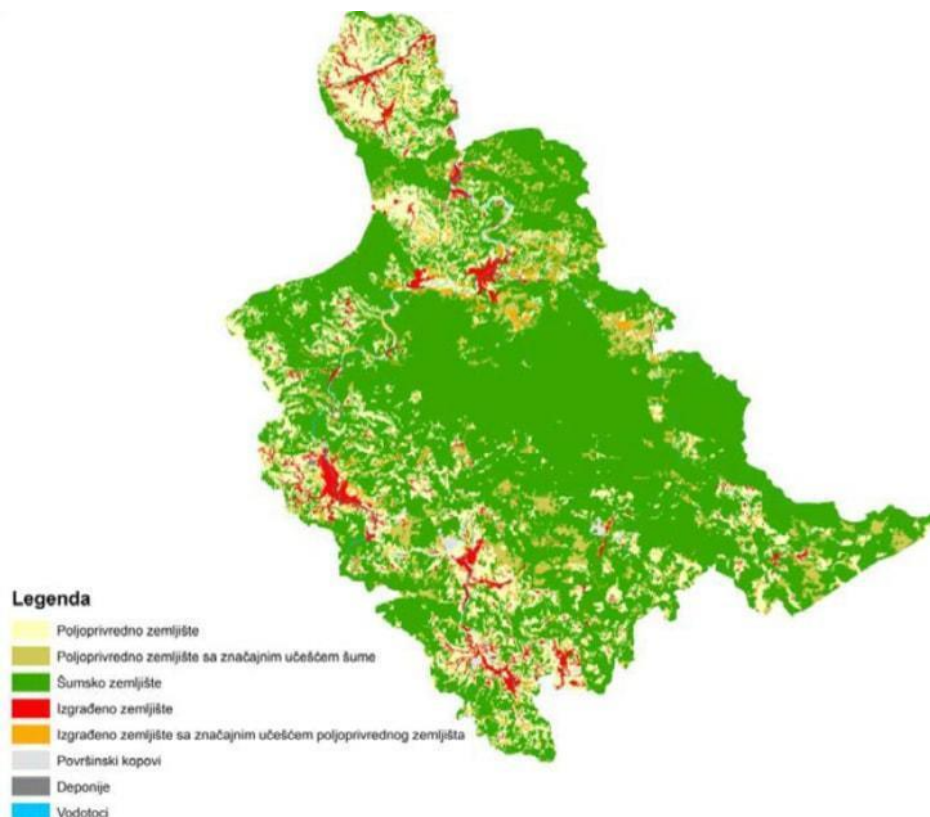
Usljed djelovanja uzroka oštećenja zemljišta mogu se navesti 4 osnovne grupe posljedica:

- infekcija zemljišta, odnosno biološka kontaminacija,
- hemijska kontaminacija,
- antropogena degradacija zemljišta, i
- destrukcija ili fizičko uništenje zemljišta (pedocid).

U odnosu na procese kontaminacije, najviše istraženo područje bilo je područje sa razvijenom industrijom (Zenica i Kakanj). Oštećene površine nastale kao posljedica prisustva deponija jalovine, prisutne su na područjima Grada Zenica te općina Kakanj i Breza. Osim navedenih uzroka oštećenja tla prisutni su i drugi faktori: deponije raznog otpada, erozija, klizišta i deforestacija, kao i izgradnja naselja, industrijskih i infrastrukturnih objekata. Da bi se izvršila zaštita zemljišta potrebno je izvršiti valorizaciju postojećeg stanja, uraditi programe za sanaciju i rekultivaciju područja, zakonskim mjerama sprečavati izgradnju stambenih i drugih objekata na područjima gdje nije dozvoljena gradnja i drugo.

Ukupna površina zemljišta po načinu korištenja iznosi 334.518 ha od čega na poljoprivredno zemljište otpada 110.946 ha ili 33,17 %, na šumsko zemljište otpada 208.677 ha ili 62,38 %, dok na neplodno zemljište otpada 12.243,48 ha (3,9%). Od ukupne površine poljoprivrednog zemljišta, najviše su zastupljene oranice i bašte sa 56.595,0 ha ili 50,51 %, a najmanje voćnjaci sa 8.880 ha ili 8,00 %, dok vinogradi, trstici, bare i ribnjaci nisu zastupljeni, odnosno evidentirani na području ZDK (slika 49).

Slika 49. Karta zemljišnog pokrivača u ZDK

Izvor: KEAP ZDK, 2017.

ZDK ima 0,87 ha/st ukupnog zemljišta po načinu korištenja od toga, 0,29 ha/st poljoprivrednog zemljišta, a obradivog zemljišta 0,25 ha/st. Od toga na oranice otpada 0,147 ha/st, voćnjake 0,02 ha/st te livadsko i pašnjačko zemljište sa 0,08 ha/st. Površina šumskog zemljišta po stanovniku iznosi 0,54 ha/st. Podatak od 0,147 ha po stanovniku oranične površine predstavlja kritičnu granicu po međunarodnim mjerilima (0,4 po stanovniku) neophodnu za prehranu stanovništva, a trend smanjenja oraničnih površina bi se mogao nastaviti s obzirom na potencijale gradnje objekata na području ZDK.

Prema dostupnim podacima Federalnog zavoda za agropedologiju procjenjuje se da se prosječno godišnje gubi 3.000 ha zemljišta u BiH. Na osnovu člana 19, stav 4, Zakona o Vladi Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“, broj: 1/94, 8/95, 58/02, 19/03, 2/06 i 8/06), Vlada FBiH, je na 18. sjednici održanoj 13.09.2011. godine je donijela Zaključak V broj: 997/11 kojim se zadužuju Federalni zavod za agropedologiju i Federalni zavod za poljoprivredu, da na području Zenica izvrše ispitivanje zagađenosti zemljišta, biljnog materijala i mlijeka i

ustrojenja monitoring u trajanju od pet godina (2011.-2016.). Postojeća procjena je dovoljno zabrinjavajuća i svakako poziva na akciju svih nadležnih kako bi se ovaj dragocjeni resurs što bolje zaštitio.

Nažalost, o nivou kontaminiranosti zemljišta teškim metalima i drugim hemijskim agensima ne postoje precizni podaci. Podaci ukazuju na značajna prekoračenja u koncentracijama olova, kadmija, cinka, nikla i hroma na lokacijama Podbrežje, Tetovo, Banlozi, Donja Gračanica i Pehare. Sadržaj PAH-ova je ispod granične vrijednosti (0.39 mg/kg, 0.67 mg/kg, 0.36, 0.25 mg/kg i 0.52 mg/kg).

10.10 Obnovljivi izvori energije i energijska efikasnost

U skladu sa Ugovorom o osnivanju Energijske zajednice, Ministarski savjet je 18. oktobra 2012. godine usvojio Odluku o implementaciji Direktive 2009/28 o promociji proizvodnje električne energije iz obnovljivih izvora, kojom je za Bosnu i Hercegovinu utvrđen obavezujući cilj od 40% udjela obnovljivih izvora energije u potrošnji električne energije do 2020. godine. Za FBiH udio energije iz obnovljivih izvora u bruto finalnoj potrošnji energije u 2009. g. iznosi 36%, a ciljani udio energije iz obnovljivih izvora u 2020. g. 41%¹¹¹. Akcioni plan za energijsku efikasnost u Bosni i Hercegovini za period 2016–2018. godine (APEE BiH 2016–2018) uzeo je u obzir i obaveze koje Direktiva 2012/27/EU o energijskoj efikasnosti propisuje u vezi s energijskom efikasnošću u potrošnji primarne energije te finalne potrošnje energije.

10.10.1 Obnovljivi izvori energije

Korištenje obnovljivih izvora energije u ZDK je tek u začetku, posebno kada su u pitanju individualni stambeni objekti. Još uvijek su rijetki objekti novogradnje čiji investitori su svjesni korisnosti gradnje energijski efikasnijih objekata, ali se ipak lagano pojavljuju (npr. objekti sa ugrađenim solarnim panelima na krovu ili sličnim rješenjima).

Do sada je urađeno niz projekata koji su indicirani u Strategiji razvoja ZDK za period 2016.-2020. (npr. Studija potencijala i opravdanosti korištenja obnovljivih izvora energije, Studija opravdanosti podzemnog uplinjavanja uglja, povećan broj javnih objekata u kojima su instalirani sistemi za solarnu energiju i koji koriste solarnu energiju). Ojačani su kapaciteti kroz povećan broj energetskih objekata obnovljivih izvora, povećana ulaganja u modernizaciju toplana na području ZDK i sl.

10.10.1.1 Hidroelektrane

Problematika hidroenergetskog potencijala u smislu izgradnje malih hidroelektrana za proizvodnju električne energije je vrlo aktuelna. Mini hidroelektrane kapaciteta manjeg od 5MW ne svrstavaju se u obnovljive izvore energije. Dodatno, nepoštivanje ekoloških minimuma i devastacija okoliša, dovode u pitanje samu potrebu i okolišnu cijenu izgradnje takvih postrojenja. Sve rijeke u ZDK

¹¹¹ <http://www.kfbih.com/uimages/apoef2018.pdfM>; https://fmeri.gov.ba/media/1245/apoe_fbih_2016-2018.pdf .

pripadaju slivu rijeke Bosne i čine bogatu hidrografsku mrežu. Glavni tok rijeke Bosne nosi 57% ukupnog bruto hidroenergetskog potencijala ZDK. Od svih pritoka rijeke Bosne, najznačajnija je rijeka Krivaja koja nosi 20% ukupnog bruto hidroenergetskog potencijala ZDK.

Na području ZDK izgrađene su tri male hidrocentrale, “Bistričak” kod Zenice - instalirane snage 0,81MW, “Čardak” kod Zavidovića - instalirane snage 1,4MW i “Čajdraš” kod Zenice instalirane snage 0,48MW, a u izgradnji je još pet malih hidrocentrala.

Strateško opredjeljenje ZDK treba biti usmjereno ka održivom korištenju hidro potencijala, kao obnovljivom izvoru energije sa minimalnim negativnim učinkom po okoliš.

10.10.1.2 Biomasa

Korištenje biomase kao izvora energije nudi veliku prednost u poređenju s tradicionalnim izvorima energije kao i drugim obnovljivim izvorima. Najznačajnije prednosti su sljedeće: relativno niski troškovi, manja ovisnost o kratkoročnim klimatskim promjenama, promocija regionalne privrede, stvaranje alternativnih izvora prihoda za poljoprivrednike.

Kada je ZDK u pitanju važno je napomenuti da već postoji postrojenje za grijanje na biomasu snage 3MW koje odlično funkcionise u naselju Nemila pored Zenice. Projekat je finansiran je od strane Razvojne agencija Republike Češke i Grada Zenica (5 mil KM). Projektom je obuhvaćeno 90 domaćinstava i 4 javne ustanove koje u prvoj fazi koriste daljinsko grijanje iz te toplane. Predviđena je i druga faza projekta. U općini Žepče pokrenute su aktivnosti na izgradnji općinske kotlovnice na biomasu snage 4,4MW.

10.10.1.3 Energija sunca i vjetra

ZDK posjeduje značajan potencijal kada je u pitanju sunčeva energija¹¹². Zbog ekonomskih karakteristika fotonaponskih sistema neophodno je da se uvede sistem poticaja i tako omogućiti značajnija proizvodnja električne energije iz ovog obnovljivog izvora.

U ZDK su registrovane kompanije koje koriste solarnu energiju za proizvodnju električne energije i to u Tešnju 19 sa ukupnom snagom 0.6401MW, u Žepču 1 sa snagom 0.03MW, u Maglaju 4 sa ukupnom snagom 8,153MW, u Kaknju 4 sa ukupnom snagom od 0.33MW i 1 u Zenici od 0.778 MW. Kao vidovi obnovljivih izvora energije predviđeni su solarni paneli na krovovima industrijskih objekata ili su predviđena „polja“ solarnih panela. ZDK do sada nije imao značajnije aktivnosti na poboljšanju energijske efikasnosti u industrijskom sektoru.

Proizvodnja energije vjetra kao obnovljivog izvora preporučuje se na područjima ZDK gdje prirodne karakteristike to omogućavaju. Ne postoji studija iskorištenja ili ekonomske opravdanosti. U elektroenergetskom sistemu je vjetroelektrana Moštre pored Visokog - instalirane snage 350kW. Bitno je istaći da u ZDK trenutno postoji osam fotonaponskih elektrana, ukupne instalirane snage 283kW te da je u pripremi gradnja 15 novih, instalirane snage 1.476,59 kW.

¹¹² Prostorni Plan ZDK 2009-2029.

10.10.1.4 Termalni izvori

Prikaz termalnih i mineralnih izvora na lokacijama predstavljenim tabelom (Tabela 134.) u ZDK dat je u narednoj tabeli. Potencijal pojedinih geotermalnih izvora otvara mogućnost korištenja toplinske energije u svrhu zagrijavanja.

Tabela 134. Pregled (geo)termalnih izvora na području ZDK

Lokacija	Temperatura	Izdašnost	Toplinska snaga (MWt)		Toplinska energija (tj/god)	
	°C	l/s	do 50°C	do 20°C	do 50°C	do 20°C
Tičići Kakanj	54,00	30,00		4,27	7,91	67,27
Kraljeva Sutjeska Kakanj	20,8	30,00		2,26		35,61
Radići Kakanj	38,00	30,00				
Kakanj Tičići	53	57				
Olovo	34,00	80,00		4,69		73,86
Ribnica Kakanj*	28,90	120,00		2,46		38,74
Sidnica Kakanj	17	0,2				
Očevlja	25,80	16,00		0,39		6,12
Bičer Kakanj**	12,00	1,50		0,02		0,26
Gornje Vrelo Kraljeva Sutjeska	21,00	20,00		0,08		1,32
Podlipnik Olovo	21,00	0,20		0,00		0,01
Orlja	25,00	15,00		0,31		4,95

*Izvori, bušotine i bunari termalnih voda u Ribnici su "zatrpani" odlagalištem PK "Vrtlište".

** Mineralne vode u izvoru "Bičer", otkrivene su dubokim bušotinama, koje su nažalost uništene. Jedina bušotina je sačuvana na lokalitetu Selište.

Izvor: Revizija integrirane strategije razvoja ZDK za period 2016.– 2020. god. i podaci općina/gradova.

10.10.2 Energijska efikasnost

Evropska komisija je 25.10.2012. godine usvojila Direktivu 2012/27/EU o energijskoj efikasnosti, kojom se uspostavlja zajednički okvir mjera za poticanje energijske efikasnosti kako bi se osiguralo ostvarivanje krovnog cilja povećanja energijske efikasnosti Unije za 20% do 2020. godine i otvorio put daljnjim poboljšanjima u toj oblasti nakon te godine.

U članu 3. ove Direktive je definisano da maksimalna potrošnja na nivou Evropske unije u 2020. godini može da iznosi maksimalno 1.474,00 Mtoe primarne odnosno 1.078,00 Mtoe finalne energije. Ova direktiva takođe zahtijeva da svaka zemlja članica odredi svoj okvirni nacionalni cilj povećanja energijske efikasnosti smanjenjem potrošnje energije, i da pri tome navedene ciljeve iskazuje u apsolutnom iznosu u odnosu na projicirani nivo potrošnje primarne (ili finalne) energije u 2020.godini.

U svojim dosadašnjim planskim dokumentima BiH uključujući Federaciju BiH nije određivala ciljeve za smanjenje ukupne potrošnje primarne energije putem mjera energijske efikasnosti. Na osnovu zahtjeva Direktive 2006/32/EC, u dokumentu nacrtu Prvog Akcionog plana o energijskoj efikasnosti FBiH za period 2010-2018, postavljen je samo indikativni cilj uštede finalne energije do 2018. godine u nivou od 9% od vrijednosti osnovice od 92,33 PJ, što iznosi 8,31 PJ.

Nacionalni akcioni plan energetske efikasnosti (NEEAP) BiH za period 2010-2018. godine daje pregled sektorskih (stambeni sektor, usluge, industrija, saobraćaj) i horizontalnih mjera, te se uvode programi za povećanje energijske efikasnosti, pri čemu se svaki program sastoji od nekoliko sektorskih i horizontalnih mjera.

Indikativni cilj FBiH za uštedu u potrošnji primarne energije u 2020. godini je definisan na način da je cilj smanjenja potrošnje primarne energije do kraja 2020. godine 12%, što uz primjenu mjera energijske efikasnosti iznosi 4.576,62 ktoe. Potrošnja primarne energije sa navedenim ciljem od 12% do 2020. godine a bez primjene mjera energijske efikasnosti bi iznosila 5.200,70 ktoe. Upoređujući ova dva podatka evidentno je smanjenje potrošnje u apsolutnom iznosu za 624,08 ktoe.

Vlada ZDK je pripremila evidenciju broja objekata za provođenje mjera energijske efikasnosti (EE), investirala u brojne projekte poboljšanja EE te smanjenja utroška energije, nivoa potrošnje energenata, smanjenja troškova zagrijavanja javnih objekata u ZDK itd. Dodatno provedeni su projekti povećanja senzibiliteta i svijesti stanovništva te uposlenih u javnoj upravi i javnim preduzećima, o važnosti EE i važnosti smanjenja negativnih uticaja na globalne klimatske promjene i povećanje EE objekata u ZDK. Pripremljena je evidencija broja objekata za provođenje mjera EE u ZDK.

10.10.2.1 Sektor stanovanja i javnih i komercijalnih usluga

Na području ZDK ukupno je registrovano 161.296 stambenih jedinica, sa ukupnom površinom od 11.278.642 m². Prosječna površina stambene jedinice u FBiH iznosi oko 70,0m², a prosječna površina koja se zagrijava iznosi 55,8m²¹¹³. Prosječna potrošnja energije po m² za zgrade u kojima je grijanje prekidno, kreće se od 146,0-200,0 kWh/m² godišnje, zavisno od tipa zgrade i godine izgradnje zgrade. Prosječna potrošnja energije za samostojeću kuću sa prekidnim grijanjem kreće se od 127,0 – 350,0 kWh/m² godišnje, zavisno od tipa zgrade i godine izgradnje zgrade.

Ukupan broj javnih zgrada u nadležnosti ZDK, gradova i općina je 627, od čega je 317 u nadležnosti ZDK, a 310 u nadležnosti gradova/općina. Prema Tipologiji javnih zgrada u BiH iz 2017. godine, prosječna potrošnja energije u javnim zgradama se kreće od 100 - 380 kWh/m² godišnje, zavisno od tipa zgrade, namjene zgrade i godine izgradnje.

ZDK je preduzeo brojne aktivnosti na povećanju energijske efikasnosti, te proveo i brojne projekte (pomenuto ranije) projekti modernizacije i proširenja javne rasvjete (LED svjetiljke).

10.10.2.2 Industrija

Energijska efikasnost zgrada u industrijskom sektoru ZDK do sada nije bila toliko izražena. Uglavnom su do sada to bili objekti montažne gradnje sa nikako ili minimum termoizolacije. Međutim, u zadnje vrijeme je prisutna ekspanzija gradnje sa prefabrikovanim montažnim AB elementima koji se ispunjavaju opekama i na kraju se postavlja kompaktna termo-fasada ili je

¹¹³ Izvor: KEEAP ZDK 2016-2018.

obloga od montažnih sendvič limenih panela sa debljinom termoizolacije 10, 15 cm ili sličnim rješenjima.

ZDK ima najviše zastupljenih kogeneracija i trigeneracija u velikim industrijskim postrojenjima. Kogeneracije su zastupljene u sljedećim industrijama:

- Natron-Hayat – 2016. dobio dozvolu za izgradnju kogeneracijskog postrojenja na biomasu. Radi se o postrojenju TG4 instalirane snage 8MW el energije i 35MW toplotne energije,
- Arcelor Mittal Zenica, instalirane snage turbogeneratora 20MW,
- Kakanj – TE Ćatići, pored osnovne proizvodnje ima i Kogeneraciju 25MW (energija za grijanje urbane zone Kakanja).

Postoji intencija da će ovaj trend pratiti i druge velike industrije na području ZDK.

11 Strateška platforma

11.1 SWOT analiza Zeničko-dobojskog kantona

SWOT analiza je najčešće korišteni alat za stratešku analizu unutrašnjeg i vanjskog okruženja koji omogućava integraciju drugih metoda, kao što su PESTLE, analiza resursa i rezultata i druge. SWOT analiza kao instrument za utvrđivanje prilika, prijetnji, snaga i slabosti koristi se i za planiranje razvoja Zeničko-dobojskog kantona (u daljnjem tekstu: ZDK). Na engleskom jeziku „SWOT“ je akronim koji predstavlja spomenuta četiri faktora. Kod izrade SWOT analize nastoji se postići da analiza bude što objektivnija, koncentrišući se pri tom na posmatranje problematike iz ugla zainteresiranih strana u strateškom procesu. Dok se socio-ekonomska analiza (SEA) uglavnom više bavi kvantitativnim pokazateljima baziranim na historijskim činjenicama, SWOT analiza uključuje i kvalitativnu ocjenu stanja iz ugla svih relevantnih učesnika uključenih u proces strateškog planiranja razvoja. PESTLE analiza je često korišteni alat za analizu vanjskih trendova i pitanja na koje subjekt analize, u ovom slučaju ZDK, nema uticaja. „PESTLE“ je akronim koji označava sljedeće oblasti: političku, ekonomsku, socijalnu, tehnološku, pravnu i okolišnu. Ovakva vrsta analize koristan je alat za identificiranje tematskih oblasti koje je potrebno razmotriti u procesu planiranja razvoja, a posebno je primjenjiva za diferenciranje vanjskih faktora relevantnih za sekcije „prilike“ i „prijetnje“ u SWOT analizi.

U procesu izrade Strategije razvoja ZDK za period 2021.–2027. godina, SWOT instrument je korišten za određivanje strateških fokusa, dominantnih i određujućih faktora unutar i van ZDK, a za koje postoji vjerovatnoća da će imati značajan uticaj na ispunjenje vizije razvoja te da će proizvesti relevantne strateške smjernice. Dakle, cilj provedene SWOT analize je povećanje nivoa raspoloživih informacija s intencijom određivanja trenutnog stanja i mogućih strateških pravaca razvoja ZDK.

Tabelarni pregled koji slijedi predstavlja SWOT analizu ZDK.

Lista oblasti	SNAGE:	SLABOSTI:
Resursi Organizacija Prošli rezultati	- Povoljan geostrateški položaj ZDK - Bogato kulturno-historijsko naslijeđe - Prirodni resursi (velike rezerve uglja i drugih minerala, mineralna voda) - Vodni potencijal sliva rijeke Bosne - Povoljni klimatski uvjeti za različite vidove poljoprivredne proizvodnje	- Nesrazmjeran razvoj unutar ZDK - Neiskorištenost prirodnih i proizvodnih kapaciteta - Produktivnost i inovativnost nedovoljne za podizanje konkurentnosti privrede - Pad ekonomske aktivnosti u ZDK tokom uticaja stanja nesreće - Negativan trgovinski saldo i smanjenje vanjskotrgovinske razmjene tokom uticaja stanja nesreće

Lista oblasti	SNAGE:	SLABOSTI:
	- Značajan udio poljoprivrednog zemljišta u ukupnom raspoloživom zemljištu ZDK - Raznovrsnost primarne poljoprivredne proizvodnje - Šumsko bogatstvo i kvalitetan drveni sortiment za investicije u drvoprerađu - Energijski potencijal i povoljni uvjeti za korištenje obnovljivih izvora energije - Povećan nivo energijske efikasnosti javnih objekata (utopljanje, izolacija, i sl.) - Potencijali institucija za naučnoistraživački rad, podršku u radu i razvoju privrede, te laboratorija za ispitivanja kvaliteta okoliša - Razvijenost telekomunikacione mreže - Izvozna orijentacija privrednih subjekata na području ZDK - Postojanje privredne tradicije i prisutnost preduzetničke inicijative - Postojanje programa za start up preduzetnike na lokalnom i kantonalnom nivou - Potencijali poslovnih zona i kandidiranih poslovnih zona za razvoj preduzetništva - Razvijene organizacije (razvojne agencije, tehnološki parkovi, poslovni inkubatori) za podršku razvoju preduzetništva - Institucionalni kapaciteti javne uprave u ZDK za planiranje i upravljanje razvojem - Industrijska i zanatska tradicija - Uspostavljen sistem za javno-privatna partnerstva	- Ograničena budžetska sredstva za finansiranje realizacije razvojnih ekonomskih projekata - Nedovoljno iskorišteni kapaciteti za pripremu projekata za međunarodne fondove - Nedovoljna promocija domaćih proizvoda - Nekonkurentnost tržišta radne snage i neusklađenost sistema obrazovanja sa potrebama tržišta rada - Nepovoljan udio lica u stanju dugoročne nezaposlenosti - Nedovoljna izdvajanja sredstava za poticaje zapošljavanja, samozapošljavanja, obuke, prekvalifikacije, dokvalifikacije i doškolovanja - Odliv obrazovanog i stručnog kadra sa fokusom na mlade, i nedovoljna podrška naučnoistraživačkom radu - Rast broja novoprijavljenih lica na evidenciji nezaposlenih tokom uticaja stanja nesreće - Nedovoljna informatizacija i digitalizacija u privredi i svim sektorima - Nedovoljan nivo finalizacije u proizvodnji – visok udio poluproizvoda u izvozu - Značajna ovisnost o velikim industrijskim sistemima u ZDK - Nedovršena privatizacija preduzeća sa državnim kapitalom - Nedovoljno razvijena kreativna industrija - Nezadovoljavajuća poslovna klima i niska konkurentnost preduzeća - Nedovoljno inoviranje i promocija turističkog proizvoda i nedovoljna povezanost sa regionalnom ponudom - Usitnjenost poljoprivrednih posjeda

Lista oblasti	SNAGE:	SLABOSTI:
	- Uspostavljen sistem za obrazovanje odraslih - Iskusna radna snaga u oblastima proizvodnje metala i nemetala, drvne, tekstilne, obučarske i prehrambene industrije - Zadovoljavajuća infrastruktura osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja - Potencijal za razvoj različitih vidova turizma (kulturno-historijski, banjski, tranzitni, riječni, planinski, vjerski, seoski, kongresni, sajamski, sportski, lovni, inovativni i dr.) - Postojeća infrastruktura i institucije za sportske aktivnosti (nogomet, odbojka, atletika, ragbi, tenis) - Razvijene institucije u oblasti kulture prvenstveno u Gradu Zenica - Aktivne i snažne nevladine organizacije, posebno u sferi zaštite okoliša i ljudskih prava - Dobra materijalno-tehnička opremljenost Ministarstva unutrašnjih poslova - Međukantonalna uvezanost i dobra saradnja sa policijskim agencijama iz drugih kantona - Uspostavljen Centar za monitoring okoliša ZDK - Postojanje regionalnog centra za upravljanje neopasnim otpadom u ZDK kao i potencijala za povećanje reciklaže - Kreditno-garancijski fond i programi poticaja za preduzeća uz proširene kriterije vezane za podršku privrednim društvima u prevazilaženju posljedica stanja nesreće	- Dominantno ekstenzivna poljoprivreda - Nizak nivo primjene savremenih agrotehničkih mjera i standarda u proizvodnji hrane - Nedovoljno razvijena infrastruktura za podršku poljoprivredi - Nizak udio opremljenih poslovnih zona sa infrastrukturom i neriješeni imovinsko-pravni odnosi u poslovnim zonama za razvoj malih i srednjih preduzeća i preduzetništva - Nedovoljna podrška valorizaciji zanata - Nedostatak rekultiviranja rudnih polja na kojima je završena eksploatacija - Bespravna sječa šuma i pretvaranje šumskog u poljoprivredno zemljište bez provedene pravne procedure - Nepovoljna starosna struktura stanovništva i trend smanjenja broja stanovnika - Prisutnost različitih oblika korupcije - Neintegriranost problematike zaštite okoliša u druge sektorske politike - Ograničena budžetska sredstva za ulaganje u zaštitu okoliša - Niska svijest javnosti o problematici zaštite okoliša i energijskoj efikasnosti - Visok nivo zagađenja zraka i voda - Neusklađen pravni sistem zaštite prirodnih i kulturnih vrijednosti prostora (nepostojanje Zakona) - Loša komunalna infrastruktura (vodosnabdijevanje - veliki vodni gubici; loša sanitarna infrastruktura - kanalizacija i tretman otpadnih voda; nepostojanje integralnog sistema upravljanja otpadom - nedostatak infrastrukture za prikupljanje, selekciju i tretman komunalnog otpada; specifični tokovi otpada - reciklaža, opasni otpad;

Lista oblasti	SNAGE:	SLABOSTI:
	- Urađen je Vodič za prava o socijalnoj zaštiti za ZDK - Stručni kapaciteti Instituta za zdravlje i sigurnost hrane Zenica - Iskustvo zdravstvenog sistema u kontroli širenja COVID-19 infekcije. - Spremnost institucija da se posvete rješavanju sigurnosnih izazova i korupcije - Inoviranje studijskih programa sa ciljem usklađivanja obrazovnih profila sa potrebama tržišta rada - Mjere Vlade ZDK za saniranje posljedica stanja nesreće u oblastima zdravstva i privrede - Dobar omjer regionalnih i magistralnih cesta i autoputa na području ZDK - Nepostojanje uvjeta za održivo upravljanje i racionalno korištenje prostora	- veliki broj divljih deponija; napuštene industrijske deponije;) - Neprovođenje postojećih već donešenih mjera i propisa zaštite okoliša u ZDK - Putna, stambena i javna infrastruktura uništena poplavama i klizištima - Nedovoljna finansijska sredstva za javne investicije u odnosu na potrebe - Izbjegavanje plaćanja poreza od strane privrednih subjekata (neprijavljivanje prometa, neprijavljivanje radnika i sl.) - Smanjenje budžetskih prihoda i preusmjeravanje sredstava na ublažavanje posljedica stanja nesreće - Nepovoljna struktura javne potrošnje - Nezadovoljavajuća finansijska stabilnost, efikasnost, kvalitet i obim sistema zdravstvene zaštite - Nedovoljna intersektorska saradnja u rješavanju sigurnosnih izazova i korupcije - Nedostatak sredstava za adekvatne obuke nastavnog osoblja i za izradu novih planova i programa - Nedostatak asistenata i stručnih saradnika za inkluzivnu nastavu - Dostupnost usluga (primarno zdravstvenih usluga) umanjena usljed pandemije - Slaba finansijska održivost organizacija civilnog društva - Odsustvo destinacijskog - sistemskog pristupa u razvoju turizma - Nedovoljna turistička infrastruktura - Nepostojanje zakonskog okvira u oblasti turizma - Nedovoljno postojanje strateškog pristupa u planiranju aktivnosti u oblasti sporta i kulture

Lista oblasti	SNAGE:	SLABOSTI:
		- Neravnomjerna zastupljenost sadržaja i ustanova sporta i kulture u gradovima/ općinama na teritoriji ZDK - Nedovoljni kapaciteti institucija za predškolsko obrazovanje u odnosu na potrebe - Nepostojanje odgovornosti i sankcija u slučaju neizvršavanja obaveza u domenu sigurnosti građana - Ograničena koordinacija i razmjena podataka između državnih organa i drugih aktera, posebno organizacija civilnog društva, u rješavanju problema migrantske krize - Nedosljedna primjena Zakona o naučno-istraživačkom radu - Smanjenje ostvarenih priliva od poreza, neporeznih priliva, tekućih transfera, namjenskih sredstava, vlastitih priliva i priliva od privatizacije usljed epidemije

Lista oblasti	PRILIKE:	PRIJETNJE:
Političke	- Aktivnosti za dobijanje kandidatskog statusa za pristupanje Evropskoj uniji (u daljnjem tekstu: EU) - Harmoniziranje domaćih propisa sa EU zakonodavstvom - Povećana primjena i usvajanje međunarodnih standarda - Interes za stvaranje pozitivnog i stabilnog ambijenta za nova investiciona ulaganja uz pravnu i političku sigurnost svih investicija - Rast interesa za uspostavljanje pune vladavine zakona i dobrog upravljanja	- Preklapanje nadležnosti u ključnim sektorima između različitih nivoa vlasti - Politički uticaji viših nivoa vlasti na izbor strateških razvojnih projekata i partnera - Nedovoljna politička podrška za zaštitu domaće proizvodnje - Unutrašnja politička nestabilnost u Bosni i Hercegovini (u daljnjem tekstu: BiH) koja negativno utiče na jačanje i razvoj tržišta - Kašnjenje u ispunjavanju obaveza iz procesa EU integracija - Loš imidž BiH u svijetu

Lista oblasti	PRILIKE:	PRIJETNJE:
	- Strategija borbe protiv korupcije	- Pravna nesigurnost i kriza u vladavini zakona
Ekonomске	- Saradnja i aktivnosti u BiH na privlačenju novih investicija - Mogućnost korištenja međunarodnih fondova za BiH - Ulaganja dijaspore kao razvojni potencijal - Inicijative i projekti za javno-privatna partnerstva - Rast interesa za međuopćinsku i regionalnu saradnju - Aktivnosti vezane za Koridor Vc - Programi podrške poljoprivredi i omogućavanje izvoza - Zakon o sistemu državne pomoći u BiH - Reforme poslovnog okruženja u Federaciji Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: FBiH) donošenjem novih zakona o preduzećima i direktnim stranim ulaganjima - Reforme oblasti inspeksijskog nadzora - Uvođenje inspeksijskih kontrola materijala kod uvoza (po nalogu državnih institucija) - Programi podrške malim i srednjim preduzećima i preduzetništvu sa viših nivoa vlasti - Izdvajanje finansijskih sredstava sa viših nivoa vlasti za ublažavanje posljedica stanja nesreće - Saradnja svjetskih vlada u ublažavanju posljedica pandemije - Blizina tržišta EU	- Globalna kriza i posljedice negativnog uticaja pandemije na ekonomiju EU - Negativni efekti provođenja mjera kontrole širenja COVID-19 infekcije na poslovanje određenog broja firmi (usljed povećanih troškova, usljed zastoja u radu i nemogućnosti izvršenja preuzetih obaveza, usljed gubitka radne snage...) - Ekonomska nestabilnost BiH - Destimulativno okruženje za preduzetništvo i investicije, uključujući i pristup izvorima finansiranja - Nedovoljna podrška institucija sa viših nivoa za MSP i obrte koji nisu proizvodno i izvozno orijentirani - Siva ekonomija - Visoka stopa poreza i doprinosa određena zakonima viših nivoa vlasti - Neadekvatna raspodjela prihoda na svim nivoima vlasti - Nizak nivo direktnih stranih investicija - Nedostatak kapitalnih investicija za podizanje kvaliteta života na svim nivoima vlasti - Slaba institucionalna podrška naučno-istraživačkim aktivnostima u BiH i nizak stepen saradnje naučno-istraživačkih institucija i privrede - Nedostatak poljoprivredne politike i relevantnih institucija na državnom nivou - Nizak nivo implementacije sektorskih strategija svih nivoa vlasti - Vertikalna i horizontalna neusklađenost strategija - Nedovoljna razvijenost transportnih i distribucijskih sistema unutar BiH/entiteta

Lista oblasti	PRILIKE:	PRIJETNJE:
		- Starenje radne snage - Iseljavanje mladih ljudi - Neefikasan sistem registracije turista - Nerazvijenost sistema cjeloživotnog učenja, prekvalifikacija, dokvalifikacija - Loša pozicija BiH prema T&T indeksu konkurentnosti turizma Svjetskog ekonomskog foruma (105 od 140 zemalja u 2019.godini) - Konkurencija na regionalnom i globalnom tržištu - Nerazvijen imidž BiH kao turističke destinacije
Socijalne i društvene	- Programi za integraciju isključenih ranjivih i marginaliziranih kategorija stanovništva, naročito u oblasti zapošljavanja (omladina, invalidi, povratnici, nacionalne manjine i sl.) - Šira podrška upošljavanju žena i političkoj angažiranosti žena - Reforma socijalne zaštite i penzijskog osiguranja - Fokus na bolju ciljanu raspodjelu socijalnih davanja porodicama i pojedincima u riziku te hraniteljskim porodicama - Reforma i jačanje sistema zdravstvene zaštite - Povećana saradnja i razmjena iskustava između institucija u domenu sigurnosti građana, uključujući potpisivanje sporazuma o međuinstitucionalnoj saradnji i razmjeni podataka - Saradnja sa ambasadama, međunarodnim, vladinim i nevladinim organizacijama	- Siromašenje stanovništva kao posljedica ekonomske krize - Nedostatak programa subvencioniranja socijalno ugroženih kategorija stanovništva i njihovog zapošljavanja u BiH - Neriješen socijalni status velikog broja radno sposobnih, nezaposlenih osoba u BiH (posljedica ratnih razaranja, neuspješne privatizacije, ranog penzionisanja i sl.) - Nepovoljan odnos broja penzionera u odnosu na broj zaposlenih - Značajan uticaj medija na formiranje negativnog javnog mišljenja - Povećanje sigurnosnih prijetnji u okruženju, posebno kroz nove oblike kriminala (npr. kibernetički kriminal) i usljed migrantske krize - Negativan demografski trend uključujući negativan trend migracija i negativan uticaj migrantske krize - Posljedice epidemije COVID-19: - o Pogoršan kvalitet obrazovnog procesa usljed nemogućnosti organizovanja klasične nastave i nepripremljenosti online sadržaja i tehničkih uvjeta

Lista oblasti	PRILIKE:	PRIJETNJE:
		○ Umanjena dostupnost zdravstvenih usluga usljed primjene mjera sprječavanja širenja infekcije COVID-19 ○ Umanjena potražnja (smanjen broj zahtjeva) za zdravstvenim uslugama, što može rezultirati povećanjem broja komplikacija oboljenja i lošijim ishodima u domenu javnog zdravlja ○ Nemogućnost organizovanja kulturnih događaja sa masovnim prisustvom (koncerti, kino predstave, pozorišne predstave, posjete muzejima itd.) i gašenje kulturnih aktivnosti ○ Nemogućnost organizovanja sportskih događaja sa masovnim prisustvom (utakmice, školska i druga takmičenja itd.) i gašenje sportskih aktivnosti ○ Povećanje troškova pružalaca turističkih usluga usljed potrebe za sanitarnim i bezbjednosnim mjerama ○ Povećani problemi u pružanju socijalne zaštite zbog povećanog broja korisnika (povećanje nezaposlenosti i siromaštva, povećan broj mentalno oboljelih, povećan broj slučajeva nasilja u porodici itd.) i smanjenih/ nedovoljnih fondova za socijalnu pomoć ○ Ugrožena sigurnost građana - (očekivana) povećana stopa nasilja i kriminaliteta ○ Smanjenje aktivnosti civilnog društva usljed nedostatka uvjeta za organizovanje redovnih aktivnosti organizacija civilnog društva te usljed smanjenja fondova namijenjenih civilnom društvu
Tehnološke	- Povezivanje tehnoloških i inovacionih centara i instituta u transferu znanja - Razvoj i primjena novih tehnologija	- Transfer zastarjele tehnologije u BiH - Nedovoljna podrška transferu znanja i inovacijama u BiH - Nedosljedna primjena Zakona o naučnoistraživačkom radu i nedovoljna

Lista oblasti	PRILIKE:	PRIJETNJE:
	- Rastući trend uvođenja standarda i sistema kvaliteta u proizvodnji - Razvoj informacijsko-telekomunikacionih tehnologija na osnovu Digitalne agende za Evropu	podrška naučnoistraživačkom radu u BiH
Pravne	- Primjena postojećeg zakonodavnog okvira na višim nivoima vlasti - Obaveza harmonizacije domaćih propisa sa zakonodavstvom EU - Reforma javne uprave za jačanje upravnih kapaciteta i povećanje efikasnosti javnih institucija na svim nivoima vlasti	- Neusklađenost bh. legislative sa EU legislativom - Nedostatak i neusklađenost strateško-planskih dokumenata na svim nivoima vlasti - Neusklađenost zakonskih i podzakonskih akata na svim nivoima vlasti - Neefikasnost sudstva i postojanje korupcije u BiH - Kompleksnost državne strukture i načina funkcionisanja sistema
Okoliš	- Širenje primjene EU normi u oblasti zaštite okoliša - Usklađenost novih tehnologija sa okolišnim zahtjevima - Razvoj i jačanje okolišno prihvatljivog preduzetništva - Dekarbonizacija i potencijal rasta korištenja obnovljivih prirodnih resursa - Interes za ulaganje u cirkularnu ekonomiju - Razvoj tehnologija koje insistiraju na održivosti lanaca snabdijevanja - Postojanje IPA predpristupnih fondova i drugih EU fondova koji finansiraju aktivnosti iz oblasti zaštite okoliša - Interes stranih ulagača za projekte zaštite okoliša	- Nizak stepen svjesnosti o značaju zaštite okoliša kod donosioca odluka i stanovništva - Nerazvijeno tržište reciklabilnim materijalima - Klimatske promjene (duži sušni periodi, poplave, požari, klizišta) - Ulaganja u zastarjele tehnologije - Potreba za dugotrajnim i velikim infrastrukturnim investicijama (unapređenje kvaliteta riječnih voda pomoću prečistača, unapređenje kvaliteta zraka u industriji, infrastruktura sistema upravljanja otpadom) - Nepostojanje dovoljnih kapaciteta u BiH za zbrinjavanje opasnog (infektivnog i radioaktivnog) otpada - Nepostojanje uvjeta za održivo upravljanje i racionalno korištenje prostora (legislativa na nivou FBiH - neuređena) - Nepostojanje korektivnih mehanizama za narušavanje okolišnih propisa ili njihovo neprovođenje

Metodom SWOT analize (analiza snaga, slabosti, prilika i prijetnji) utvrđeni su unutrašnji i vanjski faktori koji pozitivno ili negativno utiču na razvoj ZDK.

Snage ZDK predstavljaju one faktore koji ukazuju na pozitivna stanja unutar ZDK poput povoljnog geostrateškog položaja, bogatog kulturno-historijskog naslijeđa, prirodnih resursa (ruda - ne uključujući ugalj za proizvodnju el.energije, minerala, vode, zemljišta, šuma), energijskih potencijala i povoljnih uvjeta za korištenje obnovljivih izvora energije, izvozne orijentacije privrednih subjekata, postojanje programa za start up preduzetnike na lokalnom i kantonalnom nivou, povoljni klimatski uvjeti za različite vidove poljoprivredne proizvodnje, raznovrsnosti poljoprivredne proizvodnje, razvijenih organizacija za podršku preduzetništvu, institucionalnih kapaciteta javne uprave za planiranje i upravljanje razvojem, industrijske i zanatske tradicije, raspoložive radne snage, dobre infrastrukture obrazovanja. Urađen je Vodič za prava o socijalnoj zaštiti za ZDK, postoje jaki stručni kapaciteti Instituta za zdravlje i sigurnost hrane Zenica, postoji značajno iskustvo u kontroli širenja infekcije COVID-19 unutar zdravstvenog sistema, postoji spremnost institucija da se posvete rješavanju sigurnosnih izazova i korupcije, aktivno se radi na inoviranju studijskih programa sa ciljem usklađivanja obrazovnih profila sa potrebama tržišta rada. Postoje i potencijali za razvoj različitih vidova turizma, razvijena je infrastruktura i organizacije u oblasti sporta, razvijene su institucije i programi u oblasti kulture. Evidentni su stručni kapaciteti u oblasti zdravstva. Aktivne su snažne nevladine organizacije. Slabosti su oni faktori ekonomije, okoline i društva koji onemogućavaju razvoj ili slabe razvojne šanse te ih ZDK treba bitno umanjiti ili nastojati u potpunosti ograničiti. Osnovne **slabosti** koje usporavaju i ograničavaju razvoj ZDK su njegov nebalansiran razvoj, nedovoljna tehnološka efikasnost i inovativnost, nedovoljna primjena informatizacije i digitalizacije, pad ekonomskih aktivnosti, negativan trgovinski saldo i smanjenje vanjskotrgovinskih aktivnosti tokom perioda uticaja stanja nesreće, ograničena sredstva za finansiranje i realizaciju razvojnih ekonomskih projekata, nekonkurentnost tržišta radne snage i neusklađenost sistema obrazovanja sa potrebama tržišta rada, nepovoljan udio lica u stanju dugoročne nezaposlenosti, nedovoljna izdvajanja sredstava za poticaje zapošljavanja, samozapošljavanja, obuke, prekvalifikacije, dokvalifikacije i doškolovanja, odliv obrazovanih i stručnih kadrova, rast broja novoprijavljenih lica na evidenciji nezaposlenih tokom uticaja stanja nesreće, nezadovoljavajuća poslovna klima i niska konkurentnost preduzeća, nedovoljna ulaganja u naučno-istraživački rad, nedovršena privatizacija, usitnjenost poljoprivrednih posjeda, dominantno ekstenzivna poljoprivreda sa niskom primjenom savremenih agrotehničkih mjera i nedovoljnom infrastrukturom za podršku poljoprivredi, nizak udio opremljenih poslovnih zona sa infrastrukturom i neriješeni imovinsko-pravni odnosi u poslovnim zonama, nedovoljna podrška valorizaciji zanata, nedostatak rekultivacije rudnih polja na kojima je završena eksploatacija, bespravna sječa šuma i pretvaranje šumskog u poljoprivredno zemljište bez provedene pravne procedure, nepovoljna starosna struktura stanovništva i smanjenje broja stanovnika, nedostatak sredstava za moderniziranje nastavnih planova i programa, za izvođenje predškolskih obrazovnih programa i inkluzivne nastave, otežan pristup javnim uslugama usljed stanja nesreće, nedovoljna intersektorska saradnja u rješavanju sigurnosnih izazova i korupcije, nedovoljna mjera strateškog pristupanja planiranju aktivnosti u oblasti sporta i kulture, neintegriranost problematike zaštite okoliša u druge sektorske politike, visok nivo zagađenja zraka i voda, neadekvatno upravljanje otpadom iz specifičnih tokova, posebno iz zdravstvenih ustanova (problematika radioaktivnog infektivnog otpada), putna, stambena i javna infrastruktura uništena poplavama i klizištima te nezadovoljavajuća finansijska stabilnost i struktura javne potrošnje uz smanjenje budžetskih

prihoda i preusmjeravanje sredstava na ublažavanje posljedica stanja nesreće, nedovoljna ulaganja u javne investicije, efikasnost, kvalitet i obim sistema zdravstvene zaštite.

Vanjski faktori koji utiču na razvoj ZDK mogu biti ili pokretač ili prepreka razvoju. Aktivnosti za dobijanje kandidatskog statusa za članstvo u EU, harmoniziranje domaćih propisa sa EU zakonodavstvom, povećana primjena i usvajanje međunarodnih standarda, interes za stvaranje pozitivnog i stabilnog ambijenta za nova investiciona ulaganja uz pravnu i političku sigurnost svih investicija, potencijali za ulaganja dijaspore, inicijative i projekti za javno-privatna partnerstva te rast interesa za uspostavljanje pune vladavine zakona i dobrog upravljanja, prilike su političke prirode. Pored njih, postoje i značajne ekonomske, društvene, tehnološke, pravne i okolišne prilike. Prijetnje za razvoj ZDK su unutrašnja kriza i posljedice uticaja pandemije na ekonomiju EU, politička nestabilnost u BiH koja negativno utiče na jačanje i razvoj tržišta, loš imidž BiH u svijetu, pravna nesigurnost i kriza u vladavini zakona, globalna kriza, ekonomska nestabilnost BiH, nedovoljna institucionalna podrška sa viših nivoa za MSP i obrte koji nisu proizvodno i izvozno orijentirani, siva ekonomija, visoka stopa poreza i doprinosa prema zakonima viših nivoa vlasti, neadekvatna raspodjela prihoda na svim nivoima vlasti, kompleksna državna struktura i način funkcionisanja sistema.

ZDK posjeduje velika prirodna bogatstva koja je neophodno staviti u službu razvoja, ali pri tome vodeći računa o zaštiti okoliša. Pomenuto se posebno odnosi na iskorištavanje potencijala za razvoj preduzetništva, industrije i energetike. Osim toga, prirodna bogatstva trebaju biti maksimalno iskorištena za dalji razvoj poljoprivrede i turizma u ZDK. Nedovoljna efikasnost javnih usluga i loše stanje javne infrastrukture će i dalje biti oblasti u koje će ZDK morati ulagati dodatne napore za unapređenje postojećeg stanja. Konačno, nizak stepen energijske efikasnosti će biti povod za buduće razvojne projekte kako bi se popravilo stanje i iskoristile prilike koje se pružaju u ovoj oblasti.

11.2 Strateško fokusiranje

Na osnovu socio-ekonomske i SWOT analize postavljen je osnov za definisanje strateških pravaca razvoja ZDK. Strateško fokusiranje je bazirano na jedinstvenim snagama i prilikama sa kojima raspolaže ZDK, kao i ključnim problemima i prijetnjama koje treba riješiti u nekoliko narednih godina.

Ključne snage privrede ZDK vezuju se za raspoložive prirodne resurse za industriju i rudarstvo, prvenstveno velike rezerve uglja i drugih minerala, energijski potencijal i povoljne uvjete za korištenje obnovljivih izvora energije, izvoznu orijentaciju privrednih subjekata na području ZDK, industrijsku tradiciju i raspoloživu radnu snagu, posebnoiskusnu radnu snagu u oblastima proizvodnje metala i nemetala, drvne, tekstilne, obučarske i prehrambene industrije te postojanje programa poticaja za preduzeća i kreditno-garancijskog fonda. Postoje i značajne slabosti koje utiču na nedovoljnu iskorištenost tih snaga, a koje se vezuju za nisku tehnološku efikasnost i inovativnost, visok stepen uvoza, nedovoljnu promociju domaćih proizvoda, nedostatak dodatne vrijednosti kroz finalizaciju te odliv kadrova, opterećenost privrede, uticaj sive ekonomije i slično. Zbog svega navedenog, **konkurentnost privrede ZDK je niska** i ograničava rast zasnovan na snagama kao i rast preduzetništva. S druge strane, postoje značajni vanjski potencijali za rast

privrede koji se vezuju za aktivnosti na privlačenju novih investicija u BiH, mogućnost korištenja međunarodnih fondova za BiH, rast interesa za međuopćinsku i regionalnu saradnju, aktivnosti vezane za Koridor Vc i bolje povezivanje s drugim regijama, reforme za poboljšanje poslovnog okruženja u FBiH, programe podrške malim i srednjim preduzećima i preduzetništvu sa viših nivoa vlasti koji mjere za rješavanje problema privrede, uz rast **preduzetništva**, postavljaju kao prioritet. Negativan uticaj na ekonomski rast se vezuje za posljedice stanja nesreće, zavisno od vidova krize i perioda uticaja, a ogledat će se u padu ekonomskih aktivnosti, BDP-a, vanjskotrgovinske razmjene, zaposlenosti i sl.

Snage u oblasti okoliša su evidentne budući da se posljednjih godina kontinuirano unapređivao cjelokupan sistem upravljanja okolišem. Uspostavljen je Centar za monitoring okoliša ZDK, postoje aktivne i snažne nevladine organizacije, posebno u sferi zaštite okoliša i ljudskih prava, usvojen je niz strateških dokumenata, postoji regionalna deponija za upravljanje neopasnim otpadom, investirano je u poboljšanje energijske efikasnosti u javnim institucijama itd. Imajući u vidu EU pravac restrukturiranja sistema proizvodnje električne energije i dekarbonizacije sistema, nužno je da se i ZDK u okviru BiH strateški opredijeli ka povećanju proizvodnje energije iz obnovljivih izvora. Prilike su identificirane u primjeni EU normi u oblasti zaštite okoliša, potencijalima za razvoj i jačanje okolišno prihvatljivog preduzetništva (zeleni poslovi), interesu za ulaganje u cirkularno preduzetništvo te razvoj tehnologija koje potiču održivost kanala snabdijevanja i zaštitu okoliša. Pri tome su slabosti evidentne u neintegriranosti problematike zaštite okoliša u druge sektorske politike, nepostojanju infrastrukture za smanjenje količine otpada za odlaganje i adekvatno zbrinjavanje otpada u vanrednim situacijama, nepostojanje uvjeta za održivo upravljanje i racionalno korištenje prostora i u komunalnoj infrastrukturi koja zahtijeva značajna ulaganja. Stanju doprinose prijetnje kao što su pandemije, globalne klimatske promjene kao i nepostojanje stabilnog tržišta reciklabilnim materijalima u zemlji.

Snage koje su karakteristične za ZDK vezuju se i za potencijale u oblasti poljoprivrede i turizma koji nisu dovoljno iskorišteni. Poljoprivreda ima značajnu ulogu u ruralnom razvoju, a zahvaljujući prirodnim potencijalima, značajnom udjelu poljoprivrednog zemljišta te raznovrsnosti primarne poljoprivredne proizvodnje, posljednjih godina se bilježi rast u sektoru poljoprivrede ZDK. Međutim, taj rast nije zadovoljavajući zbog uticaja ograničavajućih slabosti koje se vezuju za usitnjenost poljoprivrednih posjeda, dominantno ekstenzivnu poljoprivrednu proizvodnju, nedovoljnu primjenu agrotehničkih mjera i standard u proizvodnji hrane te nedovoljno razvijenu infrastrukturu za podršku poljoprivredi. Istovremeno, evidentan je nedostatak poljoprivredne politike i relevantnih institucija na državnom nivou, ali su evidentne i mogućnosti koje otvaraju različiti programi podrške poljoprivredi za modernizaciju i usklađivanje sa standardima za izvoz poljoprivrednih proizvoda, što bi uticalo i na smanjenje uvoza u ovom sektoru. Zbog toga postoji potreba za rješavanje problema **niskog stepena modernizacije i standardizacije poljoprivredne proizvodnje**. S druge strane, u oblasti turizma, snage ZDK se ogledaju u bogatom kulturno-historijskom naslijeđu i potencijalima za razvoj različitih vidova turizma, uz izgrađenu infrastrukturu za razvoj turizma, sportske i rekreativne aktivnosti te uspostavljene organizacije kulture. Međutim, razvoj turizma usporavaju slabosti vezane za nedovoljno inoviranje i promociju turističke ponude, nedovoljnu povezanost sa regionalnom ponudom, nedostatak stručnog kadra, kao i prijetnje vezane za narušavanje zdravlja okoliša i neusaglašenost pravnog sistema za zaštitu prirodnog i kulturnog naslijeđa. Sve to ukazuje na potrebu rješavanja problema **nedovoljne turističke valorizacije potencijala ZDK**. Pored toga, negativni uticaj na poljoprivredu i turizam

se očekuje i kao posljedica stanja nesreće, posebno u pogledu smanjenja izvoza poljoprivrednih proizvoda, smanjenja posjeta turista i slično.

Jedna od snaga ZDK je institucionalni kapacitet javne uprave za planiranje i upravljanje razvojem te postojanje Zakona o javno-privatnom partnerstvu i Zakona o obrazovanju odraslih, kao i dobra infrastruktura osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja. Prilike su i interes za stvaranje pozitivnog i stabilnog ambijenta za nova investiciona ulaganja uz pravnu i političku sigurnost svih investicija, rast interesa za uspostavljanje pune vladavine zakona i dobrog upravljanja te strategija borbe protiv korupcije. I dalje ostaju kao slabost nedovoljni kapaciteti za pripremu projekata za međunarodne fondove. Slabost u ZDK je loša saobraćajna infrastruktura regionalnih i lokalnih saobraćajnica, nedostatak sredstava na nivou ZDK za ulaganja u infrastrukturu te poplavama i klizištima uništena putna, stambena i javna infrastruktura. Prilike koje se pružaju su saradnja i aktivnosti u BiH na privlačenju novih investicija, mogućnost korištenja međunarodnih fondova za BiH, rast interesa za međuopćinsku i regionalnu saradnju, aktivnosti vezane za Koridor Vc uz stalno prisutnu prijetnju nedovoljne razvijenosti transportnih i distribucijskih sistema unutar BiH/entiteta. Na osnovu svega navedenog, fokus će biti na rješavanju prisutnih problema **još uvijek nedovoljne efikasnosti pružanja javnih usluga i lošeg stanja javne infrastrukture.**

U situacionoj i SWOT analizi utvrđeno je da postoji manjak resursa, infrastrukture i specijaliziranih kadrova u oblasti obrazovanja, zdravstva i socijalne zaštite. U sektoru obrazovanja, problemi i potrebe razlikuju se u domenu predškolskog obrazovanja, gdje postoje ograničeni kapaciteti za obuhvat sve djece predškolske dobi; u domenu osnovnog i srednjeg obrazovanja, gdje nedostaju sredstva za inoviranje nastavnih planova i programa te kadar (asistenti) za inkluzivnu nastavu; i u domenu visokog školstva, gdje je veliki izazov povezivanje studijskih programa sa potrebama na tržištu rada. U zdravstvenom sektoru evidentan problem je obezbjeđivanje efikasnih usluga za sve građane na području ZDK jer institucionalni kapaciteti variraju po gradovima/općinama i nisu jednako dostupni svima. Oblast socijalne zaštite u posljednjim godinama karakteriše veći fokus na poboljšanje ciljane raspodjele socijalnih davanja svim ugroženim kategorijama, a naročito porodicama i pojedincima u riziku te hraniteljskim porodicama. Međutim, socijalni fondovi su ograničeni i veliki je izazov obezbijediti adekvatnu, dugoročnu i stabilnu podršku svim skupinama u stanju socijalne potrebe. U oblasti sporta i kulture, i pored solidno razvijene infrastrukture, institucija i nevladinih organizacija, problem je nedovoljno integriran strateški pristup u kreiranju planova i programa. Da bi se poboljšao kvalitet usluga i života za sve građane, potrebno je strateški pristupiti problemu **nedovoljno razvijene društvene infrastrukture i institucionalnih kapaciteta u oblasti obrazovanja, nauke, zdravstva, socijalne zaštite, sporta i kulture.**

Strateško fokusiranje izvršeno je kroz pet fokusa:

- 1. Iskorištavanje potencijala ZDK u oblasti industrije, tehnoloških inovacija, energetike i preduzetništva**
- 2. Poboljšanje stanja okoliša i komunalne infrastrukture, uz korištenje potencijala za unapređenje obnovljivih izvora energije i energijsku efikasnost**
- 3. Iskorištavanje potencijala za modernizaciju poljoprivredne proizvodnje i turističke valorizacije resursa ZDK**
- 4. Unapređenje efikasnosti pružanja javnih usluga i stanja javne infrastrukture**

5. Razvijanje društvene infrastrukture i institucionalnih kapaciteta u oblasti obrazovanja, nauke, zdravstva, socijalne zaštite, sporta i kulture

11.3 Vizija razvoja

Definisanje vizije razvoja ZDK odražava stratešku namjeru, dubinu i širinu strateške promjene u periodu od 2021. godine do 2027. godine. Vizija je karakteristična za posmatranu sredinu – objedinjava geostrateški centralni položaj ZDK na raskrsnici najvažnijih transportnih pravaca i uvezanost sa svim dijelovima BiH te stremljenje ZDK da postane savremena evropska regija, orijentisana na održive aspekte razvoja. Pri tom se razvoj posmatra kao višedimenzionalan proces ekonomske, društvene, okolišne, prostorne i institucionalne transformacije sa ciljem poboljšanja kvaliteta i standarda života građana, gdje su u razvojne procese uključeni svi akteri razvoja: vladin sektor, privatni sektor, civilno društvo i lokalna zajednica. Svoj razvoj ZDK temelji na industrijskim i ljudskim resursima, prirodnim i turističkim potencijalima te bogatom kulturno-historijskom naslijeđu i čistom okolišu. Ovakav razvoj karakterišu princip održivosti i integracije, gdje svaki sektor zadržava svoje osnovne razvojne ciljeve, a zajedno ih ostvaruju u obliku integriranog uravnoteženog razvoja.

VIZIJA RAZVOJA ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA

Zeničko-dobojski kanton – savremena evropska regija, ugodna i sigurna za život i rad i atraktivna za investiranje, koja svoj održivi razvoj temelji na industrijskim i ljudskim resursima, prirodnim i turističkim potencijalima te bogatom kulturno-historijskom naslijeđu i čistom okolišu.

11.4 Strateški ciljevi

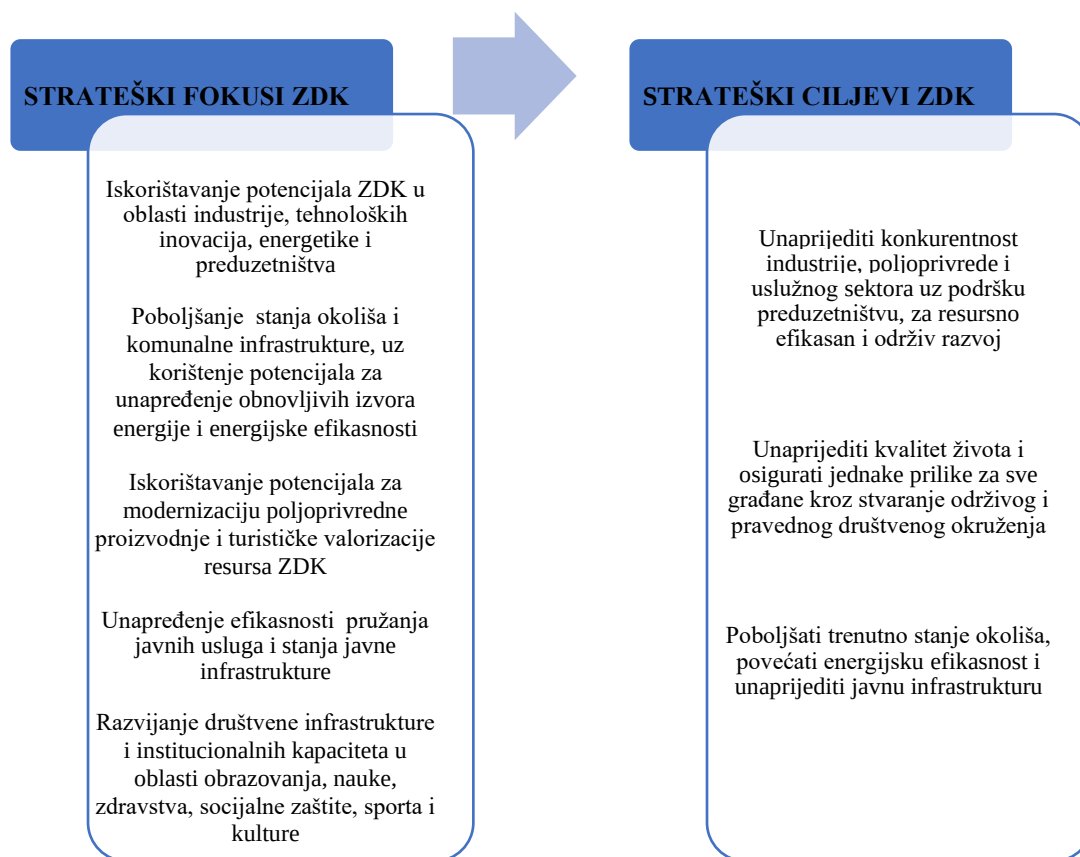
Na temelju strateških fokusa i vizije ZDK definisana su tri strateška cilja koji osiguravaju sinergijske efekte između ekonomije, okoliša i društva, uz puno uvažavanje interesa lokalne uprave. Ciljevi imaju prepoznatljiva sektorska težišta, ali su istovremeno integralni i povezujući. Strateški ciljevi su:

- 1. Unaprijediti konkurentnost industrije, poljoprivrede i uslužnog sektora uz podršku preduzetništvu, za resursno efikasan i održiv razvoj.**
- 2. Unaprijediti kvalitet života i osigurati jednake prilike za sve građane kroz stvaranje održivog i pravednog društvenog okruženja.**
- 3. Poboljšati trenutno stanje okoliša, povećati energijsku efikasnost i unaprijediti javnu infrastrukturu.**

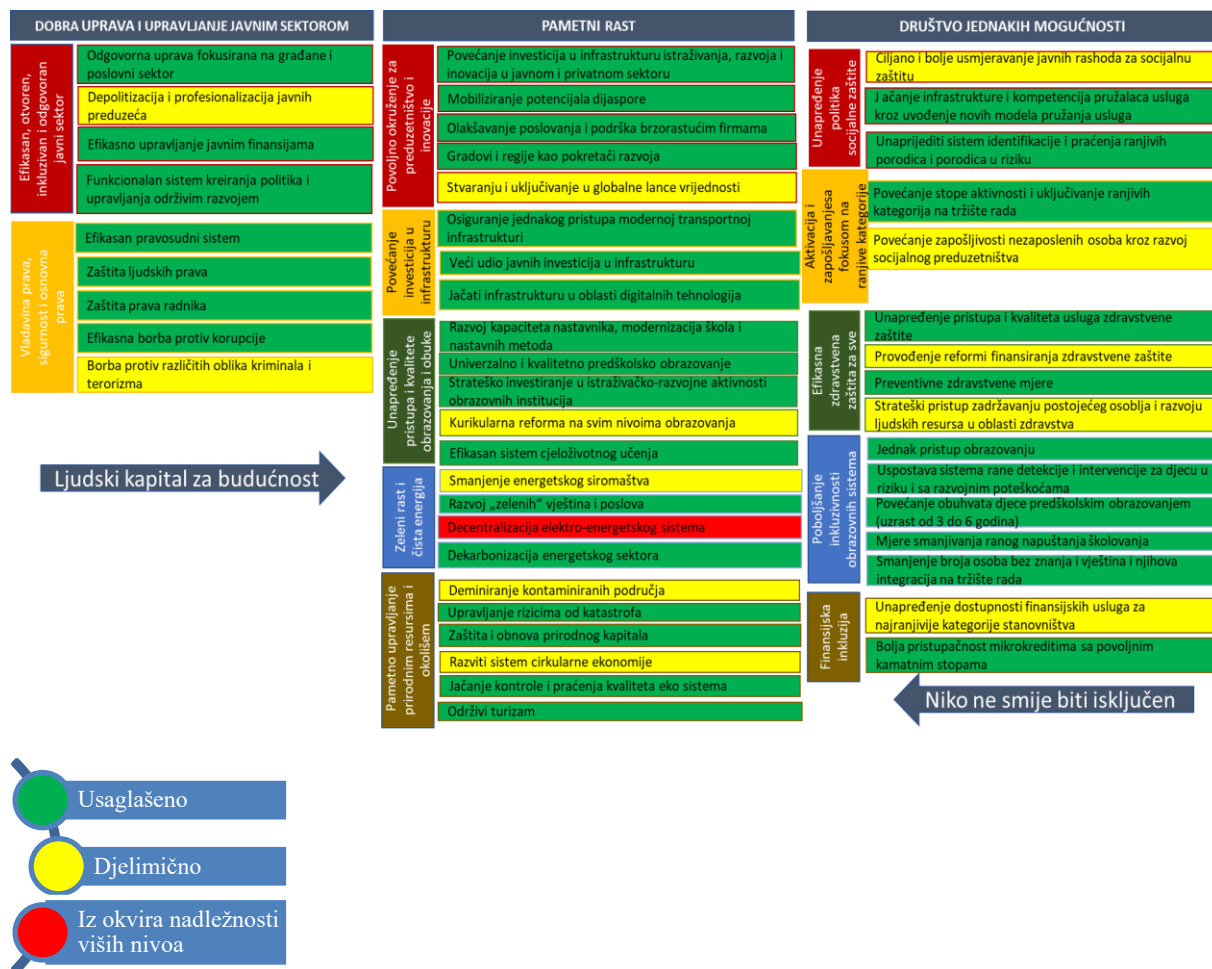
Strateški ciljevi su nastali na osnovu analiza, prvenstveno situacione i SWOT analize, na osnovu kojih su izvučeni strateški fokusi.

U nastavku je grafički prikaz veze između strateških fokusa i strateških ciljeva ZDK. Također na osnovu situacione analize i utvrđenih strateških ciljeva ZDK prikazana je usaglašenost strateških ciljeva sa Okvirom ciljeva održivog razvoja i utvrđenim akceleratorima i pokretačima u BiH.

Slika 50. Veza strateških fokusa i strateških ciljeva u ZDK

Slika 51. Usaglašenost strateških ciljeva sa Okvirom ciljeva održivog razvoja i utvrđenim akceleratorima i pokretačima u BiH

Strateški cilj 1: Unaprijediti konkurentnost industrije, poljoprivrede i uslužnog sektora uz podršku preduzetništvu, za resursno efikasan i održiv razvoj

U svrhu održivog rasta privrede ZDK, neopodno je obezbijediti podršku strateškim granama privrede, uz naglasak na djelatnosti koje stvaraju dodanu vrijednost, te racionalno korištenje resursa. U razvoju industrijske proizvodnje neophodno je jačati konkurentnost u sektoru industrije, uz jačanja izvozne orijentacije i stvaranja dodane vrijednosti, te podršku stvaranju uslova za domaću proizvodnju uvoznih komponenti, u svim sektorima industrije.

S aspekta ruralnog razvoja, za generisanje veće dohotka ruralne privrede, od ključne važnosti je osigurati stabilnu politiku poticaja sa programima koji će omogućiti transformaciju i modernizaciju poljoprivredne proizvodnje na području ZDK.

U razvoju privrede, a uključujući i ruralnu, posebnu podršku je potrebno usmjeriti na povećanje kvaliteta turističke ponude, uz orijentaciju na one vrste turizma za koji postoje resursi koji mogu obezbijediti veći stepen turističke valorizacije i uključivanja u regionalne turističke proizvode.

Podrška uključivanju u lance vrijednosti je vrlo bitan faktor održivog razvoja, kako industrije, tako i poljoprivrede i turizma, uz specijalizaciju koja može ponuditi veću dodanu vrijednost, što će omogućiti nova ulaganje i pristup novim tehnologijama.

Očekivani uticaj Strategije na privredne aktivnosti, potrebno je pratiti kroz razvojne indikatore ostvarenog BPD pc, stope pokrivenosti uvoza izvozom i stope zaposlenosti, dok će se razvoj detaljnije pratiti na nivou indikatora za prioritete i mjere u okviru ovog strateškog cilja.

Tabela 135. Pokazatelji uticaja za prvi strateški cilj ZDK

Strateški cilj	Pokazatelji uticaja (ZDK)	Početna vrijednost (2019)	Ciljana vrijednost (2027)
1. Unaprijediti konkurentnost industrije, poljoprivrede i uslužnog sektora uz podršku preduzetništvu, za resursno efikasan i održiv razvoj	BDP u milionima KM	2.996 (2018.)	3.445
	Stopa pokrivenosti uvoza izvozom %	88,3%	95,0%
	Stopa zaposlenosti %	33,5	44%

Strateški cilj 2: Unaprijediti kvalitet života i osigurati jednake prilike za sve građane kroz stvaranje održivog i pravednog društvenog okruženja

Korištenjem postojećih snaga i potencijala u oblasti obrazovanja, sporta, kulture, zdravstva i socijalne zaštite, strateško opredjeljenje Zeničko-dobojskog kantona je dalje unapređivanje usluga i infrastrukture u svim oblastima društvenog života. To će se postići kroz kvalitetan rad javne uprave i dalje poboljšavanje institucionalnih kapaciteta za planiranje i upravljanje razvojem, kao i kapaciteta za sigurnost građana. Posebna pažnja posvetiće se unapređenju rezilijentnosti institucija, sistema i infrastrukture za djelovanje u uslovima krize, poput epidemije COVID-19, koja je aktuelna u momentu izrade Strategije razvoja. Također, uložić se naporu za dosljednu primjenu principa „Niko ne smije biti isključen“, u skladu sa globalnim ciljevima održivog razvoja.

Ovaj strateški cilj realizovaće se kroz 4 prioriteta, a njegovo ispunjenje procjenjivaće se praćenjem tri indikatora u sektoru obrazovanja (budžetska izdvajanja za osnovno i srednje obrazovanje); zdravstva (broj ljekara na hiljadu stanovnika) i socijalne zaštite (visina socijalnih transfera po glavi stanovnika) (tabela 136).

Tabela 136. Pokazatelji uticaja za drugi strateški cilj ZDK

Strateški cilj	Pokazatelji uticaja (ZDK)	Početna vrijednost (2019)	Ciljana vrijednost (2027)
2. Unaprijediti kvalitet života i osigurati jednake prilike za sve građane kroz stvaranje održivog i pravednog društvenog okruženja	Izdavanja za osnovno i srednje obrazovanje u Budžetu ZDK na godišnjem nivou (KM)	124.638.367 KM (ukupno planirano u Budžetu ZDK za 2019.godinu) (83.930.924 KM za osnovno obrazovanje; 40.707.443 KM za srednje obrazovanje)	190.000.000 KM
	Broj ljekara/hiljadu stanovnika	1,99 (2018. godina)	2,19
	Socijalni transferi po glavi stanovnika	64,14 KM (2018. godina)	72,00 KM

Strateški cilj 3: Poboljšati trenutno stanje okoliša, povećati energijsku efikasnost i unaprijediti javnu infrastrukturu

Ovaj strateški cilj teži provođenju mjera unapređenja kvalitete okoliša, primarno kroz smanjenje emisija u zrak, pa potom u vode i tlo i to putem potican primarno izmjena, adaptacija postojećih i uvođenja novih i inovativnih tehnologija u industrijama koje djeluju na području ZDK (energetska tranzicija i optimizacija). Unapređenje kvalitete medija okoliša osiguraće se i povećanjem energijske učinkovitosti, unapređenjem i optimizacijom upravljanja javnom infrastrukturom (vodosnabdjevanje i sanitacija, javni prevoz, prostorno uređenje), uvođenjem cirkularne ekonomije u integralno upravljanje otpadom i unapređenom kontrolom zagađenja i zagađivača. Ovaj strateški cilj će se ostvariti kroz 4 prioriteta.

Pokazatelji uticaja za ovaj strateški cilj su prikazani u Tabeli 137. Promjene na nivou ovog strateškog cilja, mogu se očitovati kroz indikatore investicija na nivou kantona, udjela realizovanih kapitalnih investicija u budžetu i ukupnim emisijama (preračunato u CO₂eq).

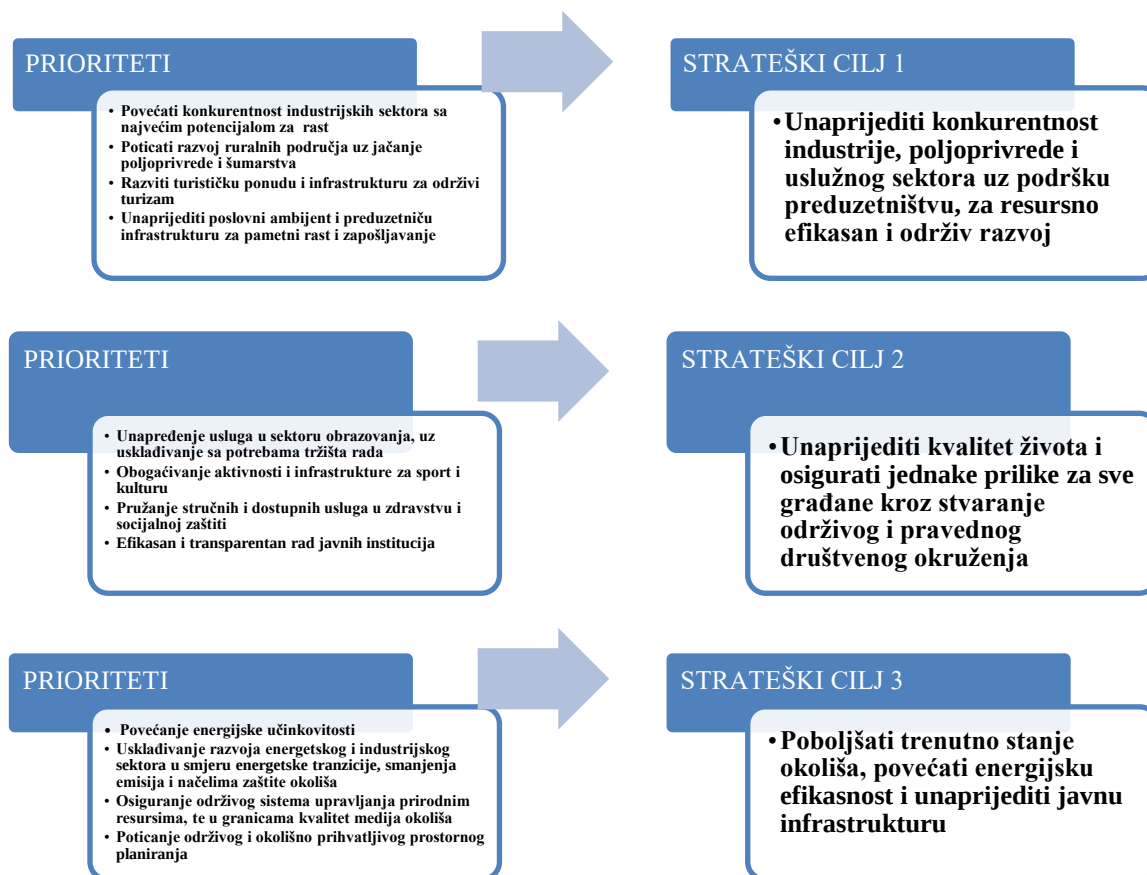
Tabela 137. Pokazatelji uticaja za treći strateški cilj ZDK

Strateški cilj	Pokazatelji uticaja (ZDK)	Početna vrijednost (2019)	Ciljana vrijednost (2027)
3. Poboljšati trenutno stanje okoliša, povećati energijsku efikasnost i unaprijediti javnu infrastrukturu	Investicije na teritoriji kantona u ove sektore (KM)	6.000.000	10.000.000
	Udio realizovanih kapitalnih investicija u budžetu (%)	2	3,5
	Ukupne emisije u zrak (t/g) CO ₂ eq	?	?(manje od 2019)
	Emisije GHG gasova i zagađujućih materija	Prašina 2000 t/god; SO ₂ 152.000 t/god CO ₂ 2.800.000	Prašina 400 t/god; SO ₂ 55.000 t/god CO ₂ 1.800.000

12 Prioriteti

Sa ciljem realizacije zacrtanih strateških ciljeva, za svaki cilj definisan je set prioriteta. Prioriteti obuhvataju ključne oblasti, koje imaju najveći međusektorski uticaj na razvoj, a samim time i pokazatelje uticaja. Očekivani ishodi prioriteta su u direktnoj vezi sa pokazateljima uticaja na nivou strateških ciljeva i doprinose realizaciji ciljnih vrijednosti 2027. godine.

Slika 52. Prioriteti po strateškim ciljevima ZDK

Strateški cilj 1: Unaprijediti konkurentnost industrije, poljoprivrede i uslužnog sektora uz podršku preduzetništvu, za resursno efikasan i održiv razvoj

Za unapređenje konkurentnosti industrije, poljoprivrede i uslužnog sektora u ZDK, uz podršku preduzetništvu, te ostvarenje ciljnih vrijednosti pokazatelja uticaja za prvi strateški cilj ZDK, definisana su četiri prioritetna cilja.

Potrebno je povećati konkurentnost sektora industrije, uz usmjerenje na one sektore koji imaju najveći potencijal za održiv rast, uz jačanje prerađivačkih kapaciteta za finalizaciju sa izvoznim potencijalom i stvaranje dodane vrijednosti. U tom pravcu, neopodno je poboljšati povezanost industrije sa naučno-istraživačkim ustanovama i centrima, za kreiranje rasta zasnovanog na znanju, kroz inovacije i uvođenje novih tehnologija. Poseban značaj ima ubrzavanje procesa digitalizacije i informatizacije u sektoru privrede, uz jačanje IT sektora. Za ZDK od posebne važnosti su i aktivnosti koje će se provoditi od strane federalnih institucija i preduzeća u cilju strukturne transformacije privrede rudarskih regiona, zbog čega je u okviru ovog prioriteta planirana i mjera usmjerena na modernizaciju, organizacijsku i tehničko-tehnološku reorganizaciju u sektoru vađenja ruda i kamena. Takođe, planirana su područja djelovanja u cilju podrške postepenoj dekarbonizaciji privrede i proizvodnji energije iz obnovljivih izvora. Generalo, u okviru prioriteta usmjerenog na industrijski razvoj, očekuje se ukupni efekti na povećanje indeksa obima industrijske proizvodnje, povećanje izvoza u sektoru industrije, veća primanja zaposlenih u sektoru industrije, te generalno omogućiti povećanja ukupne privredne aktivnosti koja će generisati porezne prihode.

Razvoj ruralni područja je jedan od prioriteta usmjereni na podršku balansiranom razvoju ZDK i smanjenju iseljavanja iz ruralnih u urbana područja. Održivost ruralnog razvoja zasniva se na stvaranju mogućnosti za generisanje dootka ruralnog stanovništva, zbog čega je neopodno unaprijediti konkurentnost poljoprivredne proizvodnje i obezbijediti podršku za povećanje stepena prerade i povezivanja poljoprivredni proizvođača sa prerađivačkim kapacitetima, uz jačanje poljoprivredni lanaca vrijednosti. Takođe, u ruralnim područjima šumarstvo i korištenje šumski proizvoda je dodatni izvor za generisanje priroda. Kroz ruralni razvoj uz jačanje konkurentnosti poljoprivrede i šumarstva, očekuje se održavanje stabilnosti odnosa ruralnog i urbanog stanovništva i poveanja broja poljoprivrednih gazdinstava na području ZDK, uz povećanje investicija u poljoprivredi u nova stalna sredstva, te povećanje pokrivenosti uvoza izvozom u djelatnosti poljoprivrede i šumarstva.

Zahvaljujući potencijalima za razvoj turizma, jedan od prioriteta usmjeren je i na razvoj turzima, koji obuvata vrste turizma za koje postoje resursi u ZDK (kulturno-historijski, banjski, tranzitni, planinski, vjerski, seoski, kongresni, sajamski, sportski, lovni i dr. turizam). Neopodno je usmjeriti pažnju na razvoj turističke infrastrukture i povećanje kvaliteta turističke ponude uz promociju i povezivanje u reionalni turistički proizvod i turističke lance vrijednosti. Kroz razvoj turizma, omogućit će se pozitivni efekti na rast investicija i prometa u sektoru hotelijerstva i ugostiteljstva, što će u konačnici uticati i na rast BDP-a, poreznih prihoda i zapošljavanja u sektoru turizma.

Za razvoj svih sektora privrede, od posebne važnosti je izradnja povoljnog poslovnog okruženja, te unapređene poslovne infrastrukture i usluga, kako bi se omogućila održivost preduzeća i obrta, te poticalo preduzetništvo uz samozapošljavanje i održivost postojećih radnih mjesta.

Zbog pandemije koronavirusa koja je dovela do značajnih poremećaja na globalnom tržištu, koji se odnose na usporavanje ekonomskog razvoja i negativne stope rasta (recesija), smanjenje izvoza, poremećaje u lancu snabdijevanja, probleme u transport, smanjenje prihoda preduzeća, smanjenje zaposlenosti, te smanjenje dohotka i potrošnje stanovništva. S druge strane, pandemiju treba iskoristi kao priliku za repozicioniranje sektora u smislu povećanja obima proizvodnje, smanjenja obima uvoza (sirovina i finalnih proizvoda) i povećanju obima izvoza. U cilju prevazilaženja efekata pandemije i doprinosa ostvarenju ishoda na nivou prioriteta ekonomskog razvoja, definisane su i posebne mjere koje obuhvataju hitne i prateće aktivnosti, za očuvanje likvidnosti preduzeća, očuvanje nivoa zaposlenosti, očuvanje mogućnosti za servisiranje kreditnih obaveza, te niz aktivnosti za područja djelovanja po privrednim sektorima.

Tabela 138. Prioriteti za strateški cilj 1 sa pripadajućim pokazateljima krajnjeg rezultata

Prioriteti	Ishodi na nivou prioriteta	Početna vrijednost (2019)	Ciljna vrijednost (2027)
1.1. Povećati konkurentnost industrijskih sektora sa potencijalom za rast i izvoz, kroz inovacije, transfer tehnologija i digitalizaciju	Indeks fizičkog obima industrijske proizvodnje	93,6	101,5
	Ukupna vrijednost izvoza industrije u 000 KM (prerađivačka, vađenje ruda i kamena, snabdijevanje el.en.)	1.494.964	1.793.957
	Iznos prosječne neto plate u industriji u KM (prerađivačka, vađenje ruda i kamena, snabdijevanje el.en.)	1.113	1.335
1.2. Poticati razvoj ruralnih područja uz jačanje poljoprivrede i šumarstva	Broj poljoprivrednih gazdinstava	967 (2018.)	1.160
	Ukupan izvoz u području KD - Poljoprivreda, šumarstvo i ribolov u 000 KM	3.284	4.855
	Indeks fizičkog obima proizvodnje prehrambenih proizvoda	102,1	116,5
	Prosječna neto plata u u području KD - Poljoprivreda, šumarstvo i ribolov	793	872
1.3. Razviti turističku ponudu i infrastrukturu za održivi turizam	Ukupan promet u hotelijerstvu i uostiteljstvu	17.416.834 (2018.)	26.300.000
	Broj ležaja	1.381	1.657

Prioriteti	Ishodi na nivou prioriteta	Početna vrijednost (2019)	Ciljna vrijednost (2027)
	Prosječna neto plata u hotelijerstvu i ugostiteljstvu	443	532
1.4. Unaprijediti poslovni ambijent i preduzetničku infrastrukturu za pametni rast i zapošljavanje	Prihodi od poreza pc u KM	139	183
	Broj poslovnih subjekata na hiljadu stanovnika (2019)	52,6	60
	Rang pozicija po indeksu razvijenosti ZDK u FBiH (2019)	5	4

Strateški cilj 2: Unaprijediti kvalitet života i osigurati jednake prilike za sve građane kroz stvaranje održivog i pravednog društvenog okruženja

Da bi se ispunio strateški cilj za unapređenje kvaliteta života i stvaranje održivog i pravednog društvenog okruženja, definisana su četiri prioriteta. Svaki prioritet definiran je kao cilj specifičan za određenu oblast društvenog života: obrazovanje, sport, kultura, zdravstvo, socijalna zaštita, sigurnost i javna uprava. Svi prioriteti integrišu ključne elemente globalnih ciljeva održivog razvoja, kao i strategije za ostvarenje napretka u uslovima krize.

U oblasti obrazovanja potrebno je poboljšati kvalitet nastavnog procesa kroz poboljšanje nastavnih planova i programa i obrazovne infrastrukture. Posebno je važno uskladiti obrazovni sistem sa potrebama tržišta rada, jer će se time smanjiti nezaposlenost. Ranjive skupine zaslužuju posebnu pažnju putem uspostave adekvatnih uslova za inkluzivnu nastavu i programa za povećanje zapošljivosti osoba, koje pripadaju ranjivim skupinama. Unapređenje sistema za online nastavu predstavlja važan preduslov za modernizaciju i fleksibilnost nastavnog procesa u normalnim uslovima i u uslovima krize.

Kapacitete institucije sporta i kulture potrebno je jačati kroz obogaćivanje sportske i kulturne ponude i izgradnju (ili rekonstrukciju) infrastrukture. Otežano funkcioniranje sportskih i kulturnih institucija u toku epidemije COVID-19 ukazuje na potrebu da se osmisle inovativni načini za plasiranje sportskih i kulturnih sadržaja u kriznim situacijama.

Zdravstvene usluge moraju se kontinuirano unapređivati. Pored potrebe da se poboljšaju kapaciteti za intenzivnu njegu, fokus treba usmjeriti i na poboljšanje sistema za pristup zdravstvenim uslugama za sve građane. Slično tome, usluge i paketi pomoći u okviru sistema socijalne zaštite moraju predvidjeti adekvatnu pomoć svima u stanju potrebe, na osnovu analize stvarnih potreba.

Javna uprava će nastaviti reformske procese za jačanje kapaciteta, posebno u domenu efikasnosti i transparentnosti usluga. U fokusu će biti jačanje struktura za strateško planiranje i upravljanje razvojem, borbu protiv korupcije i sigurnost građana, uz posebno razmatranje sigurnosnih aspekata migracija.

Tabela 139. Prioriteti za strateški cilj 2 sa pripadajućim pokazateljima krajnjeg rezultata

Prioriteti	Ishodi na nivou prioriteta	Početna vrijednost (2019)	Ciljna vrijednost (2027)
2.1. Unapređenje usluga u sektoru obrazovanja, uz usklađivanje sa potrebama tržišta rada	Omjer broja nastavnika prema broju djece u osnovnom i srednjem obrazovanju	98 nastavnika/1.000 učenika (za školsku godinu 2019/2020)	102 nastavnika/1.000 učenika
	Broj djece u predškolskim obrazovnim ustanovama	2.437 (za školsku godinu 2019/2020)	3.500
	Broj ustanova za obrazovanje odraslih	29	33
2.2. Obogaćivanje aktivnosti i infrastrukture za sport i kulturu	Broj aktivnih članova u sportskim institucijama	10.900 (2018. godina)	11.500
	Godišnji budžet za finansiranje javnih ustanova kulture	4.171.837 KM (2018.godina)	5.300.000 KM
2.3. Pružanje stručnih i dostupnih usluga u zdravstvu i socijalnoj zaštiti	Zdravstveno osiguranih lica u odnosu na ukupno stanovništvo	92,96% (2018.godina)	100%
	Broj kreveta na infektivnim odjelima	60	...
	Broj korisnika socijalne pomoći/1.000 stanovnika	71 (2018. godina)	68
	Broj siromašnih	25.349 (2018.godina)	24.000
	Iznos socijalnih izdvajanja	23 miliona KM (2018.godina)	22 miliona KM
2.4. Efikasan i transparentan rad javnih institucija	Stepen djelotvornosti realizacije Strategije razvoja relativno visoka i iznosi	84% (48% projekata završeno, 20% se kontinuirano implementira, 16% započeto) (evaluacija Strategije razvoja 2016-2020)	87%
	Broj kriminalnih djela	2.131 (2018.godina)	1.600
	Broj prestupnika	1.750 (2018. godina)	1.400

Strateški cilj 3: Poboljšati trenutno stanje okoliša, povećati energijsku efikasnost i unaprijediti javnu infrastrukturu

3.1. Povećati energijsku učinkovitost –odnosi se primarno na poboljšanje energijske učinkovitosti zgrada u vlasništvu kantona (zagrijavanje, hlađenje), kroz evidentiranje stanja, (su)finansiranje utopljanja zgrada - poboljšanje energijskih karakteristika zgrada, posebno u vlasništvu ili na korištenju organizacija javnog sektora. Energijsku učinkovitost treba poboljšavati korištenjem obligacionih šema, te sredstva iz budžeta.

3.2. Uskladiti razvoj energetskog i industrijskog sektora u smjeru energetske tranzicije, smanjenja emisija i načelima zaštite okoliša – Energetska politika se void na nivou BiH i FBiH ali je neophodno pratiti i osigurati što održiviju energetsku tranziciju na teritoriji ZDK kroz osiguravanje različitiv vrsta energenata. To je moguće uspostaviti kroz povećanje generisanja električne energije iz obnovljivih i alternativnih izvora energije, te poticanjem primjene tehnologija koje dovode do smanjenja emisija u okoliš. Kada govorimo o sektoru proizvodnje energije distributeri i/ili snabdjevači energije (obvezne strane) moraju postići određene uštede na strani krajnjih kupaca (domaćinstva, poslovni subjekti i sl.) – obligacione šeme. Neophodno je jačati inspekcijske kapacitete.

3.3. Osigurati održivi sistem upravljanja prirodnim resursima i unaprediti kvalitet medija okoliša – Težnja ka ekonomskom rastu i razvoju privrednih aktivnost neminovno vode do degradacije okoliša, stoga je nužno uspostaviti mjere prevencije, praćenja i kontrole razvoja koji će biti održiv (bez ekcesivne eksploatacije prirodnih resursa) i po okoliš siguran (kontrolisane emisije koje ne narušavaju kvalitet zraka, vode i tla, prevencija nastanka otpada, adekvatno zbrinut otpad i sl.). Jačanje kapaciteta monitoring centara za zrak i edukacija odgovornog osoblja (ministarstva i inspekcija), nužno je za provođenje svih mjera. Prioritet je fokusiranje na zelenu ekonomiju i ekologizaciju.

3.4. Poticati održivo i okolišno prihvatljivo prostorno planiranje – Podrazumjeva poticanje razvoja urbane i ruralne infrastrukture, kroz principe dostupnosti kontrolisane (kvalitet) pitke vode i pokrivenosti sanitacijom, putnom infrastrukturom, uspostavom cirkularne ekonomije u sferi upravljanja otpadom), te optimalno prostorno planiranje i legalna izgradnja koje će unaprijediti kvalitet života ljudi i unaprediti i očuvati kvalitet okoliša. Do uspostave efikasnih sistema (cirkularna ekonomija – reciklaža, ponovno korištenje i sl.; proširenje daljinskog grijanja) potrebno je kontinuirano raditi na prevenciji i sanaciji lokacija pod pritiskom (divlje deponije, klizišta).

Tabela 140. Prioriteti za strateški cilj 3 sa pripadajućim pokazateljima krajnjeg rezultata

Prioriteti	Ishodi na nivou prioriteta	Početna vrijednost (2019)	Ciljna vrijednost (2027)
3.1. Povećanje energijske učinkovitosti	Finalna potrošnja toplotne energije (TJ)	600*	1500
	Potrošnja energenata za isti proizvodno korisnički nivo	Prirodni gas 39.200x1.000Sm3 Ugalj: 2.550.000 t/god	Prirodni gas 65.200x1.000Sm3 Ugalj: 2.000.000 t/god
3.2. Usklađivanje	Udio izvora obnovljive	30**	40

Prioriteti	Ishodi na nivou prioriteta	Početna vrijednost (2019)	Ciljna vrijednost (2027)
razvoja energetskog i industrijskog sektora u smjeru energetske tranzicije, smanjenja emisija i načelima zaštite okoliša	energije u odnosu na ukupnu krajnju potrošnju energije (%)		
	Udio stanovništva koji se primarno oslanja na čista goriva (%)	30***	45
	Udio generiranja energije iz alternativnih izvora energije (biomasa i sl.) u odnosu na ukupnu generiranu energije (%)	2	5
	Potrošnja uglja za proizvodnju energije (t)	400 t/GWh	250 t/GWh
	Kvalitet zraka (smanjenje broja dana sa prekoračenjima SO ₂)	55	15
3.3. Poticanje održivog i okolišno prihvatljivog prostornog planiranja	Udio degradiranog zemljišta (%)	4,34%+	4
	Prostor pod šumskim površinama po stanovniku (ha/st)	62,38 %	65%
	Kvalitet vodotoka	Slab (III)	Umjeren (II)
	Kvalitet zraka (godišnja vrijednost koncentracija PM _x – mg/kg)	70	50
3.4. Poticanje održivog i okolišno prihvatljivog prostornog planiranja	Udio tretiranog komunalnog otpada od ukupno prikupljenog (%)	n/d	15
	Udio stanovnika priključen na kanalizaciju (%)	57%	70%
	Udio otpadne vode koja se tretira (%)	1****	30
	Gustina moderniziranih puteva (km/100km ²)	49,88	55
	Udio stanovnika u ruralnim sredinama (%)	n/d	(Povećanje za 5%)

*Procjena u odnosu na potrošnju u FBiH – 3900TJ; **Procjena, u FBiH je 39%; ***Plin većinom; ****samo Žepče; + obuhvaćeno izgradnjom, KEAP ZDK 2017

13 Opis mjera

Strateški cilj 1

Prioritet 1.1. Povećati konkurentnost industrijskih sektora sa potencijalom za rast i izvoz, kroz inovacije, transfer tehnologija i digitalizaciju

1.1.1 Jačanje prerađivačke industrije uz uvođenje novih tehnologija i međunarodnih standarda

U okviru ove mjere pružat će se podrška preduzećima za unapređenje konkurentnosti, kroz uvođenje novih tehnologija i međunarodnih standarda. Cilj ove mjere je da se povećaju investicije u nove tehnologije i opremu (uključujući privlačenje stranih investicija i dijaspore), uvedene međunarodnih standarda, povećanje kvaliteta proizvoda, finalizacije i izvoza uz kreiranje dodane vrijednosti. Posebna pažnja će biti usmjerena na uključivanje preduzeća u lance vrijednosti i jačanje klastera u sektorima prerađivačke industrije, u cilju povećanja umreženosti privrede i specijalizacije poslovanja, uz uključivanje u mreže dobavljača i kupaca, što će dovesti do povećanja proizvodnje intermedijarnih proizvoda, kao i niza pozitivnih efekata na ekonomski rast. S aspekta negativnih utjecaja pandemije u sektoru industrije, potrebne hitne mjere za očuvanje likvidnosti i zapošljavanja planiranje su u općim izdvojenim mjerama za podršku poslovanju (poticaji, subvencije, kreditne-garancije, obustava naplata i sl.), a posebne aktivnosti usmjerene na očuvanje obima industrijske proizvodnje i izvoza su integrisane u mjere u okviru ovog prioriteta za povećanje konkurentnosti industrije i izvoza.

1.1.2 Razvoj sektora informacionih tehnologija i digitalizacije

Ubrzavanje procesa digitalizacije privrede i razvoj sektora informacionih tehnologija je jedan od imperativa privrednog razvoja. Kako bi se ubrzao proces digitalizacije i informatizacije, u okviru ove mjere obezbijedit će se adekvatna podrška preduzećima, kroz programe razvoja IT znanja i vještina, stručno-konsultativnu podršku u reorganizaciji za procese informatizacije, te olakšan pristup finansijskim sredstvima. Cilj je da se ojača i domaći sektor informacionih tehnologija, te da se, pored doprinosa ukupnom razvoju sektora industrijske proizvodnje u okviru ovog prioriteta, omogući i iskorištavanje značajnih potencijala za rast investicija, prihoda i izvoza uz nova zapošljavanja u IT sektoru ZDK.

1.1.3 Podrška transferu i razvoju tehnologija i inovacija kroz naučno-istraživački sektor

Unapređenje konkurentnosti privrede u ciljnim sektorima sa potencijalom za rast (metalopreradaivačkom, drvoprerađivačkom, kožarsko-tekstilnom, IT sektoru i dr.) podrazumjeva i podršku u povezivanju preduzeća sa naučno-istraživačkim institucijama kako bi se unaprijedio transfer znanja i razvoj inovacija. Povećanje kvaliteta usluga NIR centara i laboratorija za primjenu novih tehnologija i inovacija u privredi će rezultirati povećanjem ukupnog indeksa obima industrijske proizvodnje uz povećanje kvaliteta proizvoda, prihoda i izvoza privrednih subjekata, i dr.

1.1.4 Modernizacija, organizacijska, tehničko-tehnološka i upravljačka reorganizacija u djelatnosti ruda i kamena

Prestrukturiranje rudnika je najznačajnija aktivnost koja se provodi u Federaciji BiH u cilju ukupnih aktivnosti prestrukturiranja privrede (tzv. programi pravične tranzicije), posebno energetskeg sektora. JP Elektroprivreda BiH će ažurirati i donijeti pojedinačne planove modernizacije i prestrukturiranja za svaki rudnik i nadzirati realizaciju tih planova. Planirana je reorganizacija u cilju smanjenja administracije, kroz vezivanje svih rudnika iz Zenice, Kaknja, Breze za Termoelektranu Kakanj, kao novih radnih jedinica. U okviru restrukturiranja, rješavat će se i problemi tehnološkog viška radnika, kroz programe za socijalno prihvatljivo zbrinjavanje, kao što su programi podrške u procesu prekvalifikacije, novog zapošljavanja i mobilnosti, te posebne penzione šeme za prijevremeno penzionisanje. Takođe, provodit će se aktivnosti tehničko-tehnološke reorganizacije i modernizacije, u cilju povećanja produktivnosti, kao i povećanja sigurnosti proizvodnje.

Generalno, radi se o dugoročnom procesu restrukturiranja koji će se provoditi od strane nadležnih federalnih institucija i preduzeća, za koje će Vlada ZDK pružati podršku za procese prestrukturiranja na području ZDK. Pri tome, moguće je koristiti fondove EU (npr. EU program Coal Regions in Transition) i podršku međunarodnih finansijskih institucija (npr. Svjetske banke).

1.1.5 Razvoj novih energetskih postrojenja iz obnovljivih izvora energije za energetsku tranziciju

Najveći potencijal povećanja učešća obnovljivih izvora energije u proizvodnji električne energije je iz hidro potencijala, kao i potencijala energije vjetra i sunca. Na federalnom nivou, potrebno je donijeti nedostajuće zakonodavstvo u oblasti OIE, kao i akcioni plan za otklanjanje prepreka investiranju u sektor energije i uvesti nove šeme i mehanizme poticanja izgradnje novih kapaciteta OIE, te na taj način poticati demokratizaciju energetskeg sektora. U oblasti podrške istraživanjima i inovacijama u ovoj oblasti, potrebno je jačati kapacitete za učešće na međunarodnim istraživačkim i razvojnim projektima. Planirano je formiranje klastera u sektoru „čiste energije“, kao budućih centara kompetencija za inovacije, u saradnji s elektroprivrednim kompanijama i budućim istraživačkim centrima izvrsnosti.

Na području ZDK u proteklom periodu relizovani su projekti: Izrada studije potencijala i opravdanosti za korištenje obnovljivih izvora energije u ZDK, Izrada studije opravdanosti iskorištavanja geotermalnih potencijala na području ZDK, te Promocija korištenja obnovljivih izvora energije u javnim objektima.

Prioritet 1.2. Poticati razvoj ruralnih područja uz jačanje poljoprivrede i šumarstva

1.2.1 Unapređenje kvaliteta i konkurentnosti poljoprivredno-prerambene proizvodnje uz jačanje kapaciteta za veći stepen finalizacije, izvoza i održivosti poljoprivrednih proizvođača

Održivost poljoprivredne proizvodnje nije moguća bez adekvatnog sistema poticaja, zbog čega je neophodno unaprijediti sistemsku podršku za poljoprivrednu proizvodnju kroz unaprijeđenje programa poticaja za poljoprivrednu proizvodnju, uključujući podršku konkurentnim i autohtonim poljoprivrednim proizvodnjama, organsku proizvodnju, uz povećanje izdvajanja iz budžeta i uvođenje olakšica za poljoprivredne proizvođače. Podrška će biti usmjerena na povećanje konkurentnosti poljoprivredne i prehrambene proizvodnje, uz kontrolu kvaliteta i certifikaciju

sigurnosti hrane (oznaka porijekla, geografska oznaka i oznaka tradicionalnog proizvoda) kroz organsku i integralno-održivu proizvodnju i podršku razvoju biotehnologije. Pored toga, za povećanje održivosti malih poljoprivrednih gazdinstava, podrška će se usmjeriti i na jačanje kapaciteta udruženja i zadruga. Poseban focus je na uključivanju u poljoprivredne lance vrijednosti, uz nastojanje smanjenja uvoza hrane i supstitucije uvoza sirovina za poljoprivrednu i prehrambenu proizvodnju, uz veći stepen finalizacije proizvoda za izvoz i stvaranje dodane vrijednosti. U tom procesu vršit će se i promocija i brendiranje domaćih proizvoda. S aspekta negativnih utjecaja pandemije u sektoru poljoprivredno-prehrambene proizvodnje, potrebne su hitne mjere za očuvanje likvidnosti i zapošljavanja koje su planiranje općim izdvojenim mjerama za podršku poslovanju (poticaji, subvencije, kreditne-garancije, obustava naplata i sl.) a koje se provode za sve privredne sektore, kao i posebne aktivnosti koje su integrisane u mjere za prioritet vezan za podršku razvoju poljoprivrede.

1.2.2 Podrška unapređenju poljoprivredne infrastrukture i zaštite poljoprivrednog zemljišta

U osnovi agrotehničkih mjera za biljnu poljoprivrednu proizvodnju, pružat će se podrška za primjenu različitih tehnika navodnjavanja, kako bi se zemljištu dodale potrebne količine vode za optimalan rast i razvoj biljaka u cilju ostvarenja što većeg prihoda. S druge strane, u cilju zaštite ratarske i voćarske proizvodnje, planirana je i izgradnja sistema učinkovite protivgradne zaštite. U okviru izgradnje poljoprivredne infrastrukture neophodno je i razvijanje mreže otkupnih centara/jedinica, kako bi se pomoglo malim poljoprivrednicima da lakše komercijalizuju svoje proizvode. U kontekstu održivog razvoja poljoprivrede, racionalno i održivo upravljanje i zaštita zemljišta su od ključnog značaja. Ova mjera usmjerena je na unapređenje upravljanja javnim poljoprivrednim zemljištem, kao i provođenje zaštite zemljišta od degradacije i zagađenja, kako bi se održalo u stanju koje ga čini povoljnim staništem za proizvodnju ispravne hrane, radi zaštite zdravlja ljudi itd.

1.2.3 Intenziviranje modernizacije poljoprivredne proizvodnje i jačanja kapaciteta uz naučno-stručne usluge i edukaciju

Za rast i održivost poljoprivredne proizvodnje potrebna je modernizacija poljoprivredne proizvodnje, koja, pored tehničko-tehnološkog opremanja gazdinstava, zahtijeva i jačanje kapaciteta institucija, organizacija i proizvođača u oblasti poljoprivrede. Za pružanje stručnih usluga i programe obuke za primjenu savremenih aro-tehničkih metoda, EU standarda, mjera zaštite, te unapređenje kvaliteta poljoprivrednih proizvoda, neophodno je unaprijediti povezanost poljoprivrednih proizvođača sa naučnim ustanovama, institutima, zavodima, te lokalnim i regionalnim razvojnim agencijama. Također, potrebno je unaprijediti kapacitete savjetodavne službe za diseminaciju znanja i tehnologija nastalih kao rezultat istraživanja i inovacija, podržati programe obuke, vršnjačko učenje, savjetodavne sesije i šeme razmjene znanja od farmera do farmera, te aktivno promovisati održivu proizvodnju visokokvalitetnih poljoprivrednih proizvoda veće dodane vrijednosti. Poseban nalasak je potrebno staviti na usklađivanje zakonodavnog okvira te jačanje kapaciteta za primjenu EU standarda, u svim oblastima veterinarstva, uzgojne-selekcije i fitosanitarnih mjera. Isto tako, potrebno je ojačati kapacitete nadležnih tijela i inspekcija za veterinarstvo i fitosanitarnu oblast, te unapređenje sistema identifikacije i kontrole kretanja životinja.

1.2.4 Unapređenje kapaciteta u šumskom privrednom društvu i zaštita šuma

Površina visokih šuma u ZDK sa prirodnom obnovom iznosi 106.489 ha ili 59 %. S obzirom na značaj ovih šuma na kojima se zasniva održivo gospodarenje šuma, struktura istih nije najpovoljnija. Za sve ostale kategorije šuma i šumskih zemljišta upitna je rentabilnost gospodarenja, odnosno, veća su ulaganja od mogućeg prihoda, te će se raditi na primjeni niza uzgojnih mjera u cilju unapređenja održivog gospodarenja šumama, uključujući pošumljavanje goleti, uz redovnu proizvodnju sjemena i sadnog materijala sadnog i sporovđenja mjera za zaštitu šuma. Pri tome, s obzirom da Bosna i Hercegovina sada ima svoj FSC standard, radit će se na jačanju kapaciteta i redovnoj primjeni FSC standarda za certificiranje gospodarenja šumama na području ZDK, za unapređenje ekoloških i ekonomskih performansi gospodarenja šumama ZDK.

1.2.5 Razvoj ruralne infrastrukture i dostupnosti usluga

Da bi se smanjio odlazak stanovništva sa sela u urbane sredine, poduzimat će se mjere za poboljšanje uslova za generisanje prihoda i društvene djelatnosti u ruralnim područjima. Pored zasebno izdvojenih mjera za održivost poljoprivrede i ruralnog turizma, za podršku generisanju dohodka ruralnog stanovništva, razvojne aktivnosti će obuhvatiti rad na unapređenju javne infrastrukture u ruralnim područjima, što će generalno doprinijeti poboljšanju kvaliteta života na selu i ostanku ruralnog stanovništva na selu (putna infrastruktura, elektroosnabdjevanje, vodosnabdjevanje, kanalizacija, TV, Internet, te ambulante, sportske i kulturne sekcije, besplatni udžbenici, obrok i prevoz za učenike itd.).

Prioritet 1.3. Razviti turističku ponudu i infrastrukturu za održivi turizam

1.3.1 Povećanje kvaliteta turističke ponude i valorizacije turističkih resursa

U cilju povećanja turističke valorizacije prirodnih i drugih resursa za razvoj turizma na području ZDK, potrebno je unaprijediti turističku infrastrukturu i usluge na području ZDK. Od posebne je važnosti rješavanje pravnog statusa Turističke zajednice ZDK kako bi mogla preuzeti ulogu destinacijske menadžment organizacije, te uspostavljanje turističkih info-pultova na turističkim destinacijama ZDK. Neophodno je definisanje turističke ponude ZDK za uključivanje u turističke lance vrijednosti, uz promociju, prodaju, te operativno poslovanje putem digitalnih kanala (posebno Interneta). Uspostavljanje standarda kvaliteta i povećanje kvaliteta kadrova u sektoru turizma će se provoditi kroz edukacije i saradnju sa obrazovnim ustanovama, udruženjima i agencijama. S aspekta negativnih posljedica pandemije na sektor turizma, potrebne su hitne mjere za očuvanje likvidnosti i zapošljavanja u sektoru turizma. Hitne aktivnosti su planiranje općim izdvojenim mjerama za podršku poslovanju (poticaji, subvencije, kreditne-garancije, obustava naplata i sl.) koje se provode za sve privredne sektore. Posebne aktivnosti za podršku održivosti turizma se odnose na digitalizaciju i intenziviranje digitalne prodaje i promocije, uz fokus na "short-haul" putovanja (putovanja u blizini), pojedinačne turiste, doživljaj i iskustvo u prirodi, uz uvođenje šeme turističkih vaučera za povećanje dolazaka domaćih turista, te druga područja podrške iz planiranih mjera za sektor turizma.

1.3.2 Unapređenje turističke infrastrukture i revitalizacija kulturno-historijskih objekata i turističkih destinacija

Da bi se unaprijedio kvalitet turističke ponude ZDK potrebno je da se izvrši obnova i revitalizacija objekata kulturno-historijske baštine, kao i uređenje turističkih destinacija za razvoj ruralnog turizma, izletišta, odmorišta itd. Razvoj turizma treba da prati i razvoj drugih objekata turističke infrastrukture, kao i izrada nove i održavanje postojeće turističke signalizacije. Za razvoj turističkog poduzetništva, neophodno je raditi na podizanju svijesti stanovništva o mogućnostima bavljenja turizmom, posebno u ruralnim regijama, uz očuvanje autohtonih i tradicionalnih proizvoda, te autentične kulturne i prirodne baštine. Za razvoj ruralnog turizma, potrebno je raditi na revitalizaciji tradicijskih kuća, izgradnji smještajnih objekata, pretvaranje soba u seoskim kućanstvima u smještajne kapacitete za turiste i sl.

1.3.3 Promocija turističke ponude i potencijala uz integraciju u regionalne turističke proizvode

U cilju privlačenja turista i povećanja njihovog zadržavanja na području ZDK, potrebno je, uz ostale mjere, unaprijediti promociju i brendiranje domaćeg turističkog proizvoda, uz korištenje digitalnih medija. Udruživanje turističkih biznisa za zajednički destinacijski pristup značajno unaprijeđuje efekte promocije, te je neopodno podržavati uspostavljanje saradnje, kako lokalno tako i regionalno, između turističkih biznisa, tur operatera i agencija.

Prioritet 1.4. Unaprijediti poslovni ambijent i preduzetničku infrastrukturu za pametni rast i zapošljavanje

1.4.1 Aktivne mjere za prevazilaženje efekata pandemije

Pandemija korona virusa je dovela do značajnih poremećaja u lancu snabdijevanja, smanjenju diskrecionog dohotka i potrošnje stanovništva, usporavanju ekonomskog razvoja i negativnim stopama rasta (recesiji), problemima u transportu, smanjenju obima proizvodnje, smanjenju prihoda preduzeća i smanjenju zaposlenosti. Pandemiju treba iskoristi kao priliku za repozicioniranje sektora u smislu povećanja obima proizvodnje, smanjenja obima uvoza (sirovina i finalnih proizvoda) i povećanju obima izvoza.

1.4.2 Unapređenje poslovnog okruženja

Privredni razvoj i unaprijeđenje konkurentnosti privrednih subjekata zahtijeva kreiranje poticajnog i pogodnog poslovnog okruženja. U procesu servisiranja privrede, neophodno je da javna uprava radi na povećanju primjene e-usluga za privrednike u svim segmentima poslovnih odnosa. Za ulazak i izlazak iz poslovnih aktivnosti potrebno je pojednostaviti proces, ubrzati ga, te smanjiti troškove (online registracija, jednošalterski sistem registracije i izdavanja dozvola i sl.), uz pristup stručnoj podršci i uslugama u tim procesima. U cilju kreiranja većeg stepena održivosti, kao i atraktivnosti za investiranje, kako domaćih tako i stranih investitora, uključujući dijasporu, potrebno je u saradnji sa relevantnim federalnim institucijama raditi na smanjenju finansijskih opterećenja za privrednike, pružanjem poreznih olakšica i smanjivanjem poreznih i neporeznih davanja, te parafiskalnih nameta. Od posebnog značaja za podršku zapošljavanju je i smanjenje stope oporezivanja rada po ugledu na način oporezivanja u zemljama EU, kako bi se smanjio rad na crno i siva ekonomija. Također, neophodno je promovisati modele javno-privatnog partnerstva za povećanje mogućnosti finansiranja projekata primjenom ovih modela.

1.4.3 Razvoj preduzetničke infrastrukture, instrumenata i usluga za podršku privrednicima

Za prostorno organiziran razvojni koncept preduzetničkih aktivnosti, radit će se na unapređenju preduzetničke infrastrukture, unapređenja postojećih i razvoja novih poslovnih zona, poslovnih induktor, tehnoparkova i specijaliziranih centara za podršku preduzetništvu. Uz razvoj fizičke infrastrukture, kontinuirano će se unapređivati dostupnost i kvalitet stručnih usluga za podršku razvoju biznisa, kroz jačanje kapaciteta razvojnih agencija, centara i udruženja koja pružaju poslovne usluge preduzetnicima. Također, kao instrument podrške preduzetništvu i razvoju, nastaviti će se realizacija Kreditno-garancijskog fonda za preduzeća, uz uvođenje programa kreditnih garancija i za obrtima, kako bi se podržala održivost obrta. Pri pružanju podrške, posebna pažnja će se obratiti i na unaprijeđenje infrastrukture i usluga za podršku sektoru kreativne industrije (zanata, turizma, dizajna, primjene IT tehnologija, ...).

1.4.4 Podrška zapošljavanju i samozapošljavanju

Za podršku privrednom razvoju, kao i rješavanje problema nezaposlenosti, potrebno je obezbijediti programe poticaja za zapošljavanje, kako za preduzeća tako i za obrtnike i tradicionalne zanate. U skladu sa potrebama privrede, neophodno je unaprijediti kvalitet ponude kadrova na tržištu rada, kroz programe prekvalifikacije, dokvalifikacije i doškologovanja, uz jačanje saradnje s obrazovnim ustanovama, kao i razvojnim agencijama, organizacijama i udruženjima koja provode programe obrazovanja odraslih. Posebna pažnja će biti usmjerena na programe zapošljavanja marginalizovanih grupa (žene, mlade, invalidne osobe i sl.). Pored programa zapošljavanja, u cilju promocije i jačanje poduzetništva, biće realizovani programi samozapošljavanja i podrške start-up biznisima. S aspekta negativnih utjecaja pandemije, neophodno je pored subvencija za očuvanje zaposlenosti, intenzivirati i poticaje za nova zapošljavanja, uz ostale mjere za revitalizaciju poslovnih aktivnosti na području ZDK.

Strateški cilj 2

Prioritet 2.1. Unapređenje usluga u sektoru obrazovanja, uz usklađivanje sa potrebama tržišta rada

2.1.1. Unaprijediti usklađenost obrazovnog sistema sa potrebama tržišta rada

Cilj ove mjere odnosi se na usavršavanje sistema obrazovanja i institucionalnih struktura tržišta rada u skladu sa potrebama i dinamikom razvijanja tržišta rada na području ZDK. Okvirna područja djelovanja obuhvataju:

- Aktivnosti za poboljšanje strukture kadrova na tržištu rada – obezbijediti priliv kadrova, koji su obučeni za tražene poslove
- Kontinuirano usavršavanje sistema obrazovanja u skladu sa izmjenama tržišta rada
- Unapređenje institucionalnih struktura i posredovanja na tržištu rada
- Razvijanje sistema podrške održivom zapošljavanju
- Realizacija programa za poboljšanje kompetencija i radnih vještina nezaposlenih osoba

- Razvoj cjeloživotnog preduzetničkog učenja u sklopu formalnog obrazovanja na svim obrazovnim nivoima, te u neformalnom obrazovanju
- Razvijanje sistema informisanja o potrebama tržišta rada, prvenstveno namijenjenog nezaposlenim osobama
- Jačanje socio-ekonomskog dijaloga

2.1.2. Povećanje nivoa zaposlenosti, sa posebnim fokusom na povećanje zapošljivosti ranjivih skupina na tržištu rada ZDK

U okviru ove mjere institucije obrazovanja uspostaviće saradnju i pružiti podršku privrednim subjektima u funkciji zapošljavanja. Također, jačaće se saradnja privrede, obrazovanja-istraživanja i inovativnih aktivnosti kroz razvijanje preduzetničke kulture i vještina.

Poseban fokus biće usmjeren na smanjenje nezaposlenosti ranjivih skupina u sljedećim područjima djelovanja:

- Unaprijediti radne vještine ranjivih skupina
- Uključiti ranjive skupine u sve sfere života

2.1.3. Modernizacija obrazovnog sistema za kvalitetno i fleksibilno održavanje nastave u redovnim i kriznim situacijama

Kroz realizaciju ove mjere unaprijediće se rad obrazovnih institucija kroz poboljšanje obrazovne infrastrukture za redovno izvođenje nastave (u učionicama) i putem online platformi (u potencijalnim kriznim situacijama). Također, namjera je da se unaprijede kapaciteti za predškolsko obrazovanje i vaspitanje. Posebna pažnja posvetiće se motiviranju učenika i studenata za vrhunska dostignuća u učenju, sportskim i kulturnim aktivnostima. Najznačajnija postignuća promoviraće se u obrazovnim institucijama.

Prioritet 2.2. Obogaćivanje aktivnosti i infrastrukture za sport i kulturu

2.2.1. Podrška razvoju sportskih aktivnosti i infrastrukture

Realizacijom ove mjere planira se povećati broj sportskih dešavanja i broj posjetilaca/ gledatelja sportskih događaja na području ZDK. Posebno je važno unapređenje infrastrukture u oblasti sporta, što treba planirati za održavanje klasičnih sportskih događaja i za rad u uslovima krize (prvenstveno kroz jačanje sistema za online događaje i video/audio snimanje događaja).

2.2.2. Podrška razvoju kulturnih aktivnosti i infrastrukture

Realizacijom ove mjere planira se povećati broj kulturnih dešavanja i broj posjetilaca/ gledatelja kulturnih manifestacija na području ZDK. Unapređenje infrastrukture u oblasti kulture u ZDK planiraće se za održavanje konvencionalnih događaja, a određena prilagođavanja će se raditi za kulturne manifestacije u uslovima krize (prvenstveno kroz jačanje sistema za online događaje).

Prioritet 2.3. Pružanje stručnih i dostupnih usluga u zdravstvu i socijalnoj zaštiti

2.3.1. Razvijanje promotivnih i preventivnih aktivnosti zdravstvenog sektora

Cilj ove mjere odnosi se na razvoj životnih stilova koji pomažu očuvanje i unapređenje zdravlja kao i sprječavanje bolesti. Okvirna područja djelovanja obuhvataju:

- Promijeniti ponašanje građana u vezi očuvanja i unapređenja zdravlja i zdravih stilova života
- Unaprijediti sistem ranog otkrivanja hroničnih bolesti kroz 'skrininge'
- Proizvesti veći stepen fizičkih aktivnosti kod građana a naročito kod djece
- Podići svijest građana o potrebi provođenja ponašanja koja pomažu sprječavanje širenja zaraznih bolesti
- Unaprijediti metodologiju zdravstveno-promotivnih aktivnosti kroz primjenu principa marketinga u promociji zdravlja

2.3.2. Unapređenje kvaliteta i načina pružanja usluga

Cilj ove mjere odnosi se na poboljšanje organizacije zdravstvenog sistema. Okvirna područja djelovanja obuhvataju:

- Standardizirati sve poslovne procese u zdravstvenim ustanovama
- Pojačati motiviranost timova porodične medicine
- Otvoriti prostor za privatnu inicijativu u zdravstvenom sistemu
- Uvesti plaćanje prema obimu i rezultatima rada u zdravstvenom sistemu
- Osigurati vanbolničku podršku za onkološke bolesnike i time rasteretiti bolničke kapacitete
- Unaprijediti upravljanje podacima u zdravstvenom sistemu
- Razviti osposobljenost zdravstvenih ustanova za procjene potreba za zdravstvenim kapacitetima u slučaju raznih zdravstvenih izazova (epidemija ili slično), te planova zadovoljenja utvrđenih potreba

2.3.3. Jačanje i bolje korištenje ljudskih potencijala u zdravstvu

Cilj ove mjere odnosi se na poboljšanje korištenja ljudskih potencijala u zdravstvenom sistemu. Okvirna područja djelovanja obuhvataju:

- Poboljšati pružanje sekundarnih i tercijarnih zdravstvenih usluga
- Unapređenje ljudskih kapaciteta u zdravstvenom sektoru
- Razviti indikatore uspješnosti zdravstvenih ustanova
- Ojačati ljudske kapacitete u zdravstvenim ustanovama za odgovora na krizne situacije

2.3.4. Osiguranje primjerenog stepena dostupnosti zdravstvenih usluga

Cilj ove mjere odnosi se na poboljšanje dostupnosti zdravstvenih usluga. Okvirna područja djelovanja obuhvataju:

- Uvesti i osigurati dostupnost zdravstvenih usluga sa ciljem zadovoljenja zdravstvenih potreba
- Razviti osposobljenost zdravstvenih ustanova za pružanje usluga u uslovima epidemije zaraznih bolesti

2.3.5. Osiguranje distinktivne prepoznatljivosti zdravstvenog sektora ZDK

Cilj ove mjere odnosi se na inovativnost u organizaciji zdravstvenog sistema ZDK po čemu će se zdravstveni sistem ZDK razlikovati od drugih. Okvirna područja djelovanja obuhvataju:

- Integrisati zdravstvene usluge onkološkom bolesniku
- eksplantacija organa i donorska mreža

2.3.6. Povećanje kapaciteta ustanova socijalne zaštite, uljučujući povećanje biosigurnosti

- Stvoriti uslove za adekvatno provođenje strateških i drugih razvojnih dokumenata za provođenje reforme socijalne zaštite u BiH
- Unaprijediti kvalitet pružanja usluga socijalne zaštite
- Povećanje biosigurnosti u ustanovama socijalne zaštite kako bi se osiguralo što normalnije odvijanje procesa u kriznim situacijama

2.3.7. Implementacija državnih i međunarodnih razvojnih dokumenata u sektoru socijalne zaštite

- Podrška u primjeni Strategije za deinstitucionalizaciju i transformaciju ustanova socijalne zaštite FBiH
- Unaprijediti zaštitu djece bez roditeljskog staranja kroz poboljšanje i razvoj alternativnih vidova zbrinjavanja, te podrška za osamostaljivanje mladih bez roditeljskog staranja koji napuštaju sistem javne brige
- Primjeniti Zakon o zaštiti porodica od nasilja FBiH na području ZDK
- Unaprijediti usluge i ostvarivanje prava OSI kroz stvaranje uslova za boravak u lokalnoj zajednici
- Omogućiti uslove za adekvatno provođenje procesa evropskih integracija iz oblasti socijalne zaštite
- Omogućiti adekvatne i blagovremene usluge i zaštitu osoba i porodica u stanju socijalne potrebe

Prioritet 2.4. Efikasan i transparentan rad javnih institucija

2.4.1. Reforma javne uprave

Kroz mjeru u domenu reforme javne uprave nastoji se povećati efikasnost, efektivnost i transparentnost javne uprave u ZDK. Kao prateći efekat svih reformskih mjera, očekuje se i

smanjenje troškova rada javne uprave u ZDK. Također, svi reformski procesi poboljšaće uslove za usvajanje i provođenje EU acqui-a, te doprinijeti ispunjenju preduslova za članstvo BiH u EU.

2.4.2. Efikasnija borba protiv organizovanog kriminala i korupcije

Realizacija ove mjere radiće se u dva pravca. Prvi pravac odnosi se na smanjivanje broja krivičnih djela organizovanog kriminala, a drugi pravac na smanjivanje korupcije u ZDK. To će se postići:

- ostvarivanjem bolje saradnje sa nadležnim institucijama na istraživanju koruptivnih krivičnih djela (tužilaštva, policijske agencije, inspekcijski i poreski organi);
- edukacijom i modernizacijom ljudskih potencijala;
- jačanjem povjerenja građana u rad nadležnih organa.

2.4.3. Poboljšanje nivoa sigurnosti građana ZDK

Implementacijom ove mjere nastoji se povećati ličnu i imovinsku sigurnost građana u ZDK. To će se postići:

- jačanjem povjerenja građana u rad sigurnosnih institucija;
- poticanjem građana na saradnju putem prijavljivanja svih nezakonitosti i kriminalnih oblika djelovanja.

2.4.4. Kontrola sigurnosne situacije i poboljšanje rada na migrantskoj krizi

Cilj ove mjere je smanjenje broja priliva ilegalnih migranata na područje ZDK, kao i činjenje krivičnih djela i prekršaja od strane istih, koji radi neposjedovanja ličnih dokumenata i nedovoljne službene evidencije nemaju bojazan od posljedica.

Kriznim područjima u ZDK koji su zahvaćeni migrantskom krizom, omogućiti savremeniju opremu, kontrolne i prihvatne centre, te veći broj policijskih službenika koji bi bili ravnomjerno raspoređeni na targetiranim rutama ilegalnih migranata.

Okvirna područja djelovanja obuhvataju:

- Pojačan rad na iznalaženju sredstava i donacija za unapređenje borbe protiv migrantske krize
- Saradnja tužilaštva u cilju prevencije i suzbijanja krivičnih djela
- Pojačan rad i komunikacija između tužilaštva i MUP ZDK
- Rad na prevenciji u prihvatnim centrima
- Privremena integracija ilegalnih migranata u društvo pomoću vladinog i nevladinog sektora

Strateški cilj 3

Prioritet 3.1. Povećanje energijske učinkovitosti

3.1.1. Provođenje programa mjera za povećanje energijske učinkovitosti javnih i privrednih objekata

Poboljšanje energijske učinkovitosti primarno zgrada u vlasništvu kantona (zagrijavanje, hlađenje), te evidentiranje stanja utopljanja starijih poslovnih i stambenih objekata koje nisu u vlasništvu Kantona; (su)finasiranje utopljanja zgrada.

3.1.2. Promovisanje principa energijske učinkovitosti

Poboljšanje stanja okoliša i povećanje energijske učinkovitosti javnih i privrednih objekata, putem promocije principa energijske učinkovitosti ima za cilj:

- Smanjenje emisija i disipacije energije
- povećanje znanja o energijskoj učinkovitosti,
- povećanje broja zahtjeva za izradu projekata energijske učinkovitosti,
- povećanje zaposlenosti.

Prioritet 3.2. Usklađivanje razvoja energetske i industrijske sektora u smjeru energetske tranzicije, smanjenja emisija i načelima zaštite okoliša

3.2.1. Poboljšanje okolinskog aspekta iskorištenja energetske potencijala u javnom sektoru

Održivo i okolinski prihvatljivo korištenje energetske potencijala, uz uključivanje proizvođača energije ZDK u tokove izrade mjera za poboljšanje ekološkog/okolinskog aspekta iskorištenja energetske potencijala i jačanje inspeksijskog nadzora na načelima zaštite okoliša u industrijskom sektoru ZDK

3.2.2. Poboljšanje okolinskog aspekta iskorištenja energetske potencijala u javnoprivatnom i privatnom sektoru

Unapređenje iskorištenja okolinskih potencijala kroz izmjene načina grijanja stanovnika ZDK, što će dovesti i do smanjenja pritiska na kvalitet zraka.

Prioritet 3.3. Poticanje održivog i ekološki prihvatljivog prostornog planiranja

3.3.1. Poboljšanje očuvanja i efikasnog upravljanja prirodnim resursima

Uspostava održivosti sistema upravljanja prirodnim resursima kroz:

- zaštitu prirodnih resursa,
- održivi razvoj eksploatacije prirodnih resursa,
- uvođenje novih metoda upravljanja prirodnim resursima.

3.3.2. Uspostava i unapređenje informacionog sistema kvalitete komponenti okoliša

- Evidentiranje i monitoring zagađivača i zagađivanja ZDK
- Evidencija podataka o stanju okoliša,
- Stvaranje centralizovane baze podataka,
- Informisanje javnosti o stanju okoliša
- Učinkovito informaciono praćenje kvaliteta komponenti okoliša na području ZDK

Prioritet 3.4. Poticanje održivog i okolišno prihvatljivog prostornog planiranja

3.4.1. Razvoj putne infrastrukture regionalnog i lokalnog karaktera

Omogućiti ekonomski i privredni razvoj kroz razvoj putne komunikacije i bolju povezanost lokalnih i regionalnih centara; Poboľjšati putnu infrastrukturu u ruralnim područjima;

3.4.2. Razvoj komunalne infrastrukture (vodovod, kanalizacija, toplifikacija, gasne instalacije, javna rasvjeta, primarni tretman i krajnje zbrinjavanje otpada (komunalni i specifični tokovi) i sl.)

Poboľjšanje komunalne infrastrukture kroz osiguranje dostupnosti usluga vodosnabdjevanja i sanitacije, toplifikaciju, uspostavu integralnog sistema upravljanja otpadom kroz razvoj cirkularne ekonomije

3.4.3. Zaustavljanje nelegalne gradnje i legalizacija postojećih objekata, vodeći računa o međunarodnim principima i ljudskim pravima

Održivo korištenje prostora u skladu sa prostornom osnovom i namjenom prostora, prevencija klizišta i sanacija, legalizacija gradnje.

3.4.4. Zaštita i sanacija okolišnih komponenti

Smanjenje pritisaka na okoliš i kvalitet života stanovnika ZDK uklanjanjem opasnog otpada i sanacijom lokacija. Sanacija postojećih i sprječavanje nastanka novih klizišta

3.4.5. Sanacija, modernizacija i uvođenje sistema daljinskog grijanja

Modernizacija i proširenje daljinskog grijanja u cilju smanjenja emisija u zrak, kontrole energenata koji se koriste, povećanje efikasnosti korištenja toplotne energije i korištenje obnovljivih izvora energije.

14 Indikativni finansijski okvir

INDIKATIVNI FINANSIJSKI OKVIR						
STRATEGIJE RAZVOJA ZDK 2021.-2027.						
Oznaka strateškog cilja, prioriteta i mjere		Struktura finansiranja (%)	Ukupno (mil. KM)	Budžet institucije (mil. KM)	Ostali izvori	
					(mil. KM)	Naziv potencijalnog izvora
1.	Unaprijediti konkurentnost industrije, poljoprivrede i uslužnog sektora uz podršku preduzetništvu, za resursno efikasan i održiv razvoj	66,98%	200,50	200,50	0,00	
1.1.	Povećati konkurentnost industrijskih sektora sa potencijalom za rast i izvoz, kroz inovacije, transfer tehnologija i digitalizaciju	34,41%	103,00	103,00	0,00	
1.1.1.	Jačanje prerađivačke industrije uz uvođenje novih tehnologija i međunarodnih standarda		7,00	7,00		
1.1.2.	Razvoj sektora informacionih tehnologija i digitalizacije		3,00	3,00		
1.1.3.	Podrška transferu i razvoju tehnologija i inovacija kroz naučno-istraživački sektor		5,00	5,00		
1.1.4.	Modernizacija, organizacijska, tehničko-tehnološka i upravljačka reorganizacija u djelatnosti ruda i kamena		15,00	15,00		
1.1.5.	Razvoj novih energetske postrojenja iz obnovljivih izvora energije za energetske tranziciju		73,00	73,00		
1.2.	Poticati razvoj ruralnih područja uz jačanje poljoprivrede i šumarstva	23,05%	69,00	69,00	0,00	
1.2.1.	Unapređenje kvaliteta i konkurentnosti poljoprivredno-		15,00	15,00		

	prerambene proizvodnje uz jačanje kapaciteta za veći stepen finalizacije, izvoza i održivosti poljoprivrednih proizvođača					
1.2.2.	Podrška unapređenju poljoprivredne infrastrukture i zaštite poljoprivrednog zemljišta		5,00	5,00		
1.2.3.	Intenziviranje modernizacije poljoprivredne proizvodnje i jačanja kapaciteta uz naučno-stručne usluge i edukaciju		2,00	2,00		
1.2.4.	Unapređenje kapaciteta u šumskom privrednom društvu i zaštita šuma		17,00	17,00		
1.2.5.	Razvoj ruralne infrastrukture i dostupnosti usluga		30,00	30,00		
1.3.	Razviti turističku ponudu, infrastrukturu i preduzetništvo za održivi turizam	2,07%	6,20	6,20	0,00	
1.3.1.	Povećanje kvaliteta turističke ponude i valorizacije turističkih resursa		3,00	3,00		
1.3.2.	Unapređenje turističke infrastrukture i revitalizacija kulturno-historijskih objekata i turističkih destinacija		2,50	2,50		
1.3.3.	Promocija turističke ponude i potencijala uz integraciju u regionalne turističke proizvode		0,70	0,70		
1.4.	Unaprijediti poslovni ambijent i preduzetničku infrastrukturu za pametni rast i zapošljavanje	9,52%	28,50	28,50	0,00	
1.4.1.	Aktivne mjere za prevazilaženje efekata pandemije		5,00	5,00		
1.4.2.	Unapređenje poslovnog okruženja		0,50	0,50		
1.4.3.	Razvoj preduzetničke infrastrukture, instrumenata i usluga za podršku privrednicima		20,00	20,00		
1.4.4.	Podrška zapošljavanju i samozapošljavanju		3,00	3,00		

2.	Unaprijediti kvalitet života i osigurati jednake prilike za sve građane kroz stvaranje održivog i pravednog društvenog okruženja	22,75%	68,10	60,10	8,00	
2.1.	Unapređenje usluga u sektoru obrazovanja, uz usklađivanje sa potrebama tržišta rada	7,48%	22,40	15,90	6,50	
2.1.1.	Unaprijediti usklađenost obrazovnog sistema sa potrebama tržišta rada		5,00	3,50	1,50	Ostali izvori
2.1.2.	Povećanje nivoa zaposlenosti, sa posebnim fokusom na povećanje zapošljivosti ranjivih skupina na tržištu rada ZDK		7,40	7,40		
2.1.3.	Modernizacija obrazovnog sistema za kvalitetno i fleksibilno održavanje nastave u redovnim i kriznim situacijama		10,00	5,00	5,00	IPA, općine, kredit
2.2.	Obogaćivanje aktivnosti i infrastrukture za sport i kulturu	3,01%	9,00	7,50	1,50	
2.2.1.	Podrška razvoju sportskih aktivnosti i infrastrukture		5,00	3,50	1,50	Ostali izvori
2.2.2.	Podrška razvoju kulturnih aktivnosti i infrastrukture		4,00	4,00		
2.3.	Pružanje stručnih i dostupnih usluga u zdravstvu i socijalnoj zaštiti	5,75%	17,20	17,20	0,00	
2.3.1.	Razvijanje promotivnih i preventivnih aktivnosti zdravstvenog sektora		3,50	3,50		
2.3.2.	Unapređenje kvaliteta i načina pružanja usluga		5,50	5,50		
2.3.3.	Jačanje i bolje korištenje ljudskih potencijala u zdravstvu		2,50	2,50		
2.3.4.	Osiguranje primjerenog stepena dostupnosti zdravstvenih usluga		0,50	0,50		

2.3.5.	Osiguranje distinktivne prepoznatljivosti zdravstvenog sektora ZDK		3,00	3,00		
2.3.6.	Povećanje kapaciteta ustanova socijalne zaštite, uključujući povećanje biosigurnosti		1,20	1,20		
2.3.7.	Implementacija državnih i međunarodnih razvojnih dokumenata u sektoru socijalne zaštite		1,00	1,00		
2.4.	Efikasan i transparentan rad javnih institucija	6,51%	19,50	19,50	0,00	
2.4.1.	Reforma javne uprave		1,00	1,00		
2.4.2.	Efikasija borba protiv organizovanog kriminala i korupcije		1,50	1,50		
2.4.3.	. Pобољшanje nivoa sigurnosti građana ZDK		7,00	7,00		
	Kontrola sigurnosne situacije i poboljšanje rada na migrantskoj krizi		10,00	10,00		
3.	Poboљšati trenutno stanje okoliša, povećati energijsku efikasnost i unaprijediti javnu infrastrukturu	10,28%	30,76	30,52	0,24	
3.1.	Povećanje energijske učinkovitosti	0,60%	1,80	1,56	0,24	
3.1.1.	Provođenje programa mjera za povećanje energijske učinkovitosti javnih i privrednih objekata		1,50	1,50		
3.1.2.	Promovisanje principa energijske učinkovitosti		0,30	0,06	0,24	Ostali izvori
3.2.	Usklađivanje razvoja energetskog i industrijskog sektora u smjeru energetske tranzicije, smanjenja emisija i načelima zaštite okoliša	1,55%	4,63	4,63	0,00	

3.2.1.	Poboljšanje okolinskog aspekta iskorištenja energetskeg potencijala u javnom sektoru		1,63	1,63		
3.2.2.	Poboljšanje okolinskog aspekta iskorištenja energetskeg potencijala u javnoprivatom i privatnom sektoru		3,00	3,00		
3.3.	Poticanje održivog i okolišno prihvatljivog prostornog planiranja	0,41%	1,23	1,23	0,00	
3.3.1.	Poboljšanje očuvanja i efikasnog upravljanja prirodnim resursima		0,66	0,66		
3.3.2.	Uspostava i unapređenje informacionog sistema kvalitete komponenti okoliša		0,57	0,57		
3.4.	Poticanje održivog i okolišno prihvatljivog prostornog planiranja	7,72%	23,10	23,10	0,00	
3.4.1.	Razvoj putne infrastrukture regionalnog i lokalnog karaktera		10,00	10,00		
3.4.2.	Razvoj komunalne infrastrukture (vodovod, kanalizacija, toplifikacija, gasne instalacije, javna rasvjeta, primarni tretman i krajnje zbrinjavanje otpada (komunalni i specifični tokovi) i sl.)		4,10	4,10		
3.4.3.	Zaustavljanje nelegalne gradnje i legalizacija postojećih objekata, vodeći računa o međunarodnim principima i ljudskim pravima		0,50	0,50		
3.4.4.	Zaštita i sanacija okolišnih komponenti		3,50	3,50		
3.4.5.	Sanacija, modernizacija i uvođenje sistema daljinskog grijanja		5,00	5,00		
Ukupno iz strateškog dokumenta		100,00%	299,36	291,12	8,24	

PREGLED PO IZVORIMA (mil.KM)

Budžetska sredstva	Kreditna sredstva	Ostali izvori
291,12	0,00	8,24
97,25%	0,00%	2,75%

Indikativni finansijski okvir predstavlja pregled potrebnih finansijskih sredstava za implementaciju mjera, pri čemu se daje pregled i potencijalnih izvora sredstava. Strategijom razvoja ZDK za period 2021.-2027. godine predviđen je najveći iznos finansijskih sredstava za implementaciju prvog strateškog cilja i to 66,98%, drugog 22,75% i trećeg 10,28 %. Ukupna vrijednost planiranih strateških projekata iznosi gotovo 300 miliona KM. Najveći procent planiranih sredstava se odnosi na budžetska sredstva (97,25%) dok se preostalih 2,75% odnosi na kredite i druge izvore finansiranja. Također, strategijom razvoja je predviđena implementacija dva projekta iz oblasti energetike (Blok 8 TE Kakanj i HE Vranduk) koji nisu prikazani ovim okvirom s obzirom da je to investicija koja bi se trebala finansirati iz privatnih izvora.

15 Strateški projekti

U skladu sa Članom 13. Uredbe o izradi strateških dokumenata u Federaciji Bosne i Hercegovine, za implementaciju strateških dokumenata mogu se identificirati strateški projekti kao intervencije najvećeg značaja za ostvarenje strateških ciljeva. Strateški projekti trebaju imati višestruki efekat na razvoj i njihova implementacija može biti osnov za pokretanje drugih projekata. Rezultati strateških projekata trebaju da doprinesu pozitivnom uticaju na poboljšanje kvaliteta života veće grupe građana, a naročito socijalno ugroženih kategorija stanovništva, te da omoguće održivi rast i razvoj.

Strategijom razvoja ZDK za period od 2021.-2027. godine, definisano je ukupno 260 strateških projekata organizovanih u 44 mjere i 12 prioriteta. Detaljan pregled strateških projekata se nalazi u Aneksu 1.

16 Usklađenost Strategije razvoja sa drugim strateškim dokumentima

U skladu sa članom 3. stav (1) tačka aa) i članom 16. stav (4) Zakona o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u Federaciji Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH”, broj: 32/17), utvrđena je obaveza vertikalne koordinacije i usklađivanja strateških dokumenata na različitim nivoima vlasti u Federaciji prema zajedničkim razvojnim ciljevima, odnosno da Strategija razvoja Federacije predstavlja podlogu za usklađivanje i izradu strategija razvoja kantona. Uredba o izradi strateških dokumenata u Federaciji BiH („Službene novine Federacije

BiH”, broj: 74/19) u članom 16. propisuje obavezu međusobne provjeri strateških dokumenata, odnosno potreba provjere usklađenosti razvojnih pravaca i strateških ciljeva Strategije razvoja Federacije, strategije razvoja kantona, kao i usklađenost Strategije razvoja Federacije i strategije razvoja kantona sa strateškim pravcima i strateškim ciljevima sektorskih strategija na istom nivou.

Proces izrade Strategije razvoja ZDK istovremeno karakteriše proces izrada Strategije razvoja FBiH u okviru čega su za nivo FBiH definisani strateški ciljevi, prioriteti i mjere. Istovremeno sa ovim procesom započela je implementacija ciljeva održivog razvoja iz Agende UN 2030 u okviru čega je specificiran Okvir ciljeva održivog razvoja za BiH.

Tabela 141. Pregled usklađenosti prioriteta sa Strategijom razvoja FBiH 2021-2027 i Ciljevima održivog razvoja

Prioriteti	Strategija razvoja FBiH 2021-2027	Ciljevi održivog razvoja
Povećati konkurentnost industrijskih sektora sa potencijalom za rast i izvoz, kroz inovacije, transfer tehnologija i digitalizaciju	X	X
Poticati razvoj ruralnih područja uz jačanje poljoprivrede i šumarstva	X	X
Razviti turističku ponudu i infrastrukturu za održivi turizam	X	X
Unaprijediti poslovni ambijent i preduzetničku infrastrukturu za pametni rast i zapošljavanje	X	X
Unaprijediti poslovni ambijent i preduzetničku infrastrukturu za pametni rast i zapošljavanje	X	X
Obogaćivanje aktivnosti i infrastrukture za sport i kulturu	X	X
Pružanje stručnih i dostupnih usluga u zdravstvu i socijalnoj zaštiti	X	X
Efikasan i transparentan rad javnih institucija	X	X
Povećanje energijske učinkovitosti	X	X
Usklađivanje razvoja energetskog i industrijskog sektora u smjeru energetske tranzicije, smanjenja emisija i načelima zaštite okoliša	X	X

Osigurati održivi sistem upravljanja prirodnim resursima i unaprediti kvalitet medija okoliša	X	X
Poticati održivo i okolišno prihvatljivo prostorno planiranje	X	X

17 Okvir za implementaciju, monitoring, izvještavanje i evaluaciju Strategije razvoja

Zakonskim i podzakonskim normativnim okvirom u FBiH propisani su kao obavezni elementi strateškog planiranja i strateških dokumenta implementacija, monitoring, izvještavanje i evaluacija. U okviru pomenutih procesa ključno je izvršiti opis odgovornih institucija, opis postupaka i postupanja odgovornih institucija, dinamiku postupanja i okvir rokova.

17.1 Implementacija

Implementiranje Strategije provodi se alatima uspostavljenim Zakonom o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u FBiH („Službene novine Federacije BiH“, broj: 32/17), kao i Uredbom o trogodišnjem i godišnjem planiranju rada, monitoringu i izvještavanju u Federaciji BiH („Službene novine Federacije BiH“, broj: 74/19). Propisani alati za implementaciju su trogodišnji i godišnji planovi rada organa uprave na nivou kantonalnih organa uprave koji se izrađuju u skladu sa članovima 11. i 12. pomenute Uredbe.

Trogodišnji plan rada kantonalnih organa uprave ZDK je implementacijski dokument koji operacionalizira strateške ciljeve, prioritete i mjere iz Strategije razvoja ZDK, te operacionalizira nadležnosti organa uprave, i predstavlja temelj za izradu DOB-a i PJI-a.

Prilikom izrade trogodišnjeg plana rada, kantonalni organi uprave imaju obavezu preuzeti relevantne mjere iz Strategije razvoja sa pripadajućim indikatorima, kao i polazne i ciljne vrijednosti indikatora za svaku godinu trogodišnjeg razdoblja. Trogodišnji plan rada se usvaja svake godine.

Mjere iz Strategije razvoja se unose kao programi u trogodišnjem planu rada, a svaki program u trogodišnjem planu rada utvrđuje se i kao program u Dokumentu okvirnog budžeta (DOB-u) sa dodijeljenom šifrom. To znači da je mjera iz Strategije razvoja jednaka programu u trogodišnjem planu rada i DOB-u.

U odnosu na svaku utvrđenu mjeru ili program definišu se aktivnosti/projekti čija realizacija u trogodišnjem periodu doprinosi ostvarenju mjere, prioriteta i strateškog cilja iz Strategije razvoja.

Godišnji plan rada je implementacijski dokument koji sadrži, pored redovnih aktivnosti, i aktivnosti na godišnjem nivou koje će se poduzimati kako bi se implementirali strateški ciljevi, prioriteta i mjere iz usvojenih strateških dokumenata, a priprema se na osnovu usvojenih

trogodišnjih planova. U godišnji plan rada kantonalni organi uprave preuzimaju odabarane programe iz trogodišnjeg plana rada.

Ako organi uprave, pored trogodišnjih i godišnjih planova rada, rade i akcione planove za implementaciju strateških dokumenta, obaveza je da se aktivnosti iz akcionih planova, evidentiraju u godišnjim planovima rada.

Pored godišnjeg programa rada koji radi svaki organ uprave pojedinačno, Stručna služba za razvoj i međunarodne projekte ZDK izrađuje godišnji program rada Vlade kantona.

Usvojeni trogodišnji i godišnji planovi rada objavljuju se na web stranici Kantona.

17.2 Monitoring i izvještavanje

Zakonom o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u FBiH („Službene novine Federacije BiH“, broj: 32/17), kao i Uredbom o trogodišnjem i godišnjem planiranju rada, monitoringu i izvještavanju u Federaciji BiH član. 14., 15. i 16. („Službene novine Federacije BiH“, broj: 74/19) procesi monitoringa i izvještavanja su obavezne radnje razvojnog planiranja i upravljanja razvojem.

Monitoring je sistematično i kontinuirano prikupljanje, analiziranje i korištenje podataka i indikatora radi mjerenja napretka realizacije Strategije razvoja ZDK, u svrhu poduzimanja odgovarajućih mjera radi eventualnih korekcija i izvještavanja o ostvarenim rezultatima.

Kvalitetno obavljanje monitoringa podrazumjeva da svi sve kantonalni organi uprave trebaju uspostaviti i redovno ažurirati elektronske evidencije o implementaciji strategija kao i indikatora ostvarenja strateških ciljeva, prioriteta i mjera iz Strategije razvoja, kao i indikatora iz godišnjeg plana rada. Osnov za izradu izvještaja o radu organa uprave i izradu Izvještaja o razvoju čine pomenute evidencije.

Naprijed pomenuti normativni okvir u oblasti izvještavanja propisuje obavezu izrade godišnjih izvještaja rada i Izvještaj o razvoju.

Godišnji izvještaj o radu priprema se sa namjerom praćenja provođenja planiranih aktivnosti i ocjene doprinosa u ostvarivanju programa (mjera) organa i institucija na nivou kantona.

U godišnjem izvještaju o radu precizno se navodi da li su i u kojoj mjeri izvršene planirane aktivnosti iz godišnjih programa rada, očekivani i ostvareni rezultati, planirana i utrošena sredstva za izvršenje aktivnosti, i za eventualno neizvršenje, razlog za neizvršenje ili djelomično izvršenje.

Godišnje izvještaje o radu rade kantonalni organi uprave, a godišnji izvještaj o radu Vlade ZDK radi Stručna služba za razvoj i međunarodne projekte ZDK.

Izvještaj o razvoju je implementacioni dokument kojim se na godišnjem nivou sagledavaju stepen implementacije, opći razvojni trendovi kao i napredak u ostvarenju strateških ciljeva iz strateških dokumenata u Federaciji. Izvještaj o razvoju Strategije razvoja ZDK radi Stručna služba za razvoj i međunarodne projekte ZDK.

Pored naprijed navedenog, Stručna služba za razvoj i međunarodne projekte ZDK vrši koordinaciju procesa monitoringa, evaluacije i izvještavanja o realizaciji Strategije, što podrazumijeva aktivnu saradnju sa svim institucijama nosiocima implementacije i monitoringa.

U oblasti monitoringa i izvještavanja značajnu ulogu ostvaruje i Vijeće kantona koje ima savjetodavnu ulogu u procesima implementacije, monitoringa, evaluacije i izvještavanja o realizaciji razvojnih prioriteta u Kantonu. Vijeće razmatra godišnji izvještaj o razvoju Kantona, daje preporuke unaprijeđujući implementaciju kao i kvalitet samog izvještaja.

Vlada Kantona usvajanja Izvještaj o razvoju za Strategiju razvoja ZDK koji radi informisanja dostavlja Skupštini kantona. Godišnji izvještaji o radu i Izvještaj o razvoju se objavlju na web stranici Kantona.

17.3 Evaluacija

Zakonom o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u FBiH („Službene novine Federacije BiH“, broj: 32/17) i Uredbom o evaluaciji strateških dokumenata u Federaciji BiH („Službene novine Federacije BiH“, broj: 74/19) uspostavljen je proces evaluacije.

Evaluacije je proces kojim se određuje vrijednost i značaj intervencije, odnosno programa, projekta ili sveukupne strategije razvoja, prema definisanim kriterijima. Za strateške dokumente kantona obavezna je Evaluacija u toku, uključujući i Strategiju razvoja ZDK.

Evaualacija u toku će se raditi u predzadnjoj godini implementacije Strategije razvoja (2026. godine). Evaluaciju će provesti nezavisni vanjski evaluator izabran od strane Stručne službe za razvoj i međunarodne projekte ZDK kao naručioca usluge.

Evaluacija se može raditi i na sredini perioda implementacije ukoliko se za istom ukaže potreba utvrđena od strane Vlade kantona.

Evaualacija u toku se radi sa ciljem utvrđivanja stepena implementacije strateških dokumenata, te efektivnosti i efikasnosti planiranih mjera i rezultata prema zacrtanim ciljevima i očekivanjima, kao i sumiranja rezultata i obezbjeđenja ulaznih elemenata za strateške dokumente za sljedeći planski ciklus.

Aneksi

Aneks 1. Detaljan pregled mjera po strateškim ciljevima

STRATEGIJA RAZVOJA ZDK ZA PERIOD 2021.-2027.

Programski okvir

STRATEŠKI CILJ 1

Unaprijediti konkurentnost industrije, poljoprivrede i uslužnog sektora uz podršku preduzetništvu, za resursno efikasan i održiv razvoj

Veza sa strateškim ciljem	1. Unaprijediti konkurentnost industrije, poljoprivrede i uslužnog sektora uz podršku preduzetništvu, za resursno efikasan i održiv razvoj
Prioritet	1.1 Povećati konkurentnost industrijskih sektora sa potencijalom za rast i izvoz, kroz inovacije, transfer tehnologija i digitalizaciju
Naziv mjere	1.1.1 Jačanje prerađivačke industrije uz uvođenje novih tehnologija i međunarodnih standarda
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	U okviru ove mjere pružat će se podrška preduzećima za unapređenje konkurentnosti, kroz uvođenje novih tehnologija i međunarodnih standarda. Cilj ove mjere je da se povećaju investicije u nove tehnologije i opremu (uključujući privlačenje stranih investicija i dijaspora), uvođene međunarodnih standarda, povećanje kvaliteta proizvoda, finalizacije i izvoza uz kreiranje dodane vrijednosti. Posebna pažnja će biti usmjerena na uključivanje preduzeća u lance vrijednosti i jačanje klastera u sektorima prerađivačke industrije, u cilju povećanja umreženosti privrede i specijalizacije poslovanja, uz uključivanje u mreže dobavljača i kupaca, što će dovesti do povećanja proizvodnje intermedijarnih proizvoda, kao i niza pozitivnih efekata na ekonomski rast. S aspekta negativnih utjecaja pandemije u sektoru industrije, potrebne hitne mjere za očuvanje likvidnosti i zapošljavanja planiranje su u općim izdvojenim mjerama za podršku poslovanju (poticaji, subvencije, kreditne-garancije, obustava naplata i sl.), a posebne aktivnosti usmjerene na očuvanje obima industrijske proizvodnje i izvoza su integrisane u mjere u okviru ovog prioriteta za povećanje konkurentnosti industrije i izvoza. Za povećanje konkurentnosti prerađivačke industrije, podrška će biti usmjerena na sljedeća područja djelovanja: 1.1.1.1 Uvođenje novih tehnologija i novih proizvoda u prerađivačkim kapacitetima (metalopreradačkog, drvopreradačkog, kožarsko-tekstilnog sektora) 1.1.1.2 Zaštita intelektualnog vlasništva 1.1.1.3 Primjena međunarodnih standarda i certificiranje 1.1.1.4 Unaprjeđenje sistema kontrole kvaliteta 1.1.1.5 Podrška za izvoz i internacionalizaciju privrede 1.1.1.6 Povezivanje sa bh. dijasporom za investicije 1.1.1.7 Privlačenje FDI, a posebno investicija iz EU radi supstitucije dobavljača iz Kine i repatrijacije investicija u EU (posebno sa aspekta saniranja posljedica pandemije) 1.1.1.8 Pronalazak alternativnih tržišta (kupaca i dobavljača) te alternativnog asortimana (posebno s aspekta saniranja posljedica pandemije)

Strateški projekti	1.1.1.9. Uključivanje u lance vrijednosti i jačanje klastera (metalopreradivački, kožarsko-industrijski, drvni, građevinski)		
	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Vrijednost ostvarenih investicija u nova sredstva u prerađivačkoj industriji u 000 KM	471.033 KM (2018.)	535.000 KM
	Ukupan izvoz u prerađivačkoj industriji u KM	1.492.249	1.643.093
	Ukupni prihodi preduzeća u KM	6,3 milijarde (2018.)	7,7 milijardi
	Broj novocertificiranih preduzeća	0	10
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	<i>Razvojni efekat- uticaj na: povećanje BDP, stope pokrivrenosti uvoza izvozom i stope zaposlenosti</i> <i>Doprinos ostvarenju ishoda prioriteta: povećanja fizičkog obima industrijske proizvodnje, povećanje izvoza industrije, povećanje prosječne neto plate i prihoda od poreza pc</i>		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	7.000.000 KM		
Period implementacije mjere	2021-2027		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za privredu ZDK		
Nosioci mjere	Ministarstvo za privredu ZDK, privredni subjekti, Privredna komora ZDK, Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta, grad/općine		
Ciljne grupe	<i>Preduzeća i obrtnici u sektoru prerađivačke industrije</i>		

Veza sa strateškim ciljem	1. Unaprijediti konkurentnost industrije, poljoprivrede i uslužnog sektora uz podršku preduzetništvu, za resursno efikasan i održiv razvoj		
Prioritet	1.1 Povećati konkurentnost industrijskih sektora sa potencijalom za rast i izvoz, kroz inovacije, transfer tehnologija i digitalizaciju		
Naziv mjere	1.1.2 Razvoj sektora informacionih tehnologija i digitalizacije		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Ubrzavanje procesa digitalizacije privrede i razvoj sektora informacionih tehnologija je jedan od imperativa privrednog razvoja. Kako bi se ubrzao proces digitalizacije i informatizacije, u okviru ove mjere obezbijedit će se adekvatna podrška preduzećima, kroz programe razvoja IT znanja i vještina, stručno-konsultativnu podršku u reorganizaciji za procese informatizacije, te olakšan pristup finansijskim sredstvima. Cilj je da se ojača i domaći sektor informacionih tehnologija, te da se, pored doprinosa ukupnom razvoju sektora industrijske proizvodnje u okviru ovog prioriteta, omogući i iskorištavanje značajnih potencijala za rast investicija, prihoda i izvoza uz nova zapošljavanja u IT sektoru ZDK. Razvoj sektora informacionih tehnologija i digitalizacije će obuhvatiti sljedeća područja djelovanja: 1.1.2.1 Podrška digitalnoj transformaciji malih i srednjih preduzeća 1.1.2.2 Unapređenje digitalnih znanja i vještina u privredi 1.1.2.3 Podrška preduzećima u IT sektoru za kreiranje i izvoz digitalnih rješenja 1.1.2.4 Podrška izvozu IT rješenja domaćih preduzeća		
Strateški projekti	1.1.2.5 Podrška uvođenju e-trgovine i e-poslovanja		
	Indikatori	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
	Vrijednost ostvarenih investicija u nova sredstva u području KD – Informacije i komunikacije u 000 KM	7.121 (2018)	9.737
	% poslovnih subjekata u području KD – Informacije i komunikacije informacionih tehnologija od ukupnog broja poslovnih subjekata	0,99	1,2
	% zaposlenih u sektoru informacionih tehnologija od ukupnog broja zaposlenih	0,87	1,0

	% preduzeća koristi fiksnu širokopojasnu internet konekciju (FZS)	/Izvor Strategija razvoja FBiH/	/Izvor Strategija razvoja FBiH/
	Širokopojasni internet promet, mil. GB (FZS)	/Izvor Strategija razvoja FBiH/	/Izvor Strategija razvoja FBiH/
	Broj preduzeća sa uspostavljenom e-trgovinom (EUROSTAT BIH)	/Izvor Strategija razvoja FBiH/	/Izvor Strategija razvoja FBiH/
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Razvojni efekat- uticaj na: povećanje BDP, stope pokrivenosti uvoza izvozom i stope zaposlenosti Doprinos ostvarenju ishoda prioriteta: povećanja fizičkog obima industrijske proizvodnje, povećanje izvoza industrije, povećanje prosječne neto plate i prihoda od poreza pc		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	3.000.000 KM		
Period implementacije mjere	2021-2027		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za privredu ZDK		
Nosioci mjere	Ministarstvo za privredu ZDK, privredni subjekti, Privredna komora ZDK, udruženja i centri koji djeluju u IT sektoru, Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta, grad/općine		
Ciljne grupe	Preduzeća i obrtnici u sektoru prerađivačke industrije		

Veza sa strateškim ciljem	1. Unaprijediti konkurentnost industrije, poljoprivrede i uslužnog sektora uz podršku preduzetništvu, za resursno efikasan i održiv razvoj		
Prioritet	1.1 Povećati konkurentnost industrijskih sektora sa potencijalom za rast i izvoz, kroz inovacije, transfer tehnologija i digitalizaciju		
Naziv mjere	1.1.3 Podrška transferu i razvoju tehnologija i inovacija kroz naučno-istraživački sektor		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Unapređenje konkurentnosti privrede u ciljnim sektorima sa potencijalom za rast (metaloprerađivačkom, drvoprerađivačkom, kožarsko-tekstilnom, IT sektoru i dr.) podrazumjeva i podršku u povezivanju preduzeća sa naučno-istraživačkim institucijama kako bi se unaprijedio transfer znanja i razvoj inovacija. Povećanje kvaliteta usluga NIR centara i laboratorija za primjenu novih tehnologija i inovacija u privredi će rezultirati povećanjem ukupnog indeksa obima industrijske proizvodnje uz povećanje kvaliteta proizvoda, prihoda i izvoza privrednih subjekata, i dr. Cilj je da se, u okviru ove mjere, pruži podrška jačanju kapaciteta naučno-istraživačkih institucija i organizacija, te podrška transferu i razvoju tehnologija i inovacija, što će obuhvatiti sljedeća područja djelovanja: 1.1.3.1 Modernizacija opreme i usluga naučno-istraživačkih institucija i organizacija 1.1.3.2 Povezivanje privrede i naučno-istraživačkih institucija 1.1.3.3 Podrška inovatorstvu 1.1.3.4 Razvoj tržišta usmjerenih znanja i digitalnih znanja i vještina 1.1.3.5 Stručna podrška privrednim subjektima u procesima uvođenja standarda, novih tehnologija, novih proizvoda i kontrole kvaliteta 1.1.3.6 Jačanje kapaciteta za korištenje EU fondova koji podržavaju naučno-istraživački rad i razvoj inovacija		
Strateški projekti	1.1.3.7 Podrška razvoju naučno-istraživačke infrastrukture (Tehno-park, Laboratorije za sigurnost proizvoda, Inovacioni centri ...)		
	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Broj novih laboratorija ili drugih naučno-istraživačkih centara	0	2
	Broj novoregistrovanih inovacija – патената	0	4
	Broj novocertificiranih preduzeća korisnika podrške	0	15
	Broj novih korisnika usluga NIR organizacija (projekti saradnje NIR-privreda)	0	70

	% povećanja dobiti preduzeća	0	21%
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	<i>Razvojni efekat- uticaj na: povećanje BDP, stope pokrivenosti uvoza izvozom i stope zaposlenosti</i> <i>Doprinos ostvarenju ishoda prioriteta: (kroz povećanje ostvarenih investicija u nova sredstva za nove tehnologije i inovacije), povećanje fizičkog obima industrijske proizvodnje, povećanje izvoza industrije, povećanje prosječne neto plate, te (kroz povećanje pokazatelja poslovanja preduzeća) i povećanje prihoda od poreza pc</i>		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	5.000.000 KM		
Period implementacije mjere	2021-2027		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za privredu ZDK		
Nosioci mjere	Ministarstvo za privredu ZDK, UNZE, Tehnološki-park, instituti, Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport ZDK		
Ciljne grupe	<i>Preduzeća i obrtnici u sektoru prerađivačke industrije</i>		

Veza sa strateškim ciljem	1. Unaprijediti konkurentnost industrije, poljoprivrede i uslužnog sektora uz podršku preduzetništvu, za resursno efikasan i održiv razvoj		
Prioritet	1.1 Povećati konkurentnost industrijskih sektora sa potencijalom za rast i izvoz, kroz inovacije, transfer tehnologija i digitalizaciju		
Naziv mjere	1.1.4 Modernizacija, organizacijska, tehničko-tehnološka i upravljačka reorganizacija u djelatnosti ruda i kamena		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Prestrukturiranje rudnika je najznačajnija aktivnost koja se provodi u Federaciji BiH u cilju ukupnih aktivnosti prestrukturiranja privrede (tzv. programi pravične tranzicije), posebno energetskog sektora. JP Elektroprivreda BiH će ažurirati i donijeti pojedinačne planove modernizacije i prestrukturiranja za svaki rudnik i nadzirati realizaciju tih planova. Planirana je reorganizacija u cilju smanjenja administracije, kroz vezivanje svih rudnika iz Zenice, Kaknja, Breze za Termoelektranu Kakanj, kao novih radnih jedinica. U okviru restrukturiranja, rješavat će se i problemi tehnološkog viška radnika, kroz programe za socijalno prihvatljivo zbrinjavanje, kao što su programi podrške u procesu prekvalifikacije, novog zapošljavanja i mobilnosti, te posebne penzione šeme za prijevremeno penzionisanje. Takođe, provodit će se aktivnosti tehničko-tehnološke reorganizacije i modernizacije, u cilju povećanja produktivnosti, kao i povećanja sigurnosti proizvodnje. Generalno, radi se o dugoročnom procesu restrukturiranja koji će se provoditi od strane nadležnih federalnih institucija i preduzeća, za koje će Vlada ZDK pružati podršku za procese prestrukturiranja na području ZDK. Pri tome, moguće je koristiti fondove EU (npr. EU program Coal Regions in Transition) i podršku međunarodnih finansijskih institucija (npr. Svjetske banke). Modernizacija, organizacijska i tehničko-tehnološka reorganizacija u djelatnosti ruda i kamena obuhvata sljedeća područja djelovanja: 1.1.4.1 Modernizacija u rudnicima i kamenolomima 1.1.4.2 Povećanje sigurnosti u proizvodnji ruda i kamena 1.1.4.3 Programi socijalnog zbrinjavanja viška radnika usljed reorganizacije rudnika		
Strateški projekti	1.1.4.4 Reorganizacija Termoelektrane Kakanj kroz vezivanje svih rudnika iz Zenice, Kaknja, Breze kao novih radnih jedinica		
	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Produktivnost rada rudnika, tona po zaposlenom (%) (FMERI)	626 (2018)	?

	Neto dobiti (gubitak) u KM po zaposlenom (FMERI)	-5.866 (2018)	?
	Vrijednost ostvarenih investicija u nova sredstva u području KD – Vađenje ruda i kamena u 000 KM	39.611 (2018)	?
	% zaposlenih u području KD – Vađenje ruda i kamena od ukupnog broja zaposlenih	5,6	?
	Udio zaposlenih u rudnicima u ukupnom broju zaposlenih rudarskih regiona; % Zenica Kakanj Breza	 42,3 46,3 43,9	 ? ? ?
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	<i>Razvojni efekat- uticaj na: povećanje BDP, stope pokrivrenosti uvoza izvozom</i> <i>Doprinos ostvarenju ishoda prioriteta: povećanje fizičkog obima industrijske proizvodnje, povećanje izvoza industrije, povećanje prosječne neto plate i povećanje prihoda od poreza pc</i>		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	15.000.000 KM		
Period implementacije mjere	2021-2027		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za privredu ZDK		
Nosioci mjere	Ministarstvo za privredu ZDK , Federalno ministarstvo energije, rudarstva i industrije, JP Elektroprivreda BiH, rudnici uglja (Zenica, Kakanj, Breza), kamenolomi na području ZDK		
Ciljne grupe	- Rudnici uglja i kamenolomi na području ZDK - Zaposleni u rudnicima na području ZDK - Koncedenti (davaoci koncesije) u ZDK		

Veza sa strateškim ciljem	1. Unaprijediti konkurentnost industrije, poljoprivrede i uslužnog sektora uz podršku preduzetništvu, za resursno efikasan i održiv razvoj		
Prioritet	1.1 Povećati konkurentnost industrijskih sektora sa potencijalom za rast i izvoz, kroz inovacije, transfer tehnologija i digitalizaciju		
Naziv mjere	1.1.5 Razvoj novih energetske postrojenja iz obnovljivih izvora energije za energetske tranziciju		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Najveći potencijal povećanja učešća obnovljivih izvora energije u proizvodnji električne energije je iz hidro potencijala, kao i potencijala energije vjetra i sunca. Na federalnom nivou, potrebno je donijeti nedostajuće zakonodavstvo u oblasti OIE, kao i akcioni plan za otklanjanje prepreka investiranju u sektor energije i uvesti nove šeme i mehanizme poticanja izgradnje novih kapaciteta OIE, te na taj način poticati demokratizaciju energetskeg sektora. U oblasti podrške istraživanjima i inovacijama u ovoj oblasti, potrebno je jačati kapacitete za učešće na međunarodnim istraživačkim i razvojnim projektima. Planirano je formiranje klastera u sektoru „čiste energije“, kao budućih centara kompetencija za inovacije, u saradnji s elektroprivrednim kompanijama i budućim istraživačkim centrima izvrsnosti. Na području ZDK u proteklom periodu realizovani su projekti: Izrada studije potencijala i opravdanosti za korištenje obnovljivih izvora energije u ZDK, Izrada studije opravdanosti iskorištavanja geotermalnih potencijala na području ZDK, te Promocija korištenja obnovljivih izvora energije u javnim objektima. U cilju energetske tranzicije, naredne aktivnosti će obuhvatiti sljedeća područja djelovanja: 1.1.5.1 Izgradnja kapaciteta za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora 1.1.5.2 Podrška povećanju snabdijevanja energijom iz obnovljivih izvora 1.1.5.3 Podrška uspostavljanju odgovarajuće laboratorije na Univerzitetu Zenica (budućeg istraživačkog centra kompetencija)		
Strateški projekti	1.1.5.4 Izgradnja bloka 8 TE Kakanj 1.1.5.5 Izgradnja Toplane Zenica 1.1.5.6 Izgradnja HE Vranduk 1.1.5.7 Izgradnja solarnih elektrana		
	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***

	% obnovljivi izvori energije (OIE) u bruto finalna potrošnja energije (BFPE) (FZZPR)	49,3 (2018)	?
	Vrijednost ostvarenih investicija u nova sredstva u području KD – Proizvodnja i snabdjevanje/opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija u 000 KM	14.794 (2018)	?
	Broj zaposlenih u području KD – Proizvodnja i snabdjevanje/opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija	1.355	?
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	<i>Razvojni efekat- uticaj na: povećanje BDP, stope pokrivrenosti uvoza izvozom</i> <i>Doprinos ostvarenju ishoda prioriteta: povećanje fizičkog obima industrijske proizvodnje, povećanje izvoza industrije, povećanje prosječne neto plate i povećanje prihoda od poreza pc</i>		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	73.000.000 KM + Blok 8 TE Kakanj: 1.035 mil. KM + HE Vranduk: 127 miliona KM		
Period implementacije mjere	2021-2027		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za privredu ZDK		
Nosioci mjere	Ministarstvo za privredu ZDK , Federalno ministarstvo energije, rudarstva i industrije, JP Elektroprivreda BiH, Termoelektrana Kakanj, rudnici uglja (Zenica, Breza, Kakanj), kamenolomi na području ZDK		
Ciljne grupe	- Rudnici uglja i kamenolomi na području ZDK - Koncedenti (davaoci koncesije) u ZDK		

Veza sa strateškim ciljem	1. Unaprijediti konkurentnost industrije, poljoprivrede i uslužnog sektora uz podršku preduzetništvu, za resursno efikasan i održiv razvoj
Prioritet	1.2 Poticati razvoj ruralnih područja uz jačanje poljoprivrede i šumarstva
Naziv mjere	1.2.1 Unapređenje kvaliteta i konkurentnosti poljoprivredno-prerambene proizvodnje uz jačanje kapaciteta za veći stepen finalizacije, izvoza i održivosti poljoprivrednih proizvođača
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Održivost poljoprivredne proizvodnje nije moguća bez adekvatnog sistema poticaja, zbog čega je neophodno unaprijediti sistemsku podršku za poljoprivrednu proizvodnju kroz unaprijeđenje programa poticaja za poljoprivrednu proizvodnju, uključujući podršku konkurentnim i autohtonim poljoprivrednim proizvodnjama, organsku proizvodnju, uz povećanje izdvajanja iz budžeta i uvođenje olakšica za poljoprivredne proizvođače. Podrška će biti usmjerena na povećanje konkurentnosti poljoprivredne i prehrambene proizvodnje, uz kontrolu kvaliteta i certifikaciju sigurnosti hrane (oznaka porijekla, geografska oznaka i oznaka tradicionalnog proizvoda) kroz organsku i integralno-održivu proizvodnju i podršku razvoju biotehnologije. Pored toga, za povećanje održivosti malih poljoprivrednih gazdinstava, podrška će se usmjeriti i na jačanje kapaciteta udruženja i zadruga. Poseban focus je na uključivanju u poljoprivredne lance vrijednosti, uz nastojanje smanjenja uvoza hrane i supstitucije uvoza sirovina za poljoprivrednu i prehrambenu proizvodnju, uz veći stepen finalizacije proizvoda za izvoz i stvaranje dodane vrijednosti. U tom procesu vršit će se i promocija i brendiranje domaćih proizvoda. S aspekta negativnih utjecaja pandemije u sektoru poljoprivredno-prehrambene proizvodnje, potrebne su hitne mjere za očuvanje likvidnosti i zapošljavanja koje su planiranje općim izdvojenim mjerama za podršku poslovanju (poticaji, subvencije, kreditne-garancije, obustava naplata i sl.) a koje se provode za sve privredne sektore, kao i posebne aktivnosti koje su integrisane u mjere za prioritet vezan za podršku razvoju poljoprivrede. U cilju unapređenja kvaliteta i konkurentnosti poljoprivredno-prehrambene proizvodnje područja djelovanje, pored unapređenja sistema poticaja, će obuhvatiti: 1.2.1.1 Podršku udruživanju poljoprivrednika, formiranju i jačanju zadruga, te ukрупnjavanje (<i>gdje postoje mogućnosti</i>) 1.2.1.2 Uspostavljanje, uvezivanje i promocija agro-inkubatora 1.2.1.3 Jačanje lanca vrijednosti u proizvodnji hrane i uspostavljanje klastera proizvodnje hrane 1.2.1.4 Podrška certifikaciji kvaliteta poljoprivrednih proizvoda i organskoj proizvodnji

	1.2.1.5 Podrška uvođenju standarda u poljoprivredno-prehrambenoj proizvodnji ((Halal, HASAP, ISO itd.) 1.2.1.6 Podrška izvozu i većem stepenu finalizacije poljoprivredno-prehrambene proizvodnje 1.2.1.7 Podrška supstituciji uvoza sirovina, poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda 1.2.1.8 Promocija i brendiranje domaće poljoprivredne i prehrambene proizvodnje uz podršku sajmovima poljoprivrede koji se održavaju na području ZDK i učešću na sajmovima poljoprivrede u regionu		
Strateški projekti	1.2.1.9 Poticaji za poljoprivrednu proizvodnju sa prilagođenim kriterijima, uključujući poticaje za investicije i tehničko-tehnološko opremanje poljoprivrednih gazdinstava		
	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Iznos poticaja u poljoprivredi u KM	8.616.907	10.300.000
	Ostvarene investicije u poljoprivredi u nova stalna sredstva u 000 KM	5.843 (2018)	13.626
	Broj novocertifikovanih organskih proizvođača	0	10
	Broj novih preduzeća u prehrambenoj industriji koja su uvele standard	0	10
	Izvoz hrane i živih životina u 000 KM	41.473	49.255
	Uvoz hrane i živih životinja u 000 KM	167.751	135.911
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	<i>Razvojni efekat- uticaj na: povećanje BDP, povećanje stope pokrivenosti uvoza izvozom i povećanje stope zaposlenosti</i> <i>Doprinos ostvarenju ishoda prioriteta: povećanja fizičkog obima proizvodnje prehrambenih proizvoda, povećanje izvoza djelatnosti poljoprivrede, šumarstva i ribarstva, povećanje održivosti i broja registrovanih poljoprivrednih gazdinstava, te povećanje neto plate i prihoda od poreza pc</i>		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	15.000.000 KM		
Period implementacije mjere	2021-2027		

Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu ZDK
Nosioci mjere	Ministarstvo za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu, poljoprivredna gazdinstva, privredni subjekti u prehrambenom sektoru, Razvojne agencije u udruženja u oblasti poljoprivrede, Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, gradovi/općine
Ciljne grupe	<i>Preduzeća i obrtnici u sektoru poljoprivrede i prehrambene industrije, te poljoprivredna gazdinstva</i>

Veza sa strateškim ciljem	1. Unaprijediti konkurentnost industrije, poljoprivrede i uslužnog sektora uz podršku preduzetništvu, za resursno efikasan i održiv razvoj		
Prioritet	1.2 Poticati razvoj ruralnih područja uz jačanje poljoprivrede i šumarstva		
Naziv mjere	1.2.2 Podrška unapređenju poljoprivredne infrastrukture i zaštite poljoprivrednog zemljišta		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	U osnovi agrotehničkih mjera za biljnu poljoprivrednu proizvodnju, pružat će se podrška za primjenu različitih tehnika navodnjavanja, kako bi se zemljištu dodale potrebne količine vode za optimalan rast i razvoj biljaka u cilju ostvarenja što većeg prihoda. S druge strane, u cilju zaštite ratarske i voćarske proizvodnje, planirana je i izgradnja sistema učinkovite protivgradne zaštite. U okviru izgradnje poljoprivredne infrastrukture neophodno je i razvijanje mreže otkupnih centara/jedinica, kako bi se pomoglo malim poljoprivrednicima da lakše komercijalizuju svoje proizvode. U kontekstu održivog razvoja poljoprivrede, racionalno i održivo upravljanje i zaštita zemljišta su od ključnog značaja. Ova mjera usmjerena je na unapređenje upravljanja javnim poljoprivrednim zemljištem, kao i provođenje zaštite zemljišta od degradacije i zagađenja, kako bi se održalo u stanju koje ga čini povoljnim staništem za proizvodnju ispravne hrane, radi zaštite zdravlja ljudi itd. U cilju unapređenju poljoprivredne infrastrukture i zaštite poljoprivrednog zemljišta potrebno je hitno djelovanje u sljedećim područjima: 1.2.2.1 Podrška izgradnji sistema navodnjavanja 1.2.2.2 Podrška izgradnji mreže protugradne zaštite 1.2.2.3 Podrška izgradnji infrastrukture u sektoru stočarstva 1.2.2.4 Unapređenje upravljanja javnim poljoprivrednim zemljištem 1.2.2.5 Poticaji za zaštitu i uređenje poljoprivrednog zemljišta 1.2.2.6 Suzbijanje širenja ambrozije		
Strateški projekti	1.2.2.7 Podrška izgradnji otkupnih centara/jedinica		
	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Ukupna požnjevena površina u ha	23.814	25.241
	Broj rodni stabala voća	1.537.310	1.700.000
	Brojno stanje stoke	248.452	266.300
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	<i>Razvojni efekat- uticaj na: povećanje BDP, povećanje stope pokrivenosti uvoza izvozom i povećanje stope zaposlenosti</i> <i>Doprinos ostvarenju ishoda prioriteta: povećanje fizičkog obima proizvodnje prehrambenih proizvoda, povećanje izvoza djelatnosti</i>		

	<i>poljoprivrede, šumarstva i ribarstva, povećanje održivosti i broja registrovanih poljoprivrednih gazdinstava, te povećanje neto plate i prihoda od poreza pc</i>
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	5.000.000 KM
Period implementacije mjere	<i>2021-2022</i>
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu ZDK
Nosioci mjere	Ministarstvo za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu, poljoprivredna gazdinstva, privredni subjekti u prehrambenom sektoru, Razvojne agencije u udruženja u oblasti poljoprivrede, Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, gradovi/općine
Ciljne grupe	<i>Preduzeća i obrtnici u sektoru poljoprivrede i prehrambene industrije, te poljoprivredna gazdinstva</i>

Veza sa strateškim ciljem	1. Unaprijediti konkurentnost industrije, poljoprivrede i uslužnog sektora uz podršku preduzetništvu, za resursno efikasan i održiv razvoj
Prioritet	1.2 Poticati razvoj ruralnih područja uz jačanje poljoprivrede i šumarstva
Naziv mjere	1.2.3 Intenziviranje modernizacije poljoprivredne proizvodnje i jačanja kapaciteta uz naučno-stručne usluge i edukaciju
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Za rast i održivost poljoprivredne proizvodnje potrebna je modernizacija poljoprivredne proizvodnje, koja, pored tehničko-tehnološkog opremanja gazdinstava, zahtijeva i jačanje kapaciteta institucija, organizacija i proizvođača u oblasti poljoprivrede. Za pružanje stručnih usluga i programe obuke za primjenu savremenih aro-tehničkih metoda, EU standarda, mjera zaštite, te unapređenje kvaliteta poljoprivrednih proizvoda, neophodno je unaprijediti povezanost poljoprivrednih proizvođača sa naučnim ustanovama, institutima, zavodima, te lokalnim i regionalnim razvojnim agencijama. Također, potrebno je unaprijediti kapacitete savjetodavne službe za diseminaciju znanja i tehnologija nastalih kao rezultat istraživanja i inovacija, podržati programe obuke, vršnjačko učenje, savjetodavne sesije i šeme razmjene znanja od farmera do farmera, te aktivno promovisati održivu proizvodnju visokokvalitetnih poljoprivrednih proizvoda veće dodane vrijednosti. Poseban nalasak je potrebno staviti na usklađivanje zakonodavnog okvira te jačanje kapaciteta za primjenu EU standarda, u svim oblastima veterinarstva, uzgojne-selekcije i fitosanitarnih mjera. Isto tako, potrebno je ojačati kapacitete nadležnih tijela i inspekcija za veterinarstvo i fitosanitarnu oblast, te unapređenje sistema identifikacije i kontrole kretanja životinja. U cilju unapređenja kvaliteta i konkurentnosti poljoprivredno-prehrambene proizvodnje potrebna stručna podrška i jačanje kapaciteta poljoprivrednih proizvođača za modernizaciju u poljoprivrednoj proizvodnji, obuhvatit će sljedeća područja djelovanja: 1.2.3.1 Jačanje kapaciteta savjetodavnih i inspeksijskih službi 1.2.3.2 Uspostavljanje specijaliziranih centara za podršku razvoju poljoprivrede 1.2.3.3 Programi edukacije poljoprivrednih proizvođača 1.2.3.4 Priprema studija u oblasti poljoprivredne proizvodnje
Strateški projekti	1.2.3.5 Uspostavljanje Regionalnog centra za poljoprivredu i veterinarstvo 1.2.3.6 Uspostavljanje Centra za uzgoj i proizvodnju sjemenskog i sadnog materijala

	1.2.3.7 Uspostavljanje laboratorije za ispitivanje kvaliteta i certificiranje poljoprivrednih proizvoda na području ZDK		
	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Broj novouspostavljenih centara za podršku poljoprivredi	0	3
	Broj korisnika usluga savjetodavnih službi	?	?
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	<i>Razvojni efekat- uticaj na: povećanje BDP, povećanje stope pokrivenosti uvoza izvozom i povećanje stope zaposlenosti</i> <i>Doprinos ostvarenju ishoda prioriteta: povećanje fizičkog obima proizvodnje prehrambenih proizvoda, povećanje izvoza djelatnosti poljoprivrede, šumarstva i ribarstva, povećanje održivosti i broja registrovanih poljoprivrednih gazdinstava, te povećanje neto plate i prihoda od poreza pc</i>		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	2.000.000 KM		
Period implementacije mjere	2021-2027		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu ZDK		
Nosioci mjere	Ministarstvo za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu, poljoprivredna gazdinstva, privredni subjekti u prehrambenom sektoru, Razvojne agencije u udruženja u oblasti poljoprivrede, Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, gradovi/općine		
Ciljne grupe	<i>Preduzeća i obrtnici u sektoru poljoprivrede i prehrambene industrije, te poljoprivredna gazdinstva</i>		

Veza sa strateškim ciljem	1. Unaprijediti konkurentnost industrije, poljoprivrede i uslužnog sektora uz podršku preduzetništvu, za resursno efikasan i održiv razvoj		
Prioritet	1.2 Poticati razvoj ruralnih područja uz jačanje poljoprivrede i šumarstva		
Naziv mjere	1.2.4 Unapređenje kapaciteta u šumskom privrednom društvu i zaštita šuma		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Površina visokih šuma u ZDK sa prirodnom obnovom iznosi 106.489 ha ili 59 %. S obzirom na značaj ovih šuma na kojima se zasniva održivo gospodarenje šuma, struktura istih nije najpovoljnija. Za sve ostale kategorije šuma i šumskih zemljišta upitna je rentabilnost gospodarenja, odnosno, veća su ulaganja od mogućeg prihoda, te će se raditi na primjeni niza uzgojnih mjera u cilju unapređenja održivog gospodarenja šumama, uključujući pošumljavanje goleti, uz redovnu proizvodnju sjemena i sadnog materijala sadnog i sporovđenja mjera za zaštitu šuma. Pri tome, s obzirom da Bosna i Hercegovina sada ima svoj FSC standard, radit će se na jačanju kapaciteta i redovnoj primjeni FSC standarda za certificiranje gospodarenja šumama na području ZDK, za unapređenje ekoloških i ekonomskih performansi gospodarenja šumama ZDK. U cilju unapređenja gospodarenja šumama ZDK, područja djelovanja će obuhvatiti sljedeće: 1.2.4.1 Jačanje kapaciteta šumskog privrednog društva 1.2.4.2 Unapređenje primjene uzgojnih mjera gospodarenja šumama 1.2.4.3 Izgradnja i rekonstrukcija šumskih puteva 1.2.4.4 Suzbijanje nelegalne sječe šuma 1.2.4.5 Implementacija tehnika upravljanja požarima i zaštite od požara		
Strateški projekti	1.2.4.6 Primjena FSC standard 1.2.4.7 Deminiranje šumskih površina		
	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Ukupna izdvajanja namjenskih sredstava za oblast šumarstva u periodu Strategije u KM	0	7.000.000 KM
	Uspješno godišnje certificiranje šumskog privrednog društva u skladu sa FSC standardom	0	7

	Ukupna prodaja šumskih sortimenata u 000 m3	341	435
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	<i>Razvojni efekat- uticaj na: povećanje BDP, povećanje stope pokrivenosti uvoza izvozom i povećanje stope zaposlenosti</i> <i>Doprinos ostvarenju ishoda prioriteta: povećanje izvoza djelatnosti poljoprivrede, šumarstva i ribarstva, te povećanje neto plate i prihoda od poreza pc</i>		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	17.000.000 KM		
Period implementacije mjere	2021-2027		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu ZDK		
Nosioci mjere	Ministarstvo za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu, Kantonalna uprava za šumarstvo, JP „Šumsko-privredno društvo Zeničko-dobojskog kantona“ d.o.o, privredni subjekti u sektoru šumarstva, Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, gradovi/općine		
Ciljne grupe	<i>Preduzeća i obrtnici u sektoru poljoprivrede i prehrambene industrije, te poljoprivredna gazdinstva</i>		

Veza sa strateškim ciljem	1. Unaprijediti konkurentnost industrije, poljoprivrede i uslužnog sektora uz podršku preduzetništvu, za resursno efikasan i održiv razvoj		
Prioritet	1.2 Poticati razvoj ruralnih područja uz jačanje poljoprivrede i šumarstva		
Naziv mjere	1.2.5 Razvoj ruralne infrastrukture i dostupnosti usluga		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Da bi se smanjio odlazak stanovništva sa sela u urbane sredine, poduzimat će se mjere za poboljšanje uslova za generisanje prihoda i društvene djelatnosti u ruralnim područjima. Pored zasebno izdvojenih mjera za održivost poljoprivrede i ruralnog turizma, za podršku generisanju dohodka ruralnog stanovništva, razvojne aktivnosti će obuhvatiti rad na unapređenju javne infrastrukture u ruralnim područjima, što će generalno doprinijeti poboljšanju kvaliteta života na selu i ostanku ruralnog stanovništva na selu (putna infrastruktura, elektroosnabdjevanje, vodosnabdjevanje, kanalizacija, TV, Internet, te ambulante, sportske i kulturne sekcije, besplatni udžbenici, obrok i prevoz za učenike itd.). U cilju razvoja ruralne infrastrukture i dostupnosti usluga u ruralnim područjima, aktivnosti će obuhvatiti sljedeća područja djelovanja: 1.2.5.1 Izradnja i rekonstrukcija putne infrastrukture u ruralnim područjima 1.2.5.2 Izradnja i rekonstrukcija vodovodne infrastrukture u ruralnim područjima 1.2.5.3 Izradnja i rekonstrukcija kanalizacijske mreže u ruralnim područjima 1.2.5.4 Ulaganja u društvenu infrastrukturu ruralnih područja (za sport, kulturu i sl.) 1.2.5.5 Unapređenje dostupnosti usluga u ruralnim područjima		
Strateški projekti			
	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
Indikatori za praćenje rezultata mjere	% ruralnog stanovništva	65,2% (Popis 2013)	?
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	<i>Razvojni efekat- uticaj na: povećanje BDP, povećanje stope pokrivenosti uvoza izvozom i povećanje stope zaposlenosti</i> <i>Doprinos ostvarenju ishoda prioriteta: povećanje održivosti i broja registrovanih poljoprivrednih gazdinstava</i>		

Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	<i>30.000.000 KM</i>
Period implementacije mjere	<i>2021-2027</i>
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za privredu ZDK
Nosioci mjere	Ministarstvo za privredu ZDK, Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoliša ZDK, Ministarstvo za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu, razvojne agencije, općine/grad
Ciljne grupe	<i>Ruralno stanovništvo ZDK</i>

Veza sa strateškim ciljem	1. Unaprijediti konkurentnost industrije, poljoprivrede i uslužnog sektora uz podršku preduzetništvu, za resursno efikasan i održiv razvoj
Prioritet	1.3 Razviti turističku ponudu, infrastrukturu i preduzetništvo za održivi turizam
Naziv mjere	1.3.1 Povećanje kvaliteta turističke ponude i valorizacije turističkih resursa
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	U cilju povećanja turističke valorizacije prirodnih i drugih resursa za razvoj turizma na području ZDK, potrebno je unaprijediti turističku infrastrukturu i usluge na području ZDK. Od posebne je važnosti rješavanje pravnog statusa Turističke zajednice ZDK kako bi mogla preuzeti ulogu destinacijske menadžment organizacije, te uspostavljanje turističkih info-pultova na turističkim destinacijama ZDK. Neophodno je definisanje turističke ponude ZDK za uključivanje u turističke lance vrijednosti, uz promociju, prodaju, te operativno poslovanje putem digitalnih kanala (posebno Interneta). Uspostavljanje standarda kvaliteta i povećanje kvaliteta kadrova u sektoru turizma će se provoditi kroz edukacije i saradnju sa obrazovnim ustanovama, udruženjima i agencijama. S aspekta negativnih posljedica pandemije na sektor turizma, potrebne su hitne mjere za očuvanje likvidnosti i zapošljavanja u sektoru turizma. Hitne aktivnosti su planiranje općim izdvojenim mjerama za podršku poslovanju (poticaji, subvencije, kreditne-garancije, obustava naplata i sl.) koje se provode za sve privredne sektore. Posebne aktivnosti za podršku održivosti turizma se odnose na digitalizaciju i intenziviranje digitalne prodaje i promocije, uz fokus na “short-haul” putovanja (putovanja u blizini), pojedinačne turiste, doživljaj i iskustvo u prirodi, uz uvođenje šeme turističkih vaučera za povećanje dolazaka domaćih turista, te druga područja podrške iz planiranih mjera za sektor turizma. Za unapređenje kvaliteta ukupne turističke ponude i valorizacije turističkih resursa, potrebno je djelovati u sljedećim oblastima: 1.3.1.1 Uspostavljanje efikasne destinacijske menadžment organizacije – Turističke zajednice ZDK i turističkih info-pultova 1.3.1.2 Povećanje primjene savremenih znanja u turizmu kroz formalne i neformalne programe obrazovanja 1.3.1.3 Uspostavljanje saradnje sektora turizma sa obrazovnim i naučnim ustanovama u ZDK 1.3.1.4 Podrška digitalizaciji lanca vrijednosti u turizmu 1.3.1.5 Uspostavljanje standarda kvaliteta 1.3.1.6 Podrška biznisima u provođenju higijensko-epidemioloških mjera
Strateški projekti	1.3.1.7 Uvođenje šeme turističkih vaučera za podsticaj razvoju domaćeg turizma

	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
	Broj dolazaka turista (2019)	38.852	50.507
	Broj noćenja turista (2019)	125.317	162.912
	Broj dolazaka domaćih turista (2019)	20.598	26.777
	Broj noćenja domaćih turista (2019)	83.066	107.985
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	<i>Razvojni efekat- uticaj na: povećanje BDP i stope zaposlenosti Doprinos ostvarenju prioriteta: povećanje ukupnog prometa u hotelijerstvu i ugostiteljstvu, povećanje prosječne neto plate u turizmu i ugostiteljstvu, te povećanje prihoda od poreza pc</i>		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	3.000.000 KM		
Period implementacije mjere	2021-2027		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za privredu ZDK		
Nosioci mjere	Ministarstvo za privredu ZDK, Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport, privredni subjekti u oblasti hotelijerstva i ugostiteljstva te vezanih djelatnosti, gradovi/općine, Univerzitet u Zenici, Turistička zajednica ZDK		
Ciljne grupe	<i>Preduzeća i obrtnici u sektoru turizma i ugostiteljstva te vezanih djelatnosti</i>		

Veza sa strateškim ciljem	1. Unaprijediti konkurentnost industrije, poljoprivrede i uslužnog sektora uz podršku preduzetništvu, za resursno efikasan i održiv razvoj		
Prioritet	1.3 Razviti turističku ponudu, infrastrukturu i preduzetništvo za održivi turizam		
Naziv mjere	1.3.2 Unapređenje turističke infrastrukture i revitalizacija kulturno-historijskih objekata i turističkih destinacija		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Da bi se unaprijedio kvalitet turističke ponude ZDK potrebno je da se izvrši obnova i revitalizacija objekata kulturno-historijske baštine, kao i uređenje turističkih destinacija za razvoj ruralnog turizma, izletišta, odmorišta itd. Razvoj turizma treba da prati i razvoj drugih objekata turističke infrastrukture, kao i izrada nove i održavanje postojeće turističke signalizacije. Za razvoj turističkog poduzetništva, neophodno je raditi na podizanju svijesti stanovništva o mogućnostima bavljenja turizmom, posebno u ruralnim regijama, uz očuvanje autohtonih i tradicionalnih proizvoda, te autentične kulturne i prirodne baštine. Za razvoj ruralnog turizma, potrebno je raditi na revitalizaciji tradicijskih kuća, izgradnji smještajnih objekata, pretvaranje soba u seoskim kućanstvima u smještajne kapacitete za turiste i sl. Za razvoj turizma u ZDK neophodan je razvoj turističke infrastrukture, revitalizacija kulturno-historijskih objekata i turističkih destinacija, kroz: 1.3.2.1 Izgradnja i rekonstrukcija infrastrukture i objekata za razvoj turizma zasnovanog na kulturno-historijskom naslijeđu 1.3.2.2 Razvoj outdoor i ruralnog turizma 1.3.2.3 Uređenje izletišta i odmorišta 1.3.2.4 Izrada i održavanje turističke signalizacije		
Strateški projekti	1.3.2.5 Izgradnja trim i biciklističkih staza na pogodnim lokalitetima		
	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Ukupne investicije u hotelijerstvu i uostiteljstvu	787 (2018.)	1.456
	Broj rekonstruiranih spomenika kulturno-historijskog naslijeđa i uređenih turističkih destinacija u toku implementacije Strategije	0	?
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	<i>Razvojni efekat- uticaj na: povećanje BDP, poreznih prihoda i zaposlenosti</i> <i>Doprinos ostvarenju prioriteta: povećanje prihoda u turizmu i ugostiteljstvu, povećanje plata u turizmu i ugostiteljstvu</i>		

Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	<i>2.500.000 KM</i>
Period implementacije mjere	<i>2021-2027</i>
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za privredu ZDK
Nosioci mjere	Ministarstvo za privredu ZDK, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoline, Ministarstvo za poljoprivredu, šumarstvo i poljoprivredu, privredni subjekti, Kantonalni zavod za urbanizam i prostorno uređenje, Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika BiH, Privredna komora ZDK, gradovi/općine, Turistička zajednica ZDK
Ciljne grupe	<i>Preduzeća i obrtnici u sektoru turizma i ugostiteljstva</i>

Veza sa strateškim ciljem	1. Unaprijediti konkurentnost industrije, poljoprivrede i uslužnog sektora uz podršku preduzetništvu, za resursno efikasan i održiv razvoj		
Prioritet	1.3 Razviti turističku ponudu, infrastrukturu i preduzetništvo za održivi turizam		
Naziv mjere	1.3.3 Promocija turističke ponude i potencijala uz integraciju u regionalne turističke proizvode		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	U cilju privlačenja turista i povećanja njihovog zadržavanja na području ZDK, potrebno je, uz ostale mjere, unaprijediti promociju i brendiranje domaćeg turističkog proizvoda, uz korištenje digitalnih medija. Udruživanje turističkih biznisa za zajednički destinacijski pristup značajno unaprjeđuje efekte promocije, te je neopodno podržavati uspostavljanje saradnje, kako lokalno tako i regionalno, između turističkih biznisa, tur operatera i agencija. Za efikasan razvoj turističkog portfolija ZDK i promociju na tržištu, potrebno je djelovati u sljedećim oblastima: 1.3.3.1 Promocija i brendiranje domaće turističke ponude sa fokusom na digitalne medije i promociju na bliskim tržištima (regija i EU) 1.3.3.2 Uspostavljanje saradnje sa B2B tržištem - tur operateri i agencije iz BiH i inostranstva 1.3.3.3 Udruživanje turističkih biznisa i zajednički (destinacijski) nastup 1.3.3.4 Razvoj saradnje sa drugim regijama u BiH u cilju razvoja zajedničkih proizvoda i apliciranje na fondove u cilju razvoja projekata prekogranične saradnje		
Strateški projekti			
	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Procenat učešća ZDK u ukupnom broju dolazaka u FBiH (2019)	3,2%	4,16%
	Procenat učešća ZDK u ukupnom broju noćenja u FBiH (2019)	5,3%	6,89%
	Stopa korištenja kapaciteta (2019)	25%	30%
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	<i>Razvojni efekat- uticaj na: povećanje BDP i stope zaposlenosti</i> <i>Doprinos ostvarenju prioriteta: povećanje prihoda u hotelijerstvu i ugostiteljstvu, povećanje prosječne neto plate u turizmu i ugostiteljstvu, te povećanja broja preduzeća pc i povećanja poreznih prihoda pc</i>		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	700.000 KM		

Period implementacije mjere	<i>2021-2027</i>
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za privredu ZDK
Nosioci mjere	Ministarstvo za privredu ZDK, privredni subjekti u oblasti turizma, Privredna komora ZDK, gradovi/općine, Turistička zajednica ZDK, tur operateri i turističke agencije
Ciljne grupe	<i>Preduzeća i obrtnici u sektoru turizma i ugostiteljstva te vezanih djelatnosti</i>

Veza sa strateškim ciljem	1. Unaprijediti konkurentnost industrije, poljoprivrede i uslužnog sektora uz podršku preduzetništvu, za resursno efikasan i održiv razvoj		
Prioritet	1.4 Unaprijediti poslovni ambijent i preduzetničku infrastrukturu za pametni rast i zapošljavanje		
Naziv mjere	1.4.1 Aktivne mjere za prevazilaženje efekata pandemije		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Pandemija korona virusa je dovela do značajnih poremećaja u lancu snabdijevanja, smanjenju diskrecionog dohotka i potrošnje stanovništva, usporavanju ekonomskog razvoja i negativnim stopama rasta (recesiji), problemima u transportu, smanjenju obima proizvodnje, smanjenju prihoda preduzeća i smanjenju zaposlenosti. Pandemiju treba iskoristi kao priliku za repozicioniranje sektora u smislu povećanja obima proizvodnje, smanjenja obima uvoza (sirovina i finalnih proizvoda) i povećanju obima izvoza. U cilju prevazilaženja efekata pandemije u privredi potrebno je hitno djelovanje u sljedećim područjima: 1.4.1.1 Očuvanje likvidnosti preduzeća 1.4.1.2 Očuvanje nivoa zaposlenosti 1.4.1.3 Očuvanje mogućnosti za servisiranje kreditnih obaveza		
Strateški projekti	1.4.1.4 Kreditno-garantni fond - program za održavanje likvidnosti preduzeća 1.4.1.5 Moratorij za otplatu kredita 1.4.1.6 Subvencioniranja doprinosa za obavezna osiguranja 1.4.1.7 Obustava obračuna i plaćanja zateznih kamata na javne prihode 1.4.1.8 Ukidanje obaveza plaćanja akontacije poreza na dobit i poreza na dohodak od samostalne djelatnosti <i>Pored hitnih aktivnosti, prateće aktivnosti koje će doprinijeti suzbijanju posljedica pandemije odnose se na područja djelovanja koja su integrisana u okviru sektorskih mjera za unapređenje konkurentnosti industrije, razvoja poljoprivrede i prehrambeno-prerađivačkoj industriji, te u turizmu.</i> <i>Provođenje ove mjere će dati osnovu za djelovanje i u drugim kriznim situacijama izazvanim vanjskim uticajima.</i>		
	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***

Indikatori za praćenje rezultata mjere	Ukupan iznos novih dodijeljenih kredita iz kreditno-garancijskog fonda za održavanje likvidnosti	0	1.500.000
	Ukupan iznos novih subvencija za doprinose u KM	0	2.500.000
	Broj novih korisnika koji su podnijeli zahtjev za obustave plaćanja ili ukidanje obaveza plaćanja	0	?
	Broj prijavljenih nezaposlenih osoba po prestanku radnog odnosa	1.486	1.249
	Broj podnesenih zahtjeva za stečaj i likvidaciju Općinskom sudu Zenica	204 (2018.)	204
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	<i>Razvojni efekat- uticaj na: očuvanje nivoa BDP, očuvanje stope zaposlenosti i očuvanje stope pokrivenosti uvoza izvozom</i> <i>Doprinos ostvarenju prioriteta: očuvanja broja preduzeća, broja obrta i broja zaposlenih, te indirektno ostvarenju prethodnih sektorskih prioriteta</i>		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	5.000.000 KM		
Period implementacije mjere	2021-2022		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za privredu ZDK		
Nosioci mjere	Ministarstvo za privredu ZDK, Ministarstvo finansija ZDK, Federalno ministarstvo finansija, banke, Porezna uprava FBiH		
Ciljne grupe	<i>Preduzeća i obrtnici</i>		

Veza sa strateškim ciljem	1. Unaprijediti konkurentnost industrije, poljoprivrede i uslužnog sektora uz podršku preduzetništvu, za resursno efikasan i održiv razvoj		
Prioritet	1.4 Unaprijediti poslovni ambijent i preduzetničku infrastrukturu za pametni rast i zapošljavanje		
Naziv mjere	1.4.2 Unapređenje poslovnog okruženja		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Privredni razvoj i unaprijeđenje konkurentnosti privrednih subjekata zahtijeva kreiranje poticajnog i pogodnog poslovnog okruženja. U procesu servisiranja privrede, neophodno je da javna uprava radi na povećanju primjene e-usluga za privrednike u svim segmentima poslovnih odnosa. Za ulazak i izlazak iz poslovnih aktivnosti potrebno je pojednostaviti proces, ubrzati ga, te smanjiti troškove (online registracija, jednošalterski sistem registracije i izdavanja dozvola i sl.), uz pristup stručnoj podršci i uslugama u tim procesima. U cilju kreiranja većeg stepena održivosti, kao i atraktivnosti za investiranje, kako domaćih tako i stranih investitora, uključujući dijasporu, potrebno je u saradnji sa relevantnim federalnim institucijama raditi na smanjenju finansijskih opterećenja za privrednike, pružanjem poreznih olakšica i smanjivanjem poreznih i neporeznih davanja, te parafiskalnih nameta. Od posebnog značaja za podršku zapošljavanju je i smanjenje stope oporezivanja rada po ugledu na način oporezivanja u zemljama EU, kako bi se smanjio rad na crno i siva ekonomija. Također, neophodno je promovisati modele javno-privatnog partnerstva za povećanje mogućnosti finansiranja projekata primjenom ovih modela. Unapređenje poslovnog okruženja će obuhvatiti aktivnosti, u saradnji sa federalnim institucijama, koje će se ogledati u sljedećem: 1.4.2.1 Povećanje primjene e-usluga za privredu 1.4.2.2 Olakšavanje i ubrzavanje procesa ulaska u poslovnu aktivnost i izlaska iz nje 1.4.2.3 Smanjenje finansijskih opterećenja privrednicima 1.4.2.4 Promocija modela i projekata javno-privatnog partnerstva		
Strateški projekti			
	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Broj novih uvedenih e-usluga javne uprave	0	5
	Broj riješenih u odnosu na broj primljenih sudskih predmeta za registraciju, stečaj i likvidaciju	91% (2018)	99%

	Broj realizovanih novih projekata javno-privatnog partnerstva	0	5
	Porezni klin prosječne bruto plate u FBiH, % (Izvor: FZS)	42 (2019)	?
	Broj parafiskalnih nameta (naknada i taksi) FMF	2.715 (2020)	?
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	<i>Razvojni efekat- uticaj na: povećanje BDP i stope zaposlenosti Doprinos ostvarenju prioriteta: povećanje obima industrijske proizvodnje, povećanje produktivnosti i profitabilnosti preduzeća</i>		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	500.000 KM		
Period implementacije mjere	2021-2027		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za privredu ZDK		
Nosioci mjere	Ministarstvo za privredu ZDK, Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport ZDK, privredni subjekti, Univerzitet u Zenici, Privredna komora ZDK, Razvojne agencije, Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta, gradovi/općine		
Ciljne grupe	<i>Preduzeća i obrtnici, investitori</i>		

Veza sa strateškim ciljem	1. Unaprijediti konkurentnost industrije, poljoprivrede i uslužnog sektora uz podršku preduzetništvu, za resursno efikasan i održiv razvoj		
Prioritet	1.4 Unaprijediti poslovni ambijent i preduzetničku infrastrukturu za pametni rast i zapošljavanje		
Naziv mjere	1.4.3 Razvoj preduzetničke infrastrukture, instrumenata i usluga za podršku privrednicima		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Za prostorno organiziran razvojni koncept preduzetničkih aktivnosti, radit će se na unapređenju preduzetničke infrastrukture, unapređenja postojećih i razvoja novih poslovnih zona, poslovnih induktor, tehno parkova i specijaliziranih centara za podršku preduzetništvu. Uz razvoj fizičke infrastrukture, kontinuirano će se unapređivati dostupnost i kvalitet stručnih usluga za podršku razvoju biznisa, kroz jačanje kapaciteta razvojnih agencija, centara i udruženja koja pružaju poslovne usluge preduzetnicima. Također, kao instrument podrške preduzetništvu i razvoju, nastaviti će se realizacija Kreditno-garancijskog fonda za preduzeća, uz uvođenje programa kreditnih garancija i za obrtima, kako bi se podržala održivost obrta. Pri pružanju podrške, posebna pažnja će se obratiti i na unaprijeđenje infrastrukture i usluga za podršku sektoru kreativne industrije (zanata, turizma, dizajna, primjene IT tehnologija, ...). Unapređenje konkurentnosti ZDK podrazumjeva razvoj preduzetništva i razvoj ambijenta za poslovanje koje se ogleda kroz: 1.4.3.1 Unapređenje postojećih i razvoj novih poslovnih zona 1.4.3.2 Podrška poslovnim inkubatorima i tehno parkovima 1.4.3.3 Unapređenje kvaliteta poslovnih usluga 1.4.3.4 Poticaji za privredu		
Strateški projekti	1.4.3.5 Kreditno-garancijski fond za preduzeća i obrtnike (<i>uz program podrške likvidnosti za oporavak od pandemije po 1.4.1</i>)		
	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Vrijednost dodijeljenih poticaja privrednicima	?	10.500.000
	Vrijednosti kreditnih zahtjeva preko Kreditno-garancijskog fonda za preduzeća (i obrte) u periodu Strategije	0	3.500.000

	Broj novih poslovnih zona, inubatora ili centara	0	10
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	<i>Razvojni efekat- uticaj na: povećanje BDP, poreznih prihoda i investicija Doprinos ostvarenju prioriteta: povećanju obima industrijske proizvodnje, povećanje produktivnosti i profitabilnosti preduzeća, razvoj javno-privatnog partnerstva</i>		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	20.000.000 KM		
Period implementacije mjere	2021-2027		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za privredu ZDK		
Nosioci mjere	Ministarstvo za privredu ZDK, Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport ZDK, privredni subjekti, Univerzitet u Zenici, Privredna komora ZDK, Razvojne agencije, Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta, gradovi/općine		
Ciljne grupe	<i>Preduzeća i obrtnici u sektoru industrije</i>		

Veza sa strateškim ciljem	1. Unaprijediti konkurentnost industrije, poljoprivrede i uslužnog sektora uz podršku preduzetništvu, za resursno efikasan i održiv razvoj		
Prioritet	1.4 Unaprijediti poslovni ambijent i preduzetničku infrastrukturu za pametni rast i zapošljavanje		
Naziv mjere	1.4.4 Podrška zapošljavanju i samozapošljavanju		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Za podršku privrednom razvoju, kao i rješavanje problema nezaposlenosti, potrebno je obezbijediti programe poticaja za zapošljavanje, kako za preduzeća tako i za obrtnike i tradicionalne zanate. U skladu sa potrebama privrede, neophodno je unaprijediti kvalitet ponude kadrova na tržištu rada, kroz programe prekvalifikacije, dokvalifikacije i doškolovanja, uz jačanje saradnje s obrazovnim ustanovama, kao i razvojnim agencijama, organizacija i udruženjima koja provode programe obrazovanja odraslih. Posebna pažnja će biti usmjerena na programe zapošljavanja marginalizovanih grupa (žene, mlade, invalidne osobe i sl.). Pored programa zapošljavanja, u cilju promocije i jačanje poduzetništva, biće realizovani programi samozapošljavanja i podrške start-up biznisima. S aspekta negativnih utjecaja pandemije, neophodno je pored subvencija za očuvanje zaposlenosti, intenzivirati i poticaje za nova zapošljavanja, uz ostale mjere za revitalizaciju poslovnih aktivnosti na području ZDK. Podrške zapošljavanju i samozapošljavanju će obuhvatiti sljedeće programe: 1.4.4.1 Poticaji za nova zapošljavanje 1.4.4.2 Poticaji za start-up-e (samozapošljavanje) 1.4.4.3 Poticaji za tradicionalne zanate 1.4.4.4 Poticaji za samozapošljavanje 1.4.4.5 Podrška preduzetništvu marginalizovanih grupa: mladih, žena i invalidnih osoba koje se bave preduzetništvom 1.4.4.6 Podrška programima prekvalifikacije, dokvalifikacije i doškolovanja 1.4.4.7 Razvoj znanja i vještina kroz neformalne programe edukacije		
Strateški projekti			
	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Broj zaposlenih	84.169	96.794
	Novo brisanje sa evidencije nezaposlenih zbog zaposlenja	16.466	20.000

Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	<i>Razvojni efekat- uticaj na: povećanje BDP i stope zaposelnosti Doprinos ostvarenju prioriteta: povećanje broja poslovnih subjekata pc i povećanje poreznih prihoda pc</i>
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	3.000.000 KM
Period implementacije mjere	2021-2027
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za privredu ZDK
Nosioci mjere	Ministarstvo za privredu ZDK, Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport ZDK, privredni subjekti, Univerzitet u Zenici, Privredna komora ZDK, Razvojne agencije, organizacije i udruženja, za neformalnu obuku odraslih, gradovi/općine
Ciljne grupe	<i>Preduzeća, obrtnici i nezaposlene osobe</i>

STRATEŠKI CILJ 2

Unaprijediti kvalitet života i osigurati jednake prilike za sve građane kroz stvaranje održivog i pravednog društvenog okruženja

Veza sa strateškim ciljem	2. Unaprijediti kvalitet života i osigurati jednake prilike za sve građane kroz stvaranje održivog i pravednog društvenog okruženja
Prioritet	2.1. Unapređenje usluga u sektoru obrazovanja, uz usklađivanje sa potrebama tržišta rada
Naziv mjere	2.1.1. Unaprijediti usklađenost obrazovnog sistema sa potrebama tržišta rada
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Cilj ove mjere odnosi se na usavršavanje sistema obrazovanja i institucionalnih struktura tržišta rada u skladu sa potrebama i dinamikom razvijanja tržišta rada na području ZDK. Okvirna područja djelovanja obuhvataju: - Aktivnosti za poboljšanje strukture kadrova na tržištu rada – obezbijediti priliv kadrova, koji su obučeni za tražene poslove - Kontinuirano usavršavanje sistema obrazovanja u skladu sa izmjenama tržišta rada - Unapređenje institucionalnih struktura i posredovanja na tržištu rada - Razvijanje sistema podrške održivom zapošljavanju - Realizacija programa za poboljšanje kompetencija i radnih vještina nezaposlenih osoba - Razvoj cjeloživotnog preduzetničkog učenja u sklopu formalnog obrazovanja na svim obrazovnim nivoima, te u neformalnom obrazovanju - Razvijanje sistema informisanja o potrebama tržišta rada, prvenstveno namijenjenog nezaposlenim osobama - Jačanje socio-ekonomskog dijaloga
Strateški projekti	2.1.1.1. Analiza postojećeg stanja i potreba tržišta rada sa projekcijom budućih potreba 2.1.1.2. Inoviranje postojećih i uvođenje novih nastavnih planova i programa, kao i uvođenje novih zvanja i zanimanja (srednje i visoko obrazovanje) 2.1.1.3. Kontinuirano profesionalno usavršavanje nastavnog osoblja sa ciljem aktualiziranja njihovih znanja i razvijanja dodatnih vještina 2.1.1.4. Povećanje obima i unapređenje kvalitete praktičnog dijela nastave i obavezne studentske prakse 2.1.1.5. Usvojiti Program za integraciju preduzetničke ključne kompetencije u školsko učenje na ISCED nivoima 2 i 3, te integrisati preduzetničku ključnu kompetenciju u školsko učenje u osnovnim i srednjim školama u ZDK 2.1.1.6. Podizanje inovativne sposobnosti studenata kroz kurseve za nastavnike i studente iz oblasti inovativnosti i održavanje takmičenja inovatora 2.1.1.7. Obuka novih zaposlenih u skladu sa potrebama poslodavca – program poslovnog mentorstva 2.1.1.8. Uspostaviti i razvijati institucionalni okvir za razvoj cjeloživotnog preduzetničkog učenja kroz multi-sektorska partnerstva za cjeloživotno preduzetničko učenje

	2.1.1.9. Informatizacija na tržištu rada 2.1.1.10. Monitoring i evaluacija postojećih programa podrške zapošljavanju 2.1.1.11. Analiza efikasnosti rada organizacija/službi/agencija za posredovanje na tržištu rada u ZDK 2.1.1.12. Izraditi plan borbe protiv sive ekonomije 2.1.1.13. Projekat jačanja kapaciteta i rada inspekcija		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne Vrijednosti (2019)	Ciljne Vrijednosti (2027)
	Urađena ažurna Informacija o deficitarnim zanimanjima i strukturi nezaposlenih na evidenciji kantonalne Službe za zapošljavanje ZDK sa kojom se treba uskladiti obrazovni sistem	0	Urađena i usvojena Informacija
	Stopa nezaposlenosti	38,8 (2019. godine)	25,0
	Broj osoba zatečenih u „radu na crno“ u ZDK	276 (2018. godine)	190
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Najveći razvojni efekti ove mjere očekuju se u sljedećim pokazateljima: - Povećan broj zaposlenih na području ZDK - Povećan broj novih preduzeća na području ZDK - Smanjen broj radnika koji rade na crno		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	5.000.000 KM Izvori: Budžet Vlade ZDK, EU i drugi međunarodni fondovi		
Period implementacije mjere	2021-2027		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport ZDK i Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjeglice ZDK		
Nosioci mjere	Obrazovne institucije u ZDK, Služba za zapošljavanje ZDK, Univerzitet u Zenici, Centar za obrazovanje i obuku, Stručna služba za razvoj i međunarodne projekte ZDK, razvojne agencije, Udruženja preduzetnika, Privredna komora ZDK, Ministarstvo privrede ZDK, Kantonalna uprava za inspekcijske poslove ZDK, NVO		
Ciljne grupe	Obrazovne institucije, studenti, učenici, poslodavci, nezaposleni, građani u ZDK		

Veza sa strateškim ciljem	2. Unaprijediti kvalitet života i osigurati jednake prilike za sve građane kroz stvaranje održivog i pravednog društvenog okruženja
Prioritet	2.1. Unapređenje usluga u sektoru obrazovanja, uz usklađivanje sa potrebama tržišta rada
Naziv mjere	2.1.2. Povećanje nivoa zaposlenosti, sa posebnim fokusom na povećanje zapošljivosti ranjivih skupina na tržištu rada ZDK
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	U okviru ove mjere institucije obrazovanja uspostaviće saradnju i pružiti podršku privrednim subjektima u funkciji zapošljavanja. Također, jačaće se saradnja privrede, obrazovanja-istraživanja i inovativnih aktivnosti kroz razvijanje preduzetničke kulture i vještina. Poseban fokus biće usmjeren na smanjenje nezaposlenosti ranjivih skupina u sljedećim područjima djelovanja: - Unaprijediti radne vještine ranjivih skupina - Uključiti ranjive skupine u sve sfere života
Strateški projekti	2.1.2.1. Unapređenje ekonomičnosti poslovanja za poslovne subjekte u ZDK 2.1.2.2. Programi saradnje privrede, inovatorskih udruženja i visokog obrazovanja 2.1.2.3. Aktivnije i transparentnije uključivanje u programe EU za kreiranje zaposlenosti 2.1.2.4. Promocija preduzetništva u srednjem i visokom obrazovanju 2.1.2.5. Podrška samozapošljavanju 2.1.2.6. Razvoj programa obuke za osobe iz ranjivih skupina 2.1.2.7. Projekat obezbjeđenja edukacije, konsultacije i karijernog vođenja za pronalaženje zaposlenja za ranjive grupe 2.1.2.8. Podržati učešće NVO sektora i ustanova u kreiranju i isporuci usluga ranjivim skupinama 2.1.2.9. Programi finansiranja zapošljavanja i samozapošljavanja ranjivih skupina na tržištu rada 2.1.2.10. Sezonski poslovi na uređenju i održavanju javnih površina, čišćenju putem javnih preduzeća

	2.1.2.11. Promocija programa i informisanosti socijalno marginaliziranih lica		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
	Broj novih programa samozapošljavanja i zapošljavanja	0	5
	Broj realizovanih programa i projekata od strane NVO	0	7
	Broj lica korisnika direktne i indirektne pomoći	0	7.000
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Razvojni efekti ove mjere očekuju se u sljedećim pokazateljima: - Veći broj zaposlenih u ZDK - Veći broj preduzeća u ZDK - Smanjen broj nezaposlenih u evidenciji Službe za zapošljavanje ZDK		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	7.400.000 KM Izvori: Budžet Vlade ZDK, EU i drugi međunarodni fondovi		
Period implementacije mjere	2021.-2027.		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za privredu ZDK u saradnji sa Ministarstvom za rad, socijalnu politiku i izbjeglice ZDK		
Nosioci mjere	Služba za zapošljavanje ZDK, Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport ZDK, Ministarstvo za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu ZDK, općine u ZDK, razvojne agencije, Univerzitet u Zenici, Pedagoški zavod, Privredna komora ZDK, Stručna služba za razvoj i međunarodne projekte ZDK, Centri za socijalni rad u ZDK, mediji, NVO		
Ciljne grupe	Nezaposlene osobe, poslodavci, studenti, inovatori, korisnici centara za socijalni rad iz ranjivih skupina		

Veza sa strateškim ciljem	2. Unaprijediti kvalitet života i osigurati jednake prilike za sve građane kroz stvaranje održivog i pravednog društvenog okruženja		
Prioritet	2.1. Unapređenje usluga u sektoru obrazovanja, uz usklađivanje sa potrebama tržišta rada		
Naziv mjere	2.1.3. Modernizacija obrazovnog sistema za kvalitetno i fleksibilno održavanje nastave u redovnim i kriznim situacijama		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Kroz realizaciju ove mjere unaprijediće se rad obrazovnih institucija kroz poboljšanje obrazovne infrastrukture za redovno izvođenje nastave (u učionicama) i putem online platformi (u potencijalnim kriznim situacijama). Također, namjera je da se unaprijede kapaciteti za predškolsko obrazovanje i vaspitanje. Posebna pažnja posvetiće se motiviranju učenika i studenata za vrhunska postignuća u učenju, sportskim i kulturnim aktivnostima. Najznačajnija postignuća promoviraće se u obrazovnim institucijama.		
Strateški projekti	2.1.3.1. Unapređenje nastavnih planova i programa u osnovnim i srednjim školama; 2.1.3.2. Rekonstrukcija i modernizacija objekata škola i nastavne opreme, sa fokusom na opremanje kabineta za praktičnu nastavu i sala/igrališta za fizičko vaspitanje; 2.1.3.3. Prilagođavanje objekata škola za izvođenje inkluzivne nastave; 2.1.3.4. Podizanje atraktivnosti školskog i univerzitetskog sporta, kulture i obrazovnih postignuća te omasovljenje sekcija u osnovnim i srednjim školama 2.1.3.5. Povećanje kapaciteta za predškolsko obrazovanje i vaspitanje; 2.1.3.6. Razvoj modela stimulacija vrhunskih postignuća u sportu, obrazovanju i kulturi.		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
	Unapređeni nastavnih planova i programa za osnovne i za srednje škole	0	2
	Broj rekonstruisanih objekata obrazovnih institucija	0	200

	Broj učenika i studenata koji su postigli vrhunska ostvarenja u sportu, kulturi i/ili učenju	0	100
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Razvojni efekti ove mjere očekuju se u sljedećim pokazateljima: - Poboljšan kvalitet nastavnog procesa - Poboljšan prosječni uspjeh učenika u osnovnim i srednjim školama - Povećan broj učenika i studenata koji postižu vrhunska ostvarenja u sportu, kulturi i/ili učenju		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	10.000.000 KM Izvori: Budžet Vlade ZDK, budžeti gradova i općina, privatni sektor, EU i drugi međunarodni fondovi		
Period implementacije mjere	2021.-2027.		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za obrazovanje, nauku, sport i kulturu ZDK		
Nosioci mjere	Obrazovne institucije; Institucije sporta i kulture		
Ciljne grupe	Učenici, studenti, građani u ZDK		

Veza sa strateškim ciljem	2. Unaprijediti kvalitet života i osigurati jednake prilike za sve građane kroz stvaranje održivog i pravednog društvenog okruženja		
Prioritet	2.2. Obogaćivanje aktivnosti i infrastrukture za sport i kulturu		
Naziv mjere	2.2.1. Podrška razvoju sportskih aktivnosti i infrastrukture		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Realizacijom ove mjere planira se povećati broj sportskih dešavanja i broj posjetilaca/ gledatelja sportskih događaja na području ZDK. Posebno je važno unapređenje infrastrukture u oblasti sporta, što treba planirati za održavanje klasičnih sportskih događaja i za rad u uslovima krize (prvenstveno kroz jačanje sistema za online događaje i video/audio snimanje događaja).		
Strateški projekti	2.2.2.1. Subvencioniranje sanacije i opremanja sportske infrastrukture u gradovima/ općinama ZDK te izgradnja novih sportskih objekata; 2.2.2.2. Izmjene i dopune zakonskog okvira u oblasti sporta ; 2.2.2.3. Plan aktivnosti za aktivnije uključivanje mladih u sport; 2.2.2.4. Promocija sporta u funkciji prevencije bolesti; 2.2.2.6. Dizajniranje online sportskih manifestacija i uspostava sistema za realizaciju inovativnih događaja u oblasti sporta; 2.2.2.7. Uvođenje predmeta Sport na fakultete u ZDK; 2.2.2.8. Projekti podrške sportskim školama koje promovišu sport kao osnovni stub života za djecu.		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
	Broj saniranih i novoizgrađenih sportskih objekata	0	30
	Udio mladih osoba koje aktivno učestvuju u sportskim aktivnostima	n/a	60%
	Broj događaja za promociju sporta u funkciji prevencije bolesti	0	20
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Razvojni efekti ove mjere očekuju se u domenu povećanja broja sportskih događaja, vrste sportova i broja posjetilaca/ gledatelja sportskih događaja na području ZDK.		

Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	5.000.000 KM Izvori: Budžet Vlade ZDK, budžeti gradova i općina, privatni sektor, organizacije civilnog društva, međunarodne organizacije
Period implementacije mjere	2021.-2027.
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport ZDK
Nosioci mjere	Gradovi i općine u ZDK, nevladin sektor u ZDK, Stručna služba za razvoj i međunarodne projekte ZDK
Ciljne grupe	Omladina, građani u ZDK

Veza sa strateškim ciljem	2. Unaprijediti kvalitet života i osigurati jednake prilike za sve građane kroz stvaranje održivog i pravednog društvenog okruženja		
Prioritet	2.2. Obogaćivanje aktivnosti i infrastrukture za sport i kulturu		
Naziv mjere	2.2.2. Podrška razvoju kulturnih aktivnosti i infrastrukture		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Realizacijom ove mjere planira se povećati broj kulturnih dešavanja i broj posjetilaca/ gledatelja kulturnih manifestacija na području ZDK. Unapređenje infrastrukture u oblasti kulture u ZDK planiraće se za održavanje konvencionalnih događaja, a određena prilagođavanja će se raditi za kulturne manifestacije u uslovima krize (prvenstveno kroz jačanje sistema za online događaje).		
Strateški projekti	2.2.2.1. Subvencioniranje sanacije i opremanja kulturnih ustanova u gradovima/ općinama ZDK te izgradnja novih kulturnih institucija 2.2.2.2. Izmjene i dopune zakonskog okvira u oblasti kulture 2.2.2.3. Plan aktivnosti za uključivanje mladih u kulturnu djelatnost i motiviranje njihovog rada 2.2.2.4. Izrada/ ažuriranje Strategije o zaštiti i očuvanju kulturnih i istorijskih resursa u ZDK 2.2.2.5. Promocija kulturnih i istorijskih resursa 2.2.2.6. Dizajniranje online kulturnih manifestacija i uspostava sistema za realizaciju inovativnih događaja u oblasti kulture		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
	Broj saniranih i novoizgrađenih kulturnih ustanova	0	20
	Udio mladih osoba koje aktivno učestvuju u organiziranju kulturnih događaja	n/a	40%
	Broj posjetilaca/ gledatelja pozorišnih i kino predstava	30.200	40.000
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Razvojni efekti ove mjere očekuju se u domenu povećanja broja i vrste kulturnih dešavanja i povećanju broja posjetilaca/ gledatelja kulturnih događaja na području ZDK.		

Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	4.000.000 KM Izvori: Budžet Vlade ZDK, budžeti gradova i općina, privatni sektor, organizacije civilnog društva, međunarodne organizacije
Period implementacije mjere	2021.-2027.
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport ZDK
Nosioci mjere	Gradovi i općine u ZDK, nevladin sektor u ZDK, Stručna služba za razvoj i međunarodne projekte ZDK
Ciljne grupe	Omladina, građani u ZDK

Veza sa strateškim ciljem	2. Unaprijediti kvalitet života i osigurati jednake prilike za sve građane kroz stvaranje održivog i pravednog društvenog okruženja		
Prioritet	2.3. Pružanje stručnih i dostupnih usluga u zdravstvu i socijalnoj zaštiti		
Naziv mjere	2.3.1. Razvijanje promotivnih i preventivnih aktivnosti zdravstvenog sektora		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Cilj ove mjere odnosi se na razvoj životnih stilova koji pomažu očuvanje i unapređenje zdravlja kao i sprječavanje bolesti. Okvirna područja djelovanja obuhvataju: - Promijeniti ponašanje građana u vezi očuvanja i unapređenja zdravlja i zdravih stilova života - Unaprijediti sistem ranog otkrivanja hroničnih bolesti kroz 'skrininge' - Proizvesti veći stepen fizičkih aktivnosti kod građana a naročito kod djece - Podići svijest građana o potrebi provođenja ponašanja koja pomažu sprječavanje širenja zaraznih bolesti - Unaprijediti metodologiju zdravstveno-promotivnih aktivnosti kroz primjenu principa marketinga u promociji zdravlja		
Strateški projekti	2.3.1.1. Kampanja podizanja svijesti građana o zdravim stilovima života i odgovornosti za sopstevno zdravlje 2.3.1.2. Program otkrivanje faktora rizika za hronične bolesti u porodičnoj medicini 2.3.1.3. Uspostavljanje sistema za rano otkrivanje raka (debelog crijeva, dojke, melanoma) 2.3.1.4. Ciljani pregledi školske djece radi otkrivanje poremećaja vida, sluha i lokomotornog aparata 2.3.1.5. Razvoj programa fizičkih aktivnosti 2.3.1.6. Genotoksikološki monitoring humane populacije izložene povećanom zagađenju 2.3.1.7. Razvoj sistema podizanja svijesti građana o rizicima po zdravlje uzrokovanim заразним bolestima 2.3.1.8. Razvoj metodologije za unapređenje zdravstveno-promotivnih aktivnosti kroz primjenu principa marketinga u promociji zdravlja		
	Indikatori	Polazne	Ciljne

		Vrijednosti (2019)	Vrijednosti (2027)
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Procenat fizički neaktivnih u općoj populaciji	-	-
	Procenat registrovanih pacijenata koji su obuhvaćeni skriningom	-	-
	Procenat obuhvaćene djece periodičnim ciljanim pregledima vida i sluha	-	-
	Incidenca zaraznih bolesti	-	-
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Najveći razvojni efekti ove mjere očekuju se u sljedećim pokazateljima: - Poboľjšano zdravstveno stanje stanovništva, smanjeni negativni efekti bolesti (bolovanja, invalidnost, troškovi liječenja...) - Povećan broj zdravstveno osiguranih lica u odnosu na ukupno stanovništvo - Smanjena stopa smrtnosti stanovništva od zaraznih bolesti - efikasnije i efektivnije provođenje zdravstveno-promotivnih aktivnosti		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	3.500.000,00 KM Izvori: Zavod zdravstvenog osiguranja ZDK, Budžet Vlade ZDK, Domaći fondovi za nevladine organizacije; Međunarodni fondovi		
Period implementacije mjere	2021-2027		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Institut za zdravlje i sigurnost hrane		
Nosioci mjere	Institut za zdravlje i sigurnost hrane, Zdravstvene ustanove, UNZE (Ekonomski fakultet), NVO		
Ciljne grupe	Stanovništvo ZDK		

Veza sa strateškim ciljem	2. Unaprijediti kvalitet života i osigurati jednake prilike za sve građane kroz stvaranje održivog i pravednog društvenog okruženja		
Prioritet	2.3. Pružanje stručnih i dostupnih usluga u zdravstvu i socijalnoj zaštiti		
Naziv mjere	2.3.2. Unapređenje kvaliteta i načina pružanja usluga		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Cilj ove mjere odnosi se na poboljšanje organizacije zdravstvenog sistema. Okvirna područja djelovanja obuhvataju: - Standardizirati sve poslovne procese u zdravstvenim ustanovama - Pojačati motiviranost timova porodične medicine - Otvoriti prostor za privatnu inicijativu u zdravstvenom sistemu - Uvesti plaćanje prema obimu i rezultatima rada u zdravstvenom sistemu - Osigurati vanbolničku podršku za onkološke bolesnike i time rasteretiti bolničke kapacitete - Unaprijediti upravljanje podacima u zdravstvenom sistemu - Razviti osposobljenost zdravstvenih ustanova za procjene potreba za zdravstvenim kapacitetima u slučaju raznih zdravstvenih izazova (epidemija ili slično), te planova zadovoljenja utvrđenih potreba		
Strateški projekti	2.3.2.1. Ustroj sistema upravljanja kvalitetom u zdravstvenim ustanovama 2.3.2.2. Implementacija pojedinačnog ugovaranja u porodičnoj medicini 2.3.2.3. Dizajn i testiranje sistema nagrađivanja u zdravstvu 2.3.2.4. Razvoj sistema vanbolnička podrška za onkološke bolesnike (uključujući i palijativnu njegu) 2.3.2.5. Unapređenje sistema tretmana dijabetesa 2.3.2.6. Reorganizacija zbrinjavanja hitnih medicinskih stanja 2.3.2.7. Uspostavljanje integrisanog zdravstvenog informacionog sistema na nivou ZDK 2.3.2.8. Trening za zdravstvene ustanove za procjenu potreba u kriznim situacijama i izradu planova postupanja u kriznim situacijama		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne Vrijednosti (2019)	Ciljne Vrijednosti (2027)
	Broj ustanova koje imaju usvojene procedure procjene potreba za zdravstvenim	-	Sve ustanove imaju usvojene procedure procjene potreba za zdravstvenim kapacitetim

	kapacitetim		
	Broj ustanova koje imaju usvojene procedure za prilagođavanje organizacije rada u slučaju zdravstvenih izazova (epidemije i slično)	-	Sve ustanove imaju usvojene procedure za prilagođavanje organizacije rada u slučaju zdravstvenih izazova (epidemije i slično)
	Broj ustanova obuhvaćenih treningom za procjenu potreba i izradu planova za krizne situacije	-	Sve ustanove obuhvaćene treningom za procjenu potreba i izradu planova za krizne situacije
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Najveći razvojni efekti ove mjere očekuju se u sljedećim pokazateljima: • Povećan kvalitet i sigurnost pružanja usluga u zdravstvenim ustanovama • Smanjenje nepovoljnih ishoda urgentnih stanja • Olakšan protok pacijenta kroz zdravstveni sistem u normalnim situacijama kao i u kriznim situacijama (zahvaljujući definisanim procedurama i integraciji informacionog sistema)		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	5.500.000,00 KM Izvori: Zavod zdravstvenog osiguranja ZDK, Budžet Vlade ZDK, Domaći fondovi za nevladine organizacije; Međunarodni fondovi		
Period implementacije mjere	2021-2027		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo zdravstva ZDK		
Nosioci mjere	Ministarstvo zdravstva ZDK , Zavod zdravstvenog osiguranja ZDK, Institut za zdravlje i sigurnost hrane, zdravstvene ustanove u ZDK, konsultantske kuće		
Ciljne grupe	Stanovništvo ZDK, zdravstvene ustanove		

Veza sa strateškim ciljem	2. Unaprijediti kvalitet života i osigurati jednake prilike za sve građane kroz stvaranje održivog i pravednog društvenog okruženja		
Prioritet	2.3. Pružanje stručnih i dostupnih usluga u zdravstvu i socijalnoj zaštiti		
Naziv mjere	2.3.3. Jačanje i bolje korištenje ljudskih potencijala u zdravstvu		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Cilj ove mjere odnosi se na poboljšanje korištenja ljudskih potencijala u zdravstvenom sistemu. Okvirna područja djelovanja obuhvataju: • Poboljšati pružanje sekundarnih i tercijarnih zdravstvenih usluga • Unapređenje ljudskih kapaciteta u zdravstvenom sektoru • Razviti indikatore uspješnosti [11] zdravstvenih ustanova • Ojačati ljudske kapacitete u zdravstvenim ustanovama za odgovora na krizne situacije		
Strateški projekti	2.3.3.1. Unapređenje bolničke zdravstvene zaštite kroz ustroj univerzitetske bolnice 2.3.3.2. Primjena novih interventnih procedura (sa nabavkom opreme, obukom osoblja i transferom tehnologija) 2.3.3.3. Programi usavršavanja iz oblasti porodične medicine 2.3.3.4. Jačanje upravljačko-menadžerskih znanja i vještina kroz razvoj indikatora uspješnosti zdravstvenih ustanova 2.3.3.5. Jačanje ljudskih kapaciteta javnog zdravstva za odgovor na nove izazove (zarazne bolesti i drugo). 2.3.3.6. Jačanje osposobljenosti zdravstvenih profesionalaca u reorganizovanom sistemu zbrinjavanja urgentnih stanja		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne Vrijednosti (2019)	Ciljne Vrijednosti (2027)
	Broj zdravstvenih profesionalaca u javnom zdravstvu obuhvaćenih posebnim treninzima	-	-
	Broj zdravstvenih profesionalaca u sistemu HMP obuhvaćenih posebnim	-	-

	treninzima		
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Najveći razvojni efekti ove mjere očekuju se u sljedećim pokazateljima: • Poboljšano pružanje usluga i proširen dijapazon usluga • Povećana osposobljenost za reagovanje na nove javnozdravstvene izazove • Povoljniji ishodi tretmana urgentnih stanja • Povećan broj doktora		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	2.500.000,00 KM Izvori: Zavod zdravstvenog osiguranja ZDK, Budžet Vlade ZDK, Domaći fondovi za nevladine organizacije; Međunarodni fondovi		
Period implementacije mjere	2021-2027		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo zdravstva ZDK		
Nosioci mjere	Ministarstvo zdravstva ZDK, Kantonalna bolnica, Institut za zdravlje i sigurnost hrane, zdravstvene ustanove u ZDK, konsultantske kuće		
Ciljne grupe	Stanovništvo ZDK, zdravstvene ustanove		

Veza sa strateškim ciljem	2. Unaprijediti kvalitet života i osigurati jednake prilike za sve građane kroz stvaranje održivog i pravednog društvenog okruženja		
Prioritet	2.3. Pružanje stručnih i dostupnih usluga u zdravstvu i socijalnoj zaštiti		
Naziv mjere	2.3.4. Osiguranje primjerenog stepena dostupnosti zdravstvenih usluga		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Cilj ove mjere odnosi se na poboljšanje dostupnosti zdravstvenih usluga. Okvirna područja djelovanja obuhvataju: • Uvesti i osigurati dostupnost zdravstvenih usluga sa ciljem zadovoljenja zdravstvenih potreba • Razviti osposobljenost zdravstvenih ustanova za pružanje usluga u uslovima epidemije zaraznih bolesti		
Strateški projekti	2.3.4.1. Razvoj modela istraživanja o zadovoljstvu i dostupnosti zdravstvenih usluga 2.3.4.2. Procjena zdravstvenih potreba i zahtjeva 2.3.4.3. Izrada programa zdravstvene zaštite u skladu sa procijenjenim zdravstvenim potrebama 2.3.4.4 Evaluacija dostupnosti zdravstvenih usluga i tehnologija 2.3.4.5. Izrada Plana implementacije PM na području ZDK 2.3.2.6. Razvoj kapaciteta zdravstvenih ustanova za rad u uslovima epidemije zaraznih bolesti (osigurati dostupnost nužnih usluga bez obzira na stanje epidemije)		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne Vrijednosti (2019)	Ciljne Vrijednosti (2027)
	Prosječna ocjena dostupnosti zdravstvenih usluga	-	-
	Prosječna ocjena zadovoljstva zdravstvenom zaštitom	-	-

	Prosječan broj stanovnika po timu porodične medicine	-	-
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Najveći razvojni efekti ove mjere očekuju se u sljedećim pokazateljima: - Smanjen broj oboljelih i smrtnih slučajeva - Povećan broj ljekara		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	500.000,00 KM Izvori: Zavod zdravstvenog osiguranja ZDK, Budžet Vlade ZDK, Domaći fondovi za nevladine organizacije; Međunarodni fondovi		
Period implementacije mjere	2021-2027		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo zdravstva ZDK		
Nosioci mjere	Ministarstvo zdravstva ZDK, Zavod zdravstvenog osiguranja, Institut za zdravlje i sigurnost hrane, zdravstvene ustanove u ZDK, konsultantske kuće		
Ciljne grupe	Stanovništvo ZDK		

Veza sa strateškim ciljem	2. Unaprijediti kvalitet života i osigurati jednake prilike za sve građane kroz stvaranje održivog i pravednog društvenog okruženja		
Prioritet	2.3. Pružanje stručnih i dostupnih usluga u zdravstvu i socijalnoj zaštiti		
Naziv mjere	2.3.5. Osiguranje distinktivne prepoznatljivosti zdravstvenog sektora ZDK		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Cilj ove mjere odnosi se na inovativnost u organizaciji zdravstvenog sistema ZDK po čemu će se zdravstveni sistem ZDK razlikovati od drugih. Okvirna područja djelovanja obuhvataju: - Integrirati zdravstvene usluge onkološkom bolesniku - eksplantacija organa i donorska mreža		
Strateški projekti	2.3.5.1. Ustroj modela integrisanog pristupa onkološkom bolesniku 2.3.5.2. Istraživanje i primjena novih onkoloških procedura 2.3.5.3. Razvoj sistema za eksplantaciju organa 2.3.5.4. Razvoj donorske mreže		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne Vrijednosti (2019)	Ciljne Vrijednosti (2027)
	Broj obuhvaćenih službi ili odjela u Kantonalnoj bolnici Zenica ovim modelom (praćenje stepena integrisanosti)	-	-
	Broj obuhvaćenih zdravstvenih profesionalaca	-	-
	Broj eksplantacionih postupaka	-	-
	Broj lica donora organa u mreži	-	-
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Najveći razvojni efekti ove mjere očekuju se u sljedećim pokazateljima: - Povećano povjerenje u zdravstveni sistem, kao i bolja iskorištenost kapaciteta kroz «izvoz» usluga (Pacijenti izvan područja ZDK biraju ove		

	usluge u Kantonalnoj bolnici) - Smanjen broj oboljelih i smrtnih slučajeva
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	3.000.000,00 KM Izvori: Zavod zdravstvenog osiguranja ZDK, Budžet Vlade ZDK, Domaći fondovi za nevladine organizacije; Međunarodni fondovi
Period implementacije mjere	2021-2027
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo zdravstva ZDK (kroz rad koordinacionih tijela), Kantonalna bolnica
Nosioci mjere	Ministarstvo zdravstva ZDK, Zavod zdravstvenog osiguranja, Kantonalna bolnica, NVO
Ciljne grupe	Stanovništvo ZDK, zdravstvene ustanove

Veza sa strateškim ciljem	2. Unaprijediti kvalitet života i osigurati jednake prilike za sve građane kroz stvaranje održivog i pravednog društvenog okruženja		
Prioritet	2.3. Pružanje stručnih i dostupnih usluga u zdravstvu i socijalnoj zaštiti		
Naziv mjere	2.3.6. Povećanje kapaciteta ustanova socijalne zaštite, uljučujući povećanje biosigurnosti		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	- Stvoriti uslove za adekvatno provođenje strateških i drugih razvojnih dokumenata za provođenje reforme socijalne zaštite u BiH - Unaprijediti kvalitet pružanja usluga socijalne zaštite - Povećanje biosigurnosti u ustanovama socijalne zaštite kako bi se osiguralo što normalnije odvijanje procesa u kriznim situacijama		
Strateški projekti	2.3.6.1. Kontinuirana edukacija osoblja radi postizanja boljeg kvaliteta u radu 2.3.6.2. Program upošljavanja socijalnih radnika u ustanovama koje djeluju u socijalnoj zaštiti, obrazovanju i zdravstvu 2.3.6.3. Informatizacija sistema socijalne zaštite 2.3.6.4. Razvoj usluge Savjetovaništa pri centrima za socijalni rad/nadležnih općinskih službi na području ZDK 2.3.6.5. Razvoj usluga dnevnog zbrinjavanja, sa naglaskom na JU Centar za djecu i odrasle osobe s posebnim potrebama ZDK 2.3.6.6. Modularni program obuke za usavršavanje stručnih kadrova iz Prijedloga mjera ZDK 2.3.6.7. Osposobljavanje organizacija socijalne zaštite za procjenu rizika i izradu akcionih planova sa ciljem povećanja biosigurnosti u kriznim situacijama		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne Vrijednosti (2019)	Ciljne Vrijednosti (2027)
	- Broj opremljenih Savjetovaništa;	-	-
	- Broj korisnika kojima je pružena pomoć	-	-
	- Broj mobilnih stručnih timova	-	-

	- Broj socijalnih institucija koje su osposobljene i imaju razvijene procedure za procjenu rizika i izradu akcionih planova sa ciljem povećanja biosigurnosti	-	-
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Razvojni efekti ove mjere ogledaće se u sljedećem: - Povećana dostupnost i kvalitet usluga socijalne zaštite u ZDK - Povećani socijalni transferi po glavi stanovnika - Poboljšana biosigurnost u socijalnim institucijama - Poboljšana dostupnost pomoći socijalnim kategorijama u kriznim situacijama		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	1.200.000 KM Izvori: Budžet Vlade ZDK, EU i drugi međunarodni fondovi		
Period implementacije mjere	2021.-2027.		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjeglice ZDK		
Nosioci mjere	Centri za socijalni rad/nadležne općinske službe socijalne zaštite sa područja ZDK, općine/grad, ustanove socijalne zaštite, NVO		
Ciljne grupe	Djeca i odrasli s posebnim potrebama i njihovi roditelji, Centri za socijalni rad/nadležne općinske službe socijalne zaštite, Centar za djecu i odrasle osobe s posebnim potrebama ZDK		

Veza sa strateškim ciljem	2. Unaprijediti kvalitet života i osigurati jednake prilike za sve građane kroz stvaranje održivog i pravednog društvenog okruženja
Prioritet	2.3. Pružanje stručnih i dostupnih usluga u zdravstvu i socijalnoj zaštiti
Naziv mjere	2.3.7. Implementacija državnih i međunarodnih razvojnih dokumenata u sektoru socijalne zaštite
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	- Podrška u primjeni Strategije za deinstitutionalizaciju i transformaciju ustanova socijalne zaštite FBiH - Unaprijediti zaštitu djece bez roditeljskog staranja kroz poboljšanje i razvoj alternativnih vidova zbrinjavanja, te podrška za osamostaljivanje mladih bez roditeljskog staranja koji napuštaju sistem javne brige - Primjeniti Zakon o zaštiti porodica od nasilja FBiH na području ZDK - Unaprijediti usluge i ostvarivanje prava OSI kroz stvaranje uslova za boravak u lokalnoj zajednici - Omogućiti uslove za adekvatno provođenje procesa evropskih integracija iz oblasti socijalne zaštite - Omogućiti adekvatne i blagovremene usluge i zaštitu osoba i porodica u stanju socijalne potrebe
Strateški projekti	2.3.7.1. Projekat podrške deinstitutionalizaciji i transformaciji ustanova socijalne zaštite 2.3.7.2. Projekat podrške pokretanja malog biznisa za mlade koji napuštaju sistem javne brige 2.3.7.3. Primjena Protokola o međusobnoj saradnji u radu na prevenciji i zaštiti žrtava nasilja u porodici ZDK 2.3.7.4. Realizacija Akcionog plana u oblasti invalidnosti ZDK po pitanju razvoja usluge za OSI - stanovanje uz podršku, samostalno življenje u lokalnoj zajednici 2.3.7.5. Analiza trenutne usklađenosti zakonske regulative i podzakonskih propisa u skladu sa EU standardima i smjernicama 2.3.7.6. Priprema i usklađivanje zakonske regulative i podzakonskih propisa u skladu sa EU standardima i smjernicama 2.3.7.7. Razvoj i primjena zakonskih i podzakonskih akata u skladu sa

	reformom socijalne zaštite u FBiH		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne Vrijednosti (2019)	Ciljne Vrijednosti (2027)
	- Broj hraniteljskih porodica	-	-
	- Stepen usklađenosti sa reformskim zakonima iz oblasti socijalne zaštite sa nivoa FBiH, BiH i EU standarda	-	-
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Razvojni efekti ove mjere ogledaju se u sljedećem: - Kvalitetnije usluge alternativnog zbrinjavanja lica u stanju socijalne potrebe (djeca bez roditeljskog staranja i djeca iz porodica u riziku, osobe sa invaliditetom sa naglaskom na osobe sa intelektualnim poteškoćama); - Povećani socijalni transferi po glavi stanovnika - Smanjen broj siromašnih		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	1.000.000 KM Izvori: Budžet Vlade ZDK, EU i drugi međunarodni fondovi		
Period implementacije mjere	2021.-2027.		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjeglice ZDK		
Nosioci mjere	Gradovi /općine sa područja ZDK, centri za socijalni rad/nadležne općinske službe socijalne zaštite i ustanove socijalne zaštite		
Ciljne grupe	Djeca bez roditeljskog staranja i djeca iz porodica u riziku od razdvajanja, mladi bez roditeljskog staranja koji napuštaju sistem javne brige, žrtve nasilja u porodici, osobe sa invaliditetom		

Veza sa strateškim ciljem	2. Unaprijediti kvalitet života i osigurati jednake prilike za sve građane kroz stvaranje održivog i pravednog društvenog okruženja		
Prioritet	2.4. Efikasan i transparentan rad javnih institucija		
Naziv mjere	2.4.1. Reforma javne uprave		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Kroz mjeru u domenu reforme javne uprave nastoji se povećati efikasnost, efektivnost i transparentnost javne uprave u ZDK. Kao prateći efekat svih reformskih mjera, očekuje se i smanjenje troškova rada javne uprave u ZDK. Također, svi reformski procesi poboljšaće uslove za usvajanje i provođenje EU <i>acqui</i> -a, te doprinijeti ispunjenju preduslova za članstvo BiH u EU.		
Strateški projekti	2.4.1.1. Uraditi Informaciju o trenutnom statusu implementacije Strategije reforme javne uprave i pripremiti Plan implementacije aktivnosti za naredni trogodišnji period na temelju strateškog okvira za reformu javne uprave u ZDK 2.4.1.2. Implementacija obuka za jačanje kapaciteta državnih službenika u javnoj upravi na temelju Analize potreba za obukama državnih službenika u ZDK 2.4.1.3. Implementacija projekta e-uprave u ZDK koja uključuje edukaciju uposlenika o shvatanju neophodnosti uspostavljanja e-uprave, korištenje alata e-uprave za evaluaciju uspješnosti u provođenju mjera reforme javne uprave i korištenje različitih softverskih paketa 2.4.1.4. Unapređenje aplikativnog sistema za upravljanje javnim finansijama 2.4.1.5. Izrada baze podataka legislative na nivou ZDK i gradova/ općina ZDK, te usklađivanje jedinstvenih pravila za izradu propisa ZDK sa državnim nivoom 2.4.1.6. Promotivna kampanja kvaliteta javnih usluga		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
	Broj događaja na kojima se promoviše kvalitet javnih usluga	0	20
	Broj organizovanih obuka sa ciljem jačanja kapaciteta državnih službenika u javnoj upravi	0	50

Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Pozitivni razvojni efekti ove mjere očekuju se u domenu povećanog iznosa investicija na području ZDK.
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	1.000.000 KM Izvori: Budžet Vlade ZDK, EU i bilateralni fondovi, Fond za reformu javne uprave u BiH
Period implementacije mjere	2021.-2027.
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za pravosuđe i upravu ZDK
Nosioci mjere	Stručna služba Vlade, Stručna služba za razvoj i međunarodne projekte ZDK, Ministarstvo finansija ZDK
Ciljne grupe	Građani i pravni subjekti u ZDK

Veza sa strateškim ciljem	2. Unaprijediti kvalitet života i osigurati jednake prilike za sve građane kroz stvaranje održivog i pravednog društvenog okruženja		
Prioritet	2.4. Efikasan i transparentan rad javnih institucija		
Naziv mjere	2.4.2. Efikasnija borba protiv organizovanog kriminala i korupcije		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Realizacija ove mjere radiće se u dva pravca. Prvi pravac odnosi se na smanjivanje broja krivičnih djela organizovanog kriminala, a drugi pravac na smanjivanje korupcije u ZDK. To će se postići: - ostvarivanjem bolje saradnje sa nadležnim institucijama na istraživanju koruptivnih krivičnih djela (tužilaštva, policijske agencije, inspekcijski i poreski organi); - edukacijom i modernizacijom ljudskih potencijala; - jačanjem povjerenja građana u rad nadležnih organa.		
Strateški projekti	2.4.2.1. Usvojiti nove/ ažurirati postojeće strateške smjernice vezane za kontrolu specijalnih vrsta komunikacija organizovanih kriminalnih grupa i edukacija policijskih službenika za rad na istraživanju krivičnih djela protiv sistema elektronske zaštite podataka 2.4.2.2. Kontinuiran i redovan nadzor nad autootpadima i autokućama, kao i kontrola njihovog poslovanja (poreska uprava, policijske agencije), kontrola i nadzor rada (pojačati mjere inspekcijskih kontrola lokalne samouprave) 2.4.2.3. Izrada nove strategije borbe protiv korupcije u ZDK 2.4.2.4. Izrada/ ažuriranje planova integriteta u borbi protiv korupcije za sve institucije u nadležnosti ZDK, izrada pravnih smjernica za zaštitu prijavitelja korupcije i jačanje interne kontrole 2.4.2.5. Implementacija Strategije protiv nasilja u porodici i nasilja nad djecom 2.4.2.6. Edukacija policijskih službenika u segmentu svih vrsta opojnih droga, te multisektorska saradnja i aktivnosti na edukaciji mladih o štetnosti sredstava ovisnosti		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
	Broj prekršaja javnog reda i mira	2.602 (2018.godine)	1.900

	Broj institucija koje dosljedno implementiraju zaduženja iz Akcionog plana za borbu protiv korupcije	n/a	Sve institucije za koje su definisana zaduženja u Akcionom planu
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Najveći razvojni efekti ove mjere očekuju se u domenu povećanog iznosa investicija i smanjenog broja kriminalnih djela na području ZDK.		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	1.500.000 KM Izvori: Budžet Vlade ZDK		
Period implementacije mjere	2021.-2027.		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo unutrašnjih poslova ZDK		
Nosioci mjere	Ministarstvo zdravstva ZDK, Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport ZDK, NVO		
Ciljne grupe	Građani u ZDK		

Veza sa strateškim ciljem	2. Unaprijediti kvalitet života i osigurati jednake prilike za sve građane kroz stvaranje održivog i pravednog društvenog okruženja		
Prioritet	2.4. Efikasan i transparentan rad javnih institucija		
Naziv mjere	2.4.3. Poboljšanje nivoa sigurnosti građana ZDK		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Implementacijom ove mjere nastoji se povećati ličnu i imovinsku sigurnost građana u ZDK. To će se postići: - jačanjem povjerenja građana u rad sigurnosnih institucija; - poticanjem građana na saradnju putem prijavljivanja svih nezakonitosti i kriminalnih oblika djelovanja.		
Strateški projekti	2.4.3.1. Jačanje institucionalnih kapaciteta, modernizacija opreme i edukacija policijskih službenika 2.4.3.2. Organizovanje stručnog usavršavanja i osposobljavanje na temu primjene ZKP kada su u pitanju djeca i maloljetnici, posebno za predstavnike institucija pravosudnog sistema i ovlaštenih organa 2.4.3.3. Nastavak implementacije projekta „Rad policije u zajednici“ (Forum o sigurnosti građana, Forum građana povratnika, Dan otvorenih vrata, Policajac u školi) 2.4.3.4. Nadzor nad primjenom zakona o nabavljanju, držanju i nošenju oružja i municije 2.4.3.5. Akcija pojačane kontrole učesnika u saobraćaju		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
	Broj edukovanih policijskih službenika u periodu 2021.-2027.	0	100
	Broj održanih predavanja na temu „Primjena ZKP-a“ u periodu 2021.-2027.	0	
	Broj saobraćajnih nezgoda godišnje	4.033 (2018.godine)	3.600
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Najveći razvojni efekti ove mjere očekuju se u domenu povećanog iznosa investicija i smanjenog broja kriminalnih djela na području ZDK.		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	7.000.000 KM Izvori: Budžet Vlade ZDK, EU i drugi međunarodni fondovi		
Period implementacije mjere	2021.-2027.		

Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo unutrašnjih poslova ZDK
Nosioci mjere	Pravosudne i obrazovne institucije u ZDK, nevladine organizacije u ZDK
Ciljne grupe	Građani u ZDK

Veza sa strateškim ciljem	2. Unaprijediti kvalitet života i osigurati jednake prilike za sve građane kroz stvaranje održivog i pravednog društvenog okruženja		
Prioritet	2.4. Efikasan i transparentan rad javnih institucija		
Naziv mjere	2.4.4. Kontrola sigurnosne situacije i poboljšanje rada na migrantskoj krizi		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Cilj ove mjere je smanjenje broja priliva ilegalnih migranata na područje ZDK, kao i činjenje krivičnih djela i prekršaja od strane istih, koji radi neposjedovanja ličnih dokumenata i nedovoljne službene evidencije nemaju bojazan od posljedica. Kriznim područjima u ZDK koji su zahvaćeni migrantskom krizom, omogućiti savremeniju opremu, kontrolne i prihvatne centre, te veći broj policijskih službenika koji bi bili ravnomjerno raspoređeni na targetiranim rutama ilegalnih migranata. Okvirna područja djelovanja obuhvataju: - Pojačan rad na iznalaženju sredstava i donacija za unapređenje borbe protiv migrantske krize - Saradnja tužilaštva u cilju prevencije i suzbijanja krivičnih djela - Pojačan rad i komunikacija između tužilaštva i MUP ZDK - Rad na prevenciji u prihvatnim centrima - Privremena integracija ilegalnih migranata u društvo pomoću vladinog i nevladinog sektora		
Strateški projekti	2.4.4.1. Uspostavljanje sistema za kontrolu ulaska i boravka ilegalnih migranata na područje ZDK 2.4.4.2. Sistem koordinacije u realizaciji migrantskih politika i azila u BiH 2.4.4.3. Jačanje smještajnih kapaciteta za ilegalne migrante u ZDK 2.4.4.4. Suzbijanje krivičnih djela uspostavljanjem zatvorenog centra za ilegalne migrante 2.4.4.5. Kvalitativno jačanje pravosudnih, administrativnih i terenskih kapaciteta u cilju povezivanja kantonalnih i lokalnih institucija za slučaj migrantske krize		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
	- Broj migranata na području ZDK	Januar - juli 2020 = 864 ilegalnih migranta	Smanjen priliv migranata za 40%
	- Broj krivičnih djela, prekršaja i incidenata počinjenih od strane migranata	21 krivično djelo 6 prekršaja 17 incidenata	Smanjeno činjenje krivičnih djela, prekršaja i

			incidenata za 60%
	- Postojanje funkcionalnog prihvatnog centra za migrante	Nema prihvatnog centra	Izgrađen prihvatni centar za migrante na području ZDK
	- Broj migranata predatih u imigracioni centar ili Službu za poslove sa strancima	250 migranata	Povećan postotak predatih migranata za 80%
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Najveći razvojni efekti ove mjere očekuju se u sljedećim pokazateljima: - Smanjen broj ilegalnih migranata na području ZDK - Uspostavljen sistem praćenja ulaska i boravka ilegalnih migranata - Tačna evidencija (ilegalnih) migranata na području ZDK - Boravak i kontrola navedenih u prihvatnim centrima - Poboljšan rad državnih, entitetskih i kantonalnih institucija u realizaciji migrantske krize - Ravnomjerno raspoređivanje tereta migrantske krize u svim dijelovima BiH - Smanjenje krivičnih djela i prekršaja od strane ilegalnih migranata - Povećana sigurnost građana na ulicama ZDK - Kvalitetnija komunikacija i saradnja između lokalnih institucija		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	10.000.000 KM Izvori: Budžet ZDK, donacija EU i Međunarodnih organizacija		
Period implementacije mjere	2021 - 2027		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo unutrašnjih poslova ZDK, Služba za strance,		
Nosioci mjere	Ministarstvo sigurnosti BiH – Sektor za imigraciju i azil pri Ministarstvu sigurnosti BiH; Tužilaštvo BiH; Radne grupe pri MUP ZDK		
Ciljne grupe	Ilegalni migranti; građani ZDK, Tužilaštvo ZDK		

STRATEŠKI CILJ 3

**Poboljšati trenutno stanje okoliša, povećati energijsku efikasnost i
unaprijediti javnu infrastrukturu**

Veza sa strateškim ciljem	Poboljšati trenutno stanje okoliša, povećati energijsku efikasnost i unaprijediti javnu infrastrukturu		
Prioritet	3.1. Povećanje energijske učinkovitosti		
Naziv mjere	3.1.1.Provođenje programa mjera za povećanje energijske učinkovitosti javnih i privrednih objekata		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Poboljšanje energijske učinkovitosti primarno zgrada u vlasništvu kantona (zagrijavanje, hlađenje), te evidentiranje stanja utopljanja starijih poslovnih i stambenih objekata koje nisu u vlasništvu Kantona. (su)finasiranje utopljanja zgrada.		
Strateški projekti	3.1.1.1.	Priprema plana izvođenja snimanja, analize i ocjene stanja energijske učinkovitosti za javne objekte ZDK, te snimanje stanja	
	3.1.1.2.	Utopljanje javnih objekata ZDK	
	3.1.1.3.	Izraditi Studiju izvodljivosti organizovanog utopljanja starijih poslovnih i stambenih objekata u ZDK po općinama sa stimulativnim subvencijama troškova korisnicima i vlasnicima objekata	
	3.1.1.4.	Subvencije projekata energetskih audita u SME, utopljanja starijih poslovnih i stambenih objekata u ZDK po općinama u skladu sa Studijom izvodljivosti	
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori		Polazne vrijednosti**
			Ciljne vrijednosti***
	% ustanova u vlasništvu ZDK kojima je snimljeno stanje;		n/d
			50
	% objekata na kojima je provedeno utopljanje a u vlasništvu ZDK;		15% (korigovati ukoliko postoje podaci)
			30
	Nivo potrošnje energenata;		n/d
			Definirati vrijednost
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Sprječavanje rasipanja energije i ušteda u finansijskom smislu, smanjenje zagađenosti zraka.		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	1.500.000KM		
Period implementacije mjere	2021-2027		

Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za privredu, Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoliša, Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, Ministarstvo za zdravstvo, Kantonalna uprava za inspekcijske
Nosioci mjere	Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoliša
Ciljne grupe	Škole Vlasnici starijih poslovnih objekata, a koji po određenim kriterijima ispunjavaju uslove (stari zanati, izrada suvenira i drugi za koje postoji interes zajednice). Stariji objekti u vlasništvu Kantona i općina. Energetski nekvalitetno izgrađeni stambeni objekti socijalno ugroženih osoba i slično. Privredni objekti, javni objekti, stanovništvo na području ZDK Javni i privatni objekti Firme, građani Javni objekti u ZDK

Veza sa strateškim ciljem	Poboljšati trenutno stanje okoliša, povećati energijsku efikasnost i unaprijediti javnu infrastrukturu		
Prioritet	3.1. Povećanje energijske učinkovitosti		
Naziv mjere	3.1.2.Promovisanje principa energijske učinkovitosti		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Poboljšanje stanja okoliša i povećanje energijske učinkovitosti javnih i privrednih objekata, putem promocije principa energijske učinkovitosti ima za cilj: • Smanjenje emisija i disipacije energije • povećanje znanja o energijskoj učinkovitosti, • povećanje broja zahtjeva za izradu projekata energijske učinkovitosti, • povećanje zaposlenosti.		
Strateški projekti	3.1.2.1.	Provođenje kampanje promovisanja principa energijske učinkovitosti	
	3.1.2.2.	Edukacija donosioca odluka o principima energijske učinkovitosti	
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori		Polazne vrijednosti**
	Broj radionica, broj učesnika;		Svi okolišni odjeli (Kanton, općine)
	% pripremljenih projekata od ukupno projekata u budžetu		10%
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Podizanje svijesti stanovništva, kao i uposlenih u javnoj upravi i javnim preduzećima, o važnosti EE kroz smanjenje potrošnje energije za zagrijavanje objekata, odlučujući je faktor za poboljšan kvalitet života u ZDK (smanjenje potrošnje energije, smanjenje troškova, povećanje konkurentnosti, poboljšani uslovi u prostorijama gdje ljudi žive i/ili rade, manje zagađenje, smanjen negativan uticaj na životnu sredinu itd.)		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	50.000 god – period od 6 godina: 300.000 Budžet Kantona (20%), Nevladine organizacije, Donatori, Razvojne banke, IPA fondovi		
Period implementacije mjere	2021-2027		

Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za prostorno uređenje, promet, komunikacije
Nosioci mjere	Ministarstvo za privredu;
Ciljne grupe	Nevladine organizacije Stanovništvo Uposleni u javnoj upravi i javnim preduzećima

Veza sa strateškim ciljem	Poboljšati trenutno stanje okoliša, povećati energijsku efikasnost i unaprijediti javnu infrastrukturu		
Prioritet	3.2. Usklađivanje razvoja energetskog i industrijskog sektora u smjeru energetske tranzicije, smanjenja emisija i načelima zaštite okoliša		
Naziv mjere	3.2.1. Poboljšanje okolinskog aspekta iskorištenja energetskih potencijala u javnom sektoru		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Održivo i okolinski prihvatljivo korištenje energetskih potencijala, uz uključivanje proizvođača energije ZDK u tokove izrade mjera za poboljšanje ekološkog/okolinskog aspekta iskorištenja energetskih potencijala i jačanje inspektorskog nadzora na načelima zaštite okoliša u industrijskom sektoru ZDK		
Strateški projekti	3.2.1.1.	Podrška projektima kojima bi se poboljšao okolinski aspekt iskorištenja energetskih potencijala i smanjenja emisija (auditi, izmjene u tehnologijama i sl.)	
	3.2.1.2.	Studija izvodljivosti podzemnog uplinjavanja uglja, metodom bušotina za jedan od rudnika opštine Zenica	
	3.2.1.3.	Jačanje stručnih kapaciteta kroz edukaciju inspektora i nabavku opreme	
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
	Broj ispunjenih zahtjeva za audite ili promjene tehnologije	n/d	n/d
	% dostignutih standarda koji su postavljeni pred proizvođače (energije)	n/d	50
	% educiranih inspektora od ukupnog broja inspektora (sektor okoliša i EE) – podrazumjeva i zapošljavanje novih	n/d	100%
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Bolji izbor tehnološke opreme i energenata, bolja organizacijom, poboljšanje kvaliteta eksploatacije energetskih potencijala u ZDK dovodi do značajnije energetske i finansijeske uštede, uz smanjen uticaj na okoliš i uspostavu održivosti.		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	1.630.000 Budžet Kantona, Donatori, Razvojne banke, IPA fondovi; Inspekcija ZDK		

Period implementacije mjere	<i>2021-2027</i>
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za privredu
Nosioci mjere	Ministarstvo za privredu, Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoliša, Inspektorat FBIH/ZDK
Ciljne grupe	Proizvođači energije i energenata Javne i privatne ustanove Privredni subjekti, stanovništvo na području ZDK Preduzeća u oblasti industrijskog sektora u ZDK

Veza sa strateškim ciljem	Poboljšati trenutno stanje okoliša, povećati energijsku efikasnost i unaprijediti javnu infrastrukturu		
Prioritet	3.2. Usklađivanje razvoja energetskog i industrijskog sektora u smjeru energetske tranzicije, smanjenja emisija i načelima zaštite okoliša		
Naziv mjere	3.2.2. Poboljšanje okolinskog aspekta iskorištenja energetskih potencijala u javnoprivatnom i privatnom sektoru		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Unapređenje iskorištenja okolinskih potencijala kroz izmjene načina grijanja stanovnika ZDK, što će dovesti i do smanjenja pritisaka na kvalitet zraka.		
Strateški projekti	3.2.2.1.	Studija identifikacije načina grijanja svih javnih institucija i privrednih društava kojima upravlja, koje finansira ili kojima na neki način gazduje ZDK	
	3.2.2.2	Uvođenje sistema grijanja na alternativna goriva ili plin u javnim institucijama i privrednim društvima kojima upravlja, koje finansira ili kojima na neki način gazduje ZDK	
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori		Polazne vrijednosti**
	Izrađena studija (u njoj posebno definisan indikator potrošnje toplotne energije po tipu energenta)		n/p
	Udio javnih institucija i privrednih društava kojima upravlja ZDK koje koriste alternativne i čiste izvore toplotne energije		n/d
	Udio stanovništva koji se primarno oslanja na čista goriva -toplotna energija (%)		45
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Nastojanje povećanja udjela proizvodnje toplotne energije korištenjem alternativnih izvora energije, kojima će se smanjiti i zagađenje zraka, te optimizirati potrošnja energije.		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	3.000.000 KM Budžet Kantona, Budžet općina		
Period implementacije mjere	2022-2027		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoliša		

Nosioci mjere	Ministarstvo za privredu, Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoliša
Ciljne grupe	Proizvođači energije i energenata Javne i privatne ustanove

Veza sa strateškim ciljem	Poboljšati trenutno stanje okoliša, povećati energijsku efikasnost i unaprijediti javnu infrastrukturu		
Prioritet	3.3. Poticanje održivog i okolišno prihvatljivog prostornog planiranja		
Naziv mjere	3.3.1. Poboljšanje očuvanja i efikasnog upravljanja prirodnim resursima		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Uspostava održivosti sistema upravljanja prirodnim resursima kroz: • zaštitu prirodnih resursa, • održivi razvoj eksploatacije prirodnih resursa, • uvođenje novih metoda upravljanja prirodnim resursima.		
Strateški projekti	3.3.1.1.	Promocija i edukacija o održivosti prirodnih resursa	
	3.3.1.2.	Izrada Strategije o upravljanju i zaštiti prirodnih resursa ZDK	
	3.3.1.3.	Uspostava jedinstvene baze zaštićenih područja u ZDK i određena granica zaštićenog područja	
	3.3.1.4.	Edukacija i jačanje kapaciteta inspekcije u domenu kontrole industrijskih postrojenja (okolinska dozvola, dozvola za upravljanje otpadom)	
	3.3.1.5.	Pratiti kvalitete zemljišta u ZDK (svake 3 godine Studija)	
	3.3.1.6.	Kreirati programe podrške za remedijaciju i rekultivaciju degradiranog zemljišta	
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori		Polazne vrijednosti**
	% Zaštićenih područja određen (kao rezultat izrade studije i def ciljne vrijednosti)		Ciljne vrijednosti***
	n/p		n/p
	Broj educiranih inspektora i/ili uposlenih za kontrolu Okolinskih dozvola		n/d
	n/d		n/d
	Utvrđene zone narušenog kvaliteta zemljišta, identifikovani indikatori koji će se pratiti		n/d
	n/d		n/d
	% degradiranog zemljišta od ukupne površine ZDK		n/d
	n/d		n/d
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Održiva eksploatacija prirodnih resursa koja dovodi do uređenog korištenje resursa i prostora, te zaštite okoliša doprinoseći ukupnoj kvaliteti života.		

Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	660.000 KM Budžet vlade ZDK, FBiH, međunarodne organizacije u BiH, Donatori, Razvojne banke, IPA fondovi i drugi fondovi EU za okoliš.
Period implementacije mjere	2021-2027
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoline ZDK
Nosioci mjere	Ministarstvo za privredu ZDK, Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoline ZDK
Ciljne grupe	Privredni subjekti registrovani za eksploataciju prirodnih resursa, lokalne zajednice Preduzeća za gospodarenje zaštićenim područjima, NVO Javne i privatne ustanove Građani ZDK

Veza sa strateškim ciljem	Poboljšati trenutno stanje okoliša, povećati energijsku efikasnost i unaprijediti javnu infrastrukturu		
Prioritet	3.3. Poticanje održivog i okolišno prihvatljivog prostornog planiranja		
Naziv mjere	3.3.2. Uspostava i unapređenje informacionog sistema kvalitete komponenti okoliša		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	- Evidentiranje i monitoring zagađivača i zagađivanja ZDK - Evidencija podataka o stanju okoliša, - Stvaranje centralizovane baze podataka, - Informisanje javnosti o stanju okoliša - Učinkovito informaciono praćenje kvaliteta komponenti okoliša na području ZDK		
Strateški projekti	3.3.2.1	Ažuriranje registra zagađivača	
	3.3.2.2.	Formiranje i jačanje kapaciteta monitoring centra, a sa ciljem uspostave sistema monitoringa kvalitete okolinskih komponenti, na Univerzitetu Zenica – Metalurški Institut dr. Kemal Kapetanović	
	3.3.2.3.	Izrada Studije doprinosa svih Zagađivača ukupnom zagađenju okoliša ZDK, kao i uticaja pojedinih zagađivača na susjedne općine i šire	
	3.3.2.4.	Edukacija odgovornog osoblja (na nivou ZDK i u lokalnim zajednicama) sa ciljem uspostavljanja i održavanja informacionog sistema	
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori		Polazne vrijednosti**
	Identifikovani indikatori: udio energenata (po energentima u ukupnoj potrošnji), emisija po tipu zagađivača;		Ciljne vrijednosti***
	n/p		n/p
	Udio pogona i postrojenja u ZDK obuhvaćenih registrom (Velika, srednja; energane i sl.);		n/d
	80%		
	Uspostavljen sistem Izrađena Studija doprinosa svih zagađivača		n/p
n/p		n/p	

Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Integracija politika zaštite okoliša na području ZDK i kvantifikovana veza između zagađenja i izvora sa stanjem okoliša, kroz kvalitetan informacijski sistem i odgovarajuće referentne mjerne stanice, na osnovu koje će se moći planirati aktivnosti koje vode do poboljšanja trenutnog stanja okoliša i povećanja energetske učinkovitosti.
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	570.000 Budžet vlade ZDK i FBiH, EU fondovi
Period implementacije mjere	2021-2027
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoline
Nosioci mjere	Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoline; Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva
Ciljne grupe	Kanton ZDK, Vlada FBiH Općine Stanovništvo na području ZDK Javne i privatne ustanove, stanovništvo ZDK Privredni subjekti sa područja ZDK

Veza sa strateškim ciljem	Poboljšati trenutno stanje okoliša, povećati energijsku efikasnost i unaprijediti javnu infrastrukturu		
Prioritet	3.4. Poticanje održivog i okolišno prihvatljivog prostornog planiranja		
Naziv mjere	3.4.1. Razvoj putne infrastrukture regionalnog i lokalnog karaktera		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Omogućiti ekonomski i privredni razvoj kroz razvoj putne komunikacije i bolju povezanost lokalnih i regionalnih centara; Poboljšati putnu infrastrukturu u ruralnim područjima;		
Strateški projekti	3.4.1.1.	Podrška izgradnji i rekonstrukciji putne infrastrukture u najnerazvijenijim područjima ZDK	
	3.4.1.2.	Izrada saobraćajnih projekata za postojeće i nove puteve (signalizacija, obijelježavanje i sl.)	
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
	Gustina moderniziranih puteva (km/100km ²)	- 49,88	- 55
		-	-
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Međureginalan i regionalna putna uvezanost, uspostavljena razvojna ravnoteža unutar Kantona, razvoj privrede, turizma, unapređeno stanje okoliša u ZDK		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	10.000.000 KM		
	Budžet vlade ZDK i FBiH, privatni sektor, EU fondovi		
Period implementacije mjere	2021-2022		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoline (Direkcija za puteve ZDK)		
Nosioci mjere	Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, Privatni sektor, Ministarstvo za privredu; Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoline (Direkcija za puteve ZDK)		
Ciljne grupe	Kanton i općine; Stanovništvo na području ZDK		
	Preduzeća iz oblasti saobraćaja u ZDK		

Veza sa strateškim ciljem	Poboljšati trenutno stanje okoliša, povećati energijsku efikasnost i unaprijediti javnu infrastrukturu		
Prioritet	3.4. Poticanje održivog i okolišno prihvatljivog prostornog planiranja		
Naziv mjere	3.4.2. Razvoj komunalne infrastrukture (vodovod, kanalizacija, toplifikacija, gasne instalacije, javna rasvjeta, primarni tretman i krajnje zbrinjavanje otpada (komunalni i specifični tokovi) i sl.)		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Poboljšanje komunalne infrastrukture kroz osiguranje dostupnosti usluga vodosnabdjevanja i sanitacije, toplifikaciju, uspostavu integralnog sistema upravljanja otpadom kroz razvoj cirkularne ekonomije		
Strateški projekti	3.4.2.1.	Projekti podrške izgradnji objekata za tretman otpadnih voda na području lokalnih zajednica	
	3.4.2.2.	Unaprijediti infrastrukturu za zbrinjavanje organskog otpada životinjskog porijekla (npr. putevi za odvoz i zbrinjavanje organskih otpadaka; kafilerije, hladnjače, i sl)	
	3.4.2.3.	Projekti podrške nabavci opreme za zbrinjavanje otpada iz zdravstvenih ustanova	
	3.4.2.4.	Podrška izgradnje kanalizacione mreže u ruralnim područjima	
	3.4.2.5.	Podrška uvođenju cirkularne ekonomije u otpadu (izgradnje sortirnica otpada i reciklažnih dvorišta)	
	3.4.2.6.	Podrška projektima gasifikacije i toplifikacije	
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori		Polazne vrijednosti**
	Udio tretirane otpadne vode (% od ukupno generirane – ili po EBS)		30
	Pokrivenost kanalizacijom (% stanovnika)		70
	Pokrivenost uslugama upravljanja otpadom (% stanovnika)		100
	Udio tretiranog komunalnog otpada (%)		15
	Udio adekvatno tretiranog medicinskog infektivnog i opasnog otpada (od ukupno kreiranog medicinskog otpada inf. i opasnog med. otpada %)		100

	Udio adekvatno zbrinutog otpada životinjskog porijekla (od ukupno generiranog, %)	n/d	50
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Uspostava komunalne infrastrukture za osiguranje osnovnih potreba stanovnika i smanjenje pritiska na okoliš (vodosnabdjevanje i sanitacija, upravljanje otpadom, kreiranje osnova za cirkularnu ekonomiju).		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	10.000.000 KM Budžet Vlade ZDK, Federalna direkcija za ceste, Vijeće Ministara, lokalne zajednice, međunarodne organizacije u BiH i fondovi EU		
Period implementacije mjere	2021-2027		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoliša u suradnji sa lokalnim zajednicama,		
Nosioci mjere	Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoliša u suradnji sa lokalnim zajednicama, Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva; Ministarstvo zdravlja		
Ciljne grupe	Općine Stanovništvo na području ZDK Javne kompanije Privatne kompanije		

Veza sa strateškim ciljem	Poboljšati trenutno stanje okoliša, povećati energijsku efikasnost i unaprijediti javnu infrastrukturu		
Prioritet	3.4. Poticanje održivog i okolišno prihvatljivog prostornog planiranja		
Naziv mjere	3.4.3. Zaustavljanje nelegalne gradnje i legalizacija postojećih objekata, vodeći računa o međunarodnim principima i ljudskim pravima		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Održivo korištenje prostora u skladu sa prostornom osnovom i namjenom prostora, prevencija klizišta i sanacija, legalizacija gradnje.		
Strateški projekti	3.4.3.1.	Podrška projektima legalne izgradnje stambenih objekata na lokacijama koje su sigurne za gradnju prvenstveno na područjima lokalnih zajednica koje su najviše pogođene klizištima	
	3.4.3.2.	Edukacija stanovništva o opasnostima koje sa sobom nosi (nelegalna) gradnja pri kojoj se ne provode potrebna ispitivanja pogodnosti i sigurnosti lokacije	
	3.4.3.3.	Edukacija donosioca odluka o međunarodnim principima i upoznavanje sa iskustvima u oblasti legalizacije nelegalno sagrađenih objekata	
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori		Polazne vrijednosti**
	Udio nelegalno izgrađenih objekata (prema zapisnicima sa terena) u odnosu na ukupan broj nelegalno izgrađenih i legalno izgrađenih		n/d
	% Legaliziranih objekata (od ukupno nelegalnih - prema zapisnicima sa terena)		n/d
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Kreiranje uslova za adekvatno planiranje korištenja prostora i smanjenje pritisaka na prostor i okoliš.		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	500.000 KM Budžet Vlade ZDK, lokalne zajednice, međunarodne organizacije u BiH i fondovi EU		
Period implementacije mjere	2021-2023		

Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoliša u suradnji sa lokalnim zajednicama
Nosioci mjere	Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoliša u suradnji sa lokalnim zajednicama
Ciljne grupe	Stanovništvo na području ZDK Javne i privatne ustanove

Veza sa strateškim ciljem	Poboljšati trenutno stanje okoliša, povećati energijsku efikasnost i unaprijediti javnu infrastrukturu		
Prioritet	3.4. Poticanje održivog i okolišno prihvatljivog prostornog planiranja		
Naziv mjere	3.4.4. Zaštita i sanacija okolišnih komponenti		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Smanjenje pritisaka na okoliš i kvalitet života stanovnika ZDK uklanjanjem opasnog otpada i sanacijom lokacija Sanacija postojećih i sprječavanje nastanka novih klizišta		
Strateški projekti	3.4.4.1.	Projekti podrške sanaciji opštinskih deponija	
	3.4.4.2.	Projekti podrške remedijacije crnih tačaka	
	3.4.4.3.	Izrada Plana prevencije nastanka klizišta	
	3.4.4.4.	Prevencija i sanacija postojećih klizišta	
	3.4.4.5.	Edukacija donosioca odluka o značaju preventivnih i represivnih mjera za prevenciju i sanaciju klizišta	
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori		Polazne vrijednosti**
	Izrađen Plan prevencije nastanka klizišta		n/p
	% Saniranih divljih deponija		60
	% Saniranih crnih tačaka		35
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Smanjenje pritisaka na okoliš i unapređenje kvalitete života stanovnika ZDK kroz sanaciju lokacija na kojima je odložen opasni otpad i sanaciju lokacija koje predstavljaju prijetnju po ljudski život.		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	3.500.000 KM Budžet Vlade ZDK, lokalne zajednice, međunarodne organizacije u BiH i fondovi EU		
Period implementacije mjere	2021-2027		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoliša;		
Nosioci mjere	Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoliša; Civilna zaštita; općine		

Ciljne grupe	Općine Kanton Komunalna preduzeća Stanovništvo na području ZDK
---------------------	--

Veza sa strateškim ciljem	Poboljšati trenutno stanje okoliša, povećati energijsku efikasnost i unaprijediti javnu infrastrukturu		
Prioritet	3.4. Poticanje održivog i okolišno prihvatljivog prostornog planiranja		
Naziv mjere	3.4.5. Sanacija, modernizacija i uvođenje sistema daljinskog grijanja		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Modernizacija i proširenje daljinskog grijanja u cilju smanjenja emisija u zrak, kontrole energenata koji se koriste, povećanje efikasnosti korištenja toplotne energije i korištenje obnovljivih izvora energije.		
Strateški projekti	3.4.5.1.	Podrška sanaciji i modernizaciji postojećih sistema daljinskog grijanja	
	3.4.5.2.	Proširenje sistema daljinskog grijanja na nove korisnike/lokacije	
	3.4.5.3.	Podrška izgradnji kotlovnica na biomasu	
	3.4.5.4.	Snabdijevanje toplinskom energijom područja grada Zenica i općine Visoko iz Termoelektrane Kakanj	
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori		Polazne vrijednosti**
	Nivo potrošnje energenata za grijanje po tipu energenta		n/d
	Udio stanovništva koji se primarno oslanja na čista goriva -toplotna energija (%)		45
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Umrežavanje i povezivanje individualnih ložišta u sistem koji je moguće kontrolisati, te smanjenje pritisaka na kvalitet zraka u ZDK.		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	5.000.000KM Budžet Vlade ZDK, lokalne zajednice, međunarodne organizacije u BiH i fondovi EU, Javna preduzeća - toplane		
Period implementacije mjere	2021-2022		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoliša		
Nosioci mjere	Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoliša.		

	JP, Vlada ZDK Komunalna preduzeća, jedinice lokalne samouprave
Ciljne grupe	Stanovništvo Javne i privatne ustanove

Aneks 2. Razvojne agencije koje djeluju na području Zeničko-dobojskog kantona

Razvojne agencije na području ZDK

REZ je Regionalna razvojna agencija koja djeluje u regiji Centralna BiH unutar BiH. Osnovana je u maju 2004. godine. Platforma za osnivanje Agencije je partnerstvo vladinih i nevladinih institucija. Osnivači su 15 općina, 2 kantona, 15 poslovnih udruženja, 1 međunarodna organizacija i 1 mikrokreditna organizacija. U geografskom smislu, REZ Agencija pokriva 10,34% teritorija BiH na kojem živi oko 600.000 stanovnika. Ured REZ Agencije nalazi se u Zenici, geografskom centru regije. Konačan cilj REZ Agencije je transformacija regije Centralna BiH u modernu europsku regiju, kao što to riječi vizije jasno naglašavaju. Ukupno 8 od 12 gradova/općina iz ZDK spadaju u tzv. Regiju Centralne BiH a to su: Doboj Jug, Kakanj, Maglaj, Tešanj, Usora, Zavidovići, Žepče i Zenica. Uz svoje osnivače i partnere, REZ Agencija je postala jedan od najvažnijih sudionika regionalnog razvoja koji se temelji na principima procesa integracije Bosne i Hercegovine na njenom putu ka punopravnom članstvu u Europskoj uniji.

Aktivnosti REZ Agencije mogu se svrstati u dvije glavne skupine:

- aktivnosti koje se odnose na identifikiranje potrebe općina, gdje prevladava potreba za daljnjom izgradnjom kapaciteta za razvoj projekata, apsorpciju fondova, promociju i razvoj poslovne infrastrukture,
- potporu razvoju malih i srednjih preduzeća kroz pružanje konsultantskih usluga, uspostavljanje poslovnih veza, podršku izvozu i ulaganjima, kao i promociju,
- razvoj i implementacija projekata u skladu sa strateškim ciljevima regije Centralna BiH.

Aktivnosti su usmjerene na sljedeće sektore: razvoj malog i srednjeg preduzetništva, razvoj ljudskih potencijala, razvoj infrastrukture, poljoprivreda i ruralni razvoj, razvoj turizma, energija itd.

Pored REZ-a kao regionalne razvojne agencije, na području ZDK djeluju i razvojne agencije/institucije čiji su osnivači gradovi/općine, kako slijedi:

Agencija ZEDA je razvojna institucija čiji zadatak je da kreira razvojne prioritete Grada Zenica, da stvara partnerstva za implementaciju razvojnih projekata, da ih priprema te koordinira njihovu realizaciju. ZEDA je centralna organizacija za podršku razvoju Grada, što se postiže kroz direktnu saradnju i snažnu podršku od strane Grada kao lokalne vlasti. Osnovana je kao društvo sa ograničenom odgovornošću pod nazivom Agencija za lokalni ekonomski razvoj ZEDA d.o.o. i počela sa radom 2004. godine. Misija ZEDA-e je stvarati uvjete za razvoj dinamične, savremene i raznovrsne privrede u gradu Zenica kroz razvoj preduzetništva i malih i srednjih preduzeća objedinjavanjem i usmjeravanjem materijalnih, ljudskih i finansijskih resursa. Područja djelovanja ZEDA-e su: razvijanja i promocije preduzetništva, kreiranja povoljnih uvjeta za domaća i inostrana ulaganja u privredu, jačanja konkurentnosti i izvoznih potencijala MSP, izgradnje preduzetničke infrastrukture i ambijenta, uvođenja sistema za kontrolu sigurnosti proizvoda, ekologije – održivi

razvoj i energijska efikasnost, ljudskih resursa, turizma i sl. U okviru ZEDA-e su uspostavljeni: Laboratorija za ispitivanje sigurnosti proizvoda – LIND, Biznis inkubator Zenica, Impulsni kreativni centar – razvojni centar, Centar za podršku preduzetnicima i investitorima – BusinessPoint Zenica. Od 2018. godine ZEDA upravlja Poslovnom zonom Zenica 1.

Razvojna agencija Žepče (RAŽ) je osnovana 2010. godine od strane općine Žepče, s ciljem proaktivno djeluje sa ostalim akterima lokalnog ekonomskog razvoja na stvaranju povoljnog poslovnog okruženja i boljih životnih uvjeta za stanovnike općine Žepče. Glavni fokus je na razvoju start up preduzeća i jačanju konkurentnosti malih i srednjih preduzeća kroz primjenu inovativnih modela razvoja i izgradnju preduzetničke infrastrukture. Više o aktivnostima Razvojne agencije Žepče se može pročitati na <http://razepce.com> Misija RAŽ-a je: konkurentno gospodarstvo, obrazovan stručni kadar, visok društveni standard, izgradnja i promocija žepackog identiteta. Odjeli unutar Razvojne agencije Žepče su Centar za investitore Žepče (<http://invest.razepce.com>) i Centar poslovnih kompetencija Žepče (<https://centrikom.org/bih/>).

Aktivnosti RAŽ-a obuhvataju sljedeće aktivnosti: priprema i provedba projekata financiranih iz EU fondova za privatni sektor; usluga tehničke podrške i provedbe projekata za potrebe općina; implementacija projekata za potrebe drugih organizacija koje nemaju kapaciteta za provedbu projekata; informiranje, poslovno savjetovanje, izrada poslovnih i marketing planova, mentorske usluge za privatni sektor; organizacija stručnih obuka iz oblasti EU fondova, management, marketing, prodaja, soft skills, korištenje specijaliziranih softvera „AutoCAD i Fusion 360“, Adobe Creative Cloud; organizacija in house edukacije, seminari i radionica, konferencija, content marketing i PR kampanje, teritorijalni marketing; izrada strategija razvoja i drugih strateških dokumenata za općine i privatni sektor, te usluge istraživanja za međunarodne organizacije, privatni i javni sektor. Instrumenti RAŽ-a kreirani za razvoj MSP sektora su: „Gospodarski forum općine Žepče“ (od 2013.), Sajam poljoprivredno prehrambenih proizvoda „Dani maline i meda“ Žepče (od 2016.), Poljoprivredno savjetodavna služba, i „RAŽ Start up akademija“ (od 2017.). <https://akademija.razepce.com/>

Agencija za razvoj općine Tešanj TRA osnovana je 2009. godine, s primarnim ciljem podrške i pomoći lokalnom ekonomskom razvoju. Lokalni ekonomski razvoj (LER) kroz razvoj poslovnih zona i privlačenje investicija predstavlja dominantan cilj u radu TRA agencije. TRA radi na koncipiranju ekonomskog rasta općine Tešanj kao najmanje zajedničkog imenitelja sljedeća četiri faktora: kadrovi, kapital, tehnologija i prirodni resursi. Promocije vizije “Tešanj - sredina poslovne izvrsnosti – 9E budućnost (ekonomija, ekologija, elektronska uprava, edukacija, energija, etnologija, etika, estetika i Evropska unija)” predstavlja vodilju u dostizanju cilja: “Općina Tešanj sredina poslovne izvrsnosti u kojoj je ugodno biti građanin, zadovoljstvo biti radnik i poželjno biti investitor”.

Razvojna agencija Zavidovići osnovana je 2006. godine, a njene aktivnosti su usmjerene na: uspostavljanje saradnje s međunarodnim i stranim finansijskim ustanovama za poticanje tehnološkog preduzetništva, tehnička i konsultativna pomoć u vezi sa programima međunarodne i međuregionalne saradnje usmjerenih na tehnološki razvoj i razvoj inovativnog preduzetništva, poticanje poslovne saradnje, tehnološkog transfera i komercijalizacije rezultata istraživanja, poduka konsultanata za upravljanje i finansiranje inovacija i novih tehnologija kao i organizacija i posredovanje u izgradnji kompletnih privrednih i drugih objekata. Pri tome polazi od ovih

principa: efikasnije usmjeravanje sredstava javnih i donatorskih fondova u rješavanju razvojnih prioriteta, promocija preduzetništva i davanje podrške formiranja i razvoja malih i srednjih preduzeća, radi otvaranja novih radnih mjesta i poboljšanja ekonomske slike općine Zavidovići i regije, implementacija Strategije razvoja općine Zavidovići te pružanje stručne pomoći postojećim i novim preduzećima kao investitorima u provođenju administrativnih postupaka pred organima općine.

Aneks 3. Konsolidovana okvirna projekcija prihoda i rashoda za period 2020- 2022. godina

KONSOLIDOVANA OKVIRNA PROJEKCIJA PRIHODA ZA PERIOD 2020.- 2022. GODINE																					
		u mil. KM																			
	Vrsta prihoda	Ostvareno 2018				Plan Budžeta 2019				Projekcija 2020.				Projekcija 2021.				Projekcija 2022.			
		Kanton	Općine	VBF	Ukupno	Kanton	Općine	VBF	Ukupno	Kanton	Općine	VBF	Ukupno	Kanton	Općine	VBF	Ukupno	Kanton	Općine	VBF	Ukupno
I	POREZI	259,0	67,6	199,2	525,8	264,2	72,1	206,3	542,6	280,7	75,4	210,0	566,1	291,2	78,6	212,6	582,4	306,7	81,5	214,8	603,0
1	Indirektni porezi sa Jedinstvenog računa	192,1	41,6	0,0	233,7	195,7	45,4	0,0	241,1	207,7	47,1	0,0	254,8	215,0	48,9	0,0	263,9	226,9	50,5	0,0	277,4
2	Porez na dohodak	31,7	16,9	0,0	48,6	32,3	17,1	0,0	49,4	34,5	18,1	0,0	52,6	36,0	19,0	0,0	55,0	37,8	20,0	0,0	57,8
3	Porez na dobit	34,8	0,0	0,0	34,8	36,2	0,0	0,0	36,2	37,5	0,0	0,0	37,5	39,2	0,0	0,0	39,2	41,0	0,0	0,0	41,0
4	Porezi građana	0,0	7,9	0,0	7,9	0,0	8,6	0,0	8,6	0,0	9,1	0,0	9,1	0,0	9,6	0,0	9,6	0,0	9,9	0,0	9,9
5	Ostali porezi	0,4	1,2	199,2	200,8	0,0	1,0	206,3	207,3	1,0	1,1	210,0	212,1	1,0	1,1	212,6	214,7	1,0	1,1	214,8	216,9
II	NAKNADE I TAKSE	11,6	36,7	0,0	48,3	12,4	43,3	0,0	55,7	12,9	41,2	0,0	54,1	13,3	42,9	0,0	56,2	13,9	44,2	0,0	58,1
1	Naknade i takse	11,6	36,7	0,0	48,3	12,4	43,3	0,0	55,7	12,9	41,2	0,0	54,1	13,3	42,9	0,0	56,2	13,9	44,2	0,0	58,1
III	NOVČANE KAZNE	6,0	0,4	0,0	6,4	6,2	0,3	0,0	6,5	6,4	0,4	0,0	6,8	7,7	0,4	0,0	8,1	7,9	0,4	0,0	8,3
1	Novčane kazne	6,0	0,2	0,0	6,2	6,1	0,2	0,0	6,3	6,3	0,2	0,0	6,5	6,6	0,2	0,0	6,8	6,8	0,2	0,0	7,0
2	Ostali prihodi	0,0	0,2	0,0	0,2	0,1	0,1	0,0	0,2	0,1	0,2	0,0	0,3	1,1	0,2	0,0	1,3	1,1	0,2	0,0	1,3
IV	OSTALI NEPORESKI PRIHODI (sa namjenskim i vlastitim prihodima)	27,0	4,0	0,2	31,2	42,6	5,8	0,2	48,6	44,1	6,0	0,2	50,3	45,8	6,2	0,2	52,2	47,6	6,4	0,2	54,1
	Ostali neporeski prihodi	27,0	4,0	0,2	31,2	42,6	5,8	0,2	48,6	44,1	6,0	0,2	50,3	45,8	6,2	0,2	52,2	47,6	6,3	0,2	54,1
V	FINANSIRANJE I TRANSFERI	3,7	37,6	3,5	44,8	4,0	44,9	6,6	55,5	4,1	42,5	6,4	53,0	4,3	44,0	6,4	54,7	4,5	44,5	6,1	55,1
1	Transferi	3,7	37,6	3,5	44,8	4,0	44,9	6,6	55,5	4,1	42,5	6,4	53,0	4,3	44,0	6,4	54,7	4,5	44,5	6,1	55,1
2	Finansiranje i privatizacija, prodaja imovine	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
VI	KAPITALNI PRIMICI	9,0	3,4	2,0	14,4	26,8	4,7	1,8	33,3	9,7	3,4	2,1	15,2	0,0	3,0	1,9	4,9	0,0	2,9	2,0	4,9
	UKUPNO (I+II+III+IV+V+VI)	316,3	149,7	204,9	670,9	356,2	171,1	214,9	742,2	357,9	168,9	218,7	745,5	362,3	175,1	221,1	758,5	380,6	179,9	223,1	783,5

u mil. KM

	Ostvareno 2018.				Plan Budžeta 2019.				Projekcije											
									2020.				2021.				2022.			
	Kanton	Općine	VBF	Ukupno	Kanton	Općine	VBF	Ukupno	Kanton	Općine	VBF	Ukupno	Kanton	Općine	VBF	Ukupno	Kanton	Općine	VBF	Ukupno
UKUPNO PLAĆE	181,2	31,4	5,7	218,3	196,1	35,7	6,7	238,5	198,0	36,0	6,8	240,8	200,0	37,0	6,9	243,9	206,0	37,9	7,0	250,9
Bruto plaće i dojrinosi	157,6	27,7	5,1	190,4	172,3	31,1	5,8	209,2	173,2	31,2	5,9	210,3	175,1	32,0	6,0	213,1	180,0	32,9	6,1	219,0
Naknade troškova zaposlenih	23,6	3,7	0,6	27,9	23,8	4,6	0,9	29,3	24,8	4,8	0,9	30,5	24,9	5,0	0,9	30,8	26,0	5,0	0,9	31,9
MATERIJALNI TROŠKOVI	37,8	28,3	170,8	236,9	39,6	34,1	177,8	251,5	39,6	34,5	181,2	255,3	40,0	35,2	183,0	258,2	45,0	37,2	184,5	266,7
TEKUĆI TRANSFERI	66,9	49,2	27,6	143,7	74,1	52,1	29,7	155,9	76,2	52,1	29,9	158,2	80,3	54,4	30,4	165,1	87,8	55,2	30,9	173,9
Subvencije	6,9	6,4	0,8	14,1	15,6	7,2	0,5	23,3	16,0	7,2	0,4	23,6	16,5	7,8	0,2	24,5	19,0	8,2	0,3	27,5
Transferi pojedincima	42,1	24,3	24,7	91,1	41,3	22,7	26,4	90,4	42,4	23,0	26,9	92,3	44,5	23,4	27,3	95,2	47,0	23,3	27,5	97,8
Transferi drugim nivoima vlasti	13,7	3,5	0,0	17,2	13,3	3,5	0,0	16,8	13,8	3,5	0,0	17,3	14,3	3,6	0,0	17,9	16,0	3,7	0,0	19,7
Ostali tekući transferi	4,2	15,0	2,1	21,3	3,9	18,6	2,8	25,3	4,0	18,6	2,6	25,2	5,0	19,6	2,9	27,5	5,8	20,0	3,1	28,9
Kapitalni grantovi	4,4	15,0	0,0	19,4	2,7	12,5	0,0	15,2	2,8	12,7	0,0	15,5	3,9	14,1	0,0	18,0	5,0	14,6	0,0	19,6
Otplate kamata	2,9	1,2	0,0	4,1	2,8	2,5	0,0	5,3	1,8	2,7	0,0	4,5	1,1	2,7	0,0	3,8	1,1	2,7	0,0	3,8
Nabavka stalnih sredstava	9,2	16,4	0,3	25,9	18,9	35,8	0,5	55,2	10,0	27,4	0,6	38,0	10,4	27,3	0,6	38,3	15,0	27,9	0,5	43,4
Otplata duga	13,4	2,3	0,0	15,7	18,5	2,5	0,0	21,0	18,5	2,8	0,0	21,3	15,6	3,8	0,0	19,4	9,7	3,8	0,0	13,5
Pozajmice	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ostalo	0,0	0,3	0,0	0,3	3,5	0,6	0,2	4,3	11,0	0,7	0,2	11,9	11,0	0,6	0,2	11,8	11,0	0,6	0,2	11,8
UKUPNO	315,8	144,1	204,4	664,3	356,2	175,8	214,9	746,9	357,9	168,9	218,7	745,5	362,3	175,1	221,1	758,5	380,6	179,9	223,1	783,6

Izvor: Dokument okvirnog budžeta Zeničko-dobojskog kantona za period 2020-2022. godina

Aneks 4. Pregled kandidiranih projekata za PJI koji nisu ocijenjeni u 2019. godini

R.b.	Naziv projekta	Podnositelj projekta	Mjerodavna institucija, Kontakt osoba	Ukupni troškovi projekta	Potpisan i ovjeren IP obrazac	Popunjen Obrazac za ocjenu prijedloga projekta	Dokumentacija iz Člana 12. Uredbe
1.	Projekat deminiranja terena „Liječnica- Nekolj- Deponija smeća2“	ZDK-MGL	Služba civilne zaštite, Maglaj, kontakt osoba: Anto Maglica	168.220,00	NE	NE	NJE DOSTAVLJENA
2.	Izgradnja Sportske dvorane kod Mješovite srednje škole Gimnazije Maglaj	ZDK-MGL	Općina Maglaj Kontakt osoba: Fuad hajrulahović	1.000.000	NE	NE	NJE DOSTAVLJENA
3.	Izgradnja centralnog grijanja u Maglaju	ZDK-MGL	Općina Maglaj kontakt osoba: Mirsad Mahmutagić, načelnik	16.000.000,00	NE	NE	NJE DOSTAVLJENA
4.	Asfaltiranje prilaza objektu škole	ZDK-MGL	JU Gimnazija „Edhem Mulabdić“, Maglaj kontakt osoba: Amela Hidić, direktorica	13.933,82	NE	NE	NJE DOSTAVLJENA
5.	Izgradnja azila za napuštene i nezbrinute životinje- pse litalice	ZDK-MGL	J. P. „Veterinarska stanica“ DOO Maglaj; kontakt osoba: Amer Šehović, direktor	220.000	NE	NE	NJE DOSTAVLJENA
6.	Natkrivanje otvorenog dijela gradske pijace u Maglaju	ZDK-MGL	Komunalno javno društvo d.o.o. Maglaj kontakt osoba: Mehmed Bradarić	107.244,00	NE	NE	NJE DOSTAVLJENA
7.	Zamjena školskih otvora/prozora, mjere poboljšanja sistema grijanja i termoizolacija školskih objekata	ZDK-MGL	JU OŠ „Novi Šeher“ kontakt osoba: Zijad Meškić	356.795	NE	NE	NJE DOSTAVLJENA
8.	Fiskulturna dvorana	ZDK-MGL	JU Osnovna škola „Maglaj“, Maglaj; kontakt osoba: Brka Jasna, direktorica	649.440,00	NE	NE	NJE DOSTAVLJENA
9.	Sportisima na dar- svlačionica par	ZDK-MGL	JU Dom kulture „Edhem Mulabdić“ Maglaj, kontakt osoba: Bašić Damir	119.568,00	NE	NE	NJE DOSTAVLJENA
10.	Uspostavljanje poslovnog kruga KJD d.o.o. i postavljanje reciklažnih oznaka	ZDK-MGL	Komunalno javno društvo d.o.o. Maglaj, kontakt osoba: Mehmed Bradarić	379.743,00	NE	NE	NJE DOSTAVLJENA
11.	Utopljavanje objekta izmjena sistema grijanja, zamjena stolarije, sanacija krova i izmjena elektroinstal	ZDK-MGL	JU „Prva osnovna škola“ Maglaj, kontakt osoba: Mirnesa Kolonić	200.000	NE	NE	NJE DOSTAVLJENA
12.	Utopljavanje objekta izmjena sistema grijanja, i zamjena elektroinstalacija- Podružna škola u Ravnoj	ZDK-MGL	JU „Prva osnovna škola“ Maglaj, kontakt osoba: Mirnesa Kolonić	200.000	NE	NE	NJE DOSTAVLJENA

13.	Utopljavanje objekta izmjena sistema grijanja, zamjena stolarije, sanacija krova i izmjena elektroinstalacija- Podružna škola u Jablanici	ZDK-MGL	JU „Prva osnovna škola“ Maglaj, kontakt osoba: Mirnesa Kolonić	200.000	NE	NE	NJE DOSTAVLJENA
14.	Utopljavanje objekta izmjena sistema grijanja, izmjena elektroinstalacija- Podružna škola u Kosovu	ZDK-MGL	JU „Prva osnovna škola“ Maglaj, kontakt osoba: Mirnesa Kolonić	200.000	NE	NE	NJE DOSTAVLJENA
15.	Adaptacija i uređenje školskog dvorišta, izmjena postojeće elektroinstalacije i unutrašnje stolarije- Matična škola Maglaj	ZDK-MGL	JU „Prva osnovna škola“ Maglaj, kontakt osoba: Mirnesa Kolonić	60.000	NE	NE	NJE DOSTAVLJENA
16.	Fekalna kanalizacija grada Olova	ZDK- OLOVO	Općina Olovo, kontakt osoba: Kalo Safet	1.475.828,30	NE	NE	NJE DOSTAVLJENA
17.	Rekonstrukcija i dogradnja distributivne vodovodne mreže u Olovu	ZDK- OLOVO	Općina Olovo, kontakt osoba: Kalo Safet	1.748.466,80	NE	NE	NJE DOSTAVLJENA
18.	Izgradnja dječjeg vrtića za Javnu predškolsku ustanovu „Ivančica“	ZDK- USORA	Općina Usora, kontakt osoba: Anto Bonić	1.500.000,00	DA	DA	DOSTAVLJENA djelomično (Dopis Načelnika u prilogu)
19.	Izgradnja sportske dvorane Mjelovite srednje škole u Žablaku, općina Usora	ZDK- USORA	Općina Usora, kontakt osoba: Anto Bonić	1.500.000,00	DA	DA	DOSTAVLJENA djelomično (Dopis Načelnika u prilogu)
20.	Sanacija i rekonstrukcija cestovne infrastrukture na području općine Usora	ZDK- USORA	Općina Usora, kontakt osoba: Anto Bonić	5.000.000,00	DA	DA	DOSTAVLJENA djelomično (Dopis Načelnika u prilogu)
21.	Most preko rijeke Bosne prema naselju Bijela Ploča	ZDK- MAGLAI	Služba za urbanizam, geodetske i imovinsko pravne poslove, kontakt osoba: Fuad Hajrulahović	4.000.000	DA	DA	NJE DOSTAVLJENA
22.	Obalootvrda rijeke Bosne- lijeva strana nizvodno od gradskog mosta u Maglaju	ZDK- MAGLAI	Općina Maglaj, kontakt osoba: Fuad Hajrulahović	1.500.000	DA	DA	NJE DOSTAVLJENA
23.	Most preko rijeke Bosne prema naselju Omerdino Polje	ZDK- MAGLAI	Općina Maglaj, kontakt osoba: Fuad Hajrulahović	4.000.000	DA	DA	NJE DOSTAVLJENA
24.	Program sufinansiranja zapošljavanja VSS,SSS I KV mladih osoba bez radnog iskustva u 2021/2022	Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjegice ZDK,	JU Služba za zapošljavanje ZDK: kontakt osoba: Anto Pečić	690.000,00	DA	DA	Od potrebne dokumentacije za ovu vrstu projekta, Ministarstvo je dostavilo samo POZITIVNO MIŠLENJE o usklađenosti projekta – ne radi se o investicionom projektu

25.	Program sufinansiranja zapošljavanja VSS,SSS I KV mladih osoba bez radnog iskustva u 2020/2021	Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjegice ZDK,	JU Služba za zapošljavanje ZDK: kontakt osoba: Anto Pečić	690.000,00	DA	DA	Od potrebne dokumentacije za ovu vrstu projekta, Ministarstvo je dostavilo samo POZITIVNO MIŠLJENJE o usklađenosti projekta – ne radi se o investicionom projektu
26.	Izgradnja košeka – pješačkog mosta „Dolina- Alići- Mečevići“	ZDK- ZAVIDOVIĆ I	Općina Zavidovići, Kontakt osoba: Nedžad Nalić, Mustafić Almir	550.000	DA	DA	Kandidiran za PJI 2018-2020 -nije dostavljen projekat bo. Kandidiran za PJI 2019-202 -nije dostavljen projekat bo. Kandidiran za PJI 2020-2022-dostavljen Glavni projekat novog pješačkog mosta MZ Alići, Rješenje i dopunsko rješenje općinskog načelnika o odobr.izvođenja radova
27.	Poslovna zona Misurići, Maglaj	ZDK- MAGLAJ	Općina Maglaj, kontakt osoba: Senada Alibajraktarević, pompčnik načelnika	1.000.000	DA	DA	DOSTAVLJENA- djelomično
28.	Sanacija i rekonstrukcija ulice Srebreničkih žrtava rata Maglaj – do izlaza na m-17 sa pješačkom i biciklističkom stazom	ZDK- MAGLAJ	Općina Maglaj, kontakt osoba: Fuad Hajrulahović	2.500.000	DA	DA	DOSTAVLJENA - djelomično
29.	Nastavak izgradnje fekalne kanalizacije u naselju Misurići, općina Maglaj	ZDK- MAGLAJ	Općina Maglaj, kontakt osoba: Mirsad Mahmutagić, načelnik	900.000	DA	DA	DOSTAVLJENA - djelomično
30.	Sanacija i zatvaranje gradske deponije	ZDK- MAGLAJ	Općina Maglaj, kontakt osoba: Fuad Hajrulahović	2.000.000	DA	DA	DOSTAVLJENA- djelomično
31.	Glavni projekat dogradnja vodovodnog sistema Visoko – podsistem Gračanica i podsistem Moštre	ZDK- VISOKO	Općina Visoko, kontakt osoba: Karavdić Amar	5.000.000,00	DA	DA	Projekat je već uvršten u federalni PJI
32.	Izgradnja mosta preko rijeke Bosne, MZ Čekrekčije, općina Visoko	ZDK- VISOKO	Općina Visoko, kontakt osoba: Karavdić Amar	1.736.953,00	DA	DA	Ocjenjen za PJI 2018-2020 Kandidiran za PJI 2020-2022-nema dopunske dokumentacije
33.	Uređenje lijeve obale rijeke Bosne i izgradnja kolektora otpadnih voda u Visokom, dionica Betonski most-petlja	ZDK- VISOKO	Općina Visoko, kontakt osoba: Karavdić Amar	3.700.000,00	DA	DA	Dostavljen dopis pomoćnika općinske načelnice (nema priloga)

34.	Izgradnja dvonamjenskog skloništa garaže, općina Visoko	ZDK-VISOKO	Općina Visoko, kontakt osoba: Karavdić Amar	2.305.828,79	DA	DA	Ocjenjen za PJI 2019-2021 na iznos 700.000; Kandidiran za PJI 2020-2022
35.	Rekonstrukcija podvožnjaka na željezničkoj pruzi Vrpolje – Sarajevo u km 224+137	ZDK-VISOKO	Općina Visoko, kontakt osoba: Karavdić Amar	552.000,00	DA	DA	Ocjenjen za PJI 2018-2020 na iznos od 500.000; Kandidiran za PJI 2020-2022
36.	Sanacija „Betonskog mosta“ preko rijeke Bosne u Visokom (regionalna R445)	ZDK-VISOKO	Općina Visoko, kontakt osoba: Karavdić Amar	1.300.000,00	DA	DA	Ocjenjen za PJI 2018-2020 na iznos od 700.000; Kandidiran za PJI 2020-2022
37.	Izgradnja gradskog kolektora od pješice na ulazu u Visoko do uređaja za pročišćavanje otpadnih voda, općina Visoko	ZDK-VISOKO	Općina Visoko, kontakt osoba: Karavdić Amar	1.520.000,00	DA	DA	Ocjenjen za PJI 2018-2020 na iznos od 1.500.000; Kandidiran za PJI 2020-2022
38.	Izgradnja kolektora i regulacija lijeve obale rijeke Fojnice, dionica mosta konfekcija-Luka, općina Visoko	ZDK-VISOKO	Općina Visoko, kontakt osoba: Karavdić Amar	1.300.000	DA	DA	Ocjenjen za PJI 2017-2019 na iznos od 1.300.000; Kandidiran za PJI 2020-2022
39.	Objekat za odjel onkologije i radioterapije JU Kantonalne bolnice Zenica	ZDK-ZENICA	JU Kantonalna bolnica Zenica; kontakt osoba: prof.dr.sc.prim Rasim Skomorac	6.600.000,00	DA	DA	DOSTAVLJENA - djelomično
40.	Formiranje intenzivne njege na odjelu za infektivne bolesti JU Kantonalne bolnice Zenica	ZDK-ZENICA	JU Kantonalna bolnica Zenica; kontakt osoba: prof.dr.sc.prim Rasim Skomorac	650.000,00	DA	DA	DOSTAVLJENA - djelomično
41.	Izgradnja saobraćajne i druge infrastrukture u Poslovnoj zoni Glinište	ZDK-TEŠANJ	Općina Tešanj, kontakt osoba: Hajrudin Subašić	3.500.000,00	DA	DA	Projekta ocjenjen 2016, uvršten u PJI 2017-2019- Kandidiran za PJI 2018-2020; Kandidiran 2020-2022 U IMPLEMENTACIJI
42.	Prikupljanje, odvodnja i prerada otpadne vode na teritoriji općine Tešanj	ZDK-TEŠANJ	Općina Tešanj; kontakt osoba: Nadir Medarić	23.500.000,00	DA	DA	Projekta ocjenjen 2016, uvršten u PJI 2017-2019- Kandidiran za PJI 2018-2020; Kandidiran 2020-2022 U IMPLEMENTACIJI

43.	Izgradnja vodo voda Raduša – Jugozapad Tešanj	ZDK- TEŠANJ	Općina Tešanj, kontakt osoba: Hajrudin Subašić	3.000.000,00	DA	DA	Kandidiran za PJI 2018-2020 dostavljena dokumentacija; Kandidiran 2019-2021: Kandidiran 2020-2022 U IMPLEMENTACIJI
44.	Adaptacija ambulante Mokušnice	ZDK- ZENICA	JU „Dom zdravlja“ Zenica kontakt osoba: spec. Dr. Selvedina Sarajlić Spahić	100.000,00	DA	DA	Naziv projekta nije isti u nazivu IP Obrasca: Dokumentacija dostavljena djelomično *
45.	Novi termoelektroenergetski blok, mašinske instalacije i utopljanje objekta JU Kantonalna bolnica Zenica sa nadogradnjom i razdvajanje kišne i fekalne kanalizacije	ZDK- ZENICA	JU Kantonalna bolnica Zenica; kontakt osoba: prof.dr.sc.prim Rasim Skomorac	25.155.000,00	DA	DA	DOSTAVLJENA - djelomično *
46.	Tretman otpadnih voda JU Kantonalna bolnica Zenica	ZDK- ZENICA	JU Kantonalna bolnica Zenica; kontakt osoba: prof.dr.sc.prim Rasim Skomorac	500.000,00	DA	DA	DOSTAVLJENA - djelomično *

Izvor: Plan javnih nabavki Zeničko-dobojskog kantona za 2019. godinu, 2019.

*Projekat „Novi termoelektroenergetski blok, mašinske instalacije i utopljanje objekta JU Kantonalna bolnica Zenica sa nadogradnjom i razdvajanje kišne i fekalne kanalizacije“ iznosi 25.155.000,00 KM.

Tokom diskusije na sjednici Komisije za program javnih investicija utvrđeno je da ovaj projekat Komisija nije ocijenila jer se sastoji od Projekta „Novi termoelektroenergetski blok i mašinske instalacije i utopljanje objekta“, koji je ranije ocijenjen i bio u Programu javnih investicija – isti se finansira kreditnim zaduženjem od EBRD-a i dijela projekta „Prikupljanje, razdvajanje i tretman otpadnih voda JU Kantonalna bolnica Zenica“, koji je također ocjenjivan i bio u Programu javnih investicija.

Dio iz projekta „Prikupljanje, razdvajanje i tretman otpadnih voda JU Kantonalna bolnica Zenica“ prenio se na Projekat „Novi termoelektroenergetski blok i mašinske instalacije i utopljanje objekta“ i to: „Razdvajanje kišne i fekalne kanalizacije“, a drugi dio ostaje pod nazivom „Tretman otpadnih voda“-iznos od 500.000,00 KM.

Istovremeno bi se gasio „Projekat prikupljanje, razdvajanje i tretman otpadnih voda JU Kantonalna bolnica Zenica“.

Budući da su projekti ranije ocjenjivani Komisija ih nije ponovo ocjenjivala.

** Naziv prijedloga Projekta JU Doma zdravlja Zenica iz Obrasca za ocjenu prijedloga projekta ne odgovara dokumentaciji i sadržaju projekta iz IP obrasca, (navode se dva naziva projekta: „Nabavka opreme“ i naziv „Adaptacija ambulante Mokušnice“), te je potrebno uskladiti dokumentaciju i jasno definisati o kakvom projektu se radi. Također, dokumentacija je nepotpuna, jer između ostalog nije dostavljeno pozitivno mišljenje resornog ministarstva i Lista svih postupaka i radnji.